סֵפֶר

מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת

ספר

מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת

הוא מוֹרֵה־דֶרֶךְ לְהַשָּׂגַת מַעֲלוֹת וּמִדּוֹת טובות וּסְיָג לְהִנָּצֵל מֵהֶפְכָּן. בָּנוּי עַל יְסוֹד מִקְרָאוֹת מַאַמְרֵי חֲזַ״ל וְאִמְרוֹת הֶחָכָם

חֻבַּר עַל יְדֵי חַד מִגְּאוֹנֵי קַדְמָאֵי

רַבֵּנוּ יְחִיאֵל ב״ר יְקוּתִיאֵל ב״ר בִּנְיָמִן הָרוֹפֵא זצ״ל

לִפְנֵי שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה

בִּשְׁנַת ה׳ אֲלָפִים אַרְבָּעִים וְשֶׁבַע לפ״ג

וְיוֹצֵא לְאוֹר בְּפַעַם רִאשׁוֹנָה:

א) עַל־פִּי עֶצֶם כְּתַב־יַד הַמְחַבֵּר ז״ל הַנִּכְתָּב עַל קְלָף

ב) בְּהַגָּהָה מְדֻיֶּקֶת לְלֹא כָּל חֶסְרוֹנוֹת וְשִׁנּוּיִים

ג) בְּאוֹת גְּדוֹלָה וּמְנֻקֶּדֶת בְּנִקּוּד מָלֵא

ד) בְּפִעְנוּחַ כָּל מְקוֹרֵי הַמִּקְרָאוֹת מִדְרְשֵׁי חֲזַ״ל וְאִמְרוֹת הֶחָכָם

ה) בְּהוֹסָפַת שִׁיר מוּסָרִי עַל תֹּכֶן הַסֵּפֶר מֵאֵת הַמְחַבֵּר ז״ל

ו) וְהַגָּהוֹת עַל הַסֵּפֶר מֵאֵת רַבֵּנוּ יעב״ץ ז״ל

בְּהוֹצָאַת סְפָרִים „אֶשְׁכּוֹל״ עִיר הַקֹּדֶשׁ יְרוּשָׁלַיִם ת״ו

PRINTED IN ISRAEL
נדפס בדפוס ״אשכול״ ירושלים
ת.ד. 5202 טל. 285351
שנת ה׳תשל״ח לפ״ג

כהנ"ו

הקדמה

על הספר

ספר פלא זה „מעלות המדות" חובר על ידי אחד מן הראשונים: רבנו יחיאל ב"ר יקותיאל ב"ר בנימין הרופא ממשפחת הענוים זצ"ל, לפני שש מאות ושמונים שנה.

הספר נחלק לעשרים וארבע מעלות, מדות טובות והפכן. כל מדה ומדה והפכה בנויה ומיוסדת כולה על פסוקי מקראות ומאמרי חז"ל מבבלי, ירושלמי, מדרשי רבא, ותנחומא, פסיקתא דרב כהנא, פסיקתא רבתי, ילקוט שמעוני, מדרשי שמואל, תהלים, ומשלי, תנא דבי אליהו, פרקי דרבי אליעזר, מסכתות קטנות, ומשאר מדרשי חז"ל, וגם ממדרשים שאבדו לנו.

כל העשרים וארבע המעלות מקפלות בתוכן כשלשת אלפים מקראות ומדרשי חז"ל.

בבקיאות נפלאה ובלשון צחה וקלה המושכת את לב הקורא, כתב רבנו יחיאל ב"ר יקותיאל זצ"ל את ספרו ויעדו להמוני העם כמו שכותב בהקדמתו, וזוהי לשונו: „בעבור ראיתי הדור פרוץ מרובה על העומד וגדר חכמיו נהרסה.... וכאשר מצאה ידי הבאתי מדברי רז"ל בדרך קצרה ולשון קלה למען ירוץ קורא בו, כמו שאמרו חכמינו ז"ל לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה". עכ"ל.

גם הרצאת דבריו משולבת בקטעי מקראות ומטבע לשון חז"ל, באופן שכל הספר כולו נקרא כמו מדרש.

בסוף כל מעלה ומעלה הוא מביא גם את „מאמרי החכם", ובעיקר מספרי „מבחר הפנינים", מוסרי הפילוסופים"*, „תיקון מדות הנפש" לרשב"ג ז"ל. המחבר הוסיף את המאמרים הללו כפי שכותב בהקדמתו: „כדי להמשיך לבות הבחורים בדרכי החכמה והמוסר.... עיקר כוונתי בחיבור זה לצורך התלמידים והבחורים ללמדם יראת־שמים ודרך־ארץ". עכ"ל. ובענוותנותו הגדולה הוא ממשיך בהקדמתו, וזוהי לשונו: „כל מה שפעלתי בחיבורי זה, לא בכח ידי עשיתי.... כי אם כמו שקבלתי מפי סופרים ומפי ספרים אשר חברו המחברים אשר היו לפני וממי־בארם דליתי וממקוה מימיהם שתיתי.... ואם ימצא בו דבר מתוקן ומכוון, ידע כי לא מלבי בראתיו, ולא מעצמי חברתיו, כי אם משדי אנשי־התבונות לקטתיו, וכעמיר גורנה קבצתיו, ועל ספר כתבתיו". עכ"ל.

---

* הסבר המתיר להביא אמרי חכמה ומוסר מן ספר „מוסרי הפילוסופים", ראה בספר „מגדל עוז" להריעב"ץ זצ"ל, בחלק עליית החכמה, פרק כד.

ואמנם נתחבב ונתקבל הספר הזה בכל תפוצות בית־ישראל, וזכה למהדורות רבות, וכן נתרגם לשפת לאדינו, ונדפס בשפה זו פעמַים.

גם גאוני ישראל העריכו מאד את הספר הזה. רבנו יעקב עמְדין זצ״ל מעתיק בספרו „מגדל עוז״ פרקים שלמים מתוך ספרנו זה, וב„חלק עליית האהבה״ פ״ח כותב רבינו יעב״ץ, וזוהי לשונו: „והשער הזה לא יסגר בטרם נרוה דודים נתעלסה באהבים ונשתעשע בדברי חשק ולשון של חבה שנשתמשו בו מלאכי השרת הם רבותינו ז״ל, וכמו שנקבצו ובאו בספר „מעלות המדות״ החשוב. עכ״ל. וכאן הולך ומעתיק קטעים גדולים מִספרנו. וכן מעתיק רבינו יעב״ץ ז״ל בשאר חלקי ספרו „מגדל עוז״ קטעים שלמים מתוך ספרנו זה. ואלו הם: בעליית דרך־ארץ, בעליית הזריזות, בעליית החכמה, בעליית יצר־טוב, בעליית היראה.

ביומנו של החיד״א ז״ל אשר שם כתב את הליכותיו והנהגותיו, בשנת תקכ״ח כתוב, שסיים ללמוד ספר „מעלות המדות״ ובפעם אחרת רובו. (היומן פורסם בספר החיד״א, ירושלים, תשי״ט*). וכן שאר גדולי ישראל למדו והושפעו מתוך הספר היקר הזה.

רבנו אליהו הכהן ז״ל בעמ״ס „שבט מוסר״ בספרו „מעיל צדקה״, מביא מאמרים שלקטם מספרנו זה.

כן עשה רבנו יעקב עמדין הערות והגהות על הספר הזה בשולי גליוני ספרו אשר נמצאו כעת בספריית בודליינא אשר באוקספורד, סימן ps 6/16150. הגהות והערות אלו, הוספנו בסוף ספר זה אשר העתקנו על־פי עצם כתב־ידו. וכן הן מובאות בספרו „מגדל עוז״.

ברם כמה שזכה הספר לתפוצה ולפרסום אחרי אמצאת הדפוס, זכה הרבה יותר לפני כן. כארבעים כתבי־יד נשתמרו מִסִפרני זה בספריות העולם. דבר זה בלבד, דיו להעיד מה גדולה היתה מדת תפוצתו של הספר בדורות הקודמים לפני אמצאת הדפוס. כי מציאת סכום גדול כזה של כתבי־יד מסֵפר אחד הוא דבר נדיר מאוד, כי הרי משארי ספרים אפילו מן המפורסמים ביותר, לא נשאר לנו מהם אלא כתבי־יד בודדים בלבד.

הסיבה לתופעה הפוכה זו, שלאחר הופעת הספר בדפוס, הֻחלשה במדת־מה תפוצתו לעומת היותו בכתיבת־יד — אפשר שכמה גורמים לה:

א) הדפוס הראשון של ספרנו זה, לקה בחסר ובחילוף. חסרה בו לגמרי הקדמת המחבר. ובפרק מעלת השלום חסר היפוכה של המדה והיא מדת המחלוקת. וכן רבים השינויים בכל עמוד ועמוד. אפילו שם הספר נקרא בשינוי „בית־מדות״. ואין שום זֵכר לשם המחבר. (לפני המדפיס הראשון היה כנראה כתב־יד לקוי, אולי זה הנמצא כיום בספריית פראג

* מזה אנו למדים, שלא מש הספר הזה מאת שולחנו של רבנו החיד״א זצ״ל, וכנראה רצה בזה לקיים משאלתו של רבנו המחבר זצ״ל בהקדמתו לפני מעלת דרך ארץ אשר כהב, וזוהי לשונו: והספר הזה כולו תחזרו עליו פעם ופעמים בשנה, ויועיל לכם בעזרת האל. עכ״ל.

ת"ת מספר 47. וכן אין בו „שער" כנהוג בכל הספרים רק כתוב על דף ריק בתחלת הספר שתי מלים בלבד: „בית מדות". (נדפס בשנת רע"ב, 72 דף, אותיות רש"י, שני טורים בעמוד).

ב) אמנם המדפיס השני (קרימונה שי"ו) ההדיר כבר את הספר מכתב־יד יותר טוב ויותר מושלם, אבל גם בכתב־יד זה שהיה לפניו, רבו בו השיבושים וההשמטות.

ג) יתר על כן, אחר־כך הוסיפו המדפיסים האחרונים לחבל בספר הזה בהשמיטם מפחד הצנזורה כארבעים קטעים גדולים ומהם קטעים המכילים כמה דפים. וכן הדפיסוהו בכל פעם באות יותר זעירה, וללא כל הגהה

ד) למרות המהדורות הרבות שלהן זכה הספר, לא נעשו עד כה לספר כל ציונים ומראי מקומות, ובפרט לאוצר בלום זה השופע עושר של אלפי מקראות, מאמרי חז"ל ואמרות החכם.

כל הגורמים האלו, הורידו בתקופה האחרונה את ערך הספר לקרן זוית עד אשר כיום רק יחידים מבין צבור יודעי ספר ואפילו מבין לומדי מוסר יודעים על קיומו של הספר היקר הזה או מחברו.

המקור למהדורתנו החדשה

עלה בידי בעהש"י להשיג צילום מכתב־יד על קלף של ספרנו „מעלות המדות" הנמצא בספרית המוזיאום הבריטי בלונדון (מספר 828, 974, 26.. קטלוג מרגליות). וצילום מכתב־יד זה, נמצא במכון לתצלומי כתבי־יד העברים בבית־הספרים הלאומי בירושלים, ואשר התברר כי הוא עצם כתב־יד קדשו של מחברנו זצ"ל, ואשר כתבו והקדישו בשביל בעל־בריתו ר' שלמה ב"ר משה ב"ר יוסף (ראה עמודים לדוגמא מתוך כתב־היד בראש ספרנו זה). בהסתכלנו בו אנו רואים שהספר נכתב בהידור ובכתיבה תמה, דבר ההולם למחברנו אשר מקצועו היה סופר והתפרנס מהעתקת ספרים. והעתקות שונות מספרים שונים מפרי־עטו נמצאים עד היום בספריות שונות בעולם, ואלו הן:

א) מפורסמת במיוחד העתקתו של הירושלמי שהיא כיום הכתב־יד היחידי שנשאר שלם. כתב־היד נמצא בספרית ליידן בהולנד, ועל פיו נדפס הירושלמי בפעם הראשונה בדפוס ויניציאה בשנת רס"ג—רס"ד בערך, ואשר בסופו כתוב: „אני יחיאל בי"ר יקותיאל בי"ר בנימן הרופא נבת"א כתבתי זה הספר... לר' מנחם בי"ר בנימן בי"ר מנחם, ונשלם בכ"ה ימים לחודש אדר הראשון של שנת חמשת אלפים ותשעה וארבעים לבריאת העולם".

ב) פירוש תילים לרבנו שלמה מאור הגולה, פירוש ספר איוב לרבנו יוסף קרא, פירוש משלי בן דוד, פירוש דניאל ועזרא לרבנו סעדיה גאון, ובסופו כתוב: אני יחיאל בי"ר יקותיאל בי"ר בנימן הרופא ממשפחת הענוים, כתבתי זה הפירוש של תילים, ואיוב, ומשלי, ודניאל,

ועזרא, לר׳ יואב פוסקו בי״ר בנימן בי״ר יואב נ״ע, והשלמתיו ביום ב׳ בד׳ ימים לחודש כסלו, שנת ה׳ אלפים ומ״ה לבריאת עולם. (כתב־היד נמצא כיום בספריית מילאנו באיטליה).

ג) פירושים למסכתות. מכתב־יד זה, נתפרסמו כבר פירוש מסכת משקין לרבנו שלמה בן היתום (ברלין תר״ע), וכן פירוש שני למסכת משקין (ירושלים תרצ״ט). כתב־היד מכיל עוד: פירוש רש״י למסכתות ביצה, ראש־השנה, מגילה, וחגיגה, ופירוש למסכת תענית (כך הוא כותב) לא נודע מפרשו, אבל מצאתי שפירשו אותו תלמידי ר׳ שלמה זצ״ל. (כתב־היד נמצא כיום בספריית בית־המדרש לרבנים בניו־יורק באוסף אדלר).

ד) קיצור חובות הלבבות. כתב־יד זה, כולל עוד, פירוש המשניות להרמב״ם זצ״ל לפרק חלק. ובסופו כתוב: נשלמו על־ידי יחיאל בי״ר יקותיאל נבתוי״א ממשפחת הענוים (כתב־היד נמצא היום בספרייה הלאומית בפריס).

כל כתבי־היד האלה זהים עם כתב־יד של ספר מעלות המדות שבידינו.

עוד ראיה נוספת שמהדורתנו זו היא עצם כתב־ידו של המחבר זצ״ל. וזאת ללא כל ספק: כי הרי בעל־בריתו הנ״ל אשר בשבילו נכתב הספר, מוסיף וכותב ומאחל לעצמו, וזוהי לשונו: „ואני בדעתי באהבה הייתי רוצה לידע ולפעול באלו המעלות המדות, כי אין אדם בעולם שיהיה חכם באלו המדות הטובות, הוא ממש קדוש. מי יתן והיה לי, ולשום אדם לא הייתי מקנא. הבורא יסכים בידינו לעשות כל טוב אמן״. (עיין עמודים לדוגמא בריש ספרנו). המלים האלו נכתבו בכתב־יד אחר ובצבע דיו אחר (זאת מעיד על כתב־יד זה קטלוג מרגליות הנ״ל).

פנים חדשות

חמדה גנוזה זו שבאה לידי בעזהי״ת הוציאה את הספר מתוך מ״ט שערי שגיאות, חסרונות, והשמטות, שנגרמו עקב ריבוי כתבי־יד בלתי מוסמכים ואשר מהם העתיקו המדפיסים והמהדירים והוסיפו עליהם כהנה וכהנה שגיאות בכל עמוד ועמוד, כך שבכל דף ודף תיקננו כעשרים שגיאות ושינויים וחסרים. ולכן מקבלת מהדורתנו פנים חדשות גם מבחינת התוכן, ואולם כמו כן מבחינת הצורה, והיינו: האות הגדולה והמנוקדת החשובה מאוד, לרגל השפע הגדול במקראות והפתגמים.

וכן הוספנו על־פי כתב־יד שבידינו בסוף הספר שיר מוסרי הכולל בקרבו בקצרה את כל תוכן הספר, על העשרים וארבע מעלותיו והפכן. (השיר מנוקד בכתב־היד בידי המחבר).

פענות מאמרי חז״ל ומקראות ומאמרי החכם

לפענח מקורות מאמרי חז״ל בספר „מעלות המדות״ קשה שבעתים, כי הרי המחבר כתב את המאמרים על פי רוב בשינוי לשון של המקורות כיד הפיוטית והדרש הטובה עליו. וככה כותב בהקדמתו: „הבאתי מדברי חז״ל בדרך קצרה ולשון קל למען ירוץ קורא בו״. אולם במשך העבודה, התגברתי על

הקשיים האלה. ברם זאת לדעת, כי מובאים בספר זה מדרשי חז״ל אשר אבדו מאתנו, וכן אמרות החכם אשר נשתמרו אך רק בין קיפולי ספר זה בלבד.

בצייני את המקורות בדקתי כל ציון וציון במקורו, ולא הסתמכתי על הציונים שבספרי־עזר.

ואלה הספרים אשר לפיהם ציינתי מקורות הספר: ש״ס בבלי, הוצאת וילנא עם כל ההוספות ומסכתות קטנות והתוספתא. ירושלמי, צוין הפרק וההלכה וכן הדף והעמוד לפי הוצאת ברלין תרפ״ט (חורב). ספרא, ספרי, מכילתא, הנדפסים בחומש מלבי״ם. מדרש רבה׳ מהדורת ירושלים, תשי״ב. מדרשי שמואל תהלים ומשלי, על־פי מהדורת הר״ש בובר. פסיקתא דרב כהנא, מהדורת בובר, צוין גם העמוד. פסיקתא רבתי, מהדורת איש שלום, צוין גם העמוד. תנא דבי אליהו, מהדורת איש שלום, צוין מלבד הפרק, מספר העמוד. (את ספר תנא דבי אליהו, מביא מחברנו בשמו, ומשתמש בו הרבה, ולפניו היה כתב־יד שזהה עם מהדורת איש שלום זו). ילקוט שמעוני, מהדורת ירושלים תש״ך. ילקוט המכירי, ירושלים תשכ״ד. אבות דר׳ נתן, גם על־פי מהדורת שכטר צוין גם העמוד. מבחר הפנינים, מהדורת הברמן, ירושלים 1947. מוסרי הפילוסופים, מהדורת לעוולנל פרנקפורט דמיין תרנ״ו. תיקון מידות הנפש לרשב״ג, מהדורת ליק תרי״ט.

ובמקום שלא מצאתי את מקורו, ציינתי „למ״מ״ *.

שאר ספרי מחברנו זצ״ל

מיחסים למחברנו את ספר „תניא״, ששימש בתקופה ההיא כעין ספר „קיצור שלחן־ערוך״, והפוסקים מרבים להביאו.

פסקי הלכות שחיטה, הספר נמצא בספריית הקתדרלה בטולידו אשר בספרד לפי סימן 25.5־86 z. ובסופו כתוב: נשלמו פסקי שחיטה הלילה בי״א ימים לחודש שבט שנת חמשת אלפים ושלשים וחמשה לבריאת העולם שהם שנת אלף וששה ומאתים לחרבן הבית הגדול והקדוש שיבנה ויכונן במהרה בימינו. ויהי רצון מלפני בורא שמים וארץ וכל צבאם שישים חלקנו עם מצדיקי הרבים, ככתוב, ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. (כתב־היד הוא על קלף **).

פיוטים

בספר זה, אנו מפרסמים שני פיוטים: א) הפתיחה לספר, „בשפת עת אגידה חידות, אביעה מלות נכבדות״. ב) שיר החתימה

---

* האות הראשונה אחרי שם הספר, מסמנת את הפרק, והאות שאחריה את ההלכה או האות המחלקת את הפרק.

** על־פי כתב־יד זה, אפשר להביא ראיות לגבי זהוי מחבר ספר „תניא״ והמקורות שמהם שאב, אולם אין כאן המקום להאריך בזה.

לספר, „אני הגבר בסיבות הזמנים, שבע רוגז בוז עם קלונים״.

בירושלמי בכתב־יד הנ״ל כתב־יד ליידן בסוף סדר מועד נמצא השיר „יחידתי תני תודה ליוצרך, אשר ידי עבדו מסעד״.

מיחסים לו עוד, קינה על שריפת בית־הכנסת ועשרים ואחת ספרי תורה בטראסטיוירי שברומא ביום י״ז אלול ה׳ כ״ח נדפסה ב„קובץ על יד״ תרמ״ח. הקינה מתחילה „במר נפש אהגה ואקונן ואהים״. בראשי הפרקים נמצא רשום, יחיאל חזק.

כן מיחסים לו עוד שני פיוטים: „יעקב אתה היית גאה וגבוה ונשא״, וכן „ישראל אריות הדיחוהו וצבי תפארתו לארץ הושלך״ (אוצר השירה והפיוט אות י׳ 3256 4211).

תשואות חן חן ישא ה״ר בנימין ריצ׳לד הי״ו, שעזר לי הרבה, והדריכני בעבודתי בכתבי־היד השונים.

ולבסוף עלי להוסיף: מחברנו כותב בהקדמתו, וזוהי לשונו: „וכל מי שיעיין בספר הזה, ידינני לזכות. ואם ימצא בו שגיאה ודבר בלתי מתוקן, יתלה שגיאתי בעצמי ולא באחרים, ויגיה השגיאה ויתקן המעוות ויקבל שכר וגמול טוב מאת המקום ברוך הוא. ילדעתי, שברכתו של המחבר תחול עוד יותר על המגיהים שלנו שתיקנו את מאות השגיאות שנפלו על־ידי המדפיסים בדפוסים הקודמים והחזירו את הספר למקורו הראשון לפי כתב־יד המחבר המדויק שעליו חשש המחבר שיש בו שגיאות. לכן יתברכו מן השמים חבר המגיהים שהגיהו את הספר הזה ואשר טרחו ועמלו להוציא אותו בהגהה מדויקת.

ובזה החזרנו את הספר לצורתו הישנה, תרתי משמע, גם לצורתו הנאה שהיתה לספר בעת שנכתב בכתיבת יד על־ידי מחברנו זצ״ל בעל כשרון כתיבה תמה, וכן לצורתו לשלמותו בלי הסרון חסר ויתר וסילוף.

ואשא תפלה לאל שיעזור לנו להוציא לאור עוד ספרים יקרים וחשובים בצורה נאה. ויקויים בנו מאמר חז״ל, זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצות, בספר־תורה נאה.

יוסף שלום

בלאמ״ו יעקב שאול הלוי וינפלד

שלהי אלול תשכ״ז

*סֵפֶר מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת

חִלַּקְתִּיו לְאַרְבַּע וְעֶשְׂרִים מַעֲלוֹת

* הערה: גם העמוד הזה של תוכן הספר, מעשה ידי המחבר ז"ל היא, והעתקנוהו מכתב־ידו בהוספת דברים בהתאם למהדורתנו.

ישיבנו בתשובה שלימה לפניו למען חסדיו הרבים ׃

המעלה השמונה עשרה מעלת החכמה

בני שמעו ואלמדכם מעלת החכמה · דעו בני כי מעלת
החכמה מעלה יקרה אשרי מי שזוכה לעלות במעלתה מפני
שהיא מתנה טובה לאדם מאת הקב"ה כענין שנ' כי יי' יתן
חכמה מפיו דעת ותבונה · וכן הוא או' אשרי אדם מצא
חכמה ואדם יפיק תבונה · וכן מצינו בהקב"ה יתברך לנצח
שברא את העולם בחכמה כענין שנ' יי' בחכמה יסד ארץ
כונן שמים בתבונה · וכן שלמה המלך ע"ה לא שאל מאת
הקב"ה לא עושר ולא נכסים ולא אריכות ימים · ואף לא שאל
שיתן הקב"ה את אויביו בידיו לא שאל ממנו חכמה בלבד ·
כענין שנ' חכמה ומדע תן לי ואצאה לפני העם הזה ואבואה ·
והקב"ה נתנה לו במתנה כענין שנ' החכמה והמדע נתון לך ·
ועושר ונכסים וגו' · וכן הוא או' הנה עשיתי כדברך הנה
נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך
לא יקום כמוך · ואו' ויי' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו וגו'
ולא נשתבח שלמה המלך ע"ה לא בעושר וכבוד ולא משום
מעלה אחרת כמו שנשתבח בחכמה כענין שנ' ויחכם מכל
האדם וגו' · וכן הוא או' ויבואו מכל העמים לשמוע את
חכמת שלמה מכל מלכי הארץ אשר שמעו את חכמתו · ואו'
וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה לשמוע את חכמתו
אשר נתן לו האלהים בלבו · וכן מלכת שבא באה כדי
לשמוע חכמתו ולבסוף אמרה והנה לא הוגד לי חצי מרבית
חכמתך וגו' · גדולה היא החכמה · מביאה את האדם
לידי יראת שמים כענין שנ' ראשית חכמה יראת יי' וגו' ·
וכן הוא או' חכם ירא וסר מרע · ואמרו חכמ' ז"ל אם אין
חכמה אין יראה · ואמרו החכמים בחכמה משלמים גמול
הבורא ומגיע האדם לעבודת אלהיו בחייו ולשם טוב אחר
מותו · בני שמעו וראו כמה גדולה מעלת החכמה שהיא

עמוד אחד מצילום כתב־יד קדשו של המחבר זצ"ל שבידינו אשר נכתב על קלף.
בין כל מעלה ומעלה צייר המחבר זצ"ל קישוטי ציצים ופרחים.

צלום עמוד אחרון מכתב־יד המחבר המכיל: סוף השיר המיוסד על תוכן כל המעלות, חתימת המחבר וההקדשה ל„בעל־בריתו", ושנת השלמת כתיבתו, כל אלו נתונים בתוך מסגרת מצוירת פרחים מסביב. אחרי המסגרת המצויירת הזאת, רשם „בעל־בריתו" של המחבר ז"ל ארבע שורות, ובהן מאחל לעצמו „לידע ולפעול באלה המדות". הכתב הזה שונה מן שאר כתב־היד. בעיקר ניכר הדבר בלמ"דים הכפופות כאגמון ראשן שמאלה.

הַקְדָּמַת הַמְחַבֵּר

בִּשְׂפַת עֵט אֲגִידָה חִידוֹת אַבִּיעָה מִלּוֹת נִכְבָּדוֹת
מִשְׁלֵי חָכְמוֹת עָלָיו אֶבְנֶה בִּמְלִיצוֹת שֵׂכֶל מוּסָדוֹת
מַאֲמָרֵי מִפָּז נֶחְמָדִים וִיקָרִים מֵאַבְנֵי פִטְדוֹת
וּמְתוּקִים מִנֹּפֶת צוּפִים וַעֲרֵבִים מִמּוֹר עִם קְדוֹת
בָּם יֶחְכְּמוּ כָּל מַשְׂכִּילִים יַשְׂכִּילוּ תּוֹרוֹת וּתְעוּדוֹת
וַעֲרֻמִּים יַכְתִּירוּ דָעַת וּפְתָאִים יָבִינוּ סוֹדוֹת
אַשְׁרֵי אָדָם יֶהְגֶּה תָמִיד אֵלֶּה הַחֻקִּים הָעֵדוֹת
הַחֲרוּתִים עַל סֵפֶר נִקְרָא בִּשְׁמוֹ סֵפֶר מַעֲלוֹת מִדּוֹת

חַסְדֵי יְיָ אַזְכִּיר תְּהִלּוֹת יְיָ כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר גְּמָלָנוּ. לֹא מִטּוֹבָה קְדַמְנוּהוּ–הֱטִיבָנוּ. וּמֵאַיִן לְיֵשׁ הִמְצִיאָנוּ. עוֹר וּבָשָׂר הִלְבִּישָׁנוּ. וּבַעֲצָמוֹת וְגִידִים סִכְּכָנוּ. וּבְקוֹמָה זְקוּפָה הֱקִימָנוּ. וְגוּף שָׁלֵם בְּתַכְלִית־הַשְּׁלֵמוּת יְצָרָנוּ. וְכָל כֵּלָיו אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ אוֹתוֹ בָּהֶם הֱכִינָנוּ. וּבְצַלְמוֹ בְּרָאָנוּ, וְנֶפֶשׁ מַשְׂכֶּלֶת הִשְׂכִּילָנוּ. אֲשֶׁר בָּהּ הוֹרָנוּ לְהַכִּיר וְלֵידַע אֶת קוֹנֵנוּ, וְלִמְאוֹס בָּרָע וְלִבְחוֹר בַּטּוֹב הֱבִינָנוּ. וְגִדְּלָנוּ וְנִשְּׂאָנוּ וְעַל כָּל בְּרִיּוֹתָיו רוֹמְמָנוּ. עִלָּנוּ וְכִבְּדָנוּ בְּהַרְכָּבָה נִכְבֶּדֶת וּמֶזֶג יָשָׁר וּמְכֻוָּן, וּמַעֲלוֹת עֶלְיוֹנוֹת הֶעֱלָנוּ, אֲשֶׁר בָּם מִשְּׁאָר בַּעֲלֵי־הַחַיִּים הִפְרִישָׁנוּ. וְרַב־טוּב כַּהֲמוֹן רַחֲמָיו וַחֲסָדָיו הִשְׂבִּיעָנוּ. וְזָנָנוּ וּפִרְנְסָנוּ וְעַד הֵנָּה עֲזָרָנוּ וַחֲנָנָנוּ. כֵּן יְחָנֵנוּ וִיבָרְכֵנוּ, אַל יַעַזְבֵנוּ וְאַל יִטְּשֵׁנוּ, עַד יְבִיאֵנוּ אֶל הַמְּנוּחָה וְאֶל הַנַּחֲלָה. יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה.

עַל כֵּן, אֲבָרֵךְ אֶת יְיָ אֲשֶׁר יְעָצָנִי, אַף לֵילוֹת יִסְּרוּנִי, כִּלְיוֹתַי יוֹרוּנִי, וּסְעִפַּי יְשִׁיבוּנִי, וְיֹאמְרוּ לִי, בֶּן־אָדָם מַה־לְּךָ

נִרְדָּם, קוּם לְהִתְחַנֵּן וּלְהִתְפַּלֵּל, לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל, לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר וּלְמַלֵּל, לְנַצֵּחַ לָרֹן וּלְזַמֵּר יוֹם וָלַיִל, לְבוֹרֵא הַכֹּל אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה, וּבְרָאוֹ בְּעָצְמָה, בְּצֶלֶם וּדְמוּת וְקוֹמָה, וַעֲשָׂהוּ וַיְכוֹנְנֵהוּ מִמְּאוּמָה. וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת־חַיִּים הִיא נְשָׁמָה הָעֶלְיוֹנָה הַחֲכָמָה, הַשּׁוֹאֶפֶת דֵּעָה בִּינָה וְהַשֵּׂכֶל מִזִּיו עוֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה, אֲשֶׁר בַּעֲבוּרָהּ לָאָדָם מַעֲלָה וְיִתְרוֹן מִן הַבְּהֵמָה. וְחִלֵּק אֵבָרָיו מֵהֶם נָעִים וּמֵהֶם נָחִים, מֵהֶם סְתוּמִים וּמֵהֶם פְּתוּחִים. וְאִם יָנוּחַ הַנָּע וְיִתְנוֹעֵעַ הַנָּח, לֹא יִמְצָא מָנוֹחַ, וּכְרֶגַע יֶאֱנַק וְיֵאָנַח. וְאִם יִסָּתֵם הַפָּתוּחַ, אוֹ הַסָּתוּם יִפָּתֵחַ, יִסָּגֵר וְאֵין פּוֹתֵחַ. לָכֵן רַב תְּהִלּוֹת לֵאלֹהֵינוּ, וּבְרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לִשְׁמוֹ הַגָּדוֹל שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ, וּגְמָלָנוּ כָּל טוּב בְּרַחֲמָיו וַחֲסָדָיו הָרַבִּים.

אָמְנָם אַחֲרֵי שֶׁבַח־הָאֵל וּתְהִלּוֹתָיו, נֹאמַר, בַּעֲבוּר אֲשֶׁר רָאִיתִי הַדּוֹר פָּרוּץ מְרֻבֶּה עַל הָעוֹמֵד, וְגֶדֶר חֲכָמָיו נֶהֱרָסָה, וְהִנֵּה קַמְנוּ תַּחַת אֲבוֹתֵינוּ תַּרְבּוּת אֲנָשִׁים חַטָּאִים, דּוֹר מָה רָמוּ עֵינָיו, וְעַפְעַפָּיו יִנָּשְׂאוּ. דּוֹר טָהוֹר בְּעֵינָיו, וּמִצּוֹאָתוֹ לֹא רֻחָץ. דּוֹר חֲרָבוֹת שִׁנָּיו וּמַאֲכָלוֹת מְתַלְּעוֹתָיו, לְהַבְרִית עֲנִיִּים מֵאֶרֶץ וְאֶבְיוֹנִים מֵאָדָם. דּוֹר תַּהְפּוּכוֹת, דּוֹר סוֹרֵר וּמוֹרֶה, דּוֹר לֹא הֵכִין לִבּוֹ וְלֹא נֶאֶמְנָה אֶת אֵל רוּחוֹ. וְרֻבָּם הוֹלְכִים אַחֲרֵי שְׁרִירוּת לִבָּם, וְאֵינָם חוֹשְׁשִׁין לְתַקֵּן נַפְשׁוֹתָם, וּלְכַוֵּן דֵּעוֹתָם בְּדַרְכֵי הַחָכְמָה וְהַמּוּסָר, וּלְיַשֵּׁר מַעְגְּלוֹתָם, וּלְהַכְשִׁיר גּוּפוֹתָם בְּהַנְהָגוֹת נִכְבָּדוֹת, לְהִתְנַהֵג בְּמַעֲלוֹת מִדּוֹת הַטּוֹבוֹת, אֲשֶׁר רָאוּי אֶל כָּל מַשְׂכִּיל לְהִתְנַהֵג בָּהֶם, לְמַעַן יִיטַב לָהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא.

בִּינוֹתִי אֲנִי יְחִיאֵל בְּ״ר׳ יְקוּתִיאֵל בְּ״ר׳ בִּנְיָמִן הָרוֹפֵא זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה בְּכִתְבֵי־הַקֹּדֶשׁ וּבִסְפָרֵי וּבְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וְעִיַּנְתִּי גַּם בְּדִבְרֵי הַפִּילוֹסוֹפִים וְהַחֲכָמִים וּבְמִשְׁלֵיהֶם וּבְמוּסָרָם. וְרָאִיתִי לְחַבֵּר

חִבּוּר בְּהַנְהָגַת הָאָדָם כָּל יְמֵי חַיֵּי הֶבְלוֹ לְמַעַן יִיטַב לוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא. וּפָתַחְתִּי בּוֹ תְּחִלָּה בִּדְבָרִים עִקָּרִים הַמּוֹעִילִים בֶּאֱמוּנָתֵנוּ וּמַחֲזִיקִים אֶת דָּתֵנוּ, וְהֵם־הֵם שָׁרְשֵׁי־הַדָּת וִיסוֹדוֹת הָאֱמוּנָה, וַעֲלֵיהֶם נְכוֹנִים כָּל פִּנּוֹת־הַתּוֹרָה. וְאַחֲרֵי־כֵן כָּתַבְתִּי בוֹ דְּבָרִים טוֹבִים דְּבָרִים נְחוּמִים הַמִּתְקַבְּלִים וּמִתְיַשְּׁבִים בְּלִבּוֹת הַבַּחוּרִים וְהַתַּלְמִידִים, הַתְּאֵבִים וְחוֹשְׁקִים לֵילֵךְ בְּדַרְכֵי הַחָכְמָה וְהַמּוּסָר, הַחֲרֵדִים לְתַקֵּן נַפְשׁוֹתָם, וּלְהַכְשִׁיר גּוּפוֹתָם בְּהַנְהָגוֹת נִכְבָּדוֹת אֲשֶׁר רָאוּי לָאָדָם לְהִתְנַהֵג בָּהֶם בָּעוֹלָם לְטוֹב לוֹ, וְאֶת אֲשֶׁר רָאוּי לְהִתְרַחֵק מֵהֶם, כְּדֵי לִמְנוֹעַ מִמֶּנּוּ הֶזֵּקָם. וְכַאֲשֶׁר מָצְאָה יָדִי הֵבֵאתִי עַל כָּל מַעֲלָה וּמַעֲלָה רְאָיוֹת מִן הַמִּקְרָא וּמִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּדֶרֶךְ קְצָרָה וְלָשׁוֹן קַל, לְמַעַן יָרוּץ הַקּוֹרֵא בוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]לְעוֹלָם יִשְׁנֶה אָדָם לְתַלְמִידוֹ דֶּרֶךְ קְצָרָה. וְעִם כָּל זֶה, לֹא נִמְנַעְתִּי מִלְּהַזְכִּיר בָּהֶם דִּבְרֵי הַפִּילוֹסוֹפִים וּמִשְׁלֵיהֶם וּמוּסָרָם, כְּדֵי לְהַמְשִׁיךְ לִבּוֹת הַבַּחוּרִים בְּדַרְכֵי הַחָכְמָה וְהַמּוּסָר וְלִשְׁאָר מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת הַכְּתוּבוֹת בַּסֵּפֶר הַזֶּה. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁיּוֹדֵעַ אֲנִי בְּעַצְמִי שֶׁאֵינִי לֹא חָכָם וְלֹא נָבוֹן וְלֹא מַשְׂכִּיל וְלֹא בַעַל תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, וְאַף לֹא בַעַל דֶּרֶךְ־אֶרֶץ לְחַבֵּר חִבּוּר כָּזֶה, וְשֶׁמָּא מִקְצָת מִן הָאֲנָשִׁים יְדַבְּרוּ אַחֲרַי לֵאמֹר, מַה יּוֹעִילֵנוּ זֶה, הַסָּכָל הַשּׁוֹטֶה הַדַּל וְהַנִּבְזֶה, אֲשֶׁר הִפְלִיג לְדַבֵּר, וּמִלִּין לְחַבֵּר, אַף־עַל־פִּי־כֵן לֹא נִמְנַעְתִּי מִלְּחַבְּרוֹ, כִּי הָאֱלֹהִים הַיּוֹדֵעַ מַחֲשָׁבוֹת, וּלְפָנָיו גְּלוּיִם כָּל סִתְרֵי הַכְּלָיוֹת וְהַלְּבָבוֹת, הוּא הַיּוֹדֵעַ כִּי עִקַּר כַּוָּנָתִי בְּחִבּוּר זֶה לְצֹרֶךְ הַתַּלְמִידִים וְהַבַּחוּרִים, כְּדֵי לְלַמְּדָם יִרְאַת־שָׁמַיִם וְדֶרֶךְ־אֶרֶץ, וּבוֹ יִירְשׁוּ חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וְיִנְחֲלוּ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְיִמְצְאוּ חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם. וְאָמַרְתִּי בְּלִבִּי, אֶכְתּוֹב לָהֶם חִבּוּר בְּהַנְהָגַת הָאָדָם, כְּדֵי שֶׁיְּעַיְּנוּ בוֹ תָּמִיד, וִיסַיְּעֵם לָלֶכֶת בְּדַרְכֵי הַחָכְמָה וְהַמּוּסָר וְלִשְׁאָר מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר [2]יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסֶף לֶקַח וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה.

1 פסחים ג ב. 2 משלי א ה.

וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, ¹בָּא לִטַּהֵר מְסַיְּעִין אוֹתוֹ. וּבוֹ יְתַקְּנוּ מַעֲלוֹת מִדּוֹתֵיהֶם בְּעֶזְרַת שַׁדַּי. וְלֹא חִבַּרְתִּיו לְצֹרֶךְ הַגְּדוֹלִים מִמֶּנִּי בְּחָכְמָה וּבְמוּסָר וּבְדֶרֶךְ־אֶרֶץ וּבִשְׁאָר מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת, אַף לֹא לְצֹרֶךְ הַסְּכָלִים חַסְרֵי־הַמֹּחַ וַעֲנִיֵּי־הַדַּעַת הַבּוֹעֲטִים בְּמוֹרֵיהֶם וּמִתַּעְתְּעִים וּמַלְעִיבִים בִּמְלַמְּדֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד[2], אַל תַּשְׁלִיכוּ הַפְּנִינִים לִפְנֵי הַחֲזִירִים כִּי אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מְאוּמָה, וְאַל תִּמְסְרוּ הַחָכְמָה לִפְנֵי מִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ מַעֲלָתָהּ, כִּי הַחָכְמָה יְקָרָה מִפְּנִינִים. וּמִי שֶׁאֵינוֹ דוֹרֵשׁ אוֹתָהּ, רַע מֵהַחֲזִיר. אַף לֹא חִבַּרְתִּיו כְּדֵי לְהִתְפָּאֵר בּוֹ, וְלֹא כְדֵי לָטוּל עָלָיו עֲטָרָה לְעַצְמִי, כִּי כָּל מַה שֶּׁפָּעַלְתִּי בְּחִבּוּר זֶה, לֹא בְכֹחַ יָדַי עָשִׂיתִי וּבְחָכְמָתִי כִּי נְבוּנוֹתִי, כִּי אִם כְּמוֹ שֶׁקִּבַּלְתִּי מִפִּי סוֹפְרִים וּמִפִּי סְפָרִים אֲשֶׁר חִבְּרוּ הַמְחַבְּרִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנַי. וּמִמֵּי־בְאֵרֵיהֶם דָּלִיתִי, וּמִמִּקְוֵה־מֵימֵיהֶם שָׁתִיתִי, וּמֹרָם אָרִיתִי, וְיַעְרָם עִם דִּבְשָׁם אָכַלְתִּי, וּפִרְיֵיהֶם מָתְקוּ לְחִכִּי, כִּי דִּבְרֵיהֶם וְחִידוֹתָם מְשַׂמְּחִים הַלְּבָבוֹת, וּמְשַׁעְשְׁעִים הַגְּוִיּוֹת הָעֲלוּבוֹת, וּמְנַחֲמִים הַנְּשָׁמוֹת הַנִּכְאָבוֹת. וְקִבַּצְתִּי דִּבְרֵיהֶם בְּכָל אֲשֶׁר מָצָאתִי, וְחִבַּרְתִּי מֵהֶם סֵפֶר זֶה בְּחֶמְלָתִי עַל הַתַּלְמִידִים וְהַבַּחוּרִים הַתְּאֵבִים לִשְׁמוֹעַ בְּקוֹל מוֹרֵיהֶם, וַחֲרֵדִים לְהַטּוֹת אָזְנָם אֶל מְלַמְּדֵיהֶם, כְּדֵי לְתַקֵּן נַפְשׁוֹתָם וּלְהַכְשִׁיר גּוּפוֹתָם בְּמַעֲלוֹת מִדּוֹת טוֹבוֹת וְהַנְהָגוֹת מְיֻחָסִים. וְקָרָאתִי שֵׁם הַסֵּפֶר הַזֶּה מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת, בַּעֲבוּר אֲשֶׁר נִכְלְלוּ בוֹ מִקְצָת מַעֲלוֹת מִדּוֹת הַחֲשׁוּבוֹת וְהַמְיֻחָסוֹת אֲשֶׁר רָאוּי לָאָדָם לְהִתְנַהֵג בָּהֶם כָּל יְמֵי חַיֵּי הֶבְלוֹ לְטוֹב לוֹ וּלְתִקּוּן נַפְשׁוֹ וְהֶכְשֵׁר מִדּוֹתָיו וְחַיֵּי גוּפוֹ, וּלְהִתְרַחֵק מֵהֶפְכָּם, וְחִלַּקְתִּיו לְאַרְבַּע וְעֶשְׂרִים מַעֲלוֹת, לְמַעַן יָרוּץ קוֹרֵא בוֹ. וְכָל מִי שֶׁיְּעַיֵּן בַּסֵּפֶר הַזֶּה, יְדִינֵנִי לִזְכוּת. וְאִם יִמְצָא בוֹ שְׁגִיאָה וְדָבָר בִּלְתִּי מְתֻקָּן, יִתְלֶה שְׁגִיאָתִי בְּעַצְמִי וְלֹא בַאֲחֵרִים. וְיַגִּיהַּ הַשְּׁגִיאָה וִיתַקֵּן הַמְעֻוָּת וִיקַבֵּל שָׂכָר וּגְמוּל טוֹב מֵאֵת הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא.

1 שבת קד א. 2 מבחר הפנינים. א. סז.

וְאִם יִמָּצֵא בּוֹ דָּבָר מְתֻקָּן וּמְכֻוָּן, יֵדַע כִּי לֹא מִלִּבִּי בְדִיתִיו וְלֹא מֵעַצְמִי חִבַּרְתִּיו, כִּי מִשְּׂדֵי אַנְשֵׁי הַתְּבוּנוֹת לִקַּטְתִּיו, וּכְעָמִיר גֹּרְנָה קִבַּצְתִּיו, וְעַל סֵפֶר כְּתַבְתִּיו. וְאִם יִמָּצֵא בוֹ דָּבָר הַמְשַׂמֵּחַ הַלֵּב וּמְשַׁעְשֵׁעַ הַנֶּפֶשׁ וּמוֹצֵא בוֹ הֲנָאָה וְקוֹרַת־רוּחַ, יְבָרְכֵנִי בְחַסְדּוֹ וְיַזְכִּירֵנִי לְטוֹבָה. וְנִשְׁתַּדַּלְתִּי לִכְתּוֹב הַסֵּפֶר הַזֶּה וְלַהֲבִיאוֹ אֶל הַפֹּעַל בְּעֶזְרַת שַׁדַּי, כִּי יָרֵאתִי מִתַּהְפּוּכוֹת הַזְּמָן, וְטִרְדַּת הַבְלֵי הָעוֹלָם, וְשִׁבּוּשׁ הָעִנְיָנִים, וִימֵי הַזִּקְנָה וְהַשִּׁכְחָה, וְשֶׁמָּא לֹא הָיָה עוֹלֶה לְיָדִי, לְפִיכָךְ נִשְׁתַּדַּלְתִּי עָלָיו. וְאוּלָם קִוִּיתִי לָאֵל כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתִי בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא בְּכָתְבִי אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אֲנִי עָתִיד לִכְתּוֹב עַל סֵפֶר, כְּדֵי שֶׁיִּלְמְדוּ בוֹ הַבַּחוּרִים וְהַתַּלְמִידִים. וּבֵאלֹהִים אֶבְטַח וּבוֹ אֶשָּׁעֵן וּמִמֶּנּוּ אֲבַקֵּשׁ סֶמֶךְ וְעֵזֶר לְעָזְרֵנִי בִמְלַאכְתִּי, כִּי הִיא מְלֶאכֶת־שָׁמַיִם, וְיַצְלִיחֵנִי וְיַדְרִיכֵנִי בְּאֹרַח מִישׁוֹר, וְיָשִׂים בְּפִי דְּבָרִים טוֹבִים, נְכוֹחִים וַעֲרֵבִים, הַמְשַׂמְּחִים הַלְּבָבוֹת מֵאַנְחוֹתָם, וּמְנַחֲמִים הַגְּוִיּוֹת מִיגוֹנָם. וְיַצִּילֵנִי מִשְּׁגִיאוֹת וּמִנִּסְתָּרוֹת יְנַקֵּנִי, כְּמוֹ שֶׁאָמַר מְשִׁיחוֹ, [1]שְׁגִיאוֹת מִי־יָבִין, מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי. וְהָאֱלֹהִים יוֹרֵנוּ דֶּרֶךְ הַטּוֹבָה, וְיַדְרִיכֵנוּ בִּנְתִיב הַהַצְלָחָה לְמַעַן רַחֲמָיו וַחֲסָדָיו הָרַבִּים.

---

1 תהלים יט יג.

מַעֲלַת יְדִיעַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ

בַּעֲבוּר שֶׁמַּעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת הִיא מִבְחַר כָּל הַמַּעֲלוֹת, וְכֹל מִי שֶׁהִגִּיעַ אֶל מַעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת נָקֵל לְהַגִּיעַ אַחֲרֵי כֵן אֶל כָּל שְׁאָר מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת הָרוּחָנִיּוֹת וְהַגּוּפָנִיּוֹת מַעֲלָה אַחַר מַעֲלָה, לְפִיכָךְ הִקְדַּמְתִּי אוֹתָהּ אֶל כָּל שְׁאָר הַמַּעֲלוֹת הַכְּלוּלוֹת בַּסֵּפֶר הַזֶּה. וְכָלַלְתִּי עִם מַעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת דְּבָרִים שֶׁהֵם עִקָּרִים גְּדוֹלִים מִיסוֹדוֹת הַדָּת וְשָׁרְשֵׁי הָאֱמוּנָה וַעֲלֵיהֶם פִּנּוֹת הַתּוֹרָה עוֹמְדוֹת, מִפְּנֵי שֶׁגַּם הֵם מְבִיאִים אֶת הָאָדָם לֵידַע וּלְהַכִּיר אֶת בּוֹרְאוֹ.

בָּנַי, בּוֹאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת יְדִיעַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ. דְּעוּ בָּנַי, כִּי תְחִלָּה אָנוּ צְרִיכִין לְהַאֲמִין וְלֵידַע יְדִיעָה בְרוּרָה בְּלִי שׁוּם סָפֵק וְגִמְגּוּם, שֶׁיֵּשׁ אֱלוֹהַּ בָּעוֹלָם, וְהוּא בָּרוּךְ הוּא בּוֹרֵא הַכֹּל. וְהוּא בָּרָא אֶת הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם. וְהוּא מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם בְּרֹב רַחֲמָיו וַחֲסָדָיו, וְלֹא מִטּוֹבָה קָדְמוּ לוֹ בְּרִיּוֹתָיו, כִּי אִם בְּטוּבוֹ וְחַסְדּוֹ עֲלֵיהֶם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]טוֹב־יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו. וְאוֹמֵר, [2]זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם לִי־הוּא. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ בָּאַגָּדָה, זֶה לְשׁוֹנָהּ, [4]עֲתִידָה בַת־קוֹל לִהְיוֹת מְפוֹצֶצֶת עַל רָאשֵׁי הֶהָרִים וְאוֹמֶרֶת מַה פָּעַל אֵל. כָּל מִי שֶׁפָּעַל עִם אֵל יָבוֹא וְיִטּוֹל שְׂכָרוֹ. וְרוּחַ־הַקֹּדֶשׁ אוֹמֶרֶת, מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם. מִי קִלֵּס לְפָנַי עַד שֶׁלֹּא נָתַתִּי בוֹ נְשָׁמָה. מִי מָל לְפָנַי עַד שֶׁלֹּא נָתַתִּי לוֹ בֵּן זָכָר. מִי עָשָׂה לְפָנַי צִיצִית עַד שֶׁלֹּא נָתַתִּי לוֹ טַלִּית. מִי עָשָׂה לְפָנַי מְזוּזָה

1 תהלים קמה ט   2 תהלים כה ו.   3 איוב מא ג
4 ויקרא רבה כז ב. ועוד בכמה מקומות בשינוי לשון

עַד שֶׁלֹּא נָתַתִּי לוֹ בַּיִת. מִי עָשָׂה לְפָנַי מַעֲקֶה עַד שֶׁלֹּא נָתַתִּי לוֹ גַּג. מִי עָשָׂה לְפָנַי סֻכָּה עַד שֶׁלֹּא נָתַתִּי לוֹ חָצֵר. מִי הִנִּיחַ לֶקֶט שִׁכְחָה וּפֵאָה עַד שֶׁלֹּא נָתַתִּי לוֹ שָׂדֶה. מִי הִפְרִישׁ לְפָנַי תְּרוּמָה וּמַעֲשֵׂר עַד שֶׁלֹּא נָתַתִּי לוֹ גֹּרֶן. מִי הִפְרִישׁ לְפָנַי קָרְבָּן עַד שֶׁלֹּא נָתַתִּי לוֹ בְּהֵמָה. עָלַי לְשַׁלֵּם שְׂכָרוֹ. לָמָּה, תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם לִי הוּא, שֶׁהַכֹּל שֶׁלִּי וּמִשֶּׁלִּי נוֹתֵן לִי. וּמִכָּל מָקוֹם וַאֲשַׁלֵּם, עָלַי לְשַׁלֵּם שְׂכָרוֹ. וְאָמְרוּ עוֹד, [1]מַאי דִּכְתִיב [2]וֵאלֹהִים מַלְכִּי מִקֶּדֶם פֹּעֵל יְשׁוּעוֹת בְּקֶרֶב הָאָרֶץ, שֶׁהִקְדִּים לִי שְׂכַר פְּעֻלָּתִי עַד שֶׁלֹּא נִבְרֵאתִי. כֵּיצַד, גַּן־עֵדֶן נִבְרָא בַּשְּׁלִישִׁי וְאָדָם בַּשִּׁשִּׁי, הֱוֵי אוֹמֵר, שֶׁהִקְדִּים לִי שְׂכַר פְּעֻלָּתִי עַד שֶׁלֹּא נִבְרֵאתִי. וּמִי לְחָשְׁךָ שֶׁבְּגַן־עֵדֶן הוּא עָסוּק, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וַיִּטַּע יְיָ אֱלֹהִים גַּן־בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם. מַהוּ מִקֶּדֶם? שֶׁמָּא אַתָּה סָבוּר קֹדֶם לִבְרִיָּתוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֵינוֹ כֵן אֶלָּא קֹדֶם לִבְרִיָּתוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן, שֶׁהִקְדִּים שְׂכָרוֹ עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [4]הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו. כְּלוֹמַר, שֶׁהִקְדִּים שְׂכָרוֹ שֶׁל אָדָם עַד שֶׁלֹּא תֵעָשֶׂה הַפְּעֻלָּה. הוֹאִיל וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בָּרָא אֶת־הַשָּׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ, אִם כֵּן צְרִיכִין אָנוּ לְהַאֲמִין שֶׁהוּא לְבַדּוֹ בָּרָא הָעוֹלָם, וְהוּא בָּרוּךְ הוּא מַנְהִיג אֶת הָעוֹלָם בְּחָכְמָתוֹ וּבִרְצוֹנוֹ, וּמְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]אַתָּה־הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים. וְאֵין אֱלוֹהַּ אַחֵר זוּלָתוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]אַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְיָ וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי לְמַעַן תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ לִי וְתָבִינוּ כִּי־אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי לֹא־יִהְיֶה. וְאוֹמֵר, [8]לְמַעַן

1 ילקוט שמעוני ח"ב תתי. בראשית רבה טו ד 2 תהלים עד יב 3 בראשית ב ח
4 ישעיה מ י 5 בראשית א א 6 נחמיה ט ו 7 ישעיה מג י 8 ישעיה מה ו

יֵדְעוּ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וּמִמַּעֲרָבָה כִּי־אֶפֶס בִּלְעָדָי אֲנִי יְיָ וְאֵין עוֹד, יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עוֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע, אֲנִי יְיָ עֹשֶׂה כָל־אֵלֶּה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [1]כֹּה אָמַר יְיָ גֹּאַלְךָ וְיֹצֶרְךָ מִבָּטֶן אָנֹכִי יְיָ עֹשֶׂה כֹּל נֹטֶה שָׁמַיִם לְבַדִּי רֹקַע הָאָרֶץ מֵי אִתִּי. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, זֶה לְשׁוֹנָהּ, [2]מִי אִתִּי כְּתִיב. שֶׁלֹּא תֹאמַר, מִיכָאֵל מוֹתֵחַ מִכָּאן וְגַבְרִיאֵל מִכָּאן, שֶׁעֲדַיִן לֹא נִבְרְאוּ הַמַּלְאָכִים, לְפִיכָךְ כְּתִיב מִי אִתִּי, כְּלוֹמַר, מִי הָיָה שֻׁתָּף עִמִּי בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, וַהֲלֹא לֹא נִבְרְאוּ הַמַּלְאָכִים עֲדַיִן. וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ מוֹדֶה בְּדָבָר זֶה וְאוֹמֵר שֶׁיֵּשׁ אֱלוֹהַּ זוּלָתוֹ, הֲרֵי זֶה כּוֹפֵר בָּעִקָּר וְכוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה. הֲרֵי זֶה כּוֹפֵר בָּעִקָּר, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי וְגוֹ'. וְכוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל־הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]שֶׁבַּעֲבוֹדָה־זָרָה הַכָּתוּב מְדַבֵּר, שֶׁשְּׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל הַמִּצְוֹת כֻּלָּן, דְּאָמַר מַר, חֲמוּרָה עֲבוֹדָה־זָרָה שֶׁכָּל הַמּוֹדֶה בָּהּ, כְּאִלּוּ כּוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. וְכָל הַכּוֹפֵר בָּהּ, כְּאִלּוּ מוֹדֶה בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ.

וְאָמְרוּ עוֹד, [6]מַחֲשָׁבָה טוֹבָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְצָרְפָהּ לְמַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְיָ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְיָ וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְיָ וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ. מַאי וּלְחוֹשְׁבֵי שְׁמוֹ? שֶׁאֲפִלּוּ חָשַׁב לַעֲשׂוֹת מִצְוָה וְנֶאֱנַס וְלֹא עֲשָׂאָהּ, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ עֲשָׂאָהּ. אֲבָל מַחֲשָׁבָה רָעָה, אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְצָרְפָהּ לְמַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]אָוֶן אִם־רָאִיתִי בְלִבִּי לֹא יִשְׁמַע אֲדֹנָי. [9]וְדַוְקָא בְּיִשְׂרָאֵל. אֲבָל בְּאֻמּוֹת הָעוֹלָם, חִלּוּף שֶׁמַּחֲשָׁבָה טוֹבָה שֶׁלָּהֶן, אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְצָרְפָהּ לְמַעֲשֶׂה, וּמַחֲשָׁבָה רָעָה שֶׁלָּהֶן מְצָרְפָהּ לְמַעֲשֶׂה. זוּלָתִי יִשְׂרָאֵל שֶׁהִרְהֵר לַעֲבוֹד עֲבוֹדָה־זָרָה, שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא

1 ישעיה מד כד 2 בראשית רבא ג יא 3 שמות כ ג 4 במדבר טו כב 5 ספרי שם. קידושין מ א
6 קידושין מ א 7 מלאכי ג טז 8 תהלים סו יח 9 ומפרש בירושלמי פאה א א.

מְצָרְפָה לַמַּעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ, [1]לְמַעַן תְּפֹשׂ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּם. וְכָל־כָּךְ לָמָּה, מִפְּנֵי שֶׁהִיא כָּל־כָּךְ חֲמוּרָה שֶׁשְּׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל מִצְוֹת הַתּוֹרָה.

הֲלֹא תִרְאוּ בָּנַי, כַּמָּה חֲמוּרָה עֲבוֹדָה־זָרָה, שֶׁאֲפִלּוּ אִם הָיָה הָאָדָם מְסֻכָּן וְנוֹטֶה לָמוּת, אָסוּר לְהִתְרַפְּאוֹת בַּעֲבוֹדָה־זָרָה, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]בְּכָל אִסּוּרִין שֶׁבַּתּוֹרָה מִתְרַפְּאִין בִּמְקוֹם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סַכָּנָה, חוּץ מֵעֲבוֹדָה־זָרָה, וְגִלּוּי־עֲרָיוֹת, וּשְׁפִיכוּת־דָּמִים. עֲבוֹדָה־זָרָה מְנָלָן, דִּכְתִיב, [3]וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ. [4]בְּכָל־נַפְשְׁךָ, אֲפִלּוּ נוֹטֵל אֶת נַפְשְׁךָ וְכוּ׳. וְכֵן צְרִיכִין אָנוּ לְהַאֲמִין וְלַעֲמוֹד עַל הַוַּדַּאי, כִּי אֱלוֹהַּ זֶה אֲשֶׁר בָּרָא הַכֹּל, הוּא אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד. [6]וְהַשְּׁמִיעָה הַזֹּאת הִיא לְשׁוֹן קַבָּלַת הַלֵּב, שֶׁנְּכַוֵּן לִבֵּנוּ וּנְקַבֵּל בְּשִׂכְלֵנוּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נִמְצָא תָּמִיד, כְּלוֹמַר, הָיָה וְהֹוֶה וְיִהְיֶה. הָיָה קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, וְהֹוֶה תָּמִיד בְּעוֹד שֶׁהָעוֹלָם מִתְקַיֵּם, וְיִהְיֶה אַחַר שֶׁיָּשׁוּב הָעוֹלָם לְתֹהוּ וָבֹהוּ. וְכָתַב אֱלֹהֵינוּ, לוֹמַר שֶׁצְּרִיכִים אָנוּ לְקַבֵּל עָלֵינוּ אֱלֹהוּתוֹ. וְאַחַר כָּךְ כָּתַב אֶחָד, לוֹמַר שֶׁצְּרִיכִין אָנוּ לְהַאֲמִין שֶׁהוּא אֶחָד וּמְיֻחָד בְּכָל מִין יִחוּד בְּלֹא שֻׁתָּף וְלֹא דִמְיוֹן. וְלֹא יִצְטָרֵף אַחֵר עִמּוֹ לְמִנְיָן. וְגַם הוּא אֶחָד בְּלִי הַרְכָּבָה וְשִׁנּוּי מַעֲשֶׂה וּבְלִי שִׁנּוּי גְּזֵרָה, כִּי כָל גְּזֵרוֹתָיו נִגְזָרוֹת וִידוּעוֹת וּגְלוּיוֹת לְפָנָיו וְאֵין נִמְצָא בָּעוֹלָם כְּאַחְדוּתוֹ. וְכֵן הִזְהִירָנוּ הַמָּקוֹם בְּתוֹרָתוֹ הַקְּדוֹשָׁה לֵידַע וְלִבְחוֹן בְּשִׂכְלֵנוּ אֶת יִחוּד הַשֵּׁם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [8]אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ. וְהוּא בָּרוּךְ הוּא רִאשׁוֹן בְּלִי רֵאשִׁית וְקַדְמוֹן, לֹא קְדָמוֹ אַחֵר, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם.

1 יחזקאל יד ה 2 פסחים כה א—ב 3 דברים ו ה 4 ברכות נד א 5 דברים ו ד
6 השוה חובת הלבבות ריש שער היחוד 7 דברים ד לט 8 דברים ד לה 9 דברים לג כז

וְהוּא בָּרוּךְ הוּא אַחֲרוֹן בְּלִי אַחֲרִית וָסוֹף, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]אֲנִי יְיָ רִאשׁוֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא. וְאוֹמֵר, [2]אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים. וְהוּא חַי וְקַיָּם לְעוֹלָמִים וְנֶצַח נְצָחִים וְאֵין חֵקֶר וּמִסְפָּר לִשְׁנוֹתָיו, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]הֶן־אֵל שַׂגִּיא וְלֹא נֵדָע, מִסְפַּר שָׁנָיו וְלֹא־חֵקֶר. וְאוֹמֵר, [4]וְאַתָּה־הוּא וּשְׁנוֹתֶיךָ לֹא יִתָּמּוּ.

וְעוֹד צְרִיכִין אָנוּ לְהַאֲמִין וְלֵידַע שֶׁאֵין לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, לֹא גוּף וְלֹא גֶשֶׁם וְלֹא תְמוּנָה וְלֹא שׁוּם דְּמוּת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]קוֹל דְּבָרִים אַתֶּם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים זוּלָתִי קוֹל. וְאוֹמֵר, [6]וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־לוֹ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [7]וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁמָּצִינוּ בַּמִּקְרָא מִקְרָאוֹת רַבִּים כְּתוּבִים בָּהֶם מִלּוֹת גַּשְׁמִיּוֹת אֵצֶל הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]בְּכָל־מָקוֹם עֵינֵי יְיָ. [9]אַף־יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ. [10]וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר. [11]כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים. וּמִקְרָאוֹת רַבִּים כַּיּוֹצֵא בָאֵלּוּ, לֹא נִכְתְּבוּ כִּי אִם לְהָבִין לִבְנֵי־אָדָם בְּמַה שֶׁיּוּכְלוּ לְהָבִין. וְעַל כַּיּוֹצֵא בָזֶה אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [12]דִּבְּרָה תוֹרָה כִּלְשׁוֹן בְּנֵי־אָדָם. וְהַכֹּל כִּנּוּיִים וּמְשָׁלִים אֵצֶל הַבּוֹרֵא. וְעִקַּר הָאֱמֶת, שֶׁהוּא בְּלִי גוּף וּתְמוּנָה גַשְׁמִית. וְהַרְבֵּה הִזְהִירָנוּ בַּתּוֹרָה לְהַרְחִיק מִמֶּנּוּ הַגַּשְׁמִיּוּת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [13]רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל־תְּמוּנָה וְגוֹ׳. וְאוֹמֵר, [14]וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל־תְּמוּנָה וְגוֹ׳.

וְעוֹד צְרִיכִין אָנוּ לְהַאֲמִין בְּלִי סָפֵק, כִּי הָעוֹלָם וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ חִדְּשׁוֹ הַבּוֹרֵא וּבְרָאוֹ בְּחָכְמָתוֹ וְיִיעֵד לוֹ עֵת וּזְמַן קָבוּעַ וְיָדוּעַ לְקִיּוּמוֹ, וְאַחֲרֵי כֵן יַחֲזִירֵהוּ לְקַדְמוּתוֹ לְתֹהוּ וָבֹהוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [15]שִׁתָּא אַלְפֵי שְׁנֵי הֲוֵי עָלְמָא וְחַד חָרוּב וְכוּ׳.

1 ישעיה מא ד · 2 ישעיה מד ו · 3 איוב לו כו · 4 תהלים קב כח · 5 דברים ד יב
6 ישעיה מ יח · 7 ישעיה מ כה · 8 משלי טו ג · 9 ישעיה מח יג · 10 שמות כד י
11 דברים ט י · 12 ברכות לא ב · 13 דברים ד ט · 14 דברים ד טו · 15 ר"ה לא א

וְאַל יַשִּׁיאֲכֶם לִבְּכֶם, שֶׁיִּהְיֶה הָעוֹלָם קַדְמוֹן לֹא מְחֻדָּשׁ כַּאֲשֶׁר יַחְשְׁבוּ הַסְּכָלִים וְהַפְּתָאִים וְהַמִּינִים הַכּוֹפְרִים בְּתוֹרַת משֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם. הוֹאִיל וְהַדָּבָר כֵּן שֶׁיְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ וְהוּא אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד, אִם כֵּן, חַיָּבִין לְהִשְׁתַּדֵּל לְהַכִּירוֹ וְלֵידַע אוֹתוֹ בְּמַה שֶּׁנּוּכַל לְהַשִּׂיגוֹ בְּדַעְתֵּנוּ מִצַּד פְּעֻלּוֹתָיו וְלֹא מִצַּד עַצְמוֹ. כִּי מִצַּד עַצְמוֹ, אֵין כָּל בְּרִיָּה יְכוֹלָה לְהַכִּירוֹ וְלֵידַע אוֹתוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי. וְאֵיךְ יוּכַל אָדָם לְהַכִּיר וְלֵידַע מַה שֶּׁלֹּא רָאָה לְעוֹלָם לֹא דְמוּת וְלֹא תְמוּנָה. שֶׁאִלּוּ רָאָה הָאָדָם אָדָם־אַחֵר אוֹ דָבָר־אַחֵר, מְקַבֵּל הַצּוּרָה הַהִיא בְּשִׂכְלוֹ. וּכְשֶׁזּוֹכְרוֹ, נִרְאֶה בְּעֵינָיו כְּאִלּוּ רוֹאֶה אוֹתוֹ לְפָנָיו. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [2]הַחֵקֶר אֱלוֹהַּ תִּמְצָא אִם עַד־תַּכְלִית שַׁדַּי תִּמְצָא. וְכֵן צִוָּנוּ בְּתוֹרָתוֹ לְהַכִּירוֹ וְלֵידַע אֲמִתָּתוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים, כְּלוֹמַר, דְּעוּ אוֹתִי אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים. וְאִם יֹאמַר אָדָם, הֵיאַךְ יַכִּיר וְיֵדַע הָאָדָם אֶת הַבּוֹרֵא וְהוּא נֶעְלָם מֵעֵינֵי כָל חָי? הִנֵּה לָכֶם עִקַּר יְדִיעַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ! תְּחִלָּה צָרִיךְ לָכֶם בָּנַי לְהִשְׁתַּדֵּל לְהָבִין כֹּחַ הַבּוֹרֵא, וְתַשְׂכִּילוּ אֵיךְ מַנְהִיג הָעוֹלָם בְּחָכְמָתוֹ, וְתַחְשְׁבוּ בְנִפְלְאוֹתָיו, וְהִתְבּוֹנְנוּ בִפְעֻלּוֹתָיו אֲשֶׁר פָּעַל וְעָשָׂה וּמְחַדֵּשׁ תָּמִיד בְּכָל יוֹם. אַחֲרֵי כֵן צָרִיךְ לָכֶם בָּנַי לְקַבְּלוֹ עֲלֵיכֶם לֶאֱלוֹהַּ וּלְאָדוֹן, וּלְקַבֵּל עֲלֵיכֶם גְּזֵרוֹתָיו וְחֻקּוֹתָיו, וְלַעֲשׂוֹת מִצְוֹתָיו, וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו. וְזֹאת הִיא עִקַּר יְדִיעַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]אַחֲרֵי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ וְאֶת־מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ וּבְקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]וְכִי אֶפְשָׁר לוֹ לָאָדָם לִדָּבֵק בַּשְּׁכִינָה, וַהֲלֹא נֶאֱמַר [6]כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל קַנָּא. אֶלָּא,

1 שמות לג כ 2 איוב יא ז 3 שמות כ ב 4 דברים יג ה
5 סוטה יד א. ועיין כתובות קיא ב 6 דברים ט ג

הִדָּבֵק בִּדְרָכָיו. מַה הוּא גּוֹמֵל חֲסָדִים, אַף אַתָּה גְּמוֹל חֲסָדִים. מַה הוּא קוֹבֵר מֵתִים, אַף אַתָּה קְבוֹר מֵתִים. מַה הוּא בִּקֵּר חוֹלִים, אַף אַתָּה בַּקֵּר חוֹלִים. וְכֵן צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לְהִדָּבֵק אַחַר הַשְּׁכִינָה בִּשְׁאָר כָּל הַמִּצְוֹת. וְכֵן מָצִינוּ בְּמשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁבִּקֵּשׁ מֵאֵת הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שֶׁיּוֹדִיעֵהוּ דַּרְכֵי מִצְוֹתָיו וְאָז יֵדָעֵהוּ וְיַשִּׂיג אֲמִתָּתוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]הוֹדִיעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ. כְּלוֹמַר, כְּשֶׁאֵדַע דַּרְכֵי מִצְוֹתֶיךָ, אָז אֵדָעֲךָ וְאַשִּׂיג אֲמִתָּתְךָ. וְכֵן מָצִינוּ שֶׁהוֹדִיעוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא דַּרְכֵי מִצְוֹתָיו, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲלִילוֹתָיו.

וְאֵין לוֹ לָאָדָם לְהִתְפָּאֵר וּלְהִתְהַלֵּל לֹא בְחָכְמָה וְלֹא בִגְבוּרָה וְלֹא בְעשֶׁר וְלֹא בִנְכָסִים אֲשֶׁר קָנָה בָּעוֹלָם, [3]כִּי לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה וְלֹא לַנְּבֹנִים עשֶׁר. אַךְ בִּידִיעַת הָאֵל לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וּלְקַיֵּם מִצְוֹתָיו, יִתְפָּאֵר וְיִתְהַלֵּל וְזֶה נָאֶה לוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ, כִּי אִם־בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי. וְכֵן צִוָּה דָוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם לִשְׁלֹמֹה בְּנוֹ עַל דֶּרֶךְ תּוֹכֵחָה וּמוּסָר לֵידַע וּלְהַכִּיר אֶת בּוֹרְאוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וְאַתָּה שְׁלֹמֹה־בְנִי דַּע אֶת־אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעָבְדֵהוּ בְּלֵב שָׁלֵם וּבְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה כִּי כָל־לְבָבוֹת דּוֹרֵשׁ יְיָ וְכָל־יֵצֶר מַחֲשָׁבוֹת מֵבִין. וְכָךְ אָמַר שְׁלֹמֹה בְחָכְמָתוֹ, [6]בְּכָל־דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ וְהוּא יְיַשֵּׁר אֹרְחֹתֶיךָ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]אֵי זוֹ הִיא פָּרָשָׁה קְטַנָּה שֶׁכָּל גּוּפֵי תוֹרָה תְּלוּיִין בָּהּ? [8]בְּכָל־דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ וְהוּא יְיַשֵּׁר אֹרְחֹתֶיךָ. וְאָמְרוּ, [9]בְּכָל־דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ, אֲפִלּוּ לִדְבַר עֲבֵרָה. כְּלוֹמַר, אֲפִלּוּ אִם כְּשֶׁיִּרְצֶה הָאָדָם לַעֲבוֹר עֲבֵרָה, זוֹכֵר אֶת בּוֹרְאוֹ וְיוֹדְעוֹ, מִיָּד נוֹתֵן אֶל לִבּוֹ שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא רוֹאֶה אוֹתוֹ, וּפוֹרֵשׁ מִן הָעֲבֵרָה. [10]מִתְלָא

1 שמות לג יג 2 תהלים קג ז 3 קהלת ט יא 4 ירמיה ט כב 5 דה"א כח ט
6 משלי ג ו 7 ברכות סג א 8 משלי ג ו 9 ברכות סג א 10 עם בעין יעקב

מְתַלְיָן, גַּנָּבָא בְּמַחְתַּרְתָּא, רַחֲמָנָא קָרֵי. וְזֹאת הִיא עִקַּר יְדִיעַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרֵךְ. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [1]לְכָל מַעֲשֶׂה, הַשְׁלָמָה. וְהַשְׁלָמַת הָעוֹלָם, לְהִזָּהֵר מִן הָעֲבֵרוֹת. וִידִיעַת הַבּוֹרֵא רָם וְנִשָּׂא, וּלְהַאֲמִין בּוֹ. לְפִיכָךְ, צְרִיכִין אָנוּ לִהְיוֹת זְהִירִין וּזְרִיזִין עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה, שֶׁאִם יֹאמַר גּוֹי לְיִשְׂרָאֵל בִּפְנֵי עֲשָׂרָה מִיִּשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בִּשְׁעַת הַשְּׁמָד לַעֲבוֹר עַל מִצְוָה אַחַת מִכָּל מִצְוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה וַאֲפִלּוּ עַל קַלָּה שֶׁבַּקַּלּוֹת אוֹ אֲפִלּוּ לְשַׁנּוֹת מִנְהָג יָדוּעַ מִמִּנְהֲגוֹת הַיְּהוּדִים, וְאִם לָאו יַהַרְגֵנוּ, וְהַגּוֹי מִתְכַּוֵּן לְהַעֲבִירוֹ עַל הַדָּת וְאֵינוֹ מִתְכַּוֵּן לַהֲנָאַת עַצְמוֹ, יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבוֹר. אֲבָל אִם נִתְכַּוֵּן הַגּוֹי לַהֲנָאַת עַצְמוֹ וְאֵינוֹ מִתְכַּוֵּן לְהַעֲבִירוֹ עַל הַדָּת, יַעֲבוֹר וְאַל יֵהָרֵג, שֶׁנֶּאֱמַר בְּמִצְוַת הַתּוֹרָה, [2]אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם. וּפֵרְשׁוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]וָחַי בָּהֶם וְלֹא שֶׁיָּמוּת בָּהֶם. אֲבָל בִּשְׁעַת הַשְּׁמָד, יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבוֹר. אֲבָל אִם אָמַר הַגּוֹי לְיִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ בֵּינוֹ לְבֵינוֹ בֵּין בִּשְׁעַת הַשְּׁמָד בֵּין שֶׁלֹּא בִּשְׁעַת הַשְּׁמָד לַעֲבוֹד עֲבוֹדָה־זָרָה אוֹ לָבוֹא עַל אֵשֶׁת־אִישׁ אוֹ לַהֲרוֹג אָדָם אֶחָד וְאִם לָאו יַהַרְגֶנּוּ, בְּכָל אֵלּוּ יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבוֹר. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]כָּל עֲבֵרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה אִם אוֹמְרִים לוֹ לָאָדָם עֲבוֹר וְאַל תֵּהָרֵג, יַעֲבוֹר וְאַל יֵהָרֵג, חוּץ מֵעֲבוֹדָה־זָרָה וְגִלּוּי־עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת־דָּמִים. וְאִם נֶהֱרַג וְלֹא עָבַר, הֲרֵי זֶה קִדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם, וְנִקְרָא עֶבֶד־הָאֵל וְחָסִיד, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]נָתְנוּ אֶת־נִבְלַת עֲבָדֶיךָ מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמָיִם בְּשַׂר חֲסִידֶיךָ לְחַיְתוֹ־אָרֶץ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [6]אִסְפוּ לִי חֲסִידָי כֹּרְתֵי בְרִיתִי עֲלֵי זָבַח. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [7]לֶעָתִיד לָבוֹא אוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, אִסְפוּ לִי דּוֹרוֹ שֶׁל שְׁמָד. הֵיאַךְ הָיוּ עוֹשִׂין? מַעֲמִידִין יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַדַּיָּן וְאוֹמֵר לוֹ, כְּפוֹר בֵּאלֹהֶיךָ. וְאוֹמֵר, אֵינִי כוֹפֵר

1 מוסה"פ א יד 9 2 ויקרא יח ה 3 סנהדרין עד א 4 שם 5 תהלים עט ב
6 תהלים נ ה 7 השוה, מדרש תהלים טז ד

לָעוֹלָם. מִיָּד מַרְבִּין עָלָיו צָרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]יִרְבּוּ עַצְּבוֹתָם. וְאַף־עַל־פִּי־כֵן אֵינוֹ שׁוֹמֵעַ. וּמְמַהֲרִין עוֹד לְהוֹסִיף אַחֵר, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]אַחֵר מָהָרוּ. אָמַר לוֹ, נַסֵּךְ לְטָעוּת. וְהוּא אוֹמֵר, [1]בַּל־אַסִּיךְ נִסְכֵּיהֶם מִדָּם. אָמַר לוֹ, הִשָּׁבַע לְצֶלֶם וְאַתָּה נִפְנֶה. וְהוּא אוֹמֵר, [1]וּבַל־אֶשָּׂא אֶת־שְׁמוֹתָם עַל־שְׂפָתָי. וְכָל מִי שֶׁמְּקַדֵּשׁ שֵׁם־שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נוֹתֵן לוֹ שְׂכָרוֹ וּמְפַרְסְמוֹ בַּגָּלוּי. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]יוֹסֵף שֶׁקִּדֵּשׁ שֵׁם שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר, זָכָה וְהוֹסִיפוּ לוֹ אוֹת אַחַת מִשְּׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]עֵדוּת בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ בְּצֵאתוֹ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם. יְהוּדָה שֶׁקִּדֵּשׁ שֵׁם שָׁמַיִם בְּפַרְהֶסְיָא, זָכָה וְנִקְרָא כֻּלּוֹ עַל שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]גָּדוֹל קִדּוּשׁ־הַשֵּׁם מֵחִלּוּל־הַשֵּׁם, בְּחִלּוּל־הַשֵּׁם כְּתִיב, [5]לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ. וּבְקִדּוּשׁ־הַשֵּׁם כְּתִיב, [6]מִתְּחִלַּת הַקָּצִיר עַד נִתַּךְ־מַיִם עֲלֵיהֶם, מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ תְלוּיִין מִשִּׁשָּׁה־עָשָׂר בְּנִיסָן עַד שִׁבְעָה־עָשָׂר בְּמַרְחֶשְׁוָן, וְהָיוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם רוֹאִים וְאוֹמְרִים, תּוֹרָתָן שֶׁל אֵלּוּ פְּלַסְתֵּר הִיא, כָּתוּב בְּתוֹרָתָם, [7]לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ וְגוֹ׳, וְאֵלּוּ תְלוּיִין שִׁבְעָה חֳדָשִׁים. כָּתוּב בְּתוֹרָתָם, [8]שֶׁאֵין דָּנִים שְׁנַיִם בְּיוֹם אֶחָד, וְאֵלּוּ, וַיִּפְּלוּ שִׁבְעָתָם יָחַד. כָּתוּב בְּתוֹרָתָם, [9]לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת, וְאֵלּוּ מֵתִים בַּעֲוֹן אֲבוֹתָם. אָמְרוּ לָהֶן יִשְׂרָאֵל, אֲבוֹתֵיהֶן שֶׁל אֵלּוּ הֵמִיתוּ אֶת אֵלּוּ. אָמְרוּ לָהֶן, וְכִי מַה טִּיבָן שֶׁל אֵלּוּ. אָמְרוּ לָהֶן, אֵלּוּ הַגֵּרִים שֶׁנִּתְגַּיְּרוּ בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ. אָמְרוּ לָהֶן, וְכִי בִּשְׁבִיל הַגֵּרִים הָאֲרוּרִים הַלָּלוּ עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְעַמּוֹ כָּךְ. וַדַּאי אֵין אֱלוֹהַּ כֵּאלֹהֵיכֶם, וְאֵין אֻמָּה כְּאֻמָּה זוֹ, אֵין לָנוּ לְהִדָּבֵק אֶלָּא בְּאֻמָּה זוֹ שֶׁאֱלֹהֶיהָ גָּדוֹל מִכָּל הָאֱלֹהִים, שֶׁנֶּאֱמַר, [10]עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְיָ מִכָּל־הָאֱלֹהִים וְגוֹ׳. מִיָּד נִתְגַּיְּרוּ מֵאֻמּוֹת הָעוֹלָם מֵאָה וַחֲמִשִּׁים

1 תהלים טז ד 2 סוטה י ב 3 תהלים פא ו 4 במד"ר ח ד 5 דברים כא כג 6 ש"ב כא י
7 דברים כא כג 8 סנהד' פ"ו מ"ד, ובגמ' לה א מו א 9 דברים כד טז 10 שמות יח יא

אֶלֶף, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וַיִּסְפֹּר שְׁלֹמֹה כָּל־הָאֲנָשִׁים הַגֵּירִים אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַסְּפָר אֲשֶׁר סְפָרָם דָּוִיד אָבִיו וַיִּמָּצְאוּ מֵאָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת. וְכָל־כָּךְ לָמָּה? לְהוֹדִיעַ שִׁבְחוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שֶׁהוּא מְקָרֵב אֶת הָרְחוֹקִים, כְּדֵי שֶׁיִּתְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ בָּעוֹלָם.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גָדוֹל קִדּוּשׁ־הַשֵּׁם, מִצְּפַרְדְּעִים. וּמַה צְפַרְדְּעִים שֶׁלֹּא נִצְטַוּוּ עַל קִדּוּשׁ־הַשֵּׁם, כָּתוּב בָּהֶן, [2]וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ. אָנוּ שֶׁנִּצְטַוֵּינוּ עַל קִדּוּשׁ־הַשֵּׁם, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]קַל־וָחֹמֶר זֶה דָּנוּ בְעַצְמָם חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, שֶׁלֹּא הִטְמִינוּ עַצְמָם כְּשֶׁשָּׁמְעוּ הַכָּרוֹז שֶׁשָּׁלַח נְבוּכַדְנֶצַּר שֶׁיִּשְׁתַּחֲווּ לַצֶּלֶם. וְכָל מִי שֶׁמְּקַדֵּשׁ שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, לֹא בְיִשְׂרָאֵל בִּלְבַד הוּא מְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ, אֶלָּא אֲפִלּוּ בִּפְנֵי אֻמּוֹת־הָעוֹלָם שְׁמוֹ מִתְקַדֵּשׁ, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בַּחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, שֶׁלֹּא הִשְׁתַּחֲווּ לַצֶּלֶם שֶׁהֶעֱמִיד נְבוּכַדְנֶצַּר, שֶׁנִּתְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עַל יְדֵיהֶם אֲפִלּוּ בִּפְנֵי הָאֻמּוֹת, שֶׁכֵּן כְּתִיב בָּעִנְיָן, [4]נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא לְכָל־עַמְמַיָּא אֻמַּיָּא וְלִשָּׁנַיָּא דִּי־דָיְרִין בְּכָל־אַרְעָא שְׁלָמְכוֹן יִשְׂגֵּא. [5]וּמִנִּי שִׂים טְעֵם דִּי כָל־עַם אֻמָּה וְלִשָּׁן דִּי־יֵאמַר שָׁלוּ עַל־אֱלָהֲהוֹן דִּי־שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹא הַדָּמִין יִתְעֲבֵד וְגוֹ׳. וְכֵן מָצִינוּ בְדָנִיֵּאל שֶׁמָּסַר עַצְמוֹ בְּקִדּוּשׁ הַשֵּׁם בְּגוֹב אֲרָיוֹת, מַה כְּתִיב בָּעִנְיָן, [6]דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא כְּתַב לְכָל־עַמְמַיָּא אֻמַּיָּא וְלִשָּׁנַיָּא וְגוֹ׳. וְכֵן מָצִינוּ בְּמָרְדְּכַי הַצַּדִּיק שֶׁמָּסַר עַצְמוֹ עַל קְדֻשַּׁת־הַשֵּׁם, שֶׁלֹּא הִשְׁתַּחֲוָה לְהָמָן, מִפְּנֵי שֶׁחָקַק לוֹ עֲבוֹדָה־זָרָה עַל לִבּוֹ. מֶה עָלְתָה בּוֹ, [7]וְרַבִּים מֵעַמֵּי הָאָרֶץ מִתְיַהֲדִים. וְכֻלָּן נִתְעַלּוּ בִּפְנֵי הָאֻמּוֹת. בַּחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה כְּתִיב, [8]בֵּאדַיִן מַלְכָּא הַצְלַח לְשַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ. וּבְדָנִיֵּאל כְּתִיב, [9]וְדָנִיֵּאל דְּנָה הַצְלַח בְּמַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ וְגוֹ׳.

1 דה״ב ב טז 2 שמות ז כח 3 פסחים נג ב 4 דניאל ג לא 5 שם ו כו
6 שם 7 אסתר ח יז 8 דניאל ג ל 9 שם ו כט

וּבְמָרְדְּכַי כְּתִיב, [1]כִּי־גָדוֹל מָרְדֳּכַי בְּבֵית הַמֶּלֶךְ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא אֲפִלּוּ אֻמּוֹת־הָעוֹלָם כְּשֶׁהֵם מְקַדְּשִׁים שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, מְשַׁלֵּם לָהֶם שְׂכָרָן, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בִנְבוּכַדְנֶצַּר, [2]שֶׁבִּשְׂכַר אַרְבַּע פְּסִיעוֹת שֶׁפָּסַע בִּכְבוֹדוֹ שֶׁל מָקוֹם, זָכָה לְכָל אוֹתָהּ הַגְּדֻלָּה. [3]וְכֵן מָצִינוּ בְּעֶגְלוֹן מֶלֶךְ מוֹאָב, שֶׁבִּשְׂכַר שֶׁעָמַד מִכִּסְאוֹ בִּכְבוֹדוֹ שֶׁל מָקוֹם, זָכָה וְיָצָא מִמֶּנּוּ שְׁלֹמֹה, דִּכְתִיב בֵּהּ, [4]וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל־כִּסֵּא יְיָ. אַשְׁרֵיהֶן בְּנֵי־אָדָם שֶׁמּוֹסְרִים עַצְמָן עַל קִדּוּשׁ־הַשֵּׁם, שֶׁכָּל מִי שֶׁמּוֹסֵר עַצְמוֹ עַל קְדֻשַּׁת־הַשֵּׁם, זוֹכֶה לוֹ וּלְדוֹרוֹתָיו עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת, וְזוֹכֶה לֵישֵׁב בִּמְחִיצָתָן שֶׁל עֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מְלוּכָה, וַעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר, [5]מִמְתִים יָדְךָ יְיָ מִמְתִים מֵחֶלֶד חֶלְקָם בַּחַיִּים וְגוֹ׳. וְכָל הַפּוֹרֵשׁ עַצְמוֹ מֵעֲבֵרָה מִכָּל הָעֲבֵרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה עֲבוּר אַהֲבַת הַבּוֹרֵא, אוֹ עוֹשֶׂה מִצְוָה מִכָּל הַמִּצְוֹת כְּדֵי לְקַיֵּם מִצְוַת הַבּוֹרֵא וְחֻקּוֹתָיו, הֲרֵי זֶה כְּמוֹ־כֵן קִדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם. וְכָל הָעוֹבֵר עַל מִצְוָה מִכָּל מִצְוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה מִדַּעְתּוֹ בְּלִי שְׁגָגָה וְשׁוּם אֹנֶס, אֶלָּא שֶׁעוֹבֵר בְּיָד רָמָה בְּמֵזִיד, הֲרֵי זֶה חִלֵּל אֶת הַשֵּׁם. וְעַל זֶה הִזְהִירָה הַתּוֹרָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]מִמַּשְׁמַע שֶׁנֶּאֱמַר וְלֹא תְחַלְּלוּ, הֲרֵי קִדּוּשׁ הַשֵּׁם אָמוּר. כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אָמְרָה תוֹרָה, מְסוֹר אֶת עַצְמְךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שְׁמִי. יָכוֹל בְּיָחִידִי, תַּלְמוּד לוֹמַר, בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, בְּמְרֻבִּין. אֲנִי יְיָ מְקַדִּשְׁכֶם, מוֹסִיף אֲנִי עַל קְדֻשַּׁתְכֶם.

קָשֶׁה הוּא חִלּוּל־הַשֵּׁם לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁאֲפִלּוּ לְמשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לֹא חִסֵּךְ הַכָּתוּב, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]יַעַן לֹא־הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. גִּלָּה הַכָּתוּב שֶׁאִלְמָלֵא חֵטְא זֶה בִּלְבָד, הָיוּ[9] נִכְנָסִים לָאָרֶץ. וְכָל כָּךְ לָמָּה?

1 אסתר ט ד · 2 סנהדרין צו א · 3 רות רבא ב ט · 4 דברי הימים א כט כג
5 תהלים יז יד · 6 ויקרא כב לב · 7 ספרא ויקרא שם · 8 במדבר כ יב · 9 משה ואהרן

מִפְּנֵי שֶׁהָיָה בְּמַעֲמַד כָּל יִשְׂרָאֵל. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, [1]שֶׁמָּצִינוּ שֶׁוִּתֵּר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עַל עֲבוֹדָה־זָרָה וְלֹא וִתֵּר עַל חִלּוּל־הַשֵּׁם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וְאַתֶּם בֵּית־יִשְׂרָאֵל כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים אִישׁ גִּלּוּלָיו לְכוּ עֲבֹדוּ וְאַחַר אִם־אֵינְכֶם שֹׁמְעִים אֵלָי וְאֶת־שֵׁם קָדְשִׁי לֹא תְחַלְּלוּ־עוֹד בְּמַתְּנוֹתֵיכֶם וּבְגִלּוּלֵיכֶם.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשֶׁה חִלּוּל־הַשֵּׁם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [3]כִּבְיָכוֹל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לֹא הִזְכִּיר שְׁמוֹ עַד שֶׁאָמַר שְׁתֵּי תֵבוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ. וְכֵן [3]מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לֹא הִזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם עַד שֶׁאָמַר עֶשְׂרִים וְאַחַת תֵּבוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה, עַד כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא.

וַאֲפִלּוּ לְהַזְכִּיר שֵׁם־שָׁמַיִם לְבַטָּלָה, אָסוּר. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]הַשּׁוֹמֵעַ אַזְכָּרָה מִפִּי חֲבֵרוֹ, צָרִיךְ לְנַדּוֹתוֹ. וְאִם לֹא נִדָּהוּ, הוּא עַצְמוֹ יְהֵא בְנִדּוּי, שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁהַזְכָּרַת־הַשֵּׁם מְצוּיָה, שָׁם עֲנִיּוּת מְצוּיָה. וּבְכָל מָקוֹם שֶׁאֵין הַזְכָּרַת־הַשֵּׁם מְצוּיָה[7] לְבַטָּלָה, זוֹכֶה לְהִתְעַדֵּן מִזִּיו שְׁכִינָה לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]מַאי דִכְתִיב, [9]וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ, אֵלּוּ בְּנֵי־אָדָם הַיְרֵאִין לְהַזְכִּיר שֵׁם־שָׁמַיִם לְבַטָּלָה, שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַזְרִיחַ לָהֶם שֶׁמֶשׁ צְדָקָה לָעוֹלָם הַבָּא. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמִּתְעַדְּנִין בָּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וִיצָאתֶם וּפִשְׁתֶּם כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק. רְשָׁעִים נִדּוֹנִין בָּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר, [10]הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר.

וַאֲפִלּוּ כְּשֶׁאָדָם מִתְכַּוֵּן לְבָרֵךְ שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, צָרִיךְ לוֹ לְהִזָּהֵר שֶׁלֹּא יוֹצִיא מִפִּיו בְּרָכָה שֶׁאֵינָהּ צְרִיכָה, שֶׁכֵּן אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [11]כָּל הַמְבָרֵךְ בְּרָכָה שֶׁאֵינָהּ צְרִיכָה, עוֹבֵר מִשּׁוּם לֹא תִשָּׂא. וַאֲפִלּוּ כְּשֶׁהוּא צָרִיךְ לְהַזְכִּיר שֵׁם־שָׁמַיִם עַל דְּבַר שֶׁל מִצְוָה, לֹא יְהֵא פּוֹתֵחַ בַּשֵּׁם תְּחִלָּה,

1 ויק"ר כב ג 2 יחזקאל כ לט 3 תנחומא וירא א 4 בראשית א א 5 דברים לב א
6 נדרים ז ב 7 לבטלה 8 נדרים ח ב 9 מלאכי ג כ 10 שם שם יט 11 ברכות לג א

שֶׁמָּא לֹא יַעֲלֶה בְּפִיו לִגְמוֹר דִּבּוּרוֹ עַד שֶׁבָּא לִדְבָרִים אֲחֵרִים וְנִמְצָא מוֹצִיא שֵׁם־שָׁמַיִם לְבַטָּלָה, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]מִנַּיִן שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם, לַיְיָ עוֹלָה, לַיְיָ שְׁלָמִים, לַיְיָ מִנְחָה, לַיְיָ תּוֹדָה, תַּלְמוּד לוֹמַר, [2]קָרְבָּן לַיְיָ.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשֶׁה חִלּוּל־הַשֵּׁם, שֶׁאֲפִלּוּ בְּדָבָר שֶׁהִתִּירוּ חֲכָמִים לַעֲשׂוֹתוֹ, אָסְרוּ אוֹתוֹ בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ חִלּוּל־הַשֵּׁם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]גֶּזֶל גּוֹי אָסוּר, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ, בִּזְמַן שֶׁמְּסוּרִין בְּיָדְךָ, וְלֹא בִזְמַן שֶׁאֵין מְסוּרִין בְּיָדְךָ. אֲבֵדָתוֹ מֻתֶּרֶת, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵדַת אָחִיךָ, אֲבֵדַת אָחִיךָ אַתָּה מַחֲזִיר וְאֵין אַתָּה מַחֲזִיר אֲבֵדַת גּוֹי. וְאַף־עַל־פִּי־כֵן אָמְרוּ, וּבְמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ חִלּוּל־הַשֵּׁם, אַף אֲבֵדָתוֹ אֲסוּרָה.

אוֹי לוֹ לְמִי שֶׁמְּחַלֵּל שֵׁם־שָׁמַיִם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]כֹּל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ חִלּוּל הַשֵּׁם, אֵין כֹּחַ לֹא בִתְשׁוּבָה לִתְלוֹת, וְלֹא בְיוֹם־הַכִּפּוּרִים לְכַפֵּר, וְלֹא בְיִסּוּרִין לְמָרֵק, אֶלָּא כֻּלָּן תּוֹלִין וּמִיתָה מְמָרֶקֶת הַכַּפָּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וְנִגְלָה בְאָזְנָי יְיָ צְבָאוֹת אִם־יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד־תְּמֻתוּן. וְעוֹד אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]אֵין מְקִיפִין לְחִלּוּל־הַשֵּׁם, אֶחָד שׁוֹגֵג וְאֶחָד מֵזִיד. וּפֵרוּשׁוֹ, שֶׁאֵין עוֹשִׂין לוֹ כְּחֶנְוָנִי הַמַּקִּיפוֹ, כְּלוֹמַר, שֶׁאֵין מַמְתִּינִין לוֹ מִן הַשָּׁמַיִם לִפְרוֹעַ מִמֶּנּוּ, אֶלָּא שֶׁנִּפְרָעִין מִמֶּנּוּ מִיָּד. אִי נַמִּי, שֶׁאִם הָיָה מֶחֱצָה זַכַּאי וּמֶחֱצָה חַיָּב וְנִמְצָא בֵּין הָעֲוֹנוֹת שֶׁלּוֹ חִלּוּל־הַשֵּׁם, אוֹתוֹ הֶעָוֹן מַכְרִיעַ כַּף הַחוֹבוֹת וּמִתְחַיֵּב בַּדִּין.

וְעוֹד אָמְרוּ, [9]כָּל הַמְחַלֵּל שֵׁם־שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר, נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ בַּגָּלוּי, אֶחָד שׁוֹגֵג וְאֶחָד מֵזִיד בְּחִלּוּל־הַשֵּׁם. אֲבָל עַל שְׁאָר עֲבֵרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, אֵין נִפְרָעִין עַל הַשּׁוֹגֵג כַּמֵּזִיד. תֵּדַע, שֶׁבְּכָל הַחַטָּאוֹת כְּתִיב [10]נֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא בִשְׁגָגָה, [11]נֶפֶשׁ כִּי־תִמְעֹל

---

1 נדרים י א—ב 2 ויקרא א ב 3 ב"ק קיג ב 4 דברים ז טז 5 שם כב ג 6 יומא פו א
7 ישעיה כב יד 8 קידושין מ א 9 אבות ד ד 10 ויקרא ה א 11 שם ה טו

מַעַל וְחָטְאָה בִשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי יְיָ, וְאִלּוּ גַבֵּי שְׁמִיעַת קוֹל אָלָה וּשְׁבוּעָה, וּגְזֵלוֹת, בְּכָל הַפָּרָשָׁה כֻּלָּהּ לֹא נֶאֱמַר שָׁם שְׁגָגָה, לְפִי שֶׁנִּפְרָעִין מִמֶּנּוּ בֵּין בְּשׁוֹגֵג בֵּין בְּמֵזִיד.

וּמַהוּ חִלּוּל־הַשֵּׁם? אָדָם גָּדוֹל בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת וְיָדוּעַ בְּיִרְאַת־שָׁמַיִם וּפְרִישׁוּת שֶׁעוֹשֶׂה דָבָר שֶׁלֹּא כְהֹגֶן וּשְׁאָר הָאֲנָשִׁים לוֹמְדִין מִמֶּנּוּ, וְנִמְצָא שֵׁם־שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל עַל יָדוֹ. וְכֵן אִם יֹאמְרוּ עַל אָדָם גָּדוֹל בַּתּוֹרָה, הַבּוֹרֵא יִמְחוֹל לוֹ לִפְלוֹנִי שֶׁכָּךְ וְכָךְ עָשָׂה. וְכֵן תַּלְמִיד־חָכָם שֶׁאֵין מַשָּׂאוֹ וּמַתָּנוֹ בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת, וְהוּא בַּעַל רִיב וּקְטָטָה, וְהוֹלֵךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה, וּמַרְבֶּה סְעוּדָתוֹ אֵצֶל עַמֵּי־הָאָרֶץ, הֲרֵי אֵלּוּ כֻלָּן בִּכְלַל חִלּוּל־הַשֵּׁם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]כָּל תַּלְמִיד חָכָם הַמַּרְבֶּה סְעוּדָתוֹ בְּכָל מָקוֹם, סוֹף מַחֲרִיב אֶת בֵּיתוֹ, וּמְאַלְמֵן אֶת אִשְׁתּוֹ, וּמְיַתֵּם אֶת גּוֹזָלָיו, וְתַלְמוּדוֹ מִשְׁתַּכֵּחַ מִמֶּנּוּ, וּמַחֲלֹקוֹת רַבּוֹת בָּאוֹת עָלָיו, וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים, וּמְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם וְשֵׁם רַבּוֹ וְשֵׁם אָבִיו, וְגוֹרֵם שֵׁם רָע לוֹ וְלְבָנָיו וְלִבְנֵי־בָנָיו עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת. וְעוֹד אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [2]כָּל תַּלְמִיד־חָכָם שֶׁנִּתְחַלֵּל בּוֹ שֵׁם־שָׁמַיִם, אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ פֶּתַח לָשׁוּב, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]אָח נִפְשָׁע מִקִּרְיַת־עֹז וּמִדְיָנִים כִּבְרִיחַ אַרְמוֹן. וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר, וּמִדְיָנִים כִּבְרִיחַ אַרְמוֹן, אֶלָּא שֶׁהַמִּדְיָנִים בָּאִין וְסוֹגְרִין עָלָיו כִּבְרִיחַ אַרְמוֹן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [4]מְעֻוָּת לֹא־יוּכַל לִתְקֹן וְחֶסְרוֹן לֹא־יוּכַל לְהִמָּנוֹת. [5]אֵין קוֹרִין מְעֻוָּת, אֶלָּא לְמִי שֶׁהָיָה מְתֻקָּן מִתְּחִלָּה וְנִתְעַוֵּת. וְאֵיזֶה, זֶה תַּלְמִיד חָכָם שֶׁפֵּרַשׁ מִן הַתּוֹרָה. וְכָל תַּלְמִיד־חָכָם שֶׁפֵּרַשׁ מִן הַתּוֹרָה, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר, [6]כְּצִפּוֹר נוֹדֶדֶת מִן־קִנָּהּ כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]כָּל הָעוֹבֵר עֲבֵרָה בַּסֵּתֶר, כְּאִלּוּ דוֹחֵק רַגְלֵי שְׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]כֹּה אָמַר יְיָ הַשָּׁמַיִם

---

1 פסחים מט א 2 אבות דרבי נתן נוסחא ב, לו א 3 משלי יח יט 4 קהלת א טו
5 חגיגה ט א במשנה, וגם ט ב 6 משלי כז ח 7 חגיגה טז א 8 ישעיה סו א

כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי וְגוֹ׳. אֲבָל אִם אֵינוֹ יָכוֹל לָכוֹף אֶת יִצְרוֹ, טוֹב שֶׁיַּעֲבוֹר בַּסֵּתֶר וְאַל יְחַלֵּל שֵׁם־שָׁמַיִם בְּפַרְהֶסְיָא.

אוֹי לוֹ לְמִי שֶׁמְּקַלְקֵל אֶת דְּרָכָיו וּמְעַקֵּשׁ אֶת אֳרְחוֹתָיו וּמְגַנֶּה אֶת מַעֲשָׂיו, מִפְּנֵי שֶׁמְּחַלֵּל שֵׁם־שָׁמַיִם בִּפְנֵי הַבְּרִיּוֹת. אוֹי לוֹ לְמִי שֶׁפּוֹסֵל אֶת זַרְעוֹ וּפוֹגֵם אֶת מִשְׁפַּחְתּוֹ וְגוֹרֵם גְּנַאי לוֹ וּלְדוֹרוֹתָיו עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת. וְלֹא לְדוֹרוֹת הַבָּאִים אַחֲרָיו בִּלְבַד גּוֹרֵם גְּנַאי, אֶלָּא אֲפִלּוּ לְדוֹרוֹת שֶׁלְּפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]נוֹצֵר תּוֹרָה בֵּן מֵבִין וְרֹעֶה זוֹלְלִים יַכְלִים אָבִיו. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]הַאי מָאן דְּסָנֵי שׁוּמְעָנֵהּ שָׁרֵי לְבַזּוּיֵהּ בְּגִימֶל וְשִׁין.

וְאָמְרוּ עוֹד, [3]כְּמָאן קָרֵינָן לְרַשִׁיעָא בֶּן צַדִּיקָא, רַשִׁיעָא בַּר רַשִׁיעָא, כְּמָאן, כִּי הַאי תַּנָּא. לְפִיכָךְ, צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לְקַדֵּשׁ אֶת עַצְמוֹ בְּמַעֲשָׂיו הַנָּאִים וּבְמִפְעָלָיו הַהֲגוּנִים וּלְכַוֵּן אֶת כָּל מַעֲשָׂיו לְשֵׁם־שָׁמַיִם, כְּדֵי שֶׁיִּתְקַדֵּשׁ שֵׁם־שָׁמַיִם וְתוֹרָתוֹ עַל יָדוֹ, וְיִמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם. שֶׁאִם הָיָה תַּלְמִיד־חָכָם וְנוֹהֵג שֶׁלֹּא כַּשּׁוּרָה, הֲרֵי זֶה מְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם וּמְבַזֶּה אֶת תּוֹרָתוֹ. [4]וּמָה הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת עָלָיו, רְאוּ פְּלוֹנִי שֶׁלָּמַד תּוֹרָה כַּמָּה מְגֻנִּים מַעֲשָׂיו וְכַמָּה מְקֻלְקָלִים דְּרָכָיו, נוֹחַ לוֹ שֶׁלֹּא לָמַד תּוֹרָה. אֲבָל בִּזְמַן שֶׁתַּלְמִיד־חָכָם נוֹהֵג כַּשּׁוּרָה, הֲרֵי זֶה מְקַדֵּשׁ אֶת שֵׁם־שָׁמַיִם וּמְכַבֵּד אֶת הַתּוֹרָה. מָה הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת עָלָיו, אַשְׁרֵי פְּלוֹנִי שֶׁלָּמַד תּוֹרָה, רְאוּ כַּמָּה הֲגוּנִים מַעֲשָׂיו וְכַמָּה מְתֻקָּנִים דְּרָכָיו. וְאַף הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִתְפָּאֵר בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי־אָתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בְּךָ אֶתְפָּאָר. לָכֵן בָּנַי הִזָּהֲרוּ בָכֶם שֶׁלֹּא יִתְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם עַל יְדֵיכֶם, בֵּין בְּמַשָּׂא־וּמַתָּן, בֵּין בִּדְבָרִים, בֵּין עִם יִשְׂרָאֵל, בֵּין עִם הָאֻמּוֹת, בִּמְקוֹם שֶׁיּוּכַל לִהְיוֹת שׁוּם צַד חִלּוּל־הַשֵּׁם, שֶׁאַף עִם הַגּוֹי אָסְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה

---

1 משלי כח ז 2 מגילה כה ב, ועיין בפירוש רש״י שם
3 סנהדרין נב א 4 יומא פו א 5 ישעיה מט ג

[1]לָבוֹא עָלָיו בַּעֲקִיפִין, מִפְּנֵי חִלּוּל־הַשֵּׁם.

וּצְרִיכִין אָנוּ לֵידַע עַל הָאֱמֶת וְהַנָּכוֹן, כִּי תּוֹרַת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הִיא אֱמֶת, וּמִצְוֹתֶיהָ אֱמֶת, וְכֻלָּהּ הִיא מִפִּי הַגְּבוּרָה בְּלִי תוֹסֶפֶת וּמִגְרַעַת, וְלֹא אֲמָרָהּ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ מִדַּעְתּוֹ. הִיא אֱמֶת, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, [2]צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת. וְאוֹמֵר, [3]תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [4]כָּל־אִמְרַת אֱלוֹהַּ צְרוּפָה וְגוֹ'. וּמִצְוֹתֶיהָ אֱמֶת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו. וְאוֹמֵר, [6]מַעֲשֵׂי יָדָיו אֱמֶת וּמִשְׁפָּט נֶאֱמָנִים כָּל־פִּקּוּדָיו. וְכֻלָּהּ הִיא מִפִּי הַגְּבוּרָה וְלֹא אֲמָרָהּ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ מִדַּעְתּוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]רְאֵה לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְיָ אֱלֹהָי וְגוֹ'. וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּעַצְמוֹ הֵעִיד עָלָיו עַל יְדֵי נְבִיאוֹ (כְּמוֹ) שֶׁהַתּוֹרָה הָיְתָה מִפִּיו, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְחֹרֵב עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים וְגוֹ'.

וְכָל הָאוֹמֵר אֵין תּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם אֶלָּא שֶׁאֲמָרָהּ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ מִפִּי עַצְמוֹ, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר, [9]כִּי דְבַר יְיָ בָּזָה וְאֶת־מִצְוָתוֹ הֵפַר. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [10]שֶׁאֲפִלּוּ אָמַר כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ מִן הַשָּׁמַיִם, חוּץ מִפָּסוּק זֶה, מִדִּקְדּוּק זֶה, מִקַּל־וָחֹמֶר זֶה, מִגְּזֵרָה־שָׁוָה זוֹ, הֲרֵי הוּא בִּכְלָל כִּי דְבַר־יְיָ בָּזָה. וְכֵן מִי שֶׁאֵינוֹ מַאֲמִין בְּתוֹרָה שֶׁבְּעַל־פֶּה וְהוּא הַתַּלְמוּד שֶׁהוּא פֵּרוּשׁ כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, וְאוֹמֵר שֶׁלֹּא נֶאֶמְרָה לְמֹשֶׁה רַבֵּנוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה, הֲרֵי הוּא בִּכְלָל כִּי דְבַר־יְיָ בָּזָה וְהוּא הַנִּקְרָא מִין וְאֶפִּיקוֹרוֹס.

וְהַתּוֹרָה הַזֹּאת הַקְּדוֹשָׁה עוֹמֶדֶת לְעוֹלָם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [11]תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב. וְאוֹמֵר, [12]הַנִּסְתָּרֹת לַייָ אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם

1 בבא קמא קי"ג א 2 תהלים קיט קמב 3 שם יט ח 4 משלי ל ה
5 תהלים יט י 6 שם קיא ז 7 דברים ד ה 8 מלאכי ג כב 9 במדבר טו לא
10 סנהדרין צט א 11 דברים לג ד 12 שם כט כח

לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת. וְאוֹמֵר, [1]חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [2]סְמוּכִים לָעַד לְעוֹלָם עֲשׂוּיִם בֶּאֱמֶת וְיָשָׁר. וְכָל מִי שֶׁאוֹמֵר, שֶׁכָּל מִצְוֹת הַתּוֹרָה אֵינָן נוֹהֲגִין לְעוֹלָם וּלְדוֹרֵי־דוֹרוֹת, הֲרֵי זֶה נִקְרָא כּוֹפֵר בַּתּוֹרָה.

וְכֵן צְרִיכִין אָנוּ לֵידַע יְדִיעָה גְמוּרָה, שֶׁאֵין לְהוֹסִיף עַל הַתּוֹרָה וְאֵין לִגְרוֹעַ מִמֶּנָּה אֲפִלּוּ אוֹת אַחַת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]אֵת כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא־תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרֹת וְגוֹ׳, שֶׁאֵין נָבִיא רַשַּׁאי לְחַדֵּשׁ בָּהּ דָּבָר מֵעַתָּה. וְעוֹד אָמְרוּ, [5]אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה נְבִיאִים וְשֶׁבַע נְבִיאוֹת שֶׁנִּתְנַבְּאוּ לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל, לֹא פִחֲתוּ וְלֹא הוֹתִירוּ עַל מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה אֲפִלּוּ אוֹת אַחַת, חוּץ מִמִּקְרָא מְגִלָּה, כְּלוֹמַר, שֶׁחֲכָמִים שֶׁבְּאוֹתוֹ הַדּוֹר חִיְּבוּ וְהִתְקִינוּ לִקְרוֹתָהּ בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה כִּשְׁאָר הַתּוֹרָה, שֶׁכָּתוּב בָּהּ, [6]וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה.

וְחַיָּבִין אָנוּ לַהֲגוֹת וְלִלְמוֹד בְּתוֹרַת הָאֵל יוֹמָם וָלַיְלָה, בֵּין בְּתוֹרָה-שֶׁבִּכְתָב בֵּין בְּתוֹרָה שֶׁבְּעַל-פֶּה, כִּי מִמֶּנָּה תּוֹצְאוֹת חַיִּים, וּבִידִיעָתָהּ וַעֲשִׂיַּת מִצְוֹתֶיהָ נֵדַע וְנַכִּיר אֶת בּוֹרְאֵנוּ וְנַצְלִיחַ בְּכָל עִנְיָנֵינוּ וְנִירַשׁ שְׁנֵי מָשִׁיחַ וְנִזְכֶּה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וַיְצַוֵּנוּ יְיָ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְיִרְאָה אֶת־יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל־הַיָּמִים לְחַיֹּתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאוֹמֵר, [8]וּצְדָקָה תִּהְיֶה־לָּנוּ כִּי נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [9]לֹא־יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב בּוֹ כִּי־אָז תַּצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [10]שְׁלֹשָׁה כְתָרִים הֵם, כֶּתֶר תּוֹרָה וְכֶתֶר כְּהֻנָּה וְכֶתֶר מַלְכוּת, וְכֶתֶר שֵׁם טוֹב עוֹלֶה עַל גַּבֵּיהֶן.

1 ויקרא י ט 2 תהלים קיא ח 3 דברים יג א 4 שבת קד א. ויקרא כו מו
5 מגילה יד א 6 יהושע א ח 7 דברים ו כד 8 שם שם כה 9 יהושע א ח
10 אבות ד יב. אבות דר׳ נתן מא א

כֶּתֶר כְּהֻנָּה זָכָה בּוֹ אַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְהָיְתָה לּוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם. כֶּתֶר מַלְכוּת זָכָה בּוֹ דָּוִד, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]זַרְעוֹ לְעוֹלָם יִהְיֶה וְכִסְאוֹ כַשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי. כֶּתֶר תּוֹרָה הֲרֵי מֻנָּח וְעוֹמֵד וּמוּכָן, כָּל מִי שֶׁיִּרְצֶה יָבוֹא וְיִטּוֹל, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב. וְעוֹד אָמְרוּ, [4]גְּדוֹלָה תוֹרָה מִן הַכְּהֻנָּה וּמִן הַמַּלְכוּת. וְאָמְרוּ, [5]מַמְזֵר תַּלְמִיד-חָכָם קוֹדֵם לְכֹהֵן גָּדוֹל עַם־הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים, יְקָרָה הִיא מִכֹּהֵן־גָּדוֹל שֶׁנִּכְנָס לִפְנַי וְלִפְנִים.

בָּנַי, בּוֹאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גָּדוֹל תַּלְמוּד־תּוֹרָה, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]גָּדוֹל תַּלְמוּד-תּוֹרָה, שֶׁהַתַּלְמוּד קוֹדֵם לְמַעֲשֶׂה, מִפְּנֵי שֶׁהַתַּלְמוּד מֵבִיא לִידֵי מַעֲשֶׂה. וְעוֹד אָמְרוּ, [8]אֵין תְּחִלַּת דִּינוֹ שֶׁל אָדָם נִדּוֹן לֶעָתִיד־לָבוֹא אֶלָּא עַל בִּטּוּל תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן. כְּלוֹמַר, מִי שֶׁפּוֹטֵר עַצְמוֹ מִדִּבְרֵי־תּוֹרָה שֶׁנִּמְשֶׁלֶת לַמַּיִם כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר [10]הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם, וְאֵינוֹ עוֹסֵק בָּהּ, הוּא תְּחִלַּת דִּינוֹ לֶעָתִיד לָבוֹא, שֶׁתְּחִלָּה אוֹמְרִין לוֹ, לָמָּה לֹא עָסַקְתָּ בַּתּוֹרָה. וּכְשֵׁם שֶׁדִּינוֹ קוֹדֵם לְמַעֲשֶׂה, כָּךְ שְׂכָרוֹ קוֹדֵם לְמַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר, [11]וַיִּתֵּן לָהֶם אַרְצוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל לְאֻמִּים יִירָשׁוּ, בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו וְתוֹרוֹתָיו יִנְצֹרוּ הַלְלוּיָהּ.

וְעוֹד יֵשׁ לָנוּ לְהַאֲמִין אֱמוּנָה בְרוּרָה, שֶׁמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הָיָה נְבִיא אֱמֶת לַשֵּׁם. וְכָל נְבוּאוֹתָיו וּדְבָרָיו שֶׁאָמַר, בָּאוּ לוֹ מֵאֵת הַבּוֹרֵא. וְהוּא הָיָה רַבָּן שֶׁל נְבִיאִים אֲשֶׁר קָדְמוּ לְפָנָיו וַאֲשֶׁר קָמוּ אַחֲרָיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [12]הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם. וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּעַצְמוֹ הֵעִיד עָלָיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [13]וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְיָ פָּנִים אֶל־פָּנִים.

1 במדבר כה יג 2 תהלים פט לז 3 דברים לג ד 4 אבות ו ה 5 הוריות יג א
6 משלי ג טו 7 קידושין מ ב 8 סנהדרין ז א, ורש"י שם 9 משלי יז יד
10 ישעיה נה א 11 תהלים קה מה 12 שמות יט ט 13 דברים לד י

וְכֵן כָּל הַנְּבִיאִים שֶׁנִּתְנַבְּאוּ אַחֲרָיו, הֵם אֱמֶת וּנְבוּאָתָם אֱמֶת וּבָאוּ לָהֶם מֵאֵת הַבּוֹרֵא, וְעֵדוּתָם יָדוּעַ בַּתּוֹרָה וּבַנְּבִיאִים וּבַכְּתוּבִים. וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ מוֹדֶה בְּדָבָר זֶה, הֲרֵי זֶה כּוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ בִּכְתָב וְעַל־פֶּה.

וּדְעוּ בָּנַי כִּי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ יוֹדֵעַ וְרוֹאֶה כָּל מַעֲשֵׂה בְנֵי־אָדָם נִסְתָּרֵיהֶם וְנִגְלֵיהֶם, וּמֵבִין אֶת כָּל מַחְשְׁבוֹתָם אִם טוֹב וְאִם רָע, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר [1]יְיָ מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל־בְּנֵי־אָדָם לִרְאוֹת הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת־אֱלֹהִים. וְאוֹמֵר, [2]הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל־כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]בְּכָל־מָקוֹם עֵינֵי יְיָ צֹפוֹת רָעִים וְטוֹבִים. לְפִיכָךְ, צְרִיכִים אָנוּ לְהוֹדוֹת עַל־כָּל־פָּנִים, שֶׁכָּל מִי שֶׁהוֹלֵךְ בְּדַרְכֵי־הַשֵּׁם וּמְקַיֵּם מִצְוֹת הַתּוֹרָה, יְקַבֵּל שָׂכָר וּגְמוּל טוֹב מֵאֵת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרֵךְ, וְלִפְעָמִים אוֹכֵל הַפֵּרוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]זְכוּת, יֵשׁ לָהּ קֶרֶן וְיֵשׁ לָהּ פֵּרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]אִמְרוּ צַדִּיק כִּי־טוֹב כִּי־פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ. עֲבֵרָה, יֵשׁ לָהּ קֶרֶן וְאֵין לָהּ פֵּרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]אוֹי לְרָשָׁע רָע כִּי־גְמוּל יָדָיו יֵעָשֶׂה לּוֹ. וְעִקַּר הַקֶּרֶן וְהַגְּמוּל הַטּוֹב, שָׁמוּר לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בְּשִׁלּוּחַ הַקֵּן שֶׁהִיא מִמִּצְוֹת קַלּוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, [7]שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם וְאֶת־הַבָּנִים תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]לְמַעַן יִיטַב לָךְ, לָעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב. וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים, לָעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ אָרֹךְ. וְהוּא חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן מָצִינוּ שֶׁאוֹכֵל הַפֵּרוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יְיָ אֱלֹהֶיךָ, וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה, וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו, וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו, כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְיָ רֹפְאֶךָ. וְאוֹמֵר, [10]אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם, וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם, וְנָתְנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ, וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ,

1 תהלים יד ב　2 שם לג טו　3 משלי טו ג　4 קידושין מ א　5 ישעיה י יב
6 שם ג יא　7 דברים כב ז　8 קידושין לט ב　9 שמות טו כו　10 ויקרא כו ג—ח

וְהִשִּׂיג לָכֶם דַּיִשׁ אֶת־בָּצִיר. וְכֵן הַרְבֵּה בַּתּוֹרָה.

וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ הוֹלֵךְ בְּדַרְכֵי־הַשֵּׁם וּמְבַטֵּל מִצְוֹת־הַתּוֹרָה בְּיָד רָמָה בְּמֵזִיד וְעוֹבֵר עֲלֵיהֶן, בְּיָדוּעַ שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נִפְרָע מִמֶּנּוּ לִפְעָמִים בְּחַיָּיו כְּפִי הָעֲבֵרוֹת שֶׁעָשָׂה, וְעָנְשׁוֹ בְּמִינֵי חֳלָאִים וּבִנְגָעִים מְשֻׁנִּים, וּבַחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדֶּבֶר, וּבְכָל מִינֵי פֻּרְעָנֻיּוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת לָבוֹא לָעוֹלָם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל־הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה, וְאִם־בְּחֻקֹּתַי תִּמְאָסוּ וְאִם אֶת־מִשְׁפָּטַי תִּגְעַל נַפְשְׁכֶם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי לְהַפְרְכֶם אֶת־בְּרִיתִי, אַף־אֲנִי אֶעֱשֶׂה־זֹּאת לָכֶם וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בֶּהָלָה אֶת־הַשַּׁחֶפֶת וְאֶת־הַקַּדַּחַת וְגוֹ׳. וְעִקַּר עָנְשׁוֹ, אַחֲרֵי מוֹתוֹ, שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְאַבֵּד וּמַכְרִית אֶת נַפְשׁוֹ מִן הָעוֹלָם הַבָּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בְּעוֹבֵר עַל הַמִּצְוֹת, [2]הִכָּרֵת תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִיא עֲוֹנָה בָהּ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה [3]הִכָּרֵת, בָּעוֹלָם הַזֶּה. תִּכָּרֵת, לָעוֹלָם הַבָּא. וְאוֹמֵר, [4]הַנֶּפֶשׁ הַחוֹטֵאת הִיא תָמוּת. הַשֵּׁם יְזַכֵּנוּ לִהְיוֹת מִן הַנִּכְתָּבִים לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

וְעוֹד יֵשׁ לָנוּ לְהַאֲמִין בְּלִי שׁוּם סָפֵק, כִּי עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִשְׁלוֹחַ גּוֹאֵל לְגָאֳלֵנוּ וּלְקַבְּצֵנוּ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר נָפַצְנוּ שָׁם, וּלְהוֹשִׁיבֵנוּ עַל אַדְמָתֵנוּ וְהִיא הַנִּקְרֵאת אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל, וְיָבוֹא בִּזְמַן שֶׁיָּעַד לוֹ הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, וְהוּא הַיּוֹדֵעַ, וְאֵין אִתָּנוּ יוֹדֵעַ עַד־מָה. וְאֵין לָנוּ לִסְמֹךְ עַל שׁוּם חֶשְׁבּוֹן שֶׁבּוֹדִים בְּנֵי־אָדָם מִלִּבָּם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה [5]תִּפַּח רוּחָם שֶׁל מְחַשְּׁבֵי קִצִּים. אֶלָּא, נִבְטַח בְּרַחֲמֵי־הַשֵּׁם, וְנִשָּׁעֵן עָלָיו וְעַל דִּבְרֵי נְבִיאָיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]אִם־יִתְמַהְמַהּ חַכֵּה־לוֹ כִּי־בֹא יָבֹא לֹא יְאַחֵר.

וְהַגּוֹאֵל הַזֶּה הוּא הַנִּקְרָא מֶלֶךְ־הַמָּשִׁיחַ, שֶׁכֵּן כָּתוּב בַּתּוֹרָה, [7]וְשָׁב יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־

---

1 ויקרא כו יד   2 במדבר טו לא   3 סנהדרין סד ב   4 יחזקאל יח ד
5 סנהדרין צז ב. ועיין בילקוט שמעוני חבקוק, תקסב   6 חבקוק ב ג   7 דברים לג

הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה. וְאוֹמֵר, [1]אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ. וְהַקִּבּוּץ הַזֶּה הוּא צָרִיךְ לִהְיוֹת עַל־יְדֵי מְאַסֵּף וּמְקַבֵּץ וְהוּא הַמֶּלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם מִנְחָה לַיְיָ וְגוֹ׳. וְאוֹמֵר, [3]וְיָשְׁבוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ־בָהּ אֲבוֹתֵיכֶם וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד־עוֹלָם וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם.

וּמֶלֶךְ־הַמָּשִׁיחַ הַזֶּה, יִהְיֶה בֶּן־אָדָם מִזֶּרַע דָּוִד וְלֹא יִהְיֶה אֱלוֹהַּ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וְיָצָא חֹטֶר מִגֶּזַע יִשָׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה. וְאוֹמֵר, [5]וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְיָ רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְיָ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [6]וַאֲנִי יְיָ אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים וְעַבְדִּי דָוִד נָשִׂיא בְתוֹכָם אֲנִי יְיָ דִּבַּרְתִּי. וּמִקְרָאוֹת רַבִּים בַּמִּקְרָא יָעִידוּ עַל זֶה.

וְהַמֶּלֶךְ-הַמָּשִׁיחַ הַזֶּה, יִמְלוֹךְ עַל כָּל-הָעוֹלָם-כֻּלּוֹ, וּמַלְכוּתוֹ תִּכּוֹן לְעוֹלָם הוּא וְזַרְעוֹ וְזֶרַע־זַרְעוֹ עַד סוֹף־כָּל־הַדּוֹרוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא שֹׁרֶשׁ יִשַׁי אֲשֶׁר עֹמֵד לְנֵס עַמִּים אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד. וְאוֹמֵר, [8]הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְיָ וַהֲקִמֹתִי לְדָוִד צֶמַח צַדִּיק וּמָלַךְ מֶלֶךְ וְהִשְׂכִּיל וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּדָנִיֵּאל, [9]וְלֵהּ יְהִב שָׁלְטָן וִיקָר וּמַלְכוּ וְכֹל עַמְמַיָּא אֻמַּיָּא וְלִשָּׁנַיָּא לֵהּ יִפְלְחוּן שָׁלְטָנֵהּ שָׁלְטָן עָלַם דִּי־לָא יֶעְדֵּה וּמַלְכוּתֵהּ דִּי־לָא תִתְחַבַּל. וְאוֹמֵר, [10]וּבְיוֹמֵיהוֹן דִּי מַלְכַיָּא אִנּוּן יְקִים אֱלָהּ שְׁמַיָּא מַלְכוּ דִּי לְעָלְמִין לָא תִתְחַבַּל וּמַלְכוּתָה לְעַם אָחֳרָן לָא תִשְׁתְּבִק תַּדִּיק וְתָסֵיף כָּל־אִלֵּין מַלְכְוָתָא וְהִיא תְּקוּם לְעָלְמַיָּא. כְּלוֹמַר, שֶׁיִּמְלוֹךְ הוּא וְזַרְעוֹ וְזֶרַע־זַרְעוֹ עַד סוֹף־כָּל־הַדּוֹרוֹת.

וּבְבִיאַת מֶלֶךְ-הַמָּשִׁיחַ הַזֶּה, יִנְקוֹם הָאֵל נִקְמַת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר שֶׁעִבְדוּ בָהֶן, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [11]וְאָסַפְתִּי

1 דברים ל ד 2 ישעיה סו כ 3 יחזקאל לז כה 4 ישעיה יא א 5 שם שם ב
6 יחזקאל לד כד 7 ישעיה יא י 8 ירמיה כג ה 9 דניאל ז יד 10 שם ב מד
11 זכריה יד ב

אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם אֶל־יְרוּשָׁלַיִם לַמִּלְחָמָה וגו׳. וְנֶאֱמַר, [1]וְזֹאת תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְיָ אֶת־כָּל־הָעַמִּים וגו׳. וְאוֹמֵר, [2]וְקֶצֶף גָּדוֹל אֲנִי קֹצֵף עַל־הַגּוֹיִם הַשַּׁאֲנַנִּים אֲשֶׁר אֲנִי קָצַפְתִּי מְעָט וְהֵמָּה עָזְרוּ לְרָעָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה כָּל־אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ רָעָה תָּבֹא אֲלֵיהֶם נְאֻם־יְיָ.

וּבְבִיאַת מֶלֶךְ-הַמָּשִׁיחַ הַזֶּה, תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלַיִם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֻזֵּךְ צִיּוֹן לִבְשִׁי בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ כִּי לֹא יוֹסִיף יָבֹא־בָךְ עוֹד עָרֵל וְטָמֵא. וְאוֹמֵר, [5]וְהָיְתָה יְרוּשָׁלַיִם קֹדֶשׁ וְזָרִים לֹא־יַעַבְרוּ־בָהּ עוֹד. וְאוֹמֵר, [6]וִיהוּדָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וִירוּשָׁלַיִם לְדוֹר וָדוֹר. וְכָךְ אָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם, [7]כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן רָאִינוּ בְּעִיר יְיָ־צְבָאוֹת בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהִים יְכוֹנְנֶהָ עַד־עוֹלָם סֶלָה.

וּבִימֵי מֶלֶךְ־הַמָּשִׁיחַ הַזֶּה, יִהְיֶה שָׁלוֹם בְּכָל־הָעוֹלָם־כֻּלּוֹ אַחַר מִלְחֶמֶת גּוֹג־וּמָגוֹג. וְלֹא יִצְטָרְכוּ בְּנֵי־אָדָם לִכְלֵי־זַיִן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא־יִשָּׂא גוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה. וְאַף הַחַיּוֹת וְהַבְּהֵמוֹת כְּמוֹ כֵן יִהְיוּ בְשָׁלוֹם זוֹ עִם זוֹ וְלֹא יַזִּיקוּ זֶה לָזֶה. וְאַף לָאֲנָשִׁים לֹא יַזִּיקוּ כְּמוֹ כֵן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח. וְאוֹמֵר [10]וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל־חֻר פָּתֶן וְעַל מְאוּרַת צִפְעוֹנִי גָּמוּל יָדוֹ הָדָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [11]לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ בְּכָל־הַר קָדְשִׁי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת־יְיָ כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים.

וּבִימֵי מֶלֶךְ־הַמָּשִׁיחַ הַזֶּה, תִּהְיֶה אֱמוּנָה אַחַת בָּעוֹלָם לְהַאֲמִין בֵּאלֹהִים וְהִיא אֱמוּנַת יִשְׂרָאֵל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [12]כִּי־אָז אֶהְפֹּךְ אֶל־הָעַמִּים שָׂפָה בְרוּרָה לִקְרֹא כֻלָּם בְּשֵׁם יְיָ לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד. וְאוֹמֵר, [13]וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְיָ בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי

1 זכריה יד יב 2 שם א טו 3 ירמיה ב ג 4 ישעיה נב א 5 יואל ד יז
6 שם שם כ 7 תהלים מח ט 8 ישעיה ב ד 9 הושע ב כ 10 ישעיה יא ח
11 שם שם ט 12 צפניה ג ט 13 זכריה ב טו

לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְגוֹ׳. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [1]וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד.

וְעוֹד צְרִיכִין אָנוּ לְהַאֲמִין בֶּאֱמֶת שֶׁיִּחְיוּ הַמֵּתִים בִּזְמַן שֶׁיָּעַד הַבּוֹרֵא יִתְבָּרֵךְ לְהַחֲיוֹתָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר עַל יְדֵי יְחֶזְקֵאל, [2]הָיְתָה עָלַי יַד־יְיָ וַיּוֹצִאֵנִי בְרוּחַ יְיָ וַיְנִיחֵנִי בְּתוֹךְ הַבִּקְעָה וְהִיא מְלֵאָה עֲצָמוֹת, וְכָל אוֹתָהּ הַפָּרָשָׁה. וְאוֹמֵר, [3]יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר כִּי טַל אוֹרֹת טַלֶּךָ וָאָרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל. וְאוֹמֵר, [4]אַל־תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב מְתֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם־יְיָ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [5]וְרַבִּים מִיְּשֵׁנֵי אַדְמַת־עָפָר יָקִיצוּ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]מִנַּיִן לִתְחִיַּת־הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וּנְתַתֶּם מִמֶּנּוּ אֶת־תְּרוּמַת יְיָ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן. וְכִי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן קַיָּם שֶׁנּוֹתְנִין לוֹ תְּרוּמָה, וַהֲלֹא לֹא נִתְחַיְּבוּ בִתְרוּמָה וּמַעֲשֵׂר אֶלָּא לְאַחַר כְּנִיסָתָם לָאָרֶץ. אֶלָּא, מִכָּאן לִתְחִיַּת־הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [8]וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ. לָכֶם לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא לָהֶם. מִכָּאן לִתְחִיַּת־הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [9]אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה. אָז שָׁר לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא אָז יָשִׁיר, לֶעָתִיד־לָבוֹא. מִכָּאן לִתְחִיַּת־הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [10]אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה. הִלְּלוּךָ לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא יְהַלְלוּךָ, לֶעָתִיד־לָבוֹא. מִכָּאן לִתְחִיַּת־הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה.

וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ מוֹדֶה בְּדָבָר זֶה, כְּאִלּוּ כּוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ וְאֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁכָּל מִדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. הוּא כָּפַר בִּתְחִיַּת־הַמֵּתִים, לְפִיכָךְ לֹא יִהְיֶה לוֹ חֵלֶק בִּתְחִיַּת־הַמֵּתִים. וְכָל שְׁאָר יִשְׂרָאֵל שֶׁמּוֹדִים בִּתְחִיַּת־הַמֵּתִים, יִזְכּוּ וְיִחְיוּ, וְיֵשׁ לָהֶן חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, כְּעִנְיָן

1 זכריה יד ט 2 יחזקאל לז א 3 ישעיה כו יט 4 שם מא יד 5 דניאל יב ב
6 סנהדרין צ ב 7 במדבר יח כח 8 שמות ו ד 9 שם טו א 10 תהלים פד ה

שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ וְגוֹ'.

לָכֵן בָּנַי, שִׂימוּ לְבַבְכֶם וְנַפְשְׁכֶם לִידִיעַת הַבּוֹרֵא, וְתוֹדוּ וְתַאֲמִינוּ בְּכָל אֵלּוּ הַדְּבָרִים אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי בְּמַעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת, מִפְּנֵי שֶׁכֻּלָּם גּוּפֵי-תוֹרָה וְשָׁרְשֵׁי-הָאֱמוּנָה, וְכֻלָּן מְבִיאִין אֶת הָאָדָם לֵידַע וּלְהַכִּיר אֶת בּוֹרְאוֹ יִתְבָּרַךְ. וְהָאֱלֹהִים יִפְתַּח לָנוּ דֶּרֶךְ יְדִיעָתוֹ, [2]וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו, לְמַעַן רַחֲמָיו הָרַבִּים.

הַמַּעֲלָה הַשֵּׁנִית

מַעֲלַת אַהֲבַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ

וּבִכְלָלָהּ אַהֲבַת הָרֵעַ

בָּנַי, בּוֹאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת אַהֲבַת הַבּוֹרֵא. דְּעוּ בָּנַי, כִּי מַעֲלַת אַהֲבַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, הִיא מַעֲלָה גְּדוֹלָה וְנִכְבֶּדֶת עַד מְאֹד. שֶׁכָּל הָעוֹבֵד לַבּוֹרֵא מֵאַהֲבָה, נִקְרָא אוֹהֲבוֹ. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁעָבַד לַבּוֹרֵא מֵאַהֲבָה, נִקְרָא אוֹהֲבוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי. וּמִנַּיִן שֶׁעָבַד אַבְרָהָם אָבִינוּ לַבּוֹרֵא מֵאַהֲבָה, שֶׁנֶּאֱמַר [4]וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וְגוֹ'. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, מִכָּאן [5]שֶׁאַהֲבָה מְקַלְקֶלֶת אֶת הַשּׁוּרָה. שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁרָצָה לַעֲבוֹד לְקוֹנוֹ מֵאַהֲבָה, תִּקֵּן הוּא בְּעַצְמוֹ אֶת הַחֲמוֹר וְלֹא צִוָּה לְאֶחָד מִבְּנֵי בֵיתוֹ לְתַקְּנוֹ.

וּמַעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת נִמְצֵאת בַּצַּדִּיקִים הַמְפֻרְסָמִים וְהַיְדוּעִים בַּחֲסִידוּת וּבִפְרִישׁוּת שֶׁעוֹבְדִים לְקוֹנָם מֵאַהֲבָה לֹא עַל־מְנָת לְקַבֵּל שָׂכָר וּגְמוּל טוֹב מִמֶּנּוּ. וְגַם אֵינָם פּוֹרְשִׁים עַצְמָם מִן הָעֲבֵרוֹת מִיִּרְאַת עֹנֶשׁ וּפֻרְעָנוּת, אֶלָּא הַכֹּל מֵאַהֲבַת הַבּוֹרֵא וּכְדֵי לְקַיֵּם מִצְוֹתָיו כְּעֶבֶד שֶׁמְּקַבֵּל עָלָיו גְּזֵרַת רַבּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]אַל תִּהְיוּ כַּעֲבָדִים

---

1 ישעיה ס כא 2 שם ב ג 3 שם מא ח 4 בראשית כב ג
5 בראשית רבא נה יא 6 אבות א ג

הַמְשַׁמְּשִׁין אֶת הָרַב עַל־מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס, אֶלָּא הֱוּו כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁין אֶת הָרַב עַל־מְנָת שֶׁלֹּא לְקַבֵּל פְּרָס. לְפִי שֶׁאֵינוֹ דוֹמֶה הָעוֹשֶׂה אֵצֶל רַבּוֹ מֵאַהֲבָה לְעוֹשֶׂה מִיִּרְאָה. שֶׁהָעוֹשֶׂה אֵצֶל רַבּוֹ מִיִּרְאָה, כְּשֶׁהוּא מַטְרִיחַ עָלָיו, מַנִּיחוֹ וְהוֹלֵךְ לוֹ. אֲבָל הָעוֹשֶׂה מֵאַהֲבָה אֵינוֹ כֵן, שֶׁאֵין לְךָ אַהֲבָה בִּמְקוֹם יִרְאָה וְיִרְאָה בִּמְקוֹם אַהֲבָה אֶלָּא בְּמִדַּת הַמָּקוֹם בִּלְבָד. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]עֲשֵׂה מֵאַהֲבָה וַעֲשֵׂה מִיִּרְאָה. עֲשֵׂה מֵאַהֲבָה, שֶׁאִם בָּאתָ לִשְׂנֹא, אֵין אוֹהֵב שׂוֹנֵא. וַעֲשֵׂה מִיִּרְאָה, שֶׁאִם בָּאתָ לִבְעוֹט, אֵין יָרֵא מְבַעֵט. וְכֵן מֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם מַזְהִיר אֶת יִשְׂרָאֵל, [2]וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ. שֶׁכָּל הָעוֹשֶׂה מֵאַהֲבָה, אֵין שְׂכָרוֹ מְקֻפָּח, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה[4], [2]וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ, בִּשְׁנֵי יְצָרֶיךָ, בְּיֵצֶר־טוֹב וּבְיֵצֶר־הָרָע. בְּכָל־לְבָבְךָ, שֶׁלֹּא יְהֵא לִבְּךָ חָלוּק עָלֶיךָ אִם לַעֲבוֹד לַבּוֹרֵא אִם לָאו. בְּכָל־נַפְשְׁךָ, אֲפִלּוּ נוֹטֵל אֶת נַפְשְׁךָ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]כִּי־עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָל־הַיּוֹם. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]וְכִי הֵיאַךְ אֶפְשָׁר לוֹ לָאָדָם לֵהָרֵג בְּכָל יוֹם, אֶלָּא אֲהָבֵהוּ עַד מִצּוּי־נֶפֶשׁ. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּרַבִּי עֲקִיבָא, [7]שֶׁהָיוּ מְסָרְקִין אֶת בְּשָׂרוֹ בְּמַסְרֵק שֶׁל בַּרְזֶל, וְהָיוּ שׁוֹקְלִין אֶת בְּשָׂרוֹ בְּמִקּוּלִין, וְאוֹתָהּ־שָׁעָה, זְמַן קְרִיאַת־שְׁמַע הָיְתָה, וְהָיָה מְקַבֵּל עָלָיו מַלְכוּת־שָׁמַיִם, כְּדֵי לְקַיֵּם [2]וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ, אֲפִלּוּ נוֹטֵל אֶת נַפְשְׁךָ. וְיָצְתָה נִשְׁמָתוֹ בְּאֶחָד. וְעוֹד אָמְרוּ, [8]בְּכָל־נַפְשְׁךָ, בְּכָל נֶפֶשׁ וָנֶפֶשׁ שֶׁבָּרָא בָּךְ, שֶׁעַל כָּל נְשִׁימָה וּנְשִׁימָה שֶׁאָדָם מַעֲלֶה, חַיָּב לְקַלֵּס לְיוֹצְרוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ, עַל כָּל נְשִׁימָה וּנְשִׁימָה. בְּכָל מְאֹדֶךָ, בְּכָל מָמוֹנֶךָ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [10]אִם נֶאֱמַר בְּכָל־נַפְשְׁךָ לָמָּה נֶאֱמַר בְּכָל־

1 ירושלמי סוטה ה ה, דף כה: 2 דברים ו ה 3 שמות כו 4 תוספתא ברכות פ"ו יא
5 תהלים מד כג 6 ילקוט שמעוני ח"א תתל"ז, ספרי ואתחנן ו ה 7 ברכ"ת סא ב
8 דברים רבא ב כו 9 תהלים קנ ו 10 ב"כות סא ב

מְאֹדֶךָ, וְאִם נֶאֱמַר בְּכָל־מְאֹדֶךָ לָמָּה נֶאֱמַר בְּכָל־נַפְשְׁךָ. אֶלָּא, יֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁגּוּפוֹ חָבִיב עָלָיו מִמָּמוֹנוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר בְּכָל־נַפְשְׁךָ. וְיֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁמָּמוֹנוֹ חָבִיב עָלָיו מִגּוּפוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר בְּכָל־מְאֹדֶךָ. מָשָׁל לְאוֹהֲבוֹ שֶׁל מֶלֶךְ שֶׁכִּבֵּד אֶת הַמֶּלֶךְ בְּדוֹרוֹן, כָּל זְמַן שֶׁהוּא מְכַבְּדוֹ בְּמַה שֶּׁהוּא חָבִיב עָלָיו, הוּא עָרֵב לוֹ בְּיוֹתֵר. אֲבָל אִם מְכַבְּדוֹ בְּמַה שֶּׁאֵינוֹ חָבִיב עָלָיו, כְּלוּם הוּא עָרֵב לוֹ? דָּבָר אַחֵר, [1]בְּכָל־מְאֹדֶךָ, בְּכָל מִדָּה וּמִדָּה שֶׁהוּא מוֹדֵד לְךָ בֵּין בְּמִדָּה טוֹבָה בֵּין בְּמִדַּת פֻּרְעָנֻיּוֹת, בַּכֹּל הֱוֵי מוֹדֶה לוֹ וּמְבָרֵךְ לוֹ מְאֹד מְאֹד, כָּעִנְיָן שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם, [2]כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא, וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא. [3]צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא, וּבְשֵׁם־יְיָ אֶקְרָא. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [4]חֶסֶד־וּמִשְׁפָּט אָשִׁירָה. כְּלוֹמַר, אִם גְּמִילוּת־חֶסֶד עוֹשֶׂה הַמָּקוֹם עִמִּי, אָשִׁירָה וַאֲבָרֵךְ אוֹתוֹ. וְאִם חָלִילָה מִשְׁפָּט עוֹשֶׂה עִמִּי, כְּמוֹ כֵן אָשִׁירָה וַאֲבָרֵךְ אוֹתוֹ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]חַיָּב אָדָם לְבָרֵךְ עַל הָרָעָה בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת, כְּשֵׁם שֶׁמְּבָרֵךְ עַל הַטּוֹבָה בָּרוּךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב. וְהַכֹּל יְקַבֵּל מֵאֵת הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּאַהֲבָה וּבְשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ. וְאוֹמֵר, [7]וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ. לְעוֹלָם יָדְךָ עַל הָעֶלְיוֹנָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]יְיָ נָתַן וַיְיָ לָקָח יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ. בֵּין נָתַן בֵּין לָקַח, יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ.

בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בְּאַהֲבַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, שֶׁכָּל מִי שֶׁאוֹהֵב אֶת הָאֵל בְּכָל לִבּוֹ וְתִכְלֶה נַפְשׁוֹ אֵלָיו וְתִכְסוֹף לְאַהֲבָתוֹ תָּמִיד, הוּא הַמַּכִּירוֹ וְהַדָּבֵק בִּדְרָכָיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ׳. וּסְמִיךְ לֵהּ, וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ. כְּלוֹמַר, מִתּוֹךְ שֶׁאָדָם אָדוּק וְקָשׁוּר בְּאַהֲבַת הַבּוֹרֵא, יִהְיוּ מִצְוֹתָיו חֲקוּקִים עַל לִבּוֹ תָּמִיד.

וְרָאוּי לָכֶם בָּנַי לֵידַע בַּמֶּה יַגִּיעַ הָאָדָם לֶאֱהוֹב אֶת

1 ברכות נד א במשנה 2 תהלים קטז יג 3 שם שם ג—ד 4 שם קא א
5 ברכות נד א במשנה 6 דברים ו ה 7 תהלים צב ט 8 איוב א כא 9 דברים ו ה

בּוֹרְאוֹ? תְּחִלָּה צָרִיךְ לָכֶם לַחְשׁוֹב עַל רֹב הַטּוֹבוֹת שֶׁגְּמָלְכֶם הַבּוֹרֵא וְגוֹמֵל לָכֶם תָּמִיד בְּכָל שָׁעָה וּבְכָל רֶגַע. שֶׁאִם יִגְמָלְכֶם אָדָם כַּיּוֹצֵא בָכֶם אֶחָד מִנִּי־אֶלֶף מִמַּה שֶּׁגְּמָלְכֶם הַבּוֹרֵא, הֱיִיתֶם מֻכְרָחִים לְהִקָּשֵׁר בְּאַהֲבָתוֹ וְלֶאֱהוֹב אוֹתוֹ אַהֲבָה עַזָּה, כָּל־שֶׁכֵּן לְמֶלֶךְ מַלְכֵי־הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא.

וְעוֹד צָרִיךְ לָכֶם בָּנַי, לִמְאוֹס הָעוֹלָם־הַזֶּה וְלַעֲזוֹב הַהֲנָאוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת עֲבוּר אַהֲבַת הַבּוֹרֵא, וְלִמְאֹס כָּל מַה שֶּׁיִּמְאַס וְלֶאֱהֹב כָּל מַה שֶּׁיֶּאֱהַב, כְּדֵי שֶׁלֹּא תָבוֹא עֲלֵיכֶם שׁוּם סִבָּה לְהָפֵר אַהֲבַת הַמָּקוֹם מִכֶּם. וְיִהְיוּ פִּיּוֹתֵיכֶם וּלְבַבְכֶם שָׁוִין בְּאַהֲבָתוֹ. וְכָל מַעֲשֵׂיכֶם בַּמִּפְעָל וּבַמִּבְטָא וּבְשִׁבְתְּכֶם בְּבָתֵּיכֶם וּבְלֶכְתְּכֶם בַּדֶּרֶךְ וְכָל עִנְיָנֵיכֶם בְּמַשָּׂא וּבְמַתָּן, בְּכֻלָּם תִּהְיֶה כַּוָּנַתְכֶם בָּהֶם לִזְכֹּר אַהֲבָתוֹ. וּבְעִנְיָן זֶה, תִּקָּבַע אַהֲבַת־הַמָּקוֹם בִּלְבַבְכֶם וְתֶאֱהָבוּהוּ אַהֲבָה עַזָּה בַּל תָּסוּר מִכֶּם לְעוֹלָם. לָכֵן צָרִיךְ לָכֶם בָּנַי, לְתַקֵּן כָּל דֵּעוֹתֵיכֶם וּלְיַשֵּׁר כָּל מִדּוֹתֵיכֶם וְלִפְקוֹד כָּל עִנְיָנֵיכֶם, שֶׁיִּהְיוּ כֻלָּם עֲבוּר אַהֲבַת הַבּוֹרֵא, לֹא כְדֵי לְהֵרָאוֹת לָאֲנָשִׁים כְּדֵי שֶׁיַּחֲזִיקוּ אֶתְכֶם חֲסִידִים וְיִרְאֵי־שָׁמַיִם, וְלֹא כְדֵי שֶׁיְּכַבְּדוּ אֶתְכֶם בְּנֵי־אָדָם, וְלֹא כְדֵי שֶׁיַּעֲלוּ אֶתְכֶם לְשׁוּם מַעֲלָה בָּעוֹלָם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[1] שֶׁלֹּא תֹאמַר, הֲרֵינִי לוֹמֵד תּוֹרָה בִּשְׁבִיל שֶׁאֶהְיֶה עָשִׁיר, בִּשְׁבִיל שֶׁאֶקָּרֵא רַבִּי, בִּשְׁבִיל שֶׁאֲקַבֵּל שָׂכָר לָעוֹלָם־הַבָּא, תַּלְמוּד לוֹמַר, לְאַהֲבָה אֶת־יְיָ, כָּל מַה שֶּׁאַתֶּם עוֹשִׂים, לֹא תַעֲשׂוּ אֶלָּא מֵאַהֲבָה. וְעוֹד אָמְרוּ,[2] [3]אַשְׁרֵי־אִישׁ יָרֵא אֶת־יְיָ בְּמִצְוֹתָיו חָפֵץ מְאֹד. בְּמִצְוֹתָיו, וְלֹא בִשְׂכַר מִצְוֹתָיו. וְאָמְרוּ, [4]עֲשֵׂה דְבָרִים לְשֵׁם פָּעֳלָם וְדַבֵּר בָּהֶם לִשְׁמָם, וְאַל תַּעֲשֵׂם עֲטָרָה לְהִתְגַּדֵּל בָּהֶם, וְלֹא קַרְדֹּם לִהְיוֹת עוֹדֵר בּוֹ.

בָּנַי, בּוֹאוּ וּרְאוּ כַּמָּה שְׂכָרוֹ שֶׁל אוֹהֵב אֶת הַמָּקוֹם גָּדוֹל, שֶׁכֵּן זְכוּתוֹ עוֹמֶדֶת לוֹ עַד אֲלָפִים דּוֹרוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וְעֹשֶׂה

1 נדרים סב א 2 עבודה־זרה יט א 3 תהלים קיב א 4 נדרים סב א
5 שמות כ ו

חֶסֶד לָאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי. [1]אִי לָאֲלָפִים, שׁוֹמֵעַ אֲנִי מִעוּט אֲלָפִים שְׁנַיִם. תַּלְמוּד לוֹמַר, *לְאֶלֶף דּוֹר, דּוֹרֵי־דוֹרִים לְאֵין חֵקֶר וְאֵין מִסְפָּר. לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי, אֵלּוּ שֶׁנּוֹתְנִים נַפְשָׁם עַל הַמִּצְוֹת. מַה לְּךָ יוֹצֵא לֵהָרֵג, עַל שֶׁמַּלְתִּי אֶת בְּנִי. מַה לְּךָ יוֹצֵא לִצָּלֵב, עַל שֶׁאָכַלְתִּי אֶת הַמַּצָּה. מַה לְּךָ לוֹקֶה מֵאָה רְצוּעוֹת, עַל שֶׁנָּטַלְתִּי אֶת הַלּוּלָב. מַה לְּךָ אַתָּה נִסְקָל, עַל שֶׁאָהַבְתִּי לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [2]וְאָמַר אֵלָיו מָה הַמַּכּוֹת הָאֵלֶּה בֵּין יָדֶיךָ וְאָמַר אֲשֶׁר הֻכֵּיתִי בֵּית מְאַהֲבָי. הַמַּכּוֹת הַלָּלוּ גָּרְמוּ לִי לֶאֱהוֹב לְאָבִי שֶׁבַּשָּׁמַיִם. וְתָנָא דְבֵי־אֵלִיָּהוּ, [3]אֲנִי כַּפָּרָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּכָל מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם, שֶׁאֵין מָלִין וְאֵין קוֹרִין וְאֵין שׁוֹנִין וְאֵין נִכְנָסִין לַבְּרִית אֶלָּא בְּאַהֲבַת אֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם. לְפִיכָךְ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, אֲפִלּוּ יַעַמְדוּ כָּל אֻמּוֹת־הָעוֹלָם וְיִתְּנוּ כַּסְפָּם וּזְהָבָם וְכָל מַחֲמַדֵּיהֶם הַטּוֹבִים, וְיֹאמְרוּ תֵּן לָנוּ כֶּתֶר בֵּית־אַהֲרֹן, כֶּתֶר בֵּית־דָּוִד, אֵינִי נוֹתֵן לָהֶם אֲפִלּוּ דָּבָר אֶחָד מִבִּזָּתָהּ שֶׁל תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת־הָאַהֲבָה וְגוֹ׳. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, אֲפִלּוּ יַעַמְדוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם וְיִבְנוּ לִי בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ יוֹתֵר מִכֶּם, וְיֹאמְרוּ לִי, תֵּן לָנוּ כֶּתֶר בֵּית־אַהֲרֹן, כֶּתֶר בֵּית־דָּוִד, אֵינִי נוֹתֵן לָהֶם אֲפִלּוּ דָּבָר אֶחָד מִבִּזָּתָהּ שֶׁל תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת־הָאַהֲבָה וּנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ אִם־יִתֵּן אִישׁ אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ. וְשָׁנוּ חֲכָמִים בַּמִּשְׁנָה, [5]כָּל אַהֲבָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְדָבָר, בָּטֵל דָּבָר, בְּטֵלָה אַהֲבָה. וְשֶׁאֵינָהּ תְּלוּיָה בְדָבָר, אֵינָהּ בְּטֵלָה לְעוֹלָם. וְאֵי זוֹ הִיא אַהֲבָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְדָבָר? כְּגוֹן אַהֲבַת בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר וּבָלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב. וְשֶׁאֵינָהּ תְּלוּיָה בְדָבָר, אֵינָהּ בְּטֵלָה לְעוֹלָם, כְּגוֹן אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם וְלִבְנֵי־בְנֵיהֶם עַד סוֹף־כָּל־הַדּוֹרוֹת.

---

1 ילקוט שמעוני, ח"א, רצב　2 זכריה יג ו　3 תנא דבי אליהו כח, עמ ד 141
4 שיר־השירים ח ז　5 אבות ה טז　* דברים ז ט

וּמַה הִיא הָאַהֲבָה? שֶׁיֶּאֱהַב אָדָם אֶת הַמָּקוֹם וְיִשְׁמַע בְּקוֹלוֹ וְיִדְבַּק בְּאַהֲבָתוֹ דִּבּוּק יָתֵר, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה־בוֹ. לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין מְאֹד בְּאַהֲבַת־הַמָּקוֹם כְּמוֹ שֶׁאַתֶּם נִזְהָרִים בְּחַיֵּיכֶם, לְפִי שֶׁהָאָדָם נִקְרָא עוֹלָם קָטָן. וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ אוֹהֵב אֶת בּוֹרְאוֹ אַהֲבָה שְׁלֵמָה, מְאַבֵּד אֶת נַפְשׁוֹ, וּכְאִלּוּ מְאַבֵּד אֶת כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. וּכְשֵׁם שֶׁחַיָּב אָדָם לֶאֱהוֹב אֶת בּוֹרְאוֹ, כָּךְ חַיָּב אָדָם לֶאֱהוֹב אִישׁ אֶת חֲבֵרוֹ. שֶׁהֲרֵי יִשְׂרָאֵל הֵן חֲבִיבִין לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יוֹתֵר מִכָּל שְׁאָר הָאֻמּוֹת. וּמִתּוֹךְ חִבָּתָן קְרָאָן בָּנָיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]בָּנִים אַתֶּם לַיָי אֱלֹהֵיכֶם. וְאוֹמֵר, [3]בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמִּתּוֹךְ חִבָּתָן יִחֵד שְׁמוֹ עֲלֵיהֶן מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה לְאַחַת מִשְּׁאָר הָאֻמּוֹת אֶלָּא לְיִשְׂרָאֵל בִּלְבָד, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]כֹּה־אָמַר יְיָ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ יְיָ צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים. וְאוֹמֵר, [5]וְרָאוּ כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם יְיָ נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁקָּנָה אוֹתָם לְחֶלְקוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]כִּי חֵלֶק יְיָ עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ. וְאוֹמֵר, [7]הֲלֹא־הוּא אָבִיךָ קָּנֶךָ הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ.

וּמִתּוֹךְ חִבָּתָן קְרָאָן מְלָכִים וּקְדוֹשִׁים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ וְגוֹ׳. וְאוֹמֵר, [9]וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי. וּמָשְׁלוּ חֲכָמִים בְּאַגָּדָה, [10]מָשָׁל לִבְנֵי־מְדִינָה שֶׁעָשׂוּ שָׁלֹשׁ עֲטָרוֹת לַמֶּלֶךְ. מֶה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ, נָתַן בְּרֹאשׁוֹ אַחַת, וּשְׁתַּיִם בְּרֹאשׁ בָּנָיו. כָּךְ בְּכָל יוֹם מַכְתִּירִים הָעֶלְיוֹנִים לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, שָׁלֹשׁ קְדֻשּׁוֹת, וְאוֹמְרִים, [11]קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ. מָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עוֹשֶׂה? נוֹתֵן בְּרֹאשׁוֹ אַחַת, וּשְׁתַּיִם בְּרֹאשָׁן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר, [12]וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם

---

1 דברים ל כ   2 שם יד א   3 שמות ד כב   4 ישעיה מד ו   5 דברים כח י
6 שם לב ט   7 שם שם ו   8 שמות יט ו   9 ויקרא יא מד   10 ויקרא רבא כד ח
11 ישעיה ו ג   12 ויקרא יא מד

וִהְיִיתֶם קְדשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי. הֲרֵי שְׁתֵּי קְדֻשּׁוֹת לְיִשְׂרָאֵל, וְלַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא קְדֻשָּׁה אֶחָת.

וּמִתּוֹךְ חִבָּתָן, נָתַן לָהֶן אֶת הַתּוֹרָה שֶׁהִיא סַם־חַיִּים. וְכָל זְמַן שֶׁעוֹסְקִין בָּהּ, אֵין כָּל אֻמָּה וְלָשׁוֹן שׁוֹלֶטֶת בָּהֶן. מָשְׁלוּ חֲכָמִים בָּאַגָּדָה, [1]לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ בֵּן יְחִידִי מֵאִשְׁתּוֹ, וְהָיוּ לוֹ בְּנֵי־פִּילַגְשִׁים. הִרְגִּישׁ הַמֶּלֶךְ בִּבְנֵי־הַפִּילַגְשִׁים שֶׁהֵם מִתְקַנְּאִין עַל בְּנוֹ וּמְבַקְשִׁין לְהַזִּיקוֹ. אָמַר הַמֶּלֶךְ בְּלִבּוֹ, אִם חַס־וְשָׁלוֹם יַעֲלֶה בְּיָדָם לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁהֵן חוֹשְׁבִין עַל בְּנִי, עַל מִי תִתְקַיֵּם מַלְכוּתִי. מֶה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ, עָמַד וְדִבֵּק אֶת בְּנוֹ אֶצְלוֹ וְתָלָה לוֹ קָמִיעַ בְּצַוָּארוֹ, שֶׁאֲפִלּוּ נָפַל בְּיָדָם אֵינָם יְכוֹלִים לְהַזִּיקוֹ. וּפִטֵּם מַאֲכָלוֹ וּמַשְׁקֵהוּ וּמַלְבּוּשׁוֹ וְכָל כְּלֵי תַשְׁמִישׁוֹ וּמֶרְכַּבְתּוֹ [2]בְּתֵירְיָקִי, שֶׁלֹּא יְהֵא סַם־הַמָּוֶת מַזִּיקוֹ. כָּךְ כָּל זְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹסְקִין בַּתּוֹרָה שֶׁהִיא סַם־חַיִּים, אֵין כָּל אֻמָּה וְלָשׁוֹן שׁוֹלֶטֶת בָּהֶן.

בָּנַי, בּוֹאוּ וּרְאוּ כַּמָּה חִבָּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁקְּרָאָן בְּשֵׁמוֹת הַרְבֵּה שֶׁל חִבָּה. שֶׁבַּתְּחִלָּה קְרָאָן בְּנוֹ בְּכוֹרוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל, בְּכוֹר לִירֻשָּׁה. שֶׁכְּשֵׁם שֶׁהַבְּכוֹר נוֹטֵל פִּי שְׁנַיִם בְּיֻרֻשַּׁת אָבִיו, כָּךְ יִשְׂרָאֵל יוֹרְשִׁין הָעוֹלָם־הַזֶּה וְנוֹחֲלִין הָעוֹלָם־הַבָּא. וּקְרָאָן בֵּן יַקִּיר לְאַהֲבָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם. כְּאָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ בֵּן יְחִידִי וְאוֹהֲבוֹ אַהֲבָה עַזָּה. וּקְרָאָן יֶלֶד שַׁעֲשׁוּעִים לְשִׁדּוּל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]אִם יֶלֶד שַׁעֲשׁוּעִים. כְּאָדָם שֶׁמִּשְׁתַּעֲשֵׁעַ וּמְשַׂחֵק עִם בְּנוֹ הַקָּטָן. וּקְרָאָן נַעַר לָעֳנָשִׁין, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]כִּי נַעַר יִשְׂרָאֵל וָאֹהֲבֵהוּ. שֶׁכְּשֵׁם שֶׁהַנַּעַר אֵינוֹ רָאוּי לָעֳנָשִׁין, כָּךְ יִשְׂרָאֵל אֵינָן נֶעֱנָשִׁין לָדוּן בִּכְלָיָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הֲפִצוֹתִיךָ שָׁם אַךְ אֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה כָלָה.

גְּדוֹלָה הִיא הַחִבָּה שֶׁחִבֵּב הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל,

1 למ"מ. 2 תרופה 3 שמות ד כב 4 ירמיה לא יט 5 עם 6 הושע יא א
7 ירמיה ל יא

שֶׁאַף בְּתוֹךְ גָּלוּתָם אֵינוֹ עוֹזְבָם בְּיַד הָאֻמּוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְאַף גַּם־זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא־מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיהֶם.

וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מוֹשֵׁךְ חוּט שֶׁל חֶסֶד עֲלֵיהֶן בִּפְנֵי הָאֻמּוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וַיִּתֵּן אוֹתָם לְרַחֲמִים לִפְנֵי כָּל־שׁוֹבֵיהֶם. הֲלֹא תִרְאוּ מַה שֶּׁנֶּאֱמַר בְּיוֹסֵף הַצַּדִּיק, [3]וַיְהִי יְיָ אֶת־יוֹסֵף וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד וְגוֹ׳. בְּמשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם כְּתִיב, [4]גַּם הָאִישׁ משֶׁה גָּדוֹל מְאֹד וְגוֹ׳ בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם. בְּמָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר כְּתִיב, [5]וַיֶּאֱהַב הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר מִכָּל־הַנָּשִׁים וַתִּשָּׂא־חֵן וָחֶסֶד לְפָנָיו וְגוֹ׳. וְאוֹמֵר, [6]כִּי־גָדוֹל מָרְדְּכַי בְּבֵית הַמֶּלֶךְ. בְּדָנִיֵּאל כְּתִיב, [7]וְדָנִיֵּאל בִּתְרַע מַלְכָּא. בַּחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה כְּתִיב, [8]בֵּאדַיִן מַלְכָּא הַצְלַח לְשַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ בִּמְדִינַת בָּבֶל. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [9]בַּחֲמִשָּׁה לְשׁוֹנוֹת שֶׁל חִבָּה חִבֵּב הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל: בִּדְבִיקָה, בַּחֲשִׁיקָה, וּבַחֲפִיצָה, בְּאַהֲבָה, בְּדִבּוּר. בִּדְבִיקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [10]וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּייָ אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם. בַּחֲשִׁיקָה, דִּכְתִיב, [11]לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים חָשַׁק יְיָ בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי־אַתֶּם הַמְעַט מִכָּל־הָעַמִּים. בַּחֲפִיצָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [12]וְאִשְּׁרוּ אֶתְכֶם כָּל־הַגּוֹיִם כִּי־תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ אָמַר יְיָ צְבָאוֹת. בְּאַהֲבָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [13]אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר יְיָ. בְּדִבּוּר, שֶׁנֶּאֱמַר, [14]דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַיִם. וְכֻלָּן אָנוּ לְמֵדִין מִפָּרָשָׁתוֹ שֶׁל אוֹתוֹ־רָשָׁע, וְהוּא שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר. בִּדְבִיקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [15]וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה. בַּחֲשִׁיקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [16]שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם. בַּחֲפִיצָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [17]כִּי־חָפֵץ בְּבַת־יַעֲקֹב. בְּאַהֲבָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [18]וַיֶּאֱהַב אֶת־הַנַּעֲרָה. בְּדִבּוּר, שֶׁנֶּאֱמַר, [19]וַיְדַבֵּר עַל־לֵב הַנַּעֲרָה. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁמִּתּוֹךְ חִבָּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל

---

1 ויקרא כו מד 2 תהלים קו מו 3 בראשית לט כא 4 שמות יא ג 5 אסתר ב יז
6 שם ט ד 7 דניאל ב מט 8 שם ג ל 9 בראשית רבא פ ו 10 דברים ד ד
11 שם ז ז 12 מלאכי ג יב 13 שם א ב 14 ישעיה מ ב 15 בראשית לד ג
16 שם שם ח 17 שם שם יט 18 שם שם ג 19 שם

לִפְנֵי הַמָּקוֹם, [1]אֲפִלּוּ הַמַּלְאָכִים אֵינָן רַשָּׁאִין לוֹמַר שִׁירָה עַד שֶׁיֹּאמְרוּ יִשְׂרָאֵל תְּחִלָּה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ. מְלֹא כָל־הָעוֹלָם לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא מְלֹא כָל־הָאָרֶץ, זֶה שִׁירָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁעוֹלֶה מִן הָאָרֶץ.

וְכֵיוָן שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אוֹהֵב אֶת יִשְׂרָאֵל בְּיוֹתֵר, אִם כֵּן יֵשׁ לָהֶן לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל לֶאֱהוֹב אִישׁ אֶת חֲבֵרוֹ כְּגוּפוֹ. וְכֵן מֹשֶׁה מַזְהִיר אֶת יִשְׂרָאֵל, [3]וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ. מִכָּאן אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]זֶהוּ כְּלָל גָּדוֹל בַּתּוֹרָה, דְּעָלָךְ סְנֵי, לְחַבְרָךְ לָא תַּעֲבִיד.

וְתָנָא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ, [5]כְּשֵׁם שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יְהִי שְׁמוֹ הַגָּדוֹל מְבֹרָךְ לְעוֹלָם וּלְעוֹלְמֵי־עוֹלָמִים אוֹהֵב אֶת יִשְׂרָאֵל בְּכָל מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם וְאוֹהֵב אֶת תַּלְמִידֵי־חֲכָמִים בְּיוֹתֵר, שֶׁנֶּאֱמַר [6]אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר יְיָ וְגוֹ', וְאוֹמֵר [7]וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וְגוֹ', כָּךְ יְהֵא אָדָם אוֹהֵב אֶת יִשְׂרָאֵל בְּכָל מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם וְאוֹהֵב אֶת תַּלְמִידֵי־חֲכָמִים בְּיוֹתֵר. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]הֱוֵי מִתַּלְמִידָיו שֶׁל אַהֲרֹן אוֹהֵב שָׁלוֹם וְרוֹדֵף שָׁלוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמְקָרְבָן לַתּוֹרָה. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהַבְּרִיּוֹת אוֹהֲבִין זֶה אֶת זֶה, מְקָרְבִין זֶה אֶת זֶה לַתּוֹרָה וְלַמִּצְוֹת. וְשֶׁמָּא יֹאמַר אָדָם, הֲרֵינִי אוֹהֵב אֶת חֲבֵרִי בְּיוֹתֵר אֲבָל אִם סָרַח עָלַי אֵינִי מוֹחֵל לוֹ, תַּלְמוּד לוֹמַר, [9]וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ. שֶׁכְּשֵׁם שֶׁאִם סָרַחְתָּ עַל חֲבֵרְךָ תִּרְצֶה שֶׁיִּמְחוֹל לְךָ עַל עֶלְבּוֹנוֹ, כָּךְ אִם סָרַח עָלֶיךָ תִּמְחוֹל לוֹ עַל עֶלְבּוֹנְךָ. [10]יָכוֹל אֲפִלּוּ בִּזְמַן שֶׁאֵינוֹ נוֹהֵג כַּשּׁוּרָה, תַּלְמוּד לוֹמַר, כָּמוֹךָ, לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁהוּא נוֹהֵג כַּשּׁוּרָה.

וְשֶׁמָּא יֹאמַר אָדָם, הֲרֵינִי אוֹהֵב אֶת הַמָּקוֹם וְאוֹהֵב אֶת הַתּוֹרָה וְאֶת חַכְמֵי־הַתּוֹרָה וְכָל אָדָם שֶׁנּוֹהֵג כַּשּׁוּרָה וְאוֹהֵב כָּל אָדָם שֶׁעוֹסֵק בַּמִּצְוֹת וּבְמַעֲשִׂים־טוֹבִים, אֲבָל מֻתָּר לִי

1 חולין צא ב   2 ישעיה ו ג   3 ויקרא יט יח   4 שבת לא א
5 תנא דבי אליהו רבא, פרק כח, עמוד 140—139   6 מלאכי א ב   7 שם כט ג
8 אבות א יב   9 ויקרא יט יח   10 אבות דרבי נתן, פרק טז ה

לְהַחֲנִיף אֶת הָרְשָׁעִים וּלְהִתְעָרֵב עִמָּהֶן, תַּלְמוּד לוֹמַר, [1]אֹהֲבֵי יְיָ שִׂנְאוּ רָע וְגוֹ'. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמִּצְוָה לִשְׂנֹא אֶת הָרְשָׁעִים וּלְהִתְקוֹטֵט עִמָּהֶן בְּשָׁעָה שֶׁרוֹאֶה אוֹתָן שֶׁאֵין נוֹהֲגִין כַּשּׁוּרָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]הֲלוֹא-מְשַׂנְאֶיךָ יְיָ, אֶשְׂנָא וּבִתְקוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט.

וְשֶׁמָּא יֹאמַר אָדָם, הֲרֵי כְּבָר נֶאֱמַר, [3]לֹא־תִשְׂנָא אֶת־אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ, הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת־עֲמִיתֶךָ וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא. לֹא דִבֵּר הַכָּתוּב אֶלָּא בְּמִי שֶׁרוֹאֶה נוֹהֵג שֶׁלֹּא־כַשּׁוּרָה שֶׁאָסוּר לִשְׂנֹאתוֹ עַד שֶׁלֹּא יוֹכִיחֶנּוּ, שֶׁאִם יוֹכִיחֶנּוּ שֶׁמָּא יַחֲזוֹר בּוֹ. וְעַל זֶה אָמַר הַכָּתוּב, [4]הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת־עֲמִיתֶךָ וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא, מִי שֶׁאַתָּה נוֹשֵׂא חֵטְא עַל שִׂנְאָתוֹ, שֶׁאִם אַתָּה מוֹכִיחוֹ חוֹזֵר בּוֹ. יָצָא מִי שֶׁאַתָּה מוֹכִיחוֹ וְחוֹזֵר וּמוֹכִיחוֹ וְאֵינוֹ מְקַבֵּל תּוֹכָחָה וְאֵינוֹ חוֹזֵר בּוֹ, שֶׁמִּצְוָה לִשְׂנֹאתוֹ. שֶׁכָּל הָאוֹהֵב אֶת הָרְשָׁעִים, סוֹפוֹ לִהְיוֹת לוֹקֶה עִמָּהֶם, שֶׁכֵּן אָמַר בְּמָשָׁל, [5]בַּהֲדֵי הוּצָא, לָקֵי כַּרְבָּא*. וְכֵן מָצִינוּ בִּיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה שֶׁהָלַךְ לַמִּלְחָמָה עִם אַחְאָב כְּדֵי לְעָזְרוֹ, שֶׁנִּקְנְסָה עָלָיו מִיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב אֶת־יְהוֹשָׁפָט וְהֵמָּה אָמְרוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל הוּא וַיָּסֹבּוּ עָלָיו לְהִלָּחֵם וַיִּזְעַק יְהוֹשָׁפָט וַיְיָ עֲזָרוֹ וַיְסִיתֵם אֱלֹהִים מִמֶּנּוּ. וּמִנַּיִן שֶׁנִּקְנְסָה עָלָיו מִיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וַיֵּצֵא אֶל־פָּנָיו יֵהוּא בֶן־חֲנָנִי הַחֹזֶה וַיֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ יְהוֹשָׁפָט הֲלָרָשָׁע לַעְזֹר וּלְשֹׂנְאֵי יְיָ תֶּאֱהָב וּבָזֹאת עָלֶיךָ קֶּצֶף מִלִּפְנֵי יְיָ. מַה כְּתִיב שָׁם, [8]אֲבָל דְּבָרִים טוֹבִים נִמְצְאוּ עִמָּךְ כִּי־בִעַרְתָּ הָאֲשֵׁרוֹת מִן־הָאָרֶץ וַהֲכִינוֹתָ לְבָבְךָ לִדְרוֹשׁ הָאֱלֹהִים. מְלַמֵּד, שֶׁנִּקְנְסָה עָלָיו מִיתָה אִלְמָלֵא שֶׁנִּמְצָא לוֹ זְכוּת.

וְכֵן צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לֶאֱהוֹב אֶת הַגֵּרִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וַאֲהַבְתֶּם אֶת־הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [10]אַתָּה מוֹצֵא אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה פְּעָמִים הִזְהִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַגֵּרִים, וּכְנֶגְדָּן הִזְהִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ

1 תהלים צז י 2 שם קלט כא 3 ויקרא יט יז 4 שם 5 בבא קמא צב א
6 דברי הימים ב יח לא 7 שם יט ב 8 שם שם ג 9 דברים י יט 10 תנחומא ויקרא ב
* פירוש, בעקירת הקוץ נעקר הכרוב עמו.

הוּא עַל עֲבוֹדָה־זָרָה. אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, דַּיּוֹ שֶׁהִנִּיחַ עֲבוֹדָה־זָרָה שֶׁלּוֹ וּבָא אֶצְלִי. לְפִיכָךְ, אֲנִי מַזְהִירְךָ עָלָיו שֶׁלֹּא תוֹנֵהוּ, שֶׁאֲנִי אוֹהֲבוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְאֹהֵב גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה.

וּבַמֶּה יַגִּיעַ הָאָדָם לֶאֱהוֹב אֶת חֲבֵרוֹ אַהֲבָה שְׁלֵמָה? שֶׁיִּזְכְּרֵהוּ תָמִיד לְטוֹבָה בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה, וְיֵרָאֶה אוֹתוֹ תָּמִיד לְפָנָיו בִּכְבוֹדוֹ, וּמְסַפֵּר בְּטוֹבָתוֹ, וּמַעְלִים עֵינָיו מִגְּנוּתוֹ, וּמְכַסֶּה פְּשָׁעָיו, וּמוֹכִיחוֹ בֵּינוֹ לְבֵינוֹ כְּשֶׁרוֹאֵהוּ שֶׁאֵינוֹ נוֹהֵג כַּשּׁוּרָה, וְשָׂמֵחַ בִּזְכִירָתוֹ, וַעֲרֵבִים עָלָיו דְּבָרָיו, וְאֵינָם עָלָיו לְמַשָּׂא, וְיָרֵא מֵאַהֲבָתוֹ שֶׁלֹּא תָבוֹא עָלָיו שׁוּם סִבָּה לְהַפְרִידוֹ מִמֶּנָּה, וּמִתּוֹךְ אַהֲבָתוֹ מַשְׁפִּיל עַצְמוֹ לְפָנָיו וּמַכְנִיעַ אֶת לִבּוֹ לְעָבְדוֹ, וּמְחַזֵּר לְהִתְרַצּוֹת אֵלָיו בְּמַעֲשָׂיו, וְאוֹהֵב אֶת אוֹהֲבָיו, וְשׂוֹנֵא אֶת שׂוֹנְאָיו, וּמַדְרִיכוֹ בְּדַרְכֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת. וְכָל מִי שֶׁנּוֹהֵג הַמִּנְהָג הַזֶּה, בְּיָדוּעַ שֶׁאוֹהֵב אֶת חֲבֵרוֹ אַהֲבָה שְׁלֵמָה.

בָּנַי, *אֶהֱבוּ אֶת נְשׁוֹתֵיכֶם כְּגוּפְכֶם, וּתְכַבְּדוּ אוֹתָן בְּמַלְבּוּשִׁים וּבְתַכְשִׁיטִין יוֹתֵר מִגּוּפְכֶם, כְּמוֹ שֶׁתִּרְצוּ שֶׁתֶּאֱהַבְנָה גַּם הֵן אֶתְכֶם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת־חֵן דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךָ בְכָל־עֵת בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תָמִיד. וְתֶאֱהֲבוּ גַּם אֶת רֵעֵיכֶם וּשְׁכֵנֵיכֶם הַטּוֹבִים, כִּי לִפְעָמִים יוֹעִילוּ לָכֶם יוֹתֵר מִקְּרוֹבֵיכֶם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]בְּכָל־עֵת אֹהֵב הָרֵעַ וְאָח לְצָרָה יִוָּלֵד. וְאוֹמֵר, [4]טוֹב שָׁכֵן קָרוֹב מֵאָח רָחוֹק.

בָּנַי, הִתְנַהֲגוּ עִם כָּל הָאָדָם בְּמוּסָר הַטּוֹב, כִּי בַדָּבָר הַזֶּה תִּרְבֶּה עֲלֵיכֶם אַהֲבַת בְּנֵי־אָדָם. כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד,[5] מִי שֶׁרוֹצֶה לִהְיוֹת אָהוּב לִבְנֵי־אָדָם, יִתְנַהֵג עִמָּם בְּמוּסָר הַטּוֹב. שֶׁכְּשֵׁם שֶׁהַנֵּזֶק מֵבִיא אֶת הָאָדָם לִידֵי שִׂנְאָה, כָּךְ הַהֲנָאָה מְבִיאָה לִידֵי אַהֲבָה.

וְתֶאֱהֲבוּ הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]מָה־אָהַבְתִּי תוֹרָתֶךָ כָּל־הַיּוֹם הִיא שִׂיחָתִי. וְתֶאֱהֲבוּ גַּם אֶת הָעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת בְּיוֹתֵר, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]אֲנִי אֹהֲבַי אֵהָב

1 דברים י יח 2 משלי ה יט 3 שם יז יז 4 שם כז י 5 תיקון מדות הנפש כב
6 תהלים קיט צז 7 משלי ח יז. ועיין ברש"י שם
* על־פי סנהדרין עו ב, האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו

וּמִשַּׁחֲרַי יִמְצָאֻנְנִי. אוֹהֲבֶיהָ כְּתִיב, וְיֵשׁ אֵם לַמָּסֹרֶת, כְּלוֹמַר, אוֹהֲבֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת. וְאוֹמֵר, כָּל מִי שֶׁמְּעֹרָב עִם הַבְּרִיּוֹת וְנוֹשֵׂא וְנוֹתֵן עִמָּהֶן בֶּאֱמוּנָה וּבְיֹשֶׁר וּבְאַהֲבָה וּבְשָׁלוֹם, זוֹרֵעַ הָאַהֲבָה בְּלִבּוֹת בְּנֵי־אָדָם וּמֵפִיק מֵהֶם כָּל רְצוֹנוֹ. וְנֶאֱמַר, כִּי אָדָם אֶחָד שָׁאַל אֶת חֲבֵרוֹ שֶׁהָיָה אוֹהֵב אוֹתוֹ בְּיוֹתֵר, וְאָמַר לוֹ, מַדּוּעַ תֶּאֱהָבֵנִי וַאֲנִי אֵינִי קְרוֹבְךָ וְלֹא שְׁכֵנֶךָ. וְהֵשִׁיב לוֹ, בִּרְאוֹתִי אוֹתְךָ מְעֹרָב עִם כָּל אָדָם וְאֵינְךָ מְבַזֶּה הַקְּטַנִּים מִמְּךָ בַּמַּעֲלָה וּבַשָּׁנִים. וּרְאִיתִיךָ נוֹהֵג בְּדַרְכֵי הָעֲנָוָה וְהַמּוּסָר הַטּוֹב, אָז נִקְשְׁרָה אַהֲבָתְךָ בְּלִבִּי וַאֲהַבְתִּיךָ אַהֲבָה שְׁלֵמָה. וְאוֹמֵר, אֵין דָּבָר שֶׁיָּשִׁיב הָאוֹיֵב אוֹהֵב, כָּעֲנָוָה וְהַמּוּסָר הַטּוֹב.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בְּאַהֲבַת הַבּוֹרֵא וּבְאַהֲבַת כָּל הַבְּרִיּוֹת, לְהִתְרַצּוֹת לְכָל אָדָם בִּדְבָרִים הַנְּעִימִים וְהָעֲרֵבִים וּבְמַעֲשִׂים הַטּוֹבִים, כְּדֵי שֶׁיֶּאֱהָבוּ אֶתְכֶם בְּנֵי־אָדָם וְלֹא יִשְׂנְאוּ אֶתְכֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]מַעֲשֶׂיךָ יְקָרְבוּךָ וּמַעֲשֶׂיךָ יְרַחֲקוּךָ. וְאִם בְּנֵי־אָדָם יִשְׂנְאוּ אֶתְכֶם, בְּיָדוּעַ שֶׁתִּשְׂנְאוּ* אוֹתָם. וְעַל הַדָּבָר הַזֶּה הִזְהִירָה הַתּוֹרָה וְאָמְרָה, [2]לֹא־תִשְׂנָא אֶת־אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [3]מִי שֶׁזָּרַע הַשִּׂנְאָה יִקְצוֹר הַחֲרָטָה. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [4]אֵין בָּרָעוֹת כְּשִׂנְאַת בְּנֵי־אָדָם, בֵּין שִׂנְאַת אֲנָשִׁים נִכְבָּדִים, בֵּין שִׂנְאַת אֲנָשִׁים נִקְלִים, כִּי פְּעָמִים שֶׁיֵּחָנֵק הָאָדָם־הַגָּדוֹל בִּזְבוּב. וְאִם יֵשׁ לָכֶם שׂוֹנְאִים וּבִקַּשְׁתֶּם לְהִנָּקֵם מֵהֶם, הִשְׁתַּדְּלוּ לְהוֹסִיף מַעֲלוֹת טוֹבוֹת עַל מִדּוֹתֵיכֶם הַטּוֹבִים, כְּמוֹ שֶׁהֵשִׁיב חָכָם אֶחָד, כְּשֶׁשְּׁאָלוּ אוֹתוֹ בַּמֶּה יִתְנַקֵּם אָדָם מִשּׂוֹנְאוֹ? וְהֵשִׁיב, שֶׁיּוֹסִיף מַעֲלָה יְתֵרָה בְּעַצְמוֹ.

וְצִוָּה אַרִיסְטוֹטְלוֹס לַאֲלֶכְּסַנְדֶּר הַמֶּלֶךְ וְאָמַר, הַיּוֹתֵר שֶׁאֲנִי מְצַוֶּה אוֹתְךָ וְאַזְהִירְךָ עָלָיו, שֶׁלֹּא תַשְׂנִיא עַצְמְךָ לְשׁוּם אָדָם בָּעוֹלָם שֶׁבָּרָא הָאֵל, כִּי רֹאשׁ־הַשֵּׂכֶל, אַחַר אֲמִתַּת־הָאֵל הוּא אַהֲבַת כָּל הֶהָמוֹן טוֹב וָרָע.

---

1 עדיות ה ז   2 ויקרא יט יז   3 מבחר־הפנינים נג, א   4 שם שם ד ג ב

* שאתם שונאים

וְהָאֱלֹהִים יַצְלִיחֵנוּ בְּאַהֲבָתוֹ, כְּדֵי שֶׁנִּזְכֶּה וְנִירַשׁ שְׁנֵי הַמָּשִׁיחַ וְחַיֵּי הָעוֹלָם־הַבָּא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]לְהַנְחִיל אֹהֲבַי יֵשׁ וְאֹצְרֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא.

הַמַּעֲלָה הַשְּׁלִישִׁית

מַעֲלַת יִרְאַת־שָׁמַיִם

וּבִכְלָלָהּ מוֹרָא וּכְבוֹד אָב וָאֵם

בָּנַי, בּוֹאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת יִרְאַת־שָׁמַיִם. דְּעוּ בָנַי, כִּי מַעֲלַת יִרְאַת־שָׁמַיִם מַעֲלָה גְבוֹהָה, וּמַעֲלָה הָאָדָם אֶל כָּל שְׁאָר מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת הַחֲשׁוּבוֹת. וּמִפְּנֵי חֲשִׁיבוּתָהּ, נְתָנָהּ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בִּרְשׁוּת הָאָדָם וְהִשְׁלִיטוֹ עָלֶיהָ. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם חוּץ מִיִּרְאַת־שָׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־לְיִרְאָה אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ.

חֲבִיבָה הִיא יִרְאַת־שָׁמַיִם לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל מִצְוֹת הַתּוֹרָה. שֶׁכָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת לְשֵׁם שָׁמַיִם, מְבִיאִין אוֹתוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם־הַבָּא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]יִרְאַת יְיָ מְקוֹר חַיִּים לָסוּר מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת. וְאוֹמֵר, [5]סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם. כְּלוֹמַר, שְׁמוֹר וַעֲשֵׂה אֶת הַמִּצְוֹת בְּיִרְאַת־שָׁמַיִם.

וְאִם יַעֲשֶׂה אָדָם כָּל הַמִּצְוֹת כֻּלָּן שֶׁלֹּא לִשְׁמָן וְשֶׁלֹּא בְּיִרְאַת־שָׁמַיִם, לֹא דַי שֶׁאֵינָן עוֹלִין לוֹ לִזְכוּת, אֶלָּא שֶׁעוֹלִין לוֹ לְחוֹבָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וְלָרָשָׁע אָמַר אֱלֹהִים מַה־לְּךָ לְסַפֵּר חֻקָּי וַתִּשָּׂא בְרִיתִי עֲלֵי־פִיךָ, וְאַתָּה שָׂנֵאתָ מוּסָר וַתַּשְׁלֵךְ דְּבָרַי אַחֲרֶיךָ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]כֹּל שֶׁיִּרְאַת חֶטְאוֹ קוֹדֶמֶת לְחָכְמָתוֹ, חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְכֹל שֶׁחָכְמָתוֹ

1 משלי ח כא 2 ברכות לג ב 3 דברים י יב 4 משלי יד כז 5 קהלת יב יג
6 תהלים נ טז—טז 7 אבות ג ט

קוֹדֶמֶת לְיִרְאַת־חֶטְאוֹ, אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְאֵיזוֹ הִיא חָכְמָה שֶׁתְּחִלָּתָהּ הָיְתָה לְשֵׁם־שָׁמַיִם, כְּגוֹן חָכְמָתוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא, דְּאָמַר רַבִּי עֲקִיבָא, [1]זוֹ הָיְתָה תְּחִלַּת תַּשְׁמִישִׁי לִפְנֵי חֲכָמִים, מָצָאתִי הָרוּג אֶחָד וְנִטְפַּלְתִּי בּוֹ כִּשְׁלֹשָׁה תְחוּמֵי שַׁבָּת עַד שֶׁהֲבֵאתִיו לִמְקוֹם קְבוּרָה. וּכְשֶׁבָּאתִי וְהִרְצֵיתִי הַדְּבָרִים לִפְנֵי חֲכָמִים, אָמְרוּ לִי, עַל כָּל פְּסִיעָה וּפְסִיעָה שֶׁפָּסַעְתָּ, מַעֲלִין עָלֶיךָ כְּאִלּוּ אַתָּה שׁוֹפֵךְ דָּמִים. דַּנְתִּי עַל עַצְמִי קַל־וָחֹמֶר, וּמָה אִם בְּשָׁעָה שֶׁנִּתְכַּוַּנְתִּי לִזְכוּת, חָטָאתִי. לְרַבּוֹת, מִעַטְתִּי. אִלּוּ נִתְכַּוַּנְתִּי לְמַעֵט, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. וּכְשֶׁהָיוּ אוֹמְרִים דָּבָר זֶה לִפְנֵי רַבִּי עֲקִיבָא, הָיָה אוֹמֵר, זוֹ הָיְתָה תְּחִלַּת זְכוּתִי. וְכֵיוָן שֶׁהָיְתָה תְּחִלַּת תּוֹרָתוֹ לְשֵׁם־שָׁמַיִם, לְפִיכָךְ זָכָה וְעָלְתָה בְיָדוֹ. הֲרֵי כְּבָר לָמַדְנוּ, כֹּל שֶׁיִּרְאַת־חֶטְאוֹ קוֹדֶמֶת לְחָכְמָתוֹ, חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת, כְּגוֹן רַבִּי עֲקִיבָא שֶׁהָיְתָה תְּחִלַּת תּוֹרָתוֹ בְּיִרְאַת־שָׁמַיִם. וְכֹל שֶׁאֵין יִרְאַת־חֶטְאוֹ קוֹדֶמֶת לְחָכְמָתוֹ, אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. שֶׁאִם אֵין תְּחִלַּת תַּלְמוּדוֹ שֶׁל אָדָם בְּיִרְאַת-שָׁמַיִם, אֵין תַּלְמוּדוֹ מִתְקַיֵּם בְּיָדוֹ. כְּגוֹן תַּלְמוּדוֹ שֶׁל אֱלִישָׁע בֶּן-אֲבוּיָה שֶׁלֹּא הָיְתָה תְּחִלַּת תַּלְמוּדוֹ לְשֵׁם־שָׁמַיִם, אֶלָּא עַל שֶׁרָאָה אָבִיו מַעֲלַת־הַתּוֹרָה לִמֵּד לִבְנוֹ תּוֹרָה.

אָמְרוּ עָלָיו [2]עַל אֲבוּיָה, שֶׁהָיָה מֵחֲשׁוּבֵי יְרוּשָׁלַיִם. וּבְשָׁעָה שֶׁנּוֹלַד לוֹ אֱלִישָׁע, זִמֵּן אֲבוּיָה אָבִיו אֶת כָּל זִקְנֵי יְרוּשָׁלַיִם שֶׁיִּסְעֲדוּ אֶצְלוֹ, וְזִמֵּן בֵּינֵיהֶן רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. כֵּיוָן שֶׁאָכְלוּ וְשָׁתוּ, מֵהֶן מְרַקְּדִין וּמֵהֶן מְזַמְּרִין. אָמַר לוֹ רַבִּי אֱלִיעֶזֶר לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, כָּל אֵלּוּ עוֹסְקִין בִּמְלַאכְתָּן, אַף אָנוּ נַעֲסוֹק בִּמְלַאכְתֵּנוּ. יָשְׁבוּ וְנִתְעַסְּקוּ בְּדִבְרֵי־תוֹרָה, וְיָרְדָה הָאֵשׁ וְהִקִּיפָה אוֹתָם. אָמַר לָהֶם אֲבוּיָה, בָּאתֶם לִשְׂרוֹף אֶת בֵּיתִי. אָמְרוּ לוֹ, לָאו, אֶלָּא בַּתּוֹרָה אָנוּ עוֹסְקִין וְעִקַּר נְתִינָתָהּ לֹא בָּאֵשׁ נִתְּנָה? שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד־לֵב הַשָּׁמַיִם. אָמַר,

---

1 דרך ארץ זוטא ח   2 ירושלמי חגיגה פרק ב הלכה א דף ז: 3 דברים ד יא

הוֹאִיל וְכָךְ הִיא כְּבוֹדָהּ שֶׁל תּוֹרָה, אַף אֲנִי אֵינִי מְלַמְּדוֹ לְתִינוֹק זֶה אֶלָּא תוֹרָה. וְעַל יְדֵי שֶׁלֹּא הָיְתָה לְשֵׁם־שָׁמַיִם, לֹא עָלְתָה בְּיָדוֹ וְנִטְרַד מִן הָעוֹלָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [1]רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יְיָ. שֶׁכָּל חָכְמָה שֶׁאֵין יִרְאַת-שָׁמַיִם קוֹדֶמֶת לְפָנֶיהָ, אֵינָהּ חָכְמָה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ תּוֹרָה וְאֵין בּוֹ יִרְאַת־שָׁמַיִם, דוֹמֶה לְגִזְבָּר שֶׁמָּסְרוּ לוֹ מַפְתְּחוֹת הַפְּנִימִיּוֹת, וְהַחִיצוֹנוֹת לֹא מָסְרוּ לוֹ, שֶׁאֵין לוֹ דֶרֶךְ לִכָּנֵס בִּפְנִים. שָׁאֲלוּ אֶת רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, [3]חָכָם וִירֵא חֵטְא מַהוּ? אָמַר לָהֶן, זֶה אֻמָּן וּכְלֵי-אֻמָּנוּתוֹ בְּיָדוֹ. חָכָם וְאֵין יְרֵא־חֵטְא מַהוּ? אָמַר לָהֶן, הֲרֵי זֶה אֻמָּן וְאֵין כְּלֵי־אֻמָּנוּתוֹ בְּיָדוֹ.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]גְּדוֹלָה הִיא הַיִּרְאָה, שֶׁשְּׁנֵי סְפָרִים אָמַר שְׁלֹמֹה וְלֹא חָתַם בָּהֶם אֶלָּא בְּיִרְאָה. שֶׁכֵּן חָתַם בְּקֹהֶלֶת, סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם. וְחָתַם בְּמִשְׁלֵי, שֶׁקֶר הַחֵן וְהֶבֶל הַיֹּפִי אִשָּׁה יִרְאַת־יְיָ הִיא תִתְהַלָּל.

וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ תּוֹרָה וְיִרְאַת־שָׁמַיִם, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא וְהַבְּרִיּוֹת מִתְהַלְּלִין בּוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יְיָ, שֵׂכֶל טוֹב לְכָל־עֹשֵׂיהֶם, תְּהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהַבְּרִיּוֹת מְכַבְּדִין אוֹתוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]קַרְנוֹ תָּרוּם בְּכָבוֹד.

בָּנַי, בּוֹאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גְדוֹלָה מַעֲלַת יִרְאַת־שָׁמַיִם, שֶׁהֲרֵי כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ לֹא נִבְרָא אֶלָּא בִּשְׁבִיל יִרְאַת-שָׁמַיִם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ, וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]גְּדוֹלָה הִיא הַיִּרְאָה, שֶׁהָעֶלְיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים לֹא נִבְרְאוּ אֶלָּא בִּשְׁבִיל הַיִּרְאָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [9]אֵין

1 תהלים קיא י	2 שבת לא א—ב	3 אבות דרבי נתן כב א	4 קהלת רבא ג יז
5 תהלים קיא י	6 שם קיב ט	7 קהלת ג יד	8 קהלת רבא ג יז	9 שבת לא ב

לוֹ לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּעוֹלָמוֹ, אֶלָּא יִרְאַת־שָׁמַיִם בִּלְבָד, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וַיֹּאמֶר לָאָדָם הֵן יִרְאַת אֲדֹנָי הִיא חָכְמָה וְסוּר מֵרָע בִּינָה. שֶׁכֵּן בִּלְשׁוֹן יְוָנִי קוֹרִין לְאַחַת, הֵן. וְלֹא נִבְרָא הָאָדָם אֶלָּא כְּדֵי לַעֲבוֹד לְבוֹרְאוֹ וְלִירֹא מִפָּנָיו, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם. כְּלוֹמַר, בַּעֲבוּר זֶה נִבְרָא הָאָדָם. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יִרְאַת־שָׁמַיִם, שָׁקוּל כְּנֶגֶד כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם. כְּלוֹמַר, כִּי זֶה הָאִישׁ שָׁקוּל כְּנֶגֶד כָּל בְּנֵי־אָדָם.

חֲבִיבָה הִיא הַיִּרְאָה, שֶׁהִיא מְבִיאָה אֶת הָאָדָם לַעֲבוֹדַת הַמָּקוֹם וְלִידֵי קִיּוּם הַמִּצְוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]אַחֲרֵי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ וְאֶת־מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ וּבְקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא יְרֵא־שָׁמַיִם, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַשְׂבִּיעוֹ לָעוֹלָם־הַבָּא מִטּוּב הַצָּפוּן בְּבֵית גְּנָזָיו, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]מָה רַב־טוּבְךָ אֲשֶׁר־צָפַנְתָּ לִּירֵאֶיךָ פָּעַלְתָּ לַחוֹסִים בָּךְ נֶגֶד בְּנֵי אָדָם. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהַבְּרִיּוֹת מִתְיָרְאִין מִמֶּנּוּ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וְרָאוּ כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם יְיָ נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ. שֶׁכְּשֵׁם שֶׁהוּא יָרֵא מִן הַמָּקוֹם, כָּךְ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַטִּיל אֵימָתוֹ עַל הַבְּרִיּוֹת וְיִרְאִין מִפָּנָיו. גְּדוֹלָה הִיא יִרְאַת־שָׁמַיִם שֶׁהִיא עוֹמֶדֶת לוֹ לָאָדָם בָּעוֹלָם־הַזֶּה וְלָעוֹלָם־הַבָּא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ חִבָּתָהּ שֶׁל יִרְאַת־שָׁמַיִם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]אַשְׁרֵי־אִישׁ יָרֵא אֶת־יְיָ בְּמִצְוֹתָיו חָפֵץ מְאֹד. שֶׁכָּל מִי שֶׁכָּתוּב בּוֹ אַשְׁרֵי, מֻבְטָח לוֹ שֶׁהוּא בֶּן הָעוֹלָם־הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל, אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ. [10]אַשְׁרֶיךָ בָּעוֹלָם־הַזֶּה, וְטוֹב לָךְ לָעוֹלָם־הַבָּא. וּלְפִיכָךְ חָתַם מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם

1 איוב כח כח 2 קהלת יב ג 3 ברכות ו ב 4 דברים יג ה 5 תהלים לא כ
6 דברים כח י 7 תהלים יט י 8 שם קיב א 9 שם קכח ב 10 ברכות ח א

בְּבִרְכוֹתֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּאַשְׁרֵי, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּייָ מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ וְיִכָּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ. [2]נִתְקַבְּצוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אֵצֶל מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם וְאָמְרוּ לוֹ, רַבֵּנוּ מֹשֶׁה, אֱמוֹר לָנוּ, מַה עָתִיד הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לִתֵּן לָנוּ לֶעָתִיד לָבוֹא. אָמַר לָהֶם, אֵינִי יוֹדֵעַ מָה אֹמַר לָכֶם, אַשְׁרֵיכֶם יִשְׂרָאֵל, מַה מְּתֻקָּן לָכֶם. מָשְׁלוּ חֲכָמִים בְּאַגָּדָה, [3]לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמֶלֶךְ בָּשָׂר־וָדָם שֶׁמָּסַר אֶת בְּנוֹ לְפַדְגּוֹג*, וְהָיָה מְחַזְּרוֹ וּמַרְאֶה אוֹתוֹ וְאוֹמֵר לוֹ, כָּל הָאִילָנוֹת הַלָּלוּ, שֶׁלְּךָ הֵן. כָּל הַמְּדִינוֹת הַלָּלוּ, שֶׁלְּךָ הֵן. כָּל הָאֲרָצוֹת הַלָּלוּ, שֶׁלְּךָ הֵן. מִשֶּׁיָּגַע הַרְבֵּה, אָמַר, אֵינִי יוֹדֵעַ מָה אוֹמַר לָךְ. אַשְׁרֶיךָ, מַה מְּתֻקָּן לָךְ. כָּךְ [4]מָה רַב־טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִּירֵאֶיךָ פָּעַלְתָּ לַחוֹסִים בָּךְ.

גְּדוֹלָה יִרְאַת־שָׁמַיִם, שֶׁלֹּא דַי שֶׁהוּא בְעַצְמוֹ עוֹמֵד לָבֶטַח כְּאִלּוּ עוֹמֵד בְּמִגְדַּל עֹז וְאֵינוֹ יָרֵא מִכָּל בְּרִיָּה, אֶלָּא שֶׁהוּא מַחְסֶה אֲפִלּוּ לְבָנָיו, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]בְּיִרְאַת יְיָ מִבְטַח־עֹז וּלְבָנָיו יִהְיֶה מַחְסֶה. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהוּא זוֹכֶה וְיוֹצְאִין מִמֶּנּוּ בָּנִים מְהֻגָּנִים, גִּבּוֹרִים בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]אַשְׁרֵי־אִישׁ יָרֵא אֶת־יְיָ בְּמִצְוֹתָיו חָפֵץ מְאֹד. וּכְתִיב בַּתְרֵהּ, גִּבּוֹר בָּאָרֶץ יִהְיֶה זַרְעוֹ דּוֹר יְשָׁרִים יְבֹרָךְ.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]עַד שֶׁלֹּא יֶחֱטָא אָדָם, אֵין נוֹתְנִין לוֹ אֵימָה וְיִרְאָה. מִשֶּׁהוּא חָטָא, נוֹתְנִין עָלָיו אֵימָה וְיִרְאָה. עַד שֶׁלֹּא חָטָא אָדָם הָרִאשׁוֹן, הָיָה שׁוֹמֵעַ קוֹל הַדִּבּוּר וְעוֹמֵד עַל רַגְלָיו וְיָכוֹל לַעֲמוֹד בּוֹ. וּמִשֶּׁחָטָא, הָיָה שׁוֹמֵעַ אֶת הַקּוֹל וּמִתְחַבֵּא, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְיָ אֱלֹהִים. עַד שֶׁלֹּא חָטְאוּ יִשְׂרָאֵל, [9]וּמַרְאֵה כְּבוֹד יְיָ כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]שֶׁבַע מְחִיצוֹת שֶׁל אֵשׁ הָיוּ בוֹסְסוֹת זוֹ בָּזוֹ, וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל

1 דברים לג כט 2 ספרי ברכה לג כט 3 שם בספרי 4 תהלים לא כ 5 משלי יד כו 6 תהלים קיב א 7 במדבר רבא, יא ה 8 בראשית ג ח 9 שמות כד יז * מורה.

רוֹאִין וְלֹא מִתְיָרְאִין וְלֹא מִתְפַּחֲדִין. וְכֵיוָן שֶׁחָטְאוּ, אֲפִלּוּ פְּנֵי הַפַּרְסוּר לֹא הָיוּ יְכוֹלִין לְהִסְתַּכֵּל, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו. עַד שֶׁלֹּא חָטָא שְׁלֹמֹה, הָיָה רוֹדֶה בְּשֵׁדִים וּבְשֵׁדוֹת, דִּכְתִיב, [2]עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנֻגוֹת בְּנֵי הָאָדָם שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת. עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת, מְשׁוֹרְרִים זְכָרִים וּמְשׁוֹרְרוֹת נְקֵבוֹת. וְתַעֲנֻגוֹת בְּנֵי הָאָדָם, [3]פְּרוֹבִיטָה. שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת, שֵׁדָה וְשֵׁדְתוֹן. וְכֵיוָן שֶׁחָטָא הֵבִיא שִׁשִּׁים גִּבּוֹרִים שֶׁיְּהוּ מְשַׁמְּרִין אֶת מִטָּתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳. שֶׁהָיָה מִתְפַּחֵד מִן הָרוּחוֹת, לְכָךְ נֶאֱמַר, [5]בְּיִרְאַת יְיָ מִבְטַח־עֹז. שֶׁכָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יִרְאַת־שָׁמַיִם, אֵין עָלָיו יִרְאָה אַחֶרֶת, אֶלָּא יֵשׁ לוֹ אֵימָה, וְיִרְאָתוֹ מֻטֶּלֶת עַל הַבְּרִיּוֹת. וַאֲפִלּוּ עַל הַמַּזִּיקִין, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל כָּל־חַיַּת הָאָרֶץ, לְרַבּוֹת אֶת הַמַּזִּיקִין.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]אֵין בֵּית־רֹבַע* בַּחֲלָלוֹ שֶׁל עוֹלָם שֶׁאֵין בּוֹ תִּשְׁעָה קַבִּין שֶׁל מַזִּיקִין. וְהָאָדָם הוֹלֵךְ וּפוֹשֵׁט אֶצְבָּעוֹ לְתוֹךְ עֵינוֹ שֶׁל מַזִּיק, וְהָאֱלֹהִים מְשַׁמְּרוֹ. וּבְשָׁעָה שֶׁהָאָדָם יוֹצֵא לֵילֵךְ לַשּׁוּק, קָהָל שֶׁל מַלְאָכִים לְפָנָיו וְהֵן מַכְרִיזִין וְאוֹמְרִין, תְּנוּ מָקוֹם לְאִיקוֹנִין** שֶׁל אֱלֹהִים. כְּמִין פּוֹרְמָא יֵשׁ בִּפְנֵי הַמַּזִּיקִין (כְּגוֹן הַחֲמוֹרִים הַלָּלוּ שֶׁל ***טוֹחֲנִין). וּכְשֶׁעֲוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם גּוֹרְמִין, הַכִּסּוּי שֶׁבִּפְנֵיהֶם הוּא מִתְגַּלֶּה וְהוּא מַבִּיט בָּאָדָם וּפָנָיו מִשְׁתַּנּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]מְשַׁנֶּה פָנָיו וַתְּשַׁלְּחֵהוּ. וְהוּא נִשְׁטֶה. לְפִיכָךְ נִמְסְרוּ לוֹ הַמַּלְאָכִים לְשָׁמְרוֹ. כְּלוּם יֵשׁ מִגְדַּל עֹז גָּדוֹל מִזֶּה.

וְכָל הַתּוֹלֶה בִטְחוֹנוֹ בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִתּוֹךְ יִרְאָה, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מֵגֵן עָלָיו בָּעוֹלָם־הַזֶּה וְלָעוֹלָם־הַבָּא. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַיְיָ, עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא. עֶזְרָם בָּעוֹלָם־הַזֶּה, וּמָגִנָּם לָעוֹלָם־הַבָּא, שֶׁהוּא מֵגֵן עֲלֵיהֶם מִפְּנֵי

1 שמות לד ל   2 קהלת ב ח   3 פירוש מרחצאות   4 שיר־השירים ג ז
5 משלי יד כו   6 בראשית ט ב   7 דברים רבא ד ד   8 איוב יד כ   9 תהלים קטו ט
* שטח שאפשר לזרוע בו רבע הקב   ** דמות   *** ששמים בפניהם פורמא = כיסוי

מִדַּת הַדִּין. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁמּוֹסִיף יָמִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]יִרְאַת יְיָ תּוֹסִיף יָמִים. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]אָמַר דָּוִד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, תּוֹדִיעֵנִי אוֹרַח חַיִּים. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, אִם חַיִּים אַתְּ בָּעֵי צַפֵּה לְיִרְאָה, שֶׁנֶּאֱמַר, יִרְאַת יְיָ תּוֹסִיף יָמִים. תֵּדַע, שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יִרְאַת־שָׁמַיִם, שָׁם חַיִּים מְצוּיִין, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]יִרְאַת יְיָ לְחַיִּים וְשָׂבֵעַ יָלִין בַּל־יִפָּקֶד רָע.

וּמַה הִיא הַיִּרְאָה? שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם רוֹאֶה אֶת הַמָּקוֹם כְּנֶגְדּוֹ תָּמִיד בְּכָל שָׁעָה וּבְכָל רֶגַע. וְיִהְיֶה נִכְנָע לְפָנָיו בְּכָל מִדּוֹת הַכְּנִיעָה וְהָעַבְדוּת, כְּעֶבֶד הָעוֹמֵד לִפְנֵי רַבּוֹ וְיָרֵא וְחָרֵד מִפָּנָיו שֶׁמָּא יִשְׁגֶּה בַּעֲבוֹדָתוֹ אוֹ שֶׁמָּא לֹא יִתְרַצֶּה רַבּוֹ אֵלָיו, וּמִתּוֹךְ כָּךְ נוֹתֵן אֶל לִבּוֹ לְהִתְרַצּוֹת לְפָנָיו בְּמַעֲשָׂיו וּבְכָל עִנְיָנָיו. וְכָל מַה שֶּׁהוּא עוֹשֶׂה, הוּא עוֹשֶׂה בְּחֶרְדַּת הַלֵּב, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִמָּצֵא אַחֲרָיו מִשְׁגֶּה אוֹ דָּבָר מְכֹעָר. כָּךְ צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לִתֵּן יִרְאָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עַל פָּנָיו תָּמִיד. וּכְשֶׁהוּא עוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת, יַעֲשֶׂה אוֹתָן בְּאַהֲבַת הַלֵּב. וְיִהְיֶה חָרֵד בַּעֲשִׂיָּתָן, שֶׁמָּא יִוָּלֵד לוֹ בָּהֶן דָּבָר מִמַּפְסִידֵי הַמִּצְוָה, כְּגוֹן הַגַּאֲוָה, וְהָעַזּוּת, וְהִתְפָּאֲרוּת [בִּפְנֵי] בְּנֵי־אָדָם, וְהֶסַּח־הַדַּעַת, וְדוֹמֵיהֶן, לְפִי שֶׁאֵינוֹ יָרֵא מִן הַמִּצְוֹת, אֶלָּא מִמִּי שֶׁצִּוָּה עֲלֵיהֶן.

וּמֵאוֹתוֹת הַיִּרְאָה, שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם חָכָם וְנָבוֹן וּמַשְׂכִּיל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]חָכָם יָרֵא וְסָר מֵרָע וְגוֹ׳. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]אִם אֵין חָכְמָה אֵין יִרְאָה, אִם אֵין יִרְאָה אֵין חָכְמָה. וְשֶׁיִּהְיֶה עָנָיו וּשְׁפַל־בֶּרֶךְ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת יְיָ. כְּלוֹמַר, בִּשְׁבִיל הָעֲנָוָה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ, מְבִיאָתוֹ לִידֵי יִרְאַת־הַשֵּׁם. וְשֶׁיִּהְיֶה חִנּוֹ נָטוּי עַל הַבְּרִיּוֹת, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֵן, בְּיָדוּעַ שֶׁיְּרֵא־שָׁמַיִם הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וְחֶסֶד יְיָ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם עַל־יְרֵאָיו. [9]וְשֶׁיִּהְיוּ

1 משלי י כז 2 מדרש תהלים טז יב 3 משלי יט כג 4 שם יד טז
5 אבות ג יז 6 משלי כב ד 7 סוכה מט ב 8 תהלים קג יז 9 ברכות ו ב

דְּבָרָיו נִשְׁמָעִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם. וְשֶׁיִּשְׂנָא אֶת הָרָע, וְאֵינוֹ מִתְגָּאֶה בְּעַצְמוֹ, וּפִיו וְלִבּוֹ שָׁוִין, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]יִרְאַת יְיָ שְׂנֹאת רָע גֵּאָה וְגָאוֹן וְדֶרֶךְ רָע וּפִי תַהְפֻּכוֹת שָׂנֵאתִי.

הֲלֹא תִרְאוּ בָּנַי, כַּמָּה פְּעָמִים הִזְהִיר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בַּתּוֹרָה עַל הַיִּרְאָה מִתּוֹךְ חֲשִׁיבוּתָהּ וּמַעֲלָתָהּ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא. [4]וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ. [5]לְיִרְאָה אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ.

וְרָאוּי לְכָל יְרֵא־שָׁמַיִם שֶׁלֹּא יִירָא מִן הָאֲנָשִׁים לְהוֹכִיחָם אִם יִרְאֶה אוֹתָם שֶׁנּוֹהֲגִים שֶׁלֹּא כַּשּׁוּרָה. כִּי דָּבָר זֶה נֶגֶד יִרְאַת־שָׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, [6]רָאוּי לַמַּחֲזִיק בְּחָכְמָה וּבְצֶדֶק שֶׁלֹּא יִירָא מִבְּנֵי אָדָם. וְאָמַר חָכָם אַחֵר, [7]הַצַּדִּיקִים אֵינָם יְרֵאִים כִּי אִם הָאֱלֹהִים לְבַדּוֹ. אַךְ לִירֹא מִפְּנֵי חֲכָמִים וְתַלְמִידֵיהֶם מִפְּנֵי מַעֲלַת הַתּוֹרָה, דָּבָר זֶה רָאוּי וְהָגוּן וְחַיָּב אָדָם לְכַבְּדָם וְלִירֹא מִפְּנֵיהֶם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה[8] [3]אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא, לְרַבּוֹת תַּלְמִידֵי־חֲכָמִים.

אַשְׁרֵיהֶן יִרְאֵי־שָׁמַיִם הַהוֹלְכִים בְּדַרְכֵי־הָאֵל וְהֶגֵּנִין מִיגִיעָם, אַשְׁרֵיהֶן בָּעוֹלָם־הַזֶּה וְטוֹב לָהֶם לָעוֹלָם־הַבָּא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]אַשְׁרֵי כָּל־יְרֵא יְיָ הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו, יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ. לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בְּמַעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת, כְּדֵי שֶׁתִּזְכּוּ לְעֹשֶׁר וּלְכָבוֹד וּלְחַיִּים בָּעוֹלָם־הַזֶּה וְלָעוֹלָם־הַבָּא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [10]עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת יְיָ עֹשֶׁר וְכָבוֹד וְחַיִּים. וֵאלֹהֵינוּ בְּרַחֲמָיו יִתֵּן יִרְאָתוֹ עַל פָּנֵינוּ לְבִלְתִּי נֶחֱטָא.

וּכְשֵׁם שֶׁחַיָּב אָדָם לִירֹא וּלְכַבֵּד אֶת הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא, כָּךְ חַיָּב אָדָם לִירֹא וּלְכַבֵּד אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [11]כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה

1 קהלת יב יג 2 משלי ח יג 3 דברים ו יג 4 ויקרא יט יד 5 דברים כח נח
6 מבחר־הפנינים א ה 7 שם א ו 8 פסחים כב ב 9 תהלים קכח א—ב
10 משלי כב ד 11 שמות כ יב

אֲשֶׁר־יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ. וְאוֹמֵר, [1]אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ. וְכָל מִי שֶׁמְּכַבֵּד אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְיָרֵא מִפְּנֵיהֶם, מַעֲלִין לוֹ כְּאִלּוּ יָרֵא וּמְכַבֵּד לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. תֵּדַע לְךָ שֶׁכֵּן הוּא, שֶׁהֲרֵי שְׁלָשְׁתָּם שֻׁתָּפִין בּוֹ, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]שְׁלֹשָׁה שֻׁתָּפִין יֵשׁ בּוֹ בָּאָדָם, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא וְאָבִיו וְאִמּוֹ. אָבִיו מַזְרִיעַ לָבָן, שֶׁמִּמֶּנּוּ עֲצָמוֹת וְגִידִים וְצִפָּרְנַיִם וְלֹבֶן שֶׁבָּעֵינַיִם וּמֹחַ. אִמּוֹ מַזְרַעַת אֹדֶם, שֶׁמִּמֶּנּוּ עוֹר וּבָשָׂר וְדָם וְשֵׂעָר, וְשָׁחוֹר שֶׁבָּעַיִן. וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נוֹתֵן בּוֹ רוּחַ וּנְשָׁמָה וּקְלַסְתֵּר־פָּנִים וּרְאִיַּת־הָעַיִן וּשְׁמִיעַת־הָאֹזֶן וְדִבּוּר־שְׂפָתַיִם וְהִלּוּךְ־רַגְלַיִם, וְדֵעָה וּבִינָה וְהַשְׂכֵּל, הִלְכָּךְ שְׁלָשְׁתָּן שֻׁתָּפִין בּוֹ. וְאִי־אֶפְשָׁר לוֹ לָאָדָם לִירָא וּלְכַבֵּד אָבִיו וְאִמּוֹ שֶׁלֹּא יְהֵא יָרֵא וּמְכַבֵּד חֶלְקוֹ שֶׁל מָקוֹם.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]אֵי זֶהוּ מוֹרָא וְאֵי זֶהוּ כִּבּוּד? מוֹרָא, לֹא עוֹמֵד בִּמְקוֹמוֹ, וְלֹא יוֹשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ, וְלֹא סוֹתֵר אֶת דְּבָרָיו, וְלֹא מַכְרִיעוֹ. וְאֵי זֶהוּ כִּבּוּד? מַאֲכִיל וּמַשְׁקֶה, מַרְחִיץ וְסָךְ, מַלְבִּישׁ וּמַנְעִיל, מַכְנִיס וּמוֹצִיא. וְעוֹד אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]גָּדוֹל כִּבּוּד אָב וָאֵם, שֶׁהֶעֱדִיפָן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יוֹתֵר מִכְּבוֹדוֹ. דְּאִלּוּ בִּכְבוֹדוֹ כְּתִיב, [5]כַּבֵּד אֶת־יְיָ מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל־תְּבוּאָתֶךָ. כֵּיצַד אַתָּה מְכַבְּדוֹ? מַפְרִישׁ לֶקֶט שִׁכְחָה וּפֵאָה, מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן וּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי וּמַעֲשַׂר עָנִי, חַלַּת עִסָּה, מַאֲכִיל רְעֵבִים וּמַשְׁקֶה צְמֵאִים. וְאִם יֵשׁ לְךָ הוֹן, אַתָּה חַיָּב בְּכֻלָּם. וְאִם אֵין לְךָ הוֹן, אֵין אַתָּה חַיָּב בְּכֻלָּן. אֲבָל כְּשֶׁאַתָּה בָּא אֵצֶל כִּבּוּד אָב וָאֵם, מַה הַכָּתוּב אוֹמֵר, [6]כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ, אֲפִלּוּ הוּא מְחַזֵּר עַל הַפְּתָחִים. [7]וְאֶחָד הָאִישׁ וְאֶחָד הָאִשָּׁה מְצֻוִּין בְּכָךְ. אֶלָּא, שֶׁהָאִישׁ סֶפֶק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת. וְהָאִשָּׁה אֵין סֶפֶק בְּיָדָהּ לַעֲשׂוֹת, מִפְּנֵי שֶׁרְשׁוּת בַּעְלָהּ עָלֶיהָ. הִלְכָּךְ, נִתְאַלְמְנָה אוֹ נִתְגָּרְשָׁה, הֲרֵי סֶפֶק בְּיָדָהּ לַעֲשׂוֹת וְחַיֶּבֶת.

1 ויקרא יט ג	2 נדה לא א	3 קידושין לא א	4 ירושלמי פאה א א, ג ב
5 משלי ג ט	6 שמות כ יב	7 ירושלמי פאה א א, ג ב

וְשֶׁמָּא יֹאמַר אָדָם, מִכֵּיוָן שֶׁאֲנִי חַיָּב לְהַאֲכִיל וּלְהַשְׁקוֹת וּלְהַלְבִּישׁ וּלְהַנְעִיל אֶת אָבִי וְאֶת אִמִּי, מֻתָּר לִי לֵילֵךְ לִגְנוֹב וְלִגְזוֹל כְּדֵי לִתֵּן לְתוֹךְ פִּיהֶם שֶׁל אָבִי וְשֶׁל אִמִּי וּלְהַלְבִּישָׁן וּלְהַנְעִילָן, כְּדֵי לְקַיֵּם מִצְוַת כִּבּוּד אָב וָאֵם. כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]יֵשׁ מַאֲכִיל לְאָבִיו פְּטוּמוֹת וּפַסְיוֹנֵי וְיוֹרֵשׁ גֵּיהִנָּם, וְיֵשׁ מְשַׁעְבְּדוֹ בָּרֵחַיִם וְיוֹרֵשׁ גַּן־עֵדֶן. כֵּיצַד מַאֲכִילוֹ פְּטוּמוֹת וּפַסְיוֹנֵי וְיוֹרֵשׁ גֵּיהִנָּם? אָמְרוּ, שֶׁאָדָם אֶחָד הָיָה רָגִיל לְהַאֲכִיל לְאָבִיו תַּרְנְגוֹלוֹת פְּטוּמוֹת וּפַסְיוֹנֵי. אָמַר לוֹ אָבִיו, בְּנִי, מֵאַיִן לְךָ אֵלּוּ הָעִנְיָנִים? וְהֵשִׁיב לוֹ בְּנוֹ, אֵי זָקֵן, אֱכוֹל וּלְעוֹס כְּדֶרֶךְ שֶׁהַכְּלָבִים אוֹכְלִין וְלוֹעֲסִין. כְּלוֹמַר, מַדּוּעַ אַתָּה שׁוֹאֵל אוֹתִי מֵאַיִן לִי הָעִנְיָנִים. לֹא דַי לְךָ מַה שֶּׁאַתָּה אוֹכֵל, אֶלָּא שֶׁאַתָּה שׁוֹאֵל מֵאַיִן לִי. הֲרֵי זֶה יוֹרֵשׁ גֵּיהִנָּם, עַל מַה שֶּׁהִתְרִיס כְּנֶגֶד אָבִיו וְהֵשִׁיב לוֹ דֶּרֶךְ בִּזָּיוֹן.

וְיֵשׁ מְשַׁעְבְּדוֹ בָּרֵחַיִם וְיוֹרֵשׁ גַּן־עֵדֶן. כֵּיצַד? אָמְרוּ, שֶׁאָדָם אֶחָד הָיָה טוֹחֵן בָּרֵחַיִם. פַּעַם אַחַת בָּא מִצְוַת הַמֶּלֶךְ עַל הַטּוֹחֲנִין. אָמַר לוֹ בְּנוֹ לְאָבִיו, אַבָּא, תַּעֲמוֹד וְתִטְחוֹן בִּמְקוֹמִי וַאֲנִי אֵלֵךְ תַּחְתֶּיךָ בְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ. שֶׁאִלּוּ הָיִיתָ הוֹלֵךְ לְשָׁם וְהָיִיתָ חוֹזֵר מֻכֶּה וְלוֹקֶה, לֹא הָיָה טוֹב. מוּטָב שֶׁאֶחֱזוֹר מֻכֶּה וְלוֹקֶה אֲנִי וְלֹא אַתָּה. וְאִם חַס־וְשָׁלוֹם הָיִיתָ מְקַבֵּל בִּזָּיוֹן, טוֹב שֶׁאֶתְבַּזֶּה אֲנִי וְלֹא אַתָּה. נִמְצָא, מְשַׁעְבְּדוֹ בָּרֵחַיִם וְיוֹרֵשׁ גַּן־עֵדֶן, מִפְּנֵי שֶׁחָשַׁשׁ לִכְבוֹד אָבִיו.

[2]וּמִפְּנֵי מָה בְּכִבּוּד הִקְדִּים כִּבּוּד אָב לִכְבוֹד אֵם כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר [3]כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ, וּבְמוֹרָא הִקְדִּים מוֹרָאַת אֵם לְמוֹרָאַת אָב כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר [4]אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ? לְפִי שֶׁגָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁהַבֵּן מְכַבֵּד אֶת אִמּוֹ יוֹתֵר מֵאָבִיו, מִפְּנֵי שֶׁמְּשַׁדַּלְתּוֹ בִּדְבָרִים, לְפִיכָךְ הִקְדִּים הַכָּתוּב כִּבּוּד אָב לִכְבוֹד אֵם. וְגָלוּי וְיָדוּעַ לְפָנָיו, שֶׁהַבֵּן מִתְיָרֵא

---

1 ירושלמי פאה א א, ג ב   2 קידושין ל ב   3 שמות כ יב   4 ויקרא יט ג

מֵאָבִיו יוֹתֵר מֵאִמּוֹ, מִפְּנֵי שֶׁמְּלַמְּדוֹ תּוֹרָה, לְפִיכָךְ הִקְדִּים הַכָּתוּב מוֹרָאַת אֵם לְמוֹרָאַת אָב. אֱמוֹר מֵעַתָּה, שְׁנֵיהֶם שְׁקוּלִים כְּאֶחָד. [1]וְאִם אָמַר אָב לִבְנוֹ הַשְׁקֵנִי מַיִם וְאִמּוֹ אָמְרָה לוֹ הַשְׁקֵנִי מַיִם, יַעֲשֶׂה כְּבוֹד אָבִיו תְּחִלָּה, שֶׁהוּא וְאִמּוֹ חַיָּבִין בִּכְבוֹד אָבִיו.

בָּנַי, בּוֹאוּ וּרְאוּ, כַּמָּה גָּדוֹל כִּבּוּד אָב וָאֵם, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָדָם מְכַבֵּד אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ, זוֹכֶה וְנוֹחֵל חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָדָם מְכַבֵּד אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ, אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ, דְּתָנָא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ[3], [4]זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ, [5]כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ. וְכִי מַה עִנְיָן זֶה אֵצֶל זֶה, אֶלָּא לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָדָם מְכַבֵּד אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ, אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה־זֹּאת וּבֶן־אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ, אַל תִּקְרֵי מֵחַלְּלוֹ אֶלָּא מָחוּל לוֹ.

וְאִם אֵין אָדָם מְכַבֵּד אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ, גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת בָּאוֹת עָלָיו, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה בְּפִיו וּבִשְׂפָתָיו כִּבְּדוּנִי וְלִבּוֹ רִחַק מִמֶּנִּי וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה, לָכֵן הִנְנִי יוֹסִף לְהַפְלִיא אֶת־הָעָם־הַזֶּה הַפְלֵא וָפֶלֶא וְאָבְדָה חָכְמַת חֲכָמָיו וּבִינַת נְבֹנָיו תִּסְתַּתָּר. וְתָנָא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ, [8]כַּבֵּד וְלֹא תִּרְצָח, מַה עִנְיָן זֶה אֵצֶל זֶה? אֶלָּא לְלַמֶּדְךָ, שֶׁאִם יֵשׁ לוֹ לָאָדָם מְזוֹנוֹת הַרְבֵּה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְאֵינוֹ מְהַנֶּה אָבִיו וְאִמּוֹ לְעֵת זִקְנָתָן, כְּאִלּוּ הָיָה רוֹצֵחַ כָּל יָמָיו לִפְנֵי הַמָּקוֹם, לְכָךְ נֶאֱמַר, כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ, לֹא תִּרְצָח. כַּבֵּד וְלֹא תִּנְאָף, מַה עִנְיָן זֶה אֵצֶל זֶה?

---

1 קידושין לא א   2 דברים ה טז   3 תנא דבי אליהו רבא כו, 134   4 שמות כ ח
5 שמות כ יב   6 ישעיה נו ב   7 שם כט יג—יד   8 תנא דבי אליהו רבא כו, 134—135

לְלַמֶּדְךָ, שֶׁאִם נָשָׂא אָדָם אִשָּׁה וַהֲרֵי הִיא אֵינָהּ מְכַבֶּדֶת אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ לְעֵת זִקְנָתָן, כְּאִלּוּ הוּא נוֹאֵף כָּל יָמָיו, לְכָךְ נֶאֱמַר, כַּבֵּד וְלֹא תִנְאָף. כַּבֵּד וְלֹא תִּגְנוֹב, מַה עִנְיָן זֶה אֵצֶל זֶה? לְלַמֶּדְךָ, שֶׁאִם יֵשׁ לָאָדָם בָּנִים וּבָנוֹת בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְאֵין מְכַבְּדִין אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ לְעֵת זִקְנָתָן, כְּאִלּוּ גּוֹנֵב נְפָשׁוֹת כָּל יָמָיו לִפְנֵי הַמָּקוֹם. לְכָךְ נֶאֱמַר, כַּבֵּד וְלֹא תִּגְנוֹב.

כַּבֵּד וְלֹא תַעֲנֶה, מַה עִנְיָן זֶה אֵצֶל זֶה? אֶלָּא לְלַמֶּדְךָ, שֶׁאִם יֵשׁ לוֹ לָאָדָם נְכָסִים הַרְבֵּה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְאֵינוֹ מְהַנֶּה מֵהֶן אָבִיו וְאִמּוֹ לְעֵת זִקְנָתָן, כְּאִלּוּ מֵעִיד עֵדוּת שֶׁקֶר כָּל יָמָיו לִפְנֵי הַמָּקוֹם. לְכָךְ נֶאֱמַר, כַּבֵּד וְלֹא תִרְצָח, וְלֹא תִנְאָף, וְלֹא תִגְנוֹב, וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר.

וּבִזְמַן שֶׁאָדָם מְכַבֵּד אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ לְעֵת זִקְנָתָן, לְמָה הוּא דוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁבָּא בֶּן אוֹהֲבוֹ וְאוֹמֵר לוֹ, מֵאַיִן אַתָּה בָא? וְאָמַר לוֹ, מִבֵּית אָבִי וְאִמִּי. אָמַר לוֹ, אָבִיךָ וְאִמְּךָ לְמָה הֵן דּוֹמִין? אָמַר לוֹ, הֵן נִפְטְרוּ בְּשָׁלוֹם לְבֵית עוֹלָמָן. אָמַר לוֹ, בְּנִי בָּרוּךְ תִּהְיֶה, תְּהֵא לְךָ קוֹרַת רוּחַ בָּעוֹלָם, שֶׁנָּתַתָּ מְנוּחָה לְאָבִיךָ וּלְאִמְּךָ לְבֵית עוֹלָמָן. עַכְשָׁיו בֹּא וּרְאֵה גְּנָזִים טוֹבִים שֶׁגָּנַזְוּ לְךָ אֶצְלִי, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ׳, [2]וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו וְגוֹ׳, בְּדַרְכֵי שָׁמַיִם. מַה דַּרְכֵי שָׁמַיִם רַחוּם וְחַנּוּן עַל הָרְשָׁעִים וּמְקַבְּלָן בִּתְשׁוּבָה, כָּךְ אַתֶּם תִּהְיוּ רַחֲמָנִים זֶה עַל זֶה.

[3]וּבִזְמַן שֶׁאָדָם מְכַבֵּד אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ לְעֵת זִקְנָתָן, כָּךְ הוּא מְפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה עַל יְדֵי יְשַׁעְיָה בֶּן אָמוֹץ הַנָּבִיא, [4]הֲלוֹא פָרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת וְגוֹ׳. כֵּיצַד? יֵשׁ לוֹ לָאָדָם מְזוֹנוֹת הַרְבֵּה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וּבִקֵּשׁ לַעֲשׂוֹת מֵהֶן צְדָקָה כְּדֵי שֶׁיְּפַרְנֵס אֶת אֲחֵרִים. כֵּיצַד יַעֲשֶׂה? יְפַרְנֵס אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ תְּחִלָּה. וְאִם הוֹתִיר, יְפַרְנֵס אֶת אָחִיו וְאֶת אֲחוֹתוֹ. וְאִם הוֹתִיר, יְפַרְנֵס אֶת בְּנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ. וְאִם הוֹתִיר,

1 שמות טו כו 2 דברים כח ט 3 תנא דבי אליהו רבא כו, 135 4 ישעיה נח ז

יְפַרְנֵס אֶת בְּנֵי שְׁכוּנָתוֹ. וְאִם הוֹתִיר, יְפַרְנֵס אֶת בְּנֵי מָבוֹי שֶׁלּוֹ. מִכָּאן וְאֵילָךְ, יַרְבֶּה צְדָקָה בְּיִשְׂרָאֵל. וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת. הָא כֵּיצַד יַעֲשֶׂה? בִּזְמַן שֶׁאָדָם אוֹכֵל מִשֶּׁלּוֹ, לִבּוֹ מִתְיַשֵּׁב עָלָיו. מִשֶּׁל אֲחֵרִים, לִבּוֹ מִתְמַרְמֵר עָלָיו. וַאֲפִלּוּ אִם הוּא אוֹכֵל מִשֶּׁל בְּנוֹ אוֹ מִשֶּׁל בִּתּוֹ, לִבּוֹ מִתְמַרְמֵר עָלָיו. וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר, מִשֶּׁל אֲחֵרִים. אַשְׁרֵי אָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ מְזוֹנוֹת הַרְבֵּה וּבָאִין עֲבָדָיו וּבְנֵי בֵיתוֹ וְנֶהֱנִים מִמֶּנּוּ עַל שֻׁלְחָנוֹ, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר, [1]יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ. [2]כִּי־תִרְאֶה עָרֹם וְכִסִּיתוֹ. [3]כְּשֵׁם שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יְהִי שְׁמוֹ הַגָּדוֹל מְבוֹרָךְ לְעוֹלָם וּלְעוֹלְמֵי־עוֹלָמִים, רָאָה אֶת אָדָם הָרִאשׁוֹן עָרוֹם וְלֹא הִמְתִּין לוֹ שָׁעָה אַחַת עַד שֶׁהִלְבִּישׁוֹ מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וַיַּעַשׂ יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם. כָּךְ לֹא יִרְאֶה אָדָם אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ בִּבְגָדִים בְּלוּיִים וְיַחֲזִיר פָּנָיו, אֶלָּא יַלְבִּישׁ אוֹתָם בִּבְגָדִים נָאִים. לוֹבֵשׁ אָדָם בַּחֲמִשָּׁה מָנֶה, יַלְבִּישׁ אָבִיו וְאִמּוֹ בַּעֲשָׂרָה מָנֶה. לוֹבֵשׁ אָדָם בַּעֲשָׂרָה מָנֶה, יַלְבִּישׁ אָבִיו וְאִמּוֹ בַּחֲמִשָּׁה־עָשָׂר מָנֶה.

גְּדוֹלָה מִצְוַת כִּבּוּד אָב וָאֵם, שֶׁמַּאֲרִיכִין יָמָיו וּשְׁנוֹתָיו שֶׁל אָדָם וּמְטִיבִין לוֹ וְנוֹחֵל חַיֵּי הָעוֹלָם־הַזֶּה וְחַיֵּי הָעוֹלָם־הַבָּא. וּכְשֵׁם שֶׁמַּתַּן־שְׂכָרָהּ מְרֻבֶּה, כָּךְ עָנְשָׁהּ מְרֻבֶּה, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [5]מַאי דִּכְתִיב, [6]עַיִן תִּלְעַג לְאָב וְתָבֻז לִיקֲּהַת־אֵם יִקְּרוּהָ עֹרְבֵי־נַחַל וְיֹאכְלוּהָ בְנֵי־נָשֶׁר. עַיִן שֶׁהִלְעִיגָה לִכְבוּד אָב וָאֵם וְתָבוּז לִיקֲּהַת אֵם, קְרֵי לִקְחַת בְּחִי"ת. כְּלוֹמַר, שֶׁנִּבְזֵית בְּעֵינָיו מִצְוַת לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבָּנִים, יִקְּרוּהָ עֹרְבֵי־נַחַל וְיֹאכְלוּהָ בְנֵי־נָשֶׁר. דַּיַּן נַקִּיר וְדַיַּן אָכִיל? אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, יָבוֹא עוֹרֵב שֶׁהוּא אַכְזָרִי עַל בָּנָיו וְיִנַקֵּר אוֹתָהּ־הָעַיִן וְאַל יֵהָנֶה מִמֶּנָּה. וְיָבוֹא נֶשֶׁר שֶׁהוּא רַחֲמָנִי וְיֹאכְלֶנָּה וְיֵהָנֶה מִמֶּנָּה.

---

1 תהלים קכח ב 2 ישעיה נח ז 3 תנא דבי אליהו רבא כז א 135—136

4 בראשית ג כא 5 ירושלמי פ"א ה"א, דף ג א (ועיין בפני משה שם) 6 משלי ל ז

[1]בָּנַי, בּוֹאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גְדוֹלָה מִצְוַת כִּבּוּד אָב וָאֵם לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁשָּׁקַל כִּבּוּדָם לִכְבוֹדוֹ וּמוֹרָאָן לְמוֹרָאוֹ וְקִלְלָתָן לְקִלְלָתוֹ. נֶאֱמַר כָּאן [2]כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ, וּבְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כְּתִיב [3]כַּבֵּד אֶת־יְיָ מֵהוֹנֶךָ, הִקִּישׁ כִּבּוּדָן לִכְבוֹדוֹ שֶׁל מָקוֹם. נֶאֱמַר כָּאן [4]אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ, וְנֶאֱמַר בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא [5]אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא, הִקִּישׁ מוֹרָאָן לְמוֹרָאוֹ שֶׁל מָקוֹם. נֶאֱמַר כָּאן [6]וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת, וְנֶאֱמַר בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא [7]אִישׁ אִישׁ כִּי־יְקַלֵּל אֱלֹהָיו וְנָשָׂא חֶטְאוֹ, הִקִּישׁ קִלְלָתָן לְקִלְלָתוֹ. אֲבָל כְּנֶגֶד הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לֹא נֶאֱמַר וּמַכֵּה, לְפִי שֶׁאִי־אֶפְשָׁר לוֹמַר הַכָּאָה כְּלַפֵּי מַעְלָה כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר [8]וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ.

[9]וּבִזְמַן שֶׁאָדָם מַכֶּה אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ, מָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אוֹמֵר כִּבְיָכוֹל, יָפֶה עָשִׂיתִי שֶׁלֹּא דַּרְתִּי בֵּינֵיהֶן. שֶׁאִלּוּ דַּרְתִּי בֵּינֵיהֶן, צִעֲרוּנִי עִמָּהֶן וְלֹא הָיוּ חוֹשְׁשִׁין בִּי יוֹתֵר מֵהֶם.

צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה חֲבִיבָה מִצְוַת כִּבּוּד אָב וָאֵם לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [10]אַבָּא אָמַר, הַשְׁקֵנִי מַיִם וְיֵשׁ מִצְוֹת אֲחֵרוֹת לַעֲשׂוֹת וְאֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹת אוֹתָן הַמִּצְוֹת עַל יְדֵי אֲחֵרִים, יֵעָשׂוּ אוֹתָן הַמִּצְוֹת עַל־יְדֵי אֲחֵרִים וְהוּא יִתְעַסֵּק בִּכְבוֹד אָבִיו וְאִמּוֹ. וְכֵן תָּנָא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ [11]אַל יֹאמַר אָדָם בְּעַצְמוֹ הוֹאִיל וְאָבִי שֶׁבַּשָּׁמַיִם הִקְדִּימַנִי בַּתְּחִלָּה, אֵלֵךְ וְאֶעֱשֶׂה רְצוֹן אָבִי שֶׁבַּשָּׁמַיִם וְאַנִּיחַ רְצוֹן אָבִי וְאִמִּי, לְכָךְ נֶאֱמַר [2]כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ, [12]כַּבֵּד אֶת־יְיָ מֵהוֹנֶךָ. שֶׁכֵּיוָן שֶׁאֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹתָהּ עַל־יְדֵי אֲחֵרִים, תֵּעָשֶׂה עַל־יְדֵי אֲחֵרִים וְהוּא יַעֲסוֹק בִּכְבוֹד אָבִיו וְאִמּוֹ. [13]יָכוֹל אֲפִלּוּ אָמְרוּ לוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ לַעֲבוֹר עַל אַחַת מִכָּל מִצְוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה יְהֵא שׁוֹמֵעַ לָהֶן, תַּלְמוּד

---

1 קידושין ל ב　2 שמות כ יב　3 משלי ג ט　4 ויקרא יט ג　5 דברים ו יג
6 שמות כא יז　7 ויקרא כד טו　8 שמות כא טו　9 קידושין לא א
10 שם לב א　11 תנא דבי אליהו רבא כו, 134　12 משלי ג ט　13 יבמות ה ב

לוֹמַר, [1]אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם, אַתָּה וָהֵם חַיָּבִין בִּכְבוֹדִי.

[2]שָׁאֲלוּ תַלְמִידָיו אֶת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל, עַד הֵיכָן כִּבּוּד אָב וָאֵם? אָמַר לָהֶם, צְאוּ וּרְאוּ מַה עָשָׂה דָּמָה בֶּן־נְתִינָה, שֶׁהָיְתָה אִמּוֹ חַסְרַת־דַּעַת, וְהָיְתָה סוֹטַרְתּוֹ בֵּין חֲבֵרָיו וְלֹא אָמַר לָהּ כְּלוּם אֶלָּא דַּיֵּךְ אִמִּי.

[2]אָמַר רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, לֹא כִבְּדָה בְרִיָּה אֶת אֲבוֹתָיו יוֹתֵר מִמֶּנִּי, וּמָצָאתִי שֶׁכִּבֵּד עֵשָׂו לְאָבִיו יוֹתֵר מִמֶּנִּי. כֵּיצַד? אֲנִי [הָיִיתִי מְשַׁמֵּשׁ אֶת אָבִי] בְּכֵלִים כְּעוּרִים. וּכְשֶׁיָּצָאתִי לַשּׁוּק, בְּכֵלִים נָאִים. וְעֵשָׂו הָרָשָׁע, מְשַׁמֵּשׁ אֶת אָבִיו בְּבִגְדֵי מַלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת־בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל הַחֲמֻדֹת אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת. וְאֵין חֲמוּדוֹת אֶלָּא בִּגְדֵי מַלְכוּת. וּכְשֶׁיּוֹצֵא לַשּׁוּק, בְּכֵלִים מְכֹעָרִים. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]אַף כְּשֶׁבָּאוּ בְנֵי־עֵשָׂו לַעֲשׂוֹת מִלְחָמָה עִם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְמֹשֶׁה, אֱמוֹר לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל, אֵין אַתֶּם יְכוֹלִים לְהִזְדַּוֵּג לָהֶן, עַד עַכְשָׁיו מִתְבַּקֵּשׁ לָהֶן שְׂכַר־הַכִּבּוּד שֶׁכִּבֵּד אֲבִיהֶם לְאֵלּוּ הַקְּבוּרִים בָּהָר, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]רַב־לָכֶם סֹב אֶת־הָהָר הַזֶּה. וְעוֹד אָמְרוּ, [5]מִי אַחַר כְּבוֹדוֹ שֶׁל יַעֲקֹב אָבִינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה? כִּבּוּד גָּדוֹל שֶׁכִּבֵּד עֵשָׂו אֶת אָבִיו. צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גָדוֹל כֹּחַ כִּבּוּד אָב וָאֵם, שֶׁאֵין לְךָ קָשָׁה בְּכָל הַמַּלְכִיּוֹת כְּמַלְכוּת אֱדוֹם וְהֶאֱרִיכָה שָׁנִים עַל כָּל הַמַּלְכִיּוֹת כֻּלָּן. וּמִי גָרַם לָהּ שֶׁהֶאֱרִיכָה שָׁנִים בָּעוֹלָם? כִּבּוּד שֶׁכִּבֵּד עֵשָׂו אֶת אָבִיו לְהַאֲכִילוֹ וּלְהַשְׁקוֹתוֹ. וּמָה עֵשָׂו הָרָשָׁע שֶׁלֹּא הָיְתָה לוֹ זְכוּת אַחֶרֶת אֶלָּא שֶׁל כִּבּוּד אָב וָאֵם, נִתַּן לוֹ אַרְכָּא כַּמָּה זְמַן. יִשְׂרָאֵל שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן כַּמָּה מִצְוֹת וְכִבּוּד אָב וָאֵם בִּכְלָל, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁנּוֹתְנִין לָהֶן אַרְכָּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְזוֹכִין לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

1 ויקרא יט ג   2 דברים רבא א יד   3 בראשית כז טו   4 דברים ב ג
5 ילקוט שמעוני תהלים תת"ח. פסיקת' רבתי ספכ"ד, וכן מובאים שם המאמרים דלעיל בשינוי לשון וע"ש

גְּדוֹלָה מִצְוַת כִּבּוּד אָב וָאֵם, שֶׁהוּא אוֹכֵל הַפֵּרוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]אֵלּוּ דְּבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶן בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, כִּבּוּד אָב וָאֵם, וּגְמִילוּת חֲסָדִים, וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם.

בָּנַי, בּוֹאוּ וּרְאוּ כַּמָּה חֲבִיבָה מִצְוַת כִּבּוּד אָב וָאֵם לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁכֵּן צִוָּה עָלֶיהָ קֹדֶם מַתַּן־תּוֹרָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ, בְּמָרָה. יְיָ, זוֹ מִדַּת רַחֲמִים. אֱלֹהֶיךָ, זוֹ מִדַּת הַדִּין. שֶׁאִם אַתָּה מְרַחֵם עַל אָבִיךָ וְעַל אִמְּךָ לְעֵת זִקְנָתָן, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִתְמַלֵּא עָלֶיךָ רַחֲמִים. וְאִם אֵין אַתָּה מְרַחֵם עֲלֵיהֶם, הֲרֵי הוּא מְדַקְדֵּק עִמְּךָ בְּמִדַּת הַדִּין. וְכָל מִי שֶׁמַּכֶּה אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ, חַיָּב מִיתָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת. וְכֵן הַמְקַלְּלָם חַיָּב מִיתָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת. וְכֵן הַמְקַלְּלָן לְאַחַר מִיתָתָן, חַיָּב מִיתָה. שֶׁהֲרֵי שָׁנָה עָלָיו הַכָּתוּב, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]כִּי־אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר יְקַלֵּל אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ מוֹת יוּמָת. [7]אֵין לִי אֶלָּא בַּחַיִּים, לְאַחַר מִיתָה מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר, [8]אָבִיו וְאִמּוֹ קִלֵּל דָּמָיו בּוֹ, לְרַבּוֹת לְאַחַר מִיתָה.

וּמִן הַכִּבּוּד, שֶׁיְּהֵא אָדָם נוֹהֵג כַּשּׁוּרָה בְּכָל דְּרָכָיו וּבְכָל עִנְיָנָיו וְיִשְׁתַּדֵּל לַעֲשׂוֹת מַעֲשִׂים טוֹבִים וְנָאִים, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא מְרֻצֶּה לַשָּׁמַיִם וְלַבְּרִיּוֹת, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה שְׁמוֹ שֶׁל אָבִיו נִזְכָּר עָלָיו לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה, שֶׁיְּהוּ הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת עָלָיו, אַשְׁרֵיהֶן אָבִיו וְאִמּוֹ שֶׁל פְּלוֹנִי שֶׁכָּךְ גִּדְּלוּ גְּדוֹלִים טוֹבִים. בָּרוּךְ שֶׁזֶּה יָלַד, בָּרוּךְ שֶׁזֶּה גִּדֵּל. בָּרוּךְ רַבּוֹ שֶׁלִּמְּדוֹ תּוֹרָה. וְעָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר, [9]זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה.

וּכְשֵׁם שֶׁחַיָּב אָדָם לְכַבֵּד אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ בְּחַיֵּיהֶן, כָּךְ

1 פאה ריש פרק א 2 דברים ה טז 3 סנהדרין נו ב 4 שמות כא טו
5 שם שם יז 6 ויקרא כ ט 7 סנהדרין פה ב 8 ויקרא כ ט 9 משלי י ז

חַיָּב לְכַבְּדָן אַחֲרֵי מִיתָתָן, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]מְכַבְּדוֹ בְּחַיָּיו וּמְכַבְּדוֹ בְּמוֹתוֹ. בְּחַיָּיו כֵּיצַד? הַנִּשְׁמַע בִּדְבַר אָבִיו לְמָקוֹם*, אַל יֹאמַר שַׁלְּחוּנִי בִּשְׁבִיל עַצְמִי, פַּטְּרוּנִי בִּשְׁבִיל עַצְמִי, מַהֲרוּנִי בִּשְׁבִיל עַצְמִי. אֶלָּא, שַׁלְּחוּנִי בִּשְׁבִיל אַבָּא, פַּטְּרוּנִי בִּשְׁבִיל אַבָּא, מַהֲרוּנִי בִּשְׁבִיל אַבָּא. וְעוֹד אָמְרוּ, [2]הֲרֵי שֶׁהָיָה אָבִיו עוֹבֵר עַל דִּבְרֵי תוֹרָה, לֹא יֹאמַר לוֹ, אַבָּא, עָבַרְתָּ עַל דִּבְרֵי תוֹרָה, אֶלָּא אוֹמֵר לוֹ, אַבָּא, מִקְרָא כָּתוּב בַּתּוֹרָה כָּךְ הוּא.

[3]בְּמוֹתוֹ כֵּיצַד? הָיָה אוֹמֵר דְּבַר שְׁמוּעָה מִפִּיו, אַל יֹאמַר, כָּךְ אָמַר אַבָּא. אֶלָּא, כָּךְ אָמַר אַבָּא מָרִי, הֲרֵינִי כַּפָּרַת מִשְׁכָּבוֹ. וְהָנֵי מִלֵּי, בְּתוֹךְ שְׁנֵים־עָשָׂר חֹדֶשׁ אוֹמֵר, הֲרֵינִי כַּפָּרַת מִשְׁכָּבוֹ. אֲבָל לְאַחַר שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ אוֹמֵר, זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְאָמְרוּ עוֹד, [4]הַמְכַבֵּד אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ בְּמִיתָתָן, שְׂכָרוֹ יוֹתֵר מֵאִלּוּ כִּבְּדָן בְּחַיֵּיהֶן. שֶׁהַמְכַבְּדָן בְּחַיֵּיהֶן, אֵינוֹ מְכַבְּדָן אֶלָּא מִיִּרְאָה. וְהַמְכַבְּדָן בְּמִיתָתָן, אֵינוֹ מְכַבְּדָן אֶלָּא לְשֵׁם־שָׁמַיִם.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בְּמַעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת, כְּדֵי שֶׁתִּירְשׁוּ חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וְתִנְחֲלוּ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. הָאֵל יַצְלִיחֵנוּ בָהּ בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים.

הַמַּעֲלָה הָרְבִיעִית

מַעֲלַת הַתּוֹרָה וְקִיּוּם הַמִּצְוֹת

בָּנַי, בּוֹאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת הַתּוֹרָה וְקִיּוּם הַמִּצְוֹת. דְּעוּ בָנַי, כִּי מַעֲלַת הַתּוֹרָה מַעֲלָה גְדוֹלָה וַחֲשׁוּבָה עַד מְאֹד. וּמִתּוֹךְ חֲשִׁיבוּתָהּ וּמַעֲלָתָהּ [5]קְדָמָהּ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לָעוֹלָם אַלְפַּיִם שָׁנָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן וָאֶהְיֶה שַׁעֲשׁוּעִים יוֹם יוֹם וְגוֹ׳. וְיוֹמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶלֶף שָׁנָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְגוֹ׳.

1 קידושין לא ב 2 שם לב א 3 שם לא ב 4 מעין זה בשמחות סוף פרק ט
5 בראשית רבא ח ב 6 משלי ח ל 7 תהלים צ ד *אם אנשי המקום חולקים כבוד לאביו

[1]וּבַתּוֹרָה נִתְיָעֵץ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]יְיָ בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּתַּן לָהֶם כְּלִי חֶמְדָּה שֶׁבּוֹ נִבְרָא הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ.

חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁנָּתַן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה שֶׁהִיא סַם חַיִּים וּרְפוּאָה לָהֶם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]כִּי־חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם וּלְכָל־בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא. וְאוֹמֵר, [6]רִפְאוּת תְּהִי לְשָׁרֶּךָ וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהִיא יְקָרָה וַחֲשׁוּבָה מִכָּל כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁבָּעוֹלָם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים וְכָל־חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ־בָהּ. גְּדוֹלָה מַעֲלַת הַתּוֹרָה וְקִיּוּם הַמִּצְוֹת, שֶׁהָאָדָם קוֹנֶה בָהֶם חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]מִכָּל־מִשְׁמָר נְצֹר לִבֶּךָ כִּי מִמֶּנּוּ תּוֹצְאוֹת חַיִּים. [9]שֶׁיְּהֵא אָדָם מִתְכַּוֵּן לַעֲשׂוֹת כָּל מִצְוָה הַבָּאָה לְיָדוֹ, בֵּין קַלָּה בֵּין חֲמוּרָה. וְאַל יִבְזֶה בְעֵינָיו הַמִּצְוָה הַקַּלָּה, לְפִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל מִצְוֹת, שֶׁעַל כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה קוֹנֶה לוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [10]הֱוֵי רָץ לְמִצְוָה קַלָּה וּבוֹרֵחַ מִן הָעֲבֵרָה, שֶׁמִּצְוָה גוֹרֶרֶת מִצְוָה וַעֲבֵרָה גוֹרֶרֶת עֲבֵרָה, שֶׁשְּׂכַר מִצְוָה מִצְוָה וּשְׂכַר עֲבֵרָה עֲבֵרָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [11]אֹרַח חַיִּים פֶּן־תְּפַלֵּס נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [12]מַהוּ אֹרַח חַיִּים פֶּן־תְּפַלֵּס? אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ־הוּא, לֹא תְהֵא יוֹשֵׁב וּמְשַׁקֵּל מִצְוֹתֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה. שֶׁלֹּא תְהֵא אוֹמֵר, מִצְוָה זוֹ שְׂכָרָהּ מְרֻבֶּה, אֲנִי מְקַיְּמָהּ. מִצְוָה זוֹ שְׂכָרָהּ מְמוּעָט, אֵינִי מְקַיְּמָהּ, מִפְּנֵי שֶׁהִיא קַלָּה. לְפִיכָךְ לֹא גִלָּה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל מִצְוֹת, כְּדֵי שֶׁיַּעֲשׂוּ כָּל הַמִּצְוֹת בְּשָׁוֶה. [13]נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע. [14]מְטַלְטְלִין הֵן

1 תנחומא בראשית א 2 משלי ג יט 3 אבות דרבי נתן לט א 4 משלי ד ב
5 שם שם כב 6 שם ג ח 7 שם שם טו 8 שם ד כג 9 ירושלמי קידושין פ"א ז, יז ב
10 אבות ד ב 11 משלי ה ו 12 (עיין ירושלמי שם) 13 משלי ה ו
14 עיין בפסיקתא רבתי כג כד, דף קכא ב, גם על המאמרים הקודמים, תנחומא עקב ב

אִסְטַרְטוּתֶיהָ* שֶׁל תּוֹרָה וְלֹא תֵדָע, אַתָּה אֵינְךָ יוֹדֵעַ מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל מִצְוֹת, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יוֹדֵעַ וְגָלוּי לְפָנָיו וְנֶאֱמָן לְשַׁלֵּם שְׂכָרָן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [1]פֶּלֶס וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט לַיְיָ מַעֲשֵׂהוּ כָּל־אַבְנֵי־כִיס. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [2]לֹא דִבֵּר הַכָּתוּב אֶלָּא כְּנֶגֶד יוֹם הַדִּין, שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יוֹשֵׁב וּמְשַׁקֵּל מַעֲשֵׂיהֶן שֶׁל בְּרִיּוֹת, הַכֹּל בֶּאֱמֶת, הַכֹּל בְּמִשְׁפָּט, הַכֹּל בְּצֶדֶק.

מָשְׁלוּ מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ פַּרְדֵּס וּבָנָה בְתוֹכוֹ מִגְדָּל גָּבוֹהַּ וְעָשָׂה בְתוֹכוֹ גִּנָּה וְהִשְׂכִּיר פּוֹעֲלִים וְהִכְנִיסָן לְתוֹכוֹ וּפִקְּדָן שֶׁיְּהוּ עוֹסְקִין בִּמְלַאכְתּוֹ. עָלָה הַמֶּלֶךְ לְרֹאשׁ הַמִּגְדָּל וְהוּא הָיָה רוֹאֶה אוֹתָן וְהֵן לֹא הָיוּ רוֹאִין אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וַיְיָ בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ הַס מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ. לִפְנוֹת הַיּוֹם בָּא הַמֶּלֶךְ וְיָשַׁב עֲלֵיהֶן בַּדִּין. אָמַר הַמֶּלֶךְ, יָבֹאוּ הַמְעַדְּרִין וְיִטְּלוּ שְׂכָרָן, הַמְכַסְּחִין וְיִטְּלוּ שְׂכָרָן, מְלַקְּטֵי צְרוֹרוֹת וְיִטְּלוּ שְׂכָרָן. נִשְׁתַּיְּרוּ בָהֶן אֲנָשִׁים שֶׁלֹּא נִתְעַסְּקוּ בִּמְלֶאכֶת הַפַּרְדֵּס. אָמַר הַמֶּלֶךְ, אֵלּוּ שֶׁעָסְקוּ בִּמְלַאכְתִּי, יָבֹאוּ וְיִטְּלוּ שְׂכָרָן. וְאֵלּוּ שֶׁלֹּא הָיוּ עוֹשִׂין בִּמְלַאכְתִּי מֶה הָיוּ עוֹשִׂין? אָמְרוּ לוֹ, הָיוּ מְפַנִּין בָּתִּים מְלֵאִים לְתוֹךְ רֵקָנִין. אָמַר לָהֶם הַמֶּלֶךְ, אֵלּוּ שֶׁלֹּא עָסְקוּ בִּמְלַאכְתִּי יֵצְאוּ לַהֲרִיגָה עַל שֶׁמָּרְדוּ בְּדִבְרֵי מַלְכוּתִי. כָּךְ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, בָּרָא אֶת עוֹלָמוֹ וְהוּא הַפַּרְדֵּס, וְנָתַן בְּתוֹכוֹ בְּנֵי־אָדָם, וּפִקְּדָן שֶׁיְּהוּ עוֹסְקִין בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים, וְהִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ בַּשָּׁמַיִם וְהוּא יוֹשֵׁב עֲלֵיהֶן לְמַעְלָה, וְהוּא רוֹאֶה אוֹתָן וְהֵן אֵינָן רוֹאִין אוֹתוֹ. לֶעָתִיד לָבוֹא, הוּא יוֹשֵׁב עֲלֵיהֶן בַּדִּין וְאוֹמֵר, כָּל מִי שֶׁעָסַק בָּזֶה, יָבוֹא וְיִטּוֹל שְׂכָרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]אַיֵּה סֹפֵר אַיֵּה שֹׁקֵל אַיֵּה סֹפֵר אֶת־הַמִּגְדָּלִים. [5]אַיֵּה סֹפֵר, אֵלּוּ מְלַמְּדֵי־תִינוֹקוֹת יָבוֹאוּ וְיִטְּלוּ שְׂכָרָן. אַיֵּה שֹׁקֵל, אֵלּוּ שֶׁשּׁוֹקְלִין קַלּוֹת וַחֲמוּרוֹת בְּשָׁוֶה, שֶׁנִּזְהָרִין בְּקַלּוֹת כְּמוֹ שֶׁנִּזְהָרִין בַּחֲמוּרוֹת, יָבוֹאוּ וְיִטְּלוּ

---

* פירוש שביליה   1 משלי טז יא   2 מדרש משלי טז יא, וגם במשל המלך והפרדס שם.
3 חבקוק ב כ   4 ישעיה לג יח   5 חגיגה טו ב

שְׂכָרָן. אַיֵּה סֹפֵר אֶת־הַמִּגְדָּלִים, אֵלּוּ סוֹפְרֵי הֲלָכוֹת וְאַגָּדוֹת יָבוֹאוּ וְיִטְּלוּ שְׂכָרָן.

לְפִיכָךְ צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לְהִזָּהֵר בְּכָל הַמִּצְוֹת בֵּין קַלּוֹת בֵּין חֲמוּרוֹת לַעֲשׂוֹת כָּל מִצְוָה הַבָּאָה לְיָדוֹ רִאשׁוֹנָה בֵּין קַלָּה בֵּין חֲמוּרָה. וְאַל יֹאמַר, אַמְתִּין וְאֶעֱשֶׂה הַחֲמוּרָה, שֶׁמָּא לֹא תַעֲלֶה לְיָדוֹ.

וְלָמָּה לֹא נִתְפָּרֵשׁ מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל מִצְוֹת? שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם, כָּל הָעוֹסֵק בְּמִצְוָה זוֹ, זוֹכֶה לְהִתְעַשֵּׁר, אֵלֵךְ וְאֶתְעַסֵּק בָּהּ וְאֶתְעַשֵּׁר. וְכֵן אִם מְבַקֵּשׁ בָּנִים וּשְׂכָרָהּ שֶׁל מִצְוָה זוֹ בָּנִים, אֵלֵךְ וְאֶתְעַסֵּק בָּהּ וְאֶזְכֶּה לְבָנִים. וְכֵן בִּשְׁאָר כָּל הַמִּצְוֹת. וְנִמְצְאוּ עוֹשִׂין אֶת הַמִּצְוֹת שֶׁלֹּא לְשֵׁם־שָׁמָיִם.

וְעוֹד, לָמָּה לֹא גִּלָּה מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל מִצְוֹת? שֶׁלֹּא יְהֵא אָדָם הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה הַמִּצְוֹת שֶׁמַּתַּן שְׂכָרָן מְרֻבֶּה וְיַנִּיחַ הַשְּׁאָר, וְנִמְצְאוּ מִקְצָת הַמִּצְוֹת בְּטֵלוֹת. [1]תֵּדַע שֶׁכֵּן, שֶׁבְּמִצְוָה חֲמוּרָה מִן הַחֲמוּרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה וְהִיא מִצְוַת כִּבּוּד אָב וָאֵם כְּתִיב, [2]כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ וְגוֹ׳ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ וְגוֹ׳. וְנִקְרֵאת חֲמוּרָה מִן הַחֲמוּרוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהוּקַשׁ כְּבוֹדָן לִכְבוֹדוֹ שֶׁל מָקוֹם. וּבְקַלָּה שֶׁבַּקַּלּוֹת כְּתִיב, [3]שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם וְאֶת־הַבָּנִים תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים. וְלָמָּה קוֹרֵא אוֹתָהּ קַלָּה שֶׁבַּקַּלּוֹת? שֶׁאֲפִלּוּ חֶסְרוֹן־כִּיס אֵין בָּהּ. הֲרֵי כְּבָר לָמַדְתָּ שְׂכָרָן שֶׁל מִצְוֹת שֶׁהוּקְשׁוּ כֻּלָּן כְּאֶחָת. לְפִיכָךְ יִזָּהֵר אָדָם בְּכָל הַמִּצְוֹת בֵּין קַלּוֹת בֵּין חֲמוּרוֹת, שֶׁכָּל אַחַת וְאַחַת מְבִיאָתוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵיכֶם. מַהוּ כָּל הַמִּצְוָה, שֶׁיְּהוּ כָּל מִצְוֹתֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה חֲשׁוּבִין בְּעֵינֶיךָ כְּמִצְוָה אַחַת שְׁקוּלוֹת זוֹ כָּזוֹ, שֶׁתְּהֵא זָרִיז לַעֲשׂוֹת מִצְוָה קַלָּה

---

1 ירושלמי קידושין פרק א ז, יז ב 2 דברים ה טז 3 שם כב ז 4 שם ח א

כְּמִצְוָה חֲמוּרָה. תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת, שֶׁיְּהֵא אָדָם לוֹמֵד עַל מְנַת לַעֲשׂוֹת. לְמַעַן תִּחְיוּן, לָעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ חַיִּים.

אַשְׁרֵיהֶן עֲמֵלֵי תוֹרָה וּמְקַיְּמֵי הַמִּצְוֹת. שֶׁאֲפִלּוּ הַמִּצְוֹת שֶׁנָּתַן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לַהֲנָאָתָן שֶׁל בְּרִיּוֹת, מְקַבְּלִין עֲלֵיהֶן שָׂכָר גָּדוֹל. צֵא וּלְמַד מִמַּה שֶּׁכָּתוּב, [1]בָּנִים אַתֶּם לַיְיָ אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגֹּדְדוּ וְלֹא־תָשִׂימוּ קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [2]מְבַקֵּשׁ אַתָּה לֵידַע מַה בֵּין נִימוּסוֹת* אֱלֹהֵינוּ לְבֵין נִימוּסוֹת* הָאֻמּוֹת. הַמַּלְכוּת מוֹצִיאָה גְּזֵרוֹת אֲפִלּוּ רָעוֹת וְאֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד עֲלֵיהֶן, וַאֲפִילּוּ כֵן — הָעוֹשֶׂה אוֹתָן אֵינוֹ מְקַבֵּל שָׂכָר, וְהָעוֹבֵר עֲלֵיהֶן הוּא נֶהֱרָג. אֲבָל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מוֹצִיא דִיגְמְטָאוֹת** לַהֲנָאָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וְאִם יִשְׁמְרוּ אוֹתָן, הוּא נוֹתֵן לָהֶן שָׂכָר. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ בִּבְשַׂרְכֶם. וְאֻמּוֹת הָעוֹלָם מְסָרְטִין עַל מֵתֵיהֶן וּמִצְטַעֲרִין, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וְגוֹ׳. וּמַהוּ אוֹמֵר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְיִשְׂרָאֵל? אֲנִי יְיָ, נֶאֱמָן לְשַׁלֵּם לָכֶם שָׂכָר. אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, אַל תְּצַעֲרוּ עַצְמְכֶם, וַאֲנִי נוֹתֵן לָכֶם שָׂכָר.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [5]מֵ„אֲנִי" שֶׁל בָּשָׂר וָדָם אָנוּ יוֹדְעִין מַהוּ „אֲנִי" שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. יוֹסֵף, בְּשָׁעָה שֶׁמָּלַךְ עַל הַמִּצְרִים, הָיָה מִתְיָרֵא מֵהֶם. אָמַר לוֹ פַּרְעֹה, מִפְּנֵי מָה אַתָּה מִתְיָרֵא, אֲנִי פַּרְעֹה, אֲנִי הוּא שֶׁהִמְלַכְתִּיךָ, מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ רֹאשׁ יְדַבֵּר כְּנֶגְדְּךָ, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֲנִי פַרְעֹה. וּמֶה עָשָׂה לוֹ אוֹתוֹ „אֲנִי" לְיוֹסֵף, שֶׁמָּלַךְ שְׁמוֹנִים שָׁנָה. כְּשֶׁיָּבֹא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לִתֵּן שָׂכָר שֶׁל כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה שֶׁכָּתוּב בָּהּ אֲנִי יְיָ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

גָּדוֹל קִיּוּם הַמִּצְוֹת, שֶׁכָּל הַמְקַיֵּם אֶת הַמִּצְוֹת, קוֹנֶה לוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וּשְׁמַרְתֶּם

1 דברים יד א 2 למ"מ 3 ויקרא יט כח 4 מלכים א יח כח
5 ויקרא רבא כד ט 6 בראשית מא מד 7 ויקרא יח ה * מנהגים ** כתבי־דת

אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְיָ. וָחַי בָּהֶם, בָּעוֹלָם הַזֶּה. אֲנִי יְיָ, נֶאֱמָן לְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לָעוֹלָם הַבָּא. כִּבְיָכוֹל אֲנִי עָרֵב בַּדָּבָר, שֶׁאַתֶּם זוֹכִין בָּהֶן לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

בָּנַי, אִם הִתְחַלְתֶּם בַּמִּצְוָה הִשְׁתַּדְּלוּ לְגָמְרָהּ וְאַל תִּתְרַשְּׁלוּ עָלֶיהָ. [1]שֶׁכָּל הַמַּתְחִיל בַּמִּצְוָה וְאֵינוֹ גוֹמְרָהּ, אֵינָהּ נִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ, אֶלָּא עַל שְׁמוֹ שֶׁל גּוֹמְרָהּ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וְאֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר־הֶעֱלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בִשְׁכֶם. וְכִי יִשְׂרָאֵל הֶעֱלוּם, וַהֲלֹא מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הֶעֱלָה עַצְמוֹתָיו שֶׁל יוֹסֵף, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ? אֶלָּא מִכֵּיוָן שֶׁנִּגְזַר עָלָיו שֶׁלֹּא לִכָּנֵס לָאָרֶץ וְאֵלּוּ נִטַּפְּלוּ בָהֶן, נִקְרֵאת עַל שְׁמָן. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]כָּל מִי שֶׁהוּא מַתְחִיל בַּמִּצְוָה וְאֵינוֹ גוֹמְרָהּ, סוֹף שֶׁהוּא קוֹבֵר אֶת אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו. מִמִּי אַתָּה לָמֵד, מִיהוּדָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־אֶחָיו מַה־בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת־אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ. הָיָה לוֹ לְהוֹלִיכוֹ בִּכְתֵפוֹ אֵצֶל אָבִיו. וּמַה גָּרַם לוֹ? שֶׁגָּרַם מִיתָה לְאִשְׁתּוֹ וּלְבָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת־יְהוּדָה וְגוֹ׳. וְכָל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת לִשְׁמָן, אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע. [7]וּמַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד שֶׁהָיָה זָהִיר בְּמִצְוַת צִיצִית, שָׁמַע שֶׁיֵּשׁ זוֹנָה בִּכְרַכֵּי הַיָּם וְנוֹטֶלֶת אַרְבַּע מֵאוֹת זוּז בִּשְׂכָרָהּ. שִׁגֵּר לָהּ אַרְבַּע מֵאוֹת זוּז, וְקָבְעָה לוֹ זְמָן. כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ לוֹ זְמָן, בָּא וְיָשַׁב לוֹ עַל פֶּתַח בֵּיתָהּ. נִכְנְסָה שִׁפְחָתָהּ וְאָמְרָה לָהּ, אוֹתוֹ הָאִישׁ שֶׁקָּבַעְתְּ לוֹ זְמָן, הֲרֵי הוּא יוֹשֵׁב עַל פֶּתַח הַבַּיִת. אָמְרָה לָהּ, יִכָּנֵס. כֵּיוָן שֶׁנִּכְנַס, הִצִּיעָה לוֹ שֶׁבַע מִטּוֹת שֶׁל כֶּסֶף וְעֶלְיוֹנָה שֶׁל זָהָב. כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעוּ לְאוֹתוֹ־מַעֲשֶׂה וּבָא לִפְשׁוֹט אֶת בְּגָדָיו, בָּאוּ אַרְבַּע צִיצִיּוֹת וְטָפְחוּ לוֹ עַל פָּנָיו, וְנִדְמוּ לוֹ כְּאַרְבָּעָה כִּתֵּי־עֵדִים.

1 בראשית רבא פה ד 2 יהושע כד לב 3 שמות יג יט 4 בראשית לז כ
5 שם לח יב 6 קהלת ח ה 7 מנחות דף מד א

מִיָּד נִשְׁמַט וְיָשַׁב לוֹ עַל גַּבֵּי קַרְקַע. אַף הִיא נִשְׁמְטָה וְיָשְׁבָה לָהּ עַל גַּבֵּי קַרְקַע. אָמְרָה לוֹ, גַּפָּה שֶׁל רוֹמִי*, אֵינִי מַנִּיחָתְךָ עַד שֶׁתֹּאמַר לִי מוּם שֶׁרָאִיתָ בִּי. אָמַר לָהּ, הָעֲבוֹדָה**, לֹא רָאִיתִי בָּךְ מוּם, אֶלָּא שֶׁאֵין כְּיָפְיֵךְ בְּכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. אֶלָּא מִצְוָה קַלָּה צִוָּנוּ הַשֵּׁם אֱלֹהֵינוּ, וְכָתוּב בָּהּ שְׁתֵּי פְּעָמִים [1]אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם. אֲנִי יְיָ, נֶאֱמָן לִפָּרַע. וַאֲנִי [יְיָ], נֶאֱמָן לְשַׁלֵּם שָׂכָר. אָמְרָה לוֹ, הָעֲבוֹדָה**, אֵינִי מַנִּיחָתְךָ, עַד שֶׁתִּכְתּוֹב לִי שִׁמְךָ, וְשֵׁם רַבְּךָ, וְשֵׁם עִירְךָ, וְשֵׁם מִדְרָשְׁךָ שֶׁאַתָּה לָמֵדְתָּ תּוֹרָה. עָמְדָה וּבִזְבְּזָה אֶת כָּל מָמוֹנָהּ: שְׁלִישׁ לַמַּלְכוּת, וּשְׁלִישׁ לָעֲנִיִּים, וּשְׁלִישׁ נָטְלָה בְּיָדָהּ וּבָאתָה וְעָמְדָה לִפְנֵי מִדְרָשׁוֹ שֶׁל רַבִּי חִיָּא. אָמְרָה לוֹ, רַבִּי, גַּיְּרֵנִי. אָמַר לָהּ, שֶׁמָּא עֵינַיִךְ נָתַתְּ בְּאֶחָד מִן הַתַּלְמִידִין. הוֹצִיאָה לוֹ הַכְּתָב שֶׁבְּיָדָהּ. אָמַר לוֹ, עֲמוֹד זְכֵה בְמִקְחֶךָ. אָמְרוּ, אוֹתָן מַצָּעוֹת שֶׁהִצִּיעָה לוֹ בְּאִסּוּר, הִצִּיעָה לוֹ בְּהֶתֵּר. זֶהוּ מַתַּן שְׂכָרוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֲבָל לָעוֹלָם הַבָּא אֵינִי יוֹדֵעַ כַּמָּה. [2]עַיִן לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ יַעֲשֶׂה לִמְחַכֵּה־לוֹ.

הֲלֹא תִרְאוּ בָנַי, שֶׁמִּצְוַת צִיצִית הִיא מִמִּצְוֹת קַלּוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, שֶׁאֵין בָּהּ מִיתָה וְלֹא כָּרֵת וְלֹא מַלְקוּת, אֶלָּא מִצְוַת עֲשֵׂה בִּלְבַד הִיא. וּמִפְּנֵי שֶׁהָיָה זָהִיר בָּהּ, הִצִּילָה אוֹתוֹ מֵעֲבֵרָה חֲמוּרָה. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהֱבִיאַתּוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. הַזָּהִיר וְזָרִיז בִּשְׁאָר מִצְוֹת חֲמוּרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁמְּטִיבִין לוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּמַצִּילִין אוֹתוֹ מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]כָּל הָעוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת כְּמַאֲמָרָהּ, אֵין מְבַשְּׂרִין אוֹתוֹ בְּשׂוֹרוֹת רָעוֹת. וּמַה טַּעַם, [4]שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, אֲפִלּוּ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא גּוֹזֵר גְּזֵרָה, מְבַטְּלָהּ בַּעֲבוּרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]בַּאֲשֶׁר דְּבַר־מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן וּמִי יֹאמַר־לוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה. וּכְתִיב בַּתְרֵהּ, [6]שׁוֹמֵר מִצְוָה וְגוֹ'.

בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין מְאֹד בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים, לְפִי

1 במדבר טו מא 2 ישעיה סד ג 3 שבת סג א 4 קהלת ח ה 5 שם שם ד 6 שם שם ה
* שרה של רומי, לשון שבועה בחיי המלך ** לשון שבועה

שֶׁבִּשְׁעַת פְּטִירָתוֹ שֶׁל אָדָם, אֵין מְלַוִּין אוֹתוֹ אֶלָּא תוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בִּלְבָד. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [1]שְׁלשָׁה אוֹהֲבִים יֵשׁ לוֹ לָאָדָם בְּחַיָּיו, וְאֵלּוּ הֵן: בָּנָיו וּבְנֵי־בֵיתוֹ, וּמָמוֹנוֹ, וּמַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים. בִּשְׁעַת פְּטִירָתוֹ מִן הָעוֹלָם, מְכַנֵּס אָדָם בָּנָיו וּבְנֵי־בֵיתוֹ, וְאוֹמֵר לָהֶם, בְּבַקָּשָׁה מִכֶּם, הוֹצִיאוּנִי מִדִּין הַמָּוֶת הָרַע הַזֶּה. וְהֵן אוֹמְרִים לוֹ, לֹא שָׁמַעְתָּ שֶׁאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת? לֹא כָךְ כָּתוּב, [2]אָח לֹא־פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ לֹא־יִתֵּן לֵאלֹהִים כָּפְרוֹ? וְהוּא מְכַנֵּס אֶת מָמוֹנוֹ, וְאוֹמֵר לוֹ, בְּבַקָּשָׁה מִמְּךָ, הוֹצִיאֵנִי מִדִּין הַמָּוֶת הָרַע הַזֶּה. וְהוּא אוֹמֵר לוֹ, לֹא שָׁמַעְתָּ, [3]לֹא־יוֹעִיל הוֹן בְּיוֹם עֶבְרָה. וְהוּא מְכַנֵּס מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים, וְאוֹמֵר לָהֶם, בְּבַקָּשָׁה מִכֶּם, בֹּאוּ וְהַצִּילוּנִי מִדִּין הַמָּוֶת הָרַע הַזֶּה. וְהֵן אוֹמְרִים לוֹ, עַד שֶׁלֹּא תֵלֵךְ, הֲרֵי אָנוּ מַקְדִּימִין, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]מַאי דִּכְתִיב, [6]כִּי לִוְיַת־חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ? כָּל מָקוֹם שֶׁתֵּלֵךְ, מִצְוֹת מְלַוּוֹת אוֹתְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ. עָשִׂיתָ לוֹ דֶּלֶת, מִצְוָה מְלַוָּה אוֹתְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ. אִם לָבַשְׁתָּ כֵּלִים חֲדָשִׁים, מִצְוָה מְלַוָּה אוֹתְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז. וְאִם הָלַכְתָּ לְגַלֵּחַ, מִצְוָה מְלַוָּה אוֹתְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר, [10]לֹא תַקִּיפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם. וְכֵן בַּחֲרִישָׁה, וְכֵן בִּזְרִיעָה, וְכֵן בִּקְצִירָה, וְכֵן בְּכָל דָּבָר וְדָבָר. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֲפִלּוּ לֹא הָיִיתָ עוֹסֵק בְּדָבָר, אֶלָּא מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ, מִצְוָה מְלַוָּה אוֹתְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר, [11]כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [12]כִּי חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם וגו׳, בְּכָל דָּבָר שֶׁחַיֵּי הָאָדָם תְּלוּיִין, אַתָּה מוֹצֵא בָּהֶן מִצְוֹת קְבוּעוֹת. [13]וּלְכָל־בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא, שֶׁכָּל אֵבָרָיו שֶׁל אָדָם, מִצְוֹת קְבוּעוֹת בָּהֶן. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [14]מָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה מִצְוֹת עֲשֵׂה יֵשׁ בַּתּוֹרָה, כְּנֶגֶד מָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה אֵבָרִים

1 פרקי דרבי אליעזר לד 2 תהלים מט ח 3 משלי יא ד 4 ישעיה נח ח
5 דברים רבא ו ג 6 משלי א ט 7 דברים כב ח 8 שם ו ט 9 שם כב יא
10 ויקרא יט כז 11 דברים כב ו 12 משלי ד כב 13 שם 14 תנחומא תצא ב

שֶׁבָּאָדָם, שֶׁבְּכָל יוֹם וָיוֹם אֵבָרָיו צוֹוְחִין עַל הָאָדָם, עֲשֵׂה הַמִּצְוֹת הַלָּלוּ, כְּדֵי שֶׁתְּהֵא חַיִּים וַאֲרִכָּא לְאֵבָרֶיךָ. וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה כְּנֶגֶד יְמוֹת הַחַמָּה, שֶׁבְּכָל יוֹם וָיוֹם מִשָּׁעָה שֶׁהַחַמָּה זוֹרַחַת עַד שֶׁהִיא שׁוֹקַעַת, צוֹוַחַת וְאוֹמֶרֶת לָאָדָם, גּוֹזֵר אֲנִי עָלֶיךָ בְּמִי שֶׁהִגִּיעַ יָמֶיךָ לַיּוֹם הַזֶּה, אַל תַּעֲבוֹר בִּי עֲבֵרָה זוֹ, וְאַל תַּכְרִיעַ אוֹתִי וְאֶת כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ לְכַף חוֹבָה!

בָּנַי, אִם בָּאת מִצְוָה לְיֶדְכֶם אַל תַּחְמִיצוּהָ, אֶלָּא עֲשׂוּ אוֹתָהּ מִיָּד וּבְהִשְׁתַּדְּלוּת בְּלִי רִשּׁוּל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת, [2]אַל תִּקְרֵי הַמַּצּוֹת אֶלָּא הַמִּצְוֹת. שֶׁכְּשֵׁם שֶׁאֵין מַחְמִיצִין אֶת הַמַּצָּה, כָּךְ אֵין מַחְמִיצִין אֶת הַמִּצְוָה, אֶלָּא אִם בָּאת מִצְוָה לְיָדְךָ עֲשֵׂה אוֹתָהּ מִיָּד. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]לְעוֹלָם יַקְדִּים אָדָם לִדְבַר מִצְוָה, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁקָּדְמָה בְּכִירָה לַצְּעִירָה לַיְלָה אַחַת, קָדְמָתָה אַרְבָּעָה דוֹרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁקָּדְמָה רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה לְנַעֲמָה הָעַמּוֹנִית אַרְבָּעָה דוֹרוֹת.

בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין וּזְרִיזִין בַּמִּצְוֹת, [4]שֶׁמִּצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה. צְאוּ וּרְאוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בְּשִׁלּוּחַ הַקֵּן, דִּכְתִיב, [5]כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ וְגוֹ׳ שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם וְגוֹ׳. מַה כְּתִיב בַּתְרֵהּ, [6]כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְגוֹ׳, תִּזְכֶּה לִבְנוֹת בַּיִת וְלַעֲשׂוֹת מַעֲקֶה. עָשָׂה אָדָם מַעֲקֶה לְבֵיתוֹ, מַה כְּתִיב בַּתְרֵהּ, [7]לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם, שֶׁזּוֹכֶה לְשָׂדֶה וָכֶרֶם. קִיֵּם מִצְוַת כִּלְאַיִם, מַה כְּתִיב בַּתְרֵהּ, [8]לֹא־תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר־וּבַחֲמֹר יַחְדָּו. קִיֵּם לֹא־תַחֲרֹשׁ, מַה כְּתִיב בַּתְרֵהּ, [9]לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז, שֶׁזּוֹכֶה לִבְגָדִים נָאִים. קִיֵּם כִּלְאֵי בְגָדִים, מַה כְּתִיב בַּתְרֵהּ, [10]גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה־לָּךְ, שֶׁזּוֹכֶה לְמִצְוַת צִיצִית. קִיֵּם מִצְוַת צִיצִית, מַה כְּתִיב בַּתְרֵהּ, [11]כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה, שֶׁזּוֹכֶה לְאִשָּׁה וּבָנִים.

---

1 שמות יב יז 2 מכילתא בא יב יז 3 בבא קמא לח ב 4 אבות ד ב
5 דברים כב ו—ז 6 רש"י שם פסוק ח 7 דברים כב ט 8 שם שם י
9 שם שם יא 10 שם שם יב 11 שם שם יג

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [1]הֱוֵי נִרְתָּע מֵחֵטְא הַקַּל, כְּדֵי שֶׁתִּרְתַּע מֵחֵטְא חָמוּר. הֱוֵי מַקְדִּים לִדְבַר מִצְוָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְקַדְּמוּךָ הַפֻּרְעָנִיּוֹת. אִם בָּאת מִצְוָה לְיָדְךָ, אַל תִּשְׂמַח לְאוֹתָהּ מִצְוָה, אֶלָּא לְאוֹתָהּ הַבָּאָה אַחֲרֶיהָ. וְאִם בָּאת עֲבֵרָה לְיָדְךָ, אַל תִּדְאַג לְאוֹתָהּ עֲבֵרָה, אֶלָּא מִן הַבָּאָה אַחֲרֶיהָ, שֶׁמִּצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה, וַעֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה. שֶׁשְּׂכַר־מִצְוָה מִצְוָה, וּשְׂכַר־עֲבֵרָה עֲבֵרָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [2]וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ וְגוֹ׳, אִם שָׁמַע אָדָם מִצְוָה אַחַת, סוֹפוֹ לִשְׁמוֹעַ מִצְוֹת הַרְבֵּה. [3]אִם שָׁמַעְתָּ בְּיָשָׁן, תִּשְׁמַע בְּחָדָשׁ. וְאִם יִפְנֶה לְבָבְךָ, שׁוּב לֹא תִשְׁמָע.

אַשְׁרֵיהֶם עֲמֵלֵי תוֹרָה וּמְקַיְּמֵי הַמִּצְוֹת, שֶׁמְּאִירוֹת לִפְנֵיהֶן כַּנֵּר הַזֶּה וּכְאוֹר הַיּוֹם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]עֲשֵׂה לְךָ נֵר שֶׁתֵּלֵךְ לְאוֹרוֹ. מַה הַנֵּר הַזֶּה מַצִּיל אֶת הָאָדָם מִן הַמִּכְשׁוֹלוֹת, כָּךְ כָּל הָעוֹשֶׂה דְּבַר מִצְוָה, מְאִירָה לְפָנָיו וּמַצֶּלֶת אֶת הָאָדָם מִכָּל דָּבָר רָע, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]נֵר־לְרַגְלִי דְבָרֶךָ וְאוֹר לִנְתִיבָתִי. מַה הַנֵּר הַזֶּה נֵר אֶחָד מַסְפִּיק לְכַמָּה בְּנֵי־אָדָם, כָּךְ אָדָם אֶחָד שֶׁהוּא תָּדִיר בַּמִּצְוֹת, זְכוּתוֹ מְגֶנֶּת לְכַמָּה בְּנֵי־אָדָם. מַה הַנֵּר הַזֶּה מַדְלִיקִין מִמֶּנּוּ וְאֵין אוֹרוֹ חָסֵר כְּלוּם, כָּךְ הָעוֹשֶׂה מִצְוָה בְּגוּפוֹ אוֹ בְּמָמוֹנוֹ, אֵינוֹ חָסֵר כְּלוּם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]נוֹתֵן לָרָשׁ אֵין מַחְסוֹר וְגוֹ׳.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]תָּלָה הַכָּתוּב אֶת הַמִּצְוָה בַּנֵּר וְאֶת הַתּוֹרָה בְּאוֹר, לוֹמַר לְךָ, מַה נֵּר זֶה אֵינָהּ מְאִירָה אֶלָּא לְפִי שָׁעָה, אַף מִצְוָה אֵינָהּ מְגִינָה בָּעוֹלָם הַזֶּה עַל הָאָדָם אֶלָּא לְפִי שָׁעָה. וְאֶת הַתּוֹרָה תָּלָה בְּאוֹר, לוֹמַר לְךָ, מָה הָאוֹר מֵאִיר לְעוֹלָם, אַף הַתּוֹרָה מְאִירָה לְעוֹלָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [9]בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ וַהֲקִיצוֹתָ הִיא

1 אבות דרבי נתן פרק לג, נוסח א ב 2 דברים יא יג 3 ברכות מ א 4 משלי ו כג
5 מדרש משלי ו כב 6 תהלים קיט קה 7 משלי כח כז 8 סוטה כא א 9 משלי ו כב

תְּשִׂיחֶךָ. בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ, בָּעוֹלָם הַזֶּה. בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ, זֶה יוֹם הַמִּיתָה. וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ, לֶעָתִיד לָבוֹא.

בָּנַי, אִם בָּאת מִצְוָה לְיֶדְכֶם, עֲשׂוּ אוֹתָהּ מִן הַמֻּבְחָר, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]אֲנִי אָמַרְתִּי לְךָ, שֶׁתּוֹצִיא מַעֲשֵׂר מִן הַמֻּבְחָר. הָא כֵּיצַד? בָּא בֶּן לֵוִי אֶצְלְךָ, אִם אַתָּה נוֹתֵן לוֹ מִן הַמֻּבְחָר, אַף אֲנִי יֵשׁ לִי לִתֵּן לְךָ מִן הַמֻּבְחָר, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]יִפְתַּח יְיָ לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ הַטּוֹב. וְאִם נָתַתָּ לוֹ מִן *הַחֲפוּרִיּוֹת וּמִן הַקְּטְנִיּוֹת, אַף אֲנִי יֵשׁ לִי לִתֵּן לְךָ מִן הַחֲפוּרִיּוֹת וּמִן הַקְּטְנִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]יִתֵּן יְיָ אֶת־מְטַר אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר.

וְכֵן מָצִינוּ בְּקָרְבְּנוֹת נְדָבָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]אָדָם כִּי־יַקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן לַיְיָ מִן־הַבְּהֵמָה מִן־הַבָּקָר וּמִן הַצֹּאן וְגוֹ׳, וְאַחַר כָּךְ [5]וְאִם עֵז קָרְבָּנוֹ, וְאַחַר כָּךְ [6]וְאִם מִן הָעוֹף עֹלָה קָרְבָּנוֹ, וְאַחַר כָּךְ [7]וְנֶפֶשׁ כִּי־תַקְרִיב קָרְבַּן מִנְחָה וְגוֹ׳. וְכֵן מָצִינוּ בְּנִדְבַת הַמִּשְׁכָּן שֶׁחָבִיב חָבִיב קוֹדֶם, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת.

בָּנַי, הִתְנָאוּ לִפְנֵי קוֹנְכֶם בְּמִצְוֹת נָאוֹת וַהֲדוּרוֹת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר [9]זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [10]וְכִי אֶפְשָׁר לוֹ לְאָדָם לְהַנְווֹת לְקוֹנוֹ? אֶלָּא, אַנְוֶה לוֹ בַּמִּצְוֹת, אֶעֱשֶׂה לְפָנָיו לוּלָב נָאֶה, סֻכָּה נָאָה, צִיצִית נָאָה, שׁוֹפָר נָאֶה, וְאֶכְתּוֹב לוֹ סֵפֶר־תּוֹרָה נָאָה, בִּדְיוֹ נָאֶה, בְּקֻלְמוֹס נָאֶה, בְּלַבְלָר נָאֶה, וְאֶכְרוֹךְ אוֹתוֹ בְּשִׁירָאִין נָאִים. וְאָמְרוּ, [11]וּלְהִדּוּר מִצְוָה, יוֹסִיף מִשֶּׁלּוֹ עַד שְׁלִישׁ בַּמִּצְוָה. כְּלוֹמַר, יִתֵּן בּוֹ שְׁלִישׁ יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁשָּׁוֶה, עַד שְׁלִישׁ מִשֶּׁלּוֹ. מִכָּאן וְאֵילָךְ, אִם יוֹסִיף מָעוֹת יוֹתֵר מִשְּׁלִישׁ, מִשֶּׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. כְּלוֹמַר, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יְזַמֵּן לוֹ רֶוַח בִּכְלָל מַה שֶּׁהָיָה מַרְוִיחַ וְעָלָיו לְשַׁלֵּם שְׂכָרוֹ.

וְאִם עָבַר אָדָם עֲבֵרוֹת הַרְבֵּה, יִתְיָעֵץ עִם שִׂכְלוֹ, וְיִשְׁתַּדֵּל לָשׁוּב עֲלֵיהֶן בִּתְשׁוּבָה, וְיַעֲשֶׂה מִצְוֹת הַרְבֵּה, כְּדֵי שֶׁיַּשְׁלִים

1 תנחומא ראה יח 2 דברים כח יב 3 שם שם כד 4 ויקרא א ב 5 שם ג יב
6 שם א יד 7 שם ב א 8 שמות כה ג 9 שם טו ב 10 שבת קלג ב 11 בבא קמא ט ב
* מן הגרוע שבתבואה

עַצְמוֹ עִם בּוֹרְאוֹ, וְיִתְכַּפְּרוּ לוֹ עֲוֹנוֹתָיו, וְיִוָּשַׁע מֵהֶן, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר [1]כִּי בְתַחְבֻּלוֹת תַּעֲשֶׂה־לְּךָ מִלְחָמָה, וּתְשׁוּעָה בְּרֹב יוֹעֵץ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה,[2] אִם עָשִׂיתָ חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת שֶׁל עֲבֵרוֹת, עֲשֵׂה כְּנֶגְדָּן חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת שֶׁל מִצְוֹת. כֵּיצַד, [3]עֵינַיִם רָמוֹת, [4]וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ. [3]לְשׁוֹן שָׁקֶר, [5]וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם. [3]וְיָדַיִם שֹׁפְכוֹת דָּם־נָקִי, [4]וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ. [6]לֵב חֹרֵשׁ מַחְשְׁבוֹת אָוֶן, [7]וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ. [6]רַגְלַיִם מְמַהֲרוֹת לָרוּץ לָרָעָה, לְעוֹלָם הֱוֵי רָץ לַמִּילָה שֶׁנִּתְּנָה בֵּין בִּרְכַּיִם. [8]יָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר, [9]אַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְיָ. [8]וּמְשַׁלֵּחַ מְדָנִים בֵּין אַחִים, [10]אֱמֹר לַחָכְמָה אֲחֹתִי אָתְּ. וְאָמְרוּ עוֹד, [2]לְעוֹלָם יַעֲשֶׂה אָדָם עַצְמוֹ קַבַּרְנִיט לִדְבַר מִצְוָה. פֵּרוּשׁ, רַב־הַחוֹבֵל. וְאִם אֵין בְּיָדוֹ מָמָּה לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוָה, יְהֵא מְמַשְׁכֵּן עַצְמוֹ עַד שֶׁיַּעֲשֶׂנָּה, שֶׁנֶּאֱמַר, [11]אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ.

גָּדוֹל כֹּחַ הַתּוֹרָה וְקִיּוּם הַמִּצְוֹת, שֶׁכֵּן מַצִּילִין אֶת הָאָדָם מִיֵּצֶר־הָרָע, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [12]אִם פָּגַע בְּךָ מְנֻוָּל[13] זֶה, מָשְׁכֵהוּ לְבֵית־הַמִּדְרָשׁ. אִם אֶבֶן הוּא, נִמּוֹחַ. אִם בַּרְזֶל הוּא, מִתְפּוֹצֵץ. אִם אֶבֶן הוּא נִמּוֹחַ, שֶׁנֶּאֱמַר, [14]אֲבָנִים שָׁחֲקוּ מַיִם. וְאִם בַּרְזֶל הוּא מִתְפּוֹצֵץ, שֶׁנֶּאֱמַר, [15]הֲלוֹא כֹה דְבָרִי כָּאֵשׁ נְאֻם־יְיָ וּכְפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [16]אַתָּה צִוִּיתָה פִקֻּדֶיךָ לִשְׁמֹר מְאֹד, שֶׁלֹּא נִתְּנָה תוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְשָׁמְרָם מִיֵּצֶר־הָרָע. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [17]נֵרִי בְּיָדְךָ וְנֵרְךָ בְּיָדִי. נֵרִי בְּיָדְךָ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [18]כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר. וְנֵרְךָ בְּיָדִי, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, [19]נֵר יְיָ נִשְׁמַת אָדָם וְגוֹ׳. שְׁמוֹר אֶת נֵרִי, וְאֶשְׁמוֹר אֶת נֵרְךָ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [20]שֹׁמֵר מִצְוָה שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ, בּוֹזֵה דְרָכָיו יָמוּת.

1 משלי כד ו　2 ויקרא רבא כא ד　3 משלי ו יז　4 דברים ו ח　5 שם יא יט
6 משלי ו יח　7 דברים ו ו　8 משלי ו יט　9 ישעיה מג י　10 משלי ז ד
11 שמות כב כה　12 סוכה נב ב　13 כנוי ליצר־הרע　14 איוב יד יט　15 ירמיה כג כט
16 תהלים קיט ד　17 מדרש תהלים יי　18 משלי ו כג　19 שם כ כז　20 שם יט טז

גָּדוֹל תַּלְמוּד־תּוֹרָה, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]כָּל הַנְּבִיאִים כֻּלָּם לֹא נִתְנַבְּאוּ אֶלָּא לְמִי שֶׁמְּגַדֵּל אֶת בְּנוֹ לְתַלְמוּד־תּוֹרָה, וּלְמִי שֶׁהוּא מַשִּׂיא אֶת בִּתּוֹ לְתַלְמִיד־חָכָם, וּלְמִי שֶׁמַּשְׂבִּיחַ לְתַלְמִיד־חָכָם בְּעִסְקוֹ. אֲבָל תַּלְמִידֵי־חֲכָמִים עַצְמָן, [2]עַיִן לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ יַעֲשֶׂה לִמְחַכֵּה־לוֹ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [3]אִם נַפְשְׁךָ לֵידַע מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל צַדִּיקִים לֶעָתִיד לָבוֹא, צֵא וּלְמַד מֵאָדָם הַקַּדְמוֹנִי, שֶׁלֹּא נִצְטַוָּה אֶלָּא מִצְוָה אַחַת בְּלֹא־תַעֲשֶׂה וְעָבַר עָלֶיהָ. רְאֵה כַּמָּה מִיתוֹת נִקְנְסוּ עָלָיו לוֹ וּלְדוֹרוֹתָיו וּלְדוֹרוֹת דוֹרוֹתָיו עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת. וְכִי אֵי זוֹ מִדָּה מְרֻבָּה, מִדָּה טוֹבָה אוֹ מִדַּת פֻּרְעָנוּת, הֱוֵי אוֹמֵר מִדָּה טוֹבָה מְרֻבָּה. הַיּוֹשֵׁב לוֹ מִן הַפִּגּוּלִין וּמִן הַנּוֹתָרִים וְהַמִּתְעַנֶּה בְּיוֹם־הַכִּפּוּרִים וְהַפּוֹרֵשׁ מִן הַגָּזֵל וּמִן הָעֲרָיוֹת וּמִשְּׁאָר כָּל אִסּוּרִין שֶׁבַּתּוֹרָה, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁזּוֹכֶה לוֹ וּלְדוֹרוֹתָיו וּלְדוֹרוֹת דּוֹרוֹתָיו עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת.

בָּנַי, [4]הֱווּ מְחַשְּׁבִין הֶפְסֵד־מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ וּשְׂכַר־עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ. שֶׁאִם אַתֶּם מְחַשְּׁבִין בָּזֶה, לְעוֹלָם לֹא תִתְבַּטְּלוּ מִן הַמִּצְוֹת וְלֹא תָבוֹאוּ לִידֵי עֲבֵרָה.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גָדוֹל מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל עוֹשֵׂי־הַמִּצְוֹת, שֶׁהֵן *מִתְחַטְּאִין לִפְנֵי הַמָּקוֹם וְעוֹשֶׂה לָהֶן רְצוֹנָם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [5]בֹּא וּרְאֵה, כַּמָּה מִתְחַטְּאִין עוֹשֵׂי־מִצְוֹת וְיֵשׁ לָהֶם פֶּה לִפְנֵי הַמָּקוֹם. אָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ עֵסֶק אֵצֶל הַמַּלְכוּת, פְּעָמִים שֶׁהוּא נוֹתֵן כַּמָּה מָמוֹן עַד שֶׁמַּגִּיעִין אוֹתוֹ אֵצֶל הַמֶּלֶךְ. כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ אֵצֶל הַמֶּלֶךְ, סָפֵק עוֹשֶׂה שְׁאֵלָתוֹ סָפֵק אֵינוֹ עוֹשֶׂה שְׁאֵלָתוֹ. אֲבָל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, אֵינוֹ כֵן. אָדָם יוֹרֵד לְתוֹךְ שָׂדֵהוּ, רָאָה אֶשְׁכּוֹל שֶׁבִּכֵּר, רִמּוֹן שֶׁבִּכֵּר, תְּאֵנָה שֶׁבִּכְּרָה [וְכוּ'], מַנִּיחוֹ בַסַּל וּבָא וְעוֹמֵד בְּאֶמְצַע הָעֲזָרָה וּמְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל עַצְמוֹ וְעַל יִשְׂרָאֵל וְעַל אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר,

1 ברכות לד ב 2 ישעיה סד ג 3 תורת כהנים ויקרא ה יז, ילקוט שמעוני חלק א' ריש תעט
4 אבות ריש פרק ב' 5 תנחומא תבוא א * מתפנקים ומתרפקים

[1]הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהָיָה אוֹמֵר, אֵינִי זָז מִכָּאן עַד שֶׁתַּעֲשֶׂה צְרָכַי הַיּוֹם הַזֶּה, שֶׁכֵּן כָּתוּב אַחֲרָיו, [2]הַיּוֹם הַזֶּה יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת וְגוֹ׳. יָצְתָה בַּת־קוֹל וְאָמְרָה, תַּשְׁנֶה לְשָׁנָה הַבָּאָה וְתָבִיא כְּהַיּוֹם הַזֶּה.

וְצָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לַעֲשׂוֹת סְיָג וְגָדֵר לַמִּצְוֹת כְּדֵי לְהִתְרַחֵק מִן הָאִסּוּרִין, שֶׁכָּךְ צִוּוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]הֱווּ מְתוּנִים בַּדִּין, וְהַעֲמִידוּ תַּלְמִידִים הַרְבֵּה, וַעֲשׂוּ סְיָג לַתּוֹרָה.

גְּדוֹלָה הִיא מַעֲלַת הַתּוֹרָה וִיקָרָה יוֹתֵר מִכָּל כֶּסֶף וְזָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת שֶׁבָּעוֹלָם. וְדָבָר קַל הוּא לְאַבְּדָהּ וּלְשַׁכְּחָהּ, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]בַּתְּחִלָּה, דִּמָּה הַתּוֹרָה לְכֶסֶף וְזָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים וְכָל־חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ־בָהּ. וְאַחַר כָּךְ דִּמָּה אוֹתָהּ לִכְלֵי זְכוּכִית, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]לֹא־יַעַרְכֶנָּה זָהָב וּזְכוּכִית וּתְמוּרָתָהּ כְּלִי־פָז, אֵלּוּ דִבְרֵי־תוֹרָה שֶׁקָּשִׁין לִקְנוֹתָן כִּכְלֵי זָהָב וְנוֹחִין לְאַבְּדָן כִּכְלֵי זְכוּכִית שֶׁאֵין דְּמֵיהֶן יְקָרִים כָּל־כָּךְ, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁנּוֹפְלִין בַּקַּרְקַע וּמִשְׁתַּבְּרִין. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [7]הֲתָעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ וְגוֹ׳. לְפִיכָךְ, הִזָּהֲרוּ בִּשְׁמִירָתָהּ כְּדֵי שֶׁלֹּא תִשְׁתַּכַּח מִכֶּם.

וְכָל זְמַן שֶׁאָדָם עָסוּק בְּדִבְרֵי־תוֹרָה, הֵן מְתוּקִין וַעֲרֵבִין בְּפִיו כַּדְּבַשׁ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים. וּמָצִינוּ בָּאַגָּדָה, [9]כִּי פִילוֹסוֹף אֶחָד שָׁאַל אֶת רַבָּן גַּמְלִיאֵל וְאָמַר לוֹ, אֶפְשָׁר שֶׁדִּבְרֵי־תוֹרָה מְתוּקִין כַּדְּבַשׁ? אָמַר לוֹ, הֵן. הִתְחִיל אוֹמֵר לְפָנָיו דִּבְרֵי־תוֹרָה וְאוֹמֵר לְפָנָיו דְּבָרִים הַמְשִׁיבִין אֶת הַנֶּפֶשׁ, וְהוֹדָה לוֹ אוֹתוֹ־פִילוֹסוֹף וְאָמַר לוֹ, וַדַּאי מְתוּקִים כַּדְּבַשׁ. וּכְאֵיזֶה דְּבַשׁ? כַּדְּבַשׁ הַבָּא בְּצַפִּיחִיּוֹת.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין וּזְרִיזִין בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת, כְּדֵי שֶׁתִּזְכּוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ

---

1 דברים כו טו   2 שם שם טז   3 אבות ריש פרק א   4 חגיגה טו א
5 משלי ג טו   6 איוב כח יז   7 משלי כג ה   8 תהלים יט יא   9 למ״מ.

זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]רָצָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר. וֵאלֹהֵינוּ יִפְתַּח לִבֵּנוּ לְתוֹרָתוֹ וִיחַכְּמֵנוּ בְּמִצְוֹתָיו בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים.

הַמַּעֲלָה הַחֲמִישִׁית

מַעֲלַת גְּמִילוּת־חֲסָדִים

בָּנַי, בֹּאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת גְּמִילוּת־חֲסָדִים. דְּעוּ בָּנַי, כִּי מַעֲלַת גְּמִילוּת־חֲסָדִים מַעֲלָה חֲבִיבָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם, וּבַעֲבוּרָהּ יִזְכֶּה הָאָדָם לִקְנוֹת חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא עוֹשֶׂה חֶסֶד עִם הַבְּרִיּוֹת, הֲרֵי הָעוֹלָם מִתְיַשֵּׁב בִּשְׁבִילוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]יֵשֵׁב עוֹלָם לִפְנֵי אֱלֹהִים חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן יִנְצְרֻהוּ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]עַל שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַתּוֹרָה, וְעַל הָעֲבוֹדָה, וְעַל גְּמִילוּת־חֲסָדִים.

גְּדוֹלָה מַעֲלַת גְּמִילוּת-חֲסָדִים, שֶׁהִיא אַחַת מִשְּׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה מִדּוֹת שֶׁנִּתְיַחֵס בָּהֶן הַבּוֹרֵא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]יְיָ, יְיָ וְגוֹ׳ אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְגוֹ׳.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]וְרַב־חֶסֶד, מַטֶּה כְּלַפֵּי חֶסֶד. כְּלוֹמַר, שֶׁאִם הָאָדָם מֶחֱצָה זַכַּאי וּמֶחֱצָה חַיָּב, מַכְרִיעַ כַּף שֶׁל זְכֻיּוֹת עַל כַּף שֶׁל חוֹבוֹת וּמְזַכֶּה אוֹתוֹ בַּדִּין. וְזֶהוּ חֶסֶד גָּדוֹל שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עוֹשֶׂה עִם בְּרִיּוֹתָיו שֶׁמְּזַכֶּה אוֹתָן כְּדֵי לַהֲבִיאָן לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְעַל זֶה אָמַר דָּוִד, [7]דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ. וּמָצִינוּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּעַצְמוֹ נִתְעַסֵּק בִּגְמִילוּת חֲסָדִים, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]תּוֹרָה תְּחִלָּתָהּ גְּמִילוּת חֲסָדִים וְסוֹפָהּ גְּמִילוּת חֲסָדִים. תְּחִלָּתָהּ גְּמִילוּת חֲסָדִים, דִּכְתִיב, [9]וַיַּעַשׂ יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם.

---

1 מכות כג ב במשנה 2 ישעיה מב כא 3 תהלים סא ח 4 אבות א ב
5 שמות לד ו 6 ר"ה יז א 7 תהלים קטז ו 8 סוטה יד א 9 בראשית ג כא

וְסוֹפָהּ גְּמִילוּת־חֲסָדִים, דִּכְתִיב, [1]וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּיְא. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁכָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ נִבְנָה בְחֶסֶד, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כִּי־אָמַרְתִּי עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה.

גְּדוֹלָה גְמִילוּת־חֲסָדִים יוֹתֵר מִן הַקָּרְבָּנוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]כִּי חֶסֶד חָפַצְתִּי וְלֹא־זָבַח.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [5]עוֹבְרֵי־הַיָּם פֵּרְשׁוּ אוֹתוֹ, [6]נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ, זוֹ גְמִילוּת־חֲסָדִים. [6]נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ, זוֹ תּוֹרָה, כְּמָה דְתֵימָא, [7]יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן. וַעֲדַיִן הָיָה הָעוֹלָם מִתְמוֹטֵט. אֵימָתַי נִתְבַּסֵּס הָעוֹלָם, [6]אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ, זֶה בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ. עַד שֶׁלֹּא (נִבְרָא) [נִבְנָה] בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ, הָיָה הָעוֹלָם עוֹמֵד עַל טְרֵיפֵס* שֶׁל שְׁתֵּי רַגְלַיִם. כֵּיוָן שֶׁנִּבְנָה בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ, נִתְבַּסֵּס הָעוֹלָם. וְעַכְשָׁו שֶׁאֵין בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, גְּמִילוּת־חֲסָדִים מְכַפֶּרֶת בִּמְקוֹמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]כִּי חֶסֶד חָפַצְתִּי וְלֹא־זָבַח. וְלֹא עוֹד אֶלָּא כָּל מִי שֶׁהוּא עוֹסֵק בִּגְמִילוּת־חֲסָדִים, זוֹכֶה לַחֲסוֹת בְּצִלּוֹ שֶׁל מָקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וָאָשִׂים דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [9]וָאָשִׂים דְּבָרַי בְּפִיךָ, זוֹ תּוֹרָה. וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ, זוֹ גְמִילוּת־חֲסָדִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, [10]מַה־יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן.

גְּדוֹלָה גְמִילוּת־חֲסָדִים מִן הַתּוֹרָה וּמִן הַקָּרְבָּנוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [11]פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת־חֶסֶד עַל־לְשׁוֹנָהּ. וְתוֹרָה וָחֶסֶד לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא וְתוֹרַת־חֶסֶד. מִי נִתְלָה בְמִי? הֱוֵי אוֹמֵר, קָטֹן נִתְלָה בְגָדוֹל. תֵּדַע לְךָ שֶׁכֵּן, שֶׁהֲרֵי מְבַטְּלִין תַּלְמוּד־תּוֹרָה לְהוֹצָאַת הַמֵּת וּלְהַכְנָסַת הַכַּלָּה, מִפְּנֵי שֶׁהֵן גְּמִילוּת־חֲסָדִים.

לְפִיכָךְ, צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם שֶׁיְּהֵא מְחַזֵּר וְרוֹדֵף כְּדֵי לַעֲשׂוֹת

1 דברים לד ו	2 תהלים פט ג	3 שם כה ו	4 הושע ו ו
5 פסיקתא דרב כהנא קמ ב	6 שמות טו יג	7 תהלים כט יא	8 ישעיה נא טז
9 ירושלמי תענית פ"ד ה"ב, יח ב	10 תהלים לו ח	11 משלי לא כו
* גירסת הערוך, טְרַפִּיז, (= שולחן, בלשון יונית)

גְּמִילוּת־חֲסָדִים, שֶׁכֵּן שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ מַזְהִיר וְאוֹמֵר, [1]רֹדֵף צְדָקָה וָחֶסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד. [2]שֶׁכָּל הַמְחַזֵּר וְרוֹדֵף אַחַר גְּמִילוּת־חֲסָדִים, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַמְצִיא לוֹ מָעוֹת לַעֲשׂוֹת מֵהֶן צְדָקָה לִבְנֵי־אָדָם הַמְהֻגָּנִים.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גְּדוֹלָה מַעֲלַת גְּמִילוּת־חֲסָדִים לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁהִיא אַחַת מִשָּׁלֹשׁ מִדּוֹת שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְבַקֵּשׁ מִיִּשְׂרָאֵל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־טּוֹב וּמָה יְיָ דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט, זֶה הַדִּין. וְאַהֲבַת חֶסֶד, זוֹ גְּמִילוּת־חֲסָדִים. וְהַצְנֵעַ לֶכֶת, זוֹ הוֹצָאַת־הַמֵּת וְהַכְנָסַת־כַּלָּה. [5]כְּלוֹמַר, שֶׁאִם הֵם עֲנִיִּים וְיִצְטָרְכוּ לִגְבּוֹת מָעוֹת לְצֹרֶךְ קְבוּרַת הַמֵּת אוֹ לְצֹרֶךְ תַּכְשִׁיטֵי הַכַּלָּה, שֶׁיַּעֲשׂוּ הַדָּבָר בְּצִנְעָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא לְבַיְּשָׁם. וְאָמְרוּ עוֹד, [6]גְּדוֹלָה גְּמִילוּת־חֲסָדִים יוֹתֵר מִן הַצְּדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]זִרְעוּ לָכֶם לִצְדָקָה קִצְרוּ לְפִי־חֶסֶד. אָדָם זוֹרֵעַ, סָפֵק אוֹכֵל סָפֵק אֵינוֹ אוֹכֵל, שֶׁמָּא תִּלְקֶה הַתְּבוּאָה בַּשִּׁדָּפוֹן אוֹ בַּיֵּרָקוֹן, וְכַיּוֹצֵא בָּאֵלּוּ הַדְּבָרִים. קוֹצֵר, וַדַּאי אוֹכֵל.

וְאָמְרוּ, [8]אֵין הַצְּדָקָה מִשְׁתַּלֶּמֶת אֶלָּא לְפִי גְּמִילוּת־חֶסֶד שֶׁבָּהּ. כְּלוֹמַר, לְפִי הַטֹּרַח שֶׁיִּטְרַח אָדָם לַעֲשׂוֹת צְדָקָה, יְשַׁלֵּם לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שְׂכָרוֹ. וְהַטֹּרַח שֶׁטּוֹרֵחַ בָּהּ, הוּא הַנִּקְרָא גְּמִילוּת־חֲסָדִים.

וְאָמְרוּ, [9]בִּשְׁלֹשָׁה דְבָרִים גְּדוֹלָה גְּמִילוּת־חֲסָדִים יוֹתֵר מִן הַצְּדָקָה. צְדָקָה, בְּמָמוֹנוֹ. גְּמִילוּת־חֲסָדִים, בֵּין בְּגוּפוֹ בֵּין בְּמָמוֹנוֹ. צְדָקָה, לָעֲנִיִּים. גְּמִילוּת־חֲסָדִים, בֵּין לָעֲנִיִּים בֵּין לָעֲשִׁירִים. כְּלוֹמַר, שֶׁאִם יִתְאַכְסֵן אֲפִלּוּ הֶעָשִׁיר בְּבֵיתוֹ וּמַאֲכִילוֹ וּמַשְׁקֵהוּ וּמְקַבְּלוֹ בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, הֲרֵי זֶה נִקְרָא גְּמִילוּת חֲסָדִים. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [10]מֶלֶךְ בְּאַכְסַנְיָא,

1 משלי כא כא 2 בבא בתרא ט ב 3 מיכה ו ח 4 סוכה מט ב 5 רש"י שם
6 סוכה מט ב ורש"י שם 7 הושע י יב 8 סוכה מט ב ורש"י שם 9 שם בגמרא
10 בראשית רבא הוצאת תיאודור—אלבק, עמוד 1239

צָרִיךְ פַּרְנָסָה. [1]צְדָקָה, לַחַיִּים. גְּמִילוּת־חֲסָדִים, בֵּין לַחַיִּים בֵּין לַמֵּתִים. כְּלוֹמַר, שֶׁמַּסְפִּידוֹ וְנוֹשְׂאוֹ וּמִתְעַסֵּק בִּקְבוּרָתוֹ, זוֹ הִיא גְּמִילוּת־חֲסָדִים גְּמוּרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יַעֲקֹב אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לְיוֹסֵף בְּנוֹ, [2]וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]אֵיזֶהוּ חֶסֶד שֶׁהוּא שֶׁל אֱמֶת? אוֹתוֹ שֶׁעוֹשִׂין עִם הַמֵּתִים, מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ מְצַפֶּה לְקַבֵּל מֵהֶם שׁוּם גְּמוּל כִּי אִם מֵאֵת הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא.

גְּדוֹלָה גְּמִילוּת־חֲסָדִים, שֶׁאָדָם אוֹכֵל הַפֵּרוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר: הַפֵּאָה, וְהַבִּכּוּרִים, וְהָרֵאָיוֹן, וּגְמִילוּת־חֲסָדִים, וַהֲבָאַת־שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְתַלְמוּד־תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּן. וְלֹא עוֹד אֶלָּא בִּשְׁבִיל גְּמִילוּת־חֲסָדִים שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה מִמָּמוֹנוֹ, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְשַׁמֵּר לוֹ יֶתֶר הַמָּמוֹן שֶׁנִּשְׁאַר לוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]יֵשֵׁב עוֹלָם לִפְנֵי אֱלֹהִים חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן יִנְצְרֻהוּ. [6]כְּלוֹמַר, לָמָּה יֵשֵׁב הֶעָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ לִפְנֵי אֱלֹהִים? בַּעֲבוּר חֶסֶד וֶאֱמֶת שֶׁהֵכִין וְעָשָׂה לָעֲנִיִּים, יִנְצְרוּהוּ לְאוֹתוֹ מָמוֹן שֶׁנִּשְׁאַר לוֹ. [7]וְהַיְנוּ דְּאָמְרֵי אֱנָשֵׁי, *מְלַח מָמוֹן חָסֵד. וְאָמְרֵי לָהּ, מְלַח מָמוֹן חָסֵר. וְכָךְ אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ, [8]יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף עוֹד וְגוֹ׳.

צֵא וּלְמַד, כַּמָּה גְדוֹלָה מַעֲלַת גְּמִילוּת־חֲסָדִים, שֶׁכֵּן מְקַדַּמְתּוֹ וְהוֹלֶכֶת לְפָנָיו לְיוֹם־הַדִּין כְּדֵי לְלַמֵּד עָלָיו סַנֵּגוֹרְיָא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאֶךָ חֶסֶד וֶאֱמֶת יְקַדְּמוּ פָנֶיךָ.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [9]מַלְאָךְ הַמְמֻנֶּה עַל הַצְּדָקָה וְהַחֶסֶד, רַגְלָיו קַלּוֹת. וְעַד שֶׁמַּלְאֲכֵי־קָטֵגוֹרְיָא עוֹלִין לְקַטְרֵג, הַמַּלְאָךְ הַמְמֻנֶּה עַל הַצְּדָקָה וְהַחֶסֶד, מַקְדִּים וְעוֹלֶה, שֶׁנֶּאֱמַר, [10]חֶסֶד וֶאֱמֶת יְקַדְּמוּ פָנֶיךָ.

1 סוכה מט ב 2 בראשית מז כט 3 רש"י שם 4 פאה ריש פרק א 5 תהלים סא ח
6 על פי עירובין פו א 7 כתובות סו ב 8 משלי יא כד 9 תהלים פט טו
10 השווה ילקוט המכירי תהלים פט כה * פירוש, הרוצה למלוח ממונו, כלומר לגרום לו שיתקיים, יחסירנו לצדקה תמיד, וחסרונו זהו קיומו; ואמרי לה הסד, יעשה ממנו חסד (רש"י).

גְּדוֹלָה גְּמִילוּת־חֲסָדִים, שֶׁבִּשְׁבִיל גְּמִילוּת־חֲסָדִים שֶׁעוֹשִׂין הַבְּרִיּוֹת זֶה עִם זֶה, הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]כָּל הָעוֹשֶׂה חֶסֶד עִם חֲבֵרוֹ, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ בְּנָאוֹ לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כִּי־אָמַרְתִּי עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה. וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה חֶסֶד עִם חֲבֵרוֹ, כְּאִלּוּ כּוֹפֵר בָּעִקָּר, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וְלֹא זָכְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־יְיָ אֱלֹהֵיהֶם הַמַּצִּיל אוֹתָם מִיַּד כָּל־אֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב. וּבַמֶּה לֹא זָכְרוּ? שֶׁלֹּא עָשׂוּ חֶסֶד, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וְלֹא־עָשׂוּ חֶסֶד עִם־בֵּית יְרֻבַּעַל גִּדְעוֹן.

וּמִנַּיִן שֶׁבִּשְׂכַר גְּמִילוּת־חֲסָדִים הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם? שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]עֲשָׂרָה דוֹרוֹת מֵאָדָם וְעַד נֹחַ, לְהוֹדִיעַ כַּמָּה אֶרֶךְ אַפַּיִם לְפָנָיו. שֶׁכָּל הַדּוֹרוֹת הָיוּ מַכְעִיסִין וּבָאִין, עַד שֶׁהֵבִיא עֲלֵיהֶם אֶת מֵי הַמַּבּוּל. לְפִי שֶׁלֹּא מָצִינוּ בְּנֹחַ שֶׁהָיָה בַּעַל חֲסָדִים, לְפִיכָךְ לֹא הָיָה כְּדַי בִּזְכוּתוֹ לְהָגֵן עַל כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ.

[6]עֲשָׂרָה דוֹרוֹת מִנֹּחַ וְעַד אַבְרָהָם, לְהוֹדִיעַ כַּמָּה אֶרֶךְ אַפַּיִם לְפָנָיו, עַד שֶׁבָּא אַבְרָהָם אָבִינוּ וְקִבֵּל עָלָיו שְׂכַר כֻּלָּם. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁהָיָה בַּעַל חֲסָדִים, לְפִיכָךְ הָיָה כְּדַי בִּזְכוּתוֹ לְהָגֵן עַל כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. וּמִנַּיִן שֶׁהָיָה בַּעַל חֲסָדִים? שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [7]מַאי דִּכְתִיב, [8]מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ וְגוֹ׳. יְשֵׁנִים הָיוּ אֻמּוֹת־הָעוֹלָם מִלָּבוֹא תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה. וּמִי הֵעִירָן לָבוֹא וְלַחֲסוֹת תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה? אַבְרָהָם. וְלֹא תֹאמַר, אֻמּוֹת־הָעוֹלָם בִּלְבַד הֵעִיר, אֶלָּא אַף הַצְּדָקָה הָיְתָה יְשֵׁנָה וְהֵעִירָהּ אַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ. [7]שֶׁהָיָה אַבְרָהָם פּוֹתֵחַ פֻּנְדָּק וּמְקַבֵּל עוֹבְרִים וְשָׁבִים, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְיָ אֵל עוֹלָם. שֶׁעַל יְדֵי אוֹתוֹ הָאֶשֶׁל, הוֹדִיעַ שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא וּגְבוּרָתוֹ

1 למ״מ 2 תהלים פט ג 3 שופטים ח לד 4 שם שם לה 5 אבות ה ב
6 שם שם ג 7 שוחר טוב תהלים קי א 8 ישעיה מא ב 9 בראשית כא לג

בָּעוֹלָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [1]תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם. מִי מְבַקֵּשׁ לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שֶׁיַּעֲשֶׂה עִמּוֹ חֶסֶד? הֱוֵי אוֹמֵר, מִי שֶׁהוּא גוֹמֵל חֲסָדִים. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁבִּזְכוּת גְּמִילוּת־חֲסָדִים אָסַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עַצְמוֹ בִּשְׁבוּעָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]אִם רָאִיתָ זְכוּת אָבוֹת וּזְכוּת אִמָּהוֹת שֶׁנִּתְמוֹטְטָה, הִדָּבֵק בִּגְמִילוּת־חֲסָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְיָ. כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ, אֵלּוּ הָאָבוֹת. וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה, אֵלּוּ הָאִמָּהוֹת. וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ, זֶה גְּמִילוּת חֲסָדִים. וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט, זֶה הַמֵּשִׂים שָׁלוֹם בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ וּבֵין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, שֶׁגַּם זֶה גְּמִילוּת־חֲסָדִים הִיא. אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְיָ, שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִתְמַלֵּא רַחֲמִים עַל עוֹלָמוֹ, כִּבְיָכוֹל לָמַד מִבְּרִיּוֹתָיו. וּמָה אֵלּוּ שֶׁהֵן צְרִיכִין חֶסֶד, גּוֹמְלִין חֶסֶד זֶה עִם זֶה. אֲנִי, שֶׁאֲנִי מָלֵא חֶסֶד וְרַחֲמִים, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁאֲנִי צָרִיךְ לִגְמוֹל חֶסֶד עִם בְּרִיּוֹתַי? [4]וּמַעֲשֶׂה בְּמֻנְבָּז הַמֶּלֶךְ שֶׁעָמַד וּבִזְבֵּז כָּל אוֹצְרוֹתָיו לַעֲנִיִּים בִּשְׁנֵי־בַצֹּרֶת. חָבְרוּ עָלָיו אֶחָיו וּבֵית־אָבִיו, אָמְרוּ לוֹ, אֲבוֹתֶיךָ גָּנְזוּ אוֹצָרוֹת וְהוֹסִיפוּ עַל שֶׁל אֲבוֹתָם, וְאַתָּה עָמַדְתָּ וּבִזְבַּזְתָּ שֶׁלְּךָ וְשֶׁל אֲבוֹתֶיךָ? אָמַר לָהֶן, אֲבוֹתַי גָּנְזוּ אוֹצָרוֹת לְמַטָּה, וַאֲנִי גָּנַזְתִּי לְמַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף. אֲבוֹתַי גָּנְזוּ אוֹצָרוֹת בְּמָקוֹם שֶׁהַיָּד שׁוֹלֶטֶת בָּהֶן, וַאֲנִי גָּנַזְתִּי בְּמָקוֹם שֶׁאֵין הַיָּד שׁוֹלֶטֶת בָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאֶךָ חֶסֶד וֶאֱמֶת יְקַדְּמוּ פָנֶיךָ. אֲבוֹתַי גָּנְזוּ אוֹצָרוֹת שֶׁאֵין עוֹשִׂין פֵּרוֹת, וַאֲנִי גָּנַזְתִּי אוֹצָרוֹת שֶׁעוֹשִׂין פֵּרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]אִמְרוּ צַדִּיק כִּי־טוֹב כִּי־פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ. אֲבוֹתַי גָּנְזוּ אוֹצְרוֹת מָמוֹן, וַאֲנִי גָּנַזְתִּי אוֹצְרוֹת נְפָשׁוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]פְּרִי צַדִּיק עֵץ

1 מיכה ז כ	2 ירושלמי סנהדרין פרק י הלכה א, לו א	3 ישעיה נד י
4 בבא בתרא יא א	5 תהלים פה יב	6 שם פט טו	7 ישעיה ג י	8 משלי יא ל

חַיִּים וְלֹקֵחַ נְפָשׁוֹת חָכָם. אֲבוֹתַי גָּנְזוּ אוֹצָרוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה, וַאֲנִי גָנַזְתִּי לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד יְיָ יַאַסְפֶךָ.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גָדוֹל כֹּחַ גְּמִילוּת־חֲסָדִים. שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ גְּמִילוּת־חֲסָדִים וּצְדָקָה, שָׁם יֵשׁ שָׁלוֹם. וְכָל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ שָׁלוֹם, יֵשׁ צְדָקָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]חֶסֶד־וֶאֱמֶת נִפְגָּשׁוּ צֶדֶק וְשָׁלוֹם נָשָׁקוּ. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהַבְּרִיּוֹת נוֹהֲגִין בְּשָׁלוֹם זֶה עִם זֶה, עוֹשִׂין צְדָקָה וּגְמִילוּת־חֲסָדִים זֶה עִם זֶה. וּבְכָל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ שָׁם צְדָקָה, שָׁם הַשָּׁלוֹם מָצוּי. וְלֹא תֹאמַר בַּתַּחְתּוֹנִים בִּלְבַד עוֹשֶׂה שָׁלוֹם, אֶלָּא אַף בָּעֶלְיוֹנִים. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [3]הֶעָנִי הַזֶּה יוֹשֵׁב וּמִתְרַעֵם, מַה פְּלוֹנִי בֶּן־פְּלוֹנִי יוֹשֵׁב בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ — וְהוּא נָד וּמִטַּלְטֵל. פְּלוֹנִי יָשֵׁן עַל־גַּבֵּי מִטָּתוֹ — וְהוּא יָשֵׁן עַל־גַּבֵּי קַרְקַע. וְעָמַדְתָּ אַתָּה וְנָתַתָּ לוֹ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, מַעֲלֶה אֲנִי עָלֶיךָ כְּאִלּוּ נָתַתָּ שָׁלוֹם בֵּינִי לְבֵינוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]מְשׁוֹבֵב נְתִיבוֹת לָשָׁבֶת, וְאוֹמֵר, [5]אוֹ יַחֲזֵק בְּמָעֻזִּי יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם לִי שָׁלוֹם יַעֲשֶׂה־לִּי. [3]שֶׁכָּל הַגּוֹמֵל חֶסֶד עִם הַבְּרִיּוֹת וּמְרַחֵם עֲלֵיהֶם, מֵשִׂים שָׁלוֹם בְּפָמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה וּבְפָמַלְיָא שֶׁל מַטָּה, שֶׁנֶּאֱמַר,[5] אוֹ יַחֲזֵק בְּמָעֻזִּי יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם לִי שָׁלוֹם יַעֲשֶׂה־לִּי. שָׁלוֹם בָּעֶלְיוֹנִים, שָׁלוֹם בַּתַּחְתּוֹנִים. שָׁלוֹם לוֹ, שָׁלוֹם לֶעָנִי. שָׁלוֹם בָּעוֹלָם הַזֶּה שָׁלוֹם לָעוֹלָם הַבָּא.

וְעוֹד אָמְרוּ, [6]מִנַּיִן שֶׁצְּדָקָה וּגְמִילוּת־חֲסָדִים פְּרַקְלִיט גָּדוֹל וְשָׁלוֹם גָּדוֹל בֵּין יִשְׂרָאֵל לַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]כִּי־כֹה אָמַר יְיָ אַל־תָּבוֹא בֵּית מַרְזֵחַ וְאַל־תֵּלֵךְ לִסְפּוֹד וְאַל־תָּנֹד לָהֶם כִּי־אָסַפְתִּי אֶת־שְׁלוֹמִי מֵאֵת הָעָם הַזֶּה נְאֻם־יְיָ אֶת־הַחֶסֶד וְאֶת־הָרַחֲמִים. אֶת־הַחֶסֶד, זוֹ גְּמִילוּת־חֲסָדִים. וְאֶת־הָרַחֲמִים, זוֹ צְדָקָה. לוֹמַר לָךְ, שֶׁהַצְּדָקָה וּגְמִילוּת־חֲסָדִים פְּרַקְלִיט גָּדוֹל וְשָׁלוֹם גָּדוֹל בֵּין יִשְׂרָאֵל לַאֲבִיהֶן שֶׁבַּשָּׁמָיִם.

---

1 ישעיה נח ח 2 תהלים פה יא 3 ויקרא רבא לד טז 4 ישעיה נח יב
5 שם כז ה 6 בבא בתרא י א 7 ירמיה טז ה

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה כֹּחָן שֶׁל בַּעֲלֵי־צְדָקָה וּגְמִילוּת־חֲסָדִים גָּדוֹל, שֶׁהֵן חָסִין בְּצִלּוֹ שֶׁל מָקוֹם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]מַה־יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁגְּמִילוּת־חֲסָדִים מְכַפֶּרֶת אֲפִילוּ בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שְׁבוּעָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וְלָכֵן נִשְׁבַּעְתִּי לְבֵית עֵלִי אִם־יִתְכַּפֵּר עֲוֹן בֵּית־עֵלִי בְּזֶבַח וּבְמִנְחָה עַד־עוֹלָם, וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]בְּזֶבַח וּבְמִנְחָה אֵינוֹ מִתְכַּפֵּר, אֲבָל מִתְכַּפֵּר הוּא בַּתּוֹרָה וּבִגְמִילוּת־חֲסָדִים, כִּי הָא דְּרַבָּא וְאַבַּיֵי תַּרְוַיְהוּ מִדְּבֵית־עֵלִי קָאָתוּ. רָבָא דְּעָסַק בַּתּוֹרָה, חָיָה אַרְבְּעִין. אַבַּיֵי דְּעָסַק בַּתּוֹרָה וּגְמִילוּת־חֲסָדִים חָיָה שִׁתִּין.

בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בְּמִדַּת גְּמִילוּת־חֲסָדִים, מִפְּנֵי שֶׁזְּכוּתָהּ עוֹמֶדֶת לוֹ לָאָדָם לוֹ וּלְבָנָיו וְלִבְנֵי־בָנָיו עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]הַחֶסֶד עוֹמֶדֶת לוֹ לָאָדָם לְעוֹלָם עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וְחֶסֶד יְיָ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם עַל־יְרֵאָיו. אֲבָל הַצְּדָקָה, עוֹמֶדֶת לוֹ לָאָדָם עַד שְׁלֹשָׁה דוֹרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וְצִדְקָתוֹ לִבְנֵי בָנִים.

[6]וְאִם חִשֵּׁב אָדָם לַעֲשׂוֹת גְּמִילוּת־חֲסָדִים וּצְדָקָה אוֹ שׁוּם דְּבַר־מִצְוָה וְנֶאֱנַס וְלֹא עֲשָׂאָהּ, מַעֲלִין עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם כְּאִלּוּ עֲשָׂאָהּ וּמְקַבֵּל עָלֶיהָ שָׂכָר. [7]וּמִי כּוֹתְבָהּ? אֵלִיָּהוּ זָכוּר לַטּוֹב. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [8]הוּא פִּינְחָס, הוּא אֵלִיָּהוּ זָכוּר לַטּוֹב, שֶׁאִלְמָלֵא הוּא, לֹא הָיִינוּ חַיִּים בֶּאֱדוֹם הָרְשָׁעָה. שֶׁמִּיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ, הוּא מַקְרִיב שְׁנֵי תְמִידִין בְּכָל יוֹם וְכוֹתֵב בְּעוֹרוֹתֵיהֶן מִצְוֹת וּצְדָקוֹת שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין בְּכָל יוֹם וָיוֹם. וּמָה אִם בְּסִפְרוֹ שֶׁל בָּשָׂר־וָדָם, נָתַן חֶסֶד לָאֻמָּה שְׁלֵמָה, כִּדְכְתִיב, [9]וַיִּכָּתֵב בְּסֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ. לִכְשֶׁיָּבוֹא סִפְרוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ [10]אָז נִדְבְּרוּ

---

1 תהלים לו ח 2 שמואל א ג יד 3 ראש־השנה יח א 4 ירושלמי פאה פ"א ה"א, ב ב
5 תהלים קג יז 6 ברכות ו א 7 עיין ויקרא רבא לד ט
8 עיין מדבר קדמות להרחיד"א מערכת א' אות כ"ט בשם הרה"ג הרמ"ע במאמר אם כל חי חלק ג' סימן כג
9 אסתר ב כג 10 מלאכי ג טז

יִרְאֵי יְיָ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְיָ וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְיָ וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ – עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

אַשְׁרֵיהֶן גּוֹמְלֵי חֲסָדִים, מַה צָּפוּן לָהֶם לֶעָתִיד לָבוֹא, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהֵם יְכוֹלִין לַעֲשׂוֹת חֶסֶד בְּמָמוֹנָן, עוֹשִׂין. וְאִם אֵינָן יְכוֹלִין לַעֲשׂוֹת חֶסֶד בְּמָמוֹנָן, עוֹשִׂין גְּמִילוּת־חֲסָדִים בְּדִבְרֵיהֶן וּמְנַחֲמִין אֶת הָעֲנִיִּים וּמַסְבִּירִין לָהֶן פָּנִים, וְעוֹלֶה לָהֶן לְחֶשְׁבּוֹן גָּדוֹל, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְתָפֵק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ. לַחְמְךָ אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא נַפְשְׁךָ. מִכָּאן אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]אִם אֵין לְךָ מַה לִּתֵּן לוֹ. תְּנַחֲמֵהוּ בִּדְבָרִים, תֵּצֵא נַפְשִׁי עָלֶיךָ שֶׁאֵין לִי מַה לִּתֵּן לָךְ. וְאִם יֵשׁ יְכֹלֶת בְּיָדְךָ, [1]וְנֶפֶשׁ נַעֲנָה תַּשְׂבִּיעַ. וְעַל שְׁנֵיהֶן הוּא אוֹמֵר, [1]וְזָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹרֶךָ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [3]הֶעָנִי הַזֶּה עוֹמֵד עַל פִּתְחֲךָ, וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עוֹמֵד עַל יְמִינוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]כִּי־יַעֲמֹד לִימִין אֶבְיוֹן. דַּע, שֶׁאֲנִי עוֹמֵד עַל יְמִינוֹ וְעָתִיד לְשַׁלֵּם שְׂכָרְךָ. וְאִם אֵין אַתָּה נוֹתֵן לוֹ, דַּע, שֶׁשְּׁמִי עוֹמֵד עַל יְמִינוֹ וְהוּא עָתִיד לִפָּרַע מֵאוֹתוֹ הָאִישׁ, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]לְהוֹשִׁיעַ מִשֹּׁפְטֵי נַפְשׁוֹ.

וְכָל פְּרוּטָה וּפְרוּטָה שֶׁאָדָם נוֹתֵן לִצְדָקָה, וַאֲפִילוּ דִּבּוּר שֶׁל חֶסֶד שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה, הַכֹּל נִכְתָּבִין לִפְנֵי הַמָּקוֹם, וְעוֹלִין לוֹ לְחֶשְׁבּוֹן מִצְוָה כְּאִלּוּ עֲשָׂאָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְיָ וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ.

בָּנַי, אִם בִּקַּשְׁתֶּם לֵידַע כֹּחַ גְּמִילוּת־חֲסָדִים, צְאוּ וּלְמְדוּ מִבֹּעַז הַצַּדִּיק. שֶׁבִּשְׂכַר גְּמִילוּת־חֲסָדִים שֶׁעָשָׂה בֹּעַז עִם רוּת, זָכָה וְיָצָא מִמֶּנּוּ דָּוִד. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [6]הַמְּגִלָּה הַזּוֹ וְהִיא מְגִלַּת־רוּת, אֵין בָּהּ לֹא טֻמְאָה וְלֹא טָהֳרָה. וְלָמָּה נִכְתְּבָה? לְלַמֶּדְךָ כֹּחַ גְּמִילוּת־חֲסָדִים.

וּמַהוּ גְּמִילוּת־חֲסָדִים? שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם רַחֲמָן מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת כְּדֶרֶךְ שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ הוּא רַחֲמָן וּמָלֵא רַחֲמִים,

1 ישעיה נח י 2 ויקרא רבא לב, טו 3 שם שם י 4 תהלים קט לא
5 מלאכי ג טז 6 רות רבא פרק ב טו

כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]יְיָ, יְיָ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [2]וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו. וּבְמַעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת נִתְיַחֲסוּ בָהּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]כָּל הַמְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת, בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא מִזַּרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. וְשֶׁיְּהֵא גּוֹמֵל חֶסֶד עִם כָּל אָדָם, לָעֲשִׁירִים וְלָעֲנִיִּים, לַחַיִּים וְלַמֵּתִים. וְשֶׁיְּהֵא מְקָרֵב אֶת הָרְחוֹקִים, וְכָל־שֶׁכֵּן הַקְּרוֹבִים. הָיוּ צְרִיכִין לְפַרְנָסָה, מְפַרְנְסָן. לִכְסוּת, מַלְבִּישָׁן. לְאַכְסַנְיָא, מַכְנִיסָן בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ. לִלְווֹת, מַלְוֶה לָהֶן. לִשְׁאוֹל, מַשְׁאִילָן. לִלְמוֹד תּוֹרָה, מְלַמְּדָן. לְהוֹכִיחַ, מוֹכִיחָן. מְדַבֵּר בְּטוֹבָתָן, וּמַעְלִים עֵינָיו מִמּוּמֵיהֶן. בִּזְמַן שֶׁהֵן שְׂמֵחִין, שָׂמֵחַ עִמָּהֶן. וּבִזְמַן שֶׁהֵן עֲצֵבִין, מְשַׁדְּלָן בִּדְבָרִים. רָאָה אוֹתוֹ מַפְקִיר נְכָסָיו וּמְגַנֶּה אֶת עַצְמוֹ, מְקָרְבוֹ אֶצְלוֹ וּמַזְהִירוֹ. וְכֵן בְּכָל דָּבָר וְדָבָר שֶׁהוּא רוֹאֶה בַּחֲבֵרוֹ, יְהִי דָן בְּעַצְמוֹ כְּאִלּוּ הִגִּיעַ לִמְקוֹמוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ. וְיַעֲשֶׂה חֶסֶד עִם כָּל אָדָם, עִם מִי שֶׁרָאוּי לַעֲשׂוֹת עִמּוֹ חֶסֶד וְעִם מִי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לַעֲשׂוֹת עִמּוֹ חָסֶד. כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, [5]עֲשֵׂה חֶסֶד עִם מִי שֶׁרָאוּי לוֹ וְעִם מִי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לוֹ. כִּי אִם יִהְיֶה רָאוּי, תְּשִׂימֶנּוּ בִּמְקוֹמוֹ. וְאִם הוּא לֹא יִהְיֶה רָאוּי לוֹ, אַתָּה רָאוּי לוֹ, כִּי הַבּוֹרֵא צִוְּךָ לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב וְהֶחָסֶד. וְאָמַר אַחֵר,[6]מֵיטַב חֲסָדֶיךָ מַה שֶׁתַּקְדִּים בְּלֹא שְׁאֵלָה. וְכֵן יַרְגִּיל אָדָם עַצְמוֹ לְשַׁלֵּם טוֹבָה לְמִי שֶׁגָּמַל עִמּוֹ טוֹבָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה מִכְּפוּיֵי הַטּוֹבָה. שֶׁכְּשֵׁם שֶׁנּוֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁיְּהוּ כָּל הַבְּרִיּוֹת גּוֹמְלִין עִמּוֹ חֶסֶד בְּשָׁעָה שֶׁהוּא צָרִיךְ לָהֶם, כָּךְ הוּא רָאוּי לִגְמוֹל חֶסֶד לְכָל אָדָם בְּשָׁעָה שֶׁהֵן צְרִיכִין לוֹ.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין וּזְרִיזִין בְּמַעֲלַת הַמִּדָּה הַחֲשׁוּבָה הַזֹּאת, כְּדֵי שֶׁתִּזְכּוּ לְהַקְבִּיל פְּנֵי שְׁכִינָה וְלֵהָנוֹת מִזִּיוָהּ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ. הָאֵל יַצְלִיחֵנוּ בָהּ בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים.

---

1 שמות לד ו	2 תהלים קמה ט	3 ביצה לב ב	4 ויקרא יט יח
5 מבחר הפנינים טז ג	6 מוסה"פ ב כ 20	7 תהלים יז טו

הַמַּעֲלָה הַשִּׁשִּׁית

מַעֲלַת הַצְּדָקָה

בָּנַי, בּוֹאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת הַצְּדָקָה. דְּעוּ בָנַי, כִּי מַעֲלַת הַצְּדָקָה הִיא מַעֲלָה גְדוֹלָה וּמַגַּעַת עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]שָׁאֲלוּ אֶת שְׁלֹמֹה, עַד הֵיכָן כֹּחָהּ שֶׁל צְדָקָה? אָמַר לָהֶן, צְאוּ וּרְאוּ מַה פֵּרַשׁ דָּוִד אַבָּא, [2]פִּזַּר נָתַן לָאֶבְיוֹנִים צִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד קַרְנוֹ תָּרוּם בְּכָבוֹד. שֶׁעוֹלָה וּמִתְרוֹמֶמֶת עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [1]אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, רִבּוֹנוֹ־שֶׁל־עוֹלָם, בַּמֶּה תָּרוּם קַרְנָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל? אָמַר לוֹ, בְּכִי תִשָּׂא, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם. בַּמֶּה הִיא נְשִׂיאוּת־רֹאשׁ שֶׁלָּהֶן? בִּצְדָקָה. [3]וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיְיָ וְגוֹ׳, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, [4]כֹּפֶר נֶפֶשׁ־אִישׁ עָשְׁרוֹ.

חֲבִיבָה הִיא הַצְּדָקָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם. שֶׁכָּל הָעוֹשֶׂה צְדָקָה עִם חֲבֵרוֹ, מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ הֶחֱיָה אֶת נַפְשׁוֹ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁכָּל הָרָגִיל בִּצְדָקָה, זוֹכֶה וְקוֹנֶה לוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם־הַזֶּה וְחַיֵּי הָעוֹלָם־הַבָּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]בְּאֹרַח צְדָקָה חַיִּים וְדֶרֶךְ נְתִיבָה אַל־מָוֶת. שֶׁבִּזְמַן שֶׁאָדָם רוֹאֶה אֶת הֶעָנִי שֶׁאֵין לוֹ מַה יֹּאכַל וְנוֹתֵן לוֹ פְּרוּטָה וְלָקַח מִמֶּנָּה פַּת וְאוֹכֵל וְנַפְשׁוֹ שָׁבָה עָלָיו, נִמְצָא שֶׁזֶּה הֶחֱיָה אוֹתוֹ. שֶׁאִלְמָלֵא זֶה, שֶׁמָּא הָיָה מֵת בָּרָעָב. הֱוֵי, בְּאֹרַח צְדָקָה חַיִּים. שֶׁכָּל הָעוֹשֶׂה צְדָקָה עִם חֲבֵרוֹ, מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ הֶחֱיָה אוֹתוֹ. וְדֶרֶךְ נְתִיבָה אַל־מָוֶת, שֶׁכָּל הָרָגִיל בִּצְדָקָה, כּוֹפֶה מֵעָלָיו מַלְאַךְ־הַמָּוֶת, שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לִשְׁלוֹט בּוֹ, וַאֲפִילוּ אִם נִקְנְסָה עָלָיו מִיתָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר,

1 בבא בתרא י ב 2 תהלים קיב ט 3 שמות ל יב 4 משלי יג ח 5 שם יב כח

[1]לֹא־יוֹעִילוּ אוֹצְרוֹת רֶשַׁע וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁעוֹמֶדֶת לוֹ לָעוֹלָם־הַבָּא, שֶׁאֵין בּוֹ מָוֶת, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וְדֶרֶךְ נְתִיבָה אַל־מָוֶת.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]בְּכֹחַ הַצְּדָקָה הַמֵּתִים עֲתִידִין לִחְיוֹת. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי, שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ מֵהַר אֶל הַר וּמִמְּעָרָה אֶל מְעָרָה, וְהָלַךְ לוֹ לְצָרְפַת, אִשָּׁה אַלְמָנָה, וְקִבְּלַתּוּ בְּכָבוֹד גָּדוֹל, מְיַיְנָה וּמְפַתָּה וּמִשַּׁמְנָהּ הָיוּ אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין הוּא וְהִיא וּבְנָהּ. לְאַחַר יָמִים, חָלָה בֶּן הָאִשָּׁה וָמֵת, וְהֶחֱיָה אוֹתוֹ אֵלִיָּהוּ בִּתְפִלָּתוֹ.

וְכֵן הַשּׁוּנַמִּית כִּבְּדָה אֶת אֱלִישָׁע, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה. וְכָל פַּעַם שֶׁהָיָה עוֹבֵר אֱלִישָׁע דֶּרֶךְ שָׁם, יָסוּר שָׁמָּה. וּבִשְּׂרָהּ שֶׁתֵּלֵד בֵּן. וְהָרְתָה וְיָלְדָה, וָמֵת וְהֶחֱיָה אוֹתוֹ.

גְּדוֹלָה הִיא הַצְּדָקָה שֶׁנִּמְשְׁלָה לַזֶּרַע, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]בַּבֹּקֶר זְרַע אֶת־זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל־תַּנַּח יָדֶךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵי זֶה יִכְשַׁר הֲזֶה אוֹ־זֶה וְאִם־שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]בַּבֹּקֶר זְרַע אֶת־זַרְעֶךָ, שֶׁאִם בָּא עָנִי אֶצְלְךָ שַׁחֲרִית, תֵּן לוֹ. וְלָעֶרֶב אַל־תַּנַּח יָדֶךָ, שֶׁאִם בָּא עָנִי אֶצְלְךָ עַרְבִית, אַל תֹּאמַר, כְּבָר נָתַתִּי בְּשַׁחֲרִית, אֶלָּא חֲזוֹר וְתֵן לוֹ, כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵיזֶה יִכְשַׁר הֲזֶה אוֹ זֶה, שֶׁאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ אֵיזוֹ מִצְוָה עוֹמֶדֶת לָךְ. וְאִם עוֹמְדוֹת לְךָ שְׁתֵּיהֶן, הֲרֵי יוֹתֵר טוֹב. וְלָמָּה נִמְשְׁלָה הַצְּדָקָה לַזֶּרַע? מַה הַזֶּרַע הַזֶּה אָדָם זוֹרֵעַ סְאָה אַחַת וְכוֹנֵס מִמֶּנָּה כַּמָּה סְאִין, כָּךְ כָּל מַה שֶּׁאָדָם נוֹתֵן לִצְדָקָה, מִתְרַבָּה לוֹ כַּזֶּרַע הַזֶּה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [7]וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִיא וְגוֹ׳, וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [8]זָרַע צְדָקָה לָעֲנִיִּים, כְּמָה דְתֵימָא, [9]זִרְעוּ לָכֶם לִצְדָקָה קִצְרוּ לְפִי־חֶסֶד.

1 משלי י ב 2 שם יב כח 3 פרקי דרבי אליעזר לג א 4 מלכים ב ד י
5 קהלת יא ו 6 אבות דרבי נתן פרק ג ז 7 בראשית כו יב
8 ילקוט שמעוני חלק א׳ קיא, פרקי דרבי אליעזר ריש פרק לג א 9 הושע י יב

וְכל הַנּוֹתֵן צְדָקָה, צָרִיךְ שֶׁיִּתְּנֶנָּה בַּסֵּתֶר, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְבַּיֵּשׁ הֶעָנִי כְּשֶׁנּוֹתְנָהּ לוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]כִּי־פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לוֹ, הֱוֵי פּוֹתֵחַ אֶת יָדְךָ בֵּינְךָ לְבֵינוֹ עַד שֶׁלֹּא תְּהֵא יָדְךָ הָאַחֶרֶת מַרְגֶּשֶׁת, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְבַּיֵּשׁ הֶעָנִי.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]כָּל הָעוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כּוֹפֶה מִמֶּנּוּ וּמֵאַנְשֵׁי־בֵיתוֹ מַלְאַךְ־הַמָּוֶת שֶׁנִּקְרָא אַף, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה־אָף. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]גָּדוֹל הָעוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר יוֹתֵר מִמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ. שֶׁאִלּוּ בְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ כְּתִיב, [4]כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה. וְאִלּוּ בְּעוֹשֶׂה צְדָקָה בַּסֵּתֶר כְּתִיב, [3]מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה־אָף. וְאָמְרוּ[5] חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ: נָתוֹן תִּתֵּן, אֲפִילּוּ מֵאָה פְּעָמִים. לוֹ, בֵּינְךָ לְבֵינוֹ. מִכָּאן אָמְרוּ, [7]לִשְׁכַּת חֲשָׁאִין הָיְתָה בִירוּשָׁלַיִם, יִרְאֵי חֵטְא נוֹתְנִין לְתוֹכָהּ בַּחֲשַׁאי וַעֲנִיִּים בְּנֵי טוֹבִים מִתְפַּרְנְסִין מִתּוֹכָהּ בַּחֲשַׁאי.

וְנִמְצָא בָּאַגָּדָה, *שֶׁתַּלְמִידֵי חֲכָמִים הָיוּ מְהַלְּכִין לְחַלֵּק צְדָקָה בַּלַּיְלָה, וּפָגְעוּ בָהֶן רוּחוֹת וְשֵׁדִין וּמַזִּיקִין. אָמְרוּ לָהֶן, לֹא כֵן כָּתוּב בַּתּוֹרָה, [8]לֹא תַשִּׂיג גְּבוּל רֵעֲךָ. וּכְתִיב, [9]בּוֹ־תִרְמֹשׂ כָּל־חַיְתוֹ־יָעַר. כְּלוֹמַר, הֲלֹא אַתֶּם יוֹדְעִים שֶׁהַתְּחוּם וְהַגְּבוּל שֶׁלָּנוּ לֵילֵךְ בַּלַּיְלָה, כְּשֵׁם שֶׁאֵין אָנוּ בָאִין בִּתְחוּמְכֶם בַּיּוֹם, כָּךְ לֹא הָיָה לָכֶם לֵילֵךְ בִּתְחוּמֵנוּ שֶׁהוּא הַלַּיְלָה. אָמְרוּ לָהֶם, שׁוֹטִים אַתֶּם, אִלּוּ הָיִינוּ הוֹלְכִים לְצֹרֶךְ עַצְמֵנוּ, יָפֶה אַתֶּם אוֹמְרִים. עַכְשָׁיו לֹא יָצָאנוּ אֶלָּא לַעֲשׂוֹת רְצוֹן הַמָּקוֹם, שֶׁגּוֹלֵל אוֹר מִפְּנֵי חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי אוֹר. [וְעוֹד] אָמְרוּ לָהֶן, לֹא כָךְ כְּתִיב, [3]מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה־אָף. מִיָּד, בָּרְחוּ וְהָלְכוּ לָהֶן.

בָּנַי, בּוֹאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גְדוֹלָה מַעֲלַת הַצְּדָקָה. שֶׁכָּל מַה שֶּׁמְּחַסֵּר אָדָם מִמָּמוֹנוֹ לִצְדָקָה, הוּא נוֹסָף לוֹ עוֹד יוֹתֵר. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [10]אִם רָאִיתָ אָדָם שֶׁמְּפַזֵּר מְעוֹתָיו

1 דברים טו ח 2 בבא בתרא ט ב 3 משלי כא יד 4 דברים ט יט 5 ספרי ראה טו י
6 דברים טו י 7 שקלים פרק ה משנה ו 8 שם יט יד 9 תהלים קד כ
10 מדרש משלי יא כד * על פי ירושלמי שקלים ה ד, כא א, ומרחיב את המעשה

לִצְדָקָה, הֱוֵי יוֹדֵעַ שֶׁנּוֹסָף לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף עוֹד. וְאִם רָאִיתָ אָדָם שֶׁמּוֹנֵעַ עַצְמוֹ מִן הַצְּדָקָה, הֱוֵי יוֹדֵעַ שֶׁהוּא מִתְחַסֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְחוֹשֵׂךְ מִיֹּשֶׁר אַךְ־לְמַחְסוֹר. צְאוּ וּרְאוּ מִגּוּפוֹ שֶׁל אָדָם. כָּל מָקוֹם שֶׁהוּא מִסְתַּפֵּר, הוּא מַחֲלִיף. וְכָל מָקוֹם שֶׁאֵינוֹ מִסְתַּפֵּר, אֵינוֹ מַחֲלִיף. שְׂעַר הַזָּקָן וְהָרֹאשׁ, לְפִי שֶׁהֵן מִסְתַּפְּרִין, הֵן מִתְחַלְּפִין. הַגְּבִינִים, לֹא מִסְתַּפְּרִין וְלֹא מַחֲלִיפִין. הָרְחֵלָה הַזֹּאת לְפִי שֶׁהִיא נִגְזֶזֶת, הִיא מִתְחַלֶּפֶת. הַחֲזִיר הַזֶּה, אֵינוֹ נִגְזָז וְאֵינוֹ מַחֲלִיף.

גְּדוֹלָה הִיא הַצְּדָקָה, שֶׁהוּא אוֹכֵל הַפֵּרוֹת בָּעוֹלָם־הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם־הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]צִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, כָּל הַצְּדָקוֹת שֶׁעוֹשִׂין יִשְׂרָאֵל זֶה עִם זֶה, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְחַשֵּׁב לָהֶן כְּאִלּוּ לְפָנָיו הֵן עוֹשִׂין, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]אַךְ בַּיְיָ לִי אָמַר צְדָקוֹת וָעֹז עָדָיו יָבוֹא וְגוֹ׳.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גְדוֹלָה כֹּחָהּ שֶׁל צְדָקָה, [4]אָדָם מֵבִיא עוֹלָה, שְׂכַר עוֹלָה בְּיָדוֹ. מִנְחָה, שְׂכַר מִנְחָה בְּיָדוֹ. שְׁלָמִים, שְׂכַר שְׁלָמִים בְּיָדוֹ. אָדָם עוֹשֶׂה צְדָקָה, שְׂכַר כָּל הַקָּרְבָּנוֹת בְּיָדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]זִבְחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק וּבִטְחוּ אֶל־יְיָ. זֶבַח לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא זִבְחֵי, מְלַמֵּד, שֶׁהִיא חֲבִיבָה מִכָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [6]הַמִּזְבֵּחַ עֵץ שָׁלוֹשׁ אַמּוֹת וְגוֹ׳ וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְיָ. [7]פָּתַח בַּמִּזְבֵּחַ וְסִיֵּם בַּשֻּׁלְחָן? אֶלָּא לוֹמַר לָךְ, כָּל זְמַן שֶׁבֵּית־הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, הָיָה הַמִּזְבֵּחַ מְכַפֵּר. מִשֶּׁחָרַב בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ, נַעֲשָׂה שֻׁלְחָנוֹ שֶׁל אָדָם מִזְבֵּחַ כַּפָּרָתוֹ.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]בִּזְמַן שֶׁבֵּית־הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, אָדָם שׁוֹקֵל שִׁקְלוֹ וּמִתְכַּפֵּר לוֹ. וְעַכְשָׁיו שֶׁאֵין בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, אִם עוֹשִׂין צְדָקָה, מוּטָב. וְאִם לָאו, בָּאִין אֻמּוֹת הָעוֹלָם וְנוֹטְלִין אוֹתָן בִּזְרוֹעַ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [9]הֲלוֹא פָרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ וְגוֹ׳. זָכָה, הֲלוֹא פָרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ. לֹא זָכָה, [9]וַעֲנִיִּים

1 משלי יא כד 2 תהלים קיב ט 3 ישעיה מה כד 4 השווה, סוכה מט ב
5 תהלים ד ו 6 יחזקאל מא כב 7 ברכות נה ב 8 בבא בתרא ט א 9 ישעיה נח ז

מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת. וְאַף־עַל־פִּי־כֵן נֶחְשָׁב לוֹ לִצְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְנֹגְשַׂיִךְ צְדָקָה.

לְעוֹלָם יְחַלֵּק אָדָם מִמָּמוֹנוֹ לִצְדָקָה, לְפִי שֶׁאֵין אָדָם נוֹתֵן מִשֶּׁלּוֹ כְּלוּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נְאֻם יְיָ צְבָאוֹת. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]תֶּן לוֹ מִשֶּׁלּוֹ, שֶׁאַתָּה וְשֶׁלְּךָ שֶׁלּוֹ. לְפִיכָךְ אַל יְהִי אָדָם צַר־עַיִן בְּמָמוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, וְיַעֲשֶׂה מִמֶּנּוּ צְדָקָה.

חֲבִיבָה הִיא הַצְּדָקָה, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]גְּדוֹלָה הַכְנָסַת אוֹרְחִים יוֹתֵר מֵהַקְבָּלַת פְּנֵי שְׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהַצְּדָקָה כְּהַלְוָאָה הִיא אֵצֶל הַמָּקוֹם, כְּאָדָם שֶׁמַּלְוֶה מָעוֹת לַחֲבֵרוֹ שֶׁחַיָּב לְהַחֲזִירָם לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]מַלְוֵה יְיָ חוֹנֵן דָּל וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֶּם־לוֹ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [7]יָכוֹל, נָתַן אָדָם פְּרוּסָה לֶעָנִי, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְשַׁלֵּם לוֹ פְּרוּסָה? לֹא כִי, אֶלָּא אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, נַפְשׁוֹ שֶׁל עָנִי הָיְתָה מְפַרְכֶּסֶת* לָצֵאת מִפְּנֵי הָרָעָב, וְנָתַתָּ לוֹ פְּרוּסָה וְהֶחֱיֵיתָ אוֹתָהּ. חַיֶּיךָ, שֶׁאֲנִי מַחֲזִיר לְךָ נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ. לְמָחָר, בִּנְךָ אוֹ בִתְּךָ בָּאִין לִידֵי חֹלִי אוֹ לִידֵי מִיתָה, וְזוֹכֵר אֲנִי לָהֶם הַמִּצְוָה שֶׁעָשִׂיתָ, וּמַצִּיל אוֹתָם מִן הַמִּיתָה.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]אִלְמָלֵא מִקְרָא כָּתוּב, אִי־אֶפְשָׁר לְאָמְרוֹ, כִּבְיָכוֹל [9]וְעֶבֶד לֹוֶה לְאִישׁ מַלְוֶה.

גְּדוֹלָה הִיא הַצְּדָקָה שֶׁמַּצֶּלֶת אֶת הָאָדָם מִמִּיתָה מְשֻׁנָּה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [10]וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמַּצִּילָתוֹ מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [11]מַאי דִּכְתִיב [12]אִם־שְׁלֵמִים וְכֵן רַבִּים וְכֵן נָגוֹזּוּ וְעָבָר וְעִנִּתִךְ לֹא אֲעַנֵּךְ עוֹד? אִם־שְׁלֵמִים, אִם רוֹאֶה אָדָם שֶׁמְּזוֹנוֹתָיו מְצֻמְצָמִין, יַעֲשֶׂה מֵהֶם צְדָקָה. וְכֵן רַבִּים, [13]כָּל־שֶׁכֵּן כְּשֶׁהֵן מְרֻבִּין. וְכֵן

1 ישעיה ס יז   2 חגי ב ח   3 אבות ג ז   4 שבת קכז א   5 בראשית יח ג
6 משלי יט יז   7 מדרש תנחומא משפטים טו   8 בבא בתרא י א   9 משלי כב ז
10 שם י ב   11 גטין ז א—ב   12 נחום א יב   13 רש״י גיטין שם   * מפרפרת

נָגוֹזוּ וְעָבָר, כָּל הַמְגַזֵּז נְכָסָיו וְעוֹשֶׂה מֵהֶן צְדָקָה, הֲרֵי נִצּוֹל מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. מָשָׁל לִשְׁתֵּי רְחֵלוֹת שֶׁהָיוּ עוֹבְרוֹת בַּנָּהָר, אַחַת גְּזוּזָה וְאַחַת שֶׁאֵינָהּ גְּזוּזָה. גְּזוּזָה, עוֹבֶרֶת. שֶׁאֵינָהּ גְּזוּזָה, אֵינָהּ עוֹבֶרֶת. וְעִנִּתִךְ, אֲפִילּוּ עָנִי הַמִּתְפַּרְנֵס מִן הַצְּדָקָה, חַיָּב לַעֲשׂוֹת צְדָקָה. לֹא אֲעַנֵּךְ עוֹד, שׁוּב אֵין מַרְאִין לוֹ סִימָנֵי עֲנִיּוּת. וְאָמְרוּ עוֹד, [1]עָנִי שֶׁנָּתַן פְּרוּטָה לַתַּמְחוּי וּפְרוּטָה לַקֻּפָּה שֶׁל צְדָקָה, מְקַבְּלִין הֵימֶנּוּ. וְאִם לֹא נָתַן, אֵין מְחַיְּבִין אוֹתוֹ לִתֵּן.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גָדוֹל כֹּחָהּ שֶׁל צְדָקָה. שֶׁאֲפִילּוּ אֻמּוֹת־הָעוֹלָם כְּשֶׁעוֹשִׂין צְדָקָה, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא תּוֹלֶה לָהֶן וּמְקַבְּלִין עָלֶיהָ שָׂכָר, שֶׁהֲרֵי עֵשָׂו הָרָשָׁע בִּשְׁבִיל שֶׁעָשָׂה צְדָקָה עִם אָבִיו וְהֶאֱכִילוֹ וְהִשְׁקָהוּ, זָכָה לְקַבֵּל מַלְכוּת יוֹתֵר מִכָּל שְׁאָר הָאֻמּוֹת וְנִתַּן לוֹ אַרְכָּא לְמַלְכוּתוֹ. וְכֵן לִנְבוּכַדְנֶצַּר כְּשֶׁפָּתַר לוֹ דָנִיֵּאל אֶת הַחֲלוֹם וְאָמַר לוֹ שֶׁגְּזַר־דִּינוֹ נִגְזַר בַּשָּׁמַיִם וְאֵינוֹ יָכוֹל לְעַכְּבוֹ אֶלָּא בִּצְדָקָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]לָהֵן מַלְכָּא מִלְכִּי יִשְׁפַּר עֲלָךְ וַחֲטָאָךְ בְּצִדְקָה פְרֻק וַעֲוָיָתָךְ בְּמִחַן עֲנָיִן וְגוֹ', וְקִבֵּל מִמֶּנּוּ נְבוּכַדְנֶצַּר, וְשָׁלַח אִגְּרוֹת בְּכָל מַלְכוּתוֹ וְהִכְרִיז שֶׁכָּל הָעֲנִיִּים יָבוֹאוּ וְיִתְפַּרְנְסוּ מִנִּכְסֵי הַמֶּלֶךְ, וְתָלָה לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שְׁנֵים־עָשָׂר חֹדֶשׁ. וְאִלְמָלֵא שֶׁמָּנַע עַצְמוֹ מִן הַצְּדָקָה, לֹא בָאת עָלָיו הַפֻּרְעָנוּת. לְסוֹף שָׁנָה, גָּבַהּ רוּחוֹ וְזָח לִבּוֹ עָלָיו. וְכֵיוָן שֶׁרָאָה חִגְּרִין סוֹמִין וַעֲנִיִּים נִכְנָסִין לַפַּלְטִין שֶׁלּוֹ, אָמַר לַעֲבָדָיו, מַה אֵלּוּ עוֹשִׂין כָּאן? הֲרֵי פָּמַלְיָא נָאָה שֶׁהֲבֵאתֶם לִי! אָמְרוּ לוֹ, הֵם הָעֲנִיִּים שֶׁאָמַר לְךָ דָנִיֵּאל לְפַרְנְסָן כְּדֵי שֶׁיִּתְלֶה לְךָ הַמָּקוֹם. אָמַר לָהֶן, וּמָה יָכוֹל לַעֲשׂוֹת לִי, וַהֲלֹא שָׂרַפְתִּי אֶת בֵּיתוֹ בָּאֵשׁ. וְעָלָיו נֶאֱמַר, [3]לִפְנֵי שֶׁבֶר גָּאוֹן. שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁנִּתְגָּאָה לִבּוֹ עָלָיו, בָּאָה עָלָיו הַפֻּרְעָנוּת. וּמִנַּיִן שֶׁנִּתְלָה לוֹ שָׁנָה? שֶׁנֶּאֱמַר, [4]לִקְצָת יַרְחִין תְּרֵי־עֲשַׂר.

לְפִיכָךְ, אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]אֵין מְקַבְּלִין צְדָקָה

---

1 תוספתא פאה ד ט   2 דניאל ד כד   3 משלי טז יח   4 דניאל ד כו
5 השווה, בבא בתרא י ב

מִן הַגּוֹיִם. וְאִם קִבְּלָה, נוֹתְנָה לַעֲנִיֵּי־גוֹיִם. וְכָל הַמְקַבֵּל צְדָקָה מִן הַגּוֹיִם, אֵין רוּחַ חֲכָמִים נוֹחָה הֵימֶנּוּ, לְפִי שֶׁהוּא גּוֹרֵם לָהֶן זְכוּת וְנוֹתֵן לָהֶם אַרְכָּא. וְעוֹד, שֶׁהוּא נוֹתְנָהּ לוֹ לְשֵׁם עֲבוֹדָה־זָרָה שֶׁלּוֹ. תֵּדַע לְךָ שֶׁכֵּן, שֶׁהֲרֵי דָּנִיֵּאל נֶעֱנַשׁ עַל שֶׁהִשִּׂיא עֵצָה זוֹ לִנְבוּכַדְנֶצַּר. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[1] מִפְּנֵי מָה נֶעֱנַשׁ דָּנִיֵּאל? מִפְּנֵי שֶׁהִשִּׂיא עֵצָה לִנְבוּכַדְנֶצַּר, שֶׁנֶּאֱמַר,[2] לָהֵן מַלְכָּא מִלְכִּי יִשְׁפַּר עֲלָךְ וְגוֹ'. וּכְתִיב,[3] כֹּלָּא מְטָא עַל נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא. וּמְנָלָן[1] דְּאִעְנַשׁ דָּנִיֵּאל? שֶׁנֶּאֱמַר,[4] וַתִּקְרָא אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ, וְאָמַר מַר, הֲתָךְ זֶה דָּנִיֵּאל. וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ הֲתָךְ? שֶׁחֲתָכוּהוּ מִגְּדֻלָּתוֹ. וְאִכָּא דְאָמְרֵי, שֶׁכָּל דִּבְרֵי מַלְכוּת נֶחְתָּכִין עַל פִּיו. וְאִם תֹּאמַר, הֵיכָן נֶעֱנַשׁ דָּנִיֵּאל? שֶׁהֻשְׁלַךְ לְגֹב אֲרָיוֹת.

וְאִם עֲנִיֵּי יִשְׂרָאֵל אֵינָן יְכוֹלִים לְהִתְפַּרְנֵס מִיִּשְׂרָאֵל, מוּטָב שֶׁיְּקַבְּלוּ מִן הַגּוֹיִם וְאַל יָמוּתוּ בָּרָעָב.

בָּנַי! בּוֹאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשָׁה אֲפִילוּ שִׁגְגָתָהּ שֶׁל צְדָקָה. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[5] אִלְמָלֵי הִלְוָהוּ יְהוֹנָתָן לְדָוִד שְׁתֵּי כִכָּרוֹת, לֹא נֶחְלְקָה מַלְכוּת בֵּית־דָּוִד, וְלֹא נֶהֶרְגָה נוֹב עִיר הַכֹּהֲנִים, וְלֹא נִטְרַד דּוֹאֵג הָאֲדוֹמִי, וְלֹא נֶהֱרַג שָׁאוּל *וִיהוֹנָתָן בְּנוֹ.

אַשְׁרֵיהֶן בַּעֲלֵי־צְדָקָה. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה צְדָקָה מִמָּמוֹנוֹ, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא פּוֹתֵחַ לוֹ אֶת יָדוֹ הָרְחָבָה, וּמַרְחִיב לוֹ בְּעֵת צָרָה, וּמְעַכֵּב הֵימֶנּוּ אֶת הַפֻּרְעָנוּת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר,[6] מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁבִּשְׁעַת פְּטִירָתוֹ, מַשְׁרֶה אוֹתוֹ אֵצֶל אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שֶׁנִּקְרְאוּ גְדוֹלִים, שֶׁנֶּאֱמַר,[7] וְלִפְנֵי גְדוֹלִים יַנְחֶנּוּ. וּמִנַּיִן אָנוּ יוֹדְעִין שֶׁנִּקְרְאוּ גְדוֹלִים? בְּאַבְרָהָם כְּתִיב גָּדוֹל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר,[7] הָאָדָם הַגָּדוֹל בָּעֲנָקִים. וּבְיִצְחָק כְּתִיב,[8] וַיִּגְדַּל הָאִישׁ. וּבְיַעֲקֹב כְּתִיב,[9] וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים. וְכֵיוָן שֶׁקִּלְקֵל

---

1 בבא בתרא ד א 2 דניאל ד כד 3 שם שם כה 4 אסתר ד ה 5 סנהדרין קד א
* שם ושלשת בניו 6 משלי יח טז 7 יהושע יד טו 8 בראשית כו יג 9 שם כה כז

עֵשָׂו וּמָכַר אֶת בְּכוֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב, נֶאֱמַר עָלָיו [1]הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם, וְנִטַּל מִמֶּנּוּ שֵׁם הַגְּדֻלָּה וְהַבְּכוֹרָה, וְחָל עַל יַעֲקֹב.

בָּנַי, אִם רְאִיתֶם עָנִי בָּא אֶצְלְכֶם, הִמָּלְאוּ עָלָיו רַחֲמִים כְּאִלּוּ הוּא אֲחִיכֶם אוֹ קְרוֹבְכֶם. וְאִם תִּרְאוּ אוֹתוֹ בַּיְשָׁן, תְּנוּ לוֹ לְשֵׁם הַלְוָאָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כִּי־יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר־יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא תְאַמֵּץ אֶת־לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן. וּסְמִיךְ לֵהּ, [3]כִּי־פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לוֹ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [4]פְּתַח לוֹ בִּדְבָרִים עַד שֶׁלֹּא תִתֵּן לוֹ. שֶׁאִם הָיָה בַּיְשָׁן, אֱמֹר לוֹ, שֶׁמָּא אַתָּה צָרִיךְ לִלְווֹת. מִכָּאן אָמְרוּ, צְדָקָה נִתֶּנֶת כְּמִלְוָה. וְעוֹד אָמְרוּ, [5]גָּדוֹל הַמַּלְוֶה, יוֹתֵר מִן הָעוֹשֶׂה צְדָקָה. וּמֵטִיל לַכִּיס, יוֹתֵר מִכֻּלָּן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [6]אַשְׁרֵי מַשְׂכִּיל אֶל־דָּל בְּיוֹם רָעָה יְמַלְּטֵהוּ יְיָ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [7]אַשְׁרֵי נוֹתֵן אֵין כָּתוּב כָּאן, אֶלָּא אַשְׁרֵי מַשְׂכִּיל אֶל־דָּל. מִסְתַּכֵּל בּוֹ, הֵיאַךְ לִזְכּוֹת בּוֹ. כֵּיצַד? בְּשָׁעָה שֶׁהוּא רוֹאֶה עָנִי בֶּן־טוֹבִים וּבֶן־גְּדוֹלִים שֶׁיָּרַד מִנְּכָסָיו וְהוּא מִתְבַּיֵּשׁ לִקַּח, יִהְיֶה הוֹלֵךְ אֶצְלוֹ וְיֹאמַר לוֹ, שָׁמַעְתִּי בִשְׁבִילְךָ שֶׁנָּפְלָה לְךָ יְרֻשָּׁה בַּמְּדִינָה וְאַתָּה צָרִיךְ לִלְווֹת, הֵילָךְ חֵפֶץ זֶה, וְכֵיוָן שֶׁאַתָּה נוֹטֵל דָּמִים, אַתָּה נוֹתְנָם לִי. וּבְשָׁעָה שֶׁתִּתְּנֵם לוֹ, הֱוֵה אוֹמֵר, בְּמַתָּנָה נְתוּנִים לָךְ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, כָּל הַמִּסְתַּכֵּל בֶּעָנִי הֵיאַךְ יִזְכֶּה בּוֹ, נִצּוֹל מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [8]עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ פְּעָמִים כָּתוּב „אַשְׁרֵי", וּבְכֻלָּן אֵינוֹ מְפָרֵשׁ קִבּוּל שָׂכָר אֶלָּא בָזֶה. וּמַהוּ קִבּוּל שְׂכָרוֹ? [6]בְּיוֹם רָעָה יְמַלְּטֵהוּ יְיָ. וְאֵין רָעָה אֶלָּא גֵיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וְגַם־רָשָׁע לְיוֹם רָעָה. וְעוֹד אָמְרוּ, [10]הָאוֹמֵר אֵינִי מִתְפַּרְנֵס מֵאֲחֵרִים, שׁוֹקְדִין וּמְפַרְנְסִין אוֹתוֹ. כֵּיצַד? נוֹתְנִין לוֹ לְשֵׁם מַתָּנָה, וְחוֹזְרִין וְנוֹתְנִין לוֹ לְשֵׁם מִלְוָה, אוֹ אוֹמֵר לוֹ לֵךְ הָבֵא מַשְׁכּוֹן, כְּדֵי לְהָפִיס דַּעְתּוֹ.

1 עובדיה א ב 2 דברים טו ז 3 שם שם ח 4 5 שבת סג א
6 תהלים מא ב 7 ירושלמי פאה פרק ח הלכה ח, ל א 8 ילקוט שמעוני חלק א, תרסח
9 משלי טז ד 10 תוספתא פאה פרק ד יב

וְעוֹד אָמְרוּ, [1]שָׁלֹשׁ מִדּוֹת בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה: הַנּוֹתֵן צְדָקָה, הֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח. הַמַּלְוֶה בְּלֹא רִבִּית, לְמַעְלָה הֵימֶנּוּ. הַנּוֹתֵן*לְמֶחֱצָה לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ, לְמַעְלָה מִכֻּלָּן, מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ מִתְבַּיֵּשׁ בְּכָךְ כְּלָל.

וּבִזְמַן שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה צְדָקָה, יַעֲשֶׂה אוֹתָהּ בְּעַיִן טוֹבָה וּבְשִׂמְחַת־לֵבָב, וְאַל יַעֲשֶׂה אוֹתָהּ בְּעַיִן רָעָה וּבְלֵב דָּוֶה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וְלֹא יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [3]לִמְּדָתְךָ תּוֹרָה דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, שֶׁכְּשֶׁאָדָם עוֹשֶׂה מִצְוָה, יְהֵא עוֹשֶׂה אוֹתָהּ בְּלֵב שָׂמֵחַ. שֶׁאִלּוּ הָיָה רְאוּבֵן יוֹדֵעַ שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כּוֹתֵב עָלָיו [4]וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם – בִּכְתֵפוֹ הָיָה טוֹעֲנוֹ וּמוֹלִיכוֹ אֵצֶל אָבִיו. וְאִלּוּ הָיָה אַהֲרֹן יוֹדֵעַ שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כּוֹתֵב עָלָיו [5]וְגַם הִנֵּה־הוּא יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ – בְּתֻפִּים וּבִמְחוֹלוֹת הָיָה יוֹצֵא לִקְרָאתוֹ. וְאִלּוּ הָיָה יוֹדֵעַ בֹּעַז שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כּוֹתֵב עָלָיו [6]וַיִּצְבָּט־לָהּ קָלִי – עֲגָלוֹת פְּטוּמוֹת הָיָה מַאֲכִילָהּ.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ חִבָּתָן שֶׁל בַּעֲלֵי־צְדָקָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם. שֶׁאַף־עַל־פִּי שֶׁאֵין נוֹתְנִין מִשֶּׁלָּהֶם כְּלוּם אֶלָּא מִשֶּׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר [7]לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נְאֻם יְיָ צְבָאוֹת וְאוֹמֵר [8]כִּי־מִמְּךָ הַכֹּל וּמִיָּדְךָ נָתַנּוּ לָךְ, אַף־עַל־פִּי־כֵן, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַעֲלֶה עֲלֵיהֶן כְּאִלּוּ נוֹתְנִין מִשֶּׁלָּהֶן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וּבָנוּ מִמְּךָ חָרְבוֹת עוֹלָם מוֹסְדֵי דוֹר־וָדוֹר תְּקוֹמֵם וְקֹרָא לְךָ גֹּדֵר פֶּרֶץ וְגוֹ׳. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [10]הַפִּרְצָה הַזֹּאת, עָלַי הָיְתָה לְגָדְרָהּ. וְעָמַדְתָּ וְגָדַרְתָּ אוֹתָהּ – מַעֲלֶה אֲנִי עָלֶיךָ כְּאוֹתוֹ שֶׁעָמַד בַּפֶּרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר, [11]לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ וְגוֹ׳.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [12]גָּדוֹל פִּיּוּס דְּבָרִים שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה לֶעָנִי יוֹתֵר מִמִּי שֶׁנּוֹתֵן לוֹ צְדָקָה. שֶׁכָּל הַנּוֹתֵן פְּרוּטָה

1 אבות דרבי נתן מא ב 2 דברים טו י 3 ויקרא רבא לד ט 4 בראשית לז כא 5 שמות ד יד
6 רות ב יד 7 חגי ב ח 8 דברי הימים א כט יד 9 ישעיה נח יב 10 ויקרא רבא לד טו
11 תהלים קו כג 12 בבא בתרא ט ב

* כלומר, הנותן מעות ומלאי להשתכר בהן למחצית שכר או לשליש שכר וכו׳.

לֶעָנִי, מִתְבָּרֵךְ בְּשֵׁשׁ בְּרָכוֹת, דִּכְתִיב, [1]הֲלוֹא פָּרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ, וּכְתִיב, [2]אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ וְגוֹ׳, עַד [3]תְּשַׁוַּע וְיֹאמַר הִנֵּנִי. וְהַמְפַיְּסוֹ, מִתְבָּרֵךְ בְּאַחַת־עֶשְׂרֵה, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וְתָפֵק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ וְנֶפֶשׁ נַעֲנָה תַּשְׂבִּיעַ. מַה שְּׂכָרְךָ? [4]וְזָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹרֶךָ וְגוֹ׳, עַד [5]כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר.

וּכְשֵׁם שֶׁהַמְפַיְּסוֹ מְקַבֵּל שָׂכָר עַל הַדִּבּוּר, כָּךְ הַמְקַנְטְרוֹ נֶעֱנָשׁ עַל הַדִּבּוּר, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]הִשָּׁמֶר־לְךָ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ בְלִיַּעַל וְגוֹ׳, שֶׁאֲפִילוּ עַל הַדִּבּוּר נִקְרָא בְּלִיַּעַל.

גָּדוֹל כֹּחָהּ שֶׁל צְדָקָה. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]שְׂכַר הַצְּדָקָה, כִּשְׂכַר הַתּוֹרָה. מַה הַתּוֹרָה נֶאֱמַר בָּהּ [8]כִּי־הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ, שֶׁהוּא זוֹכֶה בָהּ לָעוֹלָם הַבָּא שֶׁיָּמָיו אֲרֻכִּים, אַף הַצְּדָקָה נֶאֱמַר בָּהּ [2]וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח, שֶׁהוּא זוֹכֶה בָהּ לָעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ אָרֹךְ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁכָּל הָרָגִיל לַעֲשׂוֹת צְדָקָה, זוֹכֶה וְיוֹשֵׁב בִּמְחִיצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד יְיָ יַאַסְפֶךָ.

בָּנַי, אִם בָּא לִפְנֵיכֶם עָנִי, אַל תַּחֲזִירוּהוּ רֵיקָם מִלִּפְנֵיכֶם אִם תּוּכְלוּ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִקְבּוֹל עֲלֵיכֶם לִפְנֵי הַמָּקוֹם, כִּי דִּמְעָתוֹ קְרוֹבָה וְשַׁוְעָתוֹ עוֹלָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [9]נִקְמָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, בְּיַד עֲנִיֵּיהֶן. וְנִקְמָתָן שֶׁל אֱדוֹם בְּיַד הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל. נִקְמָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּיַד עֲנִיֵּיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר, [10]וְלֹא יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל־יְיָ וְהָיָה בְךָ חֵטְא. וְנִקְמָתָן שֶׁל אֱדוֹם בְּיַד הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר, [11]וְנָתַתִּי אֶת־נִקְמָתִי בֶּאֱדוֹם בְּיַד עַמִּי יִשְׂרָאֵל.

[9]לְפִיכָךְ, צְרִיכִין אָנוּ לְהַחֲזִיק טוֹבָה לָרַמָּאִין שֶׁבָּהֶן. שֶׁאִלְמָלֵא הָרַמָּאִין שֶׁבָּהֶן, מִכֵּיוָן שֶׁהָיָה אֶחָד מֵהֶן תּוֹבֵעַ מִיַּד אָדָם וְהוּא מַחֲזִירוֹ רֵיקָם, מִיָּד הוּא נֶעֱנָשׁ לַמִּיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [10]וְהָיָה בְךָ חֵטְא, וּכְתִיב, [12]הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת.

1 ישעיה נח ז 2 שם שם ח 3 שם שם ט 4 שם שם י 5 שם שם יד 6 דברים טו ט
7 למ"מ 8 דברים ל כ 9 ויקרא רבא לד יא 10 דברים כד טו 11 יחזקאל כה יד
12 שם יח ד

וְעוֹד אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]אֵין פּוֹחֲתִין לֶעָנִי הָעוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם מִכִּכָּר בְּפֻנְדְּיוֹן, מֵאַרְבַּע סְאִין בְּסֶלַע. לָן, נוֹתְנִין לוֹ פַּרְנָסַת לִינָה, דְּהַיְנוּ כַּר וָכֶסֶת, כְּדֵי לִישׁוֹן עָלָיו. שָׁבַת, נוֹתְנִין לוֹ מְזוֹן שָׁלֹשׁ סְעוּדוֹת. [2]וְאִם הָיָה עָנִי הַמְחַזֵּר עַל הַפְּתָחִים, אֵין נִזְקָקִין לוֹ לְמַתָּנָה מְרֻבָּה, אֲבָל נִזְקָקִין לוֹ לְמַתָּנָה מֻעֶטֶת.

[3]לְעוֹלָם יְבַקֵּשׁ אָדָם רַחֲמִים מִלִּפְנֵי הַמָּקוֹם שֶׁלֹּא יְבִיאֵהוּ לִידֵי עֹנִי. שֶׁאִם לֹא בָא הוּא, בָּא בְנוֹ. אִם לֹא בָא בְנוֹ, בָּא בֶן־בְּנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]כִּי בִּגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה, גַּלְגַּל הוּא הָעֲנִיּוּת שֶׁחוֹזֵר בָּעוֹלָם.

לְעוֹלָם יַרְגִּיל אָדָם עַצְמוֹ לִהְיוֹת יָדוֹ פְּתוּחָה לְכָל עָנִי הַבָּא אֶצְלוֹ, בֵּין מַכִּירוֹ בֵּין שֶׁאֵינוֹ מַכִּירוֹ. לְכֻלָּם יִתֵּן בְּעַיִן יָפָה כְּפִי אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ, לֹא דֶרֶךְ הֶפְקֵר, כִּי אִם עַל דֶּרֶךְ בֵּינוֹנִית, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ הוּא לַבְּרִיּוֹת, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ, [5]נִמְנוּ בְּאוּשָׁא, שֶׁיְּהֵא אָדָם מַפְרִישׁ חֹמֶשׁ מִנְּכָסָיו לַמִּצְוֹת.

וְאָמְרוּ עוֹד, [5]הַמְבַזְבֵּז, אַל יְבַזְבֵּז יוֹתֵר מֵחֹמֶשׁ. וְהָנֵי מִלֵּי, מֵחַיִּים. אֲבָל לְאַחַר מִיתָה, עַד פַּלְגָּא. אֲבָל כָּל מָמוֹנוֹ, אֵינוֹ רַשַּׁאי לְבַזְבֵּז אֲפִילוּ לְאַחַר מִיתָה. שֶׁכְּשֵׁם שֶׁאֵינוֹ רַשַּׁאי לְהַטִּיל עַצְמוֹ עַל הַצִּבּוּר, כָּךְ אֵינוֹ רַשַּׁאי לְהַטִּיל בָּנָיו וּבְנוֹתָיו עַל הַצִּבּוּר.

לְעוֹלָם יַעֲשֶׂה אָדָם צְדָקָה מִכָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]מַאי דִּכְתִיב [7]פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לְאָחִיךָ לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ, לָמָּה נֶאֶמְרוּ כֻּלָּם? הָרָאוּי לִתֵּן לוֹ פַּת, נוֹתְנִין לוֹ פַּת. עִסָּה, נוֹתְנִין לוֹ עִסָּה. מָעָה, נוֹתְנִין לוֹ מָעָה. לְהַאֲכִילוֹ לְתוֹךְ פִּיו, נוֹתְנִין לוֹ לְתוֹךְ פִּיו. וּמִנַּיִן שֶׁאִם צָרִיךְ לִתֵּן לוֹ סוּס לִרְכּוֹב עָלָיו וְעֶבֶד לָרוּץ לְפָנָיו שֶׁנּוֹתְנִין לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]כִּי־פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לוֹ וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ. מַהוּ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ?

---

1 פאה ח ז, שבת קיח א　2 בבא בתרא ט א　3 שבת קנא ב　4 דברים טו י
5 כתובות נ א, סז ב　6 תוספתא פאה פרק ד י, ספרי דברים טו י　7 דברים טו יא　8 שם שם ח

אֲפִילּוּ סוּס לִרְכּוֹב עָלָיו וְעֶבֶד לָרוּץ לְפָנָיו. [1]אָמְרוּ עָלָיו עַל הִלֵּל הַזָּקֵן שֶׁלָּקַח לְעָנִי בֶּן־טוֹבִים סוּס לִרְכּוֹב עָלָיו וְעֶבֶד לָרוּץ לְפָנָיו. פַּעַם אַחַת, לֹא מָצָא עֶבֶד לָרוּץ לְפָנָיו, וְרָץ לְפָנָיו אַרְבָּעָה מִילִין.

וְכֵן מָצִינוּ בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁנִּתְעַסֵּק בִּלְוָיָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם, [3]שֶׁקִּיֵּם עִמָּהֶן מִצְוַת לְוָיָה.

וְכֵן מָצִינוּ בְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁקִּיֵּם מִצְוַת לְוָיָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת־חֹתְנוֹ, שֶׁקִּיֵּם עִמּוֹ מִצְוַת לְוָיָה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ מְלַוֶּה וּמִתְלַוֶּה, כְּאִלּוּ שׁוֹפֵךְ דָּמִים. שֶׁאִלְמָלֵי לִוּוּהוּ אַנְשֵׁי יְרִיחוֹ לֶאֱלִישָׁע, לֹא גֵּרָה דֻּבִּים בַּתִּינוֹקוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וַיַּעַל מִשָּׁם בֵּית־אֵל וְהוּא עֹלֶה בַדֶּרֶךְ וּנְעָרִים קְטַנִּים יָצְאוּ מִן־הָעִיר וַיִּתְקַלְּסוּ־בוֹ וגו׳.

וְעוֹד אָמְרוּ, [5]כָּל הַמְלַוֶּה אֶת חֲבֵרוֹ אֲפִילּוּ אַרְבַּע אַמּוֹת בָּעִיר, אֵינוֹ נִזּוֹק. וְעוֹד אָמְרוּ, [5]כּוֹפִין לַהַלְוָיָה, שֶׁשְּׂכַר הַלְּוָיָה אֵין לוֹ שִׁעוּר, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וַיִּרְאוּ הַשֹּׁמְרִים אִישׁ יוֹצֵא מִן־הָעִיר וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַרְאֵנוּ נָא אֶת־מְבוֹא הָעִיר וְעָשִׂינוּ עִמְּךָ חָסֶד. וּכְתִיב, [8]וַיַּרְאֵם אֶת־מְבוֹא הָעִיר וגו׳. וּמַה חֶסֶד עָשׂוּ עִמּוֹ? שֶׁכָּל אוֹתָהּ הָעִיר הָרְגוּ לְפִי חָרֶב, וְאוֹתוֹ הָאִישׁ וּמִשְׁפַּחְתּוֹ שִׁלֵּחוּ. וּמַה שָּׂכָר שִׁלֵּם לוֹ הַמָּקוֹם? שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וַיֵּלֶךְ הָאִישׁ אֶרֶץ הַחִתִּים וַיִּבֶן עִיר וַיִּקְרָא שְׁמָהּ לוּז הוּא שְׁמָהּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה. הִיא לוּז שֶׁצּוֹבְעִין בָּהּ תְּכֵלֶת, הִיא לוּז שֶׁבָּא סַנְחֵרִיב וְלֹא בִלְבְּלָהּ, בָּא נְבוּכַדְנֶצַּר וְלֹא הֶחֱרִיבָהּ, וְאַף מַלְאַךְ־הַמָּוֶת אֵין לוֹ רְשׁוּת לַעֲבוֹר בְּתוֹכָהּ, אֶלָּא, זְקֵנִים שֶׁבָּהּ, בִּזְמַן שֶׁדַּעְתָּן קָצָה בָהֶן, מוֹצִיאִין אוֹתָן חוּץ לַחוֹמָה, וְהֵן מֵתִים. וַהֲלֹא דְּבָרִים קַל־וָחֹמֶר, וּמָה כְּנַעֲנִי זֶה שֶׁלֹּא דִבֵּר בְּפִיו וְלֹא הָלַךְ בְּרַגְלָיו אֶלָּא שֶׁעִקֵּם לָהֶן אֶת הַפֶּה אוֹ שֶׁהֶרְאָה לָהֶן בְּאֶצְבַּע – גָּרַם

---

1 כתובות סז ב, הוספתא פאה פרק ד   2 בראשית יח טז   3 בראשית רבא מח כד   4 שמות יח כז
5 סוטה מו ב   6 מלכים ב כג   7 שופטים א כד   8 שם שם כה   9 שם שם כו

הַצָּלָה לוֹ וּלְזַרְעוֹ וּלְזֶרַע־זַרְעוֹ עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת. הַמְדַבֵּר בְּפִיו וּמְהַלֵּךְ בְּרַגְלָיו – עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[1] הַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְאֵין לוֹ לְוָיָה, יַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי־תוֹרָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר,[2] כִּי לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶיךָ.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה חֲבִיבָה הַצְּדָקָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם. שֶׁאֲפִילוּ נַעֲשֵׂית צְדָקָה מִמָּמוֹנוֹ שֶׁל אָדָם בְּלֹא מִתְכַּוֵּן, הֲרֵי זוֹ עוֹלָה לוֹ לִצְדָקָה גְמוּרָה. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[3] הֲרֵי הוּא אוֹמֵר,[4] כִּי תִקְצֹר קְצִירְךָ בְשָׂדֶךָ וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר בַּשָּׂדֶה לֹא־תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ וְגוֹ׳, עַד[4] לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ. קָבַע הַכָּתוּב בְּרָכָה לְמִי שֶׁבָּאת לְיָדוֹ מִצְוָה בְּלֹא יוֹדֵעַ. אֱמוֹר מֵעַתָּה, הָיְתָה הַסֶּלַע צְרוּרָה לוֹ בִכְנָפוֹ וְנָפְלָה מִמֶּנּוּ וּמְצָאָהּ הֶעָנִי וְהָלַךְ וְנִתְפַּרְנֵס בָּהּ – הֲרֵי הַכָּתוּב קוֹבֵעַ לוֹ בְּרָכָה כְּשׁוֹכֵחַ עֹמֶר בְּתוֹךְ שָׂדֵהוּ.

[5]וּמָצִינוּ בִּגְדוֹלֵי הַחֲכָמִים, מִי מֵהֶם שֶׁהָיָה מְפַזֵּר מָעוֹת בְּמָקוֹם שֶׁהָיוּ הָעֲנִיִּים מְצוּיִין שָׁם כְּדֵי שֶׁיִּטְּלוּ אוֹתָם וְלֹא יִתְבַּיְּשׁוּ, וּמִי מֵהֶם שֶׁהָיָה מַפְקִיר מִן הַגָּדִישׁ שֶׁלּוֹ, וְיֵשׁ מֵהֶם שֶׁהָיָה מַשְׁלִיךְ מָעוֹת לְבֵית־הֶעָנִי בְּלֹא יְדִיעָתוֹ כְּדֵי שֶׁיִּטְּלֵם וְלֹא יִתְבַּיֵּשׁ מִמֶּנּוּ, וְיֵשׁ מֵהֶם שֶׁהָיָה צוֹרֵר מָעוֹת בִּסְדִינוֹ וּמַפְשִׁילוֹ לַאֲחוֹרָיו וְהַמָּעוֹת נוֹפְלִין וְהָעֲנִיִּים רוֹאִין וְנוֹטְלִין אוֹתָן. וְכָל כָּךְ לָמָּה? לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה רוֹצֶה לֵידַע מִי הֶעָנִי שֶׁמְּקַבְּלָהּ, כְּדֵי שֶׁלֹּא תָזוּחַ דַּעְתּוֹ עָלָיו בְּשָׁעָה שֶׁרוֹאֵהוּ.

גְּדוֹלָה הִיא הַצְּדָקָה. שֶׁכָּל פְּרוּטָה וּפְרוּטָה שֶׁאָדָם נוֹתֵן מִמָּמוֹנוֹ לִצְדָקָה, מִצְטָרֶפֶת וְעוֹלָה לוֹ לְחֶשְׁבּוֹן גָּדוֹל. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[6] מַאי דִּכְתִיב[7] וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן? לוֹמַר לְךָ, מַה שִּׁרְיָן זֶה כָּל קְלִפָּה וּקְלִפָּה מִצְטָרֶפֶת לְשִׁרְיָן גָּדוֹל – אַף הַצְּדָקָה, כָּל פְּרוּטָה וּפְרוּטָה מִצְטָרֶפֶת לְחֶשְׁבּוֹן גָּדוֹל.

1 עירובין נד א 2 משלי א ט 3 תורת כהנים ורש״י ויקרא ה יז 4 דברים כד יט
5 כתובות סז ב 6 בבא בתרא ט ב 7 ישעיה נט יז

לָכֵן בָּנַי, כְּשֶׁתּוּכְלוּ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה, עֲשׂוּ, הֵן רַב הֵן מְעַט. וְאַל תֹּאמְרוּ, מַה יַּעֲשֶׂה עָנִי זֶה מִפְּרוּטָה אַחַת שֶׁאָנוּ נוֹתְנִין לוֹ. כִּי, יַזְמִין לוֹ הַמָּקוֹם אֲנָשִׁים אֲחֵרִים שֶׁיִּתְּנוּ לוֹ כְּמוֹ כֵן וְאוֹתָהּ הַפְּרוּטָה שֶׁתִּתְּנוּ לוֹ עוֹלָה לָכֶם לְחֶשְׁבּוֹן גָּדוֹל. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]אֶחָד הַמַּרְבֶּה וְאֶחָד הַמַּמְעִיט, וּבִלְבַד שֶׁיְּכַוֵּן אֶת לִבּוֹ לַשָּׁמָיִם.

וּדְעוּ לָכֶם שֶׁכֵּן הוּא, שֶׁבְּכָל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּן נֶאֱמַר, [2]אָדָם כִּי־יַקְרִיב, אִישׁ כִּי־יַקְרִיב. וּבַעֲשִׂירִית הָאֵפָה שֶׁבָּאָה בְּדַלֵּי־דַלּוּת, כָּתוּב בָּהּ [3]וְנֶפֶשׁ כִּי־תַקְרִיב. [4]אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, הֲרֵינִי מַעֲלֶה לוֹ כְּאִלּוּ נַפְשׁוֹ הִקְרִיב לְפָנַי.

וּבִזְכוּת הַצְּדָקָה, אָדָם זוֹכֶה לְבָנִים. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת כַּלָּה, [5]מַה יַּעֲשֶׂה אָדָם וְיִהְיוּ לוֹ בָנִים? יַעֲשֶׂה חֶפְצֵי־שָׁמַיִם וְחֶפְצֵי־אִשְׁתּוֹ. וְאֵלּוּ הֵן חֶפְצֵי־שָׁמַיִם, יְפַזֵּר מְעוֹתָיו לַעֲנִיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]פִּזַּר נָתַן לָאֶבְיוֹנִים צִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד קַרְנוֹ תָּרוּם בְּכָבוֹד. וְאֵלּוּ הֵן חֶפְצֵי־אִשְׁתּוֹ, יְפַתֶּנָּה בִּשְׁעַת תַּשְׁמִישׁ וִישַׂמְּחֶנָּה בִּדְבַר־מִצְוָה. כְּלוֹמַר, יְשַׂמְּחֶנָּה בְּכָל עֵת שֶׁהִיא צְרִיכָה לְאוֹתוֹ־מַעֲשֶׂה.

וְתָנָא דְבֵי־אֵלִיָּהוּ, [7]גְּדוֹלָה צְדָקָה. שֶׁמִּיּוֹם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם וְעַד עַכְשָׁו, כָּל הַנּוֹתְנָהּ, הֲרֵי הוּא מִשְׁתַּבֵּחַ וְקוֹלֵט אֶת עַצְמוֹ מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]אַשְׁרֵי מַשְׂכִּיל אֶל־דָּל בְּיוֹם רָעָה יְמַלְּטֵהוּ יְיָ. אֵין יוֹם רָעָה אֶלָּא גֵּיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וְהָסֵר כַּעַס מִלִּבֶּךָ וְהַעֲבֵר רָעָה מִבְּשָׂרֶךָ. וְאוֹמֵר, [10]אַשְׁרֵי שֹׁמְרֵי מִשְׁפָּט עֹשֵׂה צְדָקָה בְכָל־עֵת. אֲבוֹתֵינוּ הָרִאשׁוֹנִים מִפְּנֵי מָה זָכוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלִימוֹת הַמָּשִׁיחַ וְלָעוֹלָם הַבָּא? מִפְּנֵי שֶׁנָּהֲגוּ עַצְמָן בִּצְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [11]כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְיָ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט וְגוֹ׳. אַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִשְׁתַּבַּח בִּצְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [12]וַיִּגְבַּהּ יְיָ צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט

1 ברכות ה ב 2 ויקרא א ב 3 שם ב א 4 מנחות קד ב 5 בסופה
6 תהלים קיב ט 7 תנא דבי אליהו זוטא פרק א 169 8 תהלים מא ב 9 קהלת יא י
10 תהלים קו ג 11 בראשית יח יט 12 ישעיה ה טז

וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה. וְאַף כִּסֵּא־הַכָּבוֹד מִשְׁתַּבֵּחַ בִּצְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאֶךָ.

בָּנַי, כְּשֶׁיָּבוֹא לִפְנֵיכֶם עָנִי, אַל תַּעְלִימוּ עֵינֵיכֶם מִמֶּנּוּ כְּאִלּוּ אֵינְכֶם רוֹאִין אוֹתוֹ, [2]כְּדֵי שֶׁלֹּא תִשְׁלוֹט מְאֵרָה בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]נוֹתֵן לָרָשׁ אֵין מַחְסוֹר, וּמַעְלִים עֵינָיו רַב־מְאֵרוֹת.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]כָּל הַמַּעְלִים עֵינָיו מִן הַצְּדָקָה, כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה־זָרָה. כְּתִיב הָכָא [5]הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם־לְבָבְךָ בְלִיַּעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת־הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן. וּכְתִיב הָתָם, [6]יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ. מַה לְּהַלָּן עֲבוֹדָה־זָרָה, אַף כָּאן עֲבוֹדָה־זָרָה.

וְאִם יֵשׁ לוֹ לְאָדָם קְרוֹבִים עֲנִיִּים וְאֵין יָדוֹ מַשֶּׂגֶת כְּדֵי לִתֵּן לִקְרוֹבָיו הָעֲנִיִּים וְלִשְׁאָר עֲנִיֵּי־עִירוֹ וְלַעֲנִיֵּי־עוֹלָם, קְרוֹבָיו קוֹדְמִין לְכָל שְׁאָר הָעֲנִיִּים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לְאָחִיךָ לַעֲנִיֶּךָ תְּחִלָּה, וְאַחַר־כָּךְ לְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ. וְאִם יָדוֹ מַשֶּׂגֶת, יִתֵּן לְכֻלָּם כְּפִי אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ בְּעַיִן טוֹבָה, כְּדֵי שֶׁיִּתְבָּרֵךְ מִפִּי הַמָּקוֹם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]טוֹב־עַיִן הוּא יְבֹרָךְ כִּי־נָתַן מִלַּחְמוֹ לַדָּל.

וּכְשֵׁם שֶׁבַּעֲלֵי־בָתִּים מְצֻוִּין לְרַחֵם עַל עֲנִיֵּיהֶם, כָּךְ הָעֲנִיִּים מְצֻוִּין שֶׁלֹּא לְהַטְרִיחַ עַל בְּנֵי־אָדָם יוֹתֵר מִדַּי, שֶׁלֹּא יְהוּ מַטִּילִין עַצְמָן עַל הַצִּבּוּר אֶלָּא מִתּוֹךְ דֹּחַק גָּדוֹל, כְּדֵי שֶׁלֹּא לִנְעוֹל דֶּלֶת בִּפְנֵי עוֹשֵׂי צְדָקָה, אֶלָּא יְהֵא אָדָם מִשְׁתַּדֵּל וְעוֹסֵק בִּמְלָאכָה כְּדֵי שֶׁיִּשְׂתַּכֵּר בָּהּ וְיִחְיֶה מִמֶּנָּה הוּא וּבְנֵי־בֵיתוֹ בָּעוֹלָם וְלֹא יָבוֹא לִידֵי [צֹרֶךְ] הַבְּרִיּוֹת. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [9]לְעוֹלָם יִמְכּוֹר אָדָם עַצְמוֹ לַעֲבוֹדָה שֶׁהִיא זָרָה אֶצְלוֹ וְקָשָׁה עָלָיו מֵחֲמַת שֶׁאֵינוֹ רָגִיל בָּהּ אוֹ שֶׁקָּשָׁה עָלָיו מִתּוֹךְ שֶׁטִּרְחָתָהּ מְרֻבָּה

1 תהלים פט טו 2 מדרש משלי כח כז 3 משלי כח כז 4 כתובות סח א
5 דברים טו ט 6 שם יג יד 7 שם טו יא 8 משלי כב ט 9 בבא בתרא קי א

אוֹ אֲפִילוּ שֶׁאֵין הַמְּלָאכָה הַהִיא לְפִי כְבוֹדוֹ – וְלֹא יִצְטָרֵךְ לַבְּרִיּוֹת. וְעוֹד אָמְרוּ, [1]הַפֵּיךְ בִּנְבֶלְתָּא וְלָא תַהֲפֵךְ בְּמִלֵּי. [1]פְּשׁוֹט* נְבִלְתָּא בְּשׁוּקָא וּשְׁקוֹל אַגְרָא, וְלָא תֵימָא גַּבְרָא רַבָּא אֲנָא כַּהֲנָא רַבָּא אֲנָא וְזִילָא בִּי מִלְּתָא.

וְכָל הַמַּטִּיל עַצְמוֹ עַל הַצִּבּוּר בְּחִנָּם, הֲרֵי זֶה גּוֹזֵל אֶת הָעֲנִיִּים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]אַל־תִּגְזָל־דָּל כִּי דַל־הוּא. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁגּוֹרֵם לְעַצְמוֹ שִׁפְלוּת וְקָלוֹן וְחֶרְפָּה. וְעָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר, [3]אָרוּר הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם וְשָׂם בָּשָׂר זְרֹעוֹ וְגוֹ', זֶה מִי שֶׁהוּא בָּרִיא וְחָזָק וְהָיָה יָכוֹל לְהִתְעַסֵּק בִּמְלָאכָה וְלִחְיוֹת מִמֶּנָּה הוּא וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ, וּמֵסִיר בִּטְחוֹנוֹ מֵאֵת הַמָּקוֹם, וְיוֹשֵׁב בָּטֵל וּמַטִּיל עַצְמוֹ עַל הַצִּבּוּר. וּמִזֶּה הָאִישׁ רָאוּי לִמְנוֹעַ מִמֶּנּוּ צְדָקָה וּלְהַכְלִימוֹ וּלְבַיְּשׁוֹ, עַד שֶׁיָּשׁוּב וְיִשְׁתַּדֵּל לְהִתְעַסֵּק בִּמְלָאכָה שֶׁיִּחְיֶה מִמֶּנָּה הוּא וּבְנֵי־בֵיתוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְגַּנֶּה בִּפְנֵי הַבְּרִיּוֹת.

וְכָל הַזָּרִיז לְהִתְעַסֵּק בִּמְלַאכְתּוֹ בֶּאֱמוּנָה וְתוֹלֶה בִטְחוֹנוֹ בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּכָל מַה שֶּׁיִּשְׂתַּכֵּר הֵן רַב הֵן מְעַט וְאֵינוֹ אוֹמֵר הֵיאַךְ דַּי לִי לְהִתְפַּרְנֵס בְּדָבָר מְעַט כָּזֶה, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר, [4]בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיְיָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ וְגוֹ'. מִכֵּיוָן שֶׁבָּטַח בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַמְצִיא לוֹ חַיָּיו בְּרֶוַח, וְאֵינוֹ יָרֵא מִשְּׁנֵי הַבַּצֹּרֶת וְהָרָעָב, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב אַחֲרָיו, [5]וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו, עַד [5]וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי. וְאִם עָשָׂה כֵּן, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר, [6]יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ. אַשְׁרֶיךָ, בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְטוֹב לָךְ, לָעוֹלָם הַבָּא.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]אֵין לְךָ אֻמָּנוּת שֶׁעָבְרָה מִן הָעוֹלָם. אֶלָּא, אוֹי לוֹ לָאָדָם שֶׁרוֹאֶה אֶת (בֶּן־חוֹרִין) [הוֹרָיו] בְּאֻמָּנוּת פְּגוּמָה. וְעוֹד אָמְרוּ, [7]לְעוֹלָם יִשְׁתַּדֵּל אָדָם לְלַמֵּד אֶת בְּנוֹ אֻמָּנוּת שֶׁהִיא נְקִיָּה וְקַלָּה, וְיִתְפַּלֵּל לִפְנֵי מִי שֶׁהָעֹשֶׁר שֶׁלּוֹ,

1 פסחים קיג א 2 משלי כב כב 3 ירמיה יז ה 4 שם שם ז 5 שם שם ח
6 תהלים קכח ב 7 קידושין פב ב * הפשט עורה (רש"י)

שֶׁאֵין לְךָ אֻמָּנוּת שֶׁאֵין בָּהּ עֲנִיּוּת וַעֲשִׁירוּת. לְלַמֶּדְךָ, שֶׁאֵין עָנִי וָעֹשֶׁר מִן הָאֻמָּנוּת, אֶלָּא שֶׁלֹּא סִיְּעוּהוּ מִן הַשָּׁמַיִם.

וְעוֹד אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה,[1] מַהוּ [2]כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים? לֹא מִמַּה שֶּׁאָדָם עָמֵל וְיָגֵעַ וְעוֹשֶׂה סְחוֹרָה הוּא נַעֲשָׂה עָשִׁיר אֲפִילּוּ הוּא יוֹצֵא וְהוֹלֵךְ בִּשְׁיָרָא וַאֲפִילּוּ הוּא פּוֹרֵשׁ כָּל הַמַּעֲרָב וַאֲפִילּוּ הוּא מְחַזֵּר עַל כָּל הַמִּדְבָּרוֹת וְכָל הֶהָרִים – הוּא נַעֲשָׂה עָשִׁיר, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים. וְכָל „הָרִים" טוּרִין, חוּץ מִזֶּה, שֶׁהוּא רוֹמְמוּת. אֵין אָדָם מִתְרוֹמֵם מִדְּבָרִים הַלָּלוּ. מָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עוֹשֶׂה? נוֹטֵל מִזֶּה וְנוֹתֵן לָזֶה, [שֶׁנֶּאֱמַר], [3]כִּי־אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים. וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמָם נְכָסִים? שֶׁהֵן נִכְסִין מִזֶּה וְנִגְלִין לָזֶה. וְכֵן חַנָּה אָמְרָה, [4]יְיָ מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׁיר מַשְׁפִּיל אַף־מְרוֹמֵם. מַהוּ מַשְׁפִּיל אַף־מְרוֹמֵם? אֶלָּא, בְּאַף שֶׁהוּא מֵבִיא עַל זֶה, מְרוֹמֵם אֶת זֶה.

לְפִיכָךְ, צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לְהִשְׁתַּדֵּל לַעֲסוֹק בִּמְלָאכָה, וְיִתֵּן בִּטְחוֹנוֹ עַל הַמָּקוֹם. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָדָם נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בֶּאֱמוּנָה עִם הַבְּרִיּוֹת וְעָמֵל וְטוֹרֵחַ וְהוֹלֵךְ לְכָאן וּלְכָאן וּמְחַזֵּר אַחַר מְזוֹנוֹתָיו וְרוֹדֵף לְהַשְׂכִּיר עַצְמוֹ בְּכָל אֲשֶׁר יִמְצָא וּמֵשִׂים עַצְמוֹ אֶל הַסַּכָּנוֹת כְּדֵי לְהִשְׂתַּכֵּר מְזוֹנוֹתָיו וּמְזוֹנוֹת אַנְשֵׁי־בֵיתוֹ וְלֹא עָלָה בְמַזָּלוֹ לְהַצְלִיחַ – אֵין לוֹ לְהִתְבַּיֵּשׁ בְּכָךְ וְאֵין מְבַיְּשִׁין אוֹתוֹ עַל כָּךְ, שֶׁכְּבָר הִתְנַצֵּל לִפְנֵי הַבּוֹרֵא וְלִפְנֵי הַבְּרִיּוֹת, שֶׁהֲרֵי הָיָה מַשָּׂאוֹ וּמַתָּנוֹ בֶּאֱמוּנָה וּבְנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת, וְהָיָה זָרִיז לְחַזֵּר אַחַר מְזוֹנוֹתָיו, אֶלָּא שֶׁלֹּא סִיְּעוּהוּ מִן הַשָּׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]חַיֵּי בְּנֵי וּמְזוֹנֵי, לָאו בִּזְכוּתָא תַּלְיָא מִלְּתָא, אֶלָּא בְּמַזָּלָא תַּלְיָא מִלְּתָא, דִּכְתִיב, [6]וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן, אַף־עַל־פִּי שֶׁאֵינוֹ הָגוּן.

---

1 מכאן עד סוף הקטע — במדבר רבא כב ז 2 תהלים עה ז 3 שם ים ח
4 שמואל א ב ז 5 מועד קטן כח א 6 שמות לג יט

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בְּמַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה, כְּדֵי שֶׁתַּעַמְדוּ כְּהַשְׁקֵט וָבֶטַח וּבְשָׁלוֹם בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְתִזְכּוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שָׁלוֹם וַעֲבֹדַת הַצְּדָקָה הַשְׁקֵט וָבֶטַח עַד־עוֹלָם. הָאֵל יַצְלִיחֵנוּ בָּהּ בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים.

הַמַּעֲלָה הַשְּׁבִיעִית

מַעֲלַת הַתְּפִלָּה

בָּנַי, בֹּאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת הַתְּפִלָּה. דְּעוּ בָּנַי כִּי מַעֲלַת הַתְּפִלָּה, מַעֲלָה יְקָרָה בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם־בָּרוּךְ־הוּא, שֶׁהֲרֵי הַתְּפִלּוֹת נִתְקְנוּ בִּמְקוֹם הַקָּרְבָּנוֹת, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]תְּפִלּוֹת כְּנֶגֶד תְּמִידִין תִּקְנוּם. כֵּיצַד, תְּפִלַּת שַׁחֲרִית כְּנֶגֶד תָּמִיד שֶׁל שַׁחַר. וּתְפִלַּת הַמִּנְחָה, כְּנֶגֶד תָּמִיד שֶׁל בֵּין־הָעַרְבַּיִם. וּתְפִלַּת הָעֶרֶב, כְּנֶגֶד אֵבָרִים וּפְדָרִים שֶׁלֹּא נִתְעַכְּלוּ מִבְּעוֹד־יוֹם שֶׁקְּרֵבִין וְהוֹלְכִין כָּל הַלַּיְלָה. וְכָל יוֹם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ קָרְבַּן־מוּסָף, יֵשׁ בּוֹ תְּפִלַּת הַמּוּסָפִין. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְיָ אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֹן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, *מִי מְשַׁלֵּם אוֹתָם הַפָּרִים שֶׁהָיִינוּ מַקְרִיבִים לְפָנֶיךָ? שְׂפָתֵינוּ, בַּתְּפִלָּה שֶׁאָנוּ מִתְפַּלְּלִין לְפָנֶיךָ. שֶׁאִם לְקָרְבָּנוֹת אָנוּ צְרִיכִין — [4]וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה. לְפִי שֶׁחַטֹּאתֵינוּ מְרֻבִּין. לְפִיכָךְ, אֵין לָנוּ לְשַׁלֵּם בִּמְקוֹם הַקָּרְבָּנוֹת אֶלָּא תְּפִלּוֹתֵינוּ שֶׁאָנוּ מְנִיבִין בְּשִׂפְתוֹתֵינוּ.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גָּדוֹל כֹּחַ הַתְּפִלָּה. שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא קוֹרֵא קְרִיַּת־שְׁמַע וּמִתְפַּלֵּל בְּכַוָּנַת הַלֵּב, אֵין תְּפִלָּתוֹ חוֹזֶרֶת רֵיקָם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [5]רְצוֹנְךָ לֵידַע כֹּחַ הַתְּפִלָּה, שֶׁאִם אֵינָהּ עוֹשָׂה כֻּלָּהּ, עוֹשָׂה מֶחֱצָה, מִקַּיִן

---

1 ישעיה לב יז 2 בראשית רבא סח יא 3 הושע יד ג 4 ישעיה מ טז
5 דברים רבא ח א * פסיקתא דרב כהנא דף קסה ב, ילקוט שמעוני הושע תקלג

שֶׁעָמַד וְרָצַח וְנִגְזַר בְּנָע וָנָד, וְכֵיוָן שֶׁנִּתְפַּלֵּל וְאָמַר [1]גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוֹא, אָמַר לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, וְכִי לְכָל בָּאֵי־הָעוֹלָם אַתָּה סוֹבֵל וְלַעֲוֹנִי אֵין אַתָּה סוֹבֵל? מִיָּד נִתְבַּטְּלָה חֲצִי הַגְּזֵרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד וְגוֹ׳. וְכֵן מָצִינוּ בְּחִזְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה, שֶׁאָמַר לוֹ יְשַׁעְיָה הַנָּבִיא, [3]צַו לְבֵיתֶךָ כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה. וְכֵיוָן שֶׁנִּתְפַּלֵּל לִפְנֵי הַמָּקוֹם, אָמַר לוֹ יְשַׁעְיָה, [4]כֹּה־אָמַר יְיָ וְגוֹ׳ שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתֶךָ וְגוֹ׳, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהַתְּפִלָּה מְקָרַעַת גְּזַר־דִּינוֹ שֶׁל אָדָם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]אַרְבָּעָה דְבָרִים מְקָרְעִין גְּזַר־דִּינוֹ שֶׁל אָדָם. וְאֵלּוּ הֵן, צְדָקָה, צְעָקָה, שִׁנּוּי־הַשֵּׁם, וְשִׁנּוּי־מַעֲשֶׂה מֵרָעָה לְטוֹבָה. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אַף שִׁנּוּי־מָקוֹם. צְדָקָה, דִּכְתִיב, [6]וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת. וּצְעָקָה, דִּכְתִיב, [7]וַיִּצְעֲקוּ אֶל־יְיָ בַּצַּר לָהֶם וּמִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹצִיאֵם. שִׁנּוּי־הַשֵּׁם, דִּכְתִיב, [8]וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים וְגוֹ׳ שָׂרַי אִשְׁתְּךָ וְגוֹ׳, וּכְתִיב [9]וּבֵרַכְתִּי אוֹתָהּ. וְשִׁנּוּי־מַעֲשֶׂה, דִּכְתִיב, [10]וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֵׂיהֶם כִּי־שָׁבוּ מִדַּרְכָּם הָרָעָה וְגוֹ׳. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אַף שִׁנּוּי־מָקוֹם, דִּכְתִיב, [11]וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וְגוֹ׳, וּכְתִיב [12]וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל.

גָּדוֹל כֹּחַ הַתְּפִלָּה. שֶׁכָּל מִי שֶׁזָּהִיר בִּקְרִיַּת־שְׁמַע וּבִתְפִלָּה שַׁחֲרִית וְעַרְבִית, הֲרֵי הֵן עוֹמְדִין לוֹ לְיוֹם־הַדִּין, דְּתָנָא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ, [13]עָתִיד הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לֵישֵׁב בְּבֵית־הַמִּדְרָשׁ שֶׁלּוֹ וְצַדִּיקֵי־עוֹלָם עוֹמְדִין לְפָנָיו, וְנוֹשְׂאִין וְנוֹתְנִין בְּמִקְרָא בַּמִּשְׁנָה בַּמִּדְרָשׁ בַּהֲלָכוֹת וּבָאַגָּדוֹת, וְאוֹמְרִים עַל טָמֵא טָמֵא, וְעַל טָהוֹר טָהוֹר. עַל טָמֵא בִּמְקוֹמוֹ, וְעַל טָהוֹר בִּמְקוֹמוֹ. וְאַחַר־כָּךְ מְבִיאִין אֶת הָרְשָׁעִים וְדָנִין אוֹתָן בִּפְנֵיהֶן. יֵשׁ נִדּוֹנִין שְׁלֹשִׁים יוֹם, וְיֵשׁ נִדּוֹנִין שִׁשִּׁים יוֹם, וְיֵשׁ נִדּוֹנִין שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים, וְיֵשׁ נִדּוֹנִין שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ בַּמִּשְׁנָה, [14]מִשְׁפַּט

---

1 בראשית ד יג 2 שם שם טז 3 ישעיה לח א 4 שם שם ה 5 ראש־השנה טז ב
6 משלי י ב 7 תהלים קז כח 8 בראשית יז טו 9 שם שם טז 10 יונה ג י
11 בראשית יב א 12 שם שם ב 13 תנא דבי אליהו רבא ג יא—יב, עמ׳ד 15
14 עדיות פרק ב משנה י

רְשָׁעִים בְּגֵיהִנֹּם שְׁנֵים־עָשָׂר חֹדֶשׁ. [1]וְאַחַר שְׁנֵים־עָשָׂר חֹדֶשׁ, עוֹמְדִין צַדִּיקִים לִפְנֵי מִי־שֶׁאָמַר־וְהָיָה־הָעוֹלָם וְאוֹמְרִים לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ־שֶׁל־עוֹלָם, כְּשֶׁהָיִינוּ בְּאוֹתוֹ־עוֹלָם, אֵלּוּ בְּנֵי־אָדָם, הָיוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים בְּבֵית־הַכְּנֶסֶת וְקוֹרִין קְרִיַת־שְׁמַע וּמִתְפַּלְּלִים וְעוֹשִׂין שְׁאָר מִצְוֹת. וְהוּא אוֹמֵר לָהֶן, אִם כָּךְ עָשׂוּ, לְכוּ וּרְפָאוּ אוֹתָן. מִיָּד הוֹלְכִין הַצַּדִּיקִים וְעוֹמְדִין עַל עֲפָרָן שֶׁל רְשָׁעִים וּמְבַקְשִׁין עֲלֵיהֶן רַחֲמִים, וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַעֲמִידָן מֵעֲפָרָן וְעוֹמְדִין עַל רַגְלֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וְעַסּוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי־יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם. וּבִזְכוּת הַתְּפִלָּה, יִשְׂרָאֵל נִצּוֹלִין מִן הַמַּלְכֻיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]קוֹלוֹ שֶׁל יַעֲקֹב שׁוֹלֵט בְּבָתֵּי־כְנֵסִיּוֹת, וִידֵי עֵשָׂו שׁוֹלְטוֹת בַּחֲמָסִין. כָּל זְמַן שֶׁקּוֹלוֹ שֶׁל יַעֲקֹב נָמוּךְ, יְדֵי עֵשָׂו שׁוֹלְטוֹת בּוֹ. וְכָל זְמַן שֶׁיַּעֲקֹב מְצַפְצֵף בְּקוֹלוֹ, אֵין יְדֵי עֵשָׂו שׁוֹלְטוֹת בּוֹ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ בֵּינֵיהֶן, וְיוֹשֵׁב וְשׁוֹמֵעַ תְּפִלּוֹתֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [6]עַל כָּל קִלּוּס וְקִלּוּס שֶׁיִּשְׂרָאֵל מְשַׁבְּחִין לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, הוּא מַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עֲלֵיהֶן. וּמַה טַּעַם? וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל.

וְעוֹד אָמְרוּ בָּאַגָּדָה, *מַלְאָךְ הַמְמֻנֶּה עַל הַתְּפִלָּה, מַמְתִּין עַד שֶׁתִּתְפַּלֵּל כְּנֶסֶת אַחֲרוֹנָה שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל, וְנוֹטֵל כָּל הַתְּפִלּוֹת וְעוֹשֶׂה אוֹתָן עֲטָרָה וְנוֹתְנָהּ בְּרֹאשׁוֹ שֶׁל מָקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]בְּרָכוֹת לְרֹאשׁ צַדִּיק, לְרֹאשׁ צַדִּיקוֹ־שֶׁל־עוֹלָם.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ, כַּמָּה חָפֵץ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בִּתְפִלָּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁאֵין לְךָ אֻמָּה בָּעוֹלָם קוֹרְאָה וְנֶעֱנֵית כְּיִשְׂרָאֵל, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]כִּי מִי־גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־קָרְאֵנוּ אֵלָיו. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [9]יִקְרָאֵנִי

1 המשך תנא דבי אליהו רבא ג יא—יב, עמוד 15 2 מלאכי ג כא 3 בראשית כז כב
4 השוה בראשית רבא סה טז 5 תהלים כב ד 6 פסיקתא רבתי טו דף עב, פסיקתא דרב כהנא מט
7 משלי י ו 8 דברים ד ז 9 תהלים צא טו * שמות רבא כא ד, מדרש תהלים יט ז

וַאֲעַנֵּהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]לְעוֹלָם יַקְדִּים אָדָם תְּפִלָּה לְצָרָה, שֶׁאִלְמָלֵא (לֹא) הִקְדִּים אַבְרָהָם אָבִינוּ תְּפִלָּה לְצָרָה בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעַי, לֹא נִשְׁתַּיֵּר מִשּׂוֹנְאֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל שָׂרִיד וּפָלִיט. וְאָמְרוּ עוֹד בָּאַגָּדָה, [2]לֹא תְהֵא בוֹסֵר בִּשְׁעַת הָרֶוַח שֶׁלֹּא לְהִתְפַּלֵּל. אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, כְּשֵׁם שֶׁאֲנִי זָקוּק לְךָ לְהוֹרִיד לְךָ גְּשָׁמִים וּטְלָלִים לְגַדֵּל צְמָחִים לִתְחִיַּת הַבְּרִיּוֹת, כָּךְ תְּהֵא זָקוּק לְהִתְפַּלֵּל לְפָנַי וּלְבָרֵךְ אוֹתִי מֵעֵין מַעֲשַׂי, וְלֹא תֹאמַר, אֲנִי בְּרֶוַח, מָה אֲנִי מִתְפַּלֵּל, וּכְשֶׁתָּבוֹא לְךָ צָרָה תָּבוֹא וְתִתְפַּלֵּל. אֶלָּא, עַד שֶׁלֹּא תָבוֹא לְךָ צָרָה, הֱוֵי מַקְדִּים וּמִתְפַּלֵּל. וְכֵן אָמַר בֶּן־סִירָא, [3]אוֹקִיר לְאַסְיָא עַד לָא תִצְטְרִיךְ לֵהּ.

חֲבִיבָה הִיא הַתְּפִלָּה לִפְנֵי הַמָּקוֹם בְּיוֹתֵר, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]גְּדוֹלָה תְּפִלָּה יוֹתֵר מִמַּעֲשִׂים־טוֹבִים, שֶׁאֵין לְךָ גָּדוֹל בְּמַעֲשִׂים־טוֹבִים יוֹתֵר מִמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, וְאַף־עַל־פִּי־כֵן לֹא נֶעֱנָה אֶלָּא בִתְפִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה. וּכְתִיב בַּתְרֵהּ, [6]עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה.

וְעוֹד אָמְרוּ, [7]כָּל הַמַּאֲרִיךְ בִּתְפִלָּתוֹ, אֵין תְּפִלָּתוֹ חוֹזֶרֶת רֵיקָם. מְנָלָן? מִמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְיָ אֵת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת־אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה וְגוֹ׳. וּכְתִיב בַּתְרֵהּ, [9]וַיִּשְׁמַע יְיָ אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִיא.

חֲבִיבָה הִיא תְּפִלָּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַמָּקוֹם שֶׁאָדָם מְקַבֵּל בָּהּ פְּנֵי־שְׁכִינָה בְּכָל יוֹם. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמַּלְאֲכֵי־הַשָּׁרֵת מַשְׁכִּימִין לְבֵית־הַכְּנֶסֶת לִשְׁמוֹעַ תְּפִלּוֹתֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וְכֵיוָן שֶׁהָאָדָם נִכְנָס לְהִתְפַּלֵּל בְּבֵית־הַכְּנֶסֶת, הֵן אוֹמְרִים לוֹ [10]בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ. וּמִכֵּיוָן שֶׁהוּא מִתְפַּלֵּל וְגוֹמֵר תְּפִלָּתוֹ וּבָא לוֹ לָצֵאת, הֵן אוֹמְרִים לוֹ, [10]וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ.

וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נִגְלֶה עָלָיו וּמְבָרְכוֹ,

1 סנהדרין מד ב 2 כלומר, מזלזל, למ״מ 3 בן־סירא פרק לח 4 ברכות לב ב
5 דברים ג כו 6 שם שם כז 7 ברכות לב ב 8 דברים ט כה 9 שם י י 10 דברים כח ו

שֶׁנֶּאֱמַר, [1]בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ.

גָּדוֹל כֹּחָהּ שֶׁל תְּפִלָּה. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָדָם מִתְפַּלֵּל וּמְכַוֵּן לִבּוֹ לְאָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְקַבֵּל תְּפִלָּתוֹ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמּוֹחֵל לוֹ עַל כָּל עֲוֹנוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כִּי לֹא אֵל חָפֵץ רֶשַׁע, אָתָּה, לֹא יְגֻרְךָ רָע.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [3]אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא חָפֵץ לְחַיֵּב כָּל בְּרִיָּה, אֶלָּא מְבַקֵּשׁ שֶׁיִּתְפַּלְּלוּ הַבְּרִיּוֹת לְפָנָיו וִיקַבְּלֵם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [4]אֲדֹנָי שְׁמָעָה, אֲדֹנָי סְלָחָה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [3]עַכְשָׁו אֵין לָנוּ לֹא נָבִיא וְלֹא כֹהֵן וְלֹא מִקְדָּשׁ וְלֹא מִזְבֵּחַ וְלֹא קָרְבָּן, מִי מְכַפֵּר עָלֵינוּ? אַף־עַל־פִּי שֶׁחָרֵב, לֹא נִשְׁתַּיֵּר בְּיָדֵינוּ אֶלָּא הַתְּפִלָּה הַזֹּאת. לְפִיכָךְ אָמַר דָּנִיֵּאל, [4]אֲדֹנָי שְׁמָעָה, אֲדֹנָי סְלָחָה.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, *גְּדוֹלָה תְּפִלָּה יוֹתֵר מִן הַקָּרְבָּנוֹת, דִּכְתִיב, [5]לְהִשְׁתַּחֲוֹת וְלִזְבֹּחַ. לְהִשְׁתַּחֲוֹת בְּרֵישָׁא, וַהֲדַר לִזְבֹּחַ.

וְכֵיוָן שֶׁהַתְּפִלָּה הוּקְשָׁה לַקָּרְבָּנוֹת, צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לְכַוֵּן אֶת לִבּוֹ לַשָּׁמַיִם וְלַעֲמוֹד לְפָנָיו בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה בְּרֶתֶת וּבְזִיעַ. וְלֹא יְהֵא מִתְפַּלֵּל וְאֵין לִבּוֹ עַל הַתְּפִלָּה אֶלָּא שֶׁפּוֹנֶה לְדִבְרֵי הַבַּטָּלָה. שֶׁכְּשֵׁם שֶׁהַמַּחֲשָׁבָה מְפַגֶּלֶת הַקָּרְבָּן, כָּךְ הַמַּחֲשָׁבָה מְפַגֶּלֶת הַתְּפִלָּה וְאֵינָהּ עוֹלָה לוֹ לְרָצוֹן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [6]זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֲבַת יְיָ וּתְפִלַּת יְשָׁרִים רְצוֹנוֹ.

הוֹאִיל וְהַתְּפִלּוֹת נִתְקְנוּ בִּמְקוֹם הַקָּרְבָּנוֹת, אִם כֵּן צְרִיכִין הַצִּבּוּר לִבְרוֹר לָהֶן שְׁלִיחַ־צִבּוּר שֶׁיִּהְיֶה אָדָם כָּשֵׁר חָסִיד וִירֵא־שָׁמַיִם וּמְנֻקֶּה מִכָּל דֹּפִי לְפִי הַדּוֹר, כְּדֵי שֶׁיִּתְקַבְּלוּ תְּפִלּוֹתָיו לְרָצוֹן. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה גַּבֵּי תַּעֲנִית, [7]עָמְדוּ בִּתְפִלָּה, אַף־עַל־פִּי שֶׁיֵּשׁ שָׁם חָכָם אוֹ זָקֵן, אֵין מַעֲבִירִין לִפְנֵי

1 שמות כ כד 2 תהלים ה ה 3 תנחומא וישלח ט 4 דניאל ט יט 5 שמואל א א ג
6 משלי טו ח 7 תענית טז א–ב * מדרש שמואל א ז

הַתֵּבָה אֶלָּא הָרָגִיל וּמְטֻפָּל, וְאֵין לוֹ, וְיֵשׁ לוֹ יְגִיעָה בַּשָּׂדֶה, וּבֵיתוֹ רֵיקָם מִן הָעֲבֵרָה, (זָקֵן), וּפִרְקוֹ נָאֶה שֶׁלֹּא יָצָא עָלָיו שֵׁם־רָע בְּיַלְדוּתוֹ, שְׁפַל־בֶּרֶךְ, וּמְרֻצֶּה לָעָם, וְיֵשׁ לוֹ נְעִימָה וְקוֹלוֹ עָרֵב, וְרָגִיל לִקְרוֹת בַּתּוֹרָה וּבַנְּבִיאִים וּבַכְּתוּבִים, וּבָקִי בְּכָל הַבְּרָכוֹת כֻּלָּן. וְאִם אֵין לָהֶם, מַעֲבִירִין כָּל מִי שֶׁיִּרְצוּ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְבַּטְּלוּ מִן הַתְּפִלָּה.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]מַאי דִּכְתִיב, [2]הָיְתָה־לִּי נַחֲלָתִי כְּאַרְיֵה בַיָּעַר נָתְנָה עָלַי בְּקוֹלָהּ עַל־כֵּן שְׂנֵאתִיהָ? זֶה שְׁלִיחַ־צִבּוּר שֶׁיּוֹרֵד לִפְנֵי הַתֵּבָה שֶׁאֵינוֹ הָגוּן. שֶׁכְּשֵׁם שֶׁהַכֹּהֵן הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה מְנֻקֶּה מִכָּל מוּם וּמִכָּל דֹּפִי כְּדֵי שֶׁיִּתְקַבְּלוּ קָרְבְּנוֹתָיו לְרָצוֹן, כָּךְ צָרִיךְ לִהְיוֹת שְׁלִיחַ־צִבּוּר חָסִיד וִירֵא־שָׁמַיִם וּמְנֻקֶּה מִכָּל דֹּפִי, כְּדֵי שֶׁיִּתְקַבְּלוּ תְּפִלּוֹתָיו לְרָצוֹן. מָשָׁל לִבְנֵי־הַמְּדִינָה שֶׁהָיָה לָהֶן דָּבָר אֵצֶל הַמֶּלֶךְ, מִי שׁוֹלְחִין אֶצְלוֹ? לֹא הַגָּדוֹל וְהֶחָכָם שֶׁבָּהֶן שֶׁהוּא חָבִיב אֵצֶל הַמֶּלֶךְ וְשֶׁהוּא יוֹדֵעַ לִתְבּוֹעַ צָרְכֵיהֶן מִלְּפָנָיו? קַל־וָחֹמֶר לִפְנֵי מֶלֶךְ־מַלְכֵי־הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, שֶׁצָּרִיךְ לְהַעֲבִיר לִפְנֵי הַתֵּבָה אָדָם כָּשֵׁר וְהָגוּן, שֶׁתְּהֵא תְּפִלָּתוֹ רְצוּיָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם, וְשֶׁיְּהֵא יוֹדֵעַ לִתְבּוֹעַ צָרְכֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [4]מַהוּ דְּבָרִים? בַּעֲלֵי־דְבָרִים, פַּטְּטִין טָבִין, קָרוֹיִין טָבִין, דָּרוֹשִׁין טָבִין, כְּגוֹן לֵוִי בַּר־סִיסִי וַחֲבֵרָיו. לֵוִי בַּר־סִיסִי, נִכְנְסוּ הַגְּיָסוֹת לְעִירוֹ. נָטַל סֵפֶר־תּוֹרָה וְעָלָה לְרֹאשׁ הַגָּג. אָמַר, רִבּוֹן־כָּל־הָעוֹלָמִים, אִם בַּטִּלִּית חֲדָא מִלָּא מִדֵּין סִפְרָא, יַעֲלוּן לְהוֹן לְסִטְיָא. וְאִם לָאו, יֵזְלוּן לְהוֹן לְסִטְיָא. וְאָזְלוּ לְהוֹן.

בָּנַי, אַל תְּהִי הַתְּפִלָּה קַלָּה בְּעֵינֵיכֶם, מִפְּנֵי שֶׁהַתְּפִלּוֹת אָבוֹת־הָעוֹלָם תִּקְּנוּם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה,

---

1 תענית טז ב 2 ירמיה יב ח 3 הושע יד ג 4 פסיקתא דרב כהנא קסה ב

[1]מַאי דִּכְתִיב, [2]אַל־תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבוֹתֶיךָ. אִם רָאִיתָ מִנְהָג שֶׁעָשׂוּ אֲבוֹתֶיךָ, אַל תְּשַׁנֶּה אוֹתוֹ. כְּגוֹן אַבְרָהָם שֶׁתִּקֵּן תְּפִלַּת שַׁחֲרִית, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם וְגוֹ׳. וְאֵין עֲמִידָה אֶלָּא תְּפִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל. יִצְחָק תִּקֵּן תְּפִלַּת הַמִּנְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב. וְאֵין שִׂיחָה אֶלָּא תְּפִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]תְּפִלָּה לְעָנִי כִי־יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְיָ יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ. יַעֲקֹב תִּקֵּן תְּפִלַּת עַרְבִית, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ. וְאֵין פְּגִיעָה אֶלָּא תְּפִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]יִפְגְּעוּ־נָא בַיְיָ צְבָאוֹת. וְלֹא תֹאמַר, אַף אֲנִי אֲתַקֵּן תְּפִלָּה אַחֶרֶת, תַּלְמוּד לוֹמַר, [2]אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבוֹתֶיךָ. וְלֹא עֲשָׂאוּהָ לָהֶם בִּלְבָד, אֶלָּא לְכָל הַדּוֹרוֹת עֲשָׂאוּהָ. וְכֵן מְפֹרָשׁ עַל יְדֵי דָוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם, [9]עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם אָשִׂיחָה וְאֶהֱמֶה וַיִּשְׁמַע קוֹלִי.

בָּנַי, כְּשֶׁאַתֶּם עוֹמְדִין בַּתְּפִלָּה, הֱווּ יוֹדְעִין לִפְנֵי מִי אַתֶּם עוֹמְדִין, כְּדֵי שֶׁתַּעַמְדוּ בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה וּבִרְתֵת וּבְזִיעַ לִפְנֵי מִי־שֶׁאָמַר־וְהָיָה־הָעוֹלָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [10]עִבְדוּ אֶת־יְיָ בְּיִרְאָה. וִיהֵא לִבְּכֶם שָׂמֵחַ עֲלֵיכֶם, שֶׁאַתֶּם עוֹבְדִים לֶאֱלוֹהַּ שֶׁאֵין כַּיּוֹצֵא בוֹ בָּעוֹלָם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [11]עִבְדוּ אֶת־יְיָ בְּשִׂמְחָה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [12]הַמִּתְפַּלֵּל צָרִיךְ שֶׁיִּרְאֶה אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ שְׁכִינָה שְׁרוּיָה כְנֶגְדּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [13]שִׁוִּיתִי יְיָ לְנֶגְדִּי תָמִיד.

אָמְרוּ, [14]כְּשֶׁחָלָה רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, נִכְנְסוּ תַלְמִידָיו לְבַקְּרוֹ. אָמְרוּ לוֹ, רַבֵּנוּ, לַמְּדֵנוּ אָרְחוֹת־חַיִּים. אָמַר לָהֶם, בָּנַי, הִזָּהֲרוּ בִּכְבוֹד חַבְרֵיכֶם. וּכְשֶׁאַתֶּם עוֹמְדִין לְהִתְפַּלֵּל, דְּעוּ לִפְנֵי־מִי אַתֶּם עוֹמְדִין. וּמִתּוֹךְ כָּךְ – תִּזְכּוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם־הַבָּא.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [15]הַמִּתְפַּלֵּל, צָרִיךְ שֶׁיִּתֵּן עֵינָיו לְמַטָּה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִסְתַּכֵּל לְכָאן וּלְכָאן וְיִפְנֶה לִבּוֹ בְּמָקוֹם

1 מדרש משלי כב כח 2 משלי כב כח 3 בראשית יט כז 4 תהלים קו ל
5 בראשית כד סג 6 תהלים קב א 7 בראשית כח יא 8 ירמיה כז יח
9 תהלים נה יח 10 שם ב יא 11 שם ק ב 12 סנהדרין כב א 13 תהלים טז ח
14 ברכות כח ב 15 יבמות קה ב

אַחֵר, וִיכַוֵּן לִבּוֹ לְמַעְלָה, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא מְכַוֵּן לִבּוֹ בִּתְפִלָּה.

גְּדוֹלָה הִיא תְּפִלָּתָן שֶׁל רַבִּים לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁהוּא עוֹשֶׂה צָרְכֵיהֶן קֹדֶם שֶׁיִּתְפַּלְּלוּ עֲלֵיהֶן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע. לְפִי שֶׁזְּכוּתָן שֶׁל רַבִּים גָּדוֹל לִפְנֵי הַמָּקוֹם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [2]פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְּרָב־לִי כִּי־בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]מִנַּיִן שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מוֹאֵס תְּפִלָּתָן שֶׁל רַבִּים, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]הֶן־אֵל כַּבִּיר וְלֹא יִמְאָס.

וְאָמְרוּ, [5]אֵין תְּפִלָּתוֹ שֶׁל אָדָם נִשְׁמַעַת אֶלָּא עִם הַצִּבּוּר, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן. אֵימָתַי עֵת רָצוֹן? בְּשָׁעָה שֶׁהַצִּבּוּר מִתְפַּלְּלִין. לְפִיכָךְ, צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לִהְיוֹת זָהִיר וְזָרִיז לְהַשְׁכִּים וּלְהַעֲרִיב לְבֵית־הַכְּנֶסֶת, כְּדֵי לְהִתְפַּלֵּל עִם הַצִּבּוּר, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]לְעוֹלָם יַשְׁכִּים אָדָם לְהִמָּנוֹת עִם עֲשָׂרָה רִאשׁוֹנִים שֶׁבְּבֵית־הַכְּנֶסֶת. שֶׁאֲפִילּוּ מֵאָה בָּאִין אַחֲרָיו, נוֹטֵל שָׂכָר כְּנֶגֶד כֻּלָּן.

[8]וְכָל הָרָגִיל לָבוֹא לְבֵית־הַכְּנֶסֶת וְעָבַר יוֹם אֶחָד וּפָשַׁע וְלֹא בָא וְגוֹ׳, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר, [9]מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ. וְהָרָגִיל לָבוֹא לְבֵית־הַכְּנֶסֶת וּבָא, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר, [10]שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ, וּכְתִיב בַּתְרֵהּ [11]עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה וְגוֹ׳. שֶׁכָּל הָרָגִיל לְהַשְׁכִּים לְבֵית־הַכְּנֶסֶת כְּדֵי לְהִתְפַּלֵּל עִם הַצִּבּוּר, מַאֲרִיךְ יָמִים. שֶׁכֵּן [12]אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־לֵוִי לִבְנָיו, קְדוּמוּ עוּלוּ לְבֵי־כְנִשְׁתָּא וַחֲשׁוּכוּ פּוּקוּ, כִּי־הֵיכִי דְּתוֹרְכוּ יוֹמֵי.

וְצָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לִקְבּוֹעַ מָקוֹם לִתְפִלָּתוֹ, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [13]כָּל הַקּוֹבֵעַ מָקוֹם לִתְפִלָּתוֹ, אוֹיְבָיו נוֹפְלִין תַּחְתָּיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [14]וְשַׂמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי לְיִשְׂרָאֵל וּנְטַעְתִּיו וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד וְלֹא־יֹסִיפוּ בְנֵי־עַוְלָה לְעַנּוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה וְגוֹ׳.

---

1 ישעיה סה כד 2 תהלים נה יט 3 ברכות ח א 4 איוב לו ה 5 ברכות ח א
6 תהלים סט יד 7 ברכות מז ב 8 שם ו ב 9 ישעיה נ ב (שם מובא הפסוק הזה על מאמר שאחרי זה)
10 תהלים צב יד 11 שם שם טו 12 ברכות ח א 13 שם ז ב 14 שמואל ב ז י

גְּדוֹלָה קְדֻשָּׁתָן שֶׁל בָּתֵּי־כְנֵסִיּוֹת שֶׁהֵן חֲשׁוּבִים כְּבֵית־הַמִּקְדָּשׁ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וָאֱהִי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעַט בָּאֲרָצוֹת אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם. וְאָמַר מַר, [2]אֵלּוּ בָּתֵּי־כְנֵסִיּוֹת שֶׁבְּבָבֶל.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]בָּתֵּי־כְנֵסִיּוֹת אֵין נוֹהֲגִין בָּהֶן קַלּוּת־רֹאשׁ, אֵין אוֹכְלִין בָּהֶן, וְאֵין שׁוֹתִין בָּהֶן, וְאֵין נֵאוֹתִין בָּהֶן, וְאֵין נִכְנָסִין בָּהֶן לֹא בַחַמָּה מִפְּנֵי הַחַמָּה, וְלֹא בַגְּשָׁמִים מִפְּנֵי הַגְּשָׁמִים, וְאֵין מַסְפִּידִין בָּהֶן הֶסְפֵּד שֶׁל יָחִיד. אֲבָל קוֹרִין בָּהֶן וְשׁוֹנִין בָּהֶן וּמַסְפִּידִין בָּהֶן הֶסְפֵּד שֶׁל רַבִּים. וְדַוְקָא אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה שֶׁל רְשׁוּת – אָסוּר לַעֲשׂוֹת בָּהֶן, אֲבָל סְעוּדַת־מִצְוָה – מֻתָּר, שֶׁכֵּן נִכְנָסִין לְשָׁם בְּהַבְרָיוֹת שֶׁל מֵת וְשֶׁל רָאשֵׁי־חֳדָשִׁים, וְהוּא־הַדִּין לְכָל סְעוּדַת־מִצְוָה.

גְּדוֹלָה קְדֻשָּׁתָן שֶׁל בָּתֵּי־כְנֵסִיּוֹת, לְפִי שֶׁהַשְּׁכִינָה מְצוּיָה שָׁם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל. וְכֵיוָן שֶׁהַשְּׁכִינָה שְׁרוּיָה שָׁם, צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לִהְיוֹת זָהִיר וְזָרִיז לְהַשְׁכִּים וּלְהַעֲרִיב לְהִתְפַּלֵּל בָּהֶן וּלְהִתְעַסֵּק בָּהֶן בְּכָל הַמִּצְוֹת. וְאַל יֹאמַר אָדָם, מִפְּנֵי מָה אֲנִי מַטְרִיחַ אֶת עַצְמִי לֵילֵךְ לְהִתְפַּלֵּל בְּבֵית־הַכְּנֶסֶת, אֶתְפַּלֵּל בְּבֵיתִי, שֶׁהֲרֵי כְּבוֹדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נִמְצָא בְּכָל מָקוֹם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ, וְאוֹמֵר [6]בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ – כְּבָר אָמַר [אֱלִיהוּא] בְּחָכְמָתוֹ, [7]כִּי פֹעַל אָדָם יְשַׁלֶּם־לוֹ וּכְאֹרַח אִישׁ יַמְצִאֶנּוּ, מְלַמֵּד, שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְקַפֵּחַ שְׂכַר כָּל בְּרִיָּה, וַאֲפִילוּ שְׂכַר פְּסִיעוֹתֵיהֶן, בֵּין כְּשֶׁהוּא הוֹלֵךְ לִדְבַר־מִצְוָה, בֵּין כְּשֶׁהוּא הוֹלֵךְ לִדְבַר־עֲבֵרָה.

[8]וּמַעֲשֶׂה בְּאַלְמָנָה אַחַת, שֶׁהָיָה לָהּ בֵּית־הַכְּנֶסֶת בִּשְׁכוּנָתָהּ, וְהָיְתָה הוֹלֶכֶת לְבֵית־הַכְּנֶסֶת שֶׁבִּשְׁכוּנָה אַחֶרֶת, כְּדֵי לְקַבֵּל שָׂכָר עַל פְּסִיעוֹתֶיהָ.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גָּדוֹל הַמִּתְפַּלֵּל בְּבֵית־הַכְּנֶסֶת. שֶׁכָּךְ

---

1 יחזקאל יא טז　2 מגילה כט א　3 שם כח א–ב　4 תהלים כב ד　5 ישעיה ו ג
6 שמות כ כד　7 איוב לד יא　8 סוטה כב א

אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]כָּל הַמִּתְפַּלֵּל בְּבֵית־הַכְּנֶסֶת, כְּאִלּוּ מַקִּיפוֹ חוֹמָה שֶׁל בַּרְזֶל. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁתְּפִלָּתוֹ מִתְקַבֶּלֶת לְרָצוֹן כְּאִלּוּ הִקְרִיב מִנְחָה טְהוֹרָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְיָ.

וְכָל הַמַּשְׁכִּים וּמַעֲרִיב לְהִתְפַּלֵּל בְּבֵית־הַכְּנֶסֶת, כְּאִלּוּ מְקַבֵּל פְּנֵי־שְׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]אַךְ צַדִּיקִים יוֹדוּ לִשְׁמֶךָ יֵשְׁבוּ יְשָׁרִים אֶת־פָּנֶיךָ.

וְאֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם אֶלָּא בִּזְכוּת בָּתֵּי־כְנֵסִיּוֹת וּבָתֵּי־מִדְרָשׁוֹת. דְּתָנָא דְּבֵי־אֵלִיָּהוּ, [4]בְּכָל יוֹם וָיוֹם מַלְאֲכֵי־חַבָּלָה יוֹרְדִין מִלִּפְנֵי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְחַבֵּל אֶת כָּל־הָעוֹלָם־כֻּלּוֹ. שֶׁאִלְמָלֵא בָּתֵּי־כְנֵסִיּוֹת וּבָתֵּי־מִדְרָשׁוֹת שֶׁהֵן יוֹשְׁבִין וְעוֹסְקִין בָּהֶן בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת, הָיוּ מְחַבְּלִין אוֹתוֹ מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ וְגוֹ'.

הוֹאִיל וּבָתֵּי־כְנֵסִיּוֹת חֲבִיבִין כָּל־כָּךְ לִפְנֵי הַמָּקוֹם שֶׁמַּשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכָן וּקְרָאָן [6]מִקְדָּשׁ מְעַט, אִם כֵּן צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לַעֲמוֹד לְבֵית־הַכְּנֶסֶת בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה בְּרֶתֶת וּבְזִיעַ וּבְדַעַת נוֹחָה, כְּאָדָם הָעוֹמֵד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ, כְּדֵי שֶׁתִּתְקַבֵּל תְּפִלָּתוֹ לְרָצוֹן לִפְנֵי הַמָּקוֹם. וְאַל יִכָּנֵס לְתוֹכָהּ מִתּוֹךְ קַלּוּת־רֹאשׁ וְעַזּוּת־פָּנִים וּפְרִיצוּת וּמִתְקוֹטֵט שָׁם עִם הַבְּרִיּוֹת. שֶׁאִם עוֹשֶׂה כֵּן, נוֹחַ לוֹ שֶׁלֹּא הָלַךְ לְהִתְפַּלֵּל. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁגּוֹרֵם לַשְּׁכִינָה שֶׁתִּסְתַּלֵּק מִיִּשְׂרָאֵל, וְגוֹרֵם לָהֶן לְבָתֵּי־כְנֵסִיּוֹת שֶׁיֶּחֶרְבוּ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]כִּי לְכוּ־נָא אֶל־מְקוֹמִי אֲשֶׁר בְּשִׁילוֹ אֲשֶׁר שִׁכַּנְתִּי שְׁמִי שָׁם בָּרִאשׁוֹנָה וּרְאוּ אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי לוֹ מִפְּנֵי רָעַת עַמִּי יִשְׂרָאֵל. אִם בְּמִשְׁכַּן־שִׁילֹה נֶאֱמַר כֵּן, כָּל־שֶׁכֵּן בְּבָתֵּי־כְנֵסִיּוֹת.

לָכֵן בָּנַי, הוֹאִיל שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא חָפֵץ בִּתְפִלּוֹתֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וּבְיוֹתֵר מִי שֶׁמִּתְפַּלֵּל בְּבָתֵּי־כְנֵסִיּוֹת עִם הַצִּבּוּר —

---

1 ירושלמי ברכות ה א, לג ב. וצריך עיון 2 ישעיה סו כ 3 תהלים קמ יד
4 אליהו זוטא פה ד 182 5 ישעיה נ ב 6 יחזקאל יא טז 7 ירמיה ז יב

כְּשֶׁתָּקוּמוּ מִמִּטַּתְכֶם, הֱוּוּ זְהִירִין וּזְרִיזִין לְנַקּוֹת אֶת עַצְמְכֶם מִכָּל טֻמְאָה וְטִנּוּף, וְתֵלְכוּ לְבֵית־הַכְּנֶסֶת וּתְפַנּוּ לִבְּכֶם מִכָּל שְׁאָר הָעִנְיָנִים וְהָעֲסָקִים וּשְׁאָר הַבְלֵי־הָעוֹלָם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַטְרִידוּ אֶתְכֶם הַמַּחֲשָׁבוֹת וִיבַלְבְּלוּ אֶתְכֶם בִּתְפִלַּתְכֶם.

וְהִשְׁתַּדְּלוּ לְהִתְפַּלֵּל כָּל תְּפִלּוֹתֵיכֶם בְּעוֹנָתָן וְסִדְרָן, וְתִקְרְאוּ קְרִיַּת־שְׁמַע שַׁחֲרִית וְעַרְבִית בְּעוֹנָתָהּ, כְּדֵי שֶׁיְּקַבֵּל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא תְּפִלּוֹתֵיכֶם לְרָצוֹן, וְתִזְכּוּ לִרְאוֹת בְּבִנְיַן בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית־תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל־הָעַמִּים.

וֵאלֹהֵינוּ בְּרַחֲמָיו יִשְׁמַע אֶת קוֹלֵנוּ וִיקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ.

הַמַּעֲלָה הַשְּׁמִינִית

מַעֲלַת הָעֲנָוָה

בָּנַי, בּוֹאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת הָעֲנָוָה. דְּעוּ בָנַי, כִּי מַעֲלַת הָעֲנָוָה, מַעֲלָה גְדוֹלָה וְנִכְבֶּדֶת לְהַגִּיעַ בָּהּ אֶל כָּל שְׁאָר מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יִתְעַלֶּה שֶׁמִּתְנַהֵג בַּעֲנָוָה עִםבְּרִיּוֹתָיו. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [2]בְּשִׁבְעָה מְקוֹמוֹת מָצִינוּ שֶׁהִשְׁוָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עִם חֲבוּרַת הַנְּמוּכִים. [3]כִּי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְגוֹ׳, וּכְתִיב בַּתְרֵהּ [4]עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְגוֹ׳. [5]כִּי־רָם יְיָ, וְשָׁפָל יִרְאֶה וְגוֹ׳. [6]כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד וְגוֹ׳, עַד [6]וְאֶת־דַּכָּא וּשְׁפַל־רוּחַ. [7]כֹּה אָמַר יְיָ הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְגוֹ׳, וּכְתִיב בַּתְרֵהּ [8]וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְגוֹ׳. [9]יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד, וּכְתִיב בַּתְרֵהּ [10]תַּאֲוַת עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ יְיָ. [11]סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ, וּכְתִיב בַּתְרֵהּ [12]אֲבִי יְתוֹמִים וְדַיַּן אַלְמָנוֹת. [13]עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וּכְתִיב בַּתְרֵהּ [14]עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לָעֲשׁוּקִים.

1 ישעיה נו ז 2 תנחומא וירא ב 3 דברים י יז 4 שם שם יח 5 תהלים קלח ו 6 ישעיה נז טו
7 ישעיה סו א 8 שם שם ב 9 תהלים י טז 10 שם שם יז 11 שם סח ה
12 שם שם ו 13 שם קמו ז 14 שם שם ח

וְעוֹד אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]כָּל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, שָׁם אַתָּה מוֹצֵא עַנְוְתָנוּתוֹ. דָּבָר זֶה כָּתוּב בַּתּוֹרָה, וְשָׁנוּי בַּנְּבִיאִים, וּמְשֻׁלָּשׁ בַּכְּתוּבִים. כָּתוּב בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כִּי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד, וּכְתִיב בַּתְרֵהּ [3]עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאֹהֵב גֵּר. וְשָׁנוּי בַּנְּבִיאִים, דִּכְתִיב, [4]כֹּה אָמַר יְיָ הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי וְגוֹ׳, וּכְתִיב בַּתְרֵהּ [5]וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [6]כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת־דַּכָּא וּשְׁפַל־רוּחַ. כְּלוֹמַר, אַף־עַל־פִּי שֶׁמָּרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן, אִתִּי דַּכָּא וּשְׁפַל־רוּחַ. וּמְשֻׁלָּשׁ בַּכְּתוּבִים, דִּכְתִיב, [7]סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו, וּכְתִיב בַּתְרֵהּ [8]אֲבִי יְתוֹמִים וְדַיַּן אַלְמָנוֹת אֱלֹהִים בִּמְעוֹן קָדְשׁוֹ. וְכֵן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל עָלָיו הַשָּׁלוֹם נִתְפַּלֵּל לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שֶׁיַּרְבֶּה לוֹ מִדַּת עֲנָוָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וַתִּתֶּן־לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ וִימִינְךָ תִסְעָדֵנִי וְעַנְוָתְךָ תַרְבֵּנִי. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [10]מַהוּ וְעַנְוָתְךָ תַרְבֵּנִי? בְּשָׁעָה שֶׁנִּגְלָה לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְאַבְרָהָם אָבִינוּ, הָיָה אַבְרָהָם מִצְטַעֵר מִמִּילָתוֹ. אָמַר הַקָּדוֹשׁ-בָּרוּךְ־הוּא לַמַּלְאָכִים, לְכוּ אֶצְלוֹ, וְהָלְכוּ, שֶׁנֶּאֱמַר, [11]וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וְגוֹ׳. מַה כָּתוּב בְּסוֹף הָעִנְיָן, [12]וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי יְיָ. [13]תִּקּוּן־סוֹפְרִים הוּא. לֹא הָיָה לוֹ לַמִּקְרָא לוֹמַר אֶלָּא וַיְיָ עוֹדֶנּוּ עֹמֵד עַל אַבְרָהָם. כְּלוּם יֵשׁ עֲנָוָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ? הֱוֵי אוֹמֵר, [9]וְעַנְוָתְךָ תַרְבֵּנִי. וְעוֹד אָמְרוּ, *תַּלְמִיד הוֹלֵךְ אַחַר רַבּוֹ, מִי נוֹטֵל אֶת הַפַּנָּס לִפְנֵי מִי? לֹא הַתַּלְמִיד נוֹטֵל אֶת הַפַּנָּס?! בְּרַם הָכָא, [14]וַיְיָ הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם. הֱוֵי אוֹמֵר, [9]וְעַנְוָתְךָ תַרְבֵּנִי. וְכֵן בְּשָׁעָה שֶׁבִּקֵּשׁ

1 מגילה לא א 2 דברים י יז 3 שם שם יט 4 ישעיה סו א 5 שם שם ב
6 שם נז טו 7 תהלים סח ה 8 שם שם ו 9 שם יח לו 10 תנחומא וירא ב
11 בראשית יח ב 12 שם שם כב 13 שמות רבא מא ד 14 שמות יג כא
* מדרש תהלים יח—כט, ועיין תנחומא בראשית ד

הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לִתֵּן אֶת הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, נָטַל רְשׁוּת מִמֹּשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר. מַהוּ לֵאמֹר? שֶׁנָּטַל רְשׁוּת מִמֶּנּוּ. כְּלוּם יֵשׁ גָּדוֹל שֶׁנּוֹטֵל רְשׁוּת מִן הַקָּטָן? הֱוֵי אוֹמֵר, [2]וְעַנְוָתְךָ תַרְבֵּנִי. [3]בְּנוֹהֵג שֶׁבָּעוֹלָם, הָרַב אוֹמֵר וְתַלְמִיד עוֹנֶה. בְּרַם הָכָא, [4]מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ, כַּמָּה גְדוֹלָה מַעֲלַת הָעֲנָוָה, שֶׁהֲרֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הָיָה רַבָּן שֶׁל כָּל הַנְּבִיאִים וּמִבְחַר כָּל הַנִּבְרָאִים שֶׁהָיוּ מֵאָדָם הָרִאשׁוֹן עַד כָּאן. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]חֲמִשִּׁים שַׁעֲרֵי־בִינָה נִבְרְאוּ בָּעוֹלָם, וְנִתְּנוּ לְמֹשֶׁה חֲמִשִּׁים חָסֵר אֶחָת, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וַתְּחַסְּרֵהוּ מְּעַט מֵאֱלֹהִים וְגוֹ׳. וְאַף־עַל־פִּי־כֵן, לֹא נִשְׁתַּבַּח אֶלָּא בָּעֲנָוָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה. וְנִכְתַּב עָנָו חָסֵר יוּ״ד, לְפִי שֶׁהָיָה עָנָיו וְשָׁפָל בְּתַכְלִית־הַשִּׁפְלוּת וְהָעֲנָוָה. וּלְפִיכָךְ כָּתוּב בּוֹ מְאֹד, שֶׁהָיָה מַשְׁפִּיל עַצְמוֹ בְּיוֹתֵר. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה צִוּוּ בְּמִדַּת הָעֲנָוָה וְאָמְרוּ, [8]מְאֹד מְאֹד הֱוֵי שְׁפַל־רוּחַ, שֶׁתִּקְוַת אֱנוֹשׁ רִמָּה.

גְּדוֹלָה מַעֲלַת הָעֲנָוָה, שֶׁמְּבִיאָה אֶת הָאָדָם לִידֵי יִרְאַת־שָׁמַיִם, וְזוֹכֶה לְשָׁלֹשׁ מַעֲלוֹת טוֹבוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְאֵלּוּ הֵן, עֹשֶׁר, וְכָבוֹד, וְחַיִּים. וְכֵן מָצִינוּ בְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁהָיָה מִתְנַהֵג בָּעֲנָוָה וּבַשִּׁפְלוּת, שֶׁזָּכָה בְּכֻלָּן.

בְּעֹשֶׁר מִנַּיִן? שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [9]מַחְצַב שֶׁל סַנְפִּירִינוֹן נִתְגַּלָּה לוֹ לְמֹשֶׁה מִתּוֹךְ אָהֳלוֹ, וּפָסַל מִמֶּנּוּ לוּחוֹת־הַבְּרִית. וְאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, [10]פְּסָל־לְךָ, הַפְּסֹלֶת יְהֵא שֶׁלָּךְ. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא שֶׁזָּכָה לְכָבוֹד, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [11]וְקָם כָּל־הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [12]גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד וְגוֹ׳ בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא שֶׁזָּכָה לְחַיִּים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [13]וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה

1 שמות כ א · 2 תהלים יח לו · 3 מדרש תהלים יח כט · 4 שמות יט יט
5 ראש־השנה כא ב · 6 תהלים ח ו · 7 במדבר יב ג · 8 אבות ד ד · 9 קהלת רבא י כד
10 שמות לד א · 11 שם לג י · 12 שם יא ג · 13 דברים לד ז

וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ וְגוֹ׳. וְכָךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]הֱוֵי קַבֵּל וּקַיֵּים. כְּלוֹמַר, תִּהְיֶה חָשׁוּךְ וְשָׁפָל בְּעֵינֶיךָ, וְתִתְקַיֵּם בָּעוֹלָם וְתִחְיֶה. וְזֶהוּ [2]שֶׁשָּׁאַל אֲלֶכְּסַנְדְּרוֹס מֻקְדּוֹן אֶת חַכְמֵי הַנֶּגֶב. אָמַר לָהֶן, מַה יַּעֲשֶׂה אָדָם וְיִחְיֶה? אָמְרוּ לוֹ, יָמוּת. כְּלוֹמַר, יָמִית אֶת עַצְמוֹ, שֶׁיִּרְאֶה עַצְמוֹ בַּמַּדְרֵגָה הַתַּחְתּוֹנָה שֶׁל שִׁפְלוּת וִיחַשֵּׁב עַצְמוֹ כְּאִלּוּ מֵת וְאֵינוֹ כְּלוּם. אָמַר לָהֶן, מַה יַּעֲשֶׂה אָדָם וְיָמוּת? אָמְרוּ לוֹ, יִחְיֶה. כְּלוֹמַר, יְחַיֶּה אָדָם אֶת עַצְמוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה וּבְתַעֲנוּגִים וַהֲנָאוֹת גּוּפָנִיּוֹת, וְאָז תָּמוּת הַנֶּפֶשׁ.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גְדוֹלָה מַעֲלַת הָעֲנָוָה וּמִי שֶׁמַּשְׁפִּיל עַצְמוֹ בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים חָשַׁק יְיָ בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי אַתֶּם הַמְעַט מִכָּל־הָעַמִּים. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְיִשְׂרָאֵל, חוֹשֵׁק אֲנִי בָּכֶם, שֶׁאַף־עַל־פִּי שֶׁאֲנִי מַשְׁפִּיעַ לָכֶם גְּדֻלָּה, אֵין אַתֶּם מִתְרַבְרְבִין לְפָנַי כָּאֻמּוֹת הַלָּלוּ, אֶלָּא אַתֶּם מְמַעֲטִין עַצְמְכֶם לְפָנַי. נָתַתִּי גְּדֻלָּה לְאַבְרָהָם, אָמַר [5]וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר. נָתַתִּי גְּדֻלָּה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן, אָמְרוּ [6]וְנַחְנוּ מָה. דָּוִד אָמַר, [7]וְאָנֹכִי תוֹלַעַת וְלֹא־אִישׁ חֶרְפַּת אָדָם וּבְזוּי־עָם. וּמַהוּ חָשַׁק בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם? חָשַׁק בָּכֶם, בָּעוֹלָם הַזֶּה. וַיִּבְחַר בָּכֶם, לָעוֹלָם הַבָּא. אֲבָל אֻמּוֹת־הָעוֹלָם אֵינָן כֵּן. נָתַתִּי גְּדֻלָּה לְנִמְרוֹד, אָמַר [8]הָבָה נִבְנֶה־לָּנוּ עִיר וְגוֹ׳. לְפַרְעֹה, אָמַר [9]מִי יְיָ אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ. סַנְחֵרִיב, אָמַר [10]מִי בְּכָל־אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת וְגוֹ׳. חִירָם, אָמַר [11]אֵל אָנִי מוֹשַׁב אֱלֹהִים יָשַׁבְתִּי. נְבוּכַדְנֶצַּר, אָמַר [12]אֶעֱלֶה עַל־בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן.

בָּנַי, אֶהֱבוּ אֶת הָעֲנָוָה וְהִדָּבְקוּ בַּשִּׁפְלוּת, מִפְּנֵי שֶׁמְּבִיאִין אֶת הָאָדָם לִידֵי הַכָּבוֹד, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [13]וְלִפְנֵי כָבוֹד עֲנָוָה. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמַּעֲלִין אֶת הָאָדָם לִגְדֻלָּה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר,

1 סנהדרין יד א 2 תמיד לב א 3 דברים ז ז 4 חולין פט א 5 בראשית יח כז
6 שמות טז ז 7 תהלים כב ז 8 בראשית יא ד 9 שמות ה ב 10 מלכים ב יח לה
11 יחזקאל כח ב 12 ישעיה יד יד 13 משלי טו לג, יח יב

[1]כִּי־הִשְׁפִּילוּ וַתֹּאמֶר גֵּוָה וְשַׁח עֵינַיִם יוֹשִׁעַ. דְּעוּ לָכֶם שֶׁכֵּן, שֶׁלֹּא זָכָה שָׁאוּל לַמַּלְכוּת, אֶלָּא בִּשְׁבִיל הָעֲנָוָה שֶׁהָיָה בּוֹ. וּמִנַּיִן אָנוּ אוֹמְרִים כֵּן? שֶׁנֶּאֱמַר, [2]הֲלֹא בֶן־יְמִינִי אָנֹכִי מִקְּטַנֵּי שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וּמִשְׁפַּחְתִּי הַצְּעִרָה מִכָּל־מִשְׁפְּחוֹת שִׁבְטֵי בִנְיָמִן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]פֶּן־יֶחְדַּל אָבִי מִן הָאֲתֹנוֹת וְדָאַג לָנוּ. שָׁקַל עַבְדּוֹ לוֹ. וּכְשֶׁהָיָה בּוֹרֵחַ מִן הַשְּׂרָרָה מַה כָּתוּב בּוֹ? [4]הִנֵּה־הוּא נֶחְבָּא אֶל־הַכֵּלִים. מֶה עָלְתָה לוֹ? [5]וְשָׁאוּל לָכַד הַמְּלוּכָה עַל־יִשְׂרָאֵל.

וְכֵן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֹא זָכָה לַמַּלְכוּת אֶלָּא לְפִי שֶׁהָיָה בּוֹ מִדַּת עֲנָוָה וְהָיָה מַשְׁפִּיל אֶת עַצְמוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וְדָוִד הוּא הַקָּטָן. וּמִנַּיִן שֶׁהָיָה מַשְׁפִּיל אֶת עַצְמוֹ? שֶׁנֶּאֱמַר, [7]מִי אָנֹכִי וְגוֹ' וּמִי בֵיתִי כִּי הֲבִאֹתַנִי עַד־הֲלֹם. וְאוֹמֵר,[8]וְאָנֹכִי תוֹלַעַת וְלֹא־אִישׁ חֶרְפַּת אָדָם וּבְזוּי־עָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [9]וַיֹּאמֶר דָּוִד הֲנִקַלָּה בְעֵינֵיכֶם הִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וְאָנֹכִי אִישׁ־רָשׁ וְנִקְלֶה. וְאוֹמֵר, [10]וּנְקַלֹּתִי עוֹד מִזֹּאת וְהָיִיתִי שָׁפָל בְּעֵינָי וְגוֹ'. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה[11], [12]וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן, לָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ יָקְטָן? שֶׁהָיָה מַקְטִין עַצְמוֹ, וּלְפִיכָךְ זָכָה לְהַעֲמִיד שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה מִשְׁפָּחוֹת. קַל־וָחֹמֶר, וּמָה אִם הַקָּטוֹן שֶׁמַּשְׁפִּיל אֶת עַצְמוֹ, כָּךְ. גָּדוֹל שֶׁהוּא מַקְטִין אֶת עַצְמוֹ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַגְדִּילוֹ.

וַחֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים בָּחֲרוּ בְּמִדַּת הָעֲנָוָה, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִמִּבְחַר מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת. וְיֵשׁ מֵהֶם שֶׁנִּשְׁתַּבַּח וְאָמַר, שֶׁהָיָה מוֹחֵל עַל עֶלְבּוֹנוֹ, וְהָיָה אוֹמֵר תָּמִיד, הַבּוֹרֵא יִמְחוֹל לְכָל מִי שֶׁצִּעֵר אוֹתִי. וְדָבָר זֶה, מִדַּרְכֵי הָעֲנָוָה.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [13]לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם עַנְוְתָן כְּהִלֵּל. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [14]כָּל מַעֲלָה, מִתְקַנְּאִים בָּאָדָם עָלֶיהָ, חוּץ מִן הָעֲנָוָה. וְאָמַר אַחֵר, [15]מִי שֶׁהוּא עָנָיו, יִהְיֶה אָדוֹן.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה,[16]אֵי זוֹ הִיא מִדַּת

---

1 איוב כב כט	2 שמואל א ט כא	3 שם שם ה	4 שם י כב	5 שם יד מז
6 שם יז יד	7 שמואל ב ז יח	8 תהלים כב ז	9 שמואל א יח כג
10 שמואל ב ו כב	11 בראשית רבא לז י	12 בראשית י כה	13 שבת ל ב
14 תיקון מדות הנפש שער ב חלק א	15 מבחר־הפנינים ג יא	16 השוה, אבות

עֲנָוָה? כֹּל שֶׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ, וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ מִתְיַהֵר כְּנֶגֶד הַבְּרִיּוֹת, וְשׁוֹמֵעַ חֶרְפָּתוֹ וְשׁוֹתֵק, וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ מַקְפִּיד בִּשְׁעַת כַּעְסוֹ, וּמְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ מַשְׁגִּיחַ בְּדִבְרֵי הַבַּטָּלָה.

הֲלֹא תִרְאוּ בָּנַי מַה שֶּׁכָּתוּב, [1]וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה וְגוֹ׳. וּמִפְּנֵי שֶׁשָּׁתַק משֶׁה וְלֹא הֱשִׁיבָם, נֶחְשַׁב לוֹ לַעֲנָוָה וְנִתְיַחֵס בָּהּ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר אַחֲרָיו, [2]וְהָאִישׁ משֶׁה עָנָו מְאֹד וְגוֹ׳.

וּמִדַּרְכֵי הָעֲנָוָה שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם עָלוּב וְלֹא עוֹלֵב, וּמַעֲנֶה רַךְ בְּפִיו וּמֵשִׁיב חֵמָה, וּמַרְבֶּה שָׁלוֹם עִם אָבִיו וְעִם אִמּוֹ וְעִם רַבּוֹ וְעִם חֲבֵרוֹ בַּשּׁוּק וַאֲפִילוּ עִם גּוֹי, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא אָהוּב לְמַעְלָה וְאָהוּב לְמַטָּה, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא מְקֻבָּל בִּפְנֵי הַבְּרִיּוֹת. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]הֱוֵי עָלוּב לְכָל אָדָם, וּלְאַנְשֵׁי־בֵיתְךָ יוֹתֵר מִכָּל הָעָם, וְיִהְיֶה נִבְזֶה בְּעֵינָיו וּמָאוּס בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וּמַשְׁפִּיל אֶת רוּחוֹ, וְכוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ, וּמַכְנִיעַ אֶת לִבּוֹ, וּבוֹלֵם אֶת פִּיו בִּשְׁעַת מְרִיבָה, וּמַקְדִּים שָׁלוֹם לְכָל אָדָם, וּמַחֲזִיק כָּל אָדָם נִכְבָּד מִמֶּנּוּ, וּבוֹרֵחַ מִן הַשְּׂרָרָה, וְאֵינוֹ רוֹדֵף אַחַר הַכָּבוֹד, וְיוֹשֵׁב בִּשְׁפַל הַמּוֹשָׁבוֹת וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ.

גְּדוֹלָה הִיא מַעֲלַת הָעֲנָוָה בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]אֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם אֶלָּא בְּמִי שֶׁמֵּשִׂים עַצְמוֹ כְּמִי שֶׁאֵינוֹ. כְּתִיב הָכָא [5]תֹּלֶה אֶרֶץ עַל־בְּלִימָה, וּכְתִיב הָתָם[6] וְנַחְנוּ מָה.

וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִדַּת עֲנָוָה, זוֹכֶה לִירַשׁ אֶת הָאָרֶץ וּלְהִתְעַנֵּג כָּל יָמָיו בְּשָׁלוֹם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וַעֲנָוִים יִירְשׁוּ־אָרֶץ וְהִתְעַנְּגוּ עַל־רֹב שָׁלוֹם. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נוֹתֵן לוֹ תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ וְשׁוֹמֵעַ תְּפִלָּתוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]תַּאֲוַת עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ יְיָ תָּכִין לִבָּם תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [9]קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי־לֵב וְאֶת־דַּכְּאֵי־רוּחַ יוֹשִׁיעַ.

1 במדבר יב א 2 שם שם ג 3 דרך־ארץ זוטא ג 4 חולין פט א 5 איוב כו ז
6 שמות טז ז 7 תהלים לז יא 8 שם י טז 9 שם לד יט

בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בְּמַעֲלָה הַחֲשׁוּבָה הַזֹּאת, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִן הַמַּעֲלוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת, וּבָהּ יֻשְׁלְמוּ לָכֶם כָּל עִנְיָנֵיכֶם. וּבַעֲבוּרָהּ, תִּנְחֲלוּ שֵׁם טוֹב וְאַהֲבַת כָּל אָדָם וְתִמְצְאוּ מְנוּחָה וּמַרְגּוֹעַ בְּעוֹלַמְכֶם. כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, [1]פְּרִי הַשִּׁפְלוּת, הָאַהֲבָה וְהַמְּנוּחָה. וְאָמַר אַחֵר, [2]יוֹעֵץ הַמַּדָּע, הָעֲנָוָה. וְאָמַר, כִּי פְּרִי הָעֲנָוָה, הַנִּצָּחוֹן. וּפְרִי הַשִּׁפְלוּת, הַשָּׁלוֹם וְהַשַּׁלְוָה. וּמֵעוֹלָם לֹא רָאִינוּ עָנָיו מִתְחָרֵט וְשָׁפָל נִכְשָׁל. וּכְבָר צִוָּה חָכָם אֶחָד אֶת בְּנוֹ וְאָמַר לוֹ, סְבוֹל דָּבָר אֶחָד, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִשְׁמַע דְּבָרִים רַבִּים. וּמִי שֶׁהוּא נָקֵל אֵצֶל עַצְמוֹ, יִהְיֶה נִכְבָּד אֵצֶל בְּנֵי־אָדָם. וְאָמַר, מַה טּוֹבָה הַכְנָעַת פִּי הֶעָנָיו מֵחֶרֶב פִּיפִיּוֹת הַגִּבּוֹר. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [3]הָעֲנָוָה תִּוָּדַע בִּשְׁעַת הַכַּעַס. וְאָמַר אַחֵר, [4]הָעֲנָוָה, מִשְׁעַן הַנָּבָל וּמָגֵן מֵהֶזֵּק הָאוֹיֵב. וְעַל כֵּן, לֹא תוּכַל לְהִלָּחֵם עִם נָבָל כְּמוֹ שֶׁתַּחֲרִישׁ. וּבָזֶה, תַּכְנִיעֵהוּ וְתָשִׁיב צוּר חַרְבּוֹ, וְתַשְׁלִיךְ עָלָיו חַרְבוֹת הָעֵדִים אֲשֶׁר יַרְאוּ מְחִילָּתְךָ לוֹ, וְהֵם יִקְחוּ נִקְמָתְךָ מִמֶּנּוּ.

גְּדוֹלָה הִיא הָעֲנָוָה, שֶׁכָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִדַּת עֲנָוָה, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מוֹחֵל לוֹ עַל כָּל עֲוֹנוֹתָיו וְעוֹבֵר לוֹ עַל כָּל פְּשָׁעָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]נוֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]כָּל הַמַּעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו, מַעֲבִירִין לוֹ עַל כָּל פְּשָׁעָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ, [6]לְמִי שֶׁמֵּשִׂים עַצְמוֹ כַּשִּׁירַיִם. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְחַיֶּה אוֹתוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּמְקִיצוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים. וּמַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם וְהִקְרִיב עָלָיו כָּל הַזְּבָחִים כֻּלָּן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה לֵב־נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [9]מַה שֶּׁפָּסַל בִּבְהֵמָה, הִכְשִׁיר

---

1 מבהר־הפנינים י טו　　2 מוסה"פ ב כא 53　　3 מוסה"פ ב כא 57　　4 מוסה"פ ב ג 4
5 מיכה ז יח　　6 ראש־השנה יז א—ב　　7 ישעיה נז טו　　8 תהלים נא יט
9 ויקרא רבא ז ב

בָּאָדָם. פָּסַל בִּבְהֵמָה [1]עַוֶּרֶת אוֹ שָׁבוּר, הִכְשִׁיר בָּאָדָם [2]זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה. וְעוֹד אָמְרוּ בָּאַגָּדָה, [3]הַהֶדְיוֹט הַזֶּה אִם מִשְׁתַּמֵּשׁ בִּכְלֵי שָׁבוּר, גְּנַאי הוּא לוֹ. אֲבָל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא כָּל כְּלֵי תַשְׁמִישָׁיו שְׁבוּרִין הֵן, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי־לֵב. [2]זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה. [5]הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב. [2]לֵב־נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה.

הוֹאִיל וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יִתְבָּרַךְ מִתְנַהֵג בַּעֲנָוָה עִם בְּרִיּוֹתָיו וְאוֹהֵב אֶת הָעֲנָוָה בְּכָל עִנְיָן וּבְכָל מָקוֹם, אִם כֵּן צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לְהַגְבִּיר מִדַּת הָעֲנָוָה עַל כָּל טְבָעָיו, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא עָנָיו וְשָׁפָל. שֶׁהֲרֵי הַדְּבָרִים קַל־וָחֹמֶר. וּמָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שֶׁהוּא מֶלֶךְ־מַלְכֵי־הַמְּלָכִים וְשַׁלִּיט בְּעוֹלָמוֹ לַעֲשׂוֹת מִמֶּנּוּ כִּרְצוֹנוֹ, וְלוֹ הַנֵּצַח וְהַגְּדֻלָּה וְהַהוֹד, וְגֵאֶה עַל כָּל גֵּאִים וּמִתְנַשֵּׂא עַל כָּל נְשִׂאִים, וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד שֶׁלּוֹ, וְאַף־עַל־פִּי־כֵן מִתְנַהֵג בַּעֲנָוָה עִם בְּרִיּוֹתָיו. קַל־וָחֹמֶר לְבָשָׂר־וָדָם שֶׁהוּא הֶבֶל וָרִיק רִמָּה וְתוֹלֵעָה צִיץ נוֹבֵל עָלֶה נִדָּף, שֶׁהַיּוֹם כָּאן וּמָחָר בַּקֶּבֶר, וְיֵשׁ לוֹ לִדְאֹג מִן הַמִּיתָה וּמִיּוֹם הַדִּין, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁצָּרִיךְ לְהַשְׁפִּיל עַצְמוֹ בְּתַכְלִית הַשִּׁפְלוּת וּלְהַכְנִיעַ יִצְרוֹ בְּתַכְלִית הַכְּנִיעוּת וְהָעֲנָוָה וְלִשְׁבּוֹר לִבּוֹ וְרוּחוֹ לִפְנֵי הַמָּקוֹם, וּלְהִתְנַהֵג עִם הַבְּרִיּוֹת בַּעֲנָוָה וּבְשִׁפְלוּת, וְיַעֲשֶׂה עַצְמוֹ [6]כָּאַסְקֻפָּה הַתַּחְתּוֹנָה שֶׁהַכֹּל דָּשִׁין בָּהּ וּכְיָתֵד נְמוּכָה שֶׁהַכֹּל תּוֹלִין עָלֶיהָ.

בָּנַי, הִתְנַהֲגוּ בְּמִדַּת הָעֲנָוָה. כִּי בַּעֲבוּרָהּ, יִרְבּוּ אוֹהֲבֵיכֶם וְיִמְעֲטוּ אוֹיְבֵיכֶם, וְיִרְבּוּ עוֹזְרֵיכֶם וְיִמְעֲטוּ חוֹמְסֵיכֶם. כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, [7]מִי שֶׁרַב סִבְלוֹ וְנִרְאֵית עַנְוָתוֹ, יִמְעֲטוּ חוֹמְסָיו וְיִרְבּוּ עוֹזְרָיו. וְאָמַר אַחֵר, [8]תְּחִלַּת רֶוַח הֶעָנָיו, שֶׁיַּעַזְרוּ אוֹתוֹ בְּנֵי־אָדָם עַל הַכְּסִיל. וְאָמַר אַחֵר, [9]הָעֹז וְהַנִּצּוּחַ, לֶעָנָיו.

לָכֵן בָּנַי, שִׂימוּ כַּוָּנַתְכֶם אֶל מַעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת וְתַגְבִּירוּ

1 ויקרא כב כב 2 תהלים נא יט 3 ויקרא רבא ז ב 4 תהלים לד יט 5 שם קמז ג
6 דרך־ארץ זוטא א 7 מבחר־הפנינים ג י 8 מבחר־הפנינים ג כ 9 מבחר־הפנינים ג יט

אוֹתָהּ עַל כָּל טִבְעֵיכֶם, כִּי בָהּ תַּעֲלוּ אֶל שְׁאָר מַעֲלוֹת מִדּוֹת הַטּוֹבוֹת בְּעֶזְרַת שַׁדַּי. כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, כַּאֲשֶׁר הַמּוּסָר וְהַחָכְמָה הַהַצְלָחָה הַגְּלוּיָה, כֵּן הַמְּחִילָה וְהָעֲנָוָה כְּלָל הַיֹּשֶׁר וְסִבָּה לְהַשִּׂיג רוּם הַמַּעֲלָה.

וֵאלֹהֵינוּ יַצְלִיחֵנוּ בָהּ בְּרַחֲמָיו.

וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִגַּעְנוּ עַד כָּאן לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח מַעֲלַת הָעֲנָוָה וְהַשִּׁפְלוּת וּבַעֲלֵיהֶן, נְסַפֵּר בִּגְנוּת הַגַּאֲוָה וְגַסּוּת־הָרוּחַ וּבַעֲלֵיהֶן, כְּדֵי לְהַדְרִיכָם בְּמִדַּת הָעֲנָוָה בְּעֶזְרַת־שַׁדַּי.

דְּעוּ בָנַי, כִּי מִדַּת הַגַּאֲוָה וְגַסּוּת־הָרוּחַ, מִדָּה שְׂנוּאָה מְאֹד לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת־הָרוּחַ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, כִּבְיָכוֹל אֵין אֲנִי וָהוּא יְכוֹלִין לָדוּר יַחַד בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]גְּבַהּ־עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל. קְרֵי בֵהּ, אִתּוֹ לֹא אוּכָל.

וְכֵן דָּוִד מְשַׁבֵּחַ בְּעַצְמוֹ, שֶׁלֹּא נָהַג עַצְמוֹ בְּמִדַּת הַגַּאֲוָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]יְיָ לֹא־גָבַהּ לִבִּי וְלֹא־רָמוּ עֵינַי וְלֹא־הִלַּכְתִּי בִּגְדֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה מְגֻנָּה הַמִּדָּה הַזֹּאת לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁכֵּן מָצִינוּ [4]בִּשְׁלֹשָׁה גְדוֹלֵי עוֹלָם עַל שֶׁנִּתְגָּאוּ בָּאוּ לִידֵי שִׁכְחָה. וּמִי הָיוּ? מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל וְדָוִד. מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם עַל שֶׁנִּתְגָּאָה בְּעַצְמוֹ עַל הַדַּיָּנִים שֶׁמִּנָּה וְאָמַר, [5]וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תַּקְרִבוּן אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו, הֶעְלִים מִמֶּנּוּ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִשְׁפַּט בְּנוֹת צְלָפְחָד, וְהֻצְרַךְ לִשְׁאוֹל דִּינָן מֵאֵת הַמָּקוֹם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־מִשְׁפָּטָן לִפְנֵי יְיָ.

וּשְׁמוּאֵל עַל שֶׁנִּתְגָּאָה בְּעַצְמוֹ וְאָמַר, [7]אָנֹכִי הָרֹאֶה. כְּשֶׁבָּא לִמְשׁוֹחַ אֶת דָּוִד, הֶעְלִימוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִמֶּנּוּ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וַיַּרְא אֶת־אֱלִיאָב וַיֹּאמֶר אַךְ נֶגֶד יְיָ מְשִׁיחוֹ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, שְׁמוּאֵל, לֹא אָמַרְתָּ אָנֹכִי הָרוֹאֶה? חַיֶּיךָ,

1 סוטה ה א 2 תהלים קא ה 3 שם קלא א 4 במדבר רבא כא יב
5 דברים א יז 6 במדבר כז ה 7 שמואל א ט יט 8 שם טז ו

אֲנִי מוֹדִיעֲךָ שֶׁאֵין אַתָּה הָרוֹאֶה. [1]אַל־תַּבֵּט אֶל־מַרְאֵהוּ וְאֶל־גְּבֹהַּ קוֹמָתוֹ כִּי מְאַסְתִּיהוּ.

וְכֵן דָּוִד עַל שֶׁנִּתְגָּאָה בְּעַצְמוֹ וְאָמַר, [2]זְמִרוֹת הָיוּ־לִי חֻקֶּיךָ, כְּלוֹמַר, הָיָה מִשְׁתַּבֵּחַ בְּעַצְמוֹ וְאוֹמֵר, שֶׁכָּל הַמִּצְוֹת הָיוּ בְּעֵינָיו קַלּוֹת וּרְגִילוֹת בְּפִיו כַּזְּמִירוֹת הַלָּלוּ – אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ־הוּא, חַיֶּיךָ שֶׁסּוֹפְךָ לִטְעוֹת בְּדָבָר שֶׁתִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן קוֹרְאִין אוֹתוֹ. בְּשָׁעָה שֶׁהֶעֱלָה אֶת הָאָרוֹן, טָעָה וּנְתָנוֹ עַל הָעֲגָלָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וַיַּרְכִּבוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל־עֲגָלָה חֲדָשָׁה. תָּלָה הָאָרוֹן בָּאֲוִיר וְנִשְׁמְטוּ הַפָּרוֹת מִתַּחְתָּיו. קָרַב עֻזָּה לְסָמְכוֹ, [4]וַיַּכֵּהוּ שָׁם הָאֱלֹהִים עַל־הַשַּׁל. מַהוּ עַל־הַשַּׁל? מִפְּנֵי שֶׁשִּׁגְגַת תַּלְמוּד עוֹלָה זָדוֹן. מִיָּד, [5]וַיִּחַר לְדָוִד עַל אֲשֶׁר פָּרַץ יְיָ פֶּרֶץ בְּעֻזָּה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, דָּוִד, לֹא אָמַרְתָּ [2]זְמִרוֹת הָיוּ־לִי חֻקֶּיךָ? לֹא לָמַדְתָּ [6]וְלִבְנֵי קְהָת לֹא נָתַן כִּי־עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ? הִתְחִיל דָּוִד תּוֹהֶא וְאוֹמֵר, [7]פָּרַץ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּנוּ כִּי־לֹא דְרַשְׁנֻהוּ כַּמִּשְׁפָּט.

בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין מְאֹד שֶׁלֹּא לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמִדַּת הַגַּאֲוָה, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מַלְבּוּשׁ הַמָּקוֹם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [9]מֶלֶךְ בָּשָׂר־וָדָם מִי שֶׁלּוֹבֵשׁ בַּלְדִּירִין שֶׁלּוֹ, כְּלוּם יֵשׁ לוֹ חַיִּים? מִי שֶׁלּוֹבֵשׁ מַלְבּוּשׁ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

וְעוֹד אָמְרוּ בָּאַגָּדָה, [10]אַרְבָּעָה גֵּאִים נִבְרְאוּ בָּעוֹלָם. הַגֵּאֶה שֶׁבַּבְּרִיּוֹת, אָדָם. הַגֵּאֶה שֶׁבָּעוֹפוֹת, נֶשֶׁר. הַגֵּאֶה שֶׁבַּבְּהֵמוֹת, שׁוֹר. הַגֵּאֶה שֶׁבַּחַיּוֹת, אֲרִי. וְכֻלָּן נָטְלוּ מַלְכוּת וְנִתְּנָה לָהֶם גְּדֻלָּה, וְהֵן קְבוּעִין תַּחַת הַמֶּרְכָּבָה שֶׁל מִי־שֶׁאָמַר־וְהָיָה־הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר, [11]פְּנֵי הָאֶחָד פְּנֵי הַכְּרוּב וּפְנֵי הַשֵּׁנִי פְּנֵי אָדָם וְהַשְּׁלִישִׁי פְּנֵי אַרְיֵה וְהָרְבִיעִי פְּנֵי־נָשֶׁר. וְכָל כָּךְ לָמָּה? כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְגָּאוּ

1 שמואל א טז ז 2 תהלים קיט נד 3 שמואל ב ו ג 4 שם שם ז
5 שם שם ח 6 במדבר ז ט 7 דברי הימים א טו יג 8 תהלים צג א
9 למ"מ 10 שמות רבא כג יג 11 יחזקאל י יד

בָּעוֹלָם וְיֵדְעוּ שֶׁיֵּשׁ מַלְכוּת־שָׁמַיִם עֲלֵיהֶם.

וְאָמַר חָכָם אֶחָד, "הַגְּדֻלָּה, מַעֲטֶה לַבּוֹרֵא וְכָל מִי שֶׁרוֹצֶה לְהִכָּנֵס עָלָיו בְּמַעֲטֵהוּ, יֶהְדְּפֵהוּ.

וְכָל הַמִּתְגָּאֶה, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַשְׁפִּילוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]גַּאֲוַת אָדָם תַּשְׁפִּילֶנּוּ. וְאִם הִשְׁפִּיל עַצְמוֹ, עוֹלֶה לִגְדֻלָּה וְכָבוֹד, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וּשְׁפַל־רוּחַ יִתְמֹךְ כָּבוֹד.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [2]רַחֵק מִמְּקוֹמְךָ שְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה מוֹשָׁבוֹת וְשֵׁב, כְּדֵי שֶׁיֹּאמְרוּ לְךָ עֲלֵה. וְאַל תַּעֲלֶה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ לְךָ רֵד. מוּטָב שֶׁיֹּאמְרוּ לְךָ עֲלֵה עֲלֵה, וְאַל יֹאמְרוּ לְךָ רֵד רֵד.

וְכֵן הָיָה הִלֵּל אוֹמֵר, [3]הַגְבָּהָתִי הִיא הַשְׁפָּלָתִי, וְהַשְׁפָּלָתִי הִיא הַגְבָּהָתִי. וּמַה טַּעַם? [4]הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת, [5]הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת.

וְעוֹד אָמְרוּ, [6]רֵד לְמַטָּה, עֲלֵה לְמַעְלָה. עֲלֵה לְמַעְלָה, רֵד לְמַטָּה. כְּלוֹמַר, אִם הִשְׁפִּיל אָדָם אֶת עַצְמוֹ לְמַטָּה, מַגְבִּיהִין אוֹתוֹ לְמַעְלָה. וְאִם הִגְבִּיהַּ אָדָם אֶת עַצְמוֹ לְמַעְלָה, מַשְׁפִּילִין אוֹתוֹ לְמַטָּה.

בָּנַי, הֱווּ בּוֹרְחִין מִן הַשְּׂרָרָה וְשִׂנְאוּ אֶת הַגַּאֲוָה, כִּי הִיא סִבָּה מוּכֶנֶת לְתַקָּלוֹת רַבּוֹת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]לִפְנֵי־שֶׁבֶר גָּאוֹן וְלִפְנֵי כִשָּׁלוֹן גֹּבַהּ־רוּחַ.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, *מִיטָטוֹר לַשֶּׁבֶר, גַּאֲוָה. וּמִיטָטוֹר לַכִּשָּׁלוֹן, גֹּבַהּ־רוּחַ. בְּרִית כְּרוּתָה לָעוֹלָם, שֶׁאֵין גַּסּוּת־הָרוּחַ שֶׁלֹּא יִהְיֶה אַחֲרָיו שֶׁבֶר וְכִשָּׁלוֹן.

צְאוּ וּרְאוּ מַה שֶּׁאֵרַע לְפַרְעֹה וּלְסַנְחֵרִיב וְלִנְבוּכַדְנֶצַּר וּלְחִירָם מֶלֶךְ צֹר. עַל שֶׁנִּתְגָּאוּ בְּעַצְמָן, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא הִשְׁפִּילָן בְּתַכְלִית הַשִּׁפְלוּת, כְּדֵי שֶׁיֵּדְעוּ הַכֹּל שֶׁיֵּשׁ אֱלוֹהַּ וְאָדוֹן עֲלֵיהֶם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [8]יַעַן כִּי גָבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן וַתֵּלַכְנָה נְטוּיוֹת גָּרוֹן וּמְשַׂקְּרוֹת עֵינָיִם וְגוֹ׳. עַל שֶׁנִּתְגָּאוּ בְּעַצְמָן, מַה

1 משלי כט כג　2 ויקרא רבא א ה　3 שמות רבא מה ה　4 תהלים קיג ה　5 שם שם ו
6 שוחר טוב הנדפס בביהמ"ד ח"ה　7 משלי טז יח　8 ישעיה ג טז
* שליח־רץ המכריז לפני בוא הדבר. למ"מ

כְּתִיב בְּעִנְיָן, [1]בַּיּוֹם הַהוּא יָסִיר אֲדֹנָי אֵת תִּפְאֶרֶת הָעֲכָסִים וְגוֹ׳. וֶהֱבִיאָן בְּתַכְלִית הַשִּׁפְלוּת וְהַבִּזָּיוֹן.

בָּנַי, מַאֲסוּ הַגַּאֲוָה וּתְתַעֲבוּ גַּסּוּת־הָרוּחַ, מִפְּנֵי שֶׁהַדָּבָר שָׂנְאוּי מְאֹד בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת־הָרוּחַ כְּעוֹבֵד עֲבוֹדָה־זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]תּוֹעֲבַת יְיָ כָּל־גְּבַהּ־לֵב יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה. מְלַמֵּד, שֶׁאֲפִילוּ יֵשׁ בּוֹ תּוֹרָה וְחָכְמָה כְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁקִּבֵּל אֶת הַתּוֹרָה מִיָּדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְיָדוֹ, וְיֵשׁ בּוֹ גַּסּוּת־הָרוּחַ, לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם.

וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת־הָרוּחַ וּמִתְגָּאֶה עַל הַבְּרִיּוֹת, לַסּוֹף מִתְמַעֵט וְהוֹלֵךְ לְשָׁעָה קַלָּה וְאֵינֶנּוּ בָּעוֹלָם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]רֹמּוּ מְעַט וְאֵינֶנּוּ וְגוֹ׳. כְּלוֹמַר, רוֹמְמוּתָן שֶׁל רְשָׁעִים אֵינוֹ אֶלָּא זְמַן מְעַט. הֲלֹא תִרְאוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בְּהָמָן, [5]אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה גִּדַּל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶת־הָמָן וְגוֹ׳ וַיְנַשְּׂאֵהוּ וַיָּשֶׂם אֶת־כִּסְאוֹ מֵעַל כָּל־הַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ. מֶה עָלְתָה לוֹ? [6]וַיִּתְלוּ אֶת־הָמָן עַל־הָעֵץ וְגוֹ׳. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [7]כְּלֵי זְכוּכִית לְפִי נְפִיחָתָן הִיא שְׁבִירָתָן. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁכָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת־הָרוּחַ, נִטְרָד מֵחַיֵּי הָעוֹלָם־הַבָּא וְאִשָּׁהּ־שֶׁל־גֵּיהִנֹּם אוֹכַלְתּוֹ. דְּתָנָא דְּבֵי־אֵלִיָּהוּ, גַּסֵּי הָרוּחַ וּמְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע וּמְדַבְּרֵי כָזָב וְהַחֲכָמִים בְּעֵינֵיהֶם, עֲלֵיהֶן הַכָּתוּב אוֹמֵר, [8]כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל־זֵדִים וְכָל־עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא וְגוֹ׳.

וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת־הָרוּחַ, יֵצֶר־הָרָע שׁוֹלֵט בּוֹ וְכוֹפֵר בָּעִקָּר, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]רָשָׁע כְּגֹבַהּ אַפּוֹ בַּל־יִדְרֹשׁ אֵין אֱלֹהִים כָּל־מְזִמּוֹתָיו. וְכֵן מֹשֶׁה מַזְהִיר אֶת יִשְׂרָאֵל וְאוֹמֵר, [10]וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ.

וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [11]הָעֹשֶׁר מַטֵּה־הַגַּאֲוָה, וְהַגַּאֲוָה מִרְכֶּבֶת־

1 ישעיה ג יח 2 סוטה ד ב 3 משלי טז ה 4 איוב כד כד 5 אסתר ג א
6 שם ז י 7 למ״מ 8 מלאכי ג יט 9 תהלים י ד 10 דברים ח יד
11 מוסה״פ ב א 29

הָרֶשַׁע. וְאָמַר אַחֵר, [1]סָמוּךְ לַגַּאֲוָה, רוֹעַ מַעֲלָלִים.

וּמָצִינוּ בָּאַגָּדָה, [2]כִּי בְנֵי־סִימוֹנְיָא בָּאוּ לִפְנֵי רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, וּבִקְשׁוּ מִמֶּנּוּ שֶׁיִּתֵּן לָהֶם אָדָם אֶחָד שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם לְתַלְמִיד־חָכָם וְחַזָּן וְדַיָּן וְדַרְשָׁן וּבַעַל־מִשְׁנָה, שֶׁיַּעֲשֶׂה לָהֶן כָּל צָרְכֵיהֶן. וְנָתַן לָהֶן לֵוִי בַּר־סִיסִי. וְעָשׂוּ לוֹ בִּימָה גְדוֹלָה וְהוֹשִׁיבוּהוּ עָלֶיהָ. וְשָׁאֲלוּ לוֹ, גִּדֶּמֶת בַּמֶּה חוֹלֶצֶת, וְלֹא יָדַע לַהֲשִׁיבָם. וְעוֹד שְׁאָלוּהוּ, הַיְבָמָה שֶׁרָקְקָה דָּם מַהוּ, וְלֹא יָדַע לַהֲשִׁיבָם. אָמְרוּ, שֶׁמָּא אֵינוֹ בַּעַל־מִשְׁנָה נִשְׁאָלֵהוּ בְּדִבְרֵי אַגָּדָה. וְשָׁאֲלוּ אוֹתוֹ, מַאי דִּכְתִיב, [3]אֲבָל אַגִּיד לְךָ אֶת־הָרָשׁוּם בִּכְתָב אֱמֶת? אִם אֱמֶת לָמָּה רָשׁוּם, וְאִם רָשׁוּם לָמָּה אֱמֶת? וְלֹא יָדַע מַה לַהֲשִׁיבָם. בָּאוּ לִפְנֵי רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ וְאָמְרוּ לוֹ, אוֹתוֹ הָאִישׁ שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ, לֹא הֵשִׁיב לָנוּ דָּבָר עַל שְׁאֵלוֹתֵינוּ. אָמַר לָהֶן, אָדָם גָּדוֹל נָתַתִּי לָכֶם. שָׁלַח רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ וֶהֱבִיאוֹ אֶצְלוֹ. וְשָׁאַל אוֹתוֹ לִפְנֵיהֶן, גִּדֶּמֶת בַּמֶּה חוֹלֶצֶת? אָמַר לוֹ, אֲפִילוּ בְשִׁנֶּיהָ. רָקַת דָּם מַהוּ? אָמַר לוֹ, אִם יֶשׁ בּוֹ צַחְצוּחִית שֶׁל רֹק, כָּשֵׁר. אִם אֱמֶת לָמָּה רָשׁוּם, וְאִם רָשׁוּם לָמָּה אֱמֶת? אָמַר לוֹ, עַד שֶׁלֹּא נִתְחַתֵּם גְּזַר־דִּין, רָשׁוּם. מִשֶּׁנִּתְחַתֵּם גְּזַר־דִּין, אֱמֶת. אָמַר לוֹ, וְלָמָּה לֹא הֲשַׁבְתָּ לָהֶם מִתְּחִלָּה כְּשֶׁשְּׁאָלוּךָ? אָמַר לוֹ, עָשׂוּ לִי בִּימָה גְדוֹלָה וְהוֹשִׁיבוּנִי עָלֶיהָ, וְנִתְגָּאָה רוּחִי עָלַי, וְלֹא יָדַעְתִּי מַה לַהֲשִׁיבָם. וְקָרָא רַבֵּנוּ עָלָיו, [4]אִם־נָבַלְתָּ בְהִתְנַשֵּׂא. מִי גָּרַם לְךָ לְהִתְנַבֵּל בְּדִבְרֵי־תוֹרָה? בִּשְׁבִיל שֶׁנָּשָׂאתָ עַצְמְךָ בָּהֶן.

אוֹי לָהּ לְגַסּוּת־הָרוּחַ כַּמָּה עוֹשָׂה. מְשַׁכַּחַ אֶת הַשֵּׁם, מְשַׁכַּחַ אֶת הַתַּלְמוּד, מְשַׁכַּחַ אֶת מַעֲשִׂים־טוֹבִים, וּמְשַׁכֵּחַ דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, וְאֵינוֹ מִתְעַסֵּק בִּמְלַאכְתּוֹ.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]הָרַבָּנוּת מְקַבֶּרֶת בְּעָלֶיהָ, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּיוֹסֵף הַצַּדִּיק שֶׁמֵּת קֹדֶם אֶחָיו, מִפְּנֵי שֶׁנָּהַג עַצְמוֹ

---

1 תיקון מדות הנפש יז א   2 ירושלמי יבמות פרק יב הלכה ו, ס ג, סא א   3 דניאל י כא
4 משלי ל לב   5 ברכות נה א, פסחים פז ב

בְּרַבָּנוּת, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל־אֶחָיו וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא. וְכֵן צִוּוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]אֱהֹב אֶת הַמְּלָאכָה, וּשְׂנָא אֶת הָרַבָּנוּת. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]כָּל הָעוֹשֶׂה עַצְמוֹ גָּדוֹל, אֵינוֹ גָּדוֹל, אִם אֵין אַחֵר גָּדוֹל מִמֶּנּוּ מְגַדְּלוֹ. [4]וְכָל מִי שֶׁהוּא רוֹדֵף אַחַר הַשְּׂרָרָה, הַשְּׂרָרָה בּוֹרַחַת מִמֶּנּוּ. וְכָל מִי שֶׁבּוֹרֵחַ מִן הַשְּׂרָרָה, הַשְּׂרָרָה רוֹדֶפֶת אַחֲרָיו. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, מִי שֶׁלֹּא הִתְגָּאָה בְּנַפְשׁוֹ, עָזַר אוֹתָהּ. וּמִי שֶׁהִתְגָּאָה בָּהּ, הִשְׁפִּילָהּ. וְאָמַר, מִי שֶׁסָּמַךְ עַל עֲצָתוֹ, תָּעָה. וּמִי שֶׁבָּטַח עַל שִׂכְלוֹ, נִכְשַׁל. וּמִי שֶׁהִתְגָּאָה עַל בְּנֵי־אָדָם, שָׁפַל. וְאָמַר, *אֲנִי תָמֵהַּ מִמִּי שֶׁעָבַר בְּמַעֲבַר הַשֶּׁתֶן וְהַדָּם, אֵיךְ יִתְגָּאֶה.

וְכָל מִי שֶׁמּוֹאֵס אֶת הַגַּאֲוָה וּמְתַעֵב אֶת הַגְּדֻלָּה וְגַסּוּת הָרוּחַ וְהוּא שָׁפָל בִּפְנֵי כָּל הָאָדָם, הֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח, מִפְּנֵי שֶׁמִּסְתַּפֵּק בֵּין בְּדָבָר מְעַט בֵּין בְּהַרְבֵּה. כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, מִי שֶׁנִּכְנְסָה בּוֹ הַגַּאֲוָה וְהַגְּדֻלָּה, אֵין כָּל הָעוֹלָם וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ מַסְפִּיק לְכַלְכָּלָתוֹ לְגֹבַהּ לִבּוֹ וּלְרֹב תַּאֲוָתוֹ. וּמִי שֶׁנִּכְנָע, הוּא מִסְתַּפֵּק לִמְזוֹנוֹתָיו וּלְסִפְקוֹ.

אוֹי לָהֶן לַגֵּאִים, שֶׁבְּדָבָר שֶׁמִּתְגָּאִין, בְּאוֹתוֹ־הַדָּבָר עַצְמוֹ נִפְרָע מֵהֶן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. צֵא וּלְמַד מֵאַנְשֵׁי דוֹר־הַמַּבּוּל וּמִדּוֹר־הַפְּלָגָה וּמֵאַנְשֵׁי סְדוֹם וַעֲמוֹרָה וּמִמִּצְרַיִם, שֶׁבְּדָבָר שֶׁנִּתְגָּאוּ, בּוֹ־בַדָּבָר נִפְרַע הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מֵהֶן. בְּדוֹר־הַמַּבּוּל כְּתִיב, [5]וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי־הִשְׁחִית כָּל־בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ עַל־הָאָרֶץ – שֶׁהָיוּ בָּאִין עַל נְשֵׁי חַבְרֵיהֶן. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]שֶׁאֲפִילוּ בְּהֵמָה חַיָּה וָעוֹף הָיוּ נִזְקָקִין לְשֶׁאֵינָן מִינָן. בְּרוֹתְחִין קִלְקְלוּ וּבְרוֹתְחִין נִדּוֹנוּ, שֶׁהָיוּ מֵי הַמַּבּוּל חַמִּין. וּבְדוֹר־הַפְּלָגָה כְּתִיב, [7]הָבָה נִבְנֶה־לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שֵׁם פֶּן־נָפוּץ עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ. מַה כְּתִיב בָּעִנְיָן, [8]וַיָּפֶץ יְיָ אֹתָם וְגוֹ'. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר

---

1 שמות א ו   2 אבות א ו   3 ריש אבות דרבי נתן, שכטר נוסחא ב'   4 השוה עירובין יג ־
5 בראשית ו יב   6 סנהדרין קח ב, רש"י נח ו יב   7 בראשית יא ד   8 שם שם ח
* מבחר הפנינים נה ג

הַכָּתוּב, [1]מְגוֹרַת רָשָׁע הִיא תְבוֹאֶנּוּ. וּבְאַנְשֵׁי־סְדוֹם כְּתִיב, [2]פָּרַץ נַחַל מֵעִם־גָּר הַנִּשְׁכָּחִים מִנִּי־רָגֶל דַּלּוּ מֵאֱנוֹשׁ נָעוּ. [3]שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁהָיוּ צָרֵי־עַיִן בְּמָמוֹנָם, שֶׁלֹּא הָיוּ מְהַנִּין (לָהֶם) מִשֶּׁלָּהֶם לָעוֹבְרִים וְשָׁבִים, לֹא הָיוּ הָעֲנִיִּים עוֹבְרִים דֶּרֶךְ שָׁם. וּמִתּוֹךְ כָּךְ, נֶהֶפְכָה אַרְצָם וְהָיְתָה שְׁמָמָה מִבְּלִי עוֹבֵר וָשָׁב. וּבְמִצְרַיִם כְּתִיב, [4]כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם. [5]הֵם אִבְּדוּ זְכוּרֵיהֶם בַּמַּיִם, לְפִיכָךְ טִבְּעָם בַּמָּיִם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [6]בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְּחָהּ תְּרִיבֶנָּה. [7]בַּמִּדָּה שֶׁאָדָם מוֹדֵד, בָּהּ מוֹדְדִין לוֹ.

בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין מִלְּהִתְחַבֵּר עִם בַּעַל־גַּאֲוָה וְגַסּוּת־הָרוּחַ, וְתִבְרְחוּ מִמֶּנּוּ מְלֹא־עֵינֵיכֶם כַּאֲשֶׁר יִבְרַח הָאָדָם מִשּׁוֹר הַמּוּעָד, מִפְּנֵי שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁיַּעֲמִיד אֶתְכֶם אֶל הַסַּכָּנוֹת בְּגַאֲוַת לִבּוֹ וְגַסּוּת רוּחוֹ. וְכֵן שְׁלֹמֹה מַזְהִיר בְּחָכְמָתוֹ וְאוֹמֵר, [8]טוֹב שְׁפַל־רוּחַ אֶת־עֲנָוִים מֵחַלֵּק שָׁלָל אֶת־גֵּאִים.

צֵא וּלְמַד מִזְּכַרְיָה בֶּן־יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁנִּתְגָּאָה לִבּוֹ עָלָיו וְנִתְיַהֵר, נֶהֱרַג וְנֶהֶרְגוּ בְדָמוֹ כַּמָּה נְפָשׁוֹת מִיִּשְׂרָאֵל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וְרוּחַ אֱלֹהִים לָבְשָׁה אֶת־זְכַרְיָה בֶּן־יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיַּעֲמֹד מֵעַל לָעָם. [10]מַהוּ וַיַּעֲמֹד מֵעַל לָעָם? שֶׁרָאָה עַצְמוֹ גָּבוֹהַּ מִכָּל הָעָם, חֲתַן־הַמֶּלֶךְ וְכֹהֵן וְנָבִיא וְדַיָּן, וְהִתְחִיל לְדַבֵּר גְּדוֹלוֹת. וּמִתּוֹךְ כָּךְ, נֶהֱרַג.

וְאָמַר חָכָם אֶחָד, אַרְבָּעָה דְבָרִים מְאַבְּדִים אֶת הָאָדָם, הַגַּאֲוָה, וְהָעִקְּשׁוּת, וְהָעַצְלָה, וְהַמְּהִירוּת. וְאָמְרוּ עַל דַּל גֵּאֶה אֶחָד, שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ בַּדֶּרֶךְ וְרָאָה עַל הַדֶּרֶךְ מֻשְׁלָךְ דִּינַר זָהָב, וְלֹא רָצָה לָשׁוּחַ אֶת עַצְמוֹ וְלִטְּלוֹ, וְקָרָא אָדָם אַחֵר וְאָמַר לוֹ שֶׁיִּטְּלֵהוּ, וּנְטָלוֹ. וְשָׁאַל אוֹתוֹ עַל הָעִנְיָן. וְהֵשִׁיב לוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא (הָיָה) אָדָם חָשׁוּב וְנִכְבָּד, וּגְנַאי עָלָיו הַדָּבָר לָשׁוּחַ וְלִטְּלֵנוּ. וְאָמַר לוֹ, כַּמָּה אַתָּה מְגֻנֶּה יוֹתֵר מִן הַבְּגָדִים הַבְּלוּיִים שֶׁעָלֶיךָ מִמַּה שֶּׁהָיִיתָ מִתְגַּנֶּה לָשׁוּחַ לִטּוֹל דִּינַר זָהָב.

1 משלי י כד 2 איוב כח ד 3 סנהדרין קט א 4 שמות יח יא 5 מכילתא בשלח יד כו
6 ישעיה כז ח 7 סוטה ח ב 8 משלי טז יט 9 דברי הימים ב כד כ 10 פתיחתא איכה רבא כג

וְשָׁמַעְתִּי כִּי הַמֶּלֶךְ פְּרִידִירִיקוֹ רָאָה עַל הַדֶּרֶךְ מֻשְׁלֶכֶת פְּרוּטָה אַחַת שֶׁל נְחשֶׁת וְשָׁח אֶת עַצְמוֹ וּנְטָלָהּ. וְנִשְׁאַל עַל הָעִנְיָן, וְהֵשִׁיב, כְּדֵי לְלַמֵּד דֶּרֶךְ־אֶרֶץ לִשְׁאָר בְּנֵי־אָדָם.

וּדְעוּ לָכֶם בָּנַי, כִּי טוֹב לוֹ לָאָדָם לְהִתְחַבֵּר עִם הַשּׁוֹטֶה כְּשֶׁאִי־אֶפְשָׁר לוֹ לַעֲשׂוֹת בְּעִנְיָן אַחֵר, מִלְּהִתְחַבֵּר עִם בַּעַל־גַּאֲוָה. מִפְּנֵי שֶׁהַשּׁוֹטֶה, חוֹבָה עַל הָאָדָם לִסְבּוֹל מִפְּנֵי שְׁטוּתוֹ. וּבַעַל־גַּאֲוָה, יִתְרַהֵב וְיִתְגַּדֵּל עַל הָאָדָם עַל כָּל דָּבָר עַד שֶׁיִּלְאֶה לִסְבּוֹל מִמֶּנּוּ, וְנִמְצָא מֵרִיב וּמִתְקוֹטֵט עִמּוֹ, וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּכְלֶה הַקֶּרֶן.

וְשָׁאֲלוּ הֶחָכָם, [1]מַה הִיא הַגַּאֲוָה? וְאָמַר, שְׁטוּת שֶׁאֵין בְּעָלֶיהָ יָכוֹל לְהַנִּיחָהּ. וְאָמַר, אִלּוּ יָדַע הַגֵּאֶה עֵרֶךְ עַצְמוֹ, לֹא הָיָה מִתְגָּאֶה.

וּמָה הִיא הַגַּאֲוָה, וְאֵיךְ בָּאָה בְּלֵב הָאָדָם? שֶׁהָאָדָם מִתְגָּאֶה בְּעַצְמוֹ עַל שׁוּם מַעֲלָה אֲשֶׁר הוּא סָבוּר שֶׁתִּהְיֶה בוֹ. אֶפְשָׁר שֶׁהוּא סָבוּר לִהְיוֹתוֹ מֻפְלָג בְּחָכְמָה אוֹ בְנוֹי אוֹ בְעֹשֶׁר אוֹ בִגְבוּרָה אוֹ בְּאַחַת מִשְּׁאָר מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת, וּמִתּוֹךְ כָּךְ, רוֹאֶה אֶת עַצְמוֹ שֶׁהוּא בַּמַּעֲלָה הָעֶלְיוֹנָה, וּמֵגִיס לִבּוֹ וּמִתְנַשֵּׂא בְּעַצְמוֹ, וְאֵין כָּל אָדָם חָשׁוּב בְּעֵינָיו לִכְלוּם, וְאֵינָן נִרְאִין בְּעֵינָיו מִנְהֲגוֹת הָאֲנָשִׁים, וְנוֹהֵג מִנְהָגוֹת בִּפְנֵי־עַצְמוֹ חֲלוּקִין מִשְּׁאָר הָאֲנָשִׁים, וּמִתְבּוֹדֵד וְיוֹשֵׁב לוֹ בִּפְנֵי־עַצְמוֹ. כְּלוֹמַר, שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לֵישֵׁב וּלְהִתְעָרֵב עִם כָּל אָדָם. וּכְשֶׁהוּא מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ, הוֹלֵךְ עָקֵב בְּצַד גּוּדָל עַל דֶּרֶךְ גַּאֲוָה וְגַסּוּת.

וּכְבָר אָמְרוּ [2]עַל אֶחָד מֵהַמְּלָכִים שֶׁהָיָה מְמַהֵר בַּהֲלִיכָתוֹ כְּשֶׁהָיָה הוֹלֵךְ, וְשָׁאֲלוּ אוֹתוֹ עַל עִלַּת הַדָּבָר, וְאָמַר, לְפִי שֶׁהוּא רָחוֹק יוֹתֵר מִדֶּרֶךְ הַגַּאֲוָה וְיוֹתֵר מַהֵר לְהַשְׁלָמַת הַחֵפֶץ. וְעוֹד מִדּוֹת אֲחֵרוֹת גְּרוּעוֹת יֵשׁ לְבַעַל גַּאֲוָה, שֶׁכְּשֶׁהוּא הוֹלֵךְ עִם הָאֲנָשִׁים, מַגְבִּיהַּ קוֹמָתוֹ וְהוֹלֵךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה, וְאֵינוֹ מַקְדִּים

1 מבחר־הפנינים נה ה 2 חובות הלבבות שער הכניעה פרק י

שָׁלוֹם לְכָל אָדָם, וְאֵינוֹ מְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת, וְרוֹצֶה שֶׁיְּכַבְּדוּהוּ אֲחֵרִים. וְכָל דְּבָרָיו וּמִנְהֲגוֹתָיו וּמַשָּׂאוֹ וּמַתָּנוֹ עִם הַבְּרִיּוֹת, הֵם עַל דֶּרֶךְ הַגַּאֲוָה וְגַסּוּת־הָרוּחַ, עַד שֶׁיִּלְאוּ מִמֶּנּוּ הָאֲנָשִׁים וְיִתְגַּנֶּה בְעֵינֵיהֶם וְיִתְרַחֲקוּ מִמֶּנּוּ בְּתַכְלִית הָרִחוּק, מִפְּנֵי גַּאֲוָתוֹ.

וּמִסְּעִיפֵי הַמִּדָּה הַמְגֻנָּה הַזֹּאת יוֹצֵאת הַיְהִירוּת, שֶׁהִיא מִדָּה שְׂנוּאָה וּמְשֻׁקֶּצֶת בְּיוֹתֵר לִפְנֵי הַמָּקוֹם וְלִפְנֵי הַבְּרִיּוֹת, [1]שֶׁכֵּן מָצִינוּ בֶּאֱלִישָׁע, מִפְּנֵי שֶׁנִּתְיַהֵר וְאָמַר [2]לוּלֵי פְּנֵי־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֲנִי נֹשֵׂא אִם־אַבִּיט אֵלֶיךָ וְאִם־אֶרְאֶךָּ, נִתְעַלְּמָה מִמֶּנּוּ רוּחַ־הַקֹּדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וְעַתָּה קְחוּ־לִי מְנַגֵּן וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן וַתְּהִי עָלָיו יַד יְיָ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]כָּל הַמִּתְיַהֵר, אִם חָכָם הוּא – חָכְמָתוֹ מִסְתַּלֶּקֶת מִמֶּנּוּ, וְאִם נָבִיא הוּא – נְבוּאָתוֹ מִסְתַּלֶּקֶת מִמֶּנּוּ. אִם חָכָם הוּא חָכְמָתוֹ מִסְתַּלֶּקֶת מִמֶּנּוּ מְנָלָן? מֵהִלֵּל. כְּשֶׁשְּׁאָלוּהוּ בְּנֵי־בְתֵירָה, אִם פֶּסַח דּוֹחֶה שַׁבָּת אִם לָאו, וְהֵשִׁיב לָהֶן, שֶׁדּוֹחֶה שַׁבָּת וּמִנּוּהוּ נָשִׂיא עֲלֵיהֶן. וְהָיָה יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ בְּהִלְכוֹת פֶּסַח כָּל הַיּוֹם כֻּלּוֹ. הִתְחִיל מְקַנְטְרָן בִּדְבָרִים, וְאָמַר לָהֶן, מִי גָּרַם לָכֶם שֶׁאֶעֱלֶה מִבָּבֶל וְאֶהְיֶה נָשִׂיא עֲלֵיכֶם, עַצְלוּת שֶׁהָיְתָה בָכֶם שֶׁלֹּא שִׁמַּשְׁתֶּם שְׁנֵי גְדוֹלֵי הַדּוֹר שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן. אָמְרוּ לוֹ, שָׁכַח וְלֹא הֵבִיא סַכִּין מֵעֶרֶב־שַׁבָּת מַהוּ? אָמַר לָהֶן, הֲלָכָה זוֹ שָׁמַעְתִּי וְשָׁכַחְתִּי, אֶלָּא הַנַּח לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל, אִם אֵינָן נְבִיאִים, בְּנֵי־נְבִיאִים הֵן. לְמָחָר, מִי שֶׁפִּסְחוֹ טָלֶה, תָּחַב לוֹ בְּצַמְרוֹ. מִי שֶׁפִּסְחוֹ גְּדִי, תָּחַב לוֹ בֵּין קַרְנָיו. רָאָה מַעֲשֶׂה, וְנִזְכַּר הֲלָכָה וְאָמַר, כָּךְ מְקֻבָּל אֲנִי מִפִּי שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן. וַהֲלֹא הִלֵּל עַנְוְתָן גָּדוֹל הָיָה וְלֹא קִנְטְרָן מִתּוֹךְ גַּסּוּת־הָרוּחַ אֶלָּא דֶּרֶךְ תּוֹכָחָה, וְאַף־עַל־פִּי־כֵן, מִתּוֹךְ שֶׁקִּנְטְרָן דֶּרֶךְ יְהִירוּת, נִתְעַלְּמָה הֲלָכָה מִמֶּנּוּ וְאָמַר, הֲלָכָה זוֹ שָׁמַעְתִּי וְשָׁכַחְתִּי.

[4]וְאִם נָבִיא הוּא נְבוּאָתוֹ מִסְתַּלֶּקֶת מִמֶּנּוּ מְנָלָן? מִדְּבוֹרָה,

---

1 פסחים סו ב 2 מלכים ב ג יד 3 שם שם טו 4 פסחים סו ב

שֶׁנִּתְיַהֲרָה וְנִתְגָּאֲתָה בְּעַצְמָהּ וְאָמְרָה, [1]חָדְלוּ פְרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדֵלּוּ עַד שַׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה שַׁקַּמְתִּי אֵם בְּיִשְׂרָאֵל. וּלְבַסּוֹף נִסְתַּלְּקָה מִמֶּנָּה רוּחַ־הַקֹּדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי דַּבְּרִי־שִׁיר וְגוֹ', שֶׁכְּבָר נִסְתַּלְּקָה מִמֶּנָּה רוּחַ־הַקֹּדֶשׁ.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]כָּל הַמִּתְיַהֵר, אֲפִילוּ עַל אַנְשֵׁי־בֵיתוֹ אֵינוֹ מְקֻבָּל, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]גֶּבֶר יָהִיר וְלֹא יִנְוֶה.

וְכָל מִי שֶׁמִּתְגָּאֶה וּמִתְיַהֵר, סוֹף שֶׁיּוֹרֵשׁ הַבּוּז וְהַקָּלוֹן, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]בָּא זָדוֹן וַיָּבֹא קָלוֹן וְגוֹ'. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁנִּקְרָא לֵץ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא [7]שֶׁכָּל הַמִּתְיַהֵר נוֹפֵל בְּגֵיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן. וְאֵין עֶבְרָה אֶלָּא גֵיהִנֹּם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]יוֹם עֶבְרָה הַיּוֹם הַהוּא.

לָכֵן בָּנַי שִׁמְעוֹנִי, כְּדֵי שֶׁלֹּא תָבוֹאוּ לִידֵי גַּסּוּת־הָרוּחַ וִיהִירוּת. תְּחִלָּה, הִסְתַּכְּלוּ בְעַצְמְכֶם, שֶׁלְּאַחַר שָׁעָה, מִיתָה. וּשְׂאוּ עֵינֵיכֶם לַמָּרוֹם וּרְאוּ מִי בָרָא חַמָּה וּלְבָנָה כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם וְכָל מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית כֻּלָּם, שֶׁבְּחָכְמַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ וּבִתְבוּנָתוֹ וּבְחַסְדּוֹ עִם כָּל אֶחָד, כֻּלָּן תְּלוּיִין בְּמַאֲמַר שְׂפָתָיו, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל־צְבָאָם. וְתַחְזְרוּ וְתִסְתַּכְּלוּ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבִדְגֵי הַיָּם, שֶׁמְּזוֹנוֹת כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּיָדוֹ, וְנִשְׁמַת כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּיָדוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [10]אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל־חָי וְרוּחַ כָּל־בְּשַׂר־אִישׁ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [11]בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי.

לְפִיכָךְ, חַיָּב אָדָם לְבָרֵךְ וּלְשַׁבֵּחַ וּלְרוֹמֵם וּלְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ שֶׁל מִי־שֶׁאָמַר־וְהָיָה־הָעוֹלָם עַל רוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנּוֹתֵן אוֹתָהּ לְבַעַל־הַפִּקָּדוֹן בָּעֶרֶב, וּבַבֹּקֶר מַחֲזִירִין אוֹתָהּ אֵלָיו.

לְפִיכָךְ, צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לְהַשְׁפִּיל אֶת עַצְמוֹ וּלְהַכְנִיעַ לִבּוֹ לִפְנֵי בוֹרְאוֹ וְלִפְנֵי כָּל הַבְּרִיּוֹת וְאַל יַרְגִּיל עַצְמוֹ בְּמִדַּת הַגַּאֲוָה, כִּי הַגַּאֲוָה אֵינֶנָּה נִמְצֵאת בַּחֲסִידִים וְיִרְאֵי־הָאֵל, מִפְּנֵי שֶׁהִיא

1 שופטים ה ז 2 שם שם יב 3 סוטה מז ב 4 חבקוק ב ה 5 משלי יא ב 6 שם כא כד 7 בבא בתרא י ב 8 צפניה א טו 9 תהלים לג ו 10 איוב יב י 11 תהלים לא ו

מִדָּה גְרוּעָה. וְכָל מִי שֶׁמִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ, אֵינוֹ יָכוֹל לְהַכְנִיעַ יִצְרוֹ וְלִשְׁבּוֹר לִבּוֹ לַעֲבוֹד לְבוֹרְאוֹ.

אָמְנָם מִי שֶׁמִּתְגָּאֶה בְּלִבּוֹ וְשָׂמֵחַ לִבּוֹ עָלָיו עַל מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים אֲשֶׁר קָדַם וְעוֹשֶׂה תָּמִיד בְּכָל יוֹם, לֹא שֶׁיִּתְגָּאֶה בַּעֲבוּרָם עַל בְּנֵי־אָדָם, אֶלָּא שֶׁמִּתְגָּאֶה בְנַפְשׁוֹ וְשָׂמֵחַ לִבּוֹ עָלָיו עַל שֶׁפָּקַח לוֹ הָאֵל עֵינֵי לִבּוֹ וְהֵאִיר עֵינֵי שִׂכְלוֹ לִבְחוֹר בְּדֶרֶךְ הַחַיִּים וְהַטּוֹב, דָּבָר זֶה אֵינֶנּוּ מַזִּיק לָעֲנָוָה וְלַנְּמִיכוּת וּלְשִׁפְלוּת הָרוּחַ כְּלָל, אֲבָל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה מְסַקֵּל מִלְּפָנָיו הַגֵּאוּת הָרָע וּמוֹסִיף חַיִל וָאֹמֶץ לֵילֵךְ בְּדַרְכֵי הָאֵל.

וְכֵן מָצִינוּ בִּיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה שֶׁשָּׂמַח בְּלִבּוֹ וְזָחָה לִבּוֹ עָלָיו, מִפְּנֵי שֶׁהָלַךְ בְּדַרְכֵי הַשֵּׁם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ, [1]וַיִּגְבַּהּ לִבּוֹ בְּדַרְכֵי יְיָ. וְעַל זֶה צִוּוּ חֲכָמִים וְאָמְרוּ, [2]הֱוֵי עַז כַּנָּמֵר וְקַל כַּנֶּשֶׁר וְרָץ כַּצְּבִי וְגִבּוֹר כָּאֲרִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיךָ שֶׁבַּשָּׁמַיִם.

וֵאלֹהִים יַצְלִיחֵנוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וְיַכְנִיעַ עָרְפֵּנוּ לַעֲבוֹדָתוֹ בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים.

הַמַּעֲלָה הַתְּשִׁיעִית

מַעֲלַת הַצְּנִיעוּת

בָּנַי, בּוֹאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת הַצְּנִיעוּת. דְּעוּ בָּנַי, כִּי מַעֲלַת הַצְּנִיעוּת הִיא מִן הַמִּדּוֹת הַחֲשׁוּבוֹת וְהַמְיֻחָסוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִשָּׁלֹשׁ מִדּוֹת שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְבַקֵּשׁ מִיִּשְׂרָאֵל, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר [3]וּמָה יְיָ דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁמְּגִינָּה עַל הָאָדָם מֵעַיִן רָעָה וּמַצֶּלֶת אוֹתוֹ מִן הַחֲטָאִים וְהָעֲבֵרוֹת, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּיוֹסֵף הַצַּדִּיק עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁמִּפְּנֵי שֶׁנָּהַג עַצְמוֹ בִּצְנִיעוּת, נִצַּל מֵאֲדוֹנָתוֹ אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר שֶׁלֹּא נִכְשַׁל בָּהּ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף. הִיא נָשְׂאָה עֵינֶיהָ כְּדֵי לְהִסְתַּכֵּל בּוֹ וְהוּא לֹא נָשָׂא עֵינָיו לְהִסְתַּכֵּל בָּהּ, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ

1 דברי הימים ב יז ו   2 אבות פרק ה כ   3 מיכה ו ח   4 בראשית לט ז

זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [1]שַׁרְתּוּעַ* שֶׁל בַּרְזֶל נָתְנָה תַּחַת צַוָּארוֹ, כְּדֵי שֶׁיִּתְלֶה עֵינָיו וְיַבִּיט בָּהּ. וְאַף־עַל־פִּי־כֵן, לֹא הִבִּיט בָּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]עִנּוּ בַכֶּבֶל רַגְלוֹ בַּרְזֶל בָּאָה נַפְשׁוֹ.

וּמָצִינוּ [3]שֶׁמַּטְרוֹנָה אַחַת שָׁאֲלָה אֶת רַבִּי יוֹסֵי, אָמְרָה לוֹ, אֶפְשָׁר יוֹסֵף בֶּן שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה עוֹמֵד בְּפִרְקוֹ וְלֹא הָיָה עוֹשֶׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה? הוֹצִיא לְפָנֶיהָ סֵפֶר בְּרֵאשִׁית הִתְחִיל קוֹרֵא מַעֲשֵׂה רְאוּבֵן וּבִלְהָה, יְהוּדָה וְתָמָר. אָמַר לָהּ, וּמָה אֵלּוּ שֶׁהָיוּ גְדוֹלִים וּבִרְשׁוּת אֲבִיהֶן, לֹא כִסָּה עֲלֵיהֶן הַכָּתוּב. זֶה שֶׁהוּא קָטָן וּבִרְשׁוּת עַצְמוֹ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

גְּדוֹלָה הִיא מִדַּת הַצְּנִיעוּת לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [4]הַתּוֹרָה תְּחִלָּתָהּ צְנִיעוּת, וְסוֹפָהּ צְנִיעוּת. תְּחִלָּתָהּ צְנִיעוּת, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ, סָתַם וְלֹא פֵרַשׁ לְךָ בְּרִיָּתָם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשׁ לְךָ בִּשְׁאָר תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, וְכָאן סָתַם אֶת מַאֲמָרוֹ. שֶׁבְּכָל שְׁאָר הַתּוֹלָדוֹת כָּתוּב, וַיֹּאמֶר וַיֹּאמֶר, וְכָאן לֹא נֶאֱמַר בּוֹ וַיֹּאמֶר, אַף־עַל־פִּי שֶׁמְּפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה, [6]בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וְגוֹ'.

וּכְשֵׁם שֶׁמַּאֲמָרוֹ סָתוּם, כָּךְ צָרִיךְ לִסְתּוֹם אֶת דִּבְרֵיהֶם, שֶׁלֹּא לַחֲקוֹר וְלִדְרוֹשׁ, מַה לְּמַעְלָה וּמַה לְּמַטָּה, מַה לְּפָנִים וּמַה לְּאָחוֹר. וְעוֹד אַתָּה לָמֵד מִתְּחִלָּתָהּ צְנִיעוּת, [7]שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְיָ אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן. וְאוֹמֵר, [8]אֶת־קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן וָאִירָא כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא. וְסוֹפָהּ צְנִיעוּת, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי וְגוֹ' עַד וְלֹא־יָדַע אִישׁ אֶת־קְבֻרָתוֹ וְגוֹ'. לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁהָיְתָה לוֹ מַרְגָּלִית מְעֻלָּה, וְהָיָה מַצְנִיעָהּ כְּדֵי שֶׁלֹּא תִשְׁלוֹט בָּהּ אֶת הָעַיִן. כָּךְ הִצְנִיעַ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְמֹשֶׁה מֵעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת שֶׁלֹּא תִשְׁלוֹט בּוֹ אֶת הָעַיִן, שֶׁמָּא יָבוֹאוּ לַעֲשׂוֹתוֹ עֲבוֹדָה־זָרָה.

1 בראשית רבא פז יא 2 תהלים קה יח 3 בראשית רבא פז ו 4 למ"מ
5 בראשית א א 6 תהלים לג ו 7 בראשית ג ח 8 שם שם ט 9 דברים לד ו
* הערוך מביא שבילמדנו הגירסא שפוד

[1]וְהַתּוֹרָה עַצְמָהּ הָיְתָה מְצֻנַּעַת בְּחֵיקוֹ שֶׁל מָקוֹם אַלְפַּיִם שָׁנָה קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן וָאֶהְיֶה שַׁעֲשׁוּעִים יוֹם יוֹם. וְיוֹמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶלֶף שָׁנָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְגוֹ׳. וּמִפְּנֵי מָה הִצְנִיעָהּ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא? מִפְּנֵי הַשָּׂטָן וּמִפְּנֵי הַמַּלְאָכִים שֶׁלֹּא יְקַטְרְגוּ בֵּינֵיהֶן.

בָּנַי, בּוֹאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גְדוֹלָה מִדַּת הַצְּנִיעוּת, [4]שֶׁהֲרֵי הַלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת מִפְּנֵי שֶׁנִּתְּנוּ בְּפֻמְבֵּי, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר [5]וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְגוֹ׳, שָׁלְטָה בָּהֶן עַיִן־רָעָה וְנִשְׁתַּבְּרוּ. לְפִיכָךְ, כְּשֶׁבָּא לִתֵּן לוּחוֹת הָאַחֲרוֹנוֹת, נָהַג בָּהֶן דֶּרֶךְ צְנִיעוּת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגוֹ׳, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִשְׁלוֹט בָּהֶן עַיִן־הָרָע.

וּכְשֵׁם שֶׁהַתּוֹרָה נִתְּנָה בִּצְנִיעוּת, כָּךְ תִּפְאַרְתָּהּ לִהְיוֹת בִּצְנִיעוּת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]בְּנִי אִם־תִּקַּח אֲמָרָי וּמִצְוֹתַי תִּצְפֹּן אִתָּךְ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [8]אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְיִשְׂרָאֵל, לֹא תְהֵא תוֹרָתִי עִמָּכֶם כְּאָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ בַּת בּוֹגֶרֶת וְהוּא מְבַקֵּשׁ לְסָפְנָהּ אֵצֶל מִי שֶׁמּוֹצֵא, אֶלָּא הַצְפִּינוּהָ בִּלְבַבְכֶם, שֶׁמַּלְאֲכֵי־הַשָּׁרֵת נִתְאַוּוּ לָהּ וְלֹא נְתַתִּיהָ לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן וּנְוַת בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל. וּמַהוּ [7]וּמִצְוֹתַי תִּצְפֹּן אִתָּךְ? שֶׁלֹּא תְהֵא מוֹסֵר רָזֵי־תוֹרָה אֶלָּא לַצְּנוּעִין כְּמוֹתָךְ.

גְּדוֹלָה הִיא מִדַּת הַצְּנִיעוּת, שֶׁהֲרֵי אֲבוֹת־הָעוֹלָם הֶחֱזִיקוּ בָהּ, שֶׁהָיוּ צְנוּעִין בְּמַעֲשֵׂיהֶן וְלֹא הָיוּ מְפַרְסְמִין אוֹתָן. בְּאַבְרָהָם כְּתִיב, [10]גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם, שֶׁלֹּא הָיָה מְפַרְסֵם אֶת עַצְמוֹ בְּרַבְרְבָנוּת, שֶׁאַף־עַל־פִּי שֶׁהֵן קוֹרְאִין אוֹתוֹ [11]נְשִׂיא אֱלֹהִים, הוּא קוֹרֵא אֶת עַצְמוֹ גֵּר וְתוֹשָׁב. בְּיִצְחָק כְּתִיב, [12]רָאוֹ רָאִינוּ כִּי־הָיָה יְיָ עִמָּךְ. רָאִינוּ מֵעַצְמֵנוּ, וְלֹא שֶׁהֶרְאֵתָ לָנוּ. מִפְּנֵי שֶׁהָיָה נוֹהֵג בְּמִדַּת

1 בראשית רבא ח ב 2 משלי ח ל 3 תהלים צ ד 4 תנחומא תשא לא
5 שמות כ יח 6 שמות לד ג 7 משלי ב א 8 תנחומא עקב ה, דברים רבא ז י 9 תהלים סח יג
10 בראשית כג ד 11 בראשית כג ו 12 שם כו כח

הצניעות. וביעקב כתיב, [1]ויאמר יעקב לבניו למה תתראו. [2]אמר להן יעקב לבניו, בבקשה מכם, אל תראו עצמכם שבעים בפני בני־עשו ובני־ישמעאל ובני־קטורה, שמא יתקנאו בכם ויתנו בכם עין־רעה.

ואמרו חכמינו זכרונם לברכה, [3]שצוה יעקב לבניו שאל יכנסו כלן בפתח אחד, מפני שהיו כלן נאים וגבורים, ויתנהגו בצניעות שאל יעמדו כלם במקום אחד, כדי שלא תשלוט בהן עין־הרע. וכן מצינו ביוסף הצדיק עליו השלום שעלה לגדלה בשביל הצניעות, כענין שנאמר, [4]בן פרת יוסף בן פרת עלי־עין בנות צעדה עלי־שור. ואמרו חכמינו זכרונם לברכה באגדה, [5]עלי לפרוע לך מן אותה העין. לפי שנהג בצניעות על אמו שקדם ועמד לפניה, כדי שלא תשביע עשו הרשע עינו ממנה, לפיכך זכה למלכות. והיו בנות־מצרים צועדות להסתכל ביפיו.

ודעו לכם בני, שהצניעות מעלה חשובה, שכן מצינו בחזקיה מלך יהודה שכתוב בו, [6]ויעש הישר בעיני יי, ומפני שלא נהג עצמו במדת הצניעות ופרסם עצמו לשלוחי בלאדן, נענש, כענין שנאמר, [7]בעת ההיא שלח בראדך בלאדן וגו׳. וכתיב, [8]ויראם את־כל־בית נכתו וגו׳ עד לא־היה דבר וגו׳. ואמרו חכמינו זכרונם לברכה, [9]מאי לא־היה דבר? זה ספר תורה. מה כתיב בענין, [10]הנה ימים באים ונשא כל־אשר בביתך וגו׳. וכל כך למה? על ידי שפרסם את עצמו ולא נהג עצמו בצניעות.

וחכמינו זכרונם לברכה צוו במדת הצניעות, שכך אמרו חכמינו זכרונם לברכה, [11]אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות ואל תתודע לרשות, שלא יהא אדם מתודע למלכות מתוך עשרו כדי לקבל מהן שררה ורבנות, לפי שאין

1 בראשית מב א　2 תענית י ב　3 בראשית רבא צא ב, רש"י בראשית מב ה, ועיין תרגום יונתן בן עוזיאל
4 בראשית מט כב　5 בראשית רבא צ ד　6 מלכים ב יד ג　7 שם כ יב　8 שם שם יג
9 עיין פרקי דרבי אליעזר פרק נב　10 ישעיה לט ו　11 אבות א ו

הַמַּלְכוּת נוֹתֶנֶת שְׂרָרָה לְאָדָם, אֶלָּא כְּדֵי לִטּוֹל מָמוֹנוֹ לְבַסּוֹף.

וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִדַּת צְנִיעוּת, נִצּוֹל מִן הַמִּיתָה. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּשָׁאוּל, שֶׁבִּשְׁבִיל הַצְּנִיעוּת שֶׁרָאָה בּוֹ דָּוִד, נִמְנַע וְלֹא הֲרָגוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְאָמַר לַהֲרָגְךָ וַתָּחָס עָלֶיךָ. לֹא הָיָה צָרִיךְ לַמִּקְרָא לוֹמַר, אֶלָּא וְאָמַרְתִּי לַהֲרָגְךָ וְאָחֹס עָלֶיךָ, וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]אָמַר לוֹ דָּוִד לְשָׁאוּל, מִן הַתּוֹרָה מֻתָּר לְהָרְגוֹ. מַאי טַעְמָא? רוֹדֵף הוּא. וְהַתּוֹרָה אָמְרָה, הַבָּא לְהָרְגְךָ, הַשְׁכֵּם לְהָרְגוֹ. אֶלָּא, אַתָּה הוּא שֶׁחַסְתָּ עַל עַצְמְךָ. צְנִיעוּת שֶׁהָיְתָה בְּךָ, הִיא חָסָה עָלֶיךָ.

וּמַה צְנִיעוּת הָיְתָה בּוֹ בְּשָׁאוּל? דִּכְתִיב, [3]וַיָּבֹא אֶל־גִּדְרוֹת הַצֹּאן עַל־הַדֶּרֶךְ וְשָׁם מְעָרָה וַיָּבֹא שָׁאוּל לְהָסֵךְ אֶת־רַגְלָיו וְגוֹ'. תָּנָא, [2]גָּדֵר לִפְנִים־מִגָּדֵר וּמְעָרָה לִפְנִים־מִמְּעָרָה. וּמַהוּ לְהָסֵךְ אֶת רַגְלָיו? מְלַמֵּד, שֶׁעָשָׂה וְסִכֵּךְ אֶת עַצְמוֹ כַּסֻּכָּה.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]אֵי זֶהוּ צָנוּעַ? זֶה הַנִּפְנֶה בַּלַּיְלָה כְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא נִפְנֶה בַּיּוֹם. כְּלוֹמַר, שֶׁלֹּא יְהֵא פּוֹרֵעַ* אֶת עַצְמוֹ בַּלַּיְלָה אֶלָּא כְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא פּוֹרֵעַ בַּיּוֹם. אִי נַמִּי, כְּשֵׁם שֶׁבַּיּוֹם מַצְנִיעַ עַצְמוֹ וְנִפְנֶה בְּקֶרֶן זָוִית וּבְמָקוֹם צָנוּעַ, כָּךְ מַצְנִיעַ עַצְמוֹ בַּלַּיְלָה.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]הָאִישׁ כְּשֶׁהוּא נִפְנֶה, מְגַלֶּה מֵאַחֲרָיו טֶפַח, וּמִלְּפָנָיו טְפָחַיִם. וְהָאִשָּׁה, מֵאַחֲרֶיהָ טֶפַח, וּמִלְּפָנֶיהָ וְלֹא־כְלוּם.

וּמִדַּרְכֵי הַצְּנִיעוּת, שֶׁיִּהוּ מַלְבּוּשָׁיו שֶׁל אָדָם, אֲרֻכִּים וּנְקִיִּים. שֶׁכֵּן שְׁלֹמֹה מַזְהִיר בְּחָכְמָתוֹ וְאוֹמֵר, [6]בְּכָל־עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים. וְשֶׁיְּהֵא צָנוּעַ בַּהֲלִיכָתוֹ. [7]כֵּיצַד? אַל יֵצֵא כְּשֶׁהוּא מְבֻשָּׂם לַשּׁוּק. וְאַל יֵצֵא יְחִידִי בַּלַּיְלָה. וְלֹא יֵלֵךְ בְּמָקוֹם שֶׁיּוּכַל לְהַגִּיעַ אֵלָיו בּוֹ שׁוּם צַד חֲשָׁד וְשׁוּם כִּעוּר. וְאַל יְסַפֵּר עִם אִשָּׁה בַּשּׁוּק. וְאַל יִפְסַע פְּסִיעָה גַּסָּה יוֹתֵר מִדַּי. וְכֵן אַל יֵלֵךְ בְּנַחַת

1 שמואל א כד יא 2 ברכות סב ב 3 שמואל א כד ג 4 ברכות סב א
5 שם כג ב 6 קהלת ט ח 7 ברכות מג ב * מגלה

הַרְבֵּה, עָקֵב בְּצַד גּוּדָל. כִּי דָבָר זֶה, מִדַּרְכֵי הַגַּאֲוָה וְגַסּוּת־הָרוּחַ. וְלֹא יְהַלֵּךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה, מִשּׁוּם דִּכְתִיב,[1] מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ. וְאַל יָסֵב בַּחֲבוּרָה שֶׁל עַמֵּי־הָאָרֶץ. וְאַל יֵשֵׁב אֵצֶל מִי שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנּוּ, אֶלָּא־אִם־כֵּן נוֹתְנִין לוֹ רְשׁוּת לֵישֵׁב, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר,[2] וַיִּקַּח עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי הָעִיר וַיֹּאמֶר שְׁבוּ־פֹה וַיֵּשֵׁבוּ.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[3] מִכָּאן, שֶׁאֵין רְשׁוּת לַקָּטָן לֵישֵׁב עַד שֶׁיִּתֵּן לוֹ הַגָּדוֹל רְשׁוּת. וִיהִיֶה צָנוּעַ בִּדְבָרָיו לְדַבֵּר מְעַט וּבְלָשׁוֹן נְקִיָּה, וִיהֵא מַשָּׂאוֹ וּמַתָּנוֹ בְּנַחַת וּבִצְנִיעוּת. וִיהִיֶה צָנוּעַ בַּאֲכִילָתוֹ וּבִשְׁתִיָּתוֹ, שֶׁלֹּא יְהֵא גַרְגְּרָן. וַאֲפִילּוּ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לִהְיוֹת צָנוּעַ וּבַיְשָׁן מִבְּנֵי־בֵיתוֹ. וְשָׁאֲלוּ לְחָכָם, מַהוּ הַצְּנִיעוּת? אָמַר, שֶׁיָּחוּס הָאָדָם עַל תּוֹרָתוֹ, וִיתַקֵּן מָמוֹנוֹ, וְיַעֲשֶׂה מַה שֶּׁהוּא חַיָּב בּוֹ, וְיִתְנַהֵג בָּעֲנָוָה עִם שְׁמִירַת הַתּוֹרָה וְהַחָכְמָה וְהַהַנְהָגָה הַטּוֹבָה וְהַסֵּדֶר בַּמִּחְיָה וְסֵבֶל הַפְּגָעִים. וְאָמַר, מַהוּ הַצְּנִיעוּת? הִתְרַחֵק מִן הָעֲוֹנוֹת וְהָעֲבֵרוֹת, כִּי אֵין צְנִיעוּת לָאָדָם אִם לֹא יִהְיוּ לוֹ בְּגָדִים לְבָנִים. וְאָמַר,[4] אֵין תּוֹרָה אֶלָּא בִּצְנִיעוּת. וְהַצְּנִיעוּת, עֲזִיבַת הַתַּעֲנוּגִים. וְכֵן מִדַּרְכֵי הַצְּנִיעוּת, מִי שֶׁרוּחוֹ נְדִיבָה, וּמְקַבֵּל פְּנֵי אוֹהֲבָיו בְּשִׂמְחָה וּבְסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, וּמַרְאֶה לָהֶם אַהֲבָתוֹ, וְעוֹשֶׂה לָהֶם חֶפְצֵיהֶם, וּמִשְׁתַּתֵּף עִמָּהֶם בְּצָרָתָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד,[5] אֵין יָכוֹל לִסְבּוֹל מִדַּת הַצְּנִיעוּת אֶלָּא מִי שֶׁרוּחוֹ נְדִיבָה. וְאָמַר,[6] תְּחִלַּת הַצְּנִיעוּת, הַקְבָּלַת פְּנֵי הָאוֹהֵב. הַשְּׁנִיָּה, לְהַרְאוֹת לוֹ אַהֲבָתוֹ. הַשְּׁלִישִׁית, לַעֲשׂוֹת לוֹ חֲפָצָיו. וְהָרְבִיעִית, לְהִשְׁתַּתֵּף עִמּוֹ בְּצָרָתוֹ.

וְאִם הַצְּנִיעוּת מִדָּה טוֹבָה לָאֲנָשִׁים, קַל־וָחֹמֶר לַנָּשִׁים, שֶׁצְּרִיכוֹת לְהִתְנַהֵג בְּמִדַּת הַצְּנִיעוּת בְּיוֹתֵר. צְנִיעוּת גְּדוֹלָה צְרִיכוֹת הַנָּשִׁים לִנְהוֹג בְּעַצְמָן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר,[7] כָּל־כְּבוּדָּה בַת־מֶלֶךְ פְּנִימָה מִמִּשְׁבְּצוֹת זָהָב לְבוּשָׁהּ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[8] לֹא תֵצֵא אִשָּׁה בַּשַּׁבָּת בְּעִיר שֶׁל זָהָב, וְלֹא בְטַבַּעַת שֶׁיֵּשׁ עָלֶיהָ

1 ישעיה ו ג 2 רות ד ב 3 ירושלמי כתובות פרק א הלכה א, ג א
4 מבחר־הפנינים לא ו 5 שם שם ז 6 שם שם ח 7 תהלים מה יד 8 שבת נז א במשנה

חוֹתָם, וְלֹא בְמַחַט שֶׁאֵינָהּ נְקוּבָה. וְאִם יָצְאַת בָּהֶן לִרְשׁוּת־הָרַבִּים, חַיֶּבֶת חַטָּאת. אֲבָל לְתוֹךְ חֲצֵרָהּ, פְּטוּרָה. וּמַה טּוֹב מַאֲמַר [1]הַיְרוּשַׁלְמִי שֶׁאָמַר, שֶׁאַף בַּחוֹל אָסוּר לָצֵאת בָּהֶן לִרְשׁוּת־הָרַבִּים, מִפְּנֵי שֶׁהָעָם מִסְתַּכְּלִין בָּהּ, וּגְנַאי גָּדוֹל הוּא לָאִשָּׁה כְּשֶׁהָעָם מִסְתַּכְּלִין בָּהּ, מִפְּנֵי שֶׁהָאֲנָשִׁים חוֹשְׁדִין אוֹתָהּ. וְלֹא נִתְּנוּ תַכְשִׁיטִין לָאִשָּׁה אֶלָּא שֶׁתְּהֵא מִתְקַשֶּׁטֶת בְּתוֹךְ בֵּיתָהּ בִּפְנֵי בַעְלָהּ, כְּדֵי שֶׁתִּמְצָא חֵן בְּעֵינָיו וְלֹא תִתְגַּנֶּה עָלָיו. לְפִיכָךְ, צְרִיכָה הָאִשָּׁה לִהְיוֹת יוֹשֶׁבֶת בִּכְבוֹדָהּ בְּתוֹךְ בֵּיתָהּ, וְלֹא תְחַזֵּר בָּעִיר לְכָאן וּלְכָאן, כְּדֵי שֶׁלֹּא תַכְשִׁיל אֶת עַצְמָהּ וְלֹא תָבִיא מִכְשׁוֹל לִבְנֵי־אָדָם וְנִמְצְאוּ מִסְתַּכְּלִין בְּאֵשֶׁת־אִישׁ, כִּי דָבָר זֶה מִדַּרְכֵי הַזּוֹנוֹת שֶׁכָּתוּב בָּהֶן [2]פַּעַם בַּחוּץ פַּעַם בָּרְחֹבוֹת וְאֵצֶל כָּל־פִּנָּה תֶאֱרֹב. וּלְכָל־הַפָּחוֹת, מְבִיאָה חֲשָׁד עַל עַצְמָהּ בְּלֶכְתָּהּ לְכָאן וּלְכָאן.

וְכֵן מָצִינוּ בְּדִינָה בַּת יַעֲקֹב אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁעַל יְדֵי שֶׁלֹּא יָשְׁבָה בִּצְנִיעוּת בְּתוֹךְ בֵּיתָהּ וְיָצְאָה [3]לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ, גָּרְמָה תַקָּלָה לְעַצְמָהּ. תֵּדַע, שֶׁמִּתְחִלַּת בְּרִיָּתָהּ שֶׁל אִשָּׁה לֹא נִבְרֵאת אֶלָּא לִצְנִיעוּת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וַיִּבֶן יְיָ אֱלֹהִים אֶת־הַצֵּלָע. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [5]מַהוּ וַיִּבֶן? קְרִי בֵהּ, וַיָּבֶן. הִתְבּוֹנֵן בָּהּ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מֵהֵיכָן לִבְרֹאתָהּ. אָמַר, לֹא אֶבְרָא אוֹתָהּ מִן הָרֹאשׁ, שֶׁלֹּא תְהֵא מְזֻקֶּפֶת רֹאשָׁהּ. וְלֹא מִן הָעַיִן, שֶׁלֹּא תְהֵא סַקְרָנִית. וְלֹא מִן הָאֹזֶן, שֶׁלֹּא תְהֵא צַיְּתָנִית. וְלֹא מִן הַפֶּה, שֶׁלֹּא תְהֵא דַּבְּרָנִית. וְלֹא מִן הַלֵּב, שֶׁלֹּא תְהֵא קַנְטְרָנִית. וְלֹא מִן הַיָּד, שֶׁלֹּא תְהֵא מְמַשְׁמְשָׁנִית. וְלֹא מִן הָרֶגֶל, שֶׁלֹּא תְהֵא פַּרְדָּנִית. אֶלָּא, בְּרָאָהּ מִמָּקוֹם צָנוּעַ בָּאָדָם, שֶׁאֲפִילוּ בְשָׁעָה שֶׁאָדָם עוֹמֵד עָרוֹם, אוֹתוֹ־מָקוֹם מְכֻסֶּה הוּא. וְעַל כָּל אֵבֶר וָאֵבֶר שֶׁהָיָה בוֹרֵא בָהּ, הָיָה אוֹמֵר לָהּ, [תְּהִי אִשָּׁה צְנוּעָה] אִשָּׁה צְנוּעָה. וְאַף־עַל־פִּי־כֵן,

1 נמצא בתנחומא וישלח ה 2 משלי ז יב 3 בראשית לד א 4 שם ב כב
5 בראשית רבא יח ג

[1]וַתִּפְרְעוּ כָל־עֲצָתִי. לֹא בְרָאתִי אוֹתָהּ מִן הָרֹאשׁ, וְהִיא זוֹקֶפֶת רֹאשָׁהּ, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וַתֵּלַכְנָה נְטוּיוֹת גָּרוֹן. וְלֹא מִן הָעַיִן, וְהִיא סַקְרָנִית, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וּמְשַׂקְּרוֹת עֵינָיִם. וְלֹא מִן הָאֹזֶן, וְהִיא צַיְתָנִית, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וְשָׂרָה שֹׁמַעַת. וְלֹא מִן הַלֵּב, וַהֲרֵי הִיא קַנְטְרָנִית, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ. וְלֹא מִן הַיָּד, וַהֲרֵי הִיא מְמַשְׁמְשָׁנִית, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת־הַתְּרָפִים. וְלֹא מִן הָרֶגֶל, וַהֲרֵי הִיא פַּרְדָּנִית, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ, כַּמָּה גְדוֹלָה מִדַּת הַצְּנִיעוּת לָאִשָּׁה, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]כָּל כַּלָּה שֶׁצְּנוּעָה בְּבֵית חָמִיהָ, זוֹכָה וְיוֹצְאִין מִמֶּנָּה מְלָכִים וּנְבִיאִים. מִנָּלָן? מִתָּמָר, דִּכְתִיב, [8]וַיִּרְאֶהָ יְהוּדָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ, מִשּׁוּם שֶׁכִּסְּתָה פָּנֶיהָ בְּבֵית חָמִיהָ, וְלֹא הִכִּיר בָּהּ יְהוּדָה כְּשֶׁבָּא לִידֵי אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה, וּכְסָבוּר שֶׁהִיא זוֹנָה, וְזָכְתָה וְיָצְאוּ מִמֶּנָּה מְלָכִים וּנְבִיאִים. מְלָכִים, מִדָּוִד. וּנְבִיאִים, מֵאָמוֹץ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [9]כְּשֶׁהָאִשָּׁה מְצַנַּעַת עַצְמָהּ בְּתוֹךְ הַבַּיִת, רְאוּיָה לְהִנָּשֵׂא לְכֹהֵן־גָּדוֹל וּלְהַעֲמִיד כֹּהֲנִים גְּדוֹלִים, שֶׁנֶּאֱמַר, [10]כָּל כְּבוּדָּה בַת־מֶלֶךְ פְּנִימָה מִמִּשְׁבְּצוֹת זָהָב לְבוּשָׁהּ. כְּלוֹמַר, אִם יוֹשֶׁבֶת בִּכְבוּדָּה לִפְנִים בִּצְנִיעוּת, רְאוּיָה לְהִנָּשֵׂא לְכֹהֵן־גָּדוֹל, דִּכְתִיב, [11]וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ.

גְּדוֹלָה מִדַּת הַצְּנִיעוּת לַנָּשִׁים, וַאֲפִילוּ בְּתוֹךְ בֵּיתָן. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [9]שִׁבְעָה בָנִים הָיוּ לָהּ לְקִמְחִית, וְכֻלָּם שִׁמְּשׁוּ בִכְהֻנָּה גְדוֹלָה. נִכְנְסוּ חֲכָמִים אֶצְלָהּ וְאָמְרוּ לָהּ, אִמְרִי לָנוּ, מַה מַּעֲשִׂים טוֹבִים יֵשׁ בְּיָדֵךְ? אָמְרָה לָהֶן, הָעֲבוֹדָה, אִם רָאוּ קוֹרוֹת בֵּיתִי שַׂעֲרוֹת רֹאשִׁי. אָמְרוּ לָהּ, כָּל קִמְחַיָּא קִמְחִין, וְקִמְחָא דְקִמְחִית סָלְתָּא*. וְקָרְאוּ עָלֶיהָ הַפָּסוּק הַזֶּה, [10]כָּל־כְּבוּדָּה בַת־מֶלֶךְ פְּנִימָה מִמִּשְׁבְּצוֹת זָהָב לְבוּשָׁהּ.

וְכֵן מָצִינוּ בְּרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה, שֶׁעַל יְדֵי הַצְּנִיעוּת שֶׁרָאָה

1 משלי א כה 2 ישעיה ג טז 3 בראשית יח י 4 שם ל א 5 שם לא יט
6 שם ל טז 7 מגילה י ב 8 בראשית לח טו 9 ירושלמי יומא ד ב
10 תהלים מה יד 11 שמות כח לט * כל הקמחים הם קמח רגיל והקמח של קמחית סולת (מליצה)

בָּהּ בֹּעַז, נִזְדַּוֵּג לָהּ. [1]וּמַה צְנִיעוּת רָאָה בָּהּ? שֶׁכָּל הַנָּשִׁים שׁוֹחֲחוֹת וּמְלַקְּטוֹת, וְהִיא יוֹשֶׁבֶת וּמְלַקֶּטֶת. כָּל הַנָּשִׁים מְסַלְּקוֹת אֶת כְּלֵיהֶן*, וְזוֹ מְשַׁלְשֶׁלֶת אֶת כֵּלֶיהָ. כָּל הַנָּשִׁים מְשַׂחֲקוֹת עִם הַקּוֹצְרִים, וְזוֹ מַצְנַעַת אֶת עַצְמָהּ מֵהֶן. כָּל הַנָּשִׁים מְלַקְּטוֹת מִבֵּין הָעֳמָרִים, וְזוֹ מְלַקֶּטֶת מִן הַהֶפְקֵר. וְעוֹד צְנִיעוּת אַחֶרֶת נִמְצֵאת בָּהּ, שֶׁאָמְרָה לָהּ נָעֳמִי, [2]וְרָחַצְתְּ וָסַכְתְּ וְשַׂמְתְּ שִׂמְלֹתַיִךְ עָלַיִךְ וְיָרַדְתְּ הַגֹּרֶן. וְהִיא לֹא עָשְׂתָה כֵּן, אֶלָּא [3]וַתֵּרֶד הַגֹּרֶן תְּחִלָּה, כְּדֵי שֶׁלֹּא תֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ כְּשֶׁהִיא מְקֻשֶּׁטֶת, וְאַחַר כָּךְ וַתַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוַּתָּה חֲמוֹתָהּ. כֵּיוָן שֶׁרָאָה בֹּעַז כָּל הַצְּנִיעוּת הַזֶּה, אָמַר, בְּוַדַּאי זוֹ הִיא רְאוּיָה לַמַּלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וַיֹּאמֶר לָהּ בֹעַז לְעֵת הָאֹכֶל גֹּשִׁי הֲלֹם. וְאֵין הֲלֹם אֶלָּא מַלְכוּת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]מִי אָנֹכִי אֲדֹנָי אֱלֹהִים וּמִי בֵיתִי כִּי הֲבִיאֹתַנִי עַד־הֲלֹם. [4]וַיִּצְבָּט־לָהּ קָלִי, וַיִּתֶּן־לָהּ לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא וַיִּצְבָּט־לָהּ – לְפִי שֶׁאָמַר לָהּ גֹּשִׁי הֲלֹם וְהִיא לֹא נִתְקָרְבָה אֵלָיו מִפְּנֵי שֶׁהָיְתָה בוֹשָׁה, לְפִיכָךְ וַיִּצְבָּט־לָהּ קָלִי. וּמַהוּ קָלִי? קָלִיל קָלִיל בִּשְׁתֵּי אֶצְבְּעוֹתָיו. וְאַף־עַל־פִּי־כֵן, כָּתוּב [4]וַתֹּאכַל וַתִּשְׂבַּע וַתֹּתַר, שֶׁהָיָה מַאֲכָלָהּ דֶּרֶךְ צְנִיעוּת וְלֹא דֶרֶךְ גַּרְגְּרָנוּת. כֵּיוָן שֶׁרָאָה בֹּעַז כֹּל מִדּוֹת הַצְּנִיעוּת הַלָּלוּ, עָמַד וּכְנָסָהּ וְהֶעֱמִיד מִמֶּנָּה מְלָכִים וּנְבִיאִים. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [6]בִּזְמַן שֶׁהָאִשָּׁה צְנוּעָה בְּתוֹךְ הַבַּיִת, כְּשֵׁם שֶׁהַמִּזְבֵּחַ מְכַפֵּר עַל יִשְׂרָאֵל, כָּךְ הִיא מְכַפֶּרֶת עַל בֵּיתָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ. וְאֵין יַרְכָתַי אֶלָּא מִזְבֵּחַ, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה.

וְתָנָא דְבֵי־אֵלִיָּהוּ[9], [7]אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה, כְּגֶפֶן שֶׁהִיא עוֹשָׂה פֵּרוֹת וְלֹא כְגֶפֶן שֶׁאֵינָהּ עוֹשָׂה פֵּרוֹת. כָּל זְמַן שֶׁאִשְׁתְּךָ בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ – בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים. מַה זַּיִת זֶה יֵשׁ בּוֹ זַיִת לַאֲכִילָה, זַיִת לְיַבֵּשׁ, זַיִת לְשֶׁמֶן, זַיִת לְשֶׁמֶר, וְשַׁמְנוֹ דָלוּק בְּכָל הַנֵּרוֹת,

1 רות רבא ה ו · * בגדיהן · 2 רות ג ג · 3 שם שם ו · 4 שם ב יד
5 שמואל ב ז יח · 6 תנחומא וישלח ו · 7 תהלים קכח ג · 8 ויקרא א יא
9 עמוד 92, פרק יח טז, עד לפיכך

כָּךְ כָּל זְמַן שֶׁאִשְׁתְּךָ בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ, אֵינָהּ דּוֹמָה אֶלָּא לַגֶּפֶן הַזֹּאת שֶׁאֵינָהּ זָזָה מִמְּקוֹמָהּ לְעוֹלָם. וּבָאִין בָּנֶיהָ, מֵהֶן בַּעֲלֵי מִקְרָא, מֵהֶן בַּעֲלֵי מִשְׁנָה, מֵהֶן בַּעֲלֵי מַשָּׂא וּמַתָּן, מֵהֶן חֲכָמִים, מֵהֶן נְבוֹנִים, מֵהֶם יוֹדְעִים דָּבָר בְּעִתּוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר, [1]אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה.

שְׁנִיָּה לָהּ – טוֹוָה בַּשּׁוּק, וּמְדַבֶּרֶת עִם כָּל אָדָם, נוֹתֶנֶת עֵינֶיהָ בְּכָל אָדָם, וְגוֹרֶמֶת לְעַצְמָהּ רָעָה, וּמְחַיֶּבֶת בְּעַצְמָהּ וּבְבָנֶיהָ.

מִכָּאן אָמְרוּ, אִשָּׁה גּוֹרֶמֶת לְעַצְמָהּ וּלְבָנֶיהָ שֶׁהֲוַיִן בַּעֲלֵי מוּמִין. כֵּיצַד? מִתְגַּבַּהַת עַל בַּעְלָהּ, גּוֹרֶמֶת לְעַצְמָהּ שֶׁהֲוַיִן בָּנֶיהָ בַּעֲלֵי מוּמִין. מְקַלֶּלֶת יוֹלְדָיו בְּפָנָיו, גּוֹרֶמֶת לְעַצְמָהּ שֶׁהֲוַיִן בָּנֶיהָ בַּעֲלֵי־מוּמִין. [2]פַּעַם בַּחוּץ פַּעַם בָּרְחוֹבוֹת, גּוֹרֶמֶת לְעַצְמָהּ שֶׁהֲוַיִן בָּנֶיהָ בַּעֲלֵי מוּמִין. לֹא קוֹצָה לָהּ חַלָּה בְּטָהֳרָה, נוֹדֶרֶת וְאֵינָהּ מְקַיֶּמֶת, גּוֹרֶמֶת לְעַצְמָהּ שֶׁהֲוַיִן בָּנֶיהָ בַּעֲלֵי מוּמִין. וְאֵינָהּ מוֹצְאָה קוֹרַת־רוּחַ בָּעוֹלָם. וּבִשְׁבִיל מַעֲשֶׂיהָ מְקֻלְקָלִים, הֲוַיִן בָּנֶיהָ, אֶחָד חִגֵּר, וְאֶחָד סוּמָא, וְאֶחָד שׁוֹטֶה וְרָשָׁע.

לְפִיכָךְ, צְרִיכוֹת הַנָּשִׁים לִנְהוֹג בְּעַצְמָן צְנִיעוּת גְּדוֹלָה בְּכָל עִנְיָן, בֵּין בְּתוֹךְ בָּתֵּיהֶן וַאֲפִילוּ בִּפְנֵי בַעֲלֵיהֶן וְקַל־וָחֹמֶר חוּץ מִבָּתֵּיהֶן, בֵּין בִּישִׁיבָתָן, בֵּין בַּהֲלִיכָתָן, בֵּין בְּמַאֲכָלָן, בֵּין בְּמִשְׁתֵּיהֶן, בֵּין בְּדִבּוּרָן, בֵּין בְּמַלְבּוּשֵׁיהֶן, בֵּין בְּתַכְשִׁיטֵיהֶן, בֵּין בְּכָל עִנְיָן וְעִנְיָן שֶׁעוֹשׂוֹת, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַגִּיעַ לָהֶן שֵׁם־רַע וַחֲשָׁד.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין מְאֹד בְּמִדַּת הַצְּנִיעוּת, כְּדֵי שֶׁתִּנְחֲלוּ שֵׁם טוֹב בְּעוֹלַמְכֶם. וְהָאֱלֹהִים יַדְרִיכֵנוּ בָהּ לְמַעַן רַחֲמָיו הָרַבִּים.

וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִגַּעְנוּ עַד כָּאן לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח מַעֲלַת הַצְּנִיעוּת וּבְעָלֶיהָ, נְסַפֵּר בִּגְנוּת הַפְּרִיצוּת וְהַנִּבְלָה וּבַעֲלֵיהֶן, כְּדֵי לְהַדְרִיכָם בְּמִדַּת הַצְּנִיעוּת, בְּעֶזְרַת הָאֵל.

דְּעוּ בָנַי, כִּי מִדַּת הַפְּרִיצוּת וְהַנִּבְלָה הֵן מִן הַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת וְהַמְכֹעָרוֹת לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,

---

1 תהלים קכח ג   2 משלי ז יב

[1]כָּל הַמְנַבֵּל אֶת פִּיו, אֲפִילּוּ נִתְחַתֵּם עָלָיו גְּזַר־דִּין שֶׁל שִׁבְעִים שָׁנָה לְטוֹבָה, נֶהְפָּךְ עָלָיו לְרָעָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]עַל־כֵּן עַל־בַּחוּרָיו לֹא־יִשְׂמַח אֲדֹנָי וְאֶת־יְתֹמָיו וְאֶת־אַלְמְנֹתָיו לֹא יְרַחֵם כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמֵרַע וְכָל־פֶּה דֹּבֵר נְבָלָה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה. [1]הַכֹּל יוֹדְעִין, כַּלָּה לָמָּה נִכְנְסָה לַחֻפָּה. אֶלָּא, כָּל הַמְנַבֵּל אֶת פִּיו, אֲפִילּוּ נֶחְתַּם עָלָיו גְּזַר־דִּין שֶׁל שִׁבְעִים שָׁנָה לְטוֹבָה, נֶהְפָּךְ עָלָיו לְרָעָה.

וְעוֹד אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]כָּל הַמְנַבֵּל אֶת פִּיו, מַעֲמִיקִין לוֹ גֵּיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]שׁוּחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת. וְלֹא עוֹד אֶלָּא אֲפִילּוּ שׁוֹמֵעַ וְשׁוֹתֵק, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]זְעוּם יְיָ יִפָּל־שָׁם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [4]כִּי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים וּבֹרֵא רוּחַ וּמַגִּיד לְאָדָם מַה־שֵּׂחוֹ. [5]עֶבֶד שֶׁרַבּוֹ מַגִּיד עָלָיו מַה־שֵּׂחוֹ, כְּלוּם תַּקָּנָה יֵשׁ לוֹ?! וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]שֶׁאֲפִילּוּ שִׂיחָה קַלָּה שֶׁל פְּרִיצוּת שֶׁבֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ, מַגִּידִין לוֹ לְאָדָם בִּשְׁעַת מִיתָתוֹ.

פְּרִיצוּת גְּדוֹלָה הִיא לְאָדָם שֶׁמַּרְבֶּה דְּבָרִים עִם הָאִשָּׁה. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]כָּל זְמַן שֶׁאָדָם מַרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה, גּוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ, וּבוֹטֵל מִדִּבְרֵי־תוֹרָה, וְסוֹפוֹ יוֹרֵשׁ גֵּיהִנֹּם. וְאַל תֹּאמַר לֹא נֶאֶסְרוּ אֶלָּא דְּבָרִים שֶׁל תִּפְלוּת אוֹ דְּבָרִים הַמְּבִיאִים לִידֵי תִפְלוּת, אֶלָּא אֲפִילּוּ בִּדְבָרִים שֶׁאֵינָן שֶׁל תִּפְלוּת, אָסוּר לְהַרְבּוֹת שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה. וְאִם הֻצְרַךְ לְדַבֵּר לָהּ בִּדְבָרִים בְּעָלְמָא, יְקַצֵּר בִּדְבָרָיו בְּכָל־יְכָלְתּוֹ, וִידַבֵּר בְּדֶרֶךְ קְצָרָה, כְּדֵי לְהִפָּרֵד מִמֶּנָּה מְהֵרָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַחְשְׁדוּהוּ עָלֶיהָ.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה הִזְהִירוּ רַבּוֹתֵינוּ עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם בְּעִנְיַן הַפְּרִיצוּת כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְאַוֶּה לִדְבַר־עֲבֵרָה עַצְמָהּ, שֶׁאָסְרוּ לִשְׁמוֹעַ קוֹל שִׁיר מִפִּי הָאִשָּׁה, וְאָמְרוּ, [7]קוֹל בְּאִשָּׁה עֶרְוָה,

1 שבת לג א 2 ישעיה ט טז 3 משלי כב יד 4 עמוס ד יג 5 חגיגה ה ב
6 אבות א ה 7 ברכות כד א

שֶׁנֶּאֱמַר, [1]כִּי־קוֹלֵךְ עָרֵב וּמַרְאֵיךְ נָאוֶה. וְכָל כָּךְ לָמָּה? כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְאַוֶּה לָהּ. וְעוֹד הִזְהִירוּ חֲכָמֵינוּ וְאָמְרוּ, שֶׁלֹּא לְזַמֵּר יַחַד הָאֲנָשִׁים עִם הַנָּשִׁים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְפָּרְצוּ זֶה עִם זֶה. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]זָמְרָן גַּבְרֵי וְעָנְיָן נָשֵׁי, פְּרִיצוּתָא. זָמְרָן נָשֵׁי *וְעָנְיָן גַּבְרֵי, כְּאֵשׁ בִּנְעֹרֶת. וְאִם לְהַרְבּוֹת שִׂיחָה קַלָּה עִם הָאִשָּׁה וּלְהִתְכַּוֵּן לִשְׁמוֹעַ קוֹלָהּ – אָסוּר וּפְרִיצוּת, קַל־וָחֹמֶר לְהִסְתַּכֵּל בָּהּ.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]לֹא יְהַלֵּךְ אָדָם אֲחוֹרֵי אִשָּׁה בַּשּׁוּק וַאֲפִילוּ הִיא אִשְׁתּוֹ. נִזְדַּמְּנָה לוֹ עַל הַגֶּשֶׁר, יְסַלְּקֶנָּה לִצְדָדִין. וְכָל הָעוֹבֵר אַחֲרֵי אִשָּׁה בַּנָּהָר, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [4]וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע, [5]זֶה שֶׁאֵינוֹ מִסְתַּכֵּל בַּנָּשִׁים בְּשָׁעָה שֶׁעוֹמְדוֹת עַל הַכְּבִיסָה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]כָּל הַמַּרְצֶה מָעוֹת לְאִשָּׁה מִיָּדוֹ לְיָדָהּ כְּדֵי לְהִסְתַּכֵּל בָּהּ, אֲפִילוּ הוּא כְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ שֶׁקִּבֵּל הַתּוֹרָה מִיָּדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְיָדוֹ, לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]יָד לְיָד לֹא־יִנָּקֶה רָע.

וְעוֹד אָמְרוּ, [8]כָּל הַמִּסְתַּכֵּל אֲפִילוּ בְּאֶצְבַּע קְטַנָּה שֶׁל אִשָּׁה, כְּאִלּוּ נִסְתַּכֵּל בִּמְקוֹם הַתֹּרֶף.

פְּרִיצוּת גָּדוֹל הוּא לְאָדָם שֶׁמְּהַלֵּךְ עָרוֹם אֲפִילוּ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ. שֶׁכָּל מִי שֶׁהוֹלֵךְ עָרוֹם, הֲרֵי הוּא מְבַזֶּה אֶת עַצְמוֹ, וַהֲרֵי הוּא חָשׁוּב כִּבְהֵמָה שֶׁאֵין לָהּ בּוּשָׁה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [9]אֵין שִׁבְחוֹ שֶׁל אָדָם לִהְיוֹת עוֹמֵד עָרוֹם. שֶׁכְּשֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶת הָאָדָם, לֹא בְרָאוֹ עָרוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [10]בְּשׂוּמִי עָנָן לְבֻשׁוֹ וַעֲרָפֶל חֲתֻלָּתוֹ. בְּשׂוּמִי עָנָן לְבֻשׁוֹ, זֶה הַשָּׁפִיר. וַעֲרָפֶל חֲתֻלָּתוֹ, זוֹ הַשִּׁלְיָא. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [11]אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים. בְּמַתְנִיתָא תָּנָא, [12]אֵלּוּ בְּנֵי־בַרְבַּרְיָא וּבְנֵי־מַרְטַנְיָא שֶׁהוֹלְכִין עֲרֻמִּין בַּשּׁוּק, שֶׁאֵין לָךְ מְשֻׁקָּץ

1 שיר־השירים ב יד 2 סוטה מח א 3 ברכות סא א 4 ישעיה לג טו 5 בבא בתרא נז ב
6 ברכות סא א 7 משלי יא כא 8 ברכות כד א 9 תוספתא ברכות ב יד 10 איוב לח ט
11 תהלים יד א 12 יבמות סג ב * לפי שהעונה מטה אזנו לשמוע את הזמר (רש"י)

וּמְתֹעָב לִפְנֵי הַמָּקוֹם יוֹתֵר מִמִּי שֶׁמְּהַלֵּךְ עָרֹם. הָא לָמַדְתָּ, שֶׁכָּל מִי שֶׁמְּהַלֵּךְ עָרֹם, נִקְרָא נָבָל וְחָצוּף.

וּמִדַּרְכֵי הַפְּרִיצוּת וְהַנְּבָלָה, הָאָדָם שֶׁמְּשַׁמֵּשׁ אֶת מִטָּתוֹ בַּיּוֹם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]אָסוּר לוֹ לְאָדָם שֶׁיְּשַׁמֵּשׁ אֶת מִטָּתוֹ בַּיּוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ וְגוֹ', שֶׁמָּא יִרְאֶה בָהּ דָּבָר מְגֻנֶּה וְתִתְגַּנֶּה עָלָיו. וְכֵן הַמְשַׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ בִּפְנֵי כָּל הַבְּרִיּוֹת, הוּא דְּבַר נְבָלָה וּפְרִיצוּת.

וְכֵיוָן שֶׁהַפְּרִיצוּת וְדִבְרֵי־הַנְּבָלָה הֵן גְּנַאי גָּדוֹל לָאֲנָשִׁים, קַל־וָחֹמֶר לַנָּשִׁים, שֶׁצְּרִיכוֹת לְהִזָּהֵר בְּעַצְמָן בְּתַכְלִית הַזְּהִירוּת, שֶׁלֹּא תִהְיֶינָה פְּרוּצוֹת, אַף לֹא מְדַבְּרוֹת דִּבְרֵי־הַנְּבָלוֹת.

פְּרִיצוּת גָּדוֹל הוּא לְאִשָּׁה שֶׁמְּדַבֶּרֶת תָּמִיד עִם הָאֲנָשִׁים. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמְּבִיאָה עַצְמָהּ לִידֵי חֲשָׁד. וּמִן הַפְּרִיצוּת, הָאִשָּׁה שֶׁאֵין לָהּ בַּעַל וּמִתְקַשֶּׁטֶת אֲפִילּוּ בְּתוֹךְ בֵּיתָהּ, מִפְּנֵי שֶׁכְּשֶׁיּוֹצְאָה בַּשּׁוּק, בְּנֵי־אָדָם מְשִׂיחִין בָּהּ.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה מְכֹעֶרֶת מִדַּת הַפְּרִיצוּת לַנָּשִׁים. שֶׁהַנָּשִׁים שֶׁהֵן פְּרוּצוֹת בְּשׁוּם דְּבַר־פְּרִיצוּת, אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]שֶׁיּוֹצְאוֹת בְּלֹא כְתֻבָּה, כְּגוֹן הָאִשָּׁה שֶׁיּוֹצְאָה בַּשּׁוּק וְרֹאשָׁהּ פָּרוּעַ, שֶׁהוּא דְּבַר־פְּרִיצוּת. וּלְפִיכָךְ כָּתוּב בְּסוֹטָה [4]וּפָרַע אֶת־רֹאשׁ הָאִשָּׁה, וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]מִכָּאן לִבְנוֹת־יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא תֵצֶאנָה בִּפְרִיעַת־הָרֹאשׁ. שֶׁכֵּן שַׂעֲרוֹת הָאִשָּׁה דְּבַר־פְּרִיצוּת וְעֶרְוָה, וּמַרְגִּילִין אֶת הָאָדָם לִידֵי הִרְהוּר וְתַאֲוָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ.

וְכֵן הָאִשָּׁה שֶׁטּוֹוָה בַּשּׁוּק, הוּא דְּבַר־פְּרִיצוּת, מִפְּנֵי שֶׁמְּגַלָּה זְרוֹעוֹתֶיהָ וּבְנֵי־אָדָם רוֹאִין אוֹתָהּ, שֶׁמָּא יִתְאַוּוּ לָהּ וְתָבוֹא לִידֵי עֲבֵרָה.

וְכֵן הָאִשָּׁה שֶׁמְּשַׂחֶקֶת עִם הַבַּחוּרִים, הוּא דֶּרֶךְ פְּרִיצוּת. וְכֵן הָאִשָּׁה שֶׁמְּקַלֶּלֶת חָמִיהָ בִּפְנֵי בַעְלָהּ, הוּא דְּבַר־פְּרִיצוּת

1 נדה יז א 2 ויקרא יט יח 3 כתובות עב א במשנה, וכל ההמשך בעמוד ב' בגמרא
4 במדבר ה יח 5 כתובות עב א 6 יחזקאל טז ז

וַחֲצִיפוּת. וְכֵן הַקּוֹלָנִית שֶׁמְּדַבֶּרֶת בְּבֵיתָהּ וּשְׁכֵנוֹתֶיהָ שׁוֹמְעוֹת אֶת קוֹלָהּ, וְכֵן הָאִשָּׁה שֶׁמַּשְׁמַעַת קוֹלָהּ עַל עִסְקֵי תַשְׁמִישׁ-הַמִּטָּה. כָּל אֵלּוּ – אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, שֶׁיּוֹצְאוֹת בְּלֹא כְתֻבָּה, מִפְּנֵי שֶׁנּוֹהֲגוֹת עַצְמָן בִּפְרִיצוּת.

וּמִדַּרְכֵי הַנְּבָלָה וְהַפְּרִיצוּת, הָאִשָּׁה שֶׁהִיא גַרְגְּרָנִית וְשׁוֹתָה מִן הַיַּיִן יוֹתֵר מִן הַשִּׁעוּר הָרָאוּי לָהּ. וּפְרִיצוּת גָּדוֹל הוּא לְאִשָּׁה שֶׁמְּדַבֶּרֶת בְּעִסְקֵי־הַתַּשְׁמִישׁ אֲפִילוּ עִם בַּעְלָהּ, אֶלָּא צְרִיכָה לִהְיוֹת צְנוּעָה וּבַיְשָׁנִית אֲפִילוּ עִם בַּעְלָהּ.

וּדְעוּ בָּנַי, כִּי הַפְּרִיצוּת וְדִבְרֵי־הַנְּבָלָה, הֵן סַרְסוּרִין שֶׁל זְנוּת, וְהֵן תְּחִלַּת הַקִּלְקוּל, וּמְבוֹאוֹת פְּתוּחוֹת לִזְנוּת. וּלְפִיכָךְ, הִזְהִירוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל הַמִּדָּה הַמְּגֻנָּה הַזֹּאת שֶׁיַּרְחִיקוּהָ מֵעֲלֵיהֶן בֵּין הָאֲנָשִׁים בֵּין הַנָּשִׁים בְּתַכְלִית הָרִחוּק.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בְּמִדּוֹת הַמְגֻנּוֹת הַלָּלוּ לְהַרְחִיקָם מֵעֲלֵיכֶם, כְּדֵי שֶׁתִּתְקַדְּשׁוּ לִפְנֵי הַמָּקוֹם וְתִתְקָרְבוּ אֶצְלוֹ. וֵאלֹהֵינוּ בַּהֲמוֹן רַחֲמָיו יְקַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וִיקָרְבֵנוּ לַעֲבוֹדָתוֹ.

הַמַּעֲלָה הָעֲשִׂירִית

מַעֲלַת הַבֹּשֶׁת

בָּנַי, בֹּאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת הַבֹּשֶׁת. דְּעוּ בָּנַי, כִּי מַעֲלַת מִדַּת הַבֹּשֶׁת, מַעֲלָה חֲשׁוּבָה עַד־מְאֹד. שֶׁכָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ בֹּשֶׁת־פָּנִים, נִצּוֹל מִן הַחֲטָאִים וְהָעֲוֹנוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל-פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]בַּעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם, זוֹ בּוּשָׁה. לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ, מְלַמֵּד, שֶׁהַבּוּשָׁה מְבִיאָה לִידֵי יִרְאַת־חֵטְא. מִכָּאן אָמְרוּ, סִימָן יָפֶה לָאָדָם שֶׁיְּהֵא בַּיְשָׁן.

וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [3]סִימַן הַבָּנִים הַכְּשֵׁרִים, הַבֹּשֶׁת הַנִּרְאָה

---

1 שמות כ כ 2 נדרים כ א 3 תיקון מדות הנפש א ג 52

עַל פְּנֵיהֶם. וּמַעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת אֵינָהּ נִמְצֵאת אֶלָּא בַּחֲסִידִים וְיִרְאֵי־חֵטְא, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]כָּל הַמִּתְבַּיֵּשׁ, לֹא בִמְהֵרָה הוּא חוֹטֵא. וְכָל מִי שֶׁאֵין לוֹ בֹשֶׁת־פָּנִים, בְּיָדוּעַ שֶׁלֹּא עָמְדוּ אֲבוֹתָיו עַל הַר סִינָי.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גְדוֹלָה מַעֲלַת הַבֹּשֶׁת לִפְנֵי הַמָּקוֹם. [2]שֶׁאֲפִילוּ עָבַר אָדָם כַּמָּה עֲבֵרוֹת וּמִתְבַּיֵּשׁ מֵהֶן וְאֵינוֹ שׁוֹנֶה בָהֶן, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מוֹחֵל לוֹ עַל כָּל עֲוֹנוֹתָיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]לְמַעַן תִּזְכְּרִי וָבֹשְׁתְּ וְלֹא יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד פִּתְחוֹן פֶּה מִפְּנֵי כְּלִמָּתֵךְ בְּכַפְּרִי־לָךְ לְכָל־אֲשֶׁר עָשִׂית נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים.

וְכֵן מָצִינוּ בְּשָׁאוּל, בְּשָׁעָה שֶׁהֶעֱלָה שְׁמוּאֵל עַל יְדֵי הָאִשָּׁה בַּעֲלַת־אוֹב, וְאָמַר לְשָׁאוּל, [4]לָמָּה הִרְגַּזְתַּנִי לְהַעֲלוֹת אֹתִי וַיֹּאמֶר שָׁאוּל צַר־לִי מְאֹד וּפְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בִּי וֵאלֹהִים סָר מֵעָלַי וְלֹא־עָנָנִי עוֹד גַּם בְּיַד הַנְּבִאִים גַּם בַּחֲלֹמוֹת וָאֶקְרָאֶה לְךָ לְהוֹדִיעֵנִי מָה אֶעֱשֶׂה. אֲבָל אוּרִים וְתֻמִּים — נִתְבַּיֵּשׁ לְהַזְכִּירָם, מִפְּנֵי שֶׁהָרַג כֹּהֲנֵי־נֹב. וּמָחַל לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וּמָחָר אַתָּה וּבָנֶיךָ עִמִּי, בִּמְחִיצָתִי. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]כָּל הָעוֹשֶׂה דְּבַר־עֲבֵרָה וּמִתְחָרֵט בָּהּ, מוֹחֲלִין לוֹ מִיָּד, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וְקָרַבְתִּי אֲלֵיכֶם לַמִּשְׁפָּט וְהָיִיתִי עֵד מְמַהֵר בַּמְכַשְּׁפִים וּבַמְנָאֲפִים וּבַנִּשְׁבָּעִים לַשָּׁקֶר וּבְעֹשְׁקֵי שְׂכַר־שָׂכִיר אַלְמָנָה וְיָתוֹם וּמַטֵּי־גֵר וְלֹא יְרֵאוּנִי. הָא יְרֵאוּנִי, מוֹחֲלִין לָהֶן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [8]וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם.

וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [9]הִזָּהֵר בְּמִדַּת הַבֹּשֶׁת, כִּי הַבֹּשֶׁת מוֹרָה עַל פְּנֵי הַנָּדִיב. וְאָמַר, [10]מִי שֶׁיְּעָטֵהוּ הַבּוֹרֵא מְעִיל הַבֹּשֶׁת, יַעַלְמוּ מוּמָיו מִבְּנֵי־אָדָם.

גְּדוֹלָה הִיא מִדַּת הַבֹּשֶׁת, שֶׁבַּעֲבוּרָהּ יִזְכֶּה הָאָדָם לְמַעֲשִׂים טוֹבִים. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁזּוֹכֶה לְגַן־עֵדֶן, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [11]עַז־פָּנִים לְגֵיהִנֹּם וּבֹשֶׁת־פָּנִים לְגַן־עֵדֶן.

1 נדרים כ א 2 ברכות יב ב 3 יחזקאל טז סג 4 שמואל א כח טו 5 שם שם יט 6 חגיגה ה א 7 מלאכי ג ה 8 משלי כח יג 9 מבחר־הפנינים יב א 10 שם שם ב 11 אבות ה כ

וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [1]הַבֹּשֶׁת וְהָאֱמוּנָה, נִצְמָדוֹת. כְּשֶׁתִּסְתַּלֵּק הָאַחַת, תִּסְתַּלֵּק חֲבֶרְתָּהּ.

וּמַהוּ הַבֹּשֶׁת? שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם מִתְבַּיֵּשׁ מִנַּפְשׁוֹ וּמִמַּעֲשָׂיו בֵּינוֹ לְבֵינוֹ וְיִתְבַּיֵּשׁ גַּם מִן הָאֲנָשִׁים, וְיִהְיֶה צָנוּעַ בְּכָל דְּרָכָיו וּבְכָל עִנְיָנָיו וִידַקְדֵּק עֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא תִוָּלֵד בָּהֶם שׁוּם דֹּפִי וְדָבָר שֶׁל גְּנַאי, שֶׁאִם יִרְאוּ אוֹתָם אוֹ יִשְׁמְעוּ אֲחֵרִים שֶׁלֹּא יוּכַל לְהִתְבַּיֵּשׁ מֵהֶם. וְיִסְתַּכֵּל בִּתְחִלַּת הַדָּבָר קֹדֶם שֶׁיַּעֲשֶׂנּוּ, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל לַעֲשׂוֹתוֹ שֶׁלֹּא יָבֹא עָלָיו לִידֵי בוּשָׁה. וְיִהְיֶה צָנוּעַ בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְגַּנֶּה וְיִתְבַּיֵּשׁ וְיִתְבַּזֶּה מִן הַבְּרִיּוֹת, [2]וְיִתְרַחֵק מִן הַכִּעוּר וּמִן הַדּוֹמֶה לוֹ. כְּלַל־הַדָּבָר, יִתְבַּיֵּשׁ מִן הַבּוֹרֵא, וְאָז תִּשְׁלַם לוֹ מַעֲלַת מִדַּת הַבֹּשֶׁת עַל שְׁלֵמוּתָהּ. כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, כְּשֶׁתַּעֲשֶׂה דָבָר בְּתוֹךְ בֵּיתְךָ, תִּתְבַּיֵּשׁ מִבְּנֵי־בֵיתְךָ. וּכְשֶׁתַּעֲשֶׂה דָבָר בַּשּׁוּק, תִּתְבַּיֵּשׁ מִן הָאֲנָשִׁים. וְאִם לָאו, תִּתְבַּיֵּשׁ מֵעַצְמְךָ. וְאִם לֹא תִתְבַּיֵּשׁ מֵעַצְמְךָ, תִּתְבַּיֵּשׁ מִנַּפְשְׁךָ. וְאִם לֹא תִתְבַּיֵּשׁ מִנַּפְשְׁךָ, תִּתְבַּיֵּשׁ מֵאֵת הַבּוֹרֵא הָרוֹאֶה אוֹתְךָ.

בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בְּמִדַּת הַבֹּשֶׁת, שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁאָדָם מִתְבַּיֵּשׁ מִן הָאֲנָשִׁים, הֲרֵי הוּא נִזְהָר מִן הַדְּבָרִים הַמְגֻנִּים וְהַמְכֹעָרִים וְאֵינוֹ נִכְשָׁל בָּהֶן. וְכָל־שֶׁכֵּן אִם מִתְבַּיֵּשׁ מִן הַבּוֹרֵא, שֶׁלֹּא יִכָּשֵׁל בַּעֲבֵרָה וְעָוֹן.

[3]וְכָל מִי שֶׁאֵין לוֹ בֹּשֶׁת־פָּנִים, כְּבָר הֻתְּרָה הַתּוֹרָה בְּעֵינָיו. כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, [4]סוֹף מַה שֶּׁקִּבַּלְנוּ מִדִּבְרֵי הַנְּבוּאָה, כְּשֶׁאֵינְךָ מִתְבַּיֵּשׁ, עֲשֵׂה כָּל רְצוֹנְךָ. וְאָמַר, לֹא יַגִּיעַ לַבַּיְשָׁן חֲשָׁד, כַּאֲשֶׁר לֹא יַגִּיעַ לַנֶּאֱמָן קוֹל מִן הַגְּזֵלוֹת וְהַגְּנֵבוֹת. וְשָׁאֲלוּ לְחָכָם, מַהוּ הַבֹּשֶׁת? אָמַר, הַשֵּׂכֶל. אָמְרוּ לוֹ, וּמַהוּ הַשֵּׂכֶל? אָמַר, הַבֹּשֶׁת. וְאָמַר אַחֵר, [5]הַבֹּשֶׁת הִיא דֶּרֶךְ הַחַיִּים הָאֲרֻכִּים. וְאָמַר אַחֵר, [5]חָיִין בְּנֵי־הָאָדָם בִּזְכוּת הָאֱמוּנָה וְהַיִּרְאָה יָמִים רַבִּים, וְאַחַר כָּךְ חָיִין בְּמִדַּת הַבֹּשֶׁת וְהָעֲנָוָה וְהַשִּׁפְלוּת.

1 מבחר־הפנינים יב ג 2 חולין מד ב 3 דרך־ארץ זוטא
4 השוה תיקון מדות הנפש א ג 19 5 שם

בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין שֶׁלֹּא לְבַיֵּשׁ פְּנֵי חַבְרֵיכֶם אֲפִילּוּ בֵּינְכֶם לְבֵינָם, וְכָל־שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא לְבַיְּשָׁם בָּרַבִּים, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִן הָעֲבֵרוֹת חֲמוּרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]כָּל הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים, כְּאִלּוּ שׁוֹפֵךְ דָּמִים, דְּחָזֵינָא לֵהּ דְּאָזִיל סֻמְקָא וְאָתֵי חִוָּרָא. וְעוֹד אָמְרוּ, [2]כָּל הַמְבַיֵּשׁ אֶת חֲבֵרוֹ, סוֹפוֹ מִתְבַּיֵּשׁ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמַּלְאֲכֵי־הַשָּׁרֵת דּוֹחֲפִין אוֹתוֹ וּמַרְאִין קְלוֹנוֹ לְכָל בָּאֵי־עוֹלָם. וְעוֹד אָמְרוּ, [1]כָּל הַיּוֹרְדִין לְגֵיהִנֹּם, יוֹרְדִין וְעוֹלִין, חוּץ מִשְּׁלֹשָׁה שֶׁיּוֹרְדִין וְאֵינָן עוֹלִין, וְאֵלּוּ הֵן. הַבָּא עַל אֵשֶׁת־אִישׁ, וְהַמְכַנֶּה שֵׁם [רָע] לַחֲבֵרוֹ, וְהַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים. תֵּדְעוּ, שֶׁבִּשְׁבִיל שֶׁהִלְבִּינוּ פְּנֵי בַר־קַמְצָא [3]בָּרַבִּים, סִיְּעוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא וְנֶחֱרַב בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ.

וְאַף־עַל־פִּי שֶׁהִזְהַרְתִּי אֶתְכֶם בְּמַעֲלַת הַבּוּשָׁה, אַזְהִירְכֶם שֶׁאִם טְעִיתֶם בְּדָבָר מִן הַדְּבָרִים, שֶׁאַל תִּתְבַּיְּשׁוּ לַחֲזוֹר וּלְהוֹדוֹת עַל הָאֱמֶת. כִּי כָּל מִי שֶׁהוּא בּוֹשׁ לַחֲזוֹר לְהוֹדוֹת עַל הָאֱמֶת, הוּא הַנִּקְרָא עַז־פָּנִים בְּלִי סָפֵק. וְאִם חֲטָאתֶם שׁוֹגֵג אוֹ מֵזִיד בְּדָבָר מִדִּבְרֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, אַל תִּתְבַּיְּשׁוּ לְהִתְוַדּוֹת עָלָיו לִפְנֵי הַמָּקוֹם. וְכֵן כְּשֶׁתִּסְתַּפְּקוּ בְּדָבָר מִדִּבְרֵי תוֹרָה אוֹ מִדִּבְרֵי קַבָּלָה אוֹ בְּשׁוּם דְּבַר מִצְוָה, אַל תִּתְבַּיְּשׁוּ לִשְׁאוֹל עָלֶיהָ אֲפִילּוּ [מִן] קָטֹן מִכֶּם בְּמַעֲלָה וּבְשָׁנִים. וְאַל תִּתְבַּיְּשׁוּ לוֹמַר בְּדָבָר שֶׁאֵינְכֶם יוֹדְעִים אֵין אָנוּ יוֹדְעִים, וְעַל מַה שֶּׁלֹּא שְׁמַעְתֶּם לוֹמַר לֹא שָׁמַעְנוּ, אוֹ אִם שְׁמַעְתֶּם וּשְׁכַחְתֶּם וְאֵינְכֶם זוֹכְרִים אוֹתוֹ לוֹמַר שָׁמַעְנוּ וְשָׁכַחְנוּ. שֶׁכֵּן מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הוֹדָה וְלֹא בוֹשׁ לוֹמַר, לֹא שָׁמַעְתִּי, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטַב בְּעֵינָיו.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]לֹא הַבַּיְשָׁן לָמֵד, וְלֹא הַקַּפְּדָן מְלַמֵּד. וְתָנָא דְּבֵי־אֵלִיָּהוּ, [6]יִשְׁאַל אָדָם אֶת הַפָּסוּק

1 בבא מציעא נח ב 2 מסכת כלה 3 גיטין נה ב, נו א 4 ויקרא י כ
5 אבות ב ה 6 תנא דבי אליהו רבא יג כח

אַף־עַל־פִּי שֶׁהַכֹּל מְשַׂחֲקִין עָלָיו, וְאֶת הַהֲלָכָה אַף־עַל־פִּי שֶׁהַכֹּל מְשַׂחֲקִין עָלָיו. יַכְנִיס אָדָם עַצְמוֹ לְגוּפָהּ שֶׁל תּוֹרָה, אַף־עַל־פִּי שֶׁאֵינוֹ בָּקִי בַּהֲלָכָה כְּלוּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]אִם־נָבַלְתָּ בְהִתְנַשֵּׂא וְאִם־זַמּוֹתָ יָד לְפֶה. וְכֵן אַל תִּתְבַּיְּשׁוּ לְהַזְהִיר אֶת הָאָדָם וּלְהַדְרִיכוֹ בְּדֶרֶךְ טוֹבָה, כִּי דָּבָר זֶה אֵינוֹ מִדַּרְכֵי הָאֲנָשִׁים הַשְּׁלֵמִים בְּמִדּוֹתָם. וְהַבֹּשֶׁת הַהוּא, רַע מֵהָעַזּוּת.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בְּמִדַּת הַבֹּשֶׁת, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה תָמִיד יִרְאַת־הָאֵל עַל פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ. וֵאלֹהִים בְּרַחֲמָיו יַצְלִיחֵנוּ בָהּ.

וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִגַּעְנוּ עַד כָּאן לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח מַעֲלַת הַבֹּשֶׁת וּבְעָלֶיהָ, נְסַפֵּר בִּגְנוּת הָעַזּוּת וּבְעָלֶיהָ, כְּדֵי לְהַדְרִיכְכֶם בְּמִדַּת הַבֹּשֶׁת, בְּעֶזְרַת שַׁדַּי.

דְּעוּ בָנַי, כִּי מִדַּת הָעַזּוּת, מִדָּה שְׂנוּאָה בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם, מִפְּנֵי שֶׁהִיא כִּסְעִיף מֵעֲבוֹדָה־זָרָה. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, [2]שֶׁבִּשְׁבִיל עַזֵּי־פָנִים, הַשָּׁמַיִם נֶעֱצָרִין מִלְּהוֹרִיד טַל וּמָטָר, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וַיִּמָּנְעוּ רְבִבִים וּמַלְקוֹשׁ לוֹא הָיָה וּמֵצַח אִשָּׁה זוֹנָה הָיָה לָךְ מֵאַנְתְּ הִכָּלֵם. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]לֹא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶן בֹּשֶׁת־פָּנִים זֶה מִזֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]גַּם־בּוֹשׁ לֹא־יֵבֹשׁוּ וְהִכָּלֵם לֹא יָדָעוּ וְגוֹ׳. וְהַמִּדָּה הַמְגֻנָּה הַזֹּאת אֵינָהּ נִמְצֵאת בַּחֲסִידִים וְאַנְשֵׁי־מַעֲשֶׂה, אֶלָּא בָרְשָׁעִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם, [6]חִזְּקוּ פְנֵיהֶם מִסֶּלַע מֵאֲנוּ לָשׁוּב. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ עַזּוּת־פָּנִים, מֻתָּר לִקְרוֹתוֹ רָשָׁע בְּפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁמִּצְוָה לִשְׂנֹאתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וְעֹז פָּנָיו יְשֻׁנֶּא. אַל תִּקְרֵי, יְשֻׁנֶּא אֶלָּא יִשָּׂנֵא. וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ עַזּוּת־פָּנִים, סוֹפוֹ לִשָּׁבֵר וְלִפּוֹל, דְּתָנָא דְבֵי־אֵלִיָּהוּ, [9]הָאִימְתָנִין וְהַזֵּיוְתָנִין וְעַזֵּי־פָנִים וּבַעֲלֵי־זְרוֹעוֹת, עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב אוֹמֵר, [10]כִּי זְרוֹעוֹת רְשָׁעִים תִּשָּׁבַרְנָה.

1 משלי ל לב 2 תענית ז ב 3 ירמיה ג ג 4 שבת קיט ב 5 ירמיה ח יב 6 שם ה ג
7 משלי כא כט 8 קהלת ח א 9 תנא דבי אליהו רבא טו כח, 77 10 תהלים לז יז

בָּנַי, בּוֹאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשָׁה מִדַּת הָעַזּוּת. שֶׁכֵּיוָן שֶׁיֵּשׁ בּוֹ בָּאָדָם עַזּוּת־פָּנִים, בָּא לִידֵי רֶשַׁע, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו. [2]וְלֹא עוֹד אֶלָּא, כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ עַזּוּת־פָּנִים, בְּיָדוּעַ שֶׁנִּכְשַׁל בַּעֲבֵרָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וּמֵצַח אִשָּׁה זוֹנָה הָיָה לָךְ. יִהְיֶה לָךְ לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא הָיָה לָךְ כְּבָר.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [4]אַרְבָּעָה נִקְרְאוּ רְשָׁעִים, וְאֵלּוּ הֵן, הַפּוֹשֵׁט יָד עַל חֲבֵרוֹ לְהַכּוֹתוֹ, אַף־עַל־פִּי שֶׁלֹּא הִכָּהוּ נִקְרָא רָשָׁע, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ, הִכִּיתָ לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא תַכֶּה. וְהַלֹּוֶה וְאֵינוֹ מְשַׁלֵּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]לֹוֶה רָשָׁע וְלֹא יְשַׁלֵּם. וּמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ עַזּוּת־פָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו. וּמִי שֶׁהוּא בַּעַל־מַחֲלֹקֶת, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]סוּרוּ נָא מֵעַל אָהֳלֵי הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים הָאֵלֶּה. וּשְׁנֵיהֶם הָיוּ בְּדָתָן וַאֲבִירָם עַזּוּת־פָּנִים וּמַחֲלֹקֶת. וְאֵין לְךָ עַז־פָּנִים שֶׁאֵין בּוֹ שֶׁמֶץ פְּסוּל, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]עַז־פָּנִים – רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, מַמְזֵר. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, בֶּן־הַנִּדָּה. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, מַמְזֵר וּבֶן־הַנִּדָּה.

וּמַהוּ הָעַזּוּת? שֶׁעוֹבֵר עֲבֵרָה בִּפְנֵי בְנֵי־אָדָם וְאֵינוֹ מִתְבַּיֵּשׁ מֵהֶן, נִקְרָא עַז־פָּנִים. וְהָעוֹבֵר עֲבֵרָה וְשָׁנָה בָהּ. וְהַהוֹלֵךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה וּבְעַזּוּת־מֵצַח וְאֵינוֹ מִתְבַּיֵּשׁ מִן הָאֲנָשִׁים. שֶׁכָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ עַזּוּת־פָּנִים וְאֵינוֹ מִתְבַּיֵּשׁ, הֲרֵי הוּא כְּעוֹבֵד עֲבוֹדָה־זָרָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]הוֹבִישׁוּ כִּי־תוֹעֵבָה עָשׂוּ גַּם־בּוֹשׁ לֹא־יֵבוֹשׁוּ גַּם־הַכְלִים לֹא יָדָעוּ לָכֵן יִפְּלוּ בַנֹּפְלִים בְּעֵת־פְּקַדְתִּים יִכָּשְׁלוּ אָמַר יְיָ. וְאוֹמֵר, אַחֲרִית הָעַזּוּת, מַחֲלֹקֶת. וְאַחֲרִית הַמַּחֲלֹקֶת, חֲרָטָה. וְאוֹמֵר, הָעַזּוּת, הוּא הַחֳלִי הַגָּדוֹל. וּרְפוּאָתוֹ, בְּעַז־פָּנִים כָּמוֹהוּ.

אָמְנָם לַעֲמוֹד בְּעַזּוּת־מֵצַח נֶגֶד הָרְשָׁעִים וְעוֹזְבֵי הַתּוֹרָה כְּדֵי לְיַסְּרָם וּלְהוֹכִיחָם, דָּבָר זֶה טוֹב עַד מְאֹד, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [10]הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת נְחֹשֶׁת

1 משלי כא כט   2 תענית ז ב, ילקוט שמעוני חלק ב רסח   3 ירמיה ג ג   4 במדבר רבא יח י
5 שמות ב יג   6 תהלים לז כא   7 במדבר טז כו   8 כלה רבתי ב   9 ירמיה ו טו   10 שם א יח

וְגוֹ׳. וְעַל זֶה צִוָּה שְׁלֹמֹה וְאָמַר, [1]עֲנֵה כְסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בַּמִּדָּה הַמְגֻנָּה הַזֹּאת וְתַרְחִיקוּהָ מֵעֲלֵיכֶם. וְאַל תִּשְׁתַּמְּשׁוּ בָהּ, כְּדֵי שֶׁלֹּא תוּכַל לְהִתְגַּבֵּר עֲלֵיכֶם. כִּי כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הַמִּדָּה הַמְגֻנָּה הַזֹּאת, יִתְרַחֲקוּ מִמֶּנּוּ בְּנֵי־אָדָם וְיָסוּרוּ מֵעָלָיו.

וְהָאֱלֹהִים יַצִּילֵנוּ מִן הַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת וְהַפְּחוּתוֹת, וְיַעֲלֵנוּ אֶל הַמַּעֲלוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת בְּרַחֲמָיו וַחֲסָדָיו הָרַבִּים.

הַמַּעֲלָה הָאַחַת־עֶשְׂרֵה

מַעֲלַת הָאֱמוּנָה

בָּנַי, בּוֹאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת הָאֱמוּנָה. דְּעוּ בָּנַי, כִּי מַעֲלַת הָאֱמוּנָה מַעֲלָה נִכְבֶּדֶת וּגְדוֹלָה מְאֹד בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם. שֶׁכָּל הַנּוֹשֵׂא וְנוֹתֵן עִם הַבְּרִיּוֹת בֶּאֱמוּנָה, זוֹכֶה וְיוֹשֵׁב בִּמְחִיצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]עֵינַי בְּנֶאֶמְנֵי־אֶרֶץ לָשֶׁבֶת עִמָּדִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ תָּמִים הוּא יְשָׁרְתֵנִי. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נוֹתֵן עֵינָיו תָּמִיד בְּבַעֲלֵי־אֱמוּנָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]יְיָ עֵינֶיךָ הֲלוֹא לֶאֱמוּנָה. וּבְמַעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת, נִתְיַחֵס בָּהּ הַמָּקוֹם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל וְגוֹ׳. [5]וּבְכָל מָקוֹם שֶׁהַנֶּאֱמָנוּת מְצוּיָה, שָׁם הַבְּרָכָה וְהַגְּדֻלָּה מְצוּיָה. שָׁם הַבְּרָכָה מְצוּיָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]אִישׁ אֱמוּנוֹת רַב־בְּרָכוֹת וְגוֹ׳. וְשָׁם הַגְּדֻלָּה מְצוּיָה, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּמשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁעַל יְדֵי שֶׁנָּהַג עַצְמוֹ בְּנֶאֱמָנוּת וְנִתְרַחֵק מִן הַגָּזֵל כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר [7]וַיִּנְהַג אֶת־הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וְגוֹ׳, שָׁם נִגְלָה לוֹ הַשְּׁכִינָה, וּמִשָּׁם עָלָה לִגְדֻלָּה, וְשָׁלְחוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בִּשְׁלִיחוּתוֹ אֶל פַּרְעֹה. מַה כָּתוּב בָּעִנְיָן, [8]גַּם הָאִישׁ משֶׁה גָּדוֹל מְאֹד וְגוֹ׳ בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם. וְכֵן הַכָּתוּב מְשַׁבְּחוֹ בְּעִנְיַן הַנֶּאֱמָנוּת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]בְּכָל־בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא.

1 משלי כו ה 2 תהלים קא ו 3 ירמיה ה ג 4 דברים לב ד
5 השוה שמות רבא נא א 6 משלי כח כ 7 שמות גא 8 שם יא ג 9 במדבר יב ז

וְכֵן מָצִינוּ בְּדָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל עָלָיו הַשָּׁלוֹם, עַל יְדֵי שֶׁנָּהַג עַצְמוֹ בְּנֶאֱמָנוּת וְנִתְרַחֵק מִן הַגָּזֵל, זָכָה וְעָלָה לִגְדֻלָּה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְעַל־מִי נָטַשְׁתָּ מְעַט הַצֹּאן הָהֵנָּה בַּמִּדְבָּר וְגוֹ׳. וּמִשָּׁם זָכָה לִגְדֻלָּה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]מֵאַחַר עָלוֹת הֱבִיאוֹ לִרְעוֹת בְּיַעֲקֹב עַמּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל נַחֲלָתוֹ. וְכֵן הַכָּתוּב מְשַׁבְּחוֹ בְּעִנְיַן הַנֶּאֱמָנוּת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [4]וְהוּכַן בַּחֶסֶד כִּסֵּא וְיָשַׁב עָלָיו בֶּאֱמֶת בְּאֹהֶל דָּוִד.

הֲלֹא תִרְאוּ בָּנַי, מֶה עָלְתָה לוֹ לְיַעֲקֹב אָבִינוּ מִפְּנֵי שֶׁנָּהַג עַצְמוֹ בְּמִדַּת הַנֶּאֱמָנוּת וְעַל שֶׁמָּסַר אֶת עַצְמוֹ עַל מָמוֹנוֹ שֶׁל לָבָן וְשָׁמַר אוֹתוֹ בֶּאֱמוּנָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה, וְאוֹמֵר [6]טְרֵפָה לֹא־הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה גְּנֻבְתִי יוֹם וּגְנֻבְתִי לָיְלָה, מֶה עָלְתָה לוֹ לְבַסּוֹף? [7]אִם־כֹּה יֹאמַר נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]צָפָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מֶה הָיָה לָבָן עָתִיד לַעֲשׂוֹת לוֹ לְיַעֲקֹב, וְהָיָה צָר צוּרָה כַּיּוֹצֵא בָהּ. אִם־כֹּה אָמַר אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא אִם־כֹּה יֹאמַר. [9]כִּי רָאִיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר לָבָן עֹשֶׂה לָּךְ אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא אֵת כָּל־אֲשֶׁר לָבָן עֹשֶׂה לָּךְ.

וּמִנַּיִן שֶׁעָבַד יַעֲקֹב אָבִינוּ לְלָבָן בֶּאֱמוּנָה אַף לְאַחַר שֶׁרִמָּה אוֹתוֹ? שֶׁנֶּאֱמַר, [10]וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [11]מַהוּ עוֹד? בְּנוֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם, פּוֹעֵל עוֹשֶׂה עִם בַּעַל־הַבַּיִת שְׁתַּיִם שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת בֶּאֱמוּנָה. אֲבָל יַעֲקֹב אָבִינוּ, מָה הָרִאשׁוֹנוֹת שְׁלֵמוֹת, אַף הָאַחֲרוֹנוֹת שְׁלֵמוֹת. מָה הָרִאשׁוֹנוֹת בֶּאֱמוּנָה, אַף הָאַחֲרוֹנוֹת בֶּאֱמוּנָה, וְאַף־עַל־פִּי שֶׁבְּרַמָּאוּת בָּא עָלָיו. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [12]יְהִי מָמוֹן חֲבֵרְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ. וּכְבָר מָצִינוּ, [13]שֶׁהַתּוֹרָה חָסָה

1 שמואל א יז כח 2 תהלים עח עא 3 ישעיה נה ג 4 שם טז ה 5 בראשית לא מ
6 שם שם לט 7 שם שם ח 8 בראשית רבא עד ב 9 בראשית לא יב 10 שם כט ל
11 בראשית רבא ע יח 12 אבות ב יב 13 ראש־השנה כז א, יומא לט א

עַל מָמוֹנָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל. לְמִדָּתְךָ תּוֹרָה דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, שֶׁיְּהֵא כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל חָס עַל מָמוֹן חֲבֵרוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא חָס עַל מָמוֹנוֹ. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [1]בְּנֵי־אָדָם, שַׁאֲלוּ מֵאֱלֹהֵיכֶם שֶׁיָּחוֹן אֶתְכֶם הָאֱמוּנָה, כִּי הָאֱמוּנָה רֹאשׁ הַתּוֹרָה. וּבַקְּשׁוּ מִמֶּנּוּ הַשַּׁלְוָה, כִּי הִיא הַגְּדוֹלָה שֶׁבַּנְּעִימוֹת. בַּקְּשׁוּהָ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וּבַקְּשׁוּהָ לָעוֹלָם הַבָּא. וְדַי בָּאֱמוּנָה עֹשֶׁר, וּבָעֲבוֹדָה עֵסֶק. וְאָמַר אַחֵר, [2]בָּאֱמוּנָה, תַּעֲמוֹד הָאַחֲוָה.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גָדוֹל כֹּחַ הַנֶּאֱמָנוּת, שֶׁבִּמְקוֹם שֶׁבַּעֲלֵי אֲמָנָה עוֹמְדִין, אֲפִילּוּ מַלְאֲכֵי־הַשָּׁרֵת אֵין זוֹכִין לָהּ. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [3]אֵין יְשִׁיבָה לְמַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וְרַגְלֵיהֶם רֶגֶל יְשָׁרָה, אֵין לָהֶן קְפִיצִין. [5]קִרְבֵת עַל־חַד מִן קָאֲמַיָּא – קָיְמַיָּא. [6]שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ. [7]וְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמְדִים עָלָיו. [8]וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה. וְאִלּוּ בְּבַעֲלֵי־אֲמָנָה כְּתִיב, [9]לָשֶׁבֶת עִמָּדִי.

בָּנַי, הִתְחַבְּרוּ לְבַעֲלֵי־אֱמוּנָה וְרִדְפוּ אַחֲרֵיהֶם, וֶהֱווּ מִתְאַבְּקִים בַּעֲפַר רַגְלֵיהֶם, כִּי הַנֶּאֱמָנוּת הִיא הַהַצְלָחָה הַגְּלוּיָה וְתִפְאֶרֶת כָּל מַשְׂכִּיל. וְכָתוּב בְּחוֹתַם פְּרָפָארוּס הַפִּילוֹסוֹף, [10]מִי שֶׁתִּדְבַּק בּוֹ הָאֱמוּנָה, יִדְבַּק בּוֹ רְצוֹן בְּנֵי־הָאָדָם. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [11]אֵין דָּבָר גָּדוֹל מִן הָאֱמוּנָה. וּקְצָת בְּנֵי־אָדָם סוֹבְלִים הַפְּגָעִים יוֹתֵר מִקְּצָתָם וְהָרֵישׁ וְהַחֳלִי וְהַפַּחַד, וְדַע כִּי כָּל אֵלֶּה, מִשַּׁעֲרֵי הָאֱמוּנָה. וְאָמַר אַחֵר, אֵין בָּטוּחַ כַּנֶּאֱמָן.

בָּנַי, אַל תְּהִי מַעֲלַת הָאֱמוּנָה קַלָּה בְּעֵינֵיכֶם, שֶׁהֲרֵי הֶחֱזִיקוּ בָהּ אֲבוֹת־הָעוֹלָם. בְּאַבְרָהָם כְּתִיב, [12]וְהֶאֱמִן בַּיְיָ וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה. וּבְיִצְחָק כְּתִיב, [13]וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִיא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִיא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יְיָ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [14]לָמָּה מְדָדוֹ? כְּדֵי לְעַשְּׂרָן. וּבִתְרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת מָצִינוּ אֱמוּנָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [15]וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעֹת וְגוֹ', וּפֵרְשׁוּ

1 מב ר־הפנינים ו ו 2 מוסה"פ א י 19 3 בראשית רבא סה יז 4 יחזקאל א ז 5 דניאל ז טז
6 ישעיה ו ב 7 מלכים א כב יט 8 זכריה ג ז 9 תהלים קא ו 10 מוסה"פ א ה 13
11 מבחר־הפנינים ו ה 12 בראשית טו ו 13 שם כו יב 14 רש"י שם 15 ישעיה לג ו

חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]אֱמוּנַת, זֶה סֵדֶר זְרָעִים, [2]שֶׁהֶאֱמִינָה הַתּוֹרָה לָאָדָם לִתְרוֹם וּלְעַשֵּׂר תְּבוּאָתוֹ וּפֵרוֹתָיו בְּלִי עֵדוּת וּרְאָיָה אַחֶרֶת. וּבְיַעֲקֹב כְּתִיב, [3]תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב וְגוֹ׳. וְעוֹד אָמְרוּ, [4]כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַה יֹּאכַל הַיּוֹם וְאוֹמֵר מַה אֹכַל לְמָחָר, הֲרֵי זֶה מְחֻסַּר אֲמָנָה. מִי שֶׁבָּרָא הַיּוֹם, בָּרָא פַּרְנָסָתוֹ.

בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתְּכֶם בֶּאֱמוּנָה. וְכָל מַעֲשֵׂיכֶם הָרוּחָנִיִּים וְהַגּוּפָנִיִּים, יִהְיוּ בֶּאֱמוּנָה וּבְיֹשֶׁר, כְּדֵי שֶׁתִּתְבָּרְכוּ מִפִּי הָאֵל וּמִפִּי הַבְּרִיּוֹת. כִּי בַּעֲשׂוֹת הָאָדָם הֵפֶךְ הָאֱמוּנָה, מָצִינוּ בוֹ קְלָלָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]אָרוּר עֹשֶׂה מְלֶאכֶת יְיָ רְמִיָּה. וּמִכְּלָל אָרוּר, אַתָּה שׁוֹמֵעַ בָּרוּךְ. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [6]רָאוּי מִבְּנֵי אָדָם לִהְיוֹת מְשֻׁבָּח, מִי שֶׁגָּדְלָה תְשׁוּקָתוֹ בִּקְנוֹת הַחֶסֶד וְהָאֱמוּנָה.

[7]גְּדוֹלָה הִיא הָאֱמוּנָה. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהַבְּרִיּוֹת נוֹשְׂאִין וְנוֹתְנִין זֶה עִם זֶה בֶּאֱמוּנָה, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עוֹשֶׂה עִמָּהֶן צְדָקָה מִן הַשָּׁמַיִם, וּמוֹרִיד לָהֶם גִּשְׁמֵי בְרָכָה וְטַלְלֵי רָצוֹן בְּעִתָּם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהָעוֹלָם מִתְקַיֵּם בִּזְכוּת בַּעֲלֵי־אֲמָנָה. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [9]עַל שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַדִּין וְעַל הָאֱמֶת וְעַל הַשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [10]אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם.

וּמַה הִיא הָאֱמוּנָה? תְּחִלַּת הָאֱמוּנָה, שֶׁיִּבְטַח הָאָדָם בֵּאלֹהִים, וְלֹא יִירָא מִשּׁוּם דָּבָר, וְיִרְצֶה בִּגְזֵרַת הַמָּקוֹם, וְיִמְסוֹר עַצְמוֹ וְנַפְשׁוֹ אֵלָיו, וְשֶׁיִּהְיֶה מַשָּׂאוֹ וּמַתָּנוֹ וּדְבָרָיו כֻּלָּם בֶּאֱמוּנָה וּבְיֹשֶׁר, וְיֹאמַר עַל הֵן הֵן וְעַל לָאו לָאו, וְאֵינוֹ אָץ לְהַעֲשִׁיר, אֶלָּא שֶׁבִּטְחוֹנוֹ בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּכָל עִנְיָנָיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [11]בְּטַח בַּייָ וַעֲשֵׂה־טוֹב שְׁכָן־אֶרֶץ וּרְעֵה אֱמוּנָה. וּמַה שֶׁיַּבְטִיחַ, יְקַיֵּם בִּיכָלְתּוֹ.

וּמִסְּעִיפֵי הַמִּדָּה הַמְשֻׁבַּחַת הַזֹּאת, יוֹצֵא הַצֶּדֶק, שֶׁיִּהְיוּ

1 שבת לא א　2 רש״י (שם)　3 מיכה ז כ　4 תנחומא בשלח כ　5 ירמיה מח י
6 מוסה״פ ב כ 30　7 תענית ח א　8 תהלים פה יב　9 אבות א יח　10 זכריה ח טז
11 תהלים לז ג

כָּל מִשְׁקְלוֹתָיו שֶׁל אָדָם וְכָל מִדּוֹתָיו, צֶדֶק, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]מֹאזְנֵי צֶדֶק אַבְנֵי־צֶדֶק אֵיפַת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק יִהְיֶה לָכֶם. וְכָל דְּבָרָיו וְעִנְיָנָיו, מְתֻקָּנִים וּמְסֻדָּרִים עַל פִּי הַצֶּדֶק, וְאֵינוֹ מְבַקֵּשׁ שׁוּם מַעֲלָה וְיִתְרוֹן עַל בְּנֵי־אָדָם. וְאוֹמֵר, כִּי פְּרִי הַנֶּאֱמָנוּת, הָעֹשֶׁר. [2]וּפְרִי הַכַּחַשׁ, הָרֵישׁ וְהָעֹנִי. וְדָבָר נִמְנָע הוּא שֶׁיִּהְיֶה הַנֶּאֱמָן עָנִי וְהַמְכַחֵשׁ עָשִׁיר. וּדְעוּ בָּנַי, כִּי הַנֶּאֱמָן, יַעֲלֵהוּ הָאֵל אֶל הַמַּעֲלוֹת הָרָמוֹת וּלְמִשְׂרַת הַשָּׂרִים וְהַמְּלָכִים.

בָּנַי, הִדָּבְקוּ בַּנֶּאֱמָנוּת וּבַצֶּדֶק, כִּי [3]הָאֱמוּנָה וְהַצֶּדֶק תּוֹלְדוֹת הַנְּדִיבוּת וְהַחֶסֶד. [4]וְאָמַר חָכָם אֶחָד, מִי שֶׁבָּחַר בַּצֶּדֶק לְמָעוֹז, יִכָּנְעוּ לוֹ בְּנֵי־אָדָם בְּעַל־כָּרְחָם.

וְצָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לִנְהוֹג עַצְמוֹ בֶּאֱמוּנָה וּבְצֶדֶק אֲפִילוּ בִּדְבָרִים בְּעָלְמָא שֶׁנּוֹהֵג עִם חֲבֵרוֹ. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]מַה תַּלְמוּד לוֹמַר, [1]אֵיפַת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק יִהְיֶה לָכֶם, וַהֲלֹא הִין בִּכְלָל אֵיפָה הִיא? אֶלָּא, שֶׁיְּהֵא הֵן שֶׁלְּךָ צֶדֶק וְלָאו שֶׁלְּךָ צֶדֶק. וְעוֹד אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]כָּל הַנּוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בִּדְבָרִים, אֵין מוֹסְרִין אוֹתוֹ לְמִי־שֶׁפָּרַע*. אֲבָל אָמְרוּ חֲכָמִים, [7]כָּל הַמְבַטֵּל אֶת דְּבָרָיו, אֵין רוּחַ חֲכָמִים נוֹחָה הֵימֶנּוּ.

וְשֶׁמָּא תֹּאמַר, בְּמַה שֶּׁמּוֹצִיא בִּשְׂפָתָיו בִּלְבַד צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לִהְיוֹת נֶאֱמָן, אֲבָל בְּמַה שֶּׁמְּחַשֵּׁב בְּלִבּוֹ אֵין בְּכָךְ כְּלוּם — הֲרֵי כְּבָר נֶאֱמַר, [8]הוֹלֵךְ תָּמִים וּפֹעֵל צֶדֶק וְדֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ. וְכֵן מָצִינוּ בְּרַב סַפְרָא, [9]שֶׁהָיָה לוֹ חֲמוֹר לִמְכּוֹר, וּבָא אָדָם אֶחָד לִקְנוֹתוֹ וְאָמַר לוֹ תְּנֵהוּ לִי בְּכָךְ וְכָךְ מָעוֹת. וְאוֹתָהּ שָׁעָה, הָיָה רַב סַפְרָא קוֹרֵא קְרִיַּת־שְׁמַע, וְלֹא הֱשִׁיבוֹ. וּכְסָבוּר אוֹתוֹ־הָאִישׁ, שֶׁלֹּא הָיָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל רַב סַפְרָא לִתֵּן לוֹ הַחֲמוֹר בְּאוֹתָן הַדָּמִים שֶׁאָמַר לוֹ, וּלְפִיכָךְ לֹא הֱשִׁיבוֹ. וְהוֹסִיף לוֹ עַל דָּמָיו. וְאַחֲרֵי שֶׁסִּיֵּם רַב סַפְרָא אֶת תְּפִלָּתוֹ, אָמַר לְאוֹתוֹ־הָאִישׁ,

---

1 ויקרא יט לו　2 על פי מדרש תהלים ז יא　3 מבחר־הפנינים ל ג　4 שם שם א
5 בבא מציעא מט א　6 ירושלמי בבא מציעא צ ב, יב ב　7 תוספתא בבא מציעא פרק ג
8 תהלים טו ב　9 מכות כד א, ורש"י שם בשם השאלתות
* כלומר, אינו בקללת „מי שפרע מאנשי דור המבול ודור הפלגה הוא יפרע ממי שאינו עומד בדבורו"

מִשָּׁעָה שֶׁאָמַרְתָּ לִי תְּנֵהוּ לִי בְּכָךְ וְכָךְ מָעוֹת, גָּמַרְתִּי בְּלִבִּי לִתְּנוֹ לְךָ. וּמַה שֶּׁהוֹסַפְתָּ אַחֲרֵי־כֵן, אֵינִי רוֹצֶה אוֹתָם.

וְשֶׁמָּא תֹאמַר, הֲרֵינִי נוֹהֵג בֶּאֱמוּנָה עִם יִשְׂרָאֵל, לְפִי שֶׁהוּא נוֹהֵג עִמִּי בְּאַחֲוָה, אֲבָל עִם הַגּוֹי אֵין בְּכָךְ כְּלוּם – כְּבָר אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]גֶּזֶל־גּוֹי, אָסוּר.

וְכֵן אִם הַגּוֹי סוֹמֵךְ עַל אֱמוּנָתְךָ בֵּין בִּדְבָרִים בֵּין בְּמִקָּח וּמִמְכָּר, צָרִיךְ אַתָּה לִנְהוֹג עִמּוֹ בֶּאֱמוּנָה וּבְצֶדֶק, כְּדֵי שֶׁיִּתְקַדֵּשׁ שֵׁם־שָׁמַיִם עַל יָדְךָ. תָּנָא דְבֵי־אֵלִיָּהוּ, [2]בְּאַרְבָּעָה דְבָרִים הָעוֹלָם מִתְיַשֵּׁב, מִתּוֹךְ צְדָקָה, וּמִתּוֹךְ הַדִּין, וּמִתּוֹךְ הָאֱמֶת, וּמִתּוֹךְ הַשָּׁלוֹם. בָּא אָדָם אֶחָד וְאָמַר לִי, רַבִּי, מַעֲשֶׂה הָיָה בִּי שֶׁמָּכַרְתִּי לְגוֹי אַרְבָּעָה כּוֹרִים שֶׁל תְּמָרִים וּמָדַדְתִּים לוֹ בְּבַיִת אָפֵל מֶחֱצָה עַל מֶחֱצָה. וְאָמַר לִי, אַתָּה וְהָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם יוֹדֵעַ עַל מִדָּה שֶׁאַתָּה מוֹדֵד לִי. מִתּוֹךְ שֶׁמָּדַדְתִּים לוֹ, חִסַּרְתִּיו שָׁלֹשׁ סְאִין שֶׁל תְּמָרִים. לְאַחַר מִכָּאן, נָטַלְתִּי אֶת הַמָּעוֹת וְלָקַחְתִּי בָּהֶן כַּד אֶחָד שֶׁל שֶׁמֶן וְהִנַּחְתִּיו בְּמָקוֹם שֶׁמָּדַדְתִּי הַתְּמָרִים לַגּוֹי. נִקְרַע הַכַּד, וְנִשְׁפַּךְ הַשֶּׁמֶן וְהָלַךְ לוֹ. אָמַרְתִּי לוֹ, בְּנִי; הַכָּתוּב אוֹמֵר, [3]לֹא־תַעֲשֹׁק אֶת־רֵעֲךָ וְגוֹ׳. רֵעֲךָ הֲרֵי הוּא כְּאָחִיךָ, וְאָחִיךָ הֲרֵי הוּא כְּרֵעֲךָ. הָא לָמַדְתָּ, שֶׁגֶּזֶל הַגּוֹי, גָּזֵל, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁל אָח. לְכָךְ הָיָה אַבָּא אֵלִיָּהוּ שׁוֹנֶה, [4]לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא־שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר, וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת, וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ. שֶׁכָּל מִי שֶׁנּוֹשֵׂא וְנוֹתֵן עִם חֲבֵרוֹ בֶּאֱמוּנָה, הֲרֵי הוּא מוֹדֶה בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שֶׁהוּא אֱמֶת. וְכָל הַמְכַחֵשׁ בַּחֲבֵרוֹ, הֲרֵי הוּא מְכַחֵשׁ בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]אֵין יְיָ רֹאֶה אֹתָנוּ עָזַב יְיָ אֶת־הָאָרֶץ.

בָּנַי, אִם נִתְמַנִּיתֶם פַּרְנָסִין עַל הַצִּבּוּר לְהוֹצִיא מָמוֹנָן עַל דָּבָר יָדוּעַ אוֹ עַל כָּל עִנְיְנֵיהֶם, עֲשׂוּ מְלַאכְתְּכֶם בֶּאֱמוּנָה. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁמַּחֲזִיקִים אֶתְכֶם לְנֶאֱמָנִים, אַל תִּתְפָּאֲרוּ

---

1 בבא קמא קיג ב   2 תנא דבי אליהו רבא טו יג 74   3 ויקרא יט יג
4 תנא דבי אליהו רבא סוף כא 118   5 יחזקאל ח יב

בְּעַצְמְכֶם לוֹמַר, אִלְמָלֵא שֶׁמַּחֲזִיקִין אוֹתָנוּ נֶאֱמָנִים, לֹא הָיוּ מְמַנִּין אוֹתָנוּ עַל צָרְכֵיהֶן וְלֹא נָבוֹא עִמָּהֶן לְחֶשְׁבּוֹן, אֶלָּא תָבוֹאוּ עִמָּהֶן לְחֶשְׁבּוֹן וְאַל תִּתְבַּיְשׁוּ. מִי לָנוּ נֶאֱמָן יוֹתֵר מִמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁכָּתוּב בּוֹ [1]בְּכָל־בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא, וְאַף־עַל־פִּי־כֵן כְּשֶׁגָּמַר מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, [2]אָמַר לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל, בּוֹאוּ וְנַעֲשֶׂה הַחֶשְׁבּוֹן לִפְנֵיכֶם. נִתְכַּנְּסוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אֶצְלוֹ וְאָמַר לָהֶן מֹשֶׁה, [3]אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־פִּי מֹשֶׁה וְגוֹ׳, כָּךְ וְכָךְ יָצָא עַל הַמִּשְׁכָּן. עִם כְּשֶׁהוּא יוֹשֵׁב וּמְחַשֵּׁב, שָׁכַח אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל שֶׁעָשָׂה וָוִים לָעַמּוּדִים. הִתְחִיל יוֹשֵׁב וְתוֹהֶא, אָמַר, עַכְשָׁיו יֹאמְרוּ יִשְׂרָאֵל, מֹשֶׁה נְטָלָן לְעַצְמוֹ. הֵאִיר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶת עֵינָיו וְרָאָה אוֹתָן עֲשׂוּיִין וָוִין לָעַמּוּדִים. אָמַר, [4]וְאֶת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים לָעַמּוּדִים וְגוֹ׳. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, נִתְפַּיְּסוּ יִשְׂרָאֵל עַל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן. וּמַהוּ מִשְׁכַּן הָעֵדֻת? אָמַר לָהֶן מֹשֶׁה, הֲרֵי אַתֶּם מְעִידִין עָלַי מִמַּה שֶּׁאֲנִי נוֹתֵן לָכֶם אֶת הַחֶשְׁבּוֹן. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁלֹּא הֻצְרַךְ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לַעֲשׂוֹת חֶשְׁבּוֹן עִם יִשְׂרָאֵל, לִמֵּד דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁכָּל מִי שֶׁנִּתְמַנָּה עַל הַצִּבּוּר, יַעֲשֶׂה הַחֶשְׁבּוֹן עִם הַצִּבּוּר, כְּדֵי לְהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַחֲשָׁד, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וִהְיִיתֶם נְקִיִּם מֵיְיָ וּמִיִּשְׂרָאֵל. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]אַף־עַל־פִּי שֶׁיֵּשׁ לוֹ לָאָדָם גִּזְבָּר נֶאֱמָן בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, יָצוּר וְיִמְנֶה, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וַיְהִי כִּרְאוֹתָם כִּי־רַב הַכֶּסֶף בָּאָרוֹן וַיַּעַל סֹפֵר הַמֶּלֶךְ וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַיָּצֻרוּ וַיִּמְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בֵית־יְיָ.

וּדְעוּ לָכֶם בָּנַי, כִּי מִן הָאֱמוּנָה, תּוּלַד הַסֵּבֶל, שֶׁסּוֹבֵל מֵאַהֲבָה כָּל מַה שֶּׁיִּגְזוֹר הַבּוֹרֵא עָלָיו הֵן טוֹב הֵן רָע, וְסוֹבֵל בְּעַצְמוֹ מִכָּל מַה שֶּׁאָסַר הַבּוֹרֵא עָלָיו, וּמַאֲמִין בּוֹ שֶׁיְּשַׁלֵּם לוֹ שְׂכָרוֹ לֶעָתִיד לָבוֹא. כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, [8]הַסֵּבֶל שְׁנֵי

1 במדבר יב ז 2 שמות רבא פרשה נא ד 3 שמות לח כא 4 שם שם כח
5 במדבר לב כב 6 בבא בתרא ט א 7 מלכים ב יב יא 8 מבחר־הפנינים ט ג

מִינִין, סֵבֶל הַצָּרוֹת, וְהַסֵּבֶל בְּמַה שֶׁאָסַר הַבּוֹרֵא עָלֶיךָ. וְאָמַר, [1]הַזִּכָּרוֹן, שְׁנֵי מִינִין. זִכְרוֹן הַסֵּבֶל בְּעֵת הַפֶּגַע, וְטוֹב מִמֶּנּוּ זִכְרוֹן הַבּוֹרֵא בְּמַה שֶׁאָסַר עָלֶיךָ לִהְיוֹת מַבְדִּיל בֵּינְךָ לְבֵינוֹ.

בָּנַי, אִם בָּא לָכֶם שׁוּם פֶּגַע, יִהְיֶה הַסֵּבֶל מְזֻמָּן וְתִדְחוּ אוֹתוֹ בַּסֵּבֶל, וּתְנוּ הוֹדָאָה לַבּוֹרֵא בְּמַה שֶּׁגָּזַר עֲלֵיכֶם, כִּי [2]הַסֵּבֶל הוּא הָעֹשֶׁר הַגָּדוֹל. [3]וְאָמַר חָכָם אֶחָד, מִי שֶׁיַּגְבִּיר הַסֵּבֶל בְּעֵת צָרָתוֹ, יַגִּיעַ אֶל חֶפְצוֹ מֵרוּם לְבָבוֹ.

בָּנַי, אִם תִּתְגַּבֵּר עֲלֵיכֶם תַּאֲוַתְכֶם, הַכְנִיעוּהָ בַּסֵּבֶל, כִּי הַסֵּבֶל, מִמִּדּוֹת הַחֲסִידִים. וְכָל מִי שֶׁהוּא סַבְלָן, יִהְיֶה אָדוֹן. וְאִם יִסְבּוֹל הַיּוֹם דָּבָר אֶחָד מִן הָאֲנָשִׁים, סוֹף שֶׁיִּסְבְּלוּ מִמֶּנּוּ הָאֲנָשִׁים דְּבָרִים רַבִּים.

וּמִמִּדַּת הַסֵּבֶל, אִם יְחָרְפוּהוּ בְּנֵי־אָדָם וִיגַדְּפוּ אוֹתוֹ, שֶׁלֹּא יַעֲנֶה אוֹתָם דָּבָר. וְכָל־שֶׁכֵּן אִם יַכּוּ אוֹתוֹ וּמִתְגַּבֵּר בְּעַצְמוֹ וְסוֹבֵל, שֶׁהִיא מִמִּדַּת הַחֲסִידִים וְיִרְאֵי־הָאֵל. [4]וְאָמַר חָכָם אֶחָד, הַסֵּבֶל מַר, וּמַעֲבִיר מִבְּעָלָיו הַנֵּזֶק.

בָּנַי, אִם לֹא תוּכְלוּ לְהִנָּקֵם מֵאוֹיְבֵיכֶם, אִם לֹא יַגִּיעַ אֲלֵיכֶם נֵזֶק, טוֹב שֶׁתִּסְבְּלוּ וְלֹא תִתְנַקְמוּ, מִשֶּׁתִּנָּקְמוּ וְתִתְנַזְּקוּ. כְּמוֹ [5]שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, אֵין לְמִי שֶׁאֵין לוֹ יְכֹלֶת טוֹב מִן הַסֵּבֶל. [6]וְאָמַר, מִי שֶׁשָּׂם הַסֵּבֶל תַּכְלִיתוֹ, יַגִּיעֵהוּ הַסֵּבֶל אֶל חֶפְצוֹ.

אַשְׁרֵיהֶן בַּעֲלֵי אֱמוּנָה, שֶׁזּוֹכִין לָהֶן וּלְכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בֶּאֱמוּנָתָן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]שׁוֹטְטוּ בְּחוּצוֹת יְרוּשָׁלַיִם וּרְאוּ־נָא וּדְעוּ וּבַקְשׁוּ בִרְחוֹבוֹתֶיהָ אִם־תִּמְצְאוּ אִישׁ אִם־יֵשׁ עֹשֶׂה מִשְׁפָּט מְבַקֵּשׁ אֱמוּנָה וְאֶסְלַח לָהּ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁזּוֹכֶה לְחַיִּים בָּעוֹלָם־הַזֶּה וְלָעוֹלָם־הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]בְּחֻקּוֹתַי יְהַלֵּךְ וּמִשְׁפָּטַי שָׁמַר לַעֲשׂוֹת אֱמֶת צַדִּיק הוּא חָיֹה יִחְיֶה נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים. חָיֹה בָּעוֹלָם־הַזֶּה, יִחְיֶה לָעוֹלָם־הַבָּא.

---

1 מבחר־הפנינים ט ד 2 שם שם יג 3 שם שם יז 4 שם שם כ 5 שם שם טו
6 שם שם יט 7 ירמיה ה א 8 יחזקאל יח ט

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בְּמַעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת, כְּדֵי שֶׁתִּירְשׁוּ חַיֵּי הָעוֹלָם־הַזֶּה וְתִנְחֲלוּ חַיֵּי הָעוֹלָם־הַבָּא. וְהָאֱלֹהִים יַצְלִיחֵנוּ בָהּ בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים.

וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִגַּעְנוּ עַד כָּאן לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח הָאֱמוּנָה וּבְעָלֶיהָ, נְסַפֵּר בִּגְנוּת הַגְּנֵבָה וְהַגָּזֵל וּבַעֲלֵיהֶן, כְּדֵי לַהֲבִיאָם לְמִדַּת הַנֶּאֱמָנוּת, בְּעֶזְרַת שַׁדַּי.

דְּעוּ בָּנַי, כִּי מִדַּת הַגָּזֵל וְהַגְּנֵבָה מִדָּה מְשֻׁקֶּצֶת וּשְׂנוּאָה מְאֹד לִפְנֵי הַמָּקוֹם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]כִּי־אֲנִי יְיָ אֹהֵב מִשְׁפָּט שֹׂנֵא גָזֵל בְּעוֹלָה. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָדָם מַקְרִיב קָרְבָּן מִן הַגָּזֵל, לֹא דַי שֶׁאֵינוֹ עוֹלֶה לוֹ לְרָצוֹן, אֶלָּא שֶׁמְּלַמֵּד עָלָיו קָטֵגוֹרְיָא לִפְנֵי הַמָּקוֹם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]לוּלָב הַגָּזוּל וְהַיָּבֵשׁ, פָּסוּל. מָשְׁלוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה [3]לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְלִסְטִים שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב בְּפָרָשַׁת דְּרָכִים וּמְלַסְטֵס אֶת הַבְּרִיּוֹת. פַּעַם אַחַת, עָבַר מִשָּׁם שְׁלוּחוֹ שֶׁל מֶלֶךְ שֶׁהָיָה הַמֶּלֶךְ שׁוֹלְחוֹ לִגְבּוֹת מַס מִמָּקוֹם אַחֵר, וְקָם עָלָיו הַלִּסְטִים הַזֶּה וְלָקַח מִמֶּנּוּ כָּל מַה שֶּׁהָיָה לוֹ. לְיָמִים, נִתְפַּס אוֹתוֹ הַלִּסְטִים וְנִתַּן בְּבֵית־הַסֹּהַר. שָׁמַע עָלָיו אוֹתוֹ־הַשָּׁלִיחַ שֶׁל מֶלֶךְ וּבָא אֶצְלוֹ וְאָמַר לוֹ, אִם אַתָּה נוֹתֵן לִי כָּל מַה שֶּׁלָּקַחְתָּ מִמֶּנִּי, אֲלַמֵּד עָלֶיךָ זְכוּת לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ. אָמַר לוֹ, אֵין לִי מֵהֶם כִּי אִם זֶה הַמַּלְבּוּשׁ שֶׁהָיָה מִן הַמֶּלֶךְ. וּנְתָנוֹ לוֹ. אָמַר לוֹ, לְמָחָר כְּשֶׁתֵּצֵא לַדִּין וְיֹאמַר לְךָ הַמֶּלֶךְ יֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁיְּלַמֵּד עָלֶיךָ זְכוּת, תֹּאמַר יֵשׁ לִי אִישׁ פְּלוֹנִי, וְהַמֶּלֶךְ יִשְׁלַח וְיִקְרָאֵנִי וַאֲלַמֵּד עָלֶיךָ זְכוּת. לְמָחָר, כְּשֶׁהָיָה הוֹלֵךְ לַדִּין, אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ, כְּלוּם יֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁיְּלַמֵּד עָלֶיךָ זְכוּת? אָמַר לוֹ, אִישׁ פְּלוֹנִי. שָׁלַח הַמֶּלֶךְ בִּשְׁבִילוֹ וְאָמַר לוֹ, מַה אַתָּה יוֹדֵעַ זְכוּת בָּזֶה הָאִישׁ? אָמַר לוֹ, יוֹדֵעַ [אֲנִי] שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁשְּׁלַחְתָּ אוֹתִי לִגְבּוֹת הַמַּס מִמָּקוֹם פְּלוֹנִי, קָם עָלַי וְלָקַח כָּל מַה שֶּׁהָיָה לִי, וַהֲרֵי זֶה הַמַּלְבּוּשׁ שֶׁהֶחֱזִיר לִי, יָעִיד עָלָיו. הִתְחִילוּ הַכֹּל אוֹמְרִים, אוֹי לוֹ לָזֶה,

1 ישעיה סא ח 2 סוכה כט ב במשנה 3 ויקרא רבא ל ו

שֶׁנַּעֲשָׂה סַנֵּגוֹרוֹ קָטֵגוֹרוֹ. כָּךְ אָדָם לוֹקֵחַ לוּלָב כְּדֵי לִזְכּוֹת בּוֹ. וְאִם הָיָה הַלּוּלָב גָּזוּל, הוּא צוֹוֵחַ לִפְנֵי הַמָּקוֹם וְאוֹמֵר, גָּזוּל אֲנִי, חָמוּס אֲנִי. וּמַלְאֲכֵי־הַשָּׁרֵת אוֹמְרִים, אוֹי לוֹ לָזֶה, שֶׁנַּעֲשָׂה סַנֵּגוֹרוֹ קָטֵגוֹרוֹ.

בָּנַי, בּוֹאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשָׁה מִדַּת הַגָּזֵל, שֶׁהֲרֵי הִקִּישׁוֹ הַכָּתוּב לַעֲבֵרוֹת חֲמוּרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְהָיִיתִי עֵד מְמַהֵר בַּמְכַשְּׁפִים וּבַמְנָאֲפִים וּבַנִּשְׁבָּעִים לַשָּׁקֶר וּבְעֹשְׁקֵי שְׂכַר־שָׂכִיר אַלְמָנָה וְיָתוֹם וּמַטֵּי־גֵר וְלֹא יְרֵאוּנִי. לְכָךְ מֹשֶׁה מַזְהִיר אֶת יִשְׂרָאֵל, [2]לֹא תִּגְנֹבוּ וְלֹא־תְכַחֲשׁוּ וְלֹא־תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ. [3]שֶׁכָּל הַגּוֹנֵב אוֹ גוֹזֵל דָּבָר מֵחֲבֵרוֹ, הוּא מְכַחֵשׁ וְאוֹמֵר לוֹ, לֹא גָנַבְתִּי וְלֹא גָזַלְתִּי לְךָ דָּבָר, וַהֲלָה מְבִיאוֹ לְבֵית־דִּין וְטוֹעֵן עִמּוֹ (כְּמוֹ) שֶׁגָּנַב אוֹ גָזַל מִמֶּנּוּ דָּבָר פְּלוֹנִי, וְהוּא מְשַׁקֵּר בְּבֵית־דִּין וְאוֹמֵר, לֹא הָיוּ דְבָרִים מֵעוֹלָם, וַהֲלָה מַשְׁבִּיעוֹ וְאוֹמֵר, מַשְׁבִּיעֲךָ אֲנִי אִם [לֹא] גָּנַבְתָּ אוֹ גָזַלְתָּ מִמֶּנִּי כָּךְ וְכָךְ, וְהוּא עוֹנֶה אַחֲרָיו אָמֵן, וְנִמְצָא עוֹבֵר עַל [4]וְלֹא־תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר. וְלִכְשֶׁיִּתְפַּרְסֵם הַדָּבָר שֶׁהוּא גָנַב אוֹתוֹ־הַדָּבָר אוֹ גְזָלוֹ, הֲרֵי נִתְחַלֵּל שֵׁם־שָׁמַיִם עַל יָדוֹ וְעָבַר עַל [4]וְחִלַּלְתָּ אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ.

אוֹי לָהֶן לַבְּרִיּוֹת שֶׁגּוֹנְבִין וְגוֹזְלִין וְחוֹמְסִין מָמוֹן חַבְרֵיהֶם וּמַרְבִּין נְכָסִים מִמָּמוֹן שֶׁאֵינוֹ שֶׁלָּהֶן. וַעֲלֵיהֶן הַנָּבִיא צוֹוֵחַ וְאוֹמֵר, [5]הוֹי הַמַּרְבֶּה לֹא־לוֹ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]כָּל הַגּוֹזֵל אֶת חֲבֵרוֹ שָׁוֶה פְרוּטָה, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ הֲרָגוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]כֵּן אָרְחוֹת כָּל־בֹּצֵעַ בָּצַע אֶת־נֶפֶשׁ בְּעָלָיו יִקָּח. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא גּוֹבֶה נְפָשׁוֹת מִן הַגַּזְלָן, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וְקָבַע אֶת־קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ. וְכֵן מָצִינוּ [9]בְּדוֹר הַמַּבּוּל שֶׁלֹּא נֶחְתַּם גְּזַר־דִּינָן אֶלָּא בִּשְׁבִיל הַגָּזֵל, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [10]כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [11]אֵין דָּבָר מְמַהֵר לְאַבֵּד הַטּוֹבוֹת כְּמוֹ הַשְׁקִידָה לַעֲשׂוֹת עָוֶל.

1 מלאכי ג ה 2 ויקרא יט יא 3 פסיקתא רבתי כא, ספרא ויקרא (שם) 4 ויקרא יט יב
5 חבקוק ב ו 6 בבא קמא קיט א, ויקרא רבא כב ג 7 משלי א יט 8 שם כב כג
9 סנהדרין קח א 10 בראשית ו יג 11 מוסה"פ א י 67

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשֶׁה גְּזֵלָן שֶׁל בְּרִיּוֹת לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁהֲרֵי הֶחְמִיר בִּגְזֵלוֹ שֶׁל הֶדְיוֹט יוֹתֵר מִשֶּׁל הֶקְדֵּשׁ. שֶׁבִּגְזֵלוֹ שֶׁל הֶקְדֵּשׁ כְּתִיב, [1]וְאֵת אֲשֶׁר חָטָא מִן־הַקֹּדֶשׁ יְשַׁלֵּם וְאֶת־חֲמִישִׁתוֹ יוֹסֵף עָלָיו. וְאִלּוּ בִּגְזֵלוֹ שֶׁל הֶדְיוֹט כְּתִיב, [2]וַחֲמִשִׁתָיו יֹסֵף עָלָיו, [3]חֲמִישִׁיּוֹת הַרְבֵּה. שֶׁכָּל מַה שֶּׁהוּא כוֹפֵר וְחוֹזֵר וְכוֹפֵר, מוֹסִיף חֹמֶשׁ עַל חֹמֶשׁ. וְעוֹד, בִּגְזֵלוֹ שֶׁל הֶקְדֵּשׁ כְּתִיב, [1]וְאֵת אֲשֶׁר חָטָא מִן־הַקֹּדֶשׁ יְשַׁלֵּם, וְאֵין בּוֹ לֹא תַשְׁלוּמֵי־כֶפֶל וְלֹא תַשְׁלוּמֵי אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה. וְאִלּוּ בִּגְזֵלוֹ שֶׁל הֶדְיוֹט כְּתִיב, [4]יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ,[5] וְלֹא שֶׁל הֶקְדֵּשׁ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]קָשֶׁה גֵּזֶל הֶדְיוֹט יוֹתֵר מִגֵּזֶל גָּבוֹהַּ, שֶׁזֶּה הִקְדִּים חֵטְא לִמְעִילָה, וְזֶה הִקְדִּים מְעִילָה לְחֵטְא. וְכֵן מָצִינוּ בְּעוֹלַת הָעוֹף שֶׁכָּתוּב בּוֹ, [7]וְהֵסִיר אֶת־מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ, [8]מִפְּנֵי שֶׁהָעוֹף הַזֶּה, פּוֹרֵחַ בָּאֲוִיר, וְטָס בְּכָל הָעוֹלָם, וְאוֹכֵל מִכָּל צַד גְּזֵלוֹת וַחֲמָסִים. אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, הוֹאִיל וְהַזֶּפֶק הַזֶּה מָלֵא גְּזֵלוֹת וַחֲמָסִים, אַל יִקָּרֵב לְגַבֵּי הַמִּזְבֵּחַ. לְכָךְ נֶאֱמַר, [7]וְהֵסִיר אֶת־מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ. אֲבָל בְּהֵמָה שֶׁאוֹכֶלֶת עַל אֵבוּס בְּעָלֶיהָ וְאֵינָהּ אוֹכֶלֶת מִכָּל צַד הַגְּזֵלוֹת וְהַחֲמָסִין, מַקְרִיבָהּ כֻּלָּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה.

הֲלֹא תִרְאוּ בָּנַי כַּמָּה קָשָׁה מִדַּת הַגָּזֵל לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁהוּא רוֹאֶה אוֹתוֹ תָּמִיד לְפָנָיו וְאֵינוֹ שׁוֹכֵחַ אוֹתוֹ. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, *שְׁלֹשָׁה אֵין הַפַּרְגּוֹד נִנְעָל בִּפְנֵיהֶן. וְאֵלּוּ הֵן, אוֹנָאָה, וְגָזֵל, וַעֲבוֹדָה־זָרָה. אוֹנָאָה, דִּכְתִיב, [10]וְהִנֵּה אֲדֹנָי נִצָּב עַל־חוֹמַת אֲנָךְ. וְגָזֵל, דִּכְתִיב, [11]חָמָס וָשֹׁד יִשָּׁמַע בָּהּ עַל־פָּנַי תָּמִיד. וַעֲבוֹדָה־זָרָה, דִּכְתִיב, [12]הָעָם הַמַּכְעִסִים אוֹתִי עַל־פָּנַי וְגוֹ׳. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [13]כָּל מַה שֶּׁאָדָם גּוֹזֵל וְחוֹמֵס בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֵינוֹ יוֹצֵא מֵעוֹלָמוֹ עַד שֶׁאֲחֵרִים בּוֹזְזִין אוֹתוֹ, דִּכְתִיב, [14]וְיֵשׁ נִסְפֶּה בְּלֹא מִשְׁפָּט. כְּשֵׁם שֶׁגָּזַל

1 ויקרא ה טז 2 שם שם כד 3 בבא קמא סה ב 4 שמות כב ח 5 מכילתא שם
6 בבא בתרא פח ב 7 ויקרא א טז 8 ויקרא רבא ג ד 9 ויקרא א יג 10 עמוס ז ז
11 ירמיה ו ז 12 ישעיה סה ג 13 מדרש משלי יג כא 14 משלי יג כג * בבא מציעא נט א

וְעָשָׂה מָמוֹן בְּלֹא מִשְׁפָּט, כָּךְ נִסְפֶּה בְּלֹא מִשְׁפָּט. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהֶחָמָס עַצְמוֹ מֵעִיד בְּפָנָיו וְקָם עָלָיו לְשֵׁבֶט מַכֵּהוּ. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה,[1] [2]הֶחָמָס קָם לְמַטֵּה־רֶשַׁע. הֶחָמָס קָם! אֶתְמְהָא. חַס־וְשָׁלוֹם, אֵינוֹ קָם. וְאִם קָם, לְמַטֵּה־רֶשַׁע, לְחִיּוּבוֹ שֶׁל רָשָׁע. כְּלוֹמַר, לִהְיוֹת לוֹ שֵׁבֶט מַכֶּה.

אוֹי לָהֶן לַגַּזְלָנִין וְלַחַמְסָנִין מִקּוֹל צַעֲקָתָן שֶׁל נִגְזָלִין וְשֶׁל נֶחְמָסִין שֶׁעוֹלֶה בְּאָזְנֵי הַמָּקוֹם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [3]לְפִי שֶׁבָּעוֹלָם הַזֶּה הֶעָשִׁיר אוֹכֵל אֶת הֶעָנִי, אֲבָל לֶעָתִיד לָבוֹא, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא תּוֹבְעוֹ מִיָּדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]מִשֹּׁד עֲנִיִּים מֵאַנְקַת אֶבְיוֹנִים עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְיָ, הִגִּיעַ הָעֵת שֶׁאֶתְבַּע מִן הָעֲשִׁירִים צַעַר הָעֲנִיִּים וְשֹׁד וְאֶנְקַת אֶבְיוֹנִים שֶׁצִּעַרְתֶּם אוֹתָם.

בָּנַי, פִּקְחוּ עֵינֵיכֶם וְתָבִינוּ עַל מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע חֲטָאוֹת סִדֵּר יְחֶזְקֵאל, וּמִכֻּלָּם לֹא חָתַם אֶלָּא עַל הַגָּזֵל, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וְהִנֵּה הִכֵּיתִי כַפִּי אֶל־בִּצְעֵךְ. מַהוּ הִכֵּיתִי כַפִּי אֶל־בִּצְעֵךְ? הִכְרַעְתִּי כַּף הֶחָמָס, כְּדֵי לְהַכְרִיעֵךְ לְכַף־חוֹבָה. וְכֵן הַנָּבִיא מַכְרִיז וְצוֹוֵחַ, [7]הוֹי בֹּצֵעַ בֶּצַע רָע לְבֵיתוֹ לָשׂוּם בַּמָּרוֹם קִנּוֹ לְהִנָּצֵל מִכַּף רָע.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]קָשֶׁה גָּזֵל הַנֶּאֱכָל שֶׁאֲפִילוּ צַדִּיק גָּמוּר אֵינוֹ יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]בִּלְעָדַי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי וְגוֹ'.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה,[10]קָשֶׁה הוּא הַגָּזֵל שֶׁשְּׁנֵי גְדוֹלֵי־עוֹלָם צָרְכוּ לְהִתְוַכֵּחַ עָלָיו, וְאֵלּוּ הֵן, מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל. מֹשֶׁה אָמַר, [11]לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם נָשָׂאתִי. וְכִי מַה הִנִּיחַ מֹשֶׁה לַגַּנָּבִין וְלַקַּפְּחָנִין? אֶלָּא אָמַר מֹשֶׁה, בְּשָׁעָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מִתְנַדְנְדִין מִמַּסָּע לְמַסָּע, לֹא אָמַרְתִּי לְאֶחָד מֵהֶן טֹל כְּלִי זֶה בַּדֶּרֶךְ, טֹל כְּלִי זֶה עַל חֲמוֹרְךָ. נָשָׂאתִי, טָעַנְתִּי, כְּמָה דְתֵימָא,

1 בראשית רבא לא א　2 יחזקאל ז יא　3 מדרש משלי יג כג　4 תהלים יב ו
5 ויקרא רבא לג ג　6 יחזקאל כב יג　7 חבקוק ב ט　8 חולין פט א　9 בראשית יד כד
10 מדרש שמואל יד ט　11 במדבר טז טו

[1]וַיִּקַּח משֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם עַל־הַחֲמֹר. גְּדוֹל־הַדּוֹר בְּשָׁעָה שֶׁהוּא הוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹת צָרְכֵי צִבּוּר, מִמִּי צָרִיךְ לִטּוֹל אֶת הַחֲמוֹר, לֹא מִשֶּׁל צִבּוּר? בְּרַם הָכָא, [1]וַיִּקַּח משֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְגוֹ'.

וְכֵן שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא אָמַר, [2]אֶת־שׁוֹר מִי לָקַחְתִּי וַחֲמוֹר מִי לָקַחְתִּי וְאֶת־מִי עָשַׁקְתִּי אֶת־מִי רַצּוֹתִי. אָמַר לָהֶן שְׁמוּאֵל, כְּשֶׁאָמַר לִי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא [3]עֶגְלַת בָּקָר תִּקַּח בְּיָדֶךָ, לֹא מִשֶּׁל צִבּוּר הָיִיתִי רוֹצֶה לִטּוֹל! אֶלָּא, מִשֶּׁלִּי לָקַחְתִּי אוֹתָהּ. [2]וַחֲמוֹר מִי לָקַחְתִּי, כְּשֶׁהָיִיתִי מְסַבֵּב בָּעֲיָרוֹת וְשׁוֹפֵט אֶת יִשְׂרָאֵל, מִשֶּׁל מִי הָיָה, וְכִי מִשֶּׁלָּכֶם הָיָה? מִשֶּׁלִּי הָיָה אוֹתוֹ־הַחֲמוֹר. לֹא מִשֶּׁלָּכֶם הָיָה צָרִיךְ לִהְיוֹת? [2]וְאֶת־מִי עָשַׁקְתִּי אֶת־מִי רַצּוֹתִי, מִי מִכֶּם שֶׁיָּבוֹא עִמִּי כְּפוֹעֵל וְלֹא נָתַתִּי לוֹ שְׂכָרוֹ?

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה חֲמוּרָה מִדַּת הַגָּזֵל. שֶׁאֲפִלּוּ הָאָדָם עוֹבֵד עֲבוֹדָה־זָרָה וְשׁוֹפֵךְ דָּמִים וּמְגַלֶּה עֲרָיוֹת, הַגָּזֵל חָמוּר כְּנֶגֶד כֻּלָּם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]רָאִיתִי אֶת־אֲדֹנָי נִצָּב עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיֹּאמֶר הַךְ הַכַּפְתּוֹר וְיִרְעֲשׁוּ הַסִּפִּים וּבְצַעַם בְּרֹאשׁ כֻּלָּם. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [5]מָשָׁל לְקֻפָּה מְלֵאָה עֲוֹנוֹת, מִי מְקַטְרֵג בְּכֻלָּם? גָּזֵל. וּמָשְׁלוּ עוֹד מָשָׁל, לִבְנֵי־אָדָם שֶׁהָיוּ בָהֶן עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה־זָרָה וְשׁוֹפְכֵי דָמִים וּמְגַלֵּי עֲרָיוֹת, הַגָּזֵל חָמוּר כְּנֶגֶד כֻּלָּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וּבְצַעַם* בְּרֹאשׁ כֻּלָּם. כְּלוֹמַר, תְּחִלַּת פֻּרְעָנוּתָן יָבוֹא לָהֶם בִּשְׁבִיל הַגָּזֵל שֶׁגּוֹזְלִין וְחוֹמְסִין זֶה מִזֶּה.

וּמִפְּנֵי־מָה הֶחְמִירָה תוֹרָה בַּגַּנָּב יוֹתֵר מִבַּגַּזְלָן, שֶׁהַגַּנָּב מְשַׁלֵּם כֶּפֶל וְהַגַּזְלָן אֵינוֹ מְשַׁלֵּם כֶּפֶל? [6]מִפְּנֵי שֶׁהַגַּזְלָן הִשְׁוָה כְּבוֹד עֶבֶד לִכְבוֹד קוֹנוֹ, וְהַגַּנָּב לֹא הִשְׁוָה כְּבוֹד עֶבֶד לִכְבוֹד קוֹנוֹ, שֶׁהֲרֵי עוֹשֶׂה עַיִן הָעֶלְיוֹנָה כְּאִלּוּ אֵינָהּ רוֹאָה.

וְשֶׁמָּא יֹאמַר אָדָם, מִכֵּיוָן שֶׁאֲנִי לֹא גוֹנֵב וְלֹא חוֹמֵס וְלֹא

1 שמות ד כ — 2 שמואל א יב ג — 3 שמואל א טז ב — 4 עמוס ט א
5 ויקרא רבא לג ג — 6 בבא קמא עט ב — * פירוש ממונם, מלשון בצע כסף.

גּוֹזֵל, מֻתָּר לִי לַחֲלֹק עִם הַגַּנָּב בִּגְנֵבָתוֹ, שֶׁהֲרֵי אֲנִי לֹא גָנַבְתִּי כְּלוּם – הֲרֵי כְּבָר נֶאֱמַר, [1]חוֹלֵק עִם־גַּנָּב שׂוֹנֵא נַפְשׁוֹ אָלָה יִשְׁמַע וְלֹא יַגִּיד, שֶׁשּׁוֹמֵעַ אֶת הַנִּגְזָל מַשְׁבִּיעַ אֶת הַגַּנָּב בְּבֵית־הַכְּנֶסֶת בְּאָלָה, וְעוֹנֶה אַחֲרָיו אָמֵן, וְאַף־עַל־פִּי־כֵן לֹא יַגִּיד. [2]מַתְלָא מַתְלִין, לָאו עַכְבְּרָא גַּנָּב, אֶלָּא חוֹרָא גַּנָּב.

וְכָל מִי שֶׁהוּא לָהוּט אַחַר הַגְּנֵבָה וְהַגָּזֵל, מְאֵרָה מִשְׁתַּלַּחַת בְּמָמוֹנוֹ וַאֲפִילוּ בְּמַה שֶׁבָּא לְיָדוֹ בְּהֶתֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]הִנֵּה יְחַבֶּל־אָוֶן וְהָרָה עָמָל וְיָלַד שָׁקֶר. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁנּוֹפֵל בְּגֵיהִנֹּם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ וַיִּפֹּל בְּשַׁחַת יִפְעָל.

וּכְשֵׁם שֶׁאָסוּר לוֹ לְאָדָם לִגְנוֹב מָמוֹן חֲבֵרוֹ, כָּךְ אָסוּר לִגְנוֹב דַּעְתּוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ. שֶׁאַף הַגּוֹנֵב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת, נִקְרָא גַּנָּב, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וַיְגַנֵּב אַבְשָׁלוֹם אֶת־לֵב אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]שֶׁגָּנַב שָׁלֹשׁ גְּנֵבוֹת, לֵב אָבִיו, וְלֵב בֵּית־דִּין, וְלֵב יִשְׂרָאֵל. וְעוֹד אָמְרוּ, [6]שִׁבְעָה גַּנָּבִים הֵן, וְהָרִאשׁוֹן שֶׁבְּכֻלָּן גּוֹנֵב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת. כֵּיצַד? הַמְסָרֵב בַּחֲבֵרוֹ לְאָרְחוֹ וְאֵין בְּלִבּוֹ לְקָרוֹתוֹ, וְהַמַּרְבֶּה לוֹ בְּתִקְרֹבֶת וְיוֹדֵעַ בּוֹ שֶׁאֵינוֹ מְקַבֵּל, וְהַפּוֹתֵחַ לוֹ חָבִיּוֹת הַמְּכוּרוֹת לַחֶנְוָנִי, וְהַמְעַוֵּל בַּמִּדּוֹת, וְהַמְשַׁקֵּר בַּמִּשְׁקָלוֹת, וְהַמְעָרֵב אֶת הַגֵּרָה בַּתִּלְתָּן, וְאֶת הַחֹמֶץ בַּשֶּׁמֶן, אַף־עַל־פִּי שֶׁאָמְרוּ, שֶׁהַשֶּׁמֶן אֵינוֹ מְקַבֵּל דְּלוּס*, לְפִיכָךְ מוֹשְׁחִין בּוֹ אֶת הַמְּלָכִים. כָּל הַמִּתְעַסֵּק בְּאַחַת מֵאֵלּוּ הַדְּבָרִים, נִקְרָא גּוֹנֵב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת.

וְלֹא דַּעְתָּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל בִּלְבָד אָסוּר לִגְנוֹב, אֶלָּא אֲפִילוּ דַּעְתּוֹ שֶׁל גּוֹי. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]אָסוּר לִגְנוֹב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת וַאֲפִילוּ דַּעְתּוֹ שֶׁל גּוֹי. כֵּיצַד? לֹא יִמְכּוֹר לוֹ בְּשַׂר נְבֵלָה בִּכְלַל שְׁחוּטָה, מִפְּנֵי שֶׁמַּתְעֵהוּ. וְעוֹד, שֶׁמָּא יַחֲזוֹר וְיִמְכְּרֶנָּה לְיִשְׂרָאֵל. וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בִּדְבָרִים הַלָּלוּ, נִקְרָא גּוֹנֵב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת, וְאָסוּר לַעֲשׂוֹתָן וְלִנְהוֹג בָּהֶן אֲפִילוּ עִם

1 משלי כט כד 2 גיטין מה א 3 תהלים ז טו 4 שם שם טז 5 שמואל ב טו ו
6 תוספתא בבא קמא פרק ז ג מכילתא שמות כב ג 7 חולין צד א
* פירוש חסרון וקלקול. כלומר, אינו מתקלקל על ידי תערובת זרה.

הַגּוֹיִם. וְאִם לִגְנוֹב דַּעְתּוֹ שֶׁל גּוֹי — אָסוּר, כָּל־שֶׁכֵּן שֶׁאָסוּר לִגְנוֹב לוֹ מָמוֹנוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְחַלֵּל שֵׁם־שָׁמַיִם עַל יָדוֹ.

אוֹי לָהֶן לַגַּנָּבִים וְלַגַּזְלָנִין, שֶׁאֵין מוֹצְאִין קוֹרַת־רוּחַ וַהֲנָאָה בְּמָמוֹן שֶׁעָשׂוּ מִגְּנֵבָה וְגָזֵל. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁמֵּתִים בְּלֹא זְמַנָּן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]קֹרֵא דָגַר וְלֹא יָלָד עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט בַּחֲצִי יָמָיו יַעַזְבֶנּוּ וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל.

וּמִפְּנֵי שֶׁהַגְּנֵבָה וְהַגָּזֵל עָנְשָׁן מְרֻבֶּה וְנַפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם מִתְאַוָּה עֲלֵיהֶן וּמְחַמַּדְתָּן, לְפִיכָךְ רִבְּתָה תּוֹרָה עֲלֵיהֶן אַזְהָרוֹת הַרְבֵּה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]לֹא תִּגְנֹבוּ וְלֹא־תְכַחֲשׁוּ וְלֹא־תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ. [3]אַל־תּוֹנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו. [4]לֹא־תַעֲשֹׁק אֶת־רֵעֲךָ וְלֹא תִגְזֹל. [5]לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה בַּמִּשְׁקָל וּבַמְּשׂוּרָה. כְּדֵי שֶׁלֹּא לִתֵּן פִּתְחוֹן פֶּה לְבַעַל־הַדִּין לַחֲלוֹק *לֹא הִזְהִירָה תּוֹרָה בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה. לְפִיכָךְ הִקְפִּידָה תּוֹרָה לְהַזְהִיר בְּכָל לְשׁוֹנוֹת הַלָּלוּ, שֶׁבְּכֻלָּן הוּא מַפְסִידוֹ מָמוֹן.

וְהָאוֹנָאָה, בִּכְלָל גָּזֵל וּגְנֵבָה הִיא. וְהוּא שֶׁהָאָדָם מִתְעַסֵּק לְהוֹנוֹת אֶת חֲבֵרוֹ, בֵּין בְּמִקָּח וּמִמְכָּר, בֵּין בִּדְבָרִים. וְדָבָר זֶה, חֵטְא גָּדוֹל, שֶׁהֲרֵי עַל שְׁנֵיהֶם הִזְהִירָה תּוֹרָה. בְּמִקָּח וּמִמְכָּר כְּתִיב, [3]וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ אַל־תּוֹנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו. וּבְאוֹנָאַת דְּבָרִים כְּתִיב, [6]וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת־עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]כְּשֵׁם שֶׁאוֹנָאָה בְּמִקָּח וּמִמְכָּר, כָּךְ יֵשׁ אוֹנָאָה בִּדְבָרִים.

[8]גְּדוֹלָה אוֹנָאַת דְּבָרִים מֵאוֹנָאַת מָמוֹן. שֶׁבְּאוֹנָאַת מָמוֹן הוּא אוֹמֵר, [6]אַל־תּוֹנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו. וּבְאוֹנָאַת דְּבָרִים כְּתִיב, [6]וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת־עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ, מִמִּי שֶׁפִּקֵּדְךָ עָלָיו.

[8]גְּדוֹלָה אוֹנָאַת דְּבָרִים מֵאוֹנָאַת מָמוֹן, שֶׁזֶּה בְּגוּפוֹ וְזֶה בְּמָמוֹנוֹ. וְעוֹד, זֶה נִתָּן לְהִשָּׁבוֹן, וְזֶה אֵינוֹ נִתָּן לְהִשָּׁבוֹן. וַאֲפִילוּ אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו וּבְנֵי־בֵיתוֹ, אָסוּר לְהוֹנוֹתָם בִּדְבָרִים. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ

1 ירמיה יז יא 2 ויקרא יט יא 3 שם כה יד 4 שם יט יג 5 שם שם לה
6 שם כה יז 7 בבא מציעא נח ב (במשנה) 8 בבא מציעא נח ב * ולומר

חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]מַאי דִּכְתִיב [2]וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת־עֲמִיתוֹ? עַם שֶׁאִתְּךָ בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת, אַל תּוֹנֵהוּ. וְעוֹד אָמְרוּ, [3]לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם זָהִיר בְּאוֹנָאַת אִשְׁתּוֹ, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁדִּמְעָתָהּ מְצוּיָה, אוֹנָאָתָהּ* קְרוֹבָה. וְהַמִּדָּה הַמְגֻנָּה הַזֹּאת, קְרוֹבָה לְמִדַּת הַגַּנָּב יוֹתֵר מִן הַגַּזְלָן. שֶׁכְּשֵׁם שֶׁהָאָדָם אֵינוֹ יוֹדֵעַ כְּשֶׁנִּגְנַב לוֹ הַחֵפֶץ וּמִי גְנָבוֹ, כָּךְ אֵין הָאָדָם יוֹדֵעַ בַּמֶּה שֶׁנִּתְאַנָּה. אֲבָל הַנִּגְזָל יוֹדֵעַ מַה שֶּׁנִּגְזַל מִמֶּנּוּ וּמִי גְזָלוֹ. אֲבָל אֵין כֹּחַ בְּיָדוֹ לְהַצִּילוֹ מִיַּד הַגַּזְלָן.

וְאוֹנָאַת דְּבָרִים כֵּיצַד? [4]הֲרֵי שֶׁהָיוּ חַמָּרִין מְבַקְּשִׁין יַיִן וָשֶׁמֶן, אַל יֹאמַר לָהֶם לְכוּ אֵצֶל פְּלוֹנִי — וְהוּא לֹא מָכַר יַיִן וָשֶׁמֶן מֵעוֹלָם. הָיוּ חֳלָאִים בָּאִין עָלָיו וְיִסּוּרִין בָּאִין עָלָיו, אַל יֹאמַר לוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמְרוּ חֲבֵרָיו לְאִיּוֹב, [5]הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ תִּקְוָתְךָ וְתֹם דְּרָכֶיךָ, [6]זְכָר־נָא מִי הוּא נָקִי אָבָד וְגוֹ׳. רָאָה גֵר שֶׁבָּא לִלְמוֹד תּוֹרָה, לֹא יֹאמַר לוֹ, פֶּה שֶׁאָכַל נְבֵלוֹת וּטְרֵפוֹת שְׁקָצִים וּרְמָשִׂין, בָּא לִלְמוֹד תּוֹרָה. וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּאֵלּוּ הַדְּבָרִים, נִקְרָא אוֹנָאַת דְּבָרִים.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ [7]כַּמָּה הִזְהִירָה הַתּוֹרָה עַל הָאוֹנָאָה, וְכַמָּה עָנְשָׁהּ מְרֻבֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וְכִי־תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ אַל־תּוֹנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו. וְאִם עָבַר וְהוֹנָה, סוֹף מוֹכֵר קַרְקְעוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]כִּי יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ. לֹא חָזַר בּוֹ, סוֹף יוֹרֵד מִנְּכָסָיו וְלוֹקֵחַ בְּהַלְוָאָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [10]וְכִי יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ. לֹא חָזַר בּוֹ, סוֹף שֶׁהוּא מוֹכֵר אֶת עַצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [11]וְכִי יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר־לָךְ. לֹא חָזַר בּוֹ, סוֹף שֶׁהוּא נִמְכָּר לְגוֹי, שֶׁנֶּאֱמַר, [12]וְכִי תַשִּׂיג יַד גֵּר וְתוֹשָׁב עִמָּךְ וּמָךְ אָחִיךָ עִמּוֹ וְנִמְכַּר לְגֵר תּוֹשָׁב עִמָּךְ. לֹא חָזַר בּוֹ, סוֹף נִמְכָּר לַעֲבוֹדָה־זָרָה עַצְמָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר, [12]אוֹ לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר. הֲרֵי כְּבָר לָמַדְנוּ, כַּמָּה חָמוּר עֹנֶשׁ הָאוֹנָאָה. וְכָל הַמְאַנֶּה אֶת

1 בבא מציעא נח ב 2 ויקרא כה יז 3 בבא מציעא נט א 4 תוספתא בבא מציעא ג יד
5 איוב ד ו 6 שם שם ז 7 תנחומא בהר א 8 ויקרא כה יד 9 שם שם כה
10 שם שם לה 11 שם שם ל 12 שם שם מז * פורענות אונאתה

חֲבֵרוֹ, סוֹף בָּא לִידֵי עֲנִיּוּת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]הִשָּׁמֶר אַל־תֵּפֶן אֶל־אָוֶן כִּי עַל־זֶה בָּחַרְתָּ מֵעֹנִי. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּעַצְמוֹ נִפְרָע מִן הַמְאַנֶּה אֶת חֲבֵרוֹ. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]הַכֹּל עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, חוּץ מִן הָאוֹנָאָה, שֶׁנִּפְרָע הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּעַצְמוֹ מִן הַמְאַנֶּה אֶת חֲבֵרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וְהִנֵּה אֲדֹנָי נִצָּב עַל־חוֹמַת אֲנָךְ. וּבִשְׁבִיל הָאוֹנָאָה, קֶצֶף אַף בָּא לָעוֹלָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]עַל־אָוֶן פַּלֶּט־לָמוֹ בְּאַף עַמִּים הוֹרֵד אֱלֹהִים. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁבַּעֲוֹן הָאוֹנָאָה, הָאֻמּוֹת פּוֹשְׁטִין אֶת יְדֵיהֶן עַל שׂוֹנְאֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [5]אִם רָאִיתָ דּוֹר שֶׁמִּדּוֹתָיו שֶׁקֶר, דַּע שֶׁהַמַּלְכוּת בָּאָה וּמִתְגָּרָה בְּאוֹתוֹ־הַדּוֹר. וּמַה טַּעַם? [6]מֹאזְנֵי מִרְמָה תּוֹעֲבַת יְיָ, וּכְתִיב בַּתְרֵהּ, [7]בָּא זָדוֹן וַיָּבֹא קָלוֹן.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין מְאֹד בַּמִּדּוֹת הַגְּרוּעוֹת הַלָּלוּ וְהִתְרַחֲקוּ מֵהֶן. וְהָאֱלֹהִים יַצִּילֵנוּ מִן הַמִּדּוֹת הַגְּרוּעוֹת וְהַפְּחוּתוֹת, וְיִפְתַּח לָנוּ דֶּרֶךְ אֱמוּנָתוֹ בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים.

הַמַּעֲלָה הַשְּׁתֵּים־עֶשְׂרֵה

מַעֲלַת הַתְּמִימוּת

בָּנַי, בֹּאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת הַתְּמִימוּת. דְּעוּ בָּנַי, כִּי מַעֲלַת הַתְּמִימוּת, מַעֲלָה גְדוֹלָה וִיקָרָה. שֶׁכָּל מִי שֶׁהוֹלֵךְ בִּתְמִימוּת, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בּוֹחֵר בְּשֵׁרוּתוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ תָּמִים הוּא יְשָׁרְתֵנִי. וְכֵן צִוָּה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם עַל עֵסֶק הַתְּמִימוּת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]תָּמִים תִּהְיֶה עִם יְיָ אֱלֹהֶיךָ.

גְּדוֹלָה מַעֲלַת הַתְּמִימוּת. שֶׁכָּל הַהוֹלֵךְ בִּתְמִימוּת־לֵב בְּכָל דְּרָכָיו, זוֹכֶה וְיוֹשֵׁב בִּמְחִיצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [10]יְיָ מִי־יָגוּר בְּאָהֳלֶךָ מִי־יִשְׁכֹּן בְּהַר קָדְשֶׁךָ, [11]הוֹלֵךְ תָּמִים וּפֹעֵל צֶדֶק וְדֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ. וְכֵן מָצִינוּ בְּיַעֲקֹב אָבִינוּ עָלָיו

1 איוב לו כא · 2 בבא מציעא נט א · 3 עמוס ז ז · 4 תהלים נו ח · 5 תנחומא תצא ח
6 משלי יא א · 7 שם יא ב · 8 תהלים קא ו · 9 דברים יח ג · 10 תהלים טו א
11 שם שם ב

הַשָּׁלוֹם שֶׁנָּהַג עַצְמוֹ בְּמִדַּת הַתְּמִימוּת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים. וְכֵן דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם שִׁבַּח הַהוֹלְכִים בִּתְמִימוּת, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]אַשְׁרֵי תְמִימֵי־דָרֶךְ הַהֹלְכִים בְּתוֹרַת יְיָ.

וּמַה הוּא הַתְּמִימוּת? שֶׁיְּדַבֵּר הָאָדָם דְּבָרָיו בְּלִי רַמָּאוּת, וּמַשָּׂאוֹ וּמַתָּנוֹ בְּלִי רַמָּאוּת וּמִרְמָה, וּפִיו וְלִבּוֹ שָׁוִין. שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא אֶחָד בַּפֶּה וְאֶחָד בַּלֵּב, אֵינוֹ נִקְרָא תָּם, אֶלָּא שֶׁנִּקְרָא חָנֵף וְרַמַּאי בְּלִי סָפֵק, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]מִרְמָה בְּלֶב־חֹרְשֵׁי־רָע וְגוֹ'.

וּמֵאוֹתוֹת הַתְּמִימוּת, מִי שֶׁעוֹשֶׂה צְדָקָה עִם הַבְּרִיּוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]צְדָקָה תִּצֹּר תָּם־דָּרֶךְ וְגוֹ'. וְכָל מִי שֶׁהוֹלֵךְ בִּתְמִימוּת, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְסַיְּעוֹ בְּמַעֲשֵׂה עֲבוֹדָתוֹ וּמַתְמִים דְּרָכָיו, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]עִם־חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם־גְּבַר תָּמִים תִּתַּמָּם. וְכָךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]בָּא לִטַּהֵר מְסַיְּעִין אוֹתוֹ.

גְּדוֹלָה הִיא מִדַּת הַתְּמִימוּת לִפְנֵי הַמָּקוֹם. שֶׁכָּל מִי שֶׁהוֹלֵךְ בִּתְמִימוּת, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא רוֹצֶה וְחָפֵץ בּוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וּרְצוֹנוֹ תְּמִימֵי דָרֶךְ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁבִּשְׁבִיל הַתְּמִימוּת, מְיַשֵּׁר הָאָדָם אֶת דְּרָכָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]צִדְקַת תָּמִים תְּיַשֵּׁר דַּרְכּוֹ וְגוֹ'. וְכָל מִי שֶׁהוֹלֵךְ בִּתְמִימוּת עִם הָאֵל וְהַבְּרִיּוֹת, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְשַׁמְּרוֹ מִן הַחֲטָאִים וְהָעֲוֹנוֹת, וְיוֹשֵׁב שָׁקֵט וּבוֹטֵחַ כְּיַיִן שׁוֹקֵט עַל שְׁמָרָיו, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וָאֱהִי תָמִים עִמּוֹ וָאֶשְׁתַּמֵּר מֵעֲוֹנִי. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [10]וַאֲנִי בְּתֻמִּי תָּמַכְתָּ בִּי וַתַּצִּיבֵנִי לְפָנֶיךָ לְעוֹלָם.

וּמִן הַמִּדָּה הַמְשֻׁבַּחַת הַזֹּאת, יוֹצֵאת מִדַּת הָאֱמֶת שֶׁהִיא מִשְּׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה מִדּוֹת שֶׁנִּתְיַחֵס בָּהֶן הַבּוֹרֵא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [11]אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת. וְלֹא עוֹד אֶלָּא [12]שֶׁחוֹתָמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֱמֶת, [13]שֶׁכֵּן אַתָּה מוֹצֵא אָלֶ"ף בְּרֹאשׁ הָאוֹתִיּוֹת, מֵ"ם בְּאֶמְצָעָן, תָּי"ו בְּסוֹפָן.

1 בראשית כה כז   2 תהלים קיט א   3 משלי יב כ   4 שם יג ו   5 תהלים יח כו   6 שבת קד א
7 משלי יא כ   8 שם שם ה   9 תהלים יח כד   10 שם מא יג   11 שמות לד ו   12 שבת נה א
13 רש"י (שם)

גְּדוֹלָה הִיא מַעֲלַת הָאֱמֶת, שֶׁכָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ עוֹמֵד עַל הָאֱמֶת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [2]בְּשָׁעָה שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶת אָדָם הָרִאשׁוֹן, נַעֲשׂוּ מַלְאֲכֵי־הַשָּׁרֵת כִּתִּין כִּתִּין וַחֲבוּרוֹת חֲבוּרוֹת. מֵהֶן אָמְרוּ, יִבָּרֵא. וּמֵהֶן אָמְרוּ, אַל יִבָּרֵא. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]חֶסֶד וֶאֱמֶת נִפְגָּשׁוּ צֶדֶק וְשָׁלוֹם נָשָׁקוּ. חֶסֶד אָמַר יִבָּרֵא, שֶׁכֻּלּוֹ גּוֹמֵל חֲסָדִים. וֶאֱמֶת אָמַר אַל יִבָּרֵא, דְּכֻלֵּהּ שִׁקְרִין. [3]צֶדֶק וְשָׁלוֹם נָשָׁקוּ – צֶדֶק אָמַר, יִבָּרֵא, שֶׁהוּא עוֹשֶׂה צְדָקוֹת. וְשָׁלוֹם אָמַר, אַל יִבָּרֵא, דְּכֻלֵּהּ קְטָטָה. מֶה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא? נָטַל אֱמֶת וְהִשְׁלִיכָהּ לָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וְתַשְׁלֵךְ אֱמֶת אַרְצָה וְעָשְׂתָה וְהִצְלִיחָה. אָמְרוּ מַלְאֲכֵי־הַשָּׁרֵת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, רִבּוֹנוֹ־שֶׁל־עוֹלָם, עַד־מָתַי אַתָּה מְבַזֶּה הַטַּכְסִיס[5] שֶׁלְּךָ? תַּעֲלֶה אֱמֶת מִן הָאָרֶץ. לְכָךְ נֶאֱמַר, [1]אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף. שֶׁאִלּוּלֵי[6] שֶׁשִּׁתֵּף הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֱמֶת בִּבְרִיָּתוֹ שֶׁל עוֹלָם, לֹא הָיָה רָאוּי לַעֲמוֹד, לְפִי שֶׁהַשֶּׁקֶר אֵינוֹ עוֹמֵד. וּכְשֵׁם שֶׁהַשֶּׁקֶר אֵינוֹ עוֹמֵד, כָּךְ מַעֲשֵׂה הַשֶּׁקֶר אֵינוֹ עוֹמֵד, לְכָךְ הֻצְרַךְ לְשַׁתֵּף אֱמֶת בִּבְרִיָּתוֹ שֶׁל עוֹלָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [7]רֹאשׁ־דְּבָרְךָ אֱמֶת וּלְעוֹלָם כָּל־מִשְׁפַּט צִדְקֶךָ. וְאוֹמֵר, [8]וַיְיָ אֱלֹהִים אֱמֶת הוּא וְגוֹ׳. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [9]שֶׁהוּא אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם, וּבְיָדוֹ לְקַיֵּם אִמְרוֹתָיו.

לְפִיכָךְ יְלַמֵּד הָאָדָם מִמִּדַּת קוֹנוֹ לְאַמֵּת אֶת דְּבָרָיו בְּכָל עִנְיָן שֶׁיּוּכַל, וְיוֹדֶה עַל הָאֱמֶת בְּכָל מַה שֶּׁיַּעֲבוֹר עָלָיו הֵן טוֹב הֵן רָע.

גְּדוֹלָה מַעֲלַת הָאֱמֶת, שֶׁכֵּן שְׁמָהּ הוֹלֶכֶת מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ, [10]כְּשֵׁם שֶׁאוֹתִיּוֹת אֱמֶת הֵן מְפֻזָּרִין, אָלֶ״ף בְּרֹאשׁ הָאוֹתִיּוֹת, מֵ״ם בְּאֶמְצָעָן, תָּי״ו בְּסוֹפָן. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהָאֱמֶת

1 תהלים פה יב 2 בראשית רבא ח ה 3 תהלים פה יא 4 דניאל ח יב
5 אופן ההנהגות, חותם 6 שלולא, שאכ לא 7 תהלים קיט קס 8 ירמיה י י
9 ירושלמי ברכות א ה, ט א 10 דברים רבא א ז, רש״י שבת נה א

מְתֻקַּיָּם וְעוֹמֵד עַל יְסוֹדוֹתָיו, [1]כְּשֵׁם שֶׁאוֹתִיּוֹת אֱמֶת מְרֻבָּעוֹת וְיֵשׁ לָהֶן עַל מַה שֶּׁיִּסְמְכוּ.

וְכֵן כְּשֶׁמִּנָּה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אֶת הַדַּיָּנִים, בִּקֵּשׁ [2]אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע, מִפְּנֵי שֶׁכָּל הַמַּחֲזִיק בְּמִדַּת הָאֱמֶת, אֵינוֹ קָרוֹב לָבֹא לִידֵי הַטָּיַת דִּין.

וְנִמְצָא, [3]שֶׁשָּׁאֲלוּ אָדָם גָּדוֹל, בַּמֶּה הִגַּעְתָּ אֶל הַכָּבוֹד הַזֶּה, וְאַתָּה מִן הַכּוּשִׁים? אָמַר, בִּדְבַר־אֱמֶת וְהַנֶּאֱמָנוּת, וְהִמָּנַע מִן הָעֵשֶׂק, וְשֶׁלֹּא שָׁאַלְתִּי עַל מַה שֶּׁאֵינוֹ צָרִיךְ לִי. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [4]שְׂפַת־אֱמֶת פְּרִי הַצְּנִיעוּת, וְהַחֲרִיצוּת מוֹתַר הַתַּאֲווֹת, וְהַמִּתּוּן מִגְדַּל־עֹז, וְהַמְּהִירוּת מְבִיאָה אֶל הַחֲרָטָה.

בָּנַי, הֱווּ רְגִילִין לְדַבֵּר הָאֱמֶת, שֶׁכָּל מִי שֶׁאוֹהֵב אֶת הָאֱמֶת, מַצִּיל אֶת נַפְשׁוֹ מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁמַּצִּיל כַּמָּה נְפָשׁוֹת מִן הַמִּיתָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]מַצִּיל נְפָשׁוֹת עֵד אֱמֶת וְגוֹ׳. שֶׁכָּל הַמֵּעִיד עֵדוּת אֱמֶת בַּדִּין, מַצִּיל כַּמָּה נְפָשׁוֹת, נַפְשׁוֹ, וְנֶפֶשׁ הַתּוֹבֵעַ וְהַנִּתְבָּע.

צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גְדוֹלָה מַעֲלַת הָאֱמֶת, שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא אוֹהֵב אֶת הָאֱמֶת, הֲרֵי הוּא מַצִּיל אֶת נַפְשׁוֹ וְנֶפֶשׁ בָּנָיו וּבְנוֹתָיו מִן הַמִּיתָה, שֶׁכֵּן מָצִינוּ [6]בְּתַלְמִיד־חָכָם אֶחָד שֶׁאָמַר, מֵרֵישׁ הֲוָה אָמֵינָא לֵיכָּא קוּשְׁטָא בְּעָלְמָא*, וְאָמַר לוֹ תַּלְמִיד חָכָם אַחֵר שֶׁאֲפִילוּ הָיוּ נוֹתְנִין לוֹ כָּל מָמוֹן שֶׁבָּעוֹלָם לֹא הָיָה מְשַׁנֶּה בְּדִבּוּרוֹ, שֶׁפַּעַם אַחַת נִטְפַּל בְּמָקוֹם אֶחָד וְקֻשְׁטָא שְׁמֵהּ, וְלֹא הָיוּ מְשַׁנִּין בְּדִבּוּרָן, וְלֹא הָיָה מֵת אָדָם לְשָׁם כִּי אִם זָקֵן וּשְׂבַע־יָמִים. וְלָקַח אִשָּׁה מֵהֶם וְהָיוּ לוֹ מִמֶּנָּה שְׁנֵי בָנִים. פַּעַם אַחַת הָיְתָה יוֹשֶׁבֶת אִשְׁתּוֹ וְחוֹפֶפֶת רֹאשָׁהּ בְּמַסְרֵק. בָּאת אַחַת מִשְּׁכֵנוֹתֶיהָ וְדָפְקָה עַל הַדֶּלֶת. אָמַר בְּלִבּוֹ, אֵין דֶּרֶךְ־אֶרֶץ שֶׁתִּכָּנֵס בַּבַּיִת בְּעוֹד שֶׁאִשְׁתּוֹ עוֹמֶדֶת פְּרוּעַת־רֹאשׁ. וְאָמַר לְאוֹתָהּ הַשְּׁכֵנָה, שֶׁאֵין אִשְׁתּוֹ בַּבַּיִת. וּמֵתוּ לוֹ שְׁנֵי בָנָיו.

1 שבת קד א — 2 שמות יח כא — 3 מבחר־הפנינים סד ד — 4 שם שם ג
5 משלי יד כה — 6 סנהדרין צז א — * פירוש, מקודם הייתי אומר שאין אמת בעולם

בָּאוּ אַנְשֵׁי־הַמָּקוֹם לְפָנָיו וְאָמְרוּ לוֹ, מַה זֶּה וְעַל מַה זֶּה, וּמַה עָוֹן יֵשׁ בְּיָדוֹ שֶׁמֵּתוּ בָּנָיו? אָמַר לָהֶן, כָּךְ וְכָךְ הָיָה הַמַּעֲשֶׂה. אָמְרוּ לוֹ, צֵא מֵעִמָּנוּ וְאַל תְּגָרֶה דֶּבֶר בְּאוֹתָן הָאֲנָשִׁים.

וּגְדוֹלֵי הַחֲכָמִים הָיוּ מִשְׁתַּבְּחִין בְּכָלָל שְׁאָר מִדּוֹתֵיהֶן וְאָמְרוּ, [1]מֵעוֹלָם לֹא אָמַרְתִּי דָבָר וְחָזַרְתִּי לַאֲחוֹרַי. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁמִּדַּת הָאֱמֶת מַעֲלָה גְדוֹלָה, אַף־עַל־פִּי־כֵן יֵשׁ דְּבָרִים שֶׁמֻּתָּר לוֹ לָאָדָם לְשַׁנּוֹת בָּהֶם אִם יִשְׁאֲלוּ אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]בְּהָנֵי תְּלָת מִלֵּי, מְשַׁנּוּ רַבָּנָן בְּדִבּוּרַיְהוּ וְאֵין בְּכָךְ כְּלוּם. וְאֵלּוּ הֵן, בְּמַסֶּכְתָּא, וּבְפוּרְיָא, וּבְאֻשְׁפִּיזָא. וְעוֹד אָמְרוּ, [3]מֻתָּר לְשַׁנּוֹת בְּדִבְרֵי־שָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]כֹּה־תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּא שָׂא נָא וְגוֹ׳.

לְפִיכָךְ מֻתָּר לוֹ לָאָדָם לְשַׁנּוֹת בִּדְבָרָיו, כְּדֵי לְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, וְלַעֲשׂוֹת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וּכְדֵי שֶׁלֹּא לְהוֹצִיא דְבַר־נְבָלָה וּמְגֻנֶּה מִפִּיו, הַכֹּל לְפִי הַשָּׁעָה וְהַצֹּרֶךְ.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בְּמַעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִן הַמִּדּוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת.

וֵאלֹהֵינוּ יַצְלִיחֵנוּ בָהּ בְּרַחֲמָיו וַחֲסָדָיו הָרַבִּים.

וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִגַּעְנוּ עַד כָּאן לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח מַעֲלַת הַתְּמִימוּת וּבְעָלֶיהָ, נְסַפֵּר בִּגְנוּת הָרַמָּאוּת וּבְעָלֶיהָ, כְּדֵי לְהַדְרִיכְכֶם בְּמִדַּת הַתְּמִימוּת, בְּעֶזְרַת שַׁדַּי.

דְּעוּ בָּנַי, כִּי מִדַּת הָרַמָּאוּת מִדָּה שְׂנוּאָה וּמְגֻנָּה מְאֹד לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁכָּל מִי שֶׁמַּרְגִּיל עַצְמוֹ לְרַמּוֹת אֶת חֲבֵרוֹ, הֲרֵי הוּא חָשׁוּב כְּאִלּוּ הֲרָגוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיֹּרֶה זִקִּים חִצִּים וָמָוֶת. וְאוֹמֵר, [6]כֵּן־אִישׁ רִמָּה אֶת־רֵעֵהוּ וְאָמַר הֲלֹא־מְשַׂחֵק אָנִי. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, כָּל מִי שֶׁרָגִיל לְרַמּוֹת אֶת חֲבֵרוֹ, בְּיָדוּעַ שֶׁחוֹרֵשׁ עָלָיו רָעָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]מִרְמָה בְּלֶב־חֹרְשֵׁי־רָע וְגוֹ׳. וְעַל זֶה הִזְהִיר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ וְאָמַר, [8]אַל־תַּחֲרֹשׁ עַל־רֵעֲךָ רָעָה וְהוּא־יוֹשֵׁב לָבֶטַח אִתָּךְ.

1 שבת קיח ב 2 בבא מציעא כג ב 3 יבמות סה ב 4 בראשית נ יז
5 משלי כו יח 6 שם שם יט 7 שם יב כ 8 שם ג כט

וְכָל מִי שֶׁבָּא עַל חֲבֵרוֹ בְּרַמָּאוּת, סוֹפוֹ לְשַׁקֵּר לוֹ. וְכָל מִי שֶׁמַּרְגִּיל עַצְמוֹ לְדַבֵּר בְּשֶׁקֶר, כִּבְיָכוֹל כְּאִלּוּ מַכְחִישׁ בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שֶׁהוּא הָאֱמֶת, שֶׁאֵין הַשֶּׁקֶר נִקְרָא שֶׁקֶר אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ אֱמֶת. וְכָל הַדּוֹבֵר שֶׁקֶר עַל חֲבֵרוֹ, כִּבְיָכוֹל כְּאִלּוּ דִּבֵּר שֶׁקֶר עַל בּוֹרְאוֹ.

צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשָׁה מִדַּת הַשֶּׁקֶר, שֶׁבִּשְׁבִיל הַדִּבָּה וְהַשֶּׁקֶר שֶׁהוֹצִיאוּ הַמְרַגְּלִים עַל אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל, נִתְחַתֵּם גְּזַר־דִּינָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל לָמוּת בַּמִּדְבָּר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּדוֹאֵג וַאֲחִיתֹפֶל, שֶׁלֹּא נִטְרְדוּ אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ לְהוּטִים אַחַר הַשֶּׁקֶר, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]נַפְשִׁי בְּתוֹךְ לְבָאִם אֶשְׁכְּבָה לֹהֲטִים בְּנֵי־אָדָם שִׁנֵּיהֶם חֲנִית וְחִצִּים וּלְשׁוֹנָם חֶרֶב חַדָּה.

מִדָּה שְׂנוּאָה הִיא הַשֶּׁקֶר לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא לָהוּט אַחַר הַשֶּׁקֶר, אֵינוֹ מְקַבֵּל פְּנֵי שְׁכִינָה, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]אַרְבַּע כִּתּוֹת אֵינָן מְקַבְּלוֹת פְּנֵי שְׁכִינָה. וְאֵלּוּ הֵן, כַּת לֵצִים, כַּת שַׁקָּרִים, כַּת חֲנֵפִים, כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן־הָרָע. כַּת לֵצִים, דִּכְתִיב, [3]מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת־לֹצְצִים. כְּלוֹמַר, מָשַׁךְ יָדוֹ מִן הַלֵּצִים, שֶׁלֹּא יָדוּרוּ עִמּוֹ. כַּת שַׁקָּרִים, דִּכְתִיב, [4]דֹּבֵר שְׁקָרִים לֹא־יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָי. כַּת חֲנֵפִים, דִּכְתִיב, [5]כִּי־לֹא לְפָנָיו חָנֵף יָבוֹא. כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן־הָרָע, דִּכְתִיב, [6]כִּי לֹא אֵל חָפֵץ רֶשַׁע, אָתָּה, לֹא יְגֻרְךָ רָע.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשָׁה מִדַּת הַשֶּׁקֶר, שֶׁהֲרֵי הִקִּישָׁהּ הַכָּתוּב לַעֲבֵרוֹת חֲמוּרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר. וּבְכָל הָעֲבֵרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה תִּמְצָא לְכָל אַחַת וְאַחַת מִיתָה מְפֹרֶשֶׁת בָּהּ, וְאֵין לְהָמִית הָעוֹבֵר אֶת הָעֲבֵרָה אֶלָּא בְּמִיתָה הַכְּתוּבָה בָהּ בִּלְבָד. וּבְ[7]לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר, תִּמְצָא בָהּ כָּל אַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית־דִּין. שֶׁכְּפִי הַמִּיתָה שֶׁיָּעִיד לְהֵעָשׂוֹת לַחֲבֵרוֹ, בְּאוֹתָהּ מִיתָה עַצְמָהּ הוּא נִדּוֹן, כָּעִנְיָן

1 תהלים נז ה 2 סוטה מב א 3 הושע ז ה 4 תהלים קא ז 5 איוב יג טז
6 תהלים ה ה 7 שמות כ טז

שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו. [2]שֶׁכָּל הַזּוֹמְמִין מַקְדִּימִין לְאוֹתָהּ מִיתָה, חוּץ מִגָּלוּת. שֶׁאִם הֵעִידוּ עַל אָדָם שֶׁהָרַג נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְהוּזַם, אֵין אוֹמְרִים, יִגְלֶה זֶה תַּחְתָּיו, אֶלָּא לוֹקֶה. וְלָמָּה לֹא תִמְצָא גָלוּת בְּעֵדִים זוֹמְמִין? לְפִי שֶׁהַשֶּׁקֶר אֵין מָקוֹם מַחֲזִיקוֹ. וְאִם בָּא לִגְלוֹת, אָנָה יִגְלֶה? וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]לֹא־יֵשֵׁב בְּקֶרֶב בֵּיתִי עֹשֵׂה רְמִיָּה דֹּבֵר שְׁקָרִים לֹא־יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָי. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁהֶעֱבִיר כָּרוֹז בְּכָל מַלְכוּתוֹ, כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ נֶאֱמָן בְּמַלְכוּתִי, יֵצֵא מִן הַמַּלְכוּת. וְאִם לָאו, יַתִּיזוּ אֶת רֹאשׁוֹ. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, כָּל מִי שֶׁהוּא לָהוּט אַחַר הַשֶּׁקֶר, אֵינוֹ רָאוּי לָדוּר בְּעוֹלָמִי, מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי בָרָאתִי הָעוֹלָם בֶּאֱמֶת. שֶׁאִלְמָלֵא כֵן, לֹא הָיָה הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם. וְאֵין שֶׁקֶר דָּר אֵצֶל אֱמֶת.

וְאִם יֹאמַר אָדָם, לֹא נֶאֱסַר אֶלָּא לְהָעִיד עֵדוּת שֶׁקֶר עַל חֲבֵרוֹ, אֲבָל לְדַבֵּר שֶׁקֶר בְּעָלְמָא מֻתָּר, תַּלְמוּד לוֹמַר, [4]מִדְּבַר־שֶׁקֶר תִּרְחָק, אֲפִילוּ מִדִּבּוּר קַל שֶׁל שֶׁקֶר, תִּרְחַק, וְאַף־עַל־פִּי שֶׁאֵינוֹ מַזִּיק לְשׁוּם אָדָם.

וְתָנָא דְבֵי־אֵלִיָּהוּ, *הַכֹּל בָּרָא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּעוֹלָמוֹ, חוּץ מִמִּדַּת הַשֶּׁקֶר שֶׁלֹּא בָרָא, וּמִדַּת הָעָוֶל שֶׁלֹּא עָשָׂה, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא. וְאוֹמֵר, [6]יְיָ צַדִּיק בְּקִרְבָּהּ לֹא יַעֲשֶׂה עַוְלָה. וְאוֹמֵר, [7]חָלִילָה לָאֵל מֵרֶשַׁע וְשַׁדַּי מֵעָוֶל, [8]כִּי פֹעַל אָדָם יְשַׁלֶּם־לוֹ וּכְאֹרַח אִישׁ יַמְצִאֶנּוּ. *מֵעִיד אֲנִי עָלַי שָׁמַיִם וָאָרֶץ, שֶׁאִלְמָלֵא (לֹא) נִקְנְסוּ בְנֵי־אָדָם לְמִיתָה, אֵין כָּל בְּרִיָּה יוֹרֵד לִפְנֵי צַעַר, אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁיֹּאכַל וְיִשְׁתֶּה וְשָׂמֵחַ הוּא עִם אִשְׁתּוֹ וְעַל בָּנָיו וְעַל בְּנֵי בֵיתוֹ וְנִפְטָר לְבֵית עוֹלָמוֹ. וְאֵין פֵּרוֹת וּתְבוּאָה בָּאִין לִידֵי הַרְקָבָה, אֶלָּא מִתּוֹךְ דַּרְכֵיהֶן שֶׁל בְּנֵי־אָדָם. וְאֵין בְּנֵי־אָדָם בָּאִין לִידֵי בוּשָׁה, אֶלָּא מִפְּנֵי

1 דברים יט יט 2 סנהדרין פט א במשנה 3 תהלים קא ז 4 שמות כג ז 5 דברים לב ד
6 צפ־יה ג ה 7 איוב לד א 8 שם שם יא * תנא דבי אליהו זוטא ריש פרק ג

דַּרְכֵיהֶן. וְאֵין עֵינֵיהֶן שֶׁל בְּנֵי־אָדָם כֵּהוֹת בַּחֲצִי יְמֵיהֶן, אֶלָּא מִפְּנֵי דַּרְכֵיהֶן. וְאֵין הַנָּשִׁים מִטַּמְּאוֹת בְּזִיבָה, אֶלָּא מִתּוֹךְ דַּרְכֵיהֶן. שֶׁנֶּאֱמַר, [1]כִּי־כֹה אָמַר־יְיָ בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הָאֱלֹהִים יֹצֵר הָאָרֶץ וְעֹשָׂהּ הוּא כוֹנְנָהּ לֹא־תֹהוּ בְרָאָהּ לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ אֲנִי יְיָ וְאֵין עוֹד.

[2]צֵא וּלְמַד מִדֶּרֶךְ־אֶרֶץ. כְּלוּם אָדָם בּוֹנֶה בַּיִת, אֶלָּא לְהַכְנִיס בּוֹ פֵּרוֹת וּלְהַכְנִיס בּוֹ כֵּלִים וּלְהַכְנִיס בּוֹ כְּסָפִים. אוֹ שֶׁמָּא לְהָצִית בּוֹ אֶת הָאוּר. אַף כָּאן, בְּנֵי־אָדָם מִתּוֹךְ דַּרְכֵיהֶן הֵן נִדּוֹנִין. דָּנִין אוֹתָן מִתּוֹךְ דֶּרֶךְ־הָאָרֶץ בִּשְׁבִיל לְהַצִּילָם מִיּוֹם הַבָּא לִקְרָאתָם, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]אוֹי לָהֶם כִּי־נָדְדוּ מִמֶּנִּי וְגוֹ'. [2]בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים יְהֵא אָדָם מִסְתַּכֵּל בְּכָל יוֹם, בְּשָׁעָה שֶׁנִּכְנָס לְבֵית־הַכִּסֵּא, וּבְשָׁעָה שֶׁמַּקִּיזִין לוֹ אֶת הַדָּם, וּבְשָׁעָה שֶׁהוּא עוֹמֵד עַל הַמֵּת. בְּשָׁעָה שֶׁנִּכְנָס לְבֵית־הַכִּסֵּא, אוֹמֵר לוֹ, רְאֵה דַּרְכְּךָ דֶּרֶךְ בְּהֵמָה. וּבְשָׁעָה שֶׁמַּקִּיזִין לוֹ אֶת הַדָּם, אוֹמֵר לוֹ, רְאֵה שֶׁבָּשָׂר־וָדָם אָתָּה. וּבְשָׁעָה שֶׁהוּא עוֹמֵד עַל הַמֵּת, אוֹמֵר לוֹ, רְאֵה, לְהֵיכָן אַתָּה הוֹלֵךְ. וַעֲדַיִן אֵינוֹ חוֹזֵר אֶלָּא שֶׁמַּרְבֶּה דְבָרִים בְּטֵלִים, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]אִוֶּלֶת אָדָם תְּסַלֵּף דַּרְכּוֹ וְעַל־יְיָ יִזְעַף לִבּוֹ. וּבַשֶּׁקֶר הוּא אוֹמֵר, [5]מִדְּבַר־שֶׁקֶר תִּרְחָק וְגוֹ', עַד כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע. וְאוֹמֵר, [6]וְאִישׁ אֶת־רָעַת רֵעֵהוּ אַל־תַּחְשְׁבוּ בִּלְבַבְכֶם וּשְׁבֻעַת שֶׁקֶר אַל־תֶּאֱהָבוּ כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה שָׂנֵאתִי נְאֻם־יְיָ. וּבְאֵיזֶה צַד יַעֲשֶׂה אָדָם? עוֹשֶׂה אָדָם עַצְמוֹ צַדִּיק לְדַבֵּר אֱמֶת, מוֹסְרִין לוֹ מַלְאָךְ שֶׁמִּתְנַהֵג עִמּוֹ כְּדֶרֶךְ הַצַּדִּיקִים וּמְדַבֵּר אֱמֶת. עוֹשֶׂה אָדָם עַצְמוֹ חָסִיד לִסְבּוֹל אֶת הַכֹּל, מוֹסְרִין לוֹ מַלְאָךְ שֶׁמִּתְנַהֵג עִמּוֹ כְּדֶרֶךְ הַחֲסִידִים וּמְקַבֵּל אֶת הַכֹּל. וְאִם עוֹשֶׂה אָדָם עַצְמוֹ רָשָׁע לְכַחֵשׁ וּלְשַׁקֵּר, מוֹסְרִין לוֹ מַלְאָךְ שֶׁמִּתְנַהֵג עִמּוֹ כְּדֶרֶךְ הָרְשָׁעִים וּמְכַחֵשׁ וּמְשַׁקֵּר. עוֹשֶׂה אָדָם עַצְמוֹ מִדָּה בֵּינוֹנִית, מוֹסְרִין לוֹ מַלְאָךְ שֶׁמִּתְנַהֵג עִמּוֹ כְּדֶרֶךְ מִדָּה בֵּינוֹנִית,

1 ישעיה מה יח   2 תנא דבי אליהו זוטא פרק ג 175   3 הושע ז יג   4 משלי יט ג
5 שמות כג ז   6 זכריה ח יז

שֶׁנֶּאֱמַר, [1] אֲנִי יְיָ חֹקֵר לֵב וְגוֹ' וְלָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו כִּפְרִי מַעֲלָלָיו. וְעַל יְדֵי דָוִד הוּא אוֹמֵר, [2] עִם־חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם־גְּבוֹר תָּמִים תִּתַּמָּם, [3] עִם־נָבָר תִּתָּבָר וְעִם־עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל. וְאוֹמֵר, [4] וְאֶת־עַם עָנִי תוֹשִׁיעַ וְעֵינֶיךָ עַל־רָמִים תַּשְׁפִּיל. [4] עַם עָנִי תוֹשִׁיעַ, עַם שֶׁעֲנָיוּת יָפָה לוֹ. [4] וְעֵינֶיךָ עַל־רָמִים תַּשְׁפִּיל, אֵלּוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם. וְאוֹמֵר, [5] מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב. הַטּוֹבָה אֵינָהּ יוֹצְאָה לְעוֹשֶׂה רָעָה, וְהָרָעָה אֵינָהּ יוֹצְאָה לְעוֹשֶׂה טוֹבָה, אֶלָּא טוֹבָה כְּלַפֵּי טוֹבָה, וְרָעָה כְּלַפֵּי רָעָה.[6] לְפִיכָךְ, הַבָּא עַל חֲבֵרוֹ בְּדִבְרֵי שֶׁקֶר, סוֹף שֶׁנִּפְרָעִין מִמֶּנּוּ בַּשֶּׁקֶר. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [7] אַל־יַאֲמֵן בַּשָּׁו נִתְעָה כִּי־שָׁוְא תִּהְיֶה תְמוּרָתוֹ. מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה.

אוֹי לָהֶם לַשַּׁקְרָנִים וּלְנוֹשְׂאֵי שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עַל שֶׁקֶר, שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּעַצְמוֹ נִפְרָע מֵהֶן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8] לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְיָ אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְיָ אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּעַצְמוֹ מֵעִיד עָלָיו וּמְמַהֵר לִפָּרַע מִמֶּנּוּ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9] וְהָיִיתִי עֵד מְמַהֵר בַּמְכַשְּׁפִים וּבַמְנָאֲפִים וּבַנִּשְׁבָּעִים לַשָּׁקֶר וְגוֹ'.

בָּנַי, בּוֹאוּ וּרְאוּ כַּמָּה מְגֻנָּה מִדַּת הַשֶּׁקֶר אֲפִילוּ בִּדְבָרִים בְּעָלְמָא, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[10] לָא לֵימָא לֵהּ אֱנִישׁ לְיַנּוּקָא דְּיָהִיבְנָא לָךְ הַאי מִדִּי וְלָא יָהִיב לֵהּ — דְּקָא מַלִּיף לֵהּ שִׁקְרָא*, שֶׁנֶּאֱמַר,[11] לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם דַּבֶּר־שֶׁקֶר וְגוֹ'. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא לָהוּט אַחַר הַשֶּׁקֶר, אֵין מַאֲמִינִין לוֹ כְּלוּם,[12] שֶׁכָּךְ עָנְשׁוֹ שֶׁל בַּדַּאי, שֶׁאֲפִילוּ אֱמֶת אָמַר, אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ.

וְכָל מִי שֶׁהוּא לָהוּט אַחַר הַשֶּׁקֶר, פּוֹרֵק מֵעָלָיו עֻלּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שֶׁאוֹהֵב אֶת הָאֱמֶת וְשׂוֹנֵא אֶת הַשֶּׁקֶר.

---

1 ירמיה יז י 2 שמואל ב כב כ 3 שם שם כז 4 שם שם כח 5 איכה ג לח
6 עד כאן תנא דבי אליהו 7 איוב טו לא 8 שמות כ ז 9 מלאכי ג ה
10 סוכה מו ב 11 ירמיה ט ד 12 סנהדרין פט ב

* פירוש, לא יאמר לו אדם לתינוק אתן לך דבר זה ואינו נותן לו, כי מלמדו לשקר

תֵּדַע שֶׁכֵּן הוּא, שֶׁכְּשֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶת הָעוֹלָם וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ, לֹא בָרָא הַשָּׁקֶר. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [1]לֹא בָרָא הָאֱלֹהִים שֶׁקֶר, אֶלָּא שֶׁקָּרָא כָּל הָרְשָׁעִים כְּמוֹתָן, [2]וְהָרָה עָמָל וְיָלַד שָׁקֶר. וְהֵיכָן הֵן גְּדוֹלָיו שֶׁל שֶׁקֶר? בְּגֵיהִנֹּם. לְכָךְ נֶאֱמַר, [3]בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ וַיִּפֹּל בְּשַׁחַת יִפְעָל, שֶׁכָּל מַה שֶּׁהַשֶּׁקֶר מוֹלִיד, לִבְאֵר שַׁחַת מוֹלִיד. לְכָךְ נֶאֱמַר, [3]בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ וְגוֹ׳. אָמְרוּ בְּמָשָׁל, [1]מַה דְּשִׁקְרָא מוֹלִיד – פַּחְתָּא נָסְבָה*.

וְכָל זְמַן שֶׁהַבְּרִיּוֹת מִתְרַחֲקִין מִן הַשֶּׁקֶר וּמִדַּבְּקִין בָּאֱמֶת, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מוֹשִׁיעָן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ, וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ.

וְעִם הַמִּדָּה הַמְגֻנָּה הַזֹּאת, מִסְתָּעֶפֶת מִדַּת הַחֹנֶף, שֶׁאֵין לְךָ שֶׁקֶר שֶׁלֹּא תִהְיֶה חֲנֻפָּה עִמּוֹ. וְהִיא גַּם הִיא מִדָּה שְׂנוּאָה וּמְשֻׁקֶּצֶת לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁכָּל הָרוֹאֶה אֶת חֲבֵרוֹ עוֹבֵר עֲבֵרָה אוֹ מְדַבֵּר דָּבָר שֶׁלֹּא כְּהוֹגֶן וְאֵינוֹ מוֹכִיחוֹ, אֶלָּא שֶׁמַּחֲנִיף לוֹ, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]גַּם־הוּא־לִי לִישׁוּעָה כִּי־לֹא לְפָנָיו חָנֵף יָבוֹא. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, כָּל מִי שֶׁהוּא רוֹאֶה דְּבַר־עֶרְוָה בַּחֲבֵרוֹ וְאֵינוֹ מוֹכִיחוֹ אֶלָּא שֶׁמַּחֲנִיף לוֹ וּמְחַפֶּה עָלָיו, מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ הֲרָגוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]בְּפֶה חָנֵף יַשְׁחִת רֵעֵהוּ וְגוֹ׳.

וְתָנָא דְבֵי־אֵלִיָּהוּ, [7]חוֹרְשֵׁי רָע, וּמְהַפְּכֵי דְבָרִים, וּמַפְטִירֵי שָׂפָה, וּמַחֲלִיקֵי לָשׁוֹן, עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב אוֹמֵר, [8]יְהִי־דַרְכָּם חֹשֶׁךְ וַחֲלַקְלַקֹּת וְגוֹ׳.

וְאָמַר חָסִיד אֶחָד לְתַלְמִידָיו, אִלּוּ לֹא הָיָה לָכֶם עָוֹן, הָיִיתִי מְפַחֵד עֲלֵיכֶם בְּדָבָר שֶׁהוּא גָּדוֹל מִן הֶעָוֹן. אָמְרוּ לוֹ, וּמַה הוּא? אָמַר לָהֶם, הַגַּאֲוָה וְהַחֹנֶף.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשָׁה מִדַּת הַחֹנֶף, שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁהַחֲנֻפָּה מְצוּיָה, שָׁם גָּלוּת מְצוּיָה, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ

1 מדרש תהלים ז יא 2 תהלים ז טו 3 שם עם טז 4 ישעיה סג ח
5 איוב יג טז 6 משלי יא ט 7 תנא דבי אליהו רבא פרק טו כס 77 8 תהלים לה ו
* פירוש, מה שהשקר מוליד, הפיחות לוקחו

זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]כָּל עֵדָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ חֲנֻפָּה, לְסוֹף גּוֹלָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כִּי־עֲדַת חָנֵף גַּלְמוּד וְגוֹ'. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, [3]שֶׁכָּל עֵדָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ חֲנֻפָּה, מְאוּסָה כַּנִּדָּה, שֶׁכֵּן בִּכְרַכֵּי הַיָּם קוֹרִין לְנִדָּה, גַּלְמוּדָה. כְּלוֹמַר, גְּמוּלָה דָּא מִבַּעְלָהּ. כְּלוֹמַר, פְּרוּשָׁה מִבַּעְלָהּ, וְהוּא מִלְּשׁוֹן וַיִּגָּמַל. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, [4]שֶׁכָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חֲנֻפָּה, אִשָּׁהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם אוֹכַלְתּוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וְאֵשׁ אָכְלָה אָהֳלֵי־שֹׁחַד, שֶׁאֵין לְךָ לֹא שֹׁחַד־מָמוֹן וְלֹא שֹׁחַד־דְּבָרִים שֶׁאֵין בָּהֶם חֲנֻפָּה. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]כָּל הַמּוֹדֶה לָרָשָׁע, סוֹפוֹ נוֹפֵל בְּיָדוֹ אוֹ בְּיַד בְּנוֹ, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּיִרְמְיָה עַל שֶׁהוֹדָה לוֹ לַחֲנַנְיָה בֶּן־עַזּוּר, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וַיֹּאמֶר יִרְמְיָה הַנָּבִיא אָמֵן כֵּן יַעֲשֶׂה יְיָ יָקֵם יְיָ אֶת־דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר נִבֵּאתָ לְהָשִׁיב כְּלֵי בֵית־יְיָ וְכָל־הַגּוֹלָה מִבָּבֶל אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה. וְסוֹף נָפַל בְּיַד בֶּן־בְּנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וַיְהִי־הוּא בְּשַׁעַר בִּנְיָמִן וְשָׁם בַּעַל פְּקִדֻת וּשְׁמוֹ יִרְאִיָּיה בֶּן־שֶׁלֶמְיָה בֶּן־חֲנַנְיָה וַיִּתְפֹּשׂ אֶת יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר אֶל־הַכַּשְׂדִּים אַתָּה נֹפֵל. אוֹי לָהֶם לַחֲנֵפִים, שֶׁכָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חֲנֻפָּה, מֵבִיא חֲרוֹן־אַף עָלָיו וְעַל כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וְחַנְפֵי־לֵב יָשִׂימוּ אָף. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁאֵין תְּפִלָּתָן נִשְׁמַעַת לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]לֹא יְשַׁוְּעוּ כִּי אֲסָרָם. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁבִּשְׁבִיל עֲוֹן בַּעֲלֵי־חֲנֻפָּה גּוֹרְמִין לָאָרֶץ שֶׁאֵינָהּ מוֹצִיאָה פֵּרוֹתֶיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וְהָאָרֶץ חָנְפָה תַּחַת יֹשְׁבֶיהָ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [9]אַתְּ סָבוּר מְחַנְּפָה לָהּ, אַף הִיא מְחַנְּפָה לָךְ. מַרְאָה לְךָ קָמָה, וְאֵינָהּ מַרְאָה לְךָ גָּדִישׁ, גָּדִישׁ וְלֹא גֹרֶן, גֹּרֶן וְלֹא עֲרֵמָה. וְכָל־כָּךְ לָמָּה? [8]כִּי־עָבְרוּ תוֹרֹת חָלְפוּ חֹק הֵפֵרוּ בְּרִית עוֹלָם.

וְאֵיזֶהוּ נִקְרָא חָנֵף? זֶה הָרוֹאֶה אוֹ שׁוֹמֵעַ דְּבַר־עֲבֵרָה אוֹ דָּבָר שֶׁאֵינוֹ הָגוּן בַּחֲבֵרוֹ, וּמְהַפֵּךְ לִמְצֹא לוֹ זְכוּת. וְלֹא דַי שֶׁאֵינוֹ מוֹכִיחוֹ, אֶלָּא שֶׁמַּחֲזִיק יָדוֹ עָלֶיהָ, [9]כְּשֵׁם שֶׁעָשׂוּ

1 סוטה מב א 2 איוב טו לד 3 סוטה מא א 4 שם שם ב 5 ירמיה כח ו 6 שם לז יג
7 איוב לו יג 8 ישעיה כד ה 9 תנחומא ראה יד, פסיקתא דרב כהנא צח

יִשְׂרָאֵל שֶׁבְּאוֹתוֹ־הַדּוֹר לְאַגְרִיפַּס הַמֶּלֶךְ כְּשֶׁהָיָה קוֹרֵא בְּמִשְׁנֵה תוֹרָה, וּכְשֶׁהִגִּיעַ לְ[1]לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־אָחִיךָ הוּא, זָלְגוּ עֵינָיו דְּמָעוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה מִתְיָרֵא שֶׁמָּא יַעֲבִירוּהוּ מִן הַמַּלְכוּת, לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה רָאוּי לַמַּלְכוּת, שֶׁהָיָה מֵעַבְדֵי בֵּית־חַשְׁמוֹנַאי. וְלֹא דַי שֶׁלֹּא שָׁתְקוּ, אֶלָּא שֶׁאָמְרוּ לוֹ, אַל תִּירָא אַגְרִיפַּס, אָחִינוּ אַתָּה, אָחִינוּ אָתָּה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]אוֹתָהּ־שָׁעָה נִתְחַיְּבוּ שׂוֹנְאֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל כְּלָיָה עַל שֶׁהֶחֱנִיפוּ לְאַגְרִיפַּס. וְעוֹד אָמְרוּ, [2]כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חֲנֻפָּה, אֲפִילוּ עֻבָּרִין שֶׁבִּמְעֵי אִמָּן, מְקַלְּלִין אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]אֹמֵר לְרָשָׁע צַדִּיק אָתָּה, יִקְּבֻהוּ עַמִּים יִזְעָמוּהוּ לְאֻמִּים. וְאֵין לְאֹם אֶלָּא עֻבָּרִין, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ.

בָּנַי, אִם רְאִיתֶם חֲבֶרְכֶם נוֹהֵג שֶׁלֹּא כַשּׁוּרָה, תּוֹכִיחוּהוּ בֵּינְכֶם וּבֵינוֹ, אוּלַי יִשְׁמַע לָכֶם וְיִתְחָרֵט וְיָשׁוּב מִדְּרָכָיו הַמְכֹעָרִים. וְאִם הוֹכַחְתֶּם אוֹתוֹ בֵּינְכֶם וּבֵינוֹ פְּעָמִים רַבּוֹת וְלֹא נִתְחָרֵט וְלֹא שָׁב, תּוֹכִיחוּהוּ עוֹד וְתַלְבִּינוּ פָּנָיו בָּרַבִּים, וְאַל תֹּאמְרוּ, מַה לָּנוּ וְלַצָּרָה הַזֹּאת לִגְרוֹם עָלֵינוּ שִׂנְאָה וְאֵיבָה וּלְהִתְקוֹטֵט עִמּוֹ — הֲרֵי כְּבָר נֶאֱמַר, [5]הֲלוֹא־מְשַׂנְאֶיךָ יְיָ, אֶשְׂנָא, וּבִתְקוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]מְפַרְסְמִין אֶת הַחֲנֵפִין מִפְּנֵי חִלּוּל־הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וּבְשׁוּב־צַדִּיק מִצִּדְקוֹ וְעָשָׂה עָוֶל וְנָתַתִּי מִכְשׁוֹל לְפָנָיו. וְלָמָּה נוֹתֵן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִכְשׁוֹל לְפָנָיו? כְּדֵי לְפַרְסֵם מַעֲשָׂיו לַכֹּל, שֶׁאִם יֶאֱרַע בּוֹ שׁוּם פֻּרְעָנוּת, יֵדְעוּ הַכֹּל, כִּי מַעֲשָׂיו הָרָעִים גָּרְמוּ לוֹ, וְלֹא יְרַנְּנוּ אַחֲרֵי מִדַּת־הַדִּין.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]מִיּוֹם שֶׁגָּבְרָה אֶגְרוֹפָהּ שֶׁל חֲנֻפָּה, נִתְעַוְּתוּ הַדִּינִין וְנִתְקַלְקְלוּ הַמַּעֲשִׂים, (וְלֹא הָיָה) [וְאֵין] אָדָם (שֶׁהֶחֱנִיפוּ) [יָכוֹל לוֹמַר] לַחֲבֵרוֹ מַעֲשַׂי גְּדוֹלִים מִמַּעֲשֶׂיךָ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, בִּזְמַן שֶׁהַחֲנֻפָּה בָּעוֹלָם, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַמְלִיךְ

1 דברים יז טו 2 ס סה מא ב 3 משלי כד כד 4 בראשית כה כג 5 תהלים קלט כא
6 יומא פו ב (ועיין ברש"י שם) 7 יחזקאל ג כ

עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ חָנֵף שֶׁמַּבְטִיחָם לְטוֹבָה וְעוֹשֶׂה לָהֶם רָעָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]מִמְּלֹךְ אָדָם חָנֵף מִמֹּקְשֵׁי עָם. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [2]אִם רָאִיתָ רָשָׁע וְחָנֵף מַנְהִיג אֶת הַדּוֹר, נוֹחַ לוֹ לַדּוֹר לִפְרוֹחַ בָּאֲוִיר וְלֹא לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]מִמְּלֹךְ אָדָם חָנֵף מִמֹּקְשֵׁי עָם. וּמִנַּיִן שֶׁהַלָּשׁוֹן הַזֶּה לְשׁוֹן פְּרִיחָה? דִּכְתִיב, [3]הֲתִפּוֹל צִפּוֹר עַל־פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ.

וְאַף־עַל־פִּי שֶׁמִּדַּת הַחֲנֻפָּה דָּבָר שָׂנוּאוּ מְאֹד בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם וּבְעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת, אַף־עַל־פִּי־כֵן מֻתָּר לוֹ לְאָדָם לְהַחֲנִיף לָרְשָׁעִים מִפְּנֵי הַפַּחַד וּמִפְּנֵי הַיִּרְאָה שֶׁמִּתְיָרֵא אוֹ מְפַחֵד מִמֶּנּוּ, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]מֻתָּר לְהַחֲנִיף לָרְשָׁעִים בָּעוֹלָם־הַזֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]לֹא־יִקָּרֵא עוֹד לְנָבָל נָדִיב וּלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר שׁוֹעַ. אֲבָל בָּעוֹלָם־הַזֶּה, מֻתָּר לְהַחֲנִיף לָהֶן. [6]וְכֵן מָצִינוּ בְּיִצְחָק אָבִינוּ שֶׁהֶחֱנִיף לְעֵשָׂו בְּנוֹ וּקְרָאוֹ גָּדוֹל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וַיִּקְרָא אֶת־עֵשָׂו בְּנוֹ הַגָּדֹל, לְפִי שֶׁרָאָה שֶׁהָעוֹלָם־הַזֶּה בְּיָדוֹ, לְפִיכָךְ הֶחֱנִיפוֹ. [4]וְכֵן יַעֲקֹב אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הֶחֱנִיף לְעֵשָׂו, שֶׁאָמַר לוֹ, [8]כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי. לְפִי שֶׁמַּחֲנִיפִין לָרְשָׁעִים בְּשַׁעְתָּן. [6]אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, בָּעוֹלָם־הַזֶּה, לְפִי שֶׁהַשָּׁעָה בְּיַד עֵשָׂו, אַתֶּם מַחֲנִיפִין לוֹ, כִּבְיָכוֹל אַף מַלְכוּתִי אֵינָהּ מִתְבַּסֶּסֶת. אֲבָל לֶעָתִיד לָבוֹא, אֲנִי פּוֹרֵעַ מִמֶּנּוּ, וּמַלְכוּתִי מִתְבַּסֶּסֶת, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיְיָ הַמְּלוּכָה.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין לְהִתְרַחֵק מִן הַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת הַלָּלוּ, כְּדֵי שֶׁתִּנָּצְלוּ מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם, וְתַעַמְדוּ בִּמְחִיצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא.

וְהָאֱלֹהִים יַצִּילֵנוּ מִן הַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת וְהַפְּחוּתוֹת, וְיִתֵּן תְּמִים דַּרְכֵּנוּ, בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים.

---

1 איוב לד ל 2 דברים רבא פרק ה ח 3 עמוס ג ה 4 סוטה מא ב 5 ישעיה לב ה
6 תנחומא תולדות ח 7 בראשית כז א 8 שם לג י 9 עובדיה כא ו

הַמַּעֲלָה הַשְּׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה

מַעֲלַת הָרַחֲמָנוּת

בָּנַי, בּוֹאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת הָרַחֲמָנוּת. דְּעוּ בָּנַי, כִּי מַעֲלַת הָרַחֲמָנוּת מַעֲלָה חֲשׁוּבָה עַד מְאֹד. וְהִיא מִשְּׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה מִדּוֹת שֶׁנִּתְיַחֵס בָּהֶן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]יְיָ, יְיָ, אֵל רַחוּם וְחַנּוּן וְגוֹ׳.

וְהוּא בָּרוּךְ־הוּא מִתְנַהֵג עִם בְּרִיּוֹתָיו בְּמִדַּת־רַחֲמִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]טוֹב־יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [3]טוֹב־יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל הַכֹּל. לָמָּה? שֶׁהֵן מַעֲשָׂיו וּמִדּוֹתָיו הוּא לְרַחֵם עַל הַכֹּל.

בָּנַי, בּוֹאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גְדוֹלָה מִדַּת־הָרַחֲמִים, [4]שֶׁכֵּן לֹא הָיָה הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם עַד שֶׁשִּׁתֵּף הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִדַּת־הָרַחֲמִים עִם מִדַּת־הַדִּין, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ, שֶׁכֵּן אֱלֹהִים מִדַּת־הַדִּין. וְכָתוּב אַחֵר אוֹמֵר, [6]בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל־צְבָאָם, שֶׁאֵין כָּאן אֶלָּא מִדַּת־רַחֲמִים בִּלְבָד. בָּא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְהִכְרִיעַ בֵּינֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְיָ אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם.

מָשְׁלוּ חֲכָמִים, [4]מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁהָיוּ לוֹ כּוֹסוֹת דַּקִּים. אָמַר הַמֶּלֶךְ, אִם אֲנִי נוֹתֵן בָּהֶן חַמִּין, מִיָּד הֵן נִבְקָעִין. צוֹנֵן, מִיָּד הֵן נִקְרָשִׁין. מֶה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ? עֵרַב צוֹנֵן בְּחַמִּין וּנְתָנָן בָּהֶן וְעָמְדוּ. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, אִם אֲנִי בוֹרֵא עוֹלָם בְּמִדַּת־רַחֲמִים בִּלְבָד, הֲרֵי הֵם חוֹטְאִים גְּדוֹלִים. אִם אֲנִי בוֹרֵא אוֹתוֹ בְּמִדַּת־הַדִּין, אֵינוֹ יָכוֹל לַעֲמוֹד. אֶלָּא הֲרֵינִי בוֹרֵא אוֹתוֹ בְּמִדַּת־הַדִּין וּבְמִדַּת־רַחֲמִים, וְהַלְוַאי יַעֲמוֹד. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהִקְדִּים מִדַּת־רַחֲמִים לְמִדַּת־הַדִּין,

1 שמות לד ו 2 תהלים קמה ט 3 בראשית רבא לג ג 4 שם יב טו 5 בראשית א א
6 תהלים לג ו 7 בראשית ב ד

שֶׁנֶּאֱמַר, [1]בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְיָ אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [2]זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה.

גְּדוֹלָה הִיא מִדַּת הָרַחֲמָנוּת לִפְנֵי הַמָּקוֹם. שֶׁכָּל הַמְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת, מֵבִיא טוֹבָה לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]טוֹב־יְיָ לַכֹּל. אֵימָתַי? בִּזְמַן שֶׁ[3]וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו. כְּלוֹמַר, בִּזְמַן שֶׁהַבְּרִיּוֹת מְרַחֲמִין זֶה עַל זֶה.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]לְמָחָר שְׁנַת בַּצֹּרֶת בָּאָה וְהַבְּרִיּוֹת מִתְרַחֲמִין אֵלּוּ עַל אֵלּוּ, וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִתְמַלֵּא עֲלֵיהֶן רַחֲמִים. וְעוֹד אָמְרוּ, [5]מַאי דִּכְתִיב [6]וְנָתַן־לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ – כָּל הַמְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת, מְרַחֲמִין עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם. וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת, אֵין מְרַחֲמִין עָלָיו מִן הַשָּׁמָיִם.

[7]אוֹי לָהֶן לָרְשָׁעִים שֶׁהֵן הוֹפְכִין מִדַּת־הָרַחֲמִים לְמִדַּת־הַדִּין. שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר יְיָ, מִדַּת־רַחֲמִים. וְהָרְשָׁעִים הוֹפְכִין אוֹתוֹ לְמִדַּת־הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וַיַּרְא יְיָ כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ, [9]וַיֹּאמֶר יְיָ אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם. [7]וְאַשְׁרֵיהֶן הַצַּדִּיקִים שֶׁהוֹפְכִין מִדַּת־הַדִּין לְמִדַּת־רַחֲמִים. שֶׁאֵין אֱלֹהִים בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא מִדַּת־הַדִּין, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, [10]עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־שְׁנֵיהֶם. וְהֵן הוֹפְכִין אוֹתוֹ לְמִדַּת־הָרַחֲמִים, שֶׁנֶּאֱמַר, [11]וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם. וְאוֹמֵר, [12]וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ.

וּמַעֲלַת הָרַחֲמָנוּת אֵינָהּ נִמְצֵאת אֶלָּא בַּחֲסִידִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [13]וַיְמַהֵר יוֹסֵף כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמָיו אֶל־אָחִיו. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, מִן הַנְּדִיבוּת, שֶׁיַּעֲמוֹד הָאָדָם בְּמִדַּת הָרַחֲמִים.

גְּדוֹלָה הִיא הַחִבָּה שֶׁחִבֵּב הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁנָּתַן לָהֶם הָרַחֲמִים בְּמַתָּנָה. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [14]שָׁלֹשׁ מַתָּנוֹת טוֹבוֹת יֵשׁ בְּיַד יִשְׂרָאֵל, בַּיְשָׁנִין, וְרַחֲמָנִין, וְגוֹמְלֵי־חֲסָדִים. בַּיְשָׁנִין, דִּכְתִיב, [15]וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־

1 בראשית ב ד 2 תהלים כה ו 3 שם קמה ט 4 בראשית רבא לג ג 5 שבת קנא ב 6 דברים יג יח
7 בראשית רבא עג ב 8 בראשית ו ה 9 שם שם ז 10 שמות כב ח 11 שם ב כד 12 בראשית ח א
13 שם מג ל 14 מדרש שמואל כח ז 15 שמות כ כ

פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ—וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, זוֹ בּוּשָׁה. רַחֲמָנִין, דִּכְתִיב, [1]וְנָתַן־לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ. וְגוֹמְלֵי־חֲסָדִים, דִּכְתִיב, [2]וְשָׁמַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ.

גְּדוֹלָה הִיא מִדַּת הָרַחֲמָנוּת. שֶׁבִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל מְרַחֲמִין זֶה עַל זֶה, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְרַחֵם עֲלֵיהֶן וְגוֹאֵל אוֹתָן, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדוֹלִים אֲקַבְּצֵךְ. שֶׁמָּא יֹאמַר אָדָם, אִם אֲנִי מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת, הֲרֵי מָמוֹנִי מִתְמַעֵט וְהוֹלֵךְ וְכָלֶה, כְּבָר מְפֹרָשׁ עַל יְדֵי שְׁלֹמֹה, [4]טוֹב־עַיִן הוּא יְבֹרָךְ כִּי־נָתַן מִלַּחְמוֹ לַדָּל. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [5]נוֹתֵן לָרָשׁ אֵין מַחְסוֹר וְגוֹ׳.

אַשְׁרֵיהֶן בַּעֲלֵי־רַחֲמָנוּת, שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא פּוֹסֵק רַחֲמָיו מֵהֶן, וּמִתְנַהֵג עִמָּהֶם תָּמִיד בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים. וְהֵן נוֹצְרִין אוֹתָן, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]אַתָּה יְיָ לֹא־תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי.

וְרָאוּי לְכָל בַּעַל־שֵׂכֶל לְרַחֵם עַל גּוּפוֹ וְלַחְמוֹל עָלָיו, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה בָּרִיא בְגוּפוֹ וְחָזָק, שֶׁיּוּכַל לַעֲבוֹד לְבוֹרְאוֹ. וְאִם הַתַּעֲנִית קָשָׁה לוֹ, אַל יְסַגֵּף עַצְמוֹ בְּתַעֲנִית. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּנָזִיר, [7]עַל יְדֵי שֶׁצִּעֵר עַצְמוֹ מִן הַיַּיִן, נִקְרָא חוֹטֵא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וְכִפֶּר עָלָיו מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל־הַנָּפֶשׁ. אַךְ אִם הוּא מִתְעַנֶּה עַל דֶּרֶךְ תְּשׁוּבָה כְּדֵי לְשַׁבֵּר לִבּוֹ וּלְהַכְנִיעַ יִצְרוֹ — שֶׁהוּא רָאוּי וְהָגוּן. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [9]כָּל הַמֵּקֵל בִּסְעוּדַת הַקָּזָה, מְקִילִין לוֹ מְזוֹנוֹתָיו מִן הַשָּׁמָיִם. וְכֵן רָאוּי לוֹ לָאָדָם לִהְיוֹת רַחֲמָנִי עַל אִשְׁתּוֹ וְעַל בָּנָיו וְעַל בְּנֵי־בֵיתוֹ בְּיוֹתֵר, מִפְּנֵי שֶׁהֵן תְּלוּיִין בּוֹ, וְהוּא תָּלוּי בְּמִי־שֶׁאָמַר־וְהָיָה־הָעוֹלָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [10]גֹּמֵל נַפְשׁוֹ אִישׁ חָסֶד וְעֹכֵר שְׁאֵרוֹ אַכְזָרִי.

בָּנַי, הֱווּ רְגִילִין בְּמִדַּת הָרַחֲמָנוּת, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִדָּה מְיֻחֶסֶת וְנָאוֹת אֶל כָּל מַשְׂכִּיל לְהִתְנַהֵג בָּהּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם

1 דברים יג יח 2 שם ז יב 3 ישעיה נד ז 4 משלי כב ט 5 שם כח כז
6 תהלים מ יב 7 נזיר יט א 8 במדבר ו יא 9 שבת קכט א 10 משלי יא יז

אֶחָד, [1]אַשְׁרֵי מִי שֶׁלִּבּוֹתָם מְרַחֲמִים וּנְמוֹכִים. וְאָמַר עוֹד, מִי שֶׁאֵינוֹ מְרַחֵם, יִהְיֶה מוֹתוֹ עַל יְדֵי מִי שֶׁאֵינוֹ מְרַחֵם. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁהִזְהַרְתִּי אֶתְכֶם בְּמִדַּת הָרַחֲמָנוּת, יֵשׁ אֲנָשִׁים שֶׁאֵינָן בְּנֵי־רַחֲמָנוּת, וְאָסוּר לְהִתְנַהֵג עִמָּם בְּמִדַּת רַחֲמָנוּת. תֵּדְעוּ, שֶׁאָסוּר לְרַחֵם עַל הָרְשָׁעִים, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי. שֶׁכָּל הַמְרַחֵם עַל הָרְשָׁעִים, לֹא דַי שֶׁאֵינוֹ נִקְרָא רַחֲמָן, אֶלָּא שֶׁנִּקְרָא אַכְזָרִי, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]כָּל מִי שֶׁהוּא רַחֲמָן עַל אַכְזָרִים, סוֹף שֶׁהוּא נַעֲשֶׂה אַכְזָר עַל רַחֲמָנִים, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּשָׁאוּל, שֶׁעַל יְדֵי שֶׁחָמַל עַל אֲגָג, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, וְלֹא תְהֵא נוֹב עִיר הַכֹּהֲנִים כְּזַרְעוֹ שֶׁל עֲמָלֵק?! וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]כָּל אָדָם שֶׁאֵין בּוֹ דֵּעָה אָסוּר לְרַחֵם עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ. וְעוֹד אָמְרוּ, [6]כָּל הַנּוֹתֵן פִּתּוֹ לְאָדָם שֶׁאֵין בּוֹ דֵּעָה, יִסּוּרִין בָּאִין עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ. הֲלֹא תִרְאוּ בָּנַי, מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]רוֹעֵי בְהֵמָה דַקָּה וְהַגַּזְלָנִין, לֹא מוֹרִידִין אוֹתָן לַבּוֹר וְלֹא מַעֲלִין. אֲבָל הַמִּינִין וְהַמָּסוֹרוֹת, מוֹרִידִין וְלֹא מַעֲלִין, וּמִצְוָה לְאַבְּדָם בְּיָדַיִם, וְאֵין מְרַחֲמִין עֲלֵיהֶן, מִפְּנֵי שֶׁאֵינָן בְּנֵי־רַחֲמָנוּת.

וְכֵן מָצִינוּ [9]בְּאָדָם אֶחָד שֶׁמָּכַר עַצְמוֹ לְלוּדִים, שֶׁבָּא לִפְנֵי רַבִּי אַמֵּי וְרָצָה לִפְדּוֹתוֹ. וְאָמְרוּ לֵהּ רַבָּנָן לְרַבִּי אַמֵּי, וַהֲלֹא רָאוּהוּ אוֹכֵל נְבֵלוֹת. אָמַר לָהֶן, שֶׁמָּא לְתֵאָבוֹן הוּא אוֹכֵל. אָמְרוּ לוֹ, וַהֲלֹא לִפְעָמִים רָאוּהוּ שֶׁיֵּשׁ לְפָנָיו הַהֶתֵּר וְהָאִסּוּר, וּמַנִּיחַ הַהֶתֵּר וְאוֹכֵל הָאִסּוּר. וְאָמַר רַבִּי אַמֵּי לְאוֹתוֹ־הָאִישׁ, לֵךְ לְדַרְכְּךָ, אֵינָן מַנִּיחִין אוֹתִי לִפְדּוֹתְךָ. הֲרֵי כְּבָר לָמַדְנוּ, שֶׁאָסוּר לְרַחֵם עַל הָרְשָׁעִים הַמּוֹרְדִים בַּמָּקוֹם וּמִתְכַּוְּנִין לְהַכְעִיס.

---

1 תקון מדות הנפש ב ג   2 ישעיה כז יא   3 משלי יב י   4 קהלת רבא ז לג   5 ברכות לג א
6 סנהדרין צב א   7 עובדיה א ז   8 סנהדרין נז א ורש"י שם, עבודה־זרה כו א   9 גיטין מו ב, מז א

אוֹי לָהֶן לָרְשָׁעִים שֶׁמּוֹרְדִין בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא וּמַמְרִין אֶת דְּבָרָיו, שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שׁוֹלֵחַ בָּהֶן מַלְאָךְ אַכְזָרִי וְדָן אוֹתָם בְּאַכְזָרִיּוּת, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]אַךְ מְרִי יְבַקֶּשׁ־רָע וּמַלְאָךְ אַכְזָרִי יְשֻׁלַּח־בּוֹ.

וּמַהוּ הָרַחֲמָנוּת? כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]אֵיזֶהוּ רַחֲמָנִי? זֶה הַמַּלְוֶה לֶעָנִי בִּשְׁעַת דָּחְקוֹ, וְאַחַר כָּךְ חוֹזֵר וְנוֹתֵן לוֹ לְשֵׁם מַתָּנָה. וְהַמֵּצֵר עַל דַּאֲגַת אֲחֵרִים, וּבִלְבַד שֶׁיְּהֵא בֵּיתוֹ פָּתוּחַ לִרְוָחָה, וּמַחֲזִיר אֲבֵדָה בִּצְנְעָה, וּמַרְגִּיל אֲחֵרִים לַמִּצְוֹת, וְהָרָגִיל בִּגְמִילוּת־חֲסָדִים.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בְּמִדַּת הָרַחֲמָנוּת, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִמִּדּוֹת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ.

וְהָאֱלֹהִים יַצְלִיחֵנוּ בָהּ בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים וַחֲסָדָיו הַגְּדוֹלִים.

וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִגַּעְנוּ עַד כָּאן לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח מַעֲלַת הָרַחֲמָנוּת וּבְעָלֶיהָ, נְסַפֵּר בִּגְנוּת הָאַכְזָרִיּוּת וּבְעָלֶיהָ, כְּדֵי לְהַחֲזִירָם לְמִדַּת הָרַחֲמָנוּת, בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם.

דְּעוּ בָּנַי, כִּי מִדַּת הָאַכְזָרִיּוּת הִיא מִן הַמִּדּוֹת הָרָעוֹת וְהַמְגֻנּוֹת. וְאֵינָהּ נִמְצֵאת לֹא בַּאֲנָשִׁים חֲשׁוּבִים וְלֹא בַחֲסִידִים וְאַנְשֵׁי־מַעֲשֶׂה, כִּי אִם בָּרְשָׁעִים וְאוֹיְבֵי־הַשֵּׁם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁכָּל הַמִּתְאַכְזֵר עַל הַבְּרִיּוֹת, מֵבִיא חֲרוֹן־אַף עָלָיו וְעַל כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]אַכְזְרִיּוּת חֵמָה וְשֶׁטֶף אָף וּמִי יַעֲמֹד לִפְנֵי קִנְאָה.

וּבְכָל מָקוֹם שֶׁהָאַכְזָרִיּוּת מְצוּיָה, אֵין הָרַחֲמָנוּת מְצוּיָה, וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נִפְרָע מֵהֶן בְּאַכְזָרִיּוּת, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּאַנְשֵׁי סְדוֹם, שֶׁעַל יְדֵי שֶׁהָיוּ אַכְזָרִים, נִדּוֹנוּ בְּאַכְזְרִיּוּת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ כָּלָה וְאִם־לֹא אֵדָעָה. מִתְּחִלָּה פָּסַק עֲלֵיהֶן הַדִּין לִכְלָיָה. וּמִנַּיִן שֶׁנִּדּוֹנוּ בְּאַכְזָרִיּוּת? שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וַיְיָ הִמְטִיר עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת יְיָ מִן־הַשָּׁמָיִם.

1 משלי יז יא 2 למ"מ 3 משלי יב י 4 שם כז ד 5 בראשית יח כא
6 שם יט כד

וּמַהוּ הָאַכְזָרִיּוּת? כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[1] זֶה הַמְפַזֵּר מְעוֹתָיו בַּחֲמָתוֹ, וְהַקּוֹרֵעַ בְּגָדָיו מֵחֲמַת כַּעְסוֹ, וְהַמִּתְאַכְזֵר עַל בָּנָיו וְעַל אִשְׁתּוֹ וְעַל בְּהֶמְתּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר,[2] יוֹדֵעַ צַדִּיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי.

שִׁבְעָה מִינֵי רְשָׁעִים הֵן, וְכָל הַמִּתְאַכְזֵר בְּאֶחָד מֵהֶן, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר,[3] אוֹי לְרָשָׁע רָע. וְכִי אֵיזֶהוּ רָשָׁע שֶׁהוּא טוֹב? אֶלָּא זֶהוּ הָאַכְזָרִי שֶׁהוּא רַע לַשָּׁמַיִם וְרַע לַבְּרִיּוֹת, שֶׁהוּא שָׁקוּל כְּנֶגֶד כֻּלָּן, שֶׁנֶּאֱמַר,[2] וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי. רָשָׁע אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא רְשָׁעִים. וְאֵלּוּ הֵן שִׁבְעָה מִינֵי רְשָׁעִים, הָרִאשׁוֹן, עַז פָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר,[4] הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו. הַשֵּׁנִי, לֹוֶה וְאֵינוֹ מְשַׁלֵּם, שֶׁנֶּאֱמַר,[5] לֹוֶה רָשָׁע וְלֹא יְשַׁלֵּם וְגוֹ׳. הַשְּׁלִישִׁי, הַמְדַבֵּר אַחַת בַּפֶּה וְאַחַת בַּלֵּב, שֶׁנֶּאֱמַר,[6] אַל־תִּמְשְׁכֵנִי עִם־רְשָׁעִים וְעִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן דֹּבְרֵי שָׁלוֹם עִם־רֵעֵיהֶם וְרָעָה בִּלְבָבָם. הָרְבִיעִי, הַמִּתְהַלֵּל בְּרִשְׁעוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר,[7] כִּי־הִלֵּל רָשָׁע עַל־תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ וְגוֹ׳. הַחֲמִישִׁי, מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שִׂנְאַת־חִנָּם, שֶׁנֶּאֱמַר,[8] נֶפֶשׁ רָשָׁע אִוְּתָה־רָע וְגוֹ׳. הַשִּׁשִּׁי, רוֹדֵף צַדִּיק, שֶׁנֶּאֱמַר,[9] צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ. וְרָשָׁע מִכֻּלָּם, אַכְזָרִי, זֶה הַמִּתְפַּנֵּק כְּנֶגֶד הָעֲנִיִּים, וּמְעַכֵּב אֶת הָרַבִּים מִלַּעֲשׂוֹת דְּבַר־מִצְוָה. וְהַטּוֹרֵף נַפְשׁוֹ בַּכַּעַס, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר,[10] וּבַעַל חֵמָה רַב־פָּשַׁע.

אוֹי לָהֶם לָאַכְזָרִין שֶׁמִּתְאַכְזְרִין עַל הַבְּרִיּוֹת, שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִתְאַכְזֵר עֲלֵיהֶן וּמִתְנַהֵג עִמָּהֶן בְּאַכְזָרִיּוּת וּמֵבִיא עֲלֵיהֶן יִסּוּרִין קָשִׁין. צְאוּ וּרְאוּ מֵרַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁהָיָה מֵחֲסִידֵי־עֶלְיוֹן. וְעַל שֶׁנִּתְאַכְזֵר, הֵבִיא עָלָיו הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יִסּוּרִין קָשִׁין. אָמְרוּ,[11] פַּעַם אַחַת הָיוּ מוֹצִיאִין עֵגֶל אֶחָד לִשְׁחִיטָה, וּבָרַח אוֹתוֹ־הָעֵגֶל תַּחַת טַלִּיתוֹ שֶׁל רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ, וְאָמַר, זִיל כִּי לְכָךְ נוֹצַרְתָּ. וְאָמְרוּ מִן הַשָּׁמַיִם, הוֹאִיל וְאֵינוֹ רַחֲמָנִי, נָבִיא עָלָיו יִסּוּרִין. וְהֵבִיאוּ עָלָיו יִסּוּרִין קָשִׁים

1 עיין אבות דרבי נתן ג א 2 משלי יב י 3 ישעיה ג יא 4 משלי כא כט 5 תהלים לז כא
6 שם כח ג 7 שם י ג 8 משלי כא י 9 תהלים לז לב 10 משלי כט כב 11 בבא מציעא פה א

עַד שֶׁכְּשֶׁהָיָה צוֹעֵק, הָיָה נִשְׁמַע קוֹל צַעֲקָתוֹ יוֹתֵר מִצַּעֲקַת שַׁעֲטַת סוּסָיו. וְנִתְרַפָּא עַל יְדֵי רַחֲמָנוּת. שֶׁפַּעַם אַחַת שִׁפְחָתוֹ הָיְתָה מְטַאטְאָה הַבַּיִת, וְהָיְתָה מְטַאטְאָה גַּם אֶת הַזְּבוּבִים* וְהוֹרַגְתָּם. וְאָמַר לָהּ רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ, הַנִּיחִי לָהֶן, [1]וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו כְּתִיב. וְאָמְרוּ מִן הַשָּׁמַיִם, הוֹאִיל וְהוּא רַחֲמָנִי, כְּדֵי הוּא לְרַחֵם עָלָיו, וְנִתְרַפָּא. וַהֲלֹא דְבָרִים קַל־וָחֹמֶר, וּמָה זֶה שֶׁהָיָה חָסִיד וְקָדוֹשׁ, כָּךְ. שְׁאָר בְּנֵי־אָדָם שֶׁמִּתְאַכְזְרִין, עַל־אַחַת־כַּמָּה־וְכַמָּה.

וְנֶאֱמַר, כִּי מִדַּת הָאַכְזְרִיּוּת הִיא מִמִּדּוֹת חַיּוֹת־הַיָּעַר.

וּמִן הַמִּדָּה הַמְגֻנָּה הַזֹּאת, יוֹצֵאת הַנְּקִימָה וּנְטִירַת־הַשִּׂנְאָה בַּלֵּב, שֶׁהַתּוֹרָה הִזְהִירָה עֲלֵיהֶן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]לֹא־תִקֹּם וְלֹא־תִטֹּר אֶת־בְּנֵי עַמֶּךָ וְגוֹ׳. וְכֵן הִזְהִיר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ וְאָמַר, [3]בִּנְפֹל אוֹיִבְךָ אַל־תִּשְׂמָח וּבִכָּשְׁלוֹ אַל־יָגֵל לִבֶּךָ.

בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין מְאֹד בְּמִדַּת הָאַכְזְרִיּוּת, שֶׁכָּל הַמִּתְאַכְזֵר עַל הַבְּרִיּוֹת, הַבְּרִיּוֹת מִתְאַכְזְרִין עָלָיו, וְהַכֹּל מְלַמְּדִין עָלָיו קָטֵגוֹרְיָא, וְהַכֹּל מַתִּירִין אֶת דָּמוֹ וּמִתְאַכְזְרִין עִמּוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [5]בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה. [6]בַּמִּדָּה שֶׁאָדָם מוֹדֵד, בָּהּ מוֹדְדִין לוֹ.

לָכֵן בָּנַי, הִתְרַחֲקוּ מִן הַמִּדָּה הַמְגֻנָּה הַזֹּאת, וְאַל תִּתְעוּ בִּנְתִיבָתָהּ.

וּמִן הַשָּׁמַיִם יְרַחֲמוּ עָלֵינוּ כַּהֲמוֹן רַחֲמָיו וַחֲסָדָיו הָרַבִּים.

1 תהלים קמה ט | 2 ויקרא יט׳ יח | 3 משלי כד יז | 4 עובדיה א טו
5 ישעיה כז ח | 6 סוטה ח ב במשנה | * בני חולדה (רש״י בבא מציעא פה א)

מַעֲלַת הָרָצוֹן

בָּנַי, בֹּאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת הָרָצוֹן. דְּעוּ בָנַי, כִּי מַעֲלַת הָרָצוֹן הִיא מִן הַמַּעֲלוֹת הַנִּכְבָּדוֹת, וְהִיא סְגֻלַּת אֲנָשִׁים חֲשׁוּבִים וְנִכְבָּדִים וּבַעֲלֵי נֶפֶשׁ נְדִיבָה. וְכֵן מָצִינוּ בְּמָרְדְּכַי הַצַּדִּיק עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁנִּשְׁתַּבַּח בְּמִדַּת הָרָצוֹן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]כִּי מָרְדְּכַי הַיְּהוּדִי מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְגָדוֹל לַיְּהוּדִים וְרָצוּי לְרוֹב אֶחָיו וְגוֹ׳.

גְּדוֹלָה הִיא מִדַּת הָרָצוֹן וְהַדַּעַת־נוֹחָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִדָּה מְקֻבֶּלֶת בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם וּבְעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]כֹּל שֶׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ, רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ. וְכֹל שֶׁאֵין רוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ, אֵין רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ. וְכָךְ אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ, [3]מַרְפֵּא לָשׁוֹן עֵץ חַיִּים וְסֶלֶף בָּהּ שֶׁבֶר בְּרוּחַ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]אַרְבַּע מִדּוֹת בַּדֵּעוֹת, נוֹחַ לִכְעוֹס וְנוֹחַ לִרְצוֹת, יָצָא הֶפְסֵדוֹ בִּשְׂכָרוֹ. קָשֶׁה לִכְעוֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת, יָצָא שְׂכָרוֹ בְּהֶפְסֵדוֹ. קָשֶׁה לִכְעוֹס וְנוֹחַ לִרְצוֹת, חָסִיד. נוֹחַ לִכְעוֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת, רָשָׁע.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גְדוֹלָה מִדַּת הָרָצוֹן. שֶׁכֵּיוָן שֶׁהָאָדָם רָצוּי מִן הָאֲנָשִׁים וְאוֹהֲבִין אוֹתוֹ מִפְּנֵי מַעֲשָׂיו הַמְּתֻקָּנִים, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא רוֹצֶה בּוֹ וְאוֹהֵב אוֹתוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]בִּרְצוֹת יְיָ דַּרְכֵי־אִישׁ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁשּׂוֹנְאָיו מַשְׁלִימִין עִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]גַּם־אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ. בָּנַי, הִתְרַצּוּ בְּמַה שֶּׁגָּזְרוּ עֲלֵיכֶם מִן הַשָּׁמַיִם וְקַבְּלוּ אוֹתוֹ בְּשִׂמְחָה, כִּי לֹא תוּכְלוּ לִדְחוֹתוֹ מֵעֲלֵיכֶם כִּי אִם בִּתְשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, מִי שֶׁרוֹצֶה בְּעִנְיָנוֹ לִרְצוֹנוֹ, רוֹצֶה בּוֹ בְּעַל־כָּרְחוֹ. בָּנַי, הִתְרַצּוּ לַחֲבֵרֵיכֶם קֹדֶם שֶׁיְּבַקְשׁוּ מִכֶּם הַמְּחִילָה. כִּי מִי שֶׁמַּגִּיעַ עַצְמוֹ

---

1 אסתר י ג 2 אבות פרק ג משנה יא 3 משלי טו ד 4 אבות פרק ה משנה יא
5 משלי טז ז

אֶל בַּקָּשַׁת הַמְּחִילָה, אֵינוֹ מִבַּעֲלֵי הָרָצוֹן הַטּוֹב. בָּנַי, הִתְרַצּוּ אֶל כָּל הָאֲנָשִׁים בְּמֵיטַב שִׂפְתוֹתֵיכֶם, וְלִשְׁאוֹל בִּשְׁלוֹמָם וּלְדַבֵּר טוֹב עֲלֵיהֶם. וְעִם הָאֲנָשִׁים הַחֲשׁוּבִים, הִתְנַהֲגוּ בַּעֲנָוָה וּבְשִׁפְלוּת, כְּדֵי שֶׁתָּפִיקוּ מֵהֶם רָצוֹן טוֹב.

וְאַזְהִירְכֶם בָּנַי, שֶׁתִּהְיוּ תָּמִיד בְּדַעַת נוֹחָה וּבְרָצוֹן טוֹב, כְּדֵי שֶׁיַּשְׁלִמוּ לָכֶם כָּל עִנְיָנֵיכֶם לְטוֹבָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, לְדַעַת־נוֹחָה, תְּחִלָּה וְתַכְלִית. תְּחִלָּתָהּ הַחָכְמָה, וְאַחֲרִיתָהּ הַשָּׁלוֹם. וּמִי שֶׁדַּעְתּוֹ נוֹחָה, חַיָּיו בְּטוֹב, וְשִׂמְחָתוֹ מַתְמֶדֶת, לֹא יְצַעֲרוּ אוֹתוֹ הַפְּגָעִים. וְאָמַר אַחֵר, הַגָּדוֹל שֶׁבִּבְנֵי־אָדָם, מִי שֶׁדַּעְתּוֹ נוֹחָה וְאַחֲרִיתוֹ טוֹבָה.

גְּדוֹלָה הִיא מִדַּת הָרָצוֹן. שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא רָצוּי לְמַטָּה, בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא רָצוּי לְמַעְלָה. וְכָל מִי שֶׁהוּא אָהוּב לְמַטָּה, בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא אָהוּב לְמַעְלָה. וְכָל מִי שֶׁמִּתְנַהֵג בְּמִדַּת הָרָצוֹן, תְּפִלָּתוֹ מִתְקַבֶּלֶת לִפְנֵי הַמָּקוֹם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]בְּעֵת רָצוֹן עֲנִיתִיךָ. כְּלוֹמַר, בְּעֵת שֶׁאַתָּה מִתְנַהֵג בְּמִדַּת הָרָצוֹן, תִּקְרָא אֵלַי וְאֶעֱנֶךָּ. וְכֵיוָן שֶׁבְּנֵי־אָדָם מִתְנַהֲגִין זֶה עִם זֶה בְּמִדַּת הָרָצוֹן, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִתְרַצֶּה לָהֶן וּמוֹחֵל עֲוֹנוֹתֵיהֶן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]לֵךְ אֱכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ. וְכָל מִי שֶׁדַּעְתּוֹ נוֹחָה עִם הַבְּרִיּוֹת וּמַאֲרִיךְ אַפּוֹ, בְּיָדוּעַ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִדַּעַת קוֹנוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]אֶרֶךְ אַפַּיִם רַב־תְּבוּנָה וְגוֹ׳. וְהַתְּבוּנָה הִיא מִן הָעֶלְיוֹנִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]יְיָ בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה.

גְּדוֹלָה הִיא מִדַּת־הָרָצוֹן וְהַלָּשׁוֹן־הָרַכָּה, שֶׁכָּל מִי שֶׁדַּעְתּוֹ נוֹחָה וּלְשׁוֹנוֹ רַכָּה, אֲפִילּוּ אִם הָיָה מִי שֶׁכְּנֶגְדּוֹ שַׂר וְקָצִין וְהָיָה לִבּוֹ קָשֶׁה כְּנֶגְדּוֹ כְּעֶצֶם הַזֶּה מִתּוֹךְ כַּעְסוֹ, הֲרֵי הוּא מְפַתֶּה אוֹתוֹ בְּרַכּוּת־לְשׁוֹנוֹ וּבְטוּב־שְׂפָתָיו, וּמְשַׁבֵּר אֶת כַּעְסוֹ וּמַכְנִיעוֹ כְּנֶגְדּוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]בְּאֹרֶךְ אַפַּיִם יְפֻתֶּה קָצִין

---

1 ישעיה מט ח　　2 קהלת ט ז　　3 משלי יד כט　　4 שם ג יט　　5 שם כה טו

וְלָשׁוֹן רַכָּה תִּשְׁבָּר־גָּרֶם. וְכָל מִי שֶׁמִּתְנַהֵג בְּמִדַּת־הָרָצוֹן וְלָשׁוֹן־רַכָּה, סוֹף שֶׁעוֹלֶה לִגְדֻלָּה וְלִשְׂרָרָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]קַח־לְךָ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן אִישׁ אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ. וְכִי כָּל שְׁאָר הָאֲנָשִׁים אֵין בָּהֶן רוּחַ? אֶלָּא מַהוּ אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ? שֶׁהָיְתָה רוּחוֹ נוֹחָה וּלְשׁוֹנוֹ רַכָּה לִסְבּוֹל אֶת הַבְּרִיּוֹת. צֵא וּלְמַד כַּמָּה דִּבֵּר בְּלָשׁוֹן רַכָּה וּבְדַעַת־נוֹחָה כְּשֶׁבָּא לְיָדוֹ מַעֲשֵׂה עָכָן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]בְּנִי שִׂים־נָא כָבוֹד לַייָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתֶן־לוֹ תוֹדָה. וּמִתּוֹךְ רִצּוּיִין וּפִיּוּסִין, נִתְרַצָּה לוֹ וְהוֹדָה, וְחָזַר בִּתְשׁוּבָה, וְקָנָה לוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]יַעְכָּרְךָ יְיָ בַּיּוֹם הַזֶּה. [4]הַיּוֹם הוּא עָכוּר, וְאֵינוֹ עָכוּר לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, *אֵין עֹשֶׁר כְּמוֹ הָרָצוֹן וְהַהִסְתַּפְּקוּת, וְאֵין שֵׂכֶל כְּמוֹ הַהַנְהָגָה הַטּוֹבָה, וְאֵין חֲסִידוּת כַּיִּרְאָה, וְלֹא יֹפִי כַּדַּעַת־הַנּוֹחָה.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה חֲבִיבָה מִדַּת הָרָצוֹן. שֶׁאֲפִילוּ בְּשָׁעָה שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מוֹכִיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל, אֵינוֹ מוֹכִיחָם אֶלָּא מִתּוֹךְ רָצוֹן וְנַחַת־רוּחַ, כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]כִּי אֵת אֲשֶׁר־יֶאֱהַב יְיָ יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת־בֵּן יִרְצֶה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [6]וְיָדַעְתָּ עִם־לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת־בְּנוֹ יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ. לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין מְאֹד בְּמִדַּת הָרָצוֹן, כְּדֵי שֶׁתִּהְיוּ אֲהוּבִים לְמַעְלָה וְנֶחְמָדִים לְמָטָּה.

וְהָאֱלֹהִים יַצְלִיחֵנוּ בָּהּ בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים.

וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִגַּעְנוּ עַד כָּאן לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח מַעֲלַת הָרָצוֹן וּבְעָלֶיהָ, נְסַפֵּר בִּגְנוּת הַכַּעַס וּבְעָלֶיהָ כְּדֵי לְהַרְגִּילָם בְּמִדַּת הָרָצוֹן בְּעֶזְרַת הָאֵל.

דְּעוּ בָּנַי, כִּי מִדַּת הַכַּעַס הִיא מִן הַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת וְהַפְּחוּתוֹת, וְהִיא גַּם הִיא אוֹצַר־הַסְּכָלִים וּמַטְמוֹן עֲנִיֵּי־הַדַּעַת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]כִּי כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, הַכַּעַס מְסַלֵּק אֶת הַדָּעַת. וְכָל מִי שֶׁהוּא כּוֹעֵס וְאֵינוֹ עוֹבֵר עַל מִדּוֹתָיו, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כּוֹעֵס עָלָיו. שֶׁכָּךְ

1 במדבר כז יח 2 יהושע ז יט 3 שם שם כה 4 סנהדרין מג ב 5 משלי ג יב
6 דברים ח ה 7 קהלת ז ט * מבחר־הפנינים מג מט

אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]רַגְזָן, לֹא עָלְתָה בְּיָדוֹ אֶלָּא רַגְזָנוּתוֹ, וּלְאָדָם מַטְעִימִין לוֹ מִפְּרִי מַעֲשָׂיו בָּעוֹלָם הַזֶּה. לְפִי שֶׁכָּל מִדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה.

דָּבָר קָשֶׁה הוּא הַכַּעַס. שֶׁכָּל הַכּוֹעֵס, עֵינָיו כֵּהוֹת, וְדוֹמֶה כְּאִלּוּ אֵינוֹ רוֹאֶה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וַתֵּכַהּ מִכַּעַשׂ עֵינִי וְגוֹ׳. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]עָשְׁשָׁה מִכַּעַס עֵינִי וְגוֹ׳. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁכָּל הַכּוֹעֵס, יֵצֶר־הָרָע מִתְגָּרֶה עָלָיו וְגוֹרֵם לוֹ לַחֲטוֹא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]אִישׁ־אַף יְגָרֶה מָדוֹן וּבַעַל חֵמָה רַב־פָּשַׁע. מִכָּאן אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ, [5]כָּל הַכּוֹעֵס, בְּיָדוּעַ שֶׁעֲוֹנוֹתָיו מְרֻבִּין מִזְּכֻיּוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וּבַעַל חֵמָה רַב־פָּשַׁע. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]הַמְקָרֵעַ בְּגָדָיו בַּחֲמָתוֹ, וְהַמְשַׁבֵּר כֵּלָיו בַּחֲמָתוֹ, וְהַמְפַזֵּר מְעוֹתָיו בַּחֲמָתוֹ, יְהֵא בְעֵינֶיךָ כְּעוֹבֵד עֲבוֹדָה־זָרָה. שֶׁכָּךְ אֻמָּנוּתוֹ שֶׁל יֵצֶר־הָרָע, הַיּוֹם אוֹמֵר לוֹ עֲשֵׂה כָּךְ, וּלְמָחָר אוֹמֵר לוֹ לֵךְ עֲבוֹד עֲבוֹדָה־זָרָה. מַאי קְרָאָה[7]? [8]לֹא־יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר. אֵיזֶהוּ אֵל זָר שֶׁיֵּשׁ בְּגוּפוֹ שֶׁל אָדָם? הֱוֵי אוֹמֵר, זֶה יֵצֶר־הָרָע. [9]וְהַיְנוּ דַּאֲמַר לֵהּ אֵלִיָּהוּ לְרַב יְהוּדָה אֲחוּהּ דְּרַב סַלָּא חֲסִידָא, לָא תִרְתַּח דְּלָא תֶחְטֵי[10], וְלָא תִרְוֵי דְּלָא תֶחְטֵי[11]. וּכְשֶׁאַתָּה יוֹצֵא לַדֶּרֶךְ, הִמָּלֵךְ בְּקוֹנְךָ וְצֵא. מַאי הִיא? זוֹ תְּפִלַּת־הַדֶּרֶךְ.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשָׁה מִדַּת הַכַּעַס. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[12]כָּל הַמַּטִּיל אֵימָה יְתֵרָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, סוֹף בָּא לִידֵי שָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת גְּדוֹלוֹת. וְאֵלּוּ הֵן, עֲבוֹדָה־זָרָה, וְגִלּוּי־עֲרָיוֹת, וּשְׁפִיכוּת־דָּמִים. בַּעֲבוֹדָה־זָרָה כְּתִיב,[13]אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב. בְּגִלּוּי־עֲרָיוֹת כְּתִיב, [14]וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים. בִּשְׁפִיכוּת־דָּמִים כְּתִיב, [15]גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשֹׂא.

וַחֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, מִקְצָתָן הָיוּ מִשְׁתַּבְּחִין

---

1 קידושין מא א　2 איוב יז ז　3 תהלים ו ח　4 משלי כט כב　5 נדרים כב ב
6 שבת קה ב　7 מהו פסוקה　8 תהלים פא י　9 ברכות כט ב　10 לא תכעס כי לא תחטא
11 ולא תשתכר שלא תחטא　12 גיטין ו ב　13 שמות לב לא　14 בראשית לט ט
15 שם ד יג

בִּכְלַל שְׁאָר מִדּוֹתֵיהֶם וְאָמַר, [1]מֵעוֹלָם לֹא עָמַדְתִּי עַל מִדּוֹתַי, [1]מִיָּמַי לֹא הִקְפַּדְתִּי בְּתוֹךְ בֵּיתִי. וְכָל־כָּךְ לָמָּה? מִפְּנֵי שֶׁהַכַּעַס מִן הַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת. שֶׁאֲפִילּוּ הָיָה אָדָם רָאוּי לִגְדֻלָּה, נִטֶּלֶת מִמֶּנּוּ מִתּוֹךְ כַּעְסוֹ. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]כָּל אָדָם שֶׁכּוֹעֵס, אֲפִילּוּ פּוֹסְקִין לוֹ גְּדֻלָּה מִן הַשָּׁמַיִם, נִטֶּלֶת מִמֶּנּוּ. מְנָלַן? מֵאֱלִיאָב, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וַיִּחַר־אַף אֱלִיאָב בְּדָוִד וְגוֹ׳. וּכְשֶׁהָלַךְ שְׁמוּאֵל לִמְשׁוֹחַ אֶת דָּוִד, בְּכֻלָּן נֶאֱמַר, [4]גַּם־בָּזֶה לֹא־בָחַר יְיָ. וְאִלּוּ בֶּאֱלִיאָב כְּתִיב, [5]אַל־תַּבֵּט אֶל־מַרְאֵהוּ וְאֶל־גְּבֹהַּ קוֹמָתוֹ כִּי מְאַסְתִּיהוּ. לֹא הֻצְרַךְ לוֹמַר כִּי מְאַסְתִּיהוּ, אֶלָּא שֶׁנִּבְחַר כְּבָר, וּמִתּוֹךְ כַּעְסוֹ נִמְאָס.

וְכָל מִי שֶׁהוּא כּוֹעֵס, אִוַּלְתּוֹ נִרְאֵית וְחֶרְפָּתוֹ נִגְלֵית בְּעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהַכַּעַס גּוֹרֵם לוֹ טֵרוּף־הַדַּעַת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]אֱוִיל בַּיּוֹם יִוָּדַע כַּעְסוֹ וְגוֹ׳. כְּלוֹמַר, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה שֶׁכּוֹעֵס, נוֹדָע כַּעְסוֹ וְאִוַּלְתּוֹ. מָשְׁלוּ חֲכָמִים מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לִקְדֵרָה שֶׁהִיא נְתוּנָה עַל־גַּבֵּי גֶחָלִים. כָּל זְמַן שֶׁאֵינָהּ רוֹתַחַת, אֵין אָדָם יוֹדֵעַ מַה שֶּׁבְּתוֹכָהּ. עָלְתָה רְתִיחָתָהּ, הֲרֵי הִיא פּוֹלַטְתּוֹ לַחוּץ וְהַכֹּל רוֹאִין אוֹתָהּ. אוֹמְרִין בְּמָשָׁל, כָּל מַה שֶּׁהָאִשָּׁה טוֹוָה, עַל פִּלְכָּתָהּ עוֹלֶה. וּמִמַּה שֶּׁקְּמְקוּם מַרְתִּיחַ, שׁוֹפֵךְ עַל צְדָדָיו. וּמִי שֶׁרוֹקֵק לְמַעְלָה, עַל פָּנָיו יוֹרֵד.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]כָּל הַכּוֹעֵס, כָּל מִינֵי גֵיהִנֹּם שׁוֹלְטִין עָלָיו. כְּתִיב הָכָא [8]וְהַעֲבֵר רָעָה מִבְּשָׂרֶךָ, וּכְתִיב הָתָם [9]וְגַם־רָשָׁע לְיוֹם רָעָה. וְכָל מִי שֶׁאֵין כַּעַס שׁוֹלֵט עָלָיו, אֵין אִשָּׁה שֶׁל גֵּיהִנֹּם שׁוֹלֶטֶת עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וְהָסֵר כַּעַס מִלִּבֶּךָ וְהַעֲבֵר רָעָה מִבְּשָׂרֶךָ. וְאֵין רָעָה אֶלָּא גֵיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וְגַם־רָשָׁע לְיוֹם רָעָה.

בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין מְאֹד בְּמִדַּת הַכַּעַס. שֶׁהֲרֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁהָיָה רַבָּן שֶׁל נְבִיאִים, בַּעֲבוּר הַכַּעַס — בָּא לִכְלַל

1 מגילה כח א 2 פסחים סו ב 3 שמואל א יז כח 4 שם טז ח 5 שם שם ז
6 משלי יב טז 7 נדרים כב א 8 קהלת יא י 9 משלי טז ד

טָעוּת. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[1] בִּשְׁלשָׁה מְקוֹמוֹת בָּא מֹשֶׁה לִכְלַל כַּעַס — וּבָא לִכְלַל טָעוּת. [2]וַיִּקְצֹף עַל־אֶלְעָזָר וְעַל־אִיתָמָר וְגוֹ׳ — וּבָא לִכְלַל טָעוּת, [3]מַדּוּעַ לֹא־אֲכַלְתֶּם אֶת־הַחַטָּאת וְגוֹ׳. כַּיּוֹצֵא בַדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר, [4]שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים וְגוֹ׳ — וּבָא לִכְלַל טָעוּת, [5]וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ אֶת־הַסֶּלַע וְגוֹ׳. כַּיּוֹצֵא בַדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר, [6]וַיִּקְצֹף מֹשֶׁה עַל פְּקוּדֵי הֶחָיִל וְגוֹ׳ — וּבָא לִכְלַל טָעוּת, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וַיֹּאמֶר אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶל־אַנְשֵׁי הַצָּבָא וְגוֹ׳. אֶפְשָׁר מֹשֶׁה עוֹמֵד עִמָּהֶן וְאֶלְעָזָר מוֹרֶה לָהֶן הִלְכוֹת הַגְעָלָה? אֶלָּא לְפִי שֶׁבָּא מֹשֶׁה לִכְלַל כַּעַס — בָּא לִכְלַל טָעוּת.

וְכָל מִי שֶׁמַּרְגִּיל בְּעַצְמוֹ מִדַּת הַכַּעַס, מֵבִיא לְעַצְמוֹ עֹנֶשׁ גָּדוֹל מֵאֵת הַבּוֹרֵא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]גְּדָל־חֵמָה נֹשֵׂא עֹנֶשׁ.

בָּנַי, תִּשְׁמְרוּ עַצְמְכֶם מִן הַכַּעַס, כִּי הוּא מִן הֶחֳלָאִים שֶׁאֵין לָהֶן רְפוּאָה. לְפִיכָךְ, רָאוּי לָכֶם לְהָסִיר כַּעַס מִלִּבְּכֶם וְלִמְשׁוֹל בְּרוּחֲכֶם, וְאַל יְהִי כַּעַסְכֶם מוֹשֵׁל עַל שִׂכְלְכֶם. וְכָךְ אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ, [9]שֵׂכֶל אָדָם הֶאֱרִיךְ אַפּוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ עֲבֹר עַל־פָּשַׁע. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [10]אֵיזֶהוּ גִבּוֹר? הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [11]טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר וּמֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר.

וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [12]מִי שֶׁכַּעְסוֹ בְּמַחֲשָׁבָה, יֵרָאֶה עָלָיו הַיִּשּׁוּב וְהֶהָדָר. וּמִי שֶׁכַּעְסוֹ שֶׁלֹּא בְּמַחֲשָׁבָה, תֵּרָאֶה עָלָיו הַשְּׁטוּת. וְנֶאֱמַר, כַּאֲשֶׁר בַּעַל־הָרָצוֹן־הַטּוֹב דַּעְתּוֹ מְיֻשֶּׁבֶת עָלָיו וְאֵינוֹ בָא לִכְלַל כַּעַס, כָּךְ בַּעַל־כַּעַס דַּעְתּוֹ מְטֹרֶפֶת עָלָיו בְּכָל עֵת וְלֹא יִמָּצֵא בְּדַעַת מְיֻשֶּׁבֶת. וּמֵעוֹלָם לֹא רָאִינוּ בַעַל־הָרָצוֹן־הַטּוֹב עָצֵב, וְלֹא בַעַל־כַּעַס שָׂמֵחַ. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, מִי שֶׁכַּעְסוֹ חָזָק וְרָגְזוֹ אַמִּיץ, אֵינֶנּוּ רָחוֹק מִן הַמְּשֻׁגָּעִים הַנִּבְכִּים.

וְאַף־עַל־פִּי שֶׁהִזְהַרְתִּי אֶתְכֶם בְּמִדַּת הַכַּעַס, לִפְעָמִים צָרִיךְ לוֹ לְאָדָם לְהֵרָאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּמִי שֶׁכּוֹעֵס וְאֵינוֹ כָּעוּס בַּלֵּב,

1 ספרי מט״ת לא כא, ויקרא רבא יג א 2 ויקרא י טז 3 שם שם יז 4 במדבר כ י 5 שם שם יא 6 שם לא יד 7 שם שם כא 8 משלי יט יט 9 שם שם יא 10 אבות ד א 11 משלי טז לב 12 תיקון מדות הנפש ד א

כִּי אִם שֶׁיַּרְאֶה בְעַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא כָעוּס, כְּדֵי לְהוֹכִיחַ בָּנָיו וּבְנֵי־בֵיתוֹ אוֹ אֲנָשִׁים אֲחֵרִים, הַכֹּל לְפִי הַשָּׁעָה וְהַצֹּרֶךְ. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]לְעוֹלָם אַל יַטִּיל אָדָם אֵימָה יְתֵרָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, שֶׁהֲרֵי פִּילֶגֶשׁ בְּגִבְעָה הִטִּיל בַּעְלָהּ עָלֶיהָ אֵימָה יְתֵרָה, וְנָפְלוּ עָלֶיהָ כַּמָּה רְבָבוֹת מִיִּשְׂרָאֵל.

וְעוֹד אָמְרוּ, [2]לְעוֹלָם אַל יַטִּיל אָדָם אֵימָה יְתֵרָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, שֶׁהֲרֵי אָדָם גָּדוֹל הִטִּיל אֵימָה יְתֵרָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ. וּמַנּוּ? רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל, וּבִקְּשׁוּ לְהַאֲכִילוֹ אֵבֶר מִן הַחַי. וַחֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים כְּשֶׁהָיוּ מַרְאִין עַצְמָן כְּעוּסִין, [3]יֵשׁ מֵהֶם שֶׁהָיָה מְשַׁבֵּר כֵּלִים שְׁבוּרִים בַּחֲמָתוֹ. וְיֵשׁ מֵהֶם שֶׁהָיָה עוֹקֵר עֲשָׂבִים מִגִּנָּתוֹ. [3]וְיֵשׁ מֵהֶם שֶׁהָיָה מַשְׁלִיךְ צִיר שֶׁל דָּגִים מְלוּחִים עַל רֹאשׁ שִׁפְחָתוֹ. וְכָל כָּךְ לָמָּה? כְּדֵי שֶׁיִּהוּ נִרְאִין בְּעֵינֵי בְנֵי־בֵיתָם כַּעְסָנִין וִיקַבְּלוּ מוּסָר וְיִשְׁמְרוּ עַצְמָן מִכָּל דָּבָר רָע וּמְכֹעָר.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]הָא דְאָמוּר רַבָּנָן, שְׁלֹשָׁה דְבָרִים צָרִיךְ אָדָם לוֹמַר בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ עֶרֶב שַׁבָּת עִם חֲשֵׁכָה עִשַּׂרְתֶּן, עֵרַבְתֶּן, הַדְלִיקוּ אֶת הַנֵּר, צָרִיךְ לְמֵמְרִינְהוּ בְּנִיחוּתָא, כִּי הֵיכִי דְּלִקַבְּלִינְהוּ מִנֵּהּ. שֶׁאִם יֹאמַר לָהֶם בִּלְשׁוֹן כַּעַס וּגְעָרָה, יֹאמְרוּ עַל מַה שֶּׁלֹּא עָשׂוּ, כְּבָר עָשִׂינוּ, וְיָבוֹא לִידֵי תַקָּלָה.

לְפִיכָךְ צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לְהוֹכִיחַ בָּנָיו וּבְנֵי־בֵיתוֹ וּלְהַטִּיל עֲלֵיהֶן אֵימָה וְלִגְעוֹר בָּהֶן, וְאַחַר־כָּךְ תְּהֵי דַעְתּוֹ נוֹחָה עִמָּהֶן וּמְפַיְּסָן בִּדְבָרִים וּמוֹכִיחָן מִתּוֹךְ יִשּׁוּב הַדַּעַת, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]יֵצֶר, תִּינוֹק וְאִשָּׁה, תְּהֵא שְׂמֹאל דּוֹחָה וְיָמִין מְקָרֶבֶת. וְעוֹד אָמְרוּ, [5]לְעוֹלָם תְּהֵא שְׂמֹאל דּוֹחָה וְיָמִין מְקָרֶבֶת. לֹא כֶאֱלִישָׁע, שֶׁדְּחָפוֹ לְגֵחֲזִי בִּשְׁתֵּי יָדָיו. [6]וְלֹא כִיהוֹשֻׁעַ בֶּן־פְּרַחְיָה, שֶׁדְּחָפוֹ לְאוֹתוֹ־הָאִישׁ בִּשְׁתֵּי יָדָיו.

1 גיטין ו ב 2 שם ז א 3 שבת קה ב, ועיין היטב ברש"י שם 4 שבת לד א
5 סוטה מז א 6 סוטה מז א, סנהדרין קז ב

וְכָךְ אָמַר שְׁלֹמֹה, [1]שֵׁבֶט וְתוֹכַחַת יִתֵּן חָכְמָה וְנַעַר מְשֻׁלָּח מֵבִישׁ אִמּוֹ. כְּלוֹמַר, אַף־עַל־פִּי שֶׁהַשֵּׁבֶט בְּיַד הָאָדָם לְהַכּוֹת בּוֹ בָּנָיו וּבְנֵי־בֵיתוֹ, תִּהְיֶה הַתּוֹכָחָה אֶצְלוֹ, וִיפַיְּסֵם בִּדְבָרִים רַכִּים וַעֲרֵבִים מִתּוֹךְ יִשּׁוּב־דַּעַת. וּמִתּוֹךְ כָּךְ, יִתְחַכְּמוּ וִיקַבְּלוּ מוּסָר. [1]וְנַעַר מְשֻׁלָּח מֵבִישׁ אִמּוֹ, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָדָם כּוֹעֵס עִם בְּנוֹ וּמְשַׁלְּחוֹ מִפָּנָיו וְדוֹחֵהוּ בִשְׁתֵּי יָדָיו לְגַמְרֵי וְשָׁרוּי עִמּוֹ בְּכַעַס וְאֵינוֹ חוֹזֵר וּמְרַצֶּה אוֹתוֹ וּמְפַיְּסוֹ בִדְבָרִים וְאֵינוֹ מְקָרְבוֹ אֶצְלוֹ, סוֹף שֶׁמְּבַיֵּשׁ אֶת אִמּוֹ, מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ מְקַבֵּל אֶת הַתּוֹכָחוֹת. שֶׁכָּל תּוֹכָחָה שֶׁמּוֹכִיחַ אָדָם מִתּוֹךְ כַּעַס גָּמוּר, אֵינָהּ מִתְקַבֶּלֶת עַל הַלֵּב. וְכָל תּוֹכָחָה שֶׁמַּרְאֶה בְעַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא כָעוּס וְאֵינוֹ כָעוּס בַּלֵּב וְדַעְתּוֹ נוֹחָה עָלָיו וְאַחַר־כָּךְ מְרַצֶּה אֶת הַנּוֹכָח, הֲרֵי הִיא מִתְקַבֶּלֶת עַל הַלֵּב. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [2]דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים מִזַּעֲקַת מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים.

לָכֵן בָּנַי, הָסִירוּ כַעַס מִלִּבְּכֶם וְהַעֲבִירוּ רָעָה מִבְּשַׂרְכֶם, כְּדֵי שֶׁתִּנָּצְלוּ מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם וְתִזְכּוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

וֵאלֹהֵינוּ בְּרַחֲמָיו יַצִּילֵנוּ מִן הַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת וְיוֹרֵנוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ לְמַעַן חֲסָדָיו הַגְּדוֹלִים.

הַמַּעֲלָה הַחֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה

מַעֲלַת שֵׁם־טוֹב

בָּנַי, בּוֹאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת שֵׁם־טוֹב. דְּעוּ בָּנַי, כִּי מַעֲלַת שֵׁם־טוֹב שֶׁיֵּצֵא לוֹ לָאָדָם בְּמַעֲשֵׂה עֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים, הִיא מַעֲלָה יְקָרָה, וְאֵינָהּ נִמְצֵאת אֶלָּא בַּחֲסִידִים וְאַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה וְיִרְאֵי הָאֵל אֲשֶׁר בַּעֲבוֹדָתָם אֶת הָאֱלֹהִים, שְׁמָם הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְמֵרָחוֹק. וַאֲפִילוּ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּעַצְמוֹ חִזֵּר לִקְנוֹת שֵׁם־טוֹב בְּעוֹלָמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]אֲשֶׁר־הָלְכוּ אֱלֹהִים לִפְדּוֹת־לוֹ וְגוֹ׳. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [4]מָצִינוּ שֶׁהָלַךְ הַקָּדוֹשׁ־

---

1 משלי כט ט　　2 קהלת טו יז　　3 שמואל ב ז כג　　4 קהלת רבא ז ב

בָּרוּךְ־הוּא מַהֲלַךְ חֲמֵשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה לִקְנוֹת לוֹ שֵׁם בְּעוֹלָמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]אֲשֶׁר הָלְכוּ־אֱלֹהִים לִפְדּוֹת־לוֹ וְגוֹ׳. שֶׁכֵּן מִן הָאָרֶץ עַד לָרָקִיעַ מַהֲלַךְ חֲמֵשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה.

בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין לִקְנוֹת מַעֲלַת שֵׁם־טוֹב בַּעֲבוֹדַת הָאֵל וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מַעֲלָה מְעֻלָּה עַד מְאֹד. וְאַף שְׁלֹמֹה מְשַׁבְּחָהּ בְּחָכְמָתוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר,[2]טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְגוֹ׳.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [3]שֶׁמֶן טוֹב, לְשָׁעָה. וְשֵׁם־טוֹב, לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]יְהִי שְׁמוֹ לְעוֹלָם. שֶׁמֶן טוֹב, בָּטֵל. וְשֵׁם־טוֹב, קַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת וְגוֹ׳. שֶׁמֶן טוֹב, בְּדָמִים. וְשֵׁם־טוֹב, בְּחִנָּם. שֶׁמֶן טוֹב, יוֹרֵד. וְשֵׁם־טוֹב, עוֹלֶה. שֶׁמֶן טוֹב, נִתָּן עַל גַּבֵּי הַמֵּת וּמַסְרִיחַ, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ. שֵׁם־טוֹב, נוֹפֵל עַל הַמֵּת וְאֵינוֹ מַסְרִיחַ, שֶׁנֶּאֱמַר,[7]וַיִּגְהַר עָלָיו וַיָּחָם בְּשַׂר הַיָּלֶד וְגוֹ׳. שֶׁמֶן טוֹב, לַחַיִּים. וְשֵׁם־טוֹב, לַחַיִּים וְלַמֵּתִים. שֶׁמֶן טוֹב, לָעֲשִׁירִים. וְשֵׁם־טוֹב, לָעֲנִיִּים וְלָעֲשִׁירִים. שֶׁמֶן טוֹב, יוֹרֵד לַמַּיִם וְנִמְחֶה. שֵׁם־טוֹב, יוֹרֵד לַמַּיִם וְאֵינוֹ נִמְחֶה, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּיוֹנָה שֶׁהֻשְׁלַךְ לַיָּם וְעָלָה. שֶׁמֶן טוֹב, יוֹרֵד לָאוּר וְנִשְׂרָף. שֵׁם־טוֹב, יוֹרֵד לָאוּר וְאֵינוֹ נִשְׂרָף, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בַּחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה שֶׁעָלוּ מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ. שֶׁמֶן טוֹב, כַּמָּה רֵיחוֹ מְהַלֵּךְ — מִקִּיטוֹן* לִטְרַקְלִין. אֲבָל שֵׁם־טוֹב, מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וַיְהִי יְיָ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיְהִי שָׁמְעוֹ בְּכָל־הָאָרֶץ. וְאוֹמֵר, [9]כִּי־גָדוֹל מָרְדֳּכַי בְּבֵית הַמֶּלֶךְ וְשָׁמְעוֹ הוֹלֵךְ בְּכָל־הַמְּדִינוֹת.

בָּנַי, בּוֹאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גְדוֹלָה מַעֲלַת שֵׁם־טוֹב. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]בַּעֲלֵי שֶׁמֶן הַטּוֹב, נִכְנְסוּ לִמְקוֹם־חַיִּים וְיָצְאוּ שְׂרוּפִים. וּמִי הָיוּ אֵלּוּ? נָדָב וַאֲבִיהוּא. וּבַעֲלֵי שֵׁם־טוֹב, נִכְנְסוּ לִמְקוֹם־מִיתָה וְיָצְאוּ חַיִּים. וּמִי הָיוּ אֵלּוּ? חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה.

---

1 שמואל ב ז כג 2 קהלת ז א 3 קהלת רבא ז א 4 תהלים עב יז 5 ישעיה נו ה
6 קהלת י א 7 מלכים ב ד לד 8 יהושע ו כז 9 אסתר ט ד * חדר־שינה

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[1] שְׁלֹשָׁה כְתָרִים הֵן, כֶּתֶר כְּהֻנָּה, וְכֶתֶר נְבוּאָה, וְכֶתֶר מַלְכוּת. כֶּתֶר כְּהֻנָּה, זָכָה בוֹ אַהֲרֹן וּנְטָלוֹ. כֶּתֶר נְבוּאָה, זָכָה בוֹ מֹשֶׁה וּנְטָלוֹ. כֶּתֶר מַלְכוּת, זָכָה בוֹ דָּוִד וּנְטָלוֹ. הֲרֵי כֶּתֶר שֵׁם־טוֹב, מֻנָּח. לוֹמַר, כָּל מִי שֶׁיִּזְכֶּה בוֹ, מַעֲלֶה אֲנִי עָלָיו כְּאִלּוּ שְׁלָשְׁתָּן מֻנָּחִין וְזָכָה בְכֻלָּן. וְכָל מִי שֶׁלֹּא יִזְכֶּה בוֹ, מַעֲלֶה אֲנִי עָלָיו כְּאִלּוּ שְׁלָשְׁתָּן מֻנָּחִין וְלֹא זָכָה בְּאַחַת מֵהֶן.

גְּדוֹלָה מַעֲלַת שֵׁם־טוֹב יוֹתֵר מִכָּל כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁבָּעוֹלָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר,[2] נִבְחָר שֵׁם מֵעֹשֶׁר רָב מִכֶּסֶף וּמִזָּהָב חֵן טוֹב.

בָּנַי, הִשְׁתַּדְּלוּ לִקְנוֹת שֵׁם־טוֹב בָּעוֹלָם אֲשֶׁר אַתֶּם עוֹמְדִין בּוֹ, בְּיִרְאַת־שָׁמַיִם, וּבַעֲבוֹדַת־הַמָּקוֹם, וְאַהֲבַת־הַבְּרִיּוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהַשֵּׁם־טוֹב יְעִידְךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא. וְהַשֵּׁם־טוֹב הוּא הַגָּדוֹל שֶׁבַּיְּחָסִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד,[3] הַגָּדוֹל שֶׁבַּיְּחָסִים, הַשֵּׁם הַטּוֹב. וְאֵין חוֹצֵץ בִּפְנֵי הַתַּאֲווֹת כַּעֲצִימַת הָעֵינַיִם. וְאָמַר אַחֵר,[4] מִיקַר־הַנֶּפֶשׁ, שֶׁיָּחוּס הָאָדָם עַל זִכְרוֹ וְשֶׁיִּקְנֶה הַשֵּׁם הַטּוֹב וְיִבְטַח בֵּאלֹהִים, הִיא הָאֱמוּנָה הַגְּמוּרָה.

חֲבִיבָה מַעֲלַת שֵׁם־טוֹב וּבְיוֹתֵר בְּיוֹם הַמִּיתָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר,[5] טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה,[6] שְׁלֹשָׁה שֵׁמוֹת נִקְרְאוּ לוֹ לָאָדָם, אֶחָד שֶׁקָּרְאוּ לוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ, וְאֶחָד שֶׁקּוֹרֵא לוֹ הוּא בְּעַצְמוֹ, וְאֶחָד שֶׁקָּרָא לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּסֵפֶר תּוֹלָדוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר,[7] זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם וְגוֹ'. וּמַה קּוֹרֵא אוֹתוֹ? אָדָם. אֲבָל אֵין אַתָּה יוֹדֵעַ אֵיזֶה מֵהֶן חָבִיב. בָּא שְׁלֹמֹה וּפֵרַשׁ,[5] טוֹב שֵׁם — שֶׁבְּיוֹם הַמָּוֶת, מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ.[8] שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְמֹשֶׁה מַנֵּה לִי כֹּהֵן־גָּדוֹל, אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, מֵאֵיזֶה שֵׁבֶט יִתְמַנֶּה? אָמַר לוֹ, מִשִּׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, שָׂמַח מֹשֶׁה וְאָמַר, כָּךְ שִׁבְטִי חָבִיב?! אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, חֲבִיבִין

---

1 קהלת רבא ז ב 2 משלי כב א 3 מבחר הפנינים יד א 4 שם שם ג 5 קהלת ז א
6 מדרש שמואל כג ו, קהלת רבא ז ג—ד 7 בראשית ה א 8 מדרש שמואל כג ד, קהלת רבא ז ב

עֲלֵי שְׁמוֹתֵיהֶן שֶׁל שְׁבָטִים מִשֶּׁמֶן־הַמִּשְׁחָה שֶׁכֹּהֵן־גָּדוֹל נִמְשַׁח בּוֹ. שֶׁאֵין עֲבוֹדָתוֹ שֶׁל כֹּהֵן־גָּדוֹל עֲבוֹדָה וְאֵינוֹ נִכְנָס לְכַפֵּר, אִלּוּלֵי שְׁמוֹתֵיהֶן שֶׁל שְׁבָטִים נְתוּנִין עַל לִבּוֹ. וַאֲפִילוּ הָיוּ חֲסֵרִין אוֹת אַחַת אוֹ נְקֻדָּה אַחַת, לֹא הָיָה נִכְנָס כֹּהֵן לְכַפֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]שִׁשָּׁה מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְגוֹ׳ – שֶׁיְּהֵא שְׁמָם תָּם. בְּשָׁעָה שֶׁהָיוּ חַיִּים, לֹא זָכוּ לִשְׁמוֹעַ דָּבָר זֶה. וּבְשָׁעָה שֶׁמֵּתוּ, כְּתִיב [1]שִׁשָּׁה מִשְּׁמֹתָם.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]חֲבִיבָה מִיתָתוֹ שֶׁל שָׁאוּל מִשְּׁעַת לֵדָתוֹ. שֶׁבִּשְׁעַת לֵדָתוֹ, לֹא נִתְבַּשֵּׂר שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וּבִשְׁעַת מִיתָתוֹ, בִּשְּׂרוֹ [3]וּמָחָר אַתָּה וּבָנֶיךָ עִמִּי, בִּשְּׂרוֹ שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

וְעוֹד אָמְרוּ, [4]חֲבִיבָה מִיתָתָן שֶׁל צַדִּיקִים מִשְּׁעַת לֵדָתָן. שֶׁבִּשְׁעַת לֵדָתָן, לֹא הִרְגִּישׁ בָּהֶן כָּל בְּרִיָּה. וּבִשְׁעַת מִיתָתָן, כָּל הָעוֹלָם מַרְגִּישׁ. בְּשָׁעָה שֶׁנּוֹלַד שְׁמוּאֵל, לֹא הִרְגִּישׁ כָּל בְּרִיָּה. וּבְשָׁעָה שֶׁמֵּת, כְּתִיב [5]וּשְׁמוּאֵל מֵת. הֱוֵי אוֹמֵר, [6]וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ.

אַשְׁרֵי מִי שֶׁגָּדַל בְּשֵׁם־טוֹב וְנִפְטַר בְּשֵׁם־טוֹב. מָה הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת עָלָיו? אַשְׁרֵי פְּלוֹנִי שֶׁגָּדַל בְּשֵׁם־טוֹב, וְעָסַק בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים כָּל יָמָיו, וְהָיָה צַדִּיק חָסִיד וִירֵא־שָׁמַיִם, אוֹהֵב אֶת הַמָּקוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת, אוֹהֵב אֶת הַצְּדָקוֹת, אוֹהֵב אֶת הַמֵּישָׁרִים. וְכֵיוָן שֶׁהַבְּרִיּוֹת מְעִידוֹת עָלָיו כָּךְ, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְקַבְּלוֹ בְּסֵבֶר־פָּנִים־יָפוֹת וּמוֹחֵל לוֹ עַל כָּל עֲוֹנוֹתָיו. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]אֵיזֶהוּ בֶּן הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וְאָזְנֶיךָ תִּשְׁמַעְנָה דָבָר מֵאַחֲרֶיךָ לֵאמֹר. וְעוֹד אָמְרוּ, [9]מֵהֶסְפֵּדוֹ שֶׁל אָדָם נִכָּר אִם הוּא בֶּן הָעוֹלָם הַבָּא. וְעָלָיו אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ, [6]טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ.

וְכֵיוָן שֶׁזָּכָה אָדָם לִקְנוֹת שֵׁם־טוֹב בָּעוֹלָם בַּעֲבוּר מַעֲשֶׂה

1 שמות כח י 2 מדרש שמואל כג ד 3 שמואל א כח ג 4 קהלת רבא ז
5 שמואל א כח ג 6 קהלת ז א 7 שבת קנג א 8 ישעיה ל כא 9 שבת קנג א

עֲבוֹדַת הַמָּקוֹם וּמִפְּנֵי שֶׁהוּא מְעֹרָב עִם הַבְּרִיּוֹת וְאֵינוֹ מִתְגָּאֶה עֲלֵיהֶן, יִשְׁתַּדֵּל לְהוֹסִיף עַל מַעֲלוֹת־מִדּוֹתָיו מַעֲלוֹת יְתֵרוֹת, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא שְׁמוֹ הַטּוֹב עוֹלֶה לְמַעְלָה עַד יוֹם מוֹתוֹ.

בָּנַי, תִּתְאַוּוּ לְשֵׁם־טוֹב בַּעֲבוֹדַת הַמָּקוֹם וְאַהֲבַת כָּל הַבְּרִיּוֹת לִכְבוֹד שָׁמַיִם, לֹא לִכְבוֹד עַצְמְכֶם וְלֹא לְשֵׁם שְׂרָרָה בָּעוֹלָם כַּאֲשֶׁר יַעֲשׂוּ הַסְּכָלִים הַמִּתְאַוִּים לִקְנוֹת שֵׁם־טוֹב בָּעוֹלָם לִכְבוֹד עַצְמָם בְּהַבְלֵי־הָעוֹלָם וְלֹא לִכְבוֹד שָׁמַיִם.

בָּנַי, אִם יָצָא לָכֶם שֵׁם־טוֹב בְּמַעֲלָה שֶׁאֵין בָּכֶם, אַל יַרְהִיבְכֶם לִבְּכֶם, וְאַל תִּתְפָּאֲרוּ בְּעַצְמְכֶם כְּאִלּוּ עֲלִיתֶם בַּמַּעֲלָה הַהִיא, וְאַל תִּתְעַטְּרוּ בָהּ, אֲבָל הִשְׁתַּדְּלוּ לִקְנוֹת עַל־כָּל־פָּנִים אוֹתָהּ הַמַּעֲלָה שֶׁמְּשַׁבְּחִין אֶתְכֶם עָלֶיהָ, כְּדֵי לְהַגְדִּיל הַשֵּׁם וּלְהַאְדִּיר.

וְכָךְ אָמַר חָכָם אֶחָד, [2]כַּאֲשֶׁר יְשַׁבְּחוּךָ בְּנֵי־אָדָם בְּמַה שֶׁאֵין בְּךָ, דְּאַג וְאַל תִּשְׂמַח. וְאָמַר, [2]כְּשֶׁתִּרְאֶה אָדָם מְסַפֵּר בְּךָ טוֹבָה שֶׁאֵין בְּךָ, אַל תִּבְטַח בּוֹ.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְרִיזִין מְאֹד בַּמַּעֲלָה הַחֲשׁוּבָה הַזֹּאת, לְהַנְהִיגָהּ עֲלֵיכֶם בַּעֲבוֹדַת הַמָּקוֹם, כְּדֵי שֶׁיִּתֵּן לָכֶם הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּבֵיתוֹ וּבְחוֹמוֹתָיו [1]יָד וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת.

וְהָאֱלֹהִים יַצְלִיחֵנוּ בָהּ בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים.

וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִגַּעְנוּ עַד כָּאן לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח מַעֲלַת שֵׁם־טוֹב הַמַּגִּיעַ לוֹ לְאָדָם בַּעֲבוֹדַת הַמָּקוֹם, נְסַפֵּר בִּגְנוּת שֵׁם־טוֹב הַמַּגִּיעַ לוֹ לְאָדָם בְּהַבְלֵי הָעוֹלָם וְהוּא מִתְכַּבֵּד וּמִתְפָּאֵר בּוֹ, כְּדֵי לְהַרְגִּילָם בְּמַעֲלַת שֵׁם־טוֹב הַשְּׁלֵמָה לִכְבוֹד שָׁמַיִם בְּעֶזְרַת הָאֵל.

דְּעוּ בָּנַי, כִּי הַשֵּׁם־טוֹב הַמַּגִּיעַ לוֹ לְאָדָם בְּהַבְלֵי הָעוֹלָם וְהוּא מִתְכַּבֵּד וּמִתְפָּאֵר בּוֹ, לֹא דַי שֶׁאֵינוֹ עוֹלֶה לוֹ לְשֵׁם־טוֹב וּמַעֲלָה טוֹבָה, אֶלָּא שֶׁעוֹלֶה לוֹ לְשֵׁם גְּנוּת וְחֶרְפָּה, וְטוֹרְדִין אוֹתוֹ מֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וּמֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]הַקִּנְאָה וְהַתַּאֲוָה וְהַכָּבוֹד, מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם. צֵא וּלְמַד מֵאָדָם הָרִאשׁוֹן, שֶׁבִּשְׁבִיל הַשֵּׁם שֶׁיָּצָא

---

1 ישעיה נו ה 2 מבחר הפנינים מג לד 3 אבות ד כא

לוֹ בָּעוֹלָם, שֶׁקָּרָא שֵׁמוֹת לְכָל בְּרִיּוֹת הָעוֹלָם בְּחָכְמָתוֹ, זָח לִבּוֹ עָלָיו וְנִתְגָּאָה, וּבִקֵּשׁ לוֹ מַעֲלָה עֶלְיוֹנָה שֶׁלֹּא הָיְתָה רְאוּיָה לוֹ. וּמִתּוֹךְ כָּךְ, נִתְקַנְּאוּ בוֹ מַלְאֲכֵי־הַשָּׁרֵת וְנִטְרַד מִן הָעוֹלָם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [1]כְּשֶׁבָּא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לִבְרֹאת אֶת הָאָדָם, אָמְרוּ מַלְאֲכֵי־הַשָּׁרֵת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, רִבּוֹנוֹ־שֶׁל־עוֹלָם, [2]מָה־אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ, [3]אָדָם לַהֶבֶל דָּמָה, וְאֵין אֶלָּא עָפָר מִשֶּׁלּוֹ. אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, כְּשֵׁם שֶׁאַתֶּם כֻּלְּכֶם מְקַדְּשִׁין לִי בָּעֶלְיוֹנִים, כָּךְ הוּא מְיַחֵד אוֹתִי בַּתַּחְתּוֹנִים. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, אִם אַתֶּם יְכוֹלִין לַעֲמוֹד וְלִקְרוֹת שֵׁמוֹת לְכָל בְּרִיּוֹתַי שֶׁבָּרָאתִי? וְעָמְדוּ, וְלֹא יָכוֹלוּ. מִיָּד, עָמַד אָדָם הָרִאשׁוֹן וְקָרָא שֵׁמוֹת לְכָל הַבְּרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה וְגוֹ׳. וְזָח לִבּוֹ עָלָיו וְנִתְגָּאָה. כֵּיוָן שֶׁרָאוּ מַלְאֲכֵי־הַשָּׁרֵת כָּךְ, אָמְרוּ מַלְאֲכֵי־הַשָּׁרֵת, אִם אֵין אָנוּ בָּאִין בְּעֵצָה עַל אָדָם הָרִאשׁוֹן שֶׁיֶּחֱטָא לִפְנֵי בוֹרְאוֹ, אֵין אָנוּ יְכוֹלִין לַעֲמוֹד בּוֹ. וְהָיָה סמא״ל שַׂר גָּדוֹל בַּשָּׁמַיִם, וְהַחַיּוֹת וּשְׂרָפִים מִשֵּׁשׁ כְּנָפַיִם, וְסמא״ל מִשְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה כְּנָפַיִם. מֶה עָשָׂה? לָקַח כִּתּוֹ וְיָרַד, וְרָאָה בְּכָל הַבְּרִיּוֹת שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, וְלֹא מָצָא עָרוּם לְהָרַע כַּנָּחָשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם וְגוֹ׳. וְהָיָה דְמוּתוֹ כְּמִין גָּמָל, וְעָלָה וְרָכַב עָלָיו. וְהָיְתָה תּוֹרָה צוֹעֶקֶת וְאוֹמֶרֶת, סמא״ל, עַתָּה נִבְרָא הָעוֹלָם, וְעֵת לִמְרוֹד בַּמָּקוֹם, כָּעֵת [6]בַּמָּרוֹם תַּמְרִיא. רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים, [6]תִּשְׂחַק לַסּוּס וּלְרֹכְבוֹ. דָּן נָחָשׁ דִּין בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ וְאָמַר, אִם אוֹמַר לְאָדָם, יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ לִי, שֶׁהָאִישׁ קָשֶׁה לְעוֹלָם. הֲרֵינִי אוֹמֵר לָאִשָּׁה, שֶׁהַנָּשִׁים שׁוֹמְעוֹת לַכֹּל, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]פְּתַיּוּת וּבַל־יָדְעָה־מָּה. הָלַךְ הַנָּחָשׁ וְאָמַר לָאִשָּׁה, אַף אַתֶּם מְצֻוִּין עַל פֵּרוֹת הָאִילָן הַזֶּה? אָמְרָה לוֹ, הֵן, [8]וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַגָּן וְגוֹ׳. מִתּוֹךְ דִּבְרֵי חַוָּה, מָצָא לוֹ פֶּתַח לִכָּנֵס

1 פרקי דרבי אליעזר יג 2 תהלים קמד ג 3 שם שם ד 4 בראשית ב כ 5 שם ג א
6 איוב לט יח 7 משלי ט יג 8 בראשית ג ג

בּוֹ. אָמַר לָהּ, אֵין הַצִּוּוּי הַזֶּה אֶלָּא עַיִן־רָעָה. שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁאַתֶּם אוֹכְלִין מִמֶּנּוּ, תִּהְיוּ כֵּאלֹהִים. כְּמוֹ שֶׁהוּא בָּרָא אֶת הָעוֹלָם, כָּךְ אַתֶּם יְכוֹלִין לִבְרֹאת. מָה הוּא מֵמִית וּמְחַיֶּה, אַף אַתֶּם יְכוֹלִין לְהָמִית וּלְהַחֲיוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע. מִיָּד, רָאֲתָה חַוָּה דְּבָרָיו שֶׁל נָחָשׁ וְהֶנָאוּהָ. לְפִי שֶׁאָמַר [1]וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע, לְפִיכָךְ [2]וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן גַּם־לְאִישָׁהּ עִמָּהּ וַיֹּאכַל. נִתְאַוּוּ לְמַעֲלָה עֶלְיוֹנָה אַחֶרֶת, וְהִיא הוֹצִיאַתּוּ מִן הָעוֹלָם. הוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב, [3]גַּאֲוַת אָדָם תַּשְׁפִּילֶנּוּ וְגוֹ'. שֶׁכֵּיוָן שֶׁקָּרָא שֵׁמוֹת לְכָל הַבְּרִיּוֹת וְיָצָא לוֹ שֵׁם, נִתְגָּאָה בְּעַצְמוֹ, וְאָכַל מִן הָעֵץ, וּבִקֵּשׁ לִהְיוֹת כֵּאלֹהִים. וּמִתּוֹךְ כָּךְ, גָּרַם מִיתָה לוֹ וּלְכָל הַבְּרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם, [5]אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן וְגוֹ'.

וּמִתּוֹךְ שֶׁאָדָם לָהוּט אַחַר הַכָּבוֹד וְשְׂרָרַת הָעוֹלָם, אֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ לִכְבוֹד הַמָּקוֹם, וְנָקֵל בְּעֵינָיו לַחֲטוֹא, וְאֵינוֹ נוֹתֵן אֶל לִבּוֹ מֵאַיִן בָּא, וּלְאָן הוּא הוֹלֵךְ, וְלִפְנֵי מִי עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן. וּמִתּוֹךְ כָּךְ, טוֹרֵד נַפְשׁוֹ מֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

בָּנַי, הֱווּ יוֹדְעִין, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָדָם מִתְכַּוֵּן לְהַגְדִּיל שְׁמוֹ בָּעוֹלָם, שְׁמוֹ אָבֵד וּמִתְמַעֵט וְהוֹלֵךְ. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]נְגַד שְׁמָא — אֲבַד שְׁמֵהּ. וְעָלָיו אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ, [7]כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן. רוֹמְמוּתָן שֶׁל כְּסִילִים, הוּא הַקָּלוֹן שֶׁלָּהֶן, מִפְּנֵי שֶׁמִּתְגָּאִין וּמִשְׂתָּרְרִין בָּהּ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [8]לִפְנֵי־שֶׁבֶר גָּאוֹן וְלִפְנֵי כִשָּׁלוֹן גֹּבַהּ רוּחַ. וְהַמִּדָּה הַפְּחוּתָה הַזֹּאת, נִמְצֵאת בָּרְשָׁעִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]סָבִיב רְשָׁעִים יִתְהַלָּכוּן כְּרֻם זֻלּוּת לִבְנֵי אָדָם. הָרְשָׁעִים הַלָּלוּ, כְּשֶׁיֵּצֵא לָהֶם שֵׁם בְּהַבְלֵי הָעוֹלָם הַזֶּה, מִתְרוֹמְמִין וּמִתְנַשְּׂאִין בְּעַצְמָן, וּמַקִּיפִין וְסוֹבְבִין וְהוֹלְכִין לְהַרְאוֹת לַבְּרִיּוֹת רוֹמְמוּתָן וּכְבוֹדָן, וְסוֹף שֶׁהַקָּדוֹשׁ־

---

1 בראשית ג ה   2 שם שם ו   3 משלי כט כג   4 תהלים פב ו   5 שם שם ז
6 אבות א יג   7 משלי ג לה   8 שם טז יח   9 תהלים יב ט

בָּרוּךְ־הוּא מַשְׁפִּילָן וּמְזַלְזְלָן בִּפְנֵי הַבְּרִיּוֹת.

צֵא וּלְמַד מִבִּלְעָם הָרָשָׁע, שֶׁבִּשְׁבִיל הַשֵּׁם שֶׁיָּצָא לְבִלְעָם בָּעוֹלָם שֶׁהָיָה נָבִיא, נִתְגָּאָה בְעַצְמוֹ וְהָיָה רוֹדֵף אַחַר הַכָּבוֹד וְאַחַר הַשְּׂרָרָה וְנִטְרַד מִן הָעוֹלָם. וּמִנַּיִן שֶׁנִּתְגָּאָה בְעַצְמוֹ וְהָיָה רוֹדֵף אַחַר הַכָּבוֹד וְהַשְּׂרָרָה? שֶׁכְּשֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא [1]מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ, הֵשִׁיב לוֹ, בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח אֵלָי, לְשׁוֹן שְׂרָרָה וְגַסּוּת־הָרוּחַ. כְּלוֹמַר, שֶׁהוּא אָדָם נִכְבָּד וְחָשׁוּב בְּעֵינֵי הַמְּלָכִים. וְכֵן הֵשִׁיב בִּשְׂרָרָה וְגַסּוּת לִשְׁלוּחֵי בָלָק שֶׁאָמַר לָהֶן, [2]מֵאֵן יְיָ לְתִתִּי לַהֲלֹךְ עִמָּכֶם. כְּלוֹמַר, שֶׁאֵין כְּבוֹדוֹ לֵילֵךְ עִם אֲנָשִׁים פְּחוּתִים כְּמוֹתָם. מֶה עָשָׂה לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא? הֶרְאָה לַכֹּל שֶׁאֵינוֹ בִרְשׁוּתוֹ, וְאָמַר, [3]אֵת אֲשֶׁר יָשִׂים יְיָ בְּפִי אֹתוֹ אֶשְׁמֹר לְדַבֵּר. וְאָמַר, [4]אִם יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְיָ וְגוֹ׳. מֶה עָלְתָה לוֹ לְבַסּוֹף? כָּעַס עָלָיו בָּלָק וְאָמַר לוֹ, [5]וְעַתָּה בְּרַח־לְךָ אֶל־מְקוֹמֶךָ אָמַרְתִּי כַּבֵּד אֲכַבֶּדְךָ וְהִנֵּה מְנָעֲךָ יְיָ מִכָּבוֹד.

וְכָל תַּלְמִיד־חָכָם שֶׁזָּכָה לְשֵׁם־טוֹב עֲבוּר תּוֹרָתוֹ וּמִתְגָּאֶה בָהּ וּמִשְׂתָּרֵר עַל הַבְּרִיּוֹת, הֲרֵי הוּא מְחַלֵּל שֵׁם־שָׁמַיִם וּמְחַלֵּל אֶת הַתּוֹרָה וְאֶת לוֹמְדֶיהָ, וְנוֹחַ לוֹ שֶׁלֹּא לָמַד תּוֹרָה. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁנּוֹטֵל חַיָּיו מִן הָעוֹלָם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]וּדְאִשְׁתַּמֵּשׁ בְּתָגָא חֲלָף. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָדָם מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכִתְרָהּ שֶׁל תּוֹרָה, כְּבָר הִתְקַבֵּל שְׂכָרוֹ עָלֶיהָ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְכַבֵּד אֶת עַצְמוֹ וּמְבַזֶּה אֶת הַתּוֹרָה. וְכָל הַדּוֹרֵשׁ בַּתּוֹרָה כְּדֵי לְהִתְכַּבֵּד בָּהּ וְלִטּוֹל עֲטָרָה לְעַצְמוֹ וְאֵינוֹ דוֹרֵשׁ בָּהּ לְשֵׁם־שָׁמַיִם וְלִכְבוֹד הַתּוֹרָה וּכְדֵי לְהוֹכִיחַ וּלְיַסֵּר בָּהּ אֶת הָרַבִּים אֶלָּא לִכְבוֹד עַצְמוֹ וּלְהַגְדִּיל הַשֵּׁם כְּדֵי שֶׁיִּקָּרֵא דַרְשָׁן נָאֶה, קוֹרֵא אֲנִי עָלָיו, [7]וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי לָהֶם חֻקִּים לֹא טוֹבִים וּמִשְׁפָּטִים לֹא יִחְיוּ בָּהֶם. וְעָלָיו אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]וְהַגַּס

1 במדבר כב ט—י, רש"י שם 2 במדבר כב יג, רש"י שם 3 במדבר כג יג
4 שם כב יח, רש"י שם 5 במדבר כד יא 6 אבות ד ה 7 יחזקאל כ כה 8 אבות ד ז

לָבוֹ בְּהוֹרָאָה, שׁוֹטֶה, רָשָׁע, וְגַס־רוּחַ. וְאָמְרוּ עוֹד, [1]כָּל הַמְכַבֵּד אֶת הַתּוֹרָה, גּוּפוֹ מְכֻבָּד עַל הַבְּרִיּוֹת. וְכָל הַמְחַלֵּל אֶת הַתּוֹרָה, גּוּפוֹ מְחֻלָּל עַל הַבְּרִיּוֹת.

אֶלָּא, זֶהוּ דַּרְכָּן שֶׁל תַּלְמִידֵי־חֲכָמִים הַצְּנוּעִין בְּתוֹרָתָן, לְכַבֵּד אֶת הַמָּקוֹם וְאֶת תּוֹרָתוֹ בְּמַעֲלוֹתֵיהֶן הַטּוֹבוֹת, וּמִתְכַּוְּנִין בְּכָל דַּרְכֵיהֶן וּבְכָל עִנְיְנֵיהֶן בַּעֲבוֹדָתוֹ שֶׁל מָקוֹם וּבַעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל, וְלֹא כְּדֵי לִקְנוֹת מַעֲלָה בָּעוֹלָם הַזֶּה וּלְהַגְדִּיל אֶת הַשֵּׁם. שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא מְכַבֵּד אֶת הַמָּקוֹם בִּכְבוֹדוֹ אֲשֶׁר חָלַק לוֹ, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּעַצְמוֹ מוֹסִיף לוֹ מַעֲלָה וְכָבוֹד, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כִּי־מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד.

גְּנַאי גָּדוֹל הוּא לְתַלְמִיד־חָכָם לְהִתְפָּאֵר בְּעַצְמוֹ וּלְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּפְנֵי הַבְּרִיּוֹת, שֶׁכֵּן שְׁלֹמֹה מוֹכִיחַ בְּחָכְמָתוֹ וְאוֹמֵר, [3]יְהַלֶּלְךָ זָר וְלֹא־פִיךָ, נָכְרִי וְאַל־שְׂפָתֶיךָ. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָדָם מְגַדֵּל וּמְשַׁבֵּחַ אֶת עַצְמוֹ, הֲרֵי הוּא מַשְׁפִּילוֹ. וְכָל זְמַן שֶׁאָדָם מַשְׁפִּיל וּמַקְטִין אֶת עַצְמוֹ, הֲרֵי הוּא מְרוֹמְמוֹ.

לָכֵן בָּנַי, אַל תְּבַקְשׁוּ גְּדֻלָּה וְאַל תִּתְאַוּוּ כָּבוֹד. כִּי, אִם תִּהְיוּ רְאוּיִין לְכָךְ וּתְכַבְּדוּ הָאֵל בְּכָל דַּרְכֵיכֶם, סוֹף הַכָּבוֹד לָבוֹא.

וְהָאֱלֹהִים יַצִּילֵנוּ מִן הַמִּדּוֹת הַפְּחוּתוֹת, וְיַצְלִיחֵנוּ לְשֵׁם־טוֹב וּלְמַעֲשִׂים־טוֹבִים, בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים.

הַמַּעֲלָה הַשֵּׁשׁ־עֶשְׂרֵה

מַעֲלַת יֵצֶר־טוֹב

בָּנַי, בֹּאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת יֵצֶר־טוֹב. דְּעוּ בָּנַי, כִּי מַעֲלַת יֵצֶר־טוֹב הִיא מִן הַמַּעֲלוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת, מִפְּנֵי שֶׁיֵּצֶר־טוֹב נִבְרָא מִן הָעֶלְיוֹנִים, מִמְּקוֹם טָהֳרָה וּקְדֻשָּׁה וּמִמְּקוֹם־דֵּעָה בִּינָה וְהַשֵּׂכֶל, וְהוֹלֵךְ אַחַר טֶבַע הַנְּשָׁמָה שֶׁנִּבְרֵאת מִן הָעֶלְיוֹנִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה. מַה־שֶּׁאֵין־כֵּן בִּשְׁאָר הַבְּרִיּוֹת. שֶׁשְּׁאָר הַבְּרִיּוֹת, גּוּפוֹתָן

---

1 אבות ד ו 2 שמואל א ב ל 3 משלי כז ב 4 בראשית ב ז

וְנִשְׁמָתָן נִבְרְאוּ מִמָּקוֹם אֶחָד, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמָעְלָה וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיֹּרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ, שֶׁחוֹזְרוֹת כָּל אַחַת וְאַחַת לִמְקוֹמָהּ. לְפִיכָךְ בִּבְהֵמָה חַיָּה וָעוֹף שֶׁאֵין בָּהֶן אֶלָּא יְצִירָה אַחַת, הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ בְּיַחַד מִמָּקוֹם אֶחָד, לְכָךְ כְּתִיב, [2]וַיִּצֶר יְיָ אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְגוֹ', [3]וַיִּצֶר בְּיוּ"ד אֶחָת. וּבְאָדָם כְּתִיב, [4]וַיִּיצֶר יְיָ אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה, וַיִּיצֶר בִּשְׁתֵּי יוּדִי"ן, לְפִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שְׁתֵּי יְצִירוֹת, גּוּפוֹ מִן הַתַּחְתּוֹנִים, וּנְשָׁמָה מִן הָעֶלְיוֹנִים.

וְכֵיוָן שֶׁיֵּצֶר־טוֹב נִבְרָא עִם הַנְּשָׁמָה מִן הָעֶלְיוֹנִים, צָרִיךְ לוֹ לְאָדָם לְהַמְלִיךְ עָלָיו יֵצֶר־טוֹב, וּלְהִתְבּוֹנֵן בּוֹ וּלְהִתְחַכֵּם בֵּין טוֹב לָרַע, וְלִירֹא מִיּוֹצְרוֹ, וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנוֹ, וְלִנְהוֹג בְּעַצְמוֹ טָהֳרָה וּקְדֻשָּׁה, כְּדֶרֶךְ שֶׁהַמַּלְאָכִים עוֹשִׂים.

וְכָל זְמַן שֶׁמִּתְגַּבֵּר עַל הָאָדָם [יֵצֶר־הָרָע, יַגְבִּיר עָלָיו] יִצְרוֹ הַטּוֹב, [עַל יְדֵי שֶׁ]הוּא נוֹתֵן עֵינָיו לְמַטָּה לְהִסְתַּכֵּל בְּמָקוֹם שֶׁהַגּוּף נִבְרָא מִמֶּנּוּ וְהוּא עָתִיד לַחֲזוֹר שָׁם בְּסוֹפוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]כִּי־עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב. וְנוֹתֵן לִבּוֹ לְמַעְלָה (מָקוֹם שֶׁנִּבְרָא מִמֶּנּוּ) לְהַכִּיר מַעֲלַת הַבּוֹרֵא שֶׁבְּרָאוֹ מֵאַיִן, וּמֵבִין וְיוֹדֵעַ שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא רוֹאֶה מַעֲשָׂיו, וּגְלוּיִים לְפָנָיו כָּל סִתְרֵי לִבּוֹ וּמַחְשְׁבוֹתָיו, וְכָל מַעֲשָׂיו נִכְתָּבִין בַּסֵּפֶר, וְעָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן לְפָנָיו אֲפִילוּ עַל שִׂיחָה קַלָּה שֶׁיּוֹצְאָה מִפִּיו. וְרוֹאֶה אֶת בּוֹרְאוֹ לְנֶגְדּוֹ תָּמִיד, וּמִתְיָרֵא מִמֶּנּוּ, וְחָרֵד מֵאֵימָתוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]שִׁוִּיתִי יְיָ לְנֶגְדִּי תָמִיד וְגוֹ'. וּמוֹנֵעַ אֶת עַצְמוֹ מִכָּל הָעֲבֵרוֹת, וּמִתְגַּבֵּר עָלָיו וְהוֹלֵךְ, עַד שֶׁמַּחֲזִיר נִשְׁמָתוֹ טְהוֹרָה לִבְעָלֶיהָ כְּמוֹ שֶׁנִּתְּנָה בַּגּוּף. וּמִתּוֹךְ כָּךְ, הוּא מְבִיאוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

אַשְׁרֵיהֶן הַצַּדִּיקִים שֶׁמִּתְגַּבְּרִין עַל יִצְרָן וּמַגְבִּיהִין עַצְמָן עַל פִּשְׁעֵיהֶן, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]אַשְׁרֵי נְשׂוּי־פֶּשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה.

---

1 קהלת ג כא 2 בראשית ג יט 3 תנחומא תזריע א, ורש"י שם ב ז 4 בראשית ב ז
5 בראשית ג יט 6 תהלים טז ח 7 שם לב א

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]אַשְׁרָיו לְאָדָם שֶׁהוּא גָּבוֹהַּ עַל פִּשְׁעוֹ, וְאֵין פִּשְׁעוֹ גָּבוֹהַּ מִמֶּנּוּ.

בָּנַי, תַּגְבִּירוּ עֲלֵיכֶם יֵצֶר־טוֹב וְתַשְׁלִיטוּהוּ עֲלֵיכֶם, וְתִשְׁאֲלוּ תָּמִיד מֵאֵת הָאֵל שֶׁיִּפְקַח לָכֶם עֵינֵי לִבְּכֶם וְשִׂכְלְכֶם לִבְחוֹר דֶּרֶךְ הַטּוֹבָה, וְיִפְתַּח לָכֶם דַּלְתֵי דְרָכָיו, וִילַמֵּד אֶתְכֶם דֶּרֶךְ יְדִיעָתוֹ וַעֲבוֹדָתוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]אֲנִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְלַמֶּדְךָ לְהוֹעִיל מַדְרִיכְךָ בְּדֶרֶךְ תֵּלֵךְ. וּמִמַּעֲלוֹת יֵצֶר־טוֹב, לִמְאוֹס הָאָדָם בְּחַיֵּי הַהֶבֶל הַזֶּה וּלְמַעֵט בַּהֲנָאוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת, וּמַגְבִּיר עַל טִבְעוֹ דְּבָרִים הַמְּבִיאִין אוֹתוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וּמִדַּבֵּק בָּהֶם, מִפְּנֵי [3]שֶׁאִי־אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ בְּכֶתֶר אֶחָד. כִּי, אִם הָאָדָם אָדוּק בַּהֲנָאוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת וְהַבְלֵי הָעוֹלָם הַזֶּה, אִי־אֶפְשָׁר לוֹ לְהִדָּבֵק בְּאַהֲבַת הָעוֹלָם הַבָּא. כְּמוֹ שֶׁאָמַר אֶחָד מִן הַחֲסִידִים, [4]כַּאֲשֶׁר לֹא יִתְחַבְּרוּ בִּכְלִי אֶחָד הַמַּיִם וְהָאֵשׁ, כֵּן לֹא יִתְחַבֵּר בְּלֵב־הַמַּאֲמִין אַהֲבַת הָעוֹלָם הַזֶּה וְאַהֲבַת הָעוֹלָם הַבָּא.

וְאָמַר אַחֵר, [4]הָעוֹלָם הַזֶּה וְהַבָּא, כִּשְׁתֵּי צָרוֹת. כַּאֲשֶׁר תְּרַצֶּה אַחַת מֵהֶן, תַּקְצִיף הַשֵּׁנִית.

לָכֵן בָּנַי, תִּפְקְדוּ אֶת נַפְשְׁכֶם בְּעוֹדְכֶם בְּעוֹלַמְכֶם, וְאַל תִּבְחֲרוּ בְּמַעֲדַנִּים יְתֵרִים וַהֲנָאוֹת יְתֵרוֹת, כִּי־אִם לְקַבֵּל מֵהֶם דֵּי־סִפְקְכֶם בְּמַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה וּבִכְסוּת, כְּדֵי שֶׁתּוּכְלוּ לִחְיוֹת בָּהֶם, וּכְדֵי שֶׁתְּקַיְּמוּ עַצְמְכֶם רַק שֶׁתּוּכְלוּ לַעֲבוֹד לְבוֹרַאֲכֶם בְּעוֹדְכֶם בְּחַיֵּי הַהֶבֶל הַזֶּה.

וּמִזְּרִיזוּת יֵצֶר־טוֹב, כְּשֶׁאָדָם פּוֹקֵד כָּל מַעֲשָׂיו וְעִנְיָנָיו כֻּלָּם לְתַקֵּן הַמְעֻוָּת וּלְמַלֹּאת הַחֶסְרוֹן, וּלְיַשֵּׁר מִמַּעֲלוֹתָיו בְּדַרְכֵי הָאֵל, כְּדֵי שֶׁיִּלְוֵהוּ בְּעוֹלָמוֹ אֲשֶׁר הוֹלֵךְ בְּאַחֲרִיתוֹ. וּמִתּוֹךְ כָּךְ, יִזְכֶּה לַחֲזוֹת בְּנֹעַם בּוֹרְאוֹ. וְכָךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]הָעוֹלָם הַזֶּה דּוֹמֶה לִפְרוֹזְדוֹר בִּפְנֵי הָעוֹלָם הַבָּא, הַתְקֵן עַצְמְךָ בִּפְרוֹזְדוֹר כְּדֵי שֶׁתִּכָּנֵס לִטְרַקְלִין.

1 בראשית רבא כב יא	2 ישעיה מח יז	3 על פי רש"י בראשית א טז
4 חובות־הלבבות חשבון־הנפש חשבון חמשה ועשרים	5 אבות ד טז

בָּנַי, תַּגְבִּירוּ עֲלֵיכֶם יֵצֶר־טוֹב. שֶׁאִם אַתֶּם עוֹשִׂין כֵּן, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְסַיֵּעַ אֶתְכֶם בְּמַעֲשֵׂה עֲבוֹדָתוֹ. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]בָּא לִטַּהֵר, מְסַיְּעִין אוֹתוֹ.

וְעוֹד אָמְרוּ, [2]לְעוֹלָם יַרְגִּיז אָדָם יֵצֶר־טוֹב עַל יֵצֶר־רָע, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]רִגְזוּ וְאַל־תֶּחֱטָאוּ. אִם נִצְּחוֹ, מוּטָב. וְאִם לָאו, יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה וּבִקְרִיַּת־שְׁמַע וּבִתְפִלָּה. בַּתּוֹרָה, דִּכְתִיב, [3]אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם. וּבִקְרִיַּת־שְׁמַע, דִּכְתִיב, [4]וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ, וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם. וּבִתְפִלָּה, דִּכְתִיב,[5]בְּכָל־לְבַבְכֶם. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]אֵיזוֹ הִיא עֲבוֹדָה שֶׁהִיא בַלֵּב, הֱוֵי אוֹמֵר, זוֹ תְּפִלָּה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּדָנִיֵּאל, [7]אֱלָהָךְ דִּי אַנְתְּ פָּלַח־לֵהּ בִּתְדִירָא הוּא יְשֵׁיזְבִנָּךְ. [8]וְכִי יֵשׁ פֻּלְחָן בְּבָבֶל?! אֶלָּא, שֶׁהָיָה מִתְפַּלֵּל שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּיּוֹם. [2]אִם נִצְּחוֹ, מוּטָב. וְאִם לָאו, יִזְכּוֹר לוֹ יוֹם הַמִּיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]עַל־מִשְׁכַּבְכֶם וְדֹמּוּ סֶלָה. כְּלוֹמַר, שֶׁיְּהֵא דוֹמֵם וּמְחַשֵּׁב עַל הַמִּיתָה.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, *מַאי דִּכְתִיב [9]עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הַמֹּשְׁלִים בֹּאוּ חֶשְׁבּוֹן, הַמֹּשְׁלִים, אֵלּוּ בְּנֵי־אָדָם שֶׁמּוֹשְׁלִין עַל יִצְרָן. [9]בֹּאוּ חֶשְׁבּוֹן, בֹּאוּ וּנְחַשֵּׁב חֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ, וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ. [9]תִּבָּנֶה וְתִכּוֹנֵן, אִם אַתָּה עוֹשֶׂה כֵּן, תִּבָּנֶה בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְתִכּוֹנֵן לָעוֹלָם הַבָּא. [9]עִיר סִיחוֹן, אֲבָל אִם מֵשִׂים אָדָם אֶת עַצְמוֹ לָלֶכֶת אַחַר יִצְרוֹ כָּעַיִר הַזֶּה שֶׁהוֹלֵךְ אַחַר שִׂיחָה נָאָה אוֹ אַחַר סִיחָה נָאָה, מַה כְּתִיב בַּתְרֵהּ, [10]כִּי־אֵשׁ יָצְאָה מֵחֶשְׁבּוֹן, תֵּצֵא אֵשׁ מִן הַמְחַשְּׁבִין וְתֹאכַל אֶת שֶׁאֵינָן מְחַשְּׁבִין. [10]לֶהָבָה מִקִּרְיַת סִיחֹן, לֶהָבָה מִקִּרְיַת הַצַּדִּיקִים, וְתֹאכַל אֶת הָרְשָׁעִים שֶׁנִּקְרְאוּ סִיחֹן. [10]אָכְלָה עַר מוֹאָב, זֶה הַמְהַלֵּךְ אַחַר יִצְרוֹ כָּעַיִר הַהוֹלֵךְ אַחַר סִיחָה נָאָה. [10]בַּעֲלֵי בָּמוֹת אַרְנֹן, אֵלּוּ גַּסֵּי־הָרוּחַ. [11]וַנִּירָם,

1 שבת קד א 2 ברכות ה א 3 תהלים ד ה 4 דברים ו ו—ז 5 שם יא יג
6 תענית ב א 7 דניאל ו יז 8 ירושלמי ברכות פרק ד א, דף כו א 9 במדבר כא כז
10 שם שם כח 11 שם שם ל * מכאן עד סוף הקטע, בבבא בתרא עח ב, עט א

אָמַר הָרָשָׁע, אֵין רָם. [1]אָבַד חֶשְׁבּוֹן, אֵין חֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. [1]עַד־דִּיבֹן, הַמְתֵּן עַד שֶׁיָּבוֹא יוֹם־דִּין. [1]וַנַּשִּׁים עַד־נֹפַח, עַד שֶׁתָּבוֹא אִשָּׁה שֶׁל גֵּיהִנֹּם שֶׁאֵינָהּ צְרִיכָה נִפּוּחַ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, [2]תְּאָכְלֵהוּ אֵשׁ לֹא־נֻפָּח. [1]אֲשֶׁר עַד־מֵידְבָא, עַד שֶׁתִּדְאִיב נִשְׁמָתָן. וְאָמְרֵי לָהּ, עַד דְּעָבִיד מַאי דְּבָעֵי.

בָּנַי, אִם תִּרְצוּ לְהַגְבִּיר עֲלֵיכֶם יֵצֶר־טוֹב, תַּחְשְׁבוּ תָמִיד מָה אַתֶּם, וּמֵאַיִן תָּבוֹאוּ, וְקָרְבַתְכֶם לְיוֹם־הַמָּוֶת, וּמַעֲמַד הַדִּין וְהַחֶשְׁבּוֹן. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְבָרִים וְאֵין אַתָּה בָא לִידֵי עֲבֵרָה, דַּע מֵאַיִן בָּאתָ, וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ, וְלִפְנֵי־מִי אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן. מֵאַיִן בָּאתָ, מִלֵּחָה סְרוּחָה. וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ, לִמְקוֹם עָפָר רִמָּה וְתוֹלֵעָה. וְלִפְנֵי־מִי אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן, לִפְנֵי מֶלֶךְ־מַלְכֵי־הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. וּשְׁלָשְׁתָּם, הוֹצִיאוּם חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מִמִּלַּת בּוֹרְאֶךָ, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וּזְכֹר אֶת־בּוֹרְאֶךָ בִּימֵי בְּחוּרֹתֶיךָ. וְאָמְרוּ, [6]בְּאֵרְךָ, בּוֹרְךָ, בּוֹרְאֶךָ. דַּע מֵאַיִן בָּאתָ, בְּאֵרְךָ. כְּלוֹמַר, מִן הַבְּאֵר שֶׁנָּבַעְתָּ, וְהוּא הַשִּׁכְבַת־זֶרַע שֶׁמִּמֶּנּוּ נוֹצַרְתָּ. וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ, בּוֹרְךָ. דְּהַיְנוּ הַקֶּבֶר שֶׁלְּךָ שֶׁהוּא הַבּוֹר שֶׁלְּךָ. וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן, בּוֹרְאֶךָ. כְּלוֹמַר, לִפְנֵי בּוֹרְאֶךָ אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן.

לָכֵן בָּנַי, תַּמְלִיכוּ יִצְרְכֶם הַטּוֹב עֲלֵיכֶם, וְתַגְבִּירוּ אוֹתוֹ עַל כָּל טִבְעֵיכֶם הָרָעִים, וְאָז תַּצְלִיחוּ בְּכָל דַּרְכֵיכֶם וְתִנְחֲלוּ חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה, וְתִזְכּוּ וְתִירְשׁוּ שְׁנֵי הַמָּשִׁיחַ וְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

וֵאלֹהֵינוּ יַמְלִיךְ עָלֵינוּ יֵצֶר־טוֹב בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים.

וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִגַּעְנוּ עַד כָּאן לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח מַעֲלַת יֵצֶר־טוֹב וּבְעָלָיו, נְסַפֵּר בִּגְנוּת יֵצֶר־הָרַע וּבְעָלָיו, כְּדֵי לְהַכְנִיעַ לִבּוֹת בְּנֵי־הָאָדָם וּלְשַׁבֵּר אֶת יִצְרָם וְלִזְבּוֹחַ אוֹתוֹ לִפְנֵי הַמָּקוֹם, כְּדֵי שֶׁיָּשׁוּבוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנָיו בְּעֶזְרַת הָאֵל.

דְּעוּ בָּנַי, שֶׁכָּל מִי שֶׁיֵּצֶר־הָרַע מִתְגַּבֵּר עָלָיו וְשׁוֹלֵט בּוֹ וְשׁוֹמֵעַ לוֹ, טוֹרְדוֹ מֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וּמֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁכֵּן

1 במדבר כא ל   2 איוב כ כו   3 אבות ג א. ירושלמי סוטה פרק ב ב, ט ב
4 קהלת יב א

מְסִיתוֹ וּמַרְגִּילוֹ אַחַר הַתַּאֲווֹת הַבַּהֲמִיּוֹת וְהַהֲנָאוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת לְקַבֵּל מֵהֶם יוֹתֵר מִמַּה שֶׁרָאוּי לוֹ לְקַבֵּל, וּמוֹשְׁכוֹ אֶל הַתַּעֲנוּגִים וְהַתַּפְנוּקִים, וּמַמְתִּיק לְפָנָיו הָעֲבֵרוֹת, עַד שֶׁטּוֹרְדוֹ מֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהוּא בְּעַצְמוֹ מֵעִיד עָלָיו שֶׁכָּךְ וְכָךְ עָשָׂה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]מְפַנֵּק מִנֹּעַר עַבְדּוֹ וְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה מָנוֹן. [2]שֶׁכֵּן בְּא"ט ב"ח קוֹרִין לְסַהֲדָא מָנוֹן*.

אוֹי לָהֶן לַבְּרִיּוֹת מֵעֶלְבּוֹנוֹ שֶׁל יֵצֶר־הָרָע, מִפְּנֵי שֶׁהָרְשׁוּת נְתוּנָה בְּיַד כָּל אָדָם לְהֵיטִיב מַעֲלָלָיו, וּלְתַקֵּן אוֹרְחוֹתָיו, וּלְיַשֵּׁר דְּרָכָיו, וְלִבְחוֹר דֶּרֶךְ הַחַיִּים וְהַטּוֹב, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע, [4]וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים. וְאוֹמֵר, [5]וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־לְיִרְאָה וְגוֹ'. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [6]לְבַד רְאֵה־זֶה מָצָאתִי אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם יָשָׁר וְהֵמָּה בִקְשׁוּ חִשְּׁבֹנוֹת רַבִּים. [7]לֹא בָרָא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ אֶלָּא שֶׁיְּהֵא צַדִּיק וְיָשָׁר כְּמוֹתוֹ, אֶלָּא שֶׁהֵם בִקְשׁוּ חִשְּׁבֹנוֹת רַבִּים, שֶׁנִּשְׁתַּעְבְּדוּ לַיֵּצֶר־הָרָע שֶׁבְּלִבָּם. וְאִם יֹאמַר אָדָם, הֲרֵי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא קְרָאוֹ רָע, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו. וְאִם הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּעַצְמוֹ קְרָאוֹ רָע, אֵיךְ יוּכַל הָאָדָם לַחֲזוֹר וְלַעֲשׂוֹתוֹ טוֹב?! אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, אַתָּה בְּעַצְמְךָ עוֹשֶׂה אוֹתוֹ רָע. שֶׁכְּשֶׁהָיִיתָ תִּינוֹק, לֹא הָיִיתָ חוֹטֵא. מִשֶּׁנִּתְגַּדַּלְתָּ, נִתְגַּדֵּל יִצְרְךָ הָרָע עִמְּךָ וְחָטָאתָ. תִּינוֹק הָיִיתָ וְלֹא חָטָאתָ, נִתְגַּדַּלְתָּ וְחָטָאתָ. וְאִם יֹאמַר אָדָם, מִי יוּכַל לַעֲמוֹד כְּנֶגְדּוֹ וּלְהִלָּחֵם עִמּוֹ כְּדֵי לְהַחֲזִירוֹ לְמוּטָב?! אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, כַּמָּה דְבָרִים קָשִׁים וּמָרִים בָּרָאתִי בָּעוֹלָם, וְאַתֶּם מִתְחַכְּמִין לָהֶן וּמְמַתְּקִים אוֹתָם, כְּמוֹ הַתֻּרְמוֹס וְהַחַרְדָּל וְהַצָּלָף וְכַיּוֹצֵא בָהֶן. אַף אַתֶּם, הִתְחַכְּמוּ לְמַתֵּק מְרִירוּת יֵצֶר־הָרָע וּלְהַכְנִיעַ אֶת עָרְפּוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַזִּיק אֶתְכֶם.

1 משלי כט כא 2 סוכה נב ב 3 דברים ל טו 4 שם שם יט 5 שם י יב
6 קהלת ז כט 7 תנחומא בראשית ז 8 בראשית ח כא * פירוש, עד

בָּנַי, הִתְגַּבְּרוּ עַל יִצְרְכֶם בְּיִרְאַת־הָאֵל, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְגַּבֵּר הוּא עֲלֵיכֶם וְיַטְרִידְכֶם מִן הָעוֹלָם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]יִצְרוֹ שֶׁל אָדָם מִתְגַּבֵּר עָלָיו בְּכָל יוֹם וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ וְגוֹ׳. וְאִלְמָלֵא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עוֹזְרוֹ, אֵינוֹ יָכוֹל לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]יְיָ לֹא־יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ וְגוֹ׳.

צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה יֵצֶר־הָרָע גָּדֵל וְהוֹלֵךְ בְּתוֹךְ הָאָדָם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]יֵצֶר־הָרָע, בַּתְּחִלָּה דּוֹמֶה לְחוּט שֶׁל בֻּכְיָא*, וּלְבַסּוֹף דּוֹמֶה לַעֲבוֹת עֲגָלָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]הוֹי מֹשְׁכֵי הֶעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חַטָּאָה.

וְעוֹד אָמְרוּ, [6]יֵצֶר־הָרָע דּוֹמֶה לִזְבוּב וְיוֹשֵׁב בֵּין מִפְתְּחֵי הַלֵּב, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ. תְּחִלָּתוֹ כִּזְבוּב. וְאִם שָׁמַע לוֹ, הֲרֵי הוּא מִתְגַּבֵּר וְעוֹלֶה כְּמַעְיָן הַנּוֹבֵעַ עַל כָּל גְּדוֹתָיו, כָּךְ הוּא גָּדֵל וּמְכַסֶּה אֶת כָּל הַלֵּב.

וְעוֹד אָמְרוּ, [8]יֵצֶר־הָרָע, בַּתְּחִלָּה קְרָאוֹ דָּוִד הֵלֶךְ, וּלְבַסּוֹף קְרָאוֹ אוֹרֵחַ, וּלְבַסּוֹף קְרָאוֹ אִישׁ, שֶׁנַּעֲשָׂה בַּעַל־הַבַּיִת. דִּכְתִיב, [9]וַיָּבֹא הֵלֶךְ לְאִישׁ הֶעָשִׁיר וַיַּחְמֹל לָקַחַת מִצֹּאנוֹ וּמִבְּקָרוֹ לַעֲשׂוֹת לָאֹרֵחַ הַבָּא לוֹ וַיִּקַּח אֶת כִּבְשַׂת הָאִישׁ הָרָאשׁ וַיַּעֲשֶׂהָ לָאִישׁ הַבָּא אֵלָיו.

וְעוֹד אָמְרוּ, [8]יֵצֶר־הָרָע בַּתְּחִלָּה מְסִיתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [10]כִּי רוּחַ זְנוּנִים הִתְעָה. וּלְבַסּוֹף מִתְגַּבֵּר עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [11]רוּחַ זְנוּנִים בְּקִרְבָּם.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ, [12]כַּמָּה דּוֹרוֹת אִבֵּד יֵצֶר־הָרָע, דּוֹר אֱנוֹשׁ, דּוֹר הַמַּבּוּל, דּוֹר הַפְלָגָה. כֵּיוָן שֶׁעָמַד אַבְרָהָם אָבִינוּ, נִתְגַּבֵּר עָלָיו וּכְתָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, [13]וְכַתּוֹתִי מִפָּנָיו צָרָיו וְגוֹ׳. הוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב, [14]אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים וְגוֹ׳. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [15]זֶה אַבְרָהָם אָבִינוּ,

---

1 סוכה נב ב 2 תהלים לז לב 3 שם שם לג 4 סוכה נב א 5 ישעיה ה יח
6 ברכות סא א 7 קהלת י א 8 סוכה נב ב 9 שמואל ב יב ד 10 הושע ד יב 11 שם ה ד
12 בראשית רבא כב יד 13 תהלים פט כד 14 שם א א 15 מדרש תהלים א יג * עכביש

שֶׁלֹּא הָלַךְ בַּעֲצַת אַנְשֵׁי דוֹר הַפְּלָגָה. מִפְּנֵי שֶׁאַנְשֵׁי דוֹר הַפְּלָגָה, רְשָׁעִים הָיוּ, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]הָבָה נִבְנֶה־לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם. [2]וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד, שֶׁלֹּא עָמַד בְּמוֹשַׁב אַנְשֵׁי סְדוֹם. מִפְּנֵי שֶׁאַנְשֵׁי סְדוֹם חַטָּאִים הָיוּ, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַיְיָ מְאֹד. [2]וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב, שֶׁלֹּא יָשַׁב בְּמוֹשַׁב אַנְשֵׁי פְלִשְׁתִּים. שֶׁאַנְשֵׁי פְלִשְׁתִּים לֵיצָנִים הָיוּ, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וַיְהִי כְּטוֹב לִבָּם וַיֹּאמְרוּ קִרְאוּ לְשִׁמְשׁוֹן וִישַׂחֶק לָנוּ.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ אֻמָּנוּתוֹ שֶׁל יֵצֶר־הָרָע. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [5]אֵין יֵצֶר־הָרָע מִתְהַלֵּךְ לִצְדָדִין אֶלָּא בְּאֶמְצַע פְּלַטְיָא[5]. וּבְשָׁעָה שֶׁהוּא רוֹאֶה אָדָם מְמַשְׁמֵשׁ בְּעֵינָיו וּמְתַקֵּן בִּשְׂעָרוֹ וּמִתְלֶה בַּעֲקֵבָיו, הוּא אוֹמֵר, הֲדֵין דִּידִי[6]. בָּא לוֹ מֵאַחֲרָיו כַּהֵלֶךְ הַזֶּה הָעוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, וּמְסַפֵּר שְׁמוּעוֹת וְחִדּוּשִׁים, וְאוֹמֵר, יֵשׁ בְּמָקוֹם פְּלוֹנִי קוֹרַת־רוּחַ בִּשְׂחוֹק וְלֵיצָנוּת וְתִפְלוּת, אוֹי לוֹ לְבֶן־אָדָם שֶׁסּוֹפוֹ לְרִמָּה וְאֵינוֹ מוֹצֵא קוֹרַת־רוּחַ בְּחַיָּיו. מִי שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא חָפֵץ בּוֹ, אוֹטֵם אֶת אָזְנָיו וְעוֹצֵם אֶת עֵינָיו מִמֶּנּוּ וְאֵינוֹ מַשְׁגִּיחַ עָלָיו, אֶלָּא מַנִּיחוֹ וְהוֹלֵךְ לוֹ. אַף הוּא, כֵּיוָן שֶׁרוֹאֶה שֶׁאֵין הָאָדָם מַשְׁגִּיחַ בּוֹ, מַנִּיחוֹ וְהוֹלֵךְ לוֹ. וּמִי שֶׁאֵין הַמָּקוֹם חָפֵץ בּוֹ, כְּשֶׁהוּא שׁוֹמֵעַ אֶת דְּבָרָיו, מְחַזֵּר אֶת רֹאשׁוֹ לַאֲחוֹרָיו וְאוֹמֵר לוֹ, אָחִי, מָה אַתָּה אוֹמֵר, מָה חִדּוּשִׁים רָאִיתָ, מַה שְּׂחוֹק וְלֵיצָנוּת אַתָּה אוֹמֵר. אַף הוּא, כֵּיוָן שֶׁרוֹאֶה אוֹתוֹ מַשְׁגִּיחַ לִדְבָרָיו, הוּא מִתְקָרֵב אֶצְלוֹ וְנוֹשֵׂא וְנוֹתֵן עִמּוֹ כָּאוֹרֵחַ הַזֶּה הָרָגִיל עִמּוֹ לִפְרָקִים, וְאוֹמֵר לוֹ, אָחִי, שֶׁמָּא עָבַרְתָּ מִמָּקוֹם פְּלוֹנִי, רָאִיתָ שָׁם צוּרוֹת נָאוֹת וּבְרִיּוֹת מְפֹאָרוֹת, רָאִיתָ שָׁם שְׂחֹק וְלֵיצָנוּת שֶׁאָדָם מִשְׁתַּדֵּל בָּהֶן אֶת חַיֵּי הַהֶבֶל הַזֶּה, אַשְׁרֵי מִי שֶׁעוֹבֵר מִשָּׁם וְרוֹאֶה אֶת מַעֲשֵׂיהֶן, וּמְמַלֵּט אֶת נַפְשׁוֹ מֵהֶם, כַּמָּה הוּא זוֹכֶה לְנַפְשׁוֹ. וְכֵן הוֹלֵךְ וּמְשַׁדֵּל אוֹתוֹ בַּדְּבָרִים הַלָּלוּ, עַד שֶׁמְּסִיתוֹ לֵילֵךְ לְשָׁם, וְאַף

---

1 בראשית יא ד   2 תהלים א א   3 בראשית יג יג   4 שופטים טז כה
5 בראשית רבא כב יב   5 רחוב   6 פירוש, זה שלי.

הוּא הוֹלֵךְ עִמּוֹ וְאֵינוֹ מַנִּיחוֹ. כֵּיוָן שֶׁהוֹלִיכוֹ לְשָׁם, מַחֲלִיק אֵלָיו בְּעֵינָיו, לִמְצֹא עֲוֹנוֹ לִשְׂנֹא, וַהֲרֵי הוּא נַעֲשָׂה לוֹ כְּבַעַל־הַבַּיִת הַנַּעֲשָׂה סַרְסוּר בֵּין שְׁנֵי תַגָּרִים.

הִתְחִיל לְמַתֵּק לְפָנָיו אֶת הָעֲבֵרוֹת וְאוֹמֵר לוֹ, רְאֵה הַמָּמוֹן הַזֶּה, כַּמָּה הוּא חָבִיב, זוֹנָה זוֹ כַּמָּה הִיא נָאָה, הֶעָוֹן הַזֶּה כַּמָּה הוּא מָתוֹק, מִמִּי אַתָּה יָרֵא, אֵין מִי רוֹאֶה אוֹתְךָ וְאֵין מִי יוֹדִיעֲךָ לַבְּרִיּוֹת. שֶׁמָּא תֹאמַר אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם רוֹאֶה אוֹתְךָ, עָזַב יְיָ אֶת־הָאָרֶץ. וְכִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יְהֵא מְרַחֵם עַל כַּמָּה בְרִיּוֹת נָאוֹת שֶׁבָּרָא בְעוֹלָמוֹ?! מַה שֶּׁדַּי לְאֵלּוּ דַּי גַּם לָךְ. וְהוֹלֵךְ וּמֵסִית אוֹתוֹ בַּדְּבָרִים הַלָּלוּ, עַד שֶׁהוּא נִכְשָׁל בַּעֲבֵרָה וּמְאַבֵּד חַיָּיו מִן הָעוֹלָם. וּלְאַחַר שֶׁהִכְשִׁילוֹ וּלְכָדוֹ בִּמְצוֹדָתוֹ, יוֹשֵׁב וּמִתְהוֹלֵל עָלָיו. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [1]כִּי־הִלֵּל רָשָׁע עַל־תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ וּבֹצֵעַ בֵּרֵךְ נִאֵץ יְיָ, זֶה יֵצֶר־הָרָע שֶׁיּוֹשֵׁב וּמִתְהוֹלֵל עַל הַבְּרִיּוֹת, וּמִתְהַלֵּל בְּעַצְמוֹ עַל שֶׁעָלָה בְיָדוֹ לְהַטְעוֹת אֶת הַבְּרִיּוֹת.

אוֹי לָהֶן לָרְשָׁעִים שֶׁהוֹלְכִין אַחֲרֵי שְׁרִירוּת לִבָּם וְאַחַר מַרְאִית עֵינֵיהֶם, מִפְּנֵי שֶׁהֵן מְרַמִּין לַגּוּף לַחֲטוֹא וְטוֹרְדִין אֶת נַפְשָׁן מִן הָעוֹלָם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]לִבָּא וְעֵינָא תְּרֵין סַרְסוּרֵי דְּחֶטְאָה, שֶׁהָעַיִן רוֹאָה, וְהַלֵּב חוֹמֵד, וְהַגּוּף הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה. נִמְצָא, שֶׁהַלֵּב וְהָעַיִן הֵן מְרַמִּין לַגּוּף לַחֲטוֹא. הוּא שֶׁצִּוָּה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, [3]וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם. וְכָךְ אָמַר שְׁלֹמֹה בְחָכְמָתוֹ, [4]תְּנָה בְנִי לִבְּךָ לִי וְעֵינֶיךָ דְּרָכַי תִּצֹּרְנָה. כְּלוֹמַר, אִם תִּתֵּן לִי לִבְּךָ וְעֵינֶיךָ וְתִשְׁמוֹר אוֹתָם מִלַּחֲטוֹא, נִמְצָא שֶׁכָּל גּוּפְךָ שָׁמוּר מִן הָעֲבֵרוֹת. וּמִתּוֹךְ כָּךְ, אַתָּה שֶׁלִּי, וְאֵין יֵצֶר־הָרָע שׁוֹלֵט בָּךְ.

גָּדוֹל מִי שֶׁמִּתְגַּבֵּר עַל יִצְרוֹ וְזוֹבֵחַ אוֹתוֹ לִפְנֵי בוֹרְאוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּאַגָּדָה, [6]זוֹבֵחַ חַטָּאת זוֹבֵחַ אָשָׁם אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא

1 תהלים י ג   2 ירושלמי ברכות א ה, דף ט א   3 במדבר טו לט   4 משלי כג כו
5 תהלים נ כג   6 ויקרא רבא ט א

זֹבֵחַ תּוֹדָה. יְכַבְּדָנִי אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא יְכַבְּדָנְנִי בִּשְׁתֵּי נוּנִי"ן. שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא זוֹבֵחַ יִצְרוֹ וּמִתְוַדֶּה עַל עֲוֹנוֹתָיו, מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ כִּבֵּד לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא.

וְכָל מִי שֶׁמַּגְבִּיר עָלָיו יֵצֶר־טוֹב, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא רוֹצֶה בּוֹ, וּמַשְׁלִים עִמּוֹ יֵצֶר־הָרָע עַד שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְהַזִּיק לוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]בִּרְצוֹת יְיָ דַּרְכֵי־אִישׁ גַּם־אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה[2], בִּרְצוֹת יְיָ דַּרְכֵי־אִישׁ, זֶה יֵצֶר־טוֹב. גַּם־אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ, זֶה יֵצֶר־הָרָע. בְּנוֹהֵג שֶׁבָּעוֹלָם, אָדָם גָּדֵל עִם חֲבֵרוֹ שְׁתַּיִם שָׁלֹשׁ שָׁנִים בִּכְרַךְ אֶחָד, וְהוּא קוֹשֵׁר בּוֹ אַהֲבָה. וְיֵצֶר־הָרָע גָּדֵל עִם הָאָדָם מִנְּעוּרָיו וְעַד זִקְנָתוֹ וּמְבַקֵּשׁ לְהַכְשִׁילוֹ וּלְהַפִּילוֹ. תֵּדַע שֶׁכֵּן, שֶׁהֲרֵי *יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל שִׁמֵּשׁ בִּכְהֻנָּה גְדוֹלָה שְׁמוֹנִים שָׁנָה וּלְבַסּוֹף נַעֲשָׂה צְדוֹקִי.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]לְמָה יֵצֶר־הָרָע דּוֹמֶה, לְצוּר גָּבוֹהַּ שֶׁהוּא עוֹמֵד בְּפָרָשַׁת דְּרָכִים וְהָיוּ בְּנֵי־אָדָם נִכְשָׁלִין בּוֹ. אָמַר לָהֶן הַמֶּלֶךְ, סַתְּתוּ בוֹ קִמְעָא קִמְעָא עַד שֶׁתָּבוֹא הַשָּׁעָה וַאֲנִי מַעֲבִירוֹ מִן הָעוֹלָם. כָּךְ אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְיִשְׂרָאֵל, בָּנַי, יֵצֶר־הָרָע הַזֶּה, מִכְשׁוֹל הוּא לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וְאָמַר סֹלּוּ־סֹלּוּ פַּנּוּ־דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי. אֶלָּא, סַתְּתוּ בוֹ קִמְעָא קִמְעָא עַד שֶׁתָּבוֹא הַשָּׁעָה וַאֲנִי מַעֲבִירוֹ מִן הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וַהֲסִירוֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְגוֹ'.

וְעוֹד אָמְרוּ, [6]לֶעָתִיד לָבוֹא, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מֵבִיא יֵצֶר־הָרָע וְשׁוֹחֲטוֹ בִּפְנֵי הַצַּדִּיקִים וּבִפְנֵי הָרְשָׁעִים. צַדִּיקִים נִדְמֶה לָהֶן כְּהַר גָּבוֹהַּ, וּרְשָׁעִים נִדְמֶה לָהֶן כְּחוּט הַשַּׂעֲרָה. הַלָּלוּ בוֹכִין, וְהַלָּלוּ בוֹכִין. צַדִּיקִים בּוֹכִים וְאוֹמְרִין, הֵיאַךְ יָכוֹלְנוּ לִכְבּוֹשׁ הַר גָּבוֹהַּ זֶה. וּרְשָׁעִים בּוֹכִין וְאוֹמְרִים, הֵיאַךְ לֹא יָכוֹלְנוּ לִפְסוֹק חוּט הַשַּׂעֲרָה זֶה. וְאַף הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא

1 משלי טז ז 2 פסיקתא דרב כהנא בשלח פ 3 פסיקתא דרב כהנא קסה א
4 ישעיה נז יד 5 יחזקאל לו כו 6 סוכה נב א * ברכות כט א

תָּמֵהַּ עִמָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]כִּי יִפָּלֵא בְּעֵינֵי שְׁאֵרִית הָעָם הַזֶּה בַּיָּמִים הָהֵם גַּם־בְּעֵינַי יִפָּלֵא נְאֻם יְיָ צְבָאוֹת.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גְדוֹלָה טִפְּשׁוּתָן שֶׁל בְּרִיּוֹת. שֶׁבְּכָל יוֹם וּבְכָל שָׁעָה אָדָם מְחַכֶּה לָמוּת וְאֵינֶנּוּ בָּטוּחַ בְּעַצְמוֹ מִן הַמִּיתָה, וְהוּא נֹסַּת אַחַר יֵצֶר־הָרָע שֶׁהוּא מְסִיתוֹ וּמַחֲטִיאוֹ וּמְחַיְּבוֹ לְגֵיהִנֹּם, וְיוֹדֵעַ בּוֹ וּמַכִּיר מַעֲשָׂיו וְאֵינוֹ נִזְהָר מִמֶּנּוּ.

בָּנַי, הִתְגַּבְּרוּ עַל יִצְרְכֶם וְהִלָּחֲמוּ בוֹ, וְאַל תַּרְפּוּ יְדֵיכֶם מִמֶּנּוּ, אֲפִילוּ שָׁעָה אַחַת, וְאַל תִּתְעַצְּלוּ לְנַצְּחוֹ, כִּי מִלְחֶמֶת יֵצֶר־הָרָע הִיא הַנִּקְרֵאת מִלְחָמָה גְדוֹלָה. אַשְׁרֵי מִי שֶׁזָּכָה לְנַצְּחוֹ.

וְתִרְאוּ דְּבַר־פֶּלֶא. כִּי, אִם יֵשׁ לוֹ לָאָדָם אוֹיֵב וּמִתְגָּרֶה בּוֹ וְנוֹצֵחַ אוֹתוֹ פַּעַם וּפַעֲמַיִם וְשָׁלֹשׁ, אָז יִרֶף מִמֶּנּוּ אוֹ יַשְׁלִים עִמּוֹ. אֲבָל יֵצֶר־הָרָע, אֵין מַסְפִּיק לוֹ לָאָדָם לְנַצְּחוֹ אֶלֶף פְּעָמִים, וּבְכָל יוֹם וָיוֹם הוּא מִתְגָּרֶה עָלָיו לְהַחֲטִיאוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]וְאַל תַּאֲמִין בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ. וְהָעִנְיָן, מִפְּנֵי שֶׁכָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הָאָדָם חַי עַל הָאֲדָמָה, יֶאֱרוֹב לוֹ וְנִלְחָם עִמּוֹ כְּדֵי לְהַחֲטִיאוֹ. לָכֵן בָּנַי, אַל תַּעְלִימוּ עֵינֵיכֶם מִמֶּנּוּ וְאַל תִּתְּנוּ שֵׁנָה לְעֵינֵיכֶם וּלְעַפְעַפֵּיכֶם תְּנוּמָה עַד שֶׁתְּנַצְּחוּהוּ. כִּי, אִם חַס־וְשָׁלוֹם הוּא יְנַצַּח אֶתְכֶם, יְמִיתְכֶם וִיטְרִידְכֶם מֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְאִם יְנַצַּחְכֶם בַּקַּלָּה שֶׁבַּקַּלּוֹת, סוֹף שֶׁיְּנַצַּח אֶתְכֶם בַּחֲמוּרָה שֶׁבַּחֲמוּרוֹת. [3]שֶׁכָּךְ אֻמָּנוּתוֹ שֶׁל יֵצֶר־הָרָע, הַיּוֹם אוֹמֵר לוֹ לָאָדָם עֲשֵׂה כָּךְ, וּלְמָחָר אוֹמֵר לוֹ עֲשֵׂה כָּךְ וְכָךְ, עַד שֶׁיְּסִיתוֹ לַעֲבוֹר עַל הָעֲרָיוֹת וְלַעֲבוֹד עֲבוֹדָה־זָרָה. וְאִם תִּשְׁתַּדְּלוּ תָמִיד לְנַצְּחוֹ וּתְנַצְּחוּהוּ מְעַט הַיּוֹם וּמְעַט לְמָחָר, אוֹתוֹ־הַמְּעַט יַעֲלֶה לְדָבָר גָּדוֹל, כִּי לֹא יַעֲמוֹד לִפְנֵיכֶם, וְיִפָּרֵד מִכֶּם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ.

וְאִם יֹאמַר אָדָם, טוֹב לוֹ לָאָדָם לֶאֱכוֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׂמוֹחַ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּלְקַבֵּל כָּל הֲנָאוֹתָיו מִמֶּנּוּ וּלְהַשִּׂיג אֶת כָּל תַּאֲווֹתָיו

---

1 זכריה ח ו	2 אבות ב ד	3 שבת קה ב	4 בראשית ד ז

וּלְמַלֹּאת נַפְשׁוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר יִשְׁאֲלוּ עֵינָיו, כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר הָאָדָם הוֹלֵךְ שָׁם וְלֵית דִּין וְלֵית דַּיָּן, כְּבָר נֶאֱמַר עַל יְדֵי שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם, [1]שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ וִיטִיבְךָ לִבְּךָ בִּימֵי בְחוּרוֹתֶיךָ וְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבְּךָ וּבְמַרְאֵה עֵינֶיךָ וְדָע כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה יְבִיאֲךָ הָאֱלֹהִים בַּמִּשְׁפָּט. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]בִּקְשׁוּ חֲכָמִים לִגְנוֹז סֵפֶר קֹהֶלֶת מִפְּנֵי שֶׁמָּצְאוּ בוֹ דְּבָרִים שֶׁהֵן מָטִין לְמִינוּת. אָמְרוּ, כָּךְ הָיָה שְׁלֹמֹה צָרִיךְ לוֹמַר [1]שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ וִיטִיבְךָ לִבְּךָ בִּימֵי בְחוּרוֹתֶיךָ וְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבְּךָ וּבְמַרְאֵה עֵינֶיךָ?! מֹשֶׁה אָמַר, [3]וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם. וּשְׁלֹמֹה אָמַר, [1]וְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבְּךָ וּבְמַרְאֵה עֵינֶיךָ, הֻתְּרָה הָרְצוּעָה, לֵית דִּין וְלֵית דַּיָּן?! וְכֵיוָן שֶׁאָמַר, [1]וְדָע כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה יְבִיאֲךָ הָאֱלֹהִים בַּמִּשְׁפָּט, אָמְרוּ, יָפֶה אָמַר שְׁלֹמֹה.

בָּנַי, תִּשְׁמְרוּ עַצְמְכֶם מִן הָעֲרָיוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהָאָדָם מִתְפַּתֶּה אַחֲרֵיהֶן וְנַפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם מְחַמַּדְתָּן בְּיוֹתֵר. וְכָל מִי שֶׁמִּתְפַּתֶּה אַחֲרֵיהֶן, סוֹפוֹ נִטְרָד מִן הָעוֹלָם הַבָּא, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִן הַמִּצְוֹת הַחֲמוּרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה. תֵּדַע שֶׁכֵּן, שֶׁהֲרֵי הַתּוֹרָה רִבְּתָה עַל הָעֲרָיוֹת שְׁמִירָה לִפְנֵיהֶן וּשְׁמִירָה לְאַחֲרֵיהֶן, לוֹמַר, שֶׁיְּהֵא אָדָם נִזְהָר וְנִשְׁמָר מֵהֶן בְּיוֹתֵר. שְׁמִירָה לִפְנֵיהֶן, דִּכְתִיב, [4]וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְיָ. וּשְׁמִירָה לְאַחֲרֵיהֶן, דִּכְתִיב, [5]וּשְׁמַרְתֶּם אַתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי וְלֹא תַעֲשׂוּ מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה הָאֶזְרָח וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם. שְׁתֵּי שְׁמִירוֹת הַלָּלוּ לָמָּה? שְׁמִירָה לָאִישׁ וּשְׁמִירָה לָאִשָּׁה. שְׁמִירָה מֵאִשְׁתּוֹ, וּשְׁמִירָה מֵאִשָּׁה אַחֶרֶת. שְׁמִירָה בָּעֵינַיִם, וּשְׁמִירָה בַּלֵּב. שְׁמִירָה בַּשְּׂפָתַיִם, וּשְׁמִירָה בַּמַּעֲשֶׂה. שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁאָדָם נוֹתֵן אֶת עֵינָיו לְהִסְתַּכֵּל בָּאִשָּׁה, הֲרֵי לִבּוֹ מִתְאַוֶּה לָהּ, וְהוּא כָּרוּךְ אַחֲרֶיהָ. וּמִתּוֹךְ שֶׁאָדָם מַרְבֶּה עִמָּהּ שְׂחוֹק וְקַלּוּת־

1 קהלת יא ט 2 קהלת רבא א ד 3 במדבר טו לט 4 ויקרא יח ה
5 שם שם כו

רֹאשׁ, סוֹף שֶׁבָּא לִידֵי הֶרְגֵּל עֲבֵרָה. לְפִיכָךְ, רִבְּתָה עָלֶיהָ הַתּוֹרָה שְׁמִירוֹת הַרְבֵּה. וּמַהוּ [1]וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקֹּתַי, [2]עֲשׂוּ מִשְׁמֶרֶת לְמִשְׁמַרְתִּי, כְּגוֹן שְׁנִיּוֹת לָעֲרָיוֹת, שֶׁהֵן מִדִּבְרֵי־סוֹפְרִים.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]שֶׁלֹּא תֹאמַר, כָּל מִי שֶׁנּוֹאֵף בְּגוּפוֹ בִּלְבָד נִקְרָא נוֹאֵף, אֶלָּא אֲפִילּוּ הַנּוֹאֵף בְּעֵינָיו, נִקְרָא נוֹאֵף, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וְעֵין נֹאֵף שָׁמְרָה נֶשֶׁף וְגוֹ׳. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [5]וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם. הֲרֵי כְּבָר לָמַדְנוּ, שֶׁכָּל מִי שֶׁתָּר הָעֲבֵרָה בַּלֵּב וּבָעֵינַיִם, נִקְרָא זוֹנֶה.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשֶׁה עָנְשָׁהּ שֶׁל עֲבֵרָה. [6]שֶׁאֵין לְךָ שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא הֶעֱמִיד מֶלֶךְ אוֹ שׁוֹפֵט, חוּץ מִשֵּׁבֶט שִׁמְעוֹן שֶׁלֹּא הֶעֱמִיד לֹא מֶלֶךְ וְלֹא שׁוֹפֵט בִּשְׁבִיל הַחֵטְא שֶׁעָשָׂה זִמְרִי בַּשִּׁטִּים עִם הַמִּדְיָנִית, לְלַמֶּדְךָ כַּמָּה קָשָׁה הַזְּנוּת. כֵּיצַד? עָתְנִיאֵל מִשֵּׁבֶט יְהוּדָה, אֵהוּד מִשֵּׁבֶט בִּנְיָמִין, דְּבוֹרָה וּבָרָק מֵהַר אֶפְרַיִם וּמִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי, גִּדְעוֹן מִשֵּׁבֶט מְנַשֶּׁה, וַאֲבִימֶלֶךְ בְּנוֹ אַחֲרָיו, תּוֹלָע בֶּן פּוּאָה מִשֵּׁבֶט יִשָּׂשכָר, יָאִיר הַגִּלְעָדִי מֵחַוּוֹת יָאִיר מִשֵּׁבֶט מְנַשֶּׁה, וְכֵן יִפְתָּח מִיּוֹשְׁבֵי גִלְעָד, אִבְצָן מִבֵּית־לֶחֶם יְהוּדָה, אֵילוֹן מִשֵּׁבֶט זְבוּלוּן, עַבְדּוֹן בֶּן הִלֵּל מִשֵּׁבֶט אֶפְרַיִם, שִׁמְשׁוֹן מִשֵּׁבֶט דָּן, עֵלִי וּשְׁמוּאֵל מִשֵּׁבֶט לֵוִי, מִבִּנְיָמִין יָצְאוּ מְלָכִים, וּמִיהוּדָה יָצְאוּ מְלָכִים, וּמֵאֶפְרַיִם יָרָבְעָם, וּמִמְּנַשֶּׁה יֵהוּא בֶּן־נִמְשִׁי. אֲבָל שִׁמְעוֹן, לֹא הֶעֱמִיד לֹא מֶלֶךְ וְלֹא שׁוֹפֵט, בִּשְׁבִיל עֲוֹן הַזְּנוּת שֶׁל זִמְרִי.

וְלֹא עוֹד אֶלָּא, כָּל מִי שֶׁהוּא לָהוּט אַחַר בֻּלְמוּס שֶׁל עֲרָיוֹת, הוּא מְאַבֵּד אֶת נַפְשׁוֹ וְטוֹרְדָהּ מֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]נֹאֵף אִשָּׁה חֲסַר־לֵב מַשְׁחִית נַפְשׁוֹ הוּא יַעֲשֶׂנָּה.

וְכָל מִי שֶׁבָּא דְבַר־עֲבֵרָה לְיָדוֹ וּפֵרַשׁ מִמֶּנָּה מֵאַהֲבַת־הַבּוֹרֵא לֹא מִיִּרְאַת־אֲנָשִׁים, זוֹכֶה וְעוֹלֶה לִגְדֻלָּה. תֵּדַע שֶׁכֵּן,

1 ויקרא יח כו
2 יבמות כא א
3 ויקרא רבא כג יב
4 איוב כד טו
5 במדבר טו לט
6 מדרש תדשא ח
7 משלי ו לב

שֶׁלֹּא עָלָה יוֹסֵף הַצַּדִּיק לִגְדֻלָּה, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁפֵּרַשׁ מִן הָעֲבֵרָה מֵאֲדוֹנָתוֹ אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר.

בָּנַי, בּוֹאוּ וּרְאוּ כַּמָּה הָאִשָּׁה הַזּוֹנָה קָשָׁה שֶׁהִיא מָרָה מִן הַמָּוֶת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הִיא מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ. [2]מְצוֹדִים, בָּעוֹלָם־הַזֶּה. וַחֲרָמִים, לָעוֹלָם־הַבָּא. לִבָּהּ, שֶׁכָּל לִבָּהּ אֵינוֹ אֶלָּא לְדִבְרֵי תִפְלוּת וְזִמָּה. אֲסוּרִים יָדֶיהָ, תּוֹפֶשֶׂת אֶת הָאָדָם בַּשּׁוּק וְאוֹמֶרֶת לוֹ, בּוֹא עָלַי וּשְׁכַב עִמִּי. [2]מָשָׁל לְכַלְבְּתָא נַשְׁכָנִית שֶׁהִיא נוֹשֶׁכֶת אֶת הָעוֹבְרִים וְהַשָּׁבִים. מֶה עָשׂוּ לָהּ בְּעָלֶיהָ? עָשׂוּ לָהּ שַׁלְשֶׁלֶת, וְאַף־עַל־פִּי־כֵן הָיְתָה מְקָרַעַת בְּבִגְדֵיהֶן, וְאִלְמָלֵא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב, אֲסוּרִים יָדֶיהָ, לֹא הָיָה הָאָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד בָּהּ. [1]טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה, זֶה יוֹסֵף. [1]וְחוֹטֵא יִלָּכֶד בָּהּ, זֶה זִמְרִי.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בְּאִשָּׁה זוֹנָה שֶׁתּוֹפֶסֶת אֶת הָאָדָם בְּחֶלְקַת לְשׁוֹנָהּ וְרַכּוּת שְׂפָתֶיהָ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]כִּי נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתֵי זָרָה וְחָלָק מִשֶּׁמֶן חִכָּהּ. אֵלּוּ שִׂפְתֵי זוֹנָה שֶׁהֵן מְתוּקִין כַּנֹּפֶת לְהַטְעוֹת אֶת הַבְּרִיּוֹת. מַה כְּתִיב בַּתְרֵהּ, [4]וְאַחֲרִיתָהּ מָרָה כַלַּעֲנָה חַדָּה כְּחֶרֶב פִּיּוֹת, שֶׁכְּפִי עֲרֵבוּתָהּ שֶׁל עֲבֵרָה, תִּהְיֶה מְרִירוּתָהּ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמְּבִיאָתוֹ לִידֵי מִיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]כִּי־רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה וַעֲצֻמִים כָּל־הֲרֻגֶיהָ.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [6]מַאי דִּכְתִיב [4]וְאַחֲרִיתָהּ מָרָה כַלַּעֲנָה חַדָּה כְּחֶרֶב פִּיּוֹת, מַה הַחֶרֶב הַזֶּה אוֹכֶלֶת מִשְּׁנֵי צְדָדֶיהָ, כָּךְ הַזּוֹנָה מְאַבֶּדֶת חַיָּיו שֶׁל אָדָם מֵהָעוֹלָם־הַזֶּה וּמֵעוֹלָם־הַבָּא. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [7]רַגְלֶיהָ יֹרְדוֹת מָוֶת שְׁאוֹל צְעָדֶיהָ יִתְמֹכוּ. רַגְלֶיהָ יֹרְדוֹת מָוֶת, בָּעוֹלָם הַזֶּה. שְׁאוֹל צְעָדֶיהָ יִתְמֹכוּ, לָעוֹלָם־הַבָּא. וְכָךְ אָמַר בֶּן־סִירָא, [8]הַעְלֵם עֵינֶיךָ מֵאֵשֶׁת־חֵן, פֶּן תִּלָּכֵד בִּמְצוֹדָתָהּ. אַל תֵּט אֶצְלָהּ

1 קהלת ז כו 2 ילקוט שמעוני חלק ב׳ תתקע״ה, תנחומא נשא ב 3 משלי ה ג
4 שם שם ד 5 שם ז כו 6 מדרש משלי ה ד 7 משלי ה ה 8 יבמות סג ב

עִם בַּעְלָהּ לִמְסוֹךְ עִמּוֹ יַיִן וְשֵׁכָר, כִּי בְּתֹאַר אִשָּׁה יָפָה רַבִּים הָשְׁחָתוּ, וַעֲצוּמִים כָּל הֲרוּגֶיהָ.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשֶׁה עָנְשָׁהּ שֶׁל עֲבֵרָה. שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא לָהוּט אַחַר הָעֲבֵרָה, גּוֹרֵם לְעַצְמוֹ שֶׁתִּנָּטֵל מִמֶּנּוּ הוֹד שְׁכִינָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]פֶּן־תִּתֵּן לַאֲחֵרִים הוֹדֶךָ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, מִכֵּיוָן שֶׁנִּטַּל מִמֶּנּוּ הוֹד שְׁכִינָה, מַלְאֲכֵי־חַבָּלָה מוֹשְׁלִין עָלָיו וְדָנִין אוֹתוֹ בְּאַכְזְרִיּוּת, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וּשְׁנֹתֶךָ לְאַכְזָרִי.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]אַל תְּהִי רָגִיל בִּנְדָרִים, שֶׁסּוֹפְךָ לִמְעוֹל בִּשְׁבוּעוֹת. אַל תְּהֵא רָגִיל אֵצֶל כֹּהֵן עַם־הָאָרֶץ, שֶׁסּוֹפְךָ לְהַאֲכִילְךָ תְּרוּמָה. וְאַל תַּרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה, שֶׁסּוֹפְךָ בָּא לִידֵי נִאוּף. וְכָל הַצּוֹפֶה בַּנָּשִׁים, סוֹף שֶׁהוּא בָּא לִידֵי עֲבֵרָה. וְכָל הַמִּסְתַּכֵּל אֲפִילּוּ בַּעֲקֵבָהּ שֶׁל אִשָּׁה, הֲוָיִן לוֹ בָּנִים שֶׁאֵינָן מְהֻגָּנִין.

דָּבָר קָשֶׁה הוּא הַזְּנוּת וְשָׂנְאוּי מְאֹד בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]בָּגְדָה יְהוּדָה וְתוֹעֵבָה נֶעֶשְׂתָה בְיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשָׁלָיִם כִּי חִלֵּל יְהוּדָה קֹדֶשׁ יְיָ אֲשֶׁר אָהֵב וּבָעַל בַּת־אֵל נֵכָר. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה[4], בָּגְדָה יְהוּדָה, זוֹ עֲבוֹדָה־זָרָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [5]כֵּן בְּגַדְתֶּם בִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל. וְתוֹעֵבָה נֶעֶשְׂתָה בְיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשָׁלָיִם, זֶה מִשְׁכַּב־זָכוּר. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [6]וְאֶת־זָכָר לֹא תִשְׁכַּב מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה הִיא. כִּי חִלֵּל יְהוּדָה קֹדֶשׁ יְיָ אֲשֶׁר אָהֵב, זוֹ זוֹנָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [7]וְלֹא־יִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וּבָעַל בַּת־אֵל נֵכָר, זֶה הַבָּא עַל הַגּוֹיָה. וּכְתִיב בַּתְרֵהּ, [8]יַכְרֵת יְיָ לָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָּה עֵר וְעֹנֶה מֵאָהֳלֵי יַעֲקֹב וּמַגִּישׁ מִנְחָה לַייָ צְבָאוֹת. אִם תַּלְמִיד־חָכָם הוּא, לֹא יִהְיֶה לוֹ לֹא עֵר בַּחֲכָמִים וְלֹא עֹנֶה בַּתַּלְמִידִים. וְאִם כֹּהֵן הוּא, לֹא יִהְיֶה לוֹ בֵּן מַגִּישׁ מִנְחָה לַייָ צְבָאוֹת. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, כָּל מִי שֶׁבָּא עַל הַגּוֹיָה, כְּאִלּוּ נִתְחַתֵּן לַעֲבוֹדָה־זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וּבָעַל

1 משלי ה ט, במדרש 2 נדרים כ א 3 מלאכי ב יא 4 סנהדרין פב א
5 ירמיה ג כ 6 ויקרא יח כב 7 דברים כג יח 8 מלאכי ב יב

בַּת־אֵל נֵכָר. וְכִי בַּת יֵשׁ לוֹ לְאֵל נֵכָר?! אֶלָּא, זֶה הַבָּא עַל הַגּוֹיָה.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]הַבּוֹעֵל אֲרַמִּית, קַנָּאִין פּוֹגְעִין בּוֹ בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה. כְּלוֹמַר, מִי שֶׁמְּקַנֵּא לָאֵל, יֵשׁ לוֹ רְשׁוּת לְהָרְגוֹ בְּשָׁעָה שֶׁעוֹבֵר הָעֲבֵרָה, כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה פִּינְחָס לְזִמְרִי שֶׁהֲרָגוֹ בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשֶׁה הַנִּאוּף. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [2]הַנּוֹאֵף וְהַנּוֹאֶפֶת עוֹבְרִין עַל עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת. עַל [3]אָנֹכִי, כֵּיצַד? שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא בָּא עַל הָעֶרְוָה, כְּאִלּוּ כּוֹפֵר בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]כִּחֲשׁוּ בַּייָ וַיֹּאמְרוּ לוֹא־הוּא. [5]לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי וְגוֹ', [6]כִּי אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא, וּשְׁתֵּי פְּעָמִים אָמוּר בְּסוֹטָה [7]וְקִנֵּא וְקִנֵּא. וְלָמָּה שְׁתֵּי פְּעָמִים? שֶׁהוּא מְקַנֵּא לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא וּלְבַעְלָהּ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [8]כִּי־מִנְחַת קְנָאֹת הוּא, שֶׁהֵן שְׁתֵּי קְנָאוֹת. [9]לֹא תִשָּׂא, שֶׁהוּא נוֹאֵף עִם הָאִשָּׁה וְנִשְׁבַּע עַל שֶׁקֶר. [10]כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ, שֶׁהַוָּלָד הַנּוֹלָד מִן הָעֶרְוָה, עוֹמֵד וּמְכַבֵּד לְמִי שֶׁאֵינוֹ אָבִיו, וּמַכֶּה וּמְקַלֵּל לְמִי שֶׁהוּא אָבִיו כְּסָבוּר שֶׁאֵינוֹ אָבִיו. [11]לֹא תִּרְצָח, שֶׁהַנּוֹאֵף נִכְנָס עַל־מְנָת שֶׁאִם יִתָּפֵשׂ, לַהֲרוֹג אוֹ לֵהָרֵג. [12]לֹא תִנְאָף, שֶׁהֲרֵי הוּא נוֹאֵף. [13]לֹא תִגְנֹב, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, [14]מַיִם־גְּנוּבִים יִמְתָּקוּ וְלֶחֶם סְתָרִים יִנְעָם. [15]לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר, שֶׁהוּא נוֹאֵף עִם אֵשֶׁת חֲבֵרוֹ, וְהִיא אוֹמֶרֶת לְבַעְלָהּ מִמְּךָ אֲנִי מְעֻבֶּרֶת. [16]לֹא תַחְמוֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ, שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא חוֹמֵד אֵשֶׁת חֲבֵרוֹ וְנוֹאֲפָהּ, חוֹמֵד כֹּל שֶׁלַּחֲבֵרוֹ. כֵּיצַד? שֶׁהוּא נוֹאֵף עִמָּהּ וְהוֹלֵךְ לוֹ, וְהִיא יוֹלֶדֶת מִמֶּנּוּ, וְסָבוּר בַּעְלָהּ שֶׁהוּא בְנוֹ. בָּא לְהִפָּטֵר מִן הָעוֹלָם, עוֹשֶׂה דְּיָתֵיקִי וּמוֹרִישׁוֹ בְּכָל שֶׁלּוֹ, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ שֶׁאֵינוֹ מִמֶּנּוּ, וְנִמְצָא הַנּוֹאֵף חוֹמֵד כֹּל שֶׁלַּחֲבֵרוֹ. [17]זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ, כֵּיצַד? שֶׁהַרְבֵּה

---

1 סנהדרין פא ב	2 במדבר רבא ט ח, ילקוט חלק א' תש"ד	3 שמות כ ב
4 ירמיה ה יב	5 שמות כ ג	6 שם שם ה	7 במדבר ה יד	8 שם שם טו
9 שמות כ ז	10 שם שם יב	11 שם שם יג	12 שם שם יד	13 שם שם טו
14 משלי ט יז	15 שמות כ טז	16 שם שם יז	17 שם שם ח

פְּעָמִים, כֹּהֵן יֵשׁ לוֹ כֹּהֶנֶת, וְיִשְׂרָאֵל נִכְנָס עָלֶיהָ וְהִיא יוֹלֶדֶת מִיִּשְׂרָאֵל וּסְבוּרִים שֶׁהוּא בְּנוֹ שֶׁל כֹּהֵן, וְעָמַד אוֹתוֹ הַתִּינוֹק וְגָדַל, וּמְשַׁמֵּשׁ בְּבֵית־הַמִּקְדָּשׁ בַּשַּׁבָּת, וְאֵינוֹ אֶלָּא יִשְׂרָאֵל, וְנִמְצָא מְחַלֵּל אֶת הַשַּׁבָּת.

[1]וּמַעֲשֶׂה בְּרָשָׁע אֶחָד שֶׁחָמַד אֵשֶׁת שְׁכֵנוֹ, וְהִיא הָיְתָה יְפַת־תֹּאַר וְטוֹבַת־שֵׂכֶל. דִּבֵּר עִמָּהּ פַּעַם וּשְׁתַּיִם אִם תִּשְׁמַע לוֹ, וְהָיְתָה מְמָאֶנֶת לוֹ, לְפִי שֶׁאֵשֶׁת־אִישׁ הָיְתָה. פַּעַם אַחַת הָלַךְ בַּעְלָהּ לְמָקוֹם אֶחָד וְעֶרֶב־שַׁבָּת הָיָה. עָמַד אוֹתוֹ־רָשָׁע בְּלֵיל שַׁבָּת וְחָתַר אֶת בֵּיתוֹ, וַאֲנָסָהּ וְשָׁכַב עִמָּהּ, וְאַחַר־כָּךְ הֲרָגָהּ כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּצְעַק וְתַגִּיד אֶת קְלוֹנוֹ, וְגָנַב כָּל מַה שֶּׁבַּבַּיִת וְהָלַךְ לוֹ. הֲרֵי עָבַר עַל זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת, וְעַל לֹא תִרְצָח, וְעַל לֹא תִנְאָף, וְעַל לֹא תִגְנוֹב, וְעַל לֹא תַחְמוֹד. לְמָחָר, בָּאוּ הַשְּׁכֵנִים וְרָאוּ אֶת הַמַּחְתֶּרֶת. נִכְנְסוּ לַבַּיִת וּמָצְאוּ אֶת הָאִשָּׁה שֶׁהִיא נֶהֱרֶגֶת. אָמְרוּ מִי עָשָׂה זֹאת? לֹא עָשָׂה אֶלָּא פְּלוֹנִי שְׁכֵנָהּ. קְרָאוּהוּ וְאָמְרוּ לוֹ, לָמָּה עָשִׂיתָ כָּזֹאת? אָמַר לָהֶן, אֲנִי נִשְׁבָּע לָכֶם שֶׁלֹּא עָשִׂיתִי אָנִי. נִכְנַס לְבֵית־הַכְּנֶסֶת וְנִשְׁבַּע לָהֶן וְעָבַר עַל לֹא תִשָּׂא. מֶה עָשָׂה? שָׂכַר אֶת הָעֵדִים שֶׁל שֶׁקֶר, כְּדֵי שֶׁיָּעִידוּ עַל אֶחָד מִשְּׁכֵנֶיהָ הָאֲחֵרִים שֶׁהוּא עֲשָׂאָהּ, וְעָבַר עַל לֹא תַעֲנֶה. פִּשְׁפְּשׁוּ עַל הַדָּבָר, וְיָדְעוּ שֶׁהוּא עָשָׂה כָּל הַמַּעֲשֶׂה. וְנִתְיָרֵא שֶׁלֹּא יַהַרְגוּהוּ. וּבָרַח לוֹ לַעֲבוֹדָה־זָרָה וְנִשְׁתַּמֵּד, וְכָפַר בֵּאלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל, וְהוֹדָה בַּעֲבוֹדָה־זָרָה, וְעָבַר עַל אָנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה לְךָ. הָיוּ לוֹ אָב וָאֵם, וְהִנִּיחָן וְהָלַךְ לוֹ, וְעָבַר עַל כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ. הֲרֵי שֶׁעָבַר עַל עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת. וּמִי גָּרַם לוֹ? עַל שֶׁחָמַד אֶת הָעֶרְוָה. לָמֶדְךָ, [2]שֶׁמִּצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה וַעֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשֶׁה סַרְסוּרָהּ שֶׁל עֲבֵרָה. שֶׁהָעוֹבֵר עֲבֵרָה, מְאַבֵּד אֶת נַפְשׁוֹ בִּלְבָד. וּמִי שֶׁהוּא סַרְסוּר לִדְבַר עֲבֵרָה, מְאַבֵּד אֶת נַפְשׁוֹ וְנֶפֶשׁ חֲבֵרוֹ הָעוֹבֵר עֲבֵרָה עַל יָדוֹ.

1 למ"מ, ומובא בספר כד הקמח לרבינו בחיי אות חמדה 2 אבות פרק ד ב

צֵא וּלְמַד מִן הַנָּחָשׁ הַקַּדְמוֹנִי שֶׁהֶחֱטִיא אֶת חַוָּה וְנִתְקַלֵּל עִמָּהּ. וְאִם אָדָם וְחַוָּה חָטְאוּ, הַנָּחָשׁ לָמָּה נִתְקַלֵּל? אֶלָּא שֶׁהוּא גָּרַם לָהֶן לַחֲטֹא. [1]שֶׁכָּל הַמַּחֲטִיא אֶת חֲבֵרוֹ, אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, שֶׁלֹּא יְהוּ תַּלְמִידָיו יוֹרְדִין לִבְאֵר שַׁחַת וְהוּא יוֹרֵשׁ גַּן־עֵדֶן. [2]לְפִי שֶׁהַמַּחֲטִיא אֶת חֲבֵרוֹ, קָשֶׁה מִן הַהוֹרְגוֹ. שֶׁהַהוֹרְגוֹ, הוֹרְגוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְהַמַּחֲטִיאוֹ, הוֹרְגוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]מַשְׁגֶּה יְשָׁרִים בְּדֶרֶךְ רָע בִּשְׁחוּתוֹ הוּא־יִפּוֹל וּתְמִימִים יִנְחֲלוּ־טוֹב.

וְכָל מִי שֶׁהוּא לָהוּט אַחַר הַזּוֹנָה, סוֹף שֶׁהוּא מְבַקֵּשׁ כִּכַּר לֶחֶם בְּבֵיתוֹ וְאֵינוֹ מוֹצֵא, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]כִּי בְעַד־אִשָּׁה זוֹנָה עַד־כִּכַּר־לָחֶם. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, כָּל הַבָּא עַל אֵשֶׁת־אִישׁ, אֲפִילוּ לָמַד כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ שֶׁכָּתוּב בָּהּ [5]יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים, הִיא צָדַתּוּ לְגֵיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וְאֵשֶׁת אִישׁ נֶפֶשׁ יְקָרָה תָצוּד.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, *מַהוּ עָנְשָׁהּ שֶׁל אֵשֶׁת־אִישׁ לֶעָתִיד לָבוֹא? בֹּא וּרְאֵה מַה כְּתִיב לְמַטָּה מִן הָעִנְיָן, [7]הֲיַחְתֶּה אִישׁ אֵשׁ בְּחֵיקוֹ וּבְגָדָיו לֹא תִשָּׂרַפְנָה. [8]אִם־יְהַלֵּךְ אִישׁ עַל־הַגֶּחָלִים וְרַגְלָיו לֹא תִכָּוֶינָה. [9]כֵּן הַבָּא אֶל־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא יִנָּקֶה כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ. מַאי תַּקָּנָתוֹ? יֵלֵךְ וִיגַדֵּל יָתוֹם בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וִילַמְּדֵהוּ תוֹרָה וְיִתְעַסֵּק בְּכָל הַמִּצְוֹת, וְיִתְכַּפֵּר לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, עַל־מְנָת שֶׁיַּחֲזוֹר בּוֹ וְיַעֲשֶׂה תְשׁוּבָה. תְּשׁוּבָה לְדָבָר זֶה מִנַּיִן? שֶׁנֶּאֱמַר, [10]שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ׳. אֲפִילוּ כָּפַרְתָּ בָּעִקָּר, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְקַבֶּלְךָ. קַל־וָחֹמֶר, וּמָה אִם הַכּוֹפֵר בָּעִקָּר, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְקַבְּלוֹ בִּתְשׁוּבָה. הַבָּא עַל אֵשֶׁת־אִישׁ, עַל־אַחַת־כַּמָּה־וְכַמָּה שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְקַבְּלוֹ בִּתְשׁוּבָה.

קָשֶׁה עָנְשָׁן שֶׁל עֲרָיוֹת. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [11]כָּל זְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל פְּרוּצִין בָּעֲרָיוֹת, הַשְּׁכִינָה מִסְתַּלֶּקֶת מִבֵּינֵיהֶן,

1 אבות דר' נתן מ ג   2 במדבר רבא כא ה, תנחומא פנחס ג   3 משלי כח י   4 שם ו כו
5 שם ג טו   6 שם ו כו   7 משלי ו כז   8 שם שם כח   9 שם שם כט
10 הושע יד ב   11 סוטה ג ב   * למ"מ.

שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְלֹא־יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ. אֲפִילּוּ עֶרְוַת דִּבּוּר, אָסוּר. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, [2]שֶׁכָּל הָעוֹבֵר עֲבֵרָה, מְלַפַּפְתּוֹ וְהוֹלֶכֶת לְפָנָיו לְיוֹם־הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]יִלָּפְתוּ אָרְחוֹת דַּרְכָּם יַעֲלוּ בַתֹּהוּ וְיֹאבֵדוּ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁקְּשׁוּרָה בוֹ כַּכֶּלֶב, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ. [2]לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ, בָּעוֹלָם הַזֶּה. לִהְיוֹת עִמָּהּ, לָעוֹלָם הַבָּא.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשֶׁה עָנְשָׁהּ שֶׁל עֲבֵרָה. שֶׁאֲפִילּוּ הַצַּדִּיקִים, נֶעֱנָשִׁין עִם עוֹבְרֵי עֲבֵרָה. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, *בְּכָל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא זְנוּת, אַנְדְּרָלָמוּסְיָא** בָּאָה לָעוֹלָם וְהוֹרֶגֶת רָעִים וְטוֹבִים.

וְעוֹד אָמְרוּ, *עַל הַכֹּל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְוַתֵּר, חוּץ מִן הַזִּמָּה. צֵא וּלְמַד, שֶׁעַד שֶׁלֹּא נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ, מַה כְּתִיב, [5]וַיִּרְאוּ בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וְגוֹ׳. מַה כְּתִיב בַּתְרֵהּ, [6]וַיִּנָּחֶם יְיָ כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם בָּאָרֶץ וְגוֹ׳. [7]וַיֹּאמֶר יְיָ אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם וְגוֹ׳.

וְכָל מִי שֶׁגּוֹדֵר אֶת עַצְמוֹ מִן הָעֶרְוָה וְהַזְּנוּת וּמִתְגַּבֵּר עַל יִצְרוֹ, נִקְרָא קָדוֹשׁ. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]מִפְּנֵי־מָה נִסְמְכָה פָּרָשַׁת עֲרָיוֹת לְפָרָשַׁת קְדוֹשִׁים תִּהְיוּ, לְלַמֶּדְךָ שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא גֶּדֶר עֶרְוָה, אַתָּה מוֹצֵא קְדֻשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]אִשָּׁה זֹנָה וַחֲלָלָה וְגוֹ׳. וּסְמִיךְ לֵהּ, [10]וְקִדַּשְׁתּוֹ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [11]אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וַחֲלָלָה זֹנָה וְגוֹ׳. וּסְמִיךְ לֵהּ, [12]וְלֹא־יְחַלֵּל זַרְעוֹ בְּעַמָּיו כִּי אֲנִי יְיָ מְקַדְּשׁוֹ.

וְעוֹד אָמְרוּ, [13]שְׁלֹשָׁה הָיוּ שֶׁבָּרְחוּ מִן הָעֲבֵרָה וְשִׁתֵּף הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שְׁמוֹ בֵּינֵיהֶן, וְאֵלּוּ הֵן, יוֹסֵף וְיָעֵל וּפַלְטִי. יוֹסֵף מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר, [14]עֵדוּת בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ. קְרֵי בֵהּ יָהּ, שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מֵעִיד עָלָיו שֶׁלֹּא נָגַע בְּאִשְׁתּוֹ שֶׁל פּוֹטִיפַר.

---

1 דברים כג טו 2 סוטה ג ב 3 איוב ו יח 4 בראשית לט י 5 שם ו ב 6 שם ו ו
7 שם שם ז 8 ויקרא רבא כד ו 9 ויקרא כא ז 10 שם שם ח 11 שם שם יד
12 שם שם טו 13 ויקרא רבא כג י, ילקוט שמעוני חלק א׳ תקפ"ה בסוף 14 תהלים פא ו
* בראשית רבא כו י, ילקוט חלק א׳ תקפ"ה ** דבר ומגפה

יָעֵל מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרַאת סִיסְרָא וַתֹּאמֶר אֵלָיו סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֵלַי אַל־תִּירָא וַיָּסַר אֵלֶיהָ הָאֹהֱלָה וַתְּכַסֵּהוּ בַּשְּׂמִיכָה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]חִזַּרְנוּ עַל כָּל הַמִּקְרָא כֻּלּוֹ וְלֹא מָצִינוּ כְּלִי שֶׁשְּׁמוֹ שְׂמִיכָה. וּמַהוּ שְׂמִיכָה, שְׁמִי כֹּה. שְׁמִי מֵעִיד עָלֶיהָ שֶׁלֹּא נָגַע בָּהּ אוֹתוֹ־רָשָׁע. פַּלְטִי מִנַּיִן, כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר, [3]וְשָׁאוּל נָתַן אֶת־מִיכַל בִּתּוֹ אֵשֶׁת דָּוִד לְפַלְטִי בֶן־לַיִשׁ. וְכָתוּב אַחֵר אוֹמֵר, [4]וַיִּקָּחֶהָ מֵעִם אִישׁ מֵעִם פַּלְטִיאֵל בֶּן־לָיִשׁ. קָרֵי לֵהּ פַּלְטִי, וּקְרֵי לֵהּ פַּלְטִיאֵל. כִּי נְסִיב, פַּלְטִי. וְכִי יְהִיב, פַּלְטִיאֵל?! אֶלָּא, אֵל מֵעִיד עָלָיו שֶׁלֹּא נָגַע בְּאִשְׁתּוֹ שֶׁל דָּוִד. מֶה עָשָׂה? נָעַץ חֶרֶב בֵּינוֹ לְבֵינָהּ וְאָמַר, כָּל מִי שֶׁעוֹסֵק בְּדָבָר זֶה, יִדָּקֵר בְּחֶרֶב.

וְעוֹד אָמְרוּ, [5]שְׁלֹשָׁה הֵן שֶׁבָּא יִצְרָן לְתָקְפָן וְנִזְדָּרְזוּ עָלָיו בִּשְׁבוּעָה, וְאֵלּוּ הֵן, יוֹסֵף, דָּוִד, וּבֹעַז. יוֹסֵף, דִּכְתִיב, [6]וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים. וְחָטָאתִי לַייָ אֵין כָּתוּב כָּאן, אֶלָּא וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים. בֵּאלֹהִים, אֵינִי עוֹשֶׂה רָעָה זוֹ!

דָּוִד, דִּכְתִיב, [7]וַיֹּאמֶר דָּוִד חַי־יְיָ כִּי אִם־יְיָ יִגָּפֶנּוּ. לְמִי נִשְׁבַּע? לְיִצְרוֹ נִשְׁבַּע. שֶׁהָיָה יִצְרוֹ אוֹמֵר לוֹ, אִלּוּ נָפַלְתָּ אַתָּה בְּיָדוֹ, לֹא הָיָה מְרַחֵם עָלֶיךָ. וּמִן הַתּוֹרָה מֻתָּר לְהָרְגוֹ, שֶׁהֲרֵי רוֹדֵף הוּא. לְפִיכָךְ, קָפַץ וְנִשְׁבַּע.

בֹּעַז, דִּכְתִיב, [8]חַי־יְיָ שִׁכְבִי עַד־הַבֹּקֶר. שֶׁכָּל אוֹתוֹ־הַלַּיְלָה הָיָה יִצְרוֹ מְקַטְרְגוֹ, אַתָּה פָּנוּי וְהִיא פְּנוּיָה, לָמָּה אֵינְךָ פּוֹשֵׁט יָד עָלֶיהָ?! נִשְׁבַּע לְיִצְרוֹ וְאָמַר, חַי־יְיָ אִם אֶגַּע בָּהּ. וְלָהּ אָמַר, [8]שִׁכְבִי עַד־הַבֹּקֶר. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [9]גֶּבֶר־חָכָם בָּעוֹז וְאִישׁ דַּעַת מְאַמֶּץ־כֹּחַ. [5]גֶּבֶר־חָכָם בָּעוֹז, זֶה בֹּעַז. וְאִישׁ דַּעַת מְאַמֶּץ־כֹּחַ, שֶׁנִּזְדָּרֵז עַל יִצְרוֹ בִּשְׁבוּעָה.

בָּנַי, אִם יֵשׁ לָכֶם לְדַבֵּר עִם הָאִשָּׁה, תְּקַצְּרוּ בְּדִבְרֵיכֶם

1 שופטים ד יח 2 ויקרא רבא כג י 3 שמואל א כה מד 4 שמואל ב ג טו
5 ויקרא רבא כג יא 6 בראשית לט ט 7 שמואל א כו י 8 רות ג יג 9 משלי כד ה

וְאַל תַּאֲרִיכוּ עִמָּהּ בִּדְבָרִים. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]וְאַל תַּרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה. [2]וּמָצִינוּ בְּרַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וּפָגַע בִּבְרוּרְיָה אֵשֶׁת רַבִּי מֵאִיר וְשָׁאַל אוֹתָהּ וְאָמַר לָהּ, בִּתִּי, בְּאֵיזֶה דֶּרֶךְ נֵלֵךְ לְלוּד? וְהִיא הֱשִׁיבַתּוּ, גְּלִילִי שׁוֹטֶה, לֹא כָךְ אָמְרוּ חֲכָמִים [1]וְאַל תַּרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה, הָיָה לְךָ לוֹמַר בְּאֵיזוֹ לְלוּד. וְכֵן מָצִינוּ, כְּשֶׁבָּא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְדַבֵּר אֶל חַוָּה, קִצֵּר עִמָּהּ בִּדְבָרִים וְאָמַר לָהּ, [3]מַה־זֹּאת עָשִׂית וְגוֹ׳.

וְלֹא תֹאמַר שֶׁאֵין יֵצֶר־הָרָע מִתְגָּרֶה עַל הָאָדָם אֶלָּא כְּשֶׁהוּא נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן עִמָּהּ בְּדִבְרֵי לֵיצָנוּת וְתִפְלוּת, אֶלָּא אֲפִילוּ לְדַבֵּר עִמָּהּ בִּשְׁאָר דְּבָרִים בְּעָלְמָא כְּדֵי לְהִסְתַּכֵּל בָּהּ, אוֹ אֲפִילוּ לְהִסְתַּכֵּל בָּהּ בְּלֹא לְדַבֵּר עִמָּהּ, אוֹ אֲפִילוּ מְהַרְהֵר עָלֶיהָ בְּלֹא רְאוֹת פָּנֶיהָ, יֵצֶר־הָרָע מִתְגָּרֶה עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת־אִשְׁתּוֹ. [5]מַהוּ עוֹד? נִתּוֹסְפָה לוֹ תַּאֲוָה עַל תַּאֲוָתוֹ. לְשֶׁעָבַר, אִם לֹא הָיָה רוֹאֶה, לֹא הָיָה מִתְאַוֶּה. וְעַכְשָׁיו, בֵּין רוֹאֶה בֵּין שֶׁאֵינוֹ רוֹאֶה, מִתְאַוֶּה.

לְפִיכָךְ, צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לִשְׁמוֹר אֶת עַצְמוֹ מִכָּל דָּבָר הַמֵּבִיא אוֹתוֹ לִידֵי הִרְהוּר עֲבֵרָה. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]כָּל הַמֵּבִיא עַצְמוֹ לִידֵי הִרְהוּר, אֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ בִּמְחִיצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וַיֵּרַע בְּעֵינֵי יְיָ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיָּמֶת גַּם־אֹתוֹ. וּכְתִיב, [8]כִּי לֹא אֵל חָפֵץ רֶשַׁע, אָתָּה, לֹא יְגֻרְךָ רָע. צַדִּיק אַתָּה יְיָ, לֹא יָגוּר בִּמְגוּרְךָ רָע. וְכָל מִי שֶׁמְּגָרֶה יֵצֶר־הָרָע בְּעַצְמוֹ, נִקְרָא מְשֻׁמָּד, [2]שֶׁכֵּן אֻמָּנוּתוֹ שֶׁל יֵצֶר־הָרָע, הַיּוֹם אוֹמֵר לוֹ עֲשֵׂה כָּךְ, וּלְמָחָר אוֹמֵר לוֹ לֵךְ עֲבוֹד עֲבוֹדָה־זָרָה, וְהוֹלֵךְ וְעוֹבֵד.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]כָּל הַמְקַשֶּׁה עַצְמוֹ לָדַעַת, הוּא יְהֵא בְּנִדּוּי, מִפְּנֵי שֶׁמְּגָרֶה בְּעַצְמוֹ יֵצֶר־הָרָע. וְעוֹד אָמְרוּ,

---

1 אבות א ה 2 עירובין נג ב 3 בראשית ג יג 4 שם ד כה 5 בראשית רבא כג ו
6 נדה יג ב 7 בראשית לח י 8 תהלים ה ה

[1]מַאי דִּכְתִיב [2]וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע, שֶׁלֹּא יְהַרְהֵר אָדָם בַּיּוֹם וְיָבוֹא לִידֵי טֻמְאָה בַּלַּיְלָה, [3]וְשֶׁלֹּא יִסְתַּכֵּל אָדָם בְּאִשָּׁה נָאָה וַאֲפִילוּ הִיא פְּנוּיָה, בְּאֵשֶׁת־אִישׁ וַאֲפִילוּ מְכֹעֶרֶת, וְלֹא בְּבִגְדֵי צֶבַע אִשָּׁה, וְלֹא בְּכָל בְּהֵמָה חַיָּה וָעוֹף בְּשָׁעָה שֶׁנִּזְקָקִין זֶה לָזֶה, וַאֲפִילוּ מָלֵא עֵינַיִם כְּמַלְאַךְ־הַמָּוֶת. וְכָל כָּךְ לָמָּה? כְּדֵי שֶׁלֹּא לְגָרוֹת עָלָיו יֵצֶר־הָרָע.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]כָּל הַמְמָרֵק עַצְמוֹ לִדְבַר עֲבֵרָה, פְּצָעִים וְחַבּוּרוֹת יוֹצְאוֹת בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]חַבְּרוֹת פֶּצַע תַּמְרוּק בְּרָע. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁלּוֹקֶה בְּהִדְרָקוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וּמַכּוֹת חַדְרֵי־בָטֶן.

אוֹי לָהֶן לָרְשָׁעִים שֶׁמִּתְגָּאִין בְּלִבָּם וּמִתְפַּתִּין אַחַר יִצְרָן וְאַחַר תַּאֲוַת לִבָּם וְאַחַר מַרְאֵה עֵינֵיהֶם, שֶׁטּוֹרְדִין אֶת עַצְמָן מֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה, וְסוֹפָן יוֹרְשִׁין גֵּיהִנֹּם.

אַשְׁרֵיהֶן הַצַּדִּיקִים שֶׁמַּכְנִיעִין אֶת לִבָּם וּמְדַכְדְּכִין אֶת נַפְשָׁם וּמַשְׁפִּילִין אֶת עַצְמָן וּמְשַׁבְּרִין אֶת רוּחָם לִפְנֵי בּוֹרְאָם, וְזוֹבְחִין אֶת יִצְרָן וּמִתְגַּבְּרִין עָלָיו, וּמִשְׁתַּדְּלִין לְהִתְרַצּוֹת בְּמַעֲשֵׂיהֶן הַנָּאִים לִפְנֵי מִי־שֶׁאָמַר־וְהָיָה־הָעוֹלָם, וְעוֹצְמִין עֵינֵיהֶן כְּדֵי שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת מִדְּבַר־עֶרְוָה בָּעוֹלָם הַזֶּה. וּמִתּוֹךְ כָּךְ, זוֹכִין בְּעַצְמָן לְהַקְבִּיל פְּנֵי־שְׁכִינָה. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]מָצִינוּ שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא רוֹאֶה דְּבַר־עֶרְוָה וְאֵינוֹ זָן עֵינָיו מִמֶּנּוּ, זוֹכֶה וּמְקַבֵּל פְּנֵי־שְׁכִינָה. וּמַה טַּעַם, [7]וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע. וּכְתִיב בַּתְרֵהּ, [8]מֶלֶךְ בְּיָפְיוֹ תֶּחֱזֶינָה עֵינֶיךָ.

לָכֵן בָּנַי, תִּגְעֲרוּ בְּיֵצֶר־הָרָע, כְּדֵי שֶׁלֹּא יָסִית אֶתְכֶם וְיַחֲטִיאֲכֶם, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה זַרְעֲכֶם מִתְבָּרֵךְ וְהוֹלֵךְ וְלֹא יִכְלֶה לְעוֹלָם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]לֹא יִגְעוּ לָרִיק וְלֹא יֵלְדוּ לַבֶּהָלָה, כִּי זֶרַע בְּרוּכֵי יְיָ הֵמָּה וְגוֹ'.

---

1 כתובות מו א 2 דברים כג י 3 עבודה־זרה כ א 4 שבת לג א 5 משלי כ ל
6 ויקרא רבא כג יג 7 ישעיה לג טו 8 שם שם יז 9 שם סה כג

וְהָאֱלֹהִים יְסַלֵּק יֵצֶר־הָרָע מִקִּרְבֵּנוּ, וִיטַהֲרֵנוּ מִכָּל טֻמְאוֹתֵינוּ, וִיחַדֵּשׁ בָּנוּ לֵב טָהוֹר וְרוּחַ חֲדָשָׁה בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים.

הַמַּעֲלָה הַשְּׁבַע־עֶשְׂרֵה

מַעֲלַת הַתְּשׁוּבָה

בָּנַי, בֹּאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת הַתְּשׁוּבָה. דְּעוּ בָּנַי, כִּי מַעֲלַת הַתְּשׁוּבָה, מַעֲלָה גְדוֹלָה עַד־מְאֹד. וּמִתּוֹךְ חֲשִׁיבוּתָהּ, קְדָמָהּ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לִבְרִיאַת הָעוֹלָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד־עוֹלָם אַתָּה אֵל. וּכְתִיב בַּתְרֵהּ, [2]תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד־דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי־אָדָם. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁמַּגַּעַת עַד כִּסֵּא־הַכָּבוֹד, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ׳.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [4]גָּדוֹל כֹּחָהּ שֶׁל תְּשׁוּבָה, שֶׁכֵּיוָן שֶׁאָדָם מְהַרְהֵר בְּלִבּוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, מִיָּד הִיא עוֹלָה לְמַעְלָה. וְלֹא תֹאמַר עַד עֲשָׂרָה מִילִין אוֹ עַד עֶשְׂרִים אוֹ עַד מֵאָה מִילִין, אֶלָּא עַד מַהֲלַךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה. וְלֹא עַד רָקִיעַ הָרִאשׁוֹן וְלֹא עַד רָקִיעַ הַשֵּׁנִי, אֶלָּא עַד שֶׁהִיא עוֹלָה וְעוֹמֶדֶת לִפְנֵי כִּסֵּא־הַכָּבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ׳. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהַתְּשׁוּבָה מְקָרֶבֶת הַגְּאֻלָּה. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]מִתּוֹךְ חֲמִשָּׁה דְבָרִים יִשְׂרָאֵל נִגְאָלִין, מִתּוֹךְ צָרָה, וּמִתּוֹךְ קֵץ, וּמִתּוֹךְ תְּשׁוּבָה, וּמִתּוֹךְ רַחֲמִים, וּבִזְכוּת הָאָבוֹת. מִתּוֹךְ צָרָה, דִּכְתִיב, [5]בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְגוֹ׳. וּמִתּוֹךְ קֵץ, דִּכְתִיב, [5]בְּאַחֲרִית הַיָּמִים. וּמִתּוֹךְ תְּשׁוּבָה, דִּכְתִיב, [5]וְשַׁבְתָּ עַד־יְיָ אֱלֹהֶיךָ. וּמִתּוֹךְ רַחֲמִים, דִּכְתִיב, [6]כִּי אֵל רַחוּם יְיָ אֱלֹהֶיךָ. וּבִזְכוּת הָאָבוֹת, דִּכְתִיב, [6]וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת־בְּרִית אֲבֹתֶיךָ. וְהַתְּשׁוּבָה גּוֹרֶמֶת לְרַחֲמִים וְלִזְכוּת הָאָבוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וְשַׁבְתָּ עַד־יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ

1 תהלים צ ב 2 שם שם ג 3 הושע יד ב 4 פסיקתא רבתי פרק מד, קפד ב, קפה א
5 דברים ד ל 6 שם שם לא

בְּקֹלוֹ. וּמִיָּד, [1]כִּי אֵל רַחוּם יְיָ אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת־בְּרִית אֲבֹתֶךָ.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ, כַּמָּה חֲבִיבָה הַתְּשׁוּבָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם. [2]שֶׁאִם עוֹשֶׂה הָאָדָם תְּשׁוּבָה, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְבַטֵּל דְּבָרָיו בִּשְׁבִילוֹ. צֵא וּלְמַד מִמַּה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה, [3]כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִם־לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־מָצָא בָהּ עֶרְוַת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְגוֹ׳. וּכְתִיב, [4]וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן וְגוֹ׳. וּכְתִיב, [5]לֹא־יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ וְגוֹ׳ אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה. אֲבָל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֵינוֹ כֵן. אַף־עַל־פִּי שֶׁעֲזָבוּ אוֹתוֹ וְעָבְדוּ לְאַחֵר, אָמַר לָהֶן, עֲשׂוּ תְשׁוּבָה וּבֹאוּ אֶצְלִי וַאֲנִי מְקַבֵּל אֶתְכֶם, שֶׁכֵּן פֵּרֵשׁ עַל יְדֵי יִרְמְיָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]לֵאמֹר הֵן יְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהָלְכָה מֵאִתּוֹ וְהָיְתָה לְאִישׁ־אַחֵר הֲיָשׁוּב אֵלֶיהָ עוֹד הֲלוֹא חָנוֹף תֶּחֱנַף הָאָרֶץ הַהִיא וְאַתְּ זָנִית רֵעִים רַבִּים וְשׁוֹב אֵלַי נְאֻם־יְיָ, בֹּאוּ וַאֲנִי אֲקַבֵּל אֶתְכֶם בִּתְשׁוּבָה. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נִשְׁבַּע לְקַבֵּל שָׁבִים, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים אִם־אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע כִּי אִם־בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה.

גְּדוֹלָה הִיא הַתְּשׁוּבָה, שֶׁהֲרֵי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא הִכְתִּיב בְּעַצְמוֹ תְּשׁוּבָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]הִנְנִי־שָׁב וְגוֹ׳.

מָשָׁל לְבֶן־מְלָכִים שֶׁהָיָה חוֹלֶה. אָמַר לוֹ הָרוֹפֵא, אִם יֹאכַל מִן הַחֵפֶץ הַזֶּה, הוּא מִתְרַפֵּא. וְהָיָה הַבֵּן מִתְיָרֵא לְאָכְלוֹ. אָמַר לוֹ אָבִיו, תֵּדַע שֶׁאֵינוֹ מַזִּיקְךָ, הֲרֵינִי אוֹכֵל מִמֶּנּוּ תְּחִלָּה. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְיִשְׂרָאֵל, מִתְבַּיְּשִׁין אַתֶּם לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, הִנְנִי שָׁב רִאשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]הִנְנִי־שָׁב וְגוֹ׳. וּמָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יִתְבָּרַךְ, שֶׁאֵין בּוֹ לֹא חֵטְא וְלֹא סִרְחוֹן, הִכְתִּיב בְּעַצְמוֹ תְּשׁוּבָה וְאָמַר [8]הִנְנִי־שָׁב. בְּנֵי־אָדָם שֶׁהֵן מְגֹעָלִין וּמְטֻנָּפִין בַּחֲטָאִים וַעֲוֹנוֹת, עַל־אַחַת־כַּמָּה־וְכַמָּה שֶׁצְּרִיכִין

1 דברים ד לא 2 פסיקתא רבתי פרק מד, קפד 3 דברים כד א 4 שם שם ג
5 שם שם ד 6 ירמיה ג א 7 יחזקאל לג יא 8 ירמיה ל יח

לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה וּלְהִתְוַדּוֹת עַל פִּשְׁעֵיהֶן.

גְּדוֹלָה הִיא הַתְּשׁוּבָה. שֶׁאֲפִילּוּ אִם הָיָה רָשָׁע גָּמוּר כָּל יָמָיו וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה בְּסוֹף יָמָיו, אֵין הַקָּדוֹשׁ-בָּרוּךְ־הוּא מַזְכִּיר לוֹ כְּלוּם מֵעֲוֹנוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מִתְּחִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְלֹא תִזָּכַרְנָה הָרִאשֹׁנוֹת וְלֹא תַעֲלֶינָה עַל־לֵב. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהַתְּשׁוּבָה גְּדוֹלָה יוֹתֵר מִן הַקָּרְבָּנוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ [3]כַּמָּה גָּדוֹל כֹּחָהּ שֶׁל תְּשׁוּבָה. שֶׁכֵּן מֶלֶךְ בָּשָׂר־וָדָם, כּוֹתֵב הַפְּסַק־דִּין שֶׁלּוֹ וּמַחֲלִיפוֹ בְּמָמוֹן הַרְבֵּה. וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כּוֹתֵב הַפְּסַק־דִּין שֶׁלּוֹ, וּמַחֲלִיפוֹ בְּדָבָר קַל. וְאֵיזֶה דָּבָר קַל? כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, [4]קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְיָ וְגוֹ׳. מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן, [5]צָרוּר עֲוֹן אֶפְרָיִם וְגוֹ׳, [6]תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ. וְאַחַר כָּל זֶה אָמַר, עֲשׂוּ תְּשׁוּבָה, וַאֲנִי מַחֲלִיף אֶת כֻּלָּן, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְיָ אֱלֹהֶיךָ.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [3]כָּל הַנְּבִיאִים קוֹרְאִין לְיִשְׂרָאֵל בִּתְשׁוּבָה, אֲבָל לֹא כְּהוֹשֵׁעַ. יִרְמְיָה אָמַר, [8]אִם־תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳ אֵלַי תָּשׁוּב. וִישַׁעְיָה אָמַר, [9]דִּרְשׁוּ יְיָ בְּהִמָּצְאוֹ. וְאֵינָן מְלַמְּדִין לְיִשְׂרָאֵל מַה לּוֹמַר בִּתְשׁוּבָתָם לִפְנֵי הַמָּקוֹם. אֲבָל הוֹשֵׁעַ אָמַר, עֲשׂוּ תְּשׁוּבָה, וּמְלַמְּדָם מַה יְּפַיְּסוּ עַל עַצְמָן, [7]שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ׳, [4]קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְיָ אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֹן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ.

וְעוֹד אָמְרוּ, [3]כָּל הַנְּבִיאִים שֶׁהִכּוּ אֶת יִשְׂרָאֵל, הִכּוּם בִּנְפִילָה. יִרְמְיָה אָמַר, [10]לָכֵן יִהְיֶה דַרְכָּם לָהֶם כַּחֲלַקְלַקּוֹת בָּאֲפֵלָה יִדַּחוּ וְנָפְלוּ בָהּ. וְכֵן עָמוֹס אָמַר, [11]נָפְלָה לֹא־תוֹסִיף קוּם בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל. אֲבָל הוֹשֵׁעַ, לֹא עֲשָׂאָהּ אֶלָּא מִתְּקֶלֶת, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ.

---

1 ישעיה סה יז 2 שמואל א טו כב 3 פסיקתא רבתי פרק מד, קפג, קפד 4 הושע יד ג 5 שם יג יב 6 שם יד א 7 שם שם ב 8 ירמיה ד א 9 ישעיה נה ו 10 ירמיה כג יב 11 עמוס ה ב

[1]אוֹי לָהֶן לָרְשָׁעִים שֶׁמֵּתִים בְּלֹא תְשׁוּבָה, שֶׁהֵן מְאַבְּדִין סִבְרָן וְתִקְוָתָם מֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁהַמַּלְאָכִים הַמְּסוּרִין לוֹ לָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה, כּוֹתְבִין בְּכָל יוֹם וָיוֹם אֶת מַעֲשָׂיו, וְהַכֹּל צָפוּי לִפְנֵי הַמָּקוֹם וְהַכֹּל חָתוּם. אִם יַצְדִּיק אָדָם, כּוֹתְבִין צִדְקָתוֹ. וְאִם הִרְשִׁיעַ אָדָם, כּוֹתְבִין רִשְׁעָתוֹ. לְפִיכָךְ, כְּשֶׁבָּא הַצַּדִּיק לְהִפָּטֵר מִן הָעוֹלָם, הַמַּלְאָכִים מַקְדִּימִין וּמְקַלְּסִין לְפָנָיו, [2]יָבוֹא שָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם. וְאִם מֵת אָדָם רָשָׁע שֶׁלֹּא עָשָׂה תְשׁוּבָה, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אוֹמֵר לוֹ, תִּפַּח רוּחֲךָ, כַּמָּה קָרָאתִי לְךָ שֶׁתַּעֲשֶׂה תְשׁוּבָה וְלֹא עָשִׂיתָ. [3]וְעֵינֵי רְשָׁעִים תִּכְלֶינָה וּמָנוֹס אָבַד מִנְהֶם וְתִקְוָתָם מַפַּח־נָפֶשׁ. אָמְרוּ הַפִּקְחִין, הוֹאִיל וְכָךְ הוּא מְקַוֶּה לַשָּׁבִים, [4]לְכוּ וְנָשׁוּבָה אֶל־יְיָ כִּי הוּא טָרָף וְיִרְפָּאֵנוּ יַךְ וְיַחְבְּשֵׁנוּ.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]גְּדוֹלָה תְשׁוּבָה, שֶׁבִּשְׁבִיל יָחִיד שֶׁעָשָׂה תְשׁוּבָה, מוֹחֲלִין לוֹ וּלְכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ. מֵהֶם לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא מִמֶּנּוּ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]הֵיכִי דָּמֵי בַּעַל־תְּשׁוּבָה? כְּגוֹן שֶׁבָּא דְבַר־עֲבֵרָה לְיָדוֹ פַּעַם רִאשׁוֹנָה וּשְׁנִיָּה בְּאוֹתוֹ־הַפֶּרֶק וּבְאוֹתָהּ־אִשָּׁה שֶׁנִּכְשַׁל בָּהּ כְּבָר וּבְאוֹתוֹ־מָקוֹם וְהָיָה יָכוֹל לַעֲבוֹר עֲבֵרָה עִמָּהּ וּפֵרַשׁ וְלֹא עָבַר, הֲרֵי זֶה בַּעַל תְּשׁוּבָה גְמוּרָה. וְכֵן אִם גָּנַב אוֹ אָנַס מָמוֹן מֵאֲחֵרִים וְהֶחֱזִירוֹ שֶׁלֹּא מֵחֲמַת יִרְאַת־אָדָם אֶלָּא מִיִּרְאַת־הָאֵל, הֲרֵי זֶה בַּעַל תְּשׁוּבָה גְמוּרָה.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גָדוֹל כֹּחָהּ שֶׁל תְּשׁוּבָה, שֶׁאֲפִילוּ אִלּוּ הָיָה הָאָדָם רָשָׁע גָּמוּר וְנִתְחַתֵּם גְּזַר־דִּינוֹ לְרָעָה וְאַחַר־כָּךְ עָשָׂה תְשׁוּבָה, מְעַכֶּבֶת הַפֻּרְעָנוּת מִלָּבוֹא עָלָיו מְהֵרָה. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]תְּשׁוּבַת מַחְלָטִין וְהֵן רְשָׁעִים גְּמוּרִין מַחְלָטִין בְּרִשְׁעָן, מְעַכֶּבֶת הַפֻּרְעָנוּת מִלָּבוֹא עֲלֵיהֶן.

---

1 פסיקתא רבתי פרק מד, קפד 2 ישעיה נז ב 3 איוב יא כ 4 הושע ו א
5 יומא פו ב 6 הושע יד ה

בָּנַי, הִשְׁתַּדְּלוּ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה קֹדֶם בִּיאַת הַפֻּרְעָנִיּוֹת וְהַצָּרוֹת. כִּי, אִם יָשׁוּב הָאָדָם לְבוֹרְאוֹ אַחַר בִּיאַת הַצָּרוֹת וְהַפְּגָעִים הָרָעִים, אֵינֶנָּה תְשׁוּבָה שְׁלֵמָה. וְשֶׁמָּא לֹא יְקַבֵּל הַבּוֹרֵא תְּשׁוּבַתְכֶם אַף־עַל־פִּי שֶׁהוּא אֶרֶךְ־אַפַּיִם וּמָלֵא־רַחֲמִים. אָמְנָם הַתְּשׁוּבָה הַשְּׁלֵמָה הִיא, כְּשֶׁאָדָם יוֹדֵעַ בְּעַצְמוֹ שֶׁחָטָא לְבוֹרְאוֹ, יִתְחָרֵט חֲרָטָה גְמוּרָה עַל הָעֲבֵרוֹת שֶׁעָשָׂה, וְיַעֲזוֹב דַּרְכֵי־חֲטָאָיו, וְאַל יִשְׁנֶה עֲלֵיהֶם, וִיבַקֵּשׁ עֲלֵיהֶם מְחִילָה לִפְנֵי בוֹרְאוֹ, וְיֵיטִיב מִפְּעָלָיו קֹדֶם שֶׁיָּבוֹאוּ עָלָיו הַצָּרוֹת וְהַפְּגָעִים הָרָעִים. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים כִּתְרִיס לִפְנֵי הַפֻּרְעָנוּת.

בָּנַי, אַל תִּתְרַשְּׁלוּ מִלָּשׁוּב בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְבוֹרַאֲכֶם, וְאַל תֹּאמְרוּ לְמָחָר אוֹ לְמָחֳרָתַיִם נָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה לְפָנָיו, שֶׁמָּא תְמוּתוּ הַיּוֹם אוֹ לְמָחָר בְּלֹא תְשׁוּבָה. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]שׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתְךָ. וְכִי יוֹדֵעַ אָדָם בְּאֵיזֶה יוֹם יָמוּת שֶׁיָּשׁוּב יוֹם אֶחָד קֹדֶם מִיתָתוֹ?! אֶלָּא, יָשׁוּב הַיּוֹם שֶׁמָּא יָמוּת לְמָחָר, יָשׁוּב לְמָחָר שֶׁמָּא יָמוּת לְמָחֳרָתַיִם, וְנִמְצָא כָּל יְמוֹת הָאָדָם בִּתְשׁוּבָה.

וְאִם חָטָא אָדָם וְעָשָׂה עֲבֵרוֹת, בֵּין קַלּוֹת בֵּין חֲמוּרוֹת, בֵּין שׁוֹגֵג בֵּין מֵזִיד, אַל יִתְיָאֵשׁ וְיֹאמַר, כְּבָר אָבַד סִבְרִי וְתוֹחַלְתִּי מֵיְיָ וְנִדַּחְתִּי מֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא וְשׁוּב לֹא יְקַבֵּל הַמָּקוֹם תְּשׁוּבָתִי, אַל יֹאמַר אָדָם כֵּן, אֶלָּא יִשְׁתַּדֵּל לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה וְיָשׁוּב לִפְנֵי בוֹרְאוֹ וְיִכָּנַע לְפָנָיו וְיִתְחָרֵט עַל עֲוֹנוֹתָיו, וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יִמְחוֹל לוֹ עַל כָּל עֲוֹנוֹתָיו. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּדָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁחָטָא וְשָׁב וְהִתְוַדָּה, וּמָחַל לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עַל אוֹתוֹ עָוֹן. וְכֵן מָצִינוּ בְּאַנְשֵׁי נִינְוֵה שֶׁעָלְתָה רָעָתָם לִפְנֵי הַמָּקוֹם וְנִתְחַתֵּם גְּזַר־דִּינָן לְרָעָה. וְכֵיוָן שֶׁשָּׁבוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לִפְנֵי הַבּוֹרֵא, קָרַע גְּזַר־דִּינָן וּמָחַל לָהֶן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וַיַּרְא

1 אבות ד יא 2 שם ב י 3 יונה ג י

הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֵׂיהֶם כִּי־שָׁבוּ מִדַּרְכָּם הָרָעָה וַיִּנָּחֶם הָאֱלֹהִים עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת־לָהֶם וְלֹא עָשָׂה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה[1], [2]כִּי־הִנֵּה רְחֵקֶיךָ יֹאבֵדוּ וְגוֹ׳, כְּלוֹמַר, מִי שֶׁמִּתְרַחֵק מִן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִלַּעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, אָבֵד מִן הָעוֹלָם. [3]וַאֲנִי קִרֲבַת אֱלֹהִים לִי־טוֹב, שֶׁכָּל מִי שֶׁמִּתְקָרֵב לָאֵל, אַשְׁרָיו. תֵּדַע שֶׁכֵּן הוּא, יִתְרוֹ עַל־יְדֵי שֶׁנִּתְקָרֵב לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, זָכָה לְהוֹרוֹת לְמֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל וְגוֹ׳.

בָּנַי, בֹּאוּ וְאוֹדִיעֲכֶם מִקְצָת מִן הַדְּבָרִים הַנּוֹעֲלִים דַּלְתֵי הַתְּשׁוּבָה. וְאֵלּוּ הֵן, מִי שֶׁמַּסְכִּים בְּלִבּוֹ לַעֲשׂוֹת הָעֲבֵרָה וְלֹא נִכְשַׁל בָּהּ בְּמִקְרֶה אֲבָל מַסְכִּים בְּלִבּוֹ לַעֲשׂוֹת הָעֲבֵרָה וּמְחַזֵּר לַעֲשׂוֹתָהּ בְּכָל יְכָלְתּוֹ, וְהַמַּתְמִיד עָלֶיהָ וּמִתְאַחֵר מִלְּהַנִּיחָהּ. וּמִי שֶׁמְּחַשֵּׁב בְּלִבּוֹ לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה לְסוֹף יָמָיו וּבֵין כָּךְ וּבֵין כָּךְ מַשְׁלִים כָּל תַּאֲוֹתָיו הַבַּהֲמִיּוֹת וְסָבוּר לְרַמּוֹת אֶת יוֹצְרוֹ, וְעַל זֶה אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]כָּל הָאוֹמֵר אֶחֱטָא וְאָשׁוּב אֶחֱטָא וְאָשׁוּב, אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. וְכֵן מִי שֶׁשָּׁב בִּתְשׁוּבָה מִמִּקְצָת חֲטָאָיו וְנִתְחָרֵט עֲלֵיהֶן וּמַתְמִיד עַל קְצָתָם וְלֹא עָשָׂה מֵהֶם תְּשׁוּבָה, כִּי בְּהַתְמָדָתוֹ עַל מִקְצָת הָעֲבֵרוֹת שֶׁעָשָׂה, אֶפְשָׁר שֶׁיִּשְׁנֶה גַּם עַל שְׁאָר הָעֲבֵרוֹת שֶׁשָּׁב מֵהֶן בִּתְשׁוּבָה. כָּל אֵלּוּ, נוֹעֲלִין דַּלְתֵי הַתְּשׁוּבָה.

בָּנַי, אִם עֲבַרְתֶּם עַל עֲבֵרָה קַלָּה־שֶׁבַּקַּלּוֹת, אַל תַּתְמִידוּ עָלֶיהָ, כִּי הַהַתְמָדָה עַל הָעֲבֵרָה, מוֹרָה עַל חִלּוּל־הַשֵּׁם וְעַל בִּזּוּי מִצְוֹתָיו וּבִטּוּל דְּבָרָיו, וְהוּא הַנִּקְרָא מֵזִיד, וְעָלָיו נֶאֱמַר, [6]וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה בְּיָד־רָמָה. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהַהַתְמָדָה עַל הָעֲבֵרָה אֲפִלּוּ אִם הִיא קְטַנָּה, הוֹלֶכֶת וּמִתְגַּדֶּלֶת בְּהַתְמָדָתוֹ עָלֶיהָ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]יֵצֶר־הָרָע, בַּתְּחִלָּה דּוֹמֶה לְחוּט שֶׁל בְּכִיָא*, וּלְבַסּוֹף דּוֹמֶה לַעֲבוֹת הָעֲגָלָה, שֶׁנֶּאֱמַר,

---

1 פסיקתא רבתי פרק מא, קעג ב 2 תהלים עג כז 3 שם שם כח 4 שמות יח כא
5 יומא פה ב במשנה 6 במדבר טו ל 7 סוכה נב א * עכביש

[1]הוי משכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה. ואמר חכם אחד, אין קטנה בעברות עם ההתמדה, ולא גדולה בהן עם בקשת המחילה. כלומר, אם עבר אדם אפילו הקטנה שבעברות ומתמיד עליה, אינה נחשבת קטנה אלא גדולה. ואפילו אם עבר אדם גדולה שבעברות ומבקש אדם מחילה עליה בכל לבו ומתחרט עליה ושב לפני המקום, אינה נחשבת גדולה אלא קטנה, והקדוש־ברוך־הוא מוחל לו עליה.

ומה היא התשובה, ובאיזה ענין ישוב האדם לבוראו? אחר שידע האדם שחטא ויודע גנות מעשיו וחרפתם, יהא מתגבר על יצרו ונלחם עמו, וישתדל להכניע תאותו ולהכריח נפשו להסירה מתאוות הבהמיות והבלי העולם הזה. ויחשב בעצמו מתיקות העברה לפי שעה, כנגד מרירותה ואבדן נפשו מחיי העולם הבא. ויתמיד לחשב בעצמו על העברות שעשה, ויהיו נגד עיניו תמיד, כענין שנאמר, [2]כי־פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד. ויהיה ירא מבוראו ויבוש ממנו, ויחשב בעצמו נגד מי המרה, ויתחרט על עונותיו ולא ישנה עליהם, ויבקש עליהם מחילה מאת הבורא כל ימי חייו, כדי שיקבלנו וימחול לו הקדוש־ברוך־הוא על כל עונותיו. וצריך לו לבעל־תשובה [לידע] גנות מעשיו וחרפתם על הברור. כי, אם יסתפק לו בהם, אי־אפשר לו להתחרט עליהם חרטה גמורה. וכן צריך לו לידע, שאם לא ישוב בתשובה שלמה מחטאיו לפני המקום ואינו מתודה עליהן, שהקדוש־ברוך־הוא נפרע ממנו על מעשיו הרעים.

ועוד צריך לו לידע, שהקדוש־ברוך־הוא מבין ויודע כל מעשיו בסתריו ובגליו, וכל מעשיו נכתבין ונחתמין בספר, ואין דבר נעלם ממנו, ואין שכחה לפני כסא כבודו, כענין שנאמר, [3]ביד־כל־אדם יחתום לדעת כל־אנשי מעשהו. ואם

1 ישעיה ה יח 2 תהלים נא ה 3 איוב לז ז

הַשָּׁב בִּתְשׁוּבָה לֹא יִתֵּן אֶל לִבּוֹ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה, אִי־אֶפְשָׁר לוֹ לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לִפְנֵי הַבּוֹרֵא.

וּדְעוּ לָכֶם בָּנַי, כִּי הַתְּשׁוּבָה, רְפוּאָה עַל הַחֲטָאִים וְהָעֲוֹנוֹת כַּאֲשֶׁר הַתַּחְבֹּשֶׁת וּשְׁאָר מִינֵי הָרְפוּאוֹת רְפוּאָה אֶל הַנְּגָעִים וְהַמַּכּוֹת. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁבַּתְּשׁוּבָה יִהְיֶה הָאָדָם אָהוּב לְבוֹרְאוֹ תַּחַת אֲשֶׁר הָיָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שׂוֹנְאוֹ בְּלֶכְתּוֹ אַחַר תַּאֲוַת לִבּוֹ וְאַחַר מַרְאֵה עֵינָיו וְאַחַר יִצְרוֹ [הָרַע]. שֶׁכֵּן מָצִינוּ שֶׁהָרְשָׁעִים נִקְרָאִין שׂוֹנְאֵי־הַמָּקוֹם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל־פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [2]הֲלוֹא־מְשַׂנְאֶיךָ, יְיָ, אֶשְׂנָא, וּבִתְקוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט.

וְצָרִיךְ לוֹ לְבַעַל־תְּשׁוּבָה לְהִתְחַזֵּק בְּעַצְמוֹ לִמְנוֹעַ עַצְמוֹ מִן הָעֲבֵרוֹת אֲשֶׁר הָיָה רָגִיל בָּהֶן, וְיַסְכִּים בְּלִבּוֹ לָסוּר מֵהֶן לִגְמָרֵי בְּכָל לִבּוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ, וְאַל יַחֲזוֹר עֲלֵיהֶן כְּלָל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל־בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל־יְיָ אֱלֹהֵיכֶם כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה.

וְעוֹד צָרִיךְ לוֹ לְבַעַל־תְּשׁוּבָה לֵילֵךְ בְּהַכְנָעָה וּבְשִׁפְלוּת לִפְנֵי הַמָּקוֹם וְלִפְנֵי הַבְּרִיּוֹת. שֶׁאִם הָיָה רָגִיל לֵילֵךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה, יַשְׁפִּיל עַצְמוֹ וְיִכָּנַע וְיִסְתַּכֵּל לְמַטָּה בְּמָקוֹם שֶׁנִּבְרָא מִמֶּנּוּ, וְשָׁם עָתִיד לַחֲזוֹר בְּסוֹפוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]כִּי־עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב.

וְכֵן אִם הָיָה רָגִיל לִלְבּוֹשׁ מַלְבּוּשִׁים נָאִים וְתַכְשִׁיטִים הַדּוּרִים, יְשַׁנֶּה מַלְבּוּשָׁיו וְתַכְשִׁיטָיו, כְּדֵי שֶׁיִּשָּׁבֵר לִבּוֹ לְאָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]אִם רָאָה אָדָם שֶׁיִּצְרוֹ מִתְגַּבֵּר עָלָיו, יֵלֵךְ לְמָקוֹם שֶׁאֵין מַכִּירִין אוֹתוֹ וְיִלְבַּשׁ שְׁחוֹרִים וְיִתְעַטֵּף שְׁחוֹרִים וְיַעֲשֶׂה מַה שֶּׁלִּבּוֹ חָפֵץ. כְּלוֹמַר, מִכֵּיוָן שֶׁרוֹאֶה בְּעַצְמוֹ שִׁנּוּי הַמַּלְבּוּשִׁים וְזִלְזוּלָם, יְהַרְהֵר תְּשׁוּבָה בְּלִבּוֹ, וְיִתְאַוֶּה לַעֲשׂוֹת מַעֲשִׂים טוֹבִים עַל־כָּל־פָּנִים.

---

1 דברים ז י 2 תהלים קלט כא 3 יואל ב יג 4 בראשית ג יט 5 מועד קטן יז א

וְכֵן אִם הָיָה רָגִיל בְּתַפְנוּקִים וּבְמַעֲדַנִּים וּבְמַאֲכָלִים עֲרֵבִים, יִפְחוֹת מֵהֶן וְיוֹסִיף עַצְמוֹ בְּתַעֲנִית, מִפְּנֵי שֶׁהַתַּעֲנִית מְשַׁבֵּר לֵב הָאָדָם לַמָּקוֹם וּמַכְנִיעַ אֶת יִצְרוֹ.

וְכֵן אִם הָיָה רָגִיל לַעֲמוֹד בְּעַזּוּת־מֵצַח וְלִהְיוֹת עַז־פָּנִים וּלְדַבֵּר גְּדוֹלוֹת, יַרְגִּיל עַצְמוֹ לְמִדַּת הָעֲנָוָה וּלְדַבֵּר רַכּוֹת, וְיַעֲשֶׂה עַצְמוֹ כְּאַסְקֻפָּה הַתַּחְתּוֹנָה שֶׁהַכֹּל דָּשִׁין בָּהּ. וְכֵן אִם הָיָה רָגִיל לְהַכּוֹת לַאֲנָשִׁים, יַרְגִּיל בְּעַצְמוֹ שֶׁאִם יַכּוּ אוֹתוֹ אֲחֵרִים, שֶׁיִּסְבּוֹל מֵהֶם וְלֹא יִתְנַקֵּם. וְיִבְכֶּה וְיִצְעַק וְיִתְחַנֵּן לְבוֹרְאוֹ שֶׁיִּמְחוֹל לוֹ עַל כָּל עֲוֹנוֹתָיו שֶׁחָטָא, וְיוֹכִיחַ נַפְשׁוֹ וְיַכְלִימֶנָּה עַל שֶׁגָּבְרוּ עָלֶיהָ הַתַּאֲווֹת הַבַּהֲמִיּוֹת וְלֹא גָבְרָה עֲלֵיהֶן.

וְצָרִיךְ לוֹ לְבַעַל־תְּשׁוּבָה לִפְרוֹשׁ אֶת עַצְמוֹ וּלְהִזָּהֵר מִכָּל מַה שֶּׁהִזְהִירָנוּ הַבּוֹרֵא עֲלֵיהֶן, וּלְהִתְרַחֵק מֵהֶן בְּתַכְלִית הַהַרְחָקָה. גַּם צָרִיךְ לוֹ לִפְרוֹשׁ אֶת עַצְמוֹ מִן הַדְּבָרִים הַמְסֻפָּקִים אִם אֲסוּרִין אוֹ מֻתָּרִין, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְקָרֵב אֶל הָאִסּוּר כְּלָל.

וְצָרִיךְ לוֹ לִמְנוֹעַ עַצְמוֹ מִן הָעֲבֵרוֹת מֵאַהֲבַת הָאֵל וּמִיִּרְאָתוֹ, לֹא מִיִּרְאַת בְּנֵי־אָדָם, וְלֹא כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבוֹא לִידֵי בוּשָׁה וּגְנוּת בִּפְנֵי הַבְּרִיּוֹת, כִּי אִם הַכֹּל מֵאַהֲבַת הָאֵל וּמִיִּרְאָתוֹ. וּכְשֵׁם שֶׁיֵּשׁ לוֹ לְבַעַל־תְּשׁוּבָה לִמְנוֹעַ עַצְמוֹ מִן הָעֲבֵרוֹת, כָּךְ צָרִיךְ לוֹ לְהִתְעַסֵּק בְּכָל הַמִּצְוֹת וּלְחַזֵּר עֲלֵיהֶן לַעֲשׂוֹתָן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב.

וְעוֹד צָרִיךְ לוֹ לְבַעַל־תְּשׁוּבָה שֶׁיִּתְוַדֶּה עַל עֲוֹנוֹתָיו, וְיִרְבּוּ בְעֵינָיו פְּשָׁעָיו וְיִגְדְּלוּ חַטֹּאתָיו בְּלִבּוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כִּי־רַבּוּ פְשָׁעֵינוּ נֶגְדֶּךָ וְחַטֹּאותֵינוּ עָנְתָה בָּנוּ.

וְצָרִיךְ לוֹ לְפָרֵט בְּפִיו לִפְנֵי הַמָּקוֹם הָעֲבֵרוֹת שֶׁעָשָׂה, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב. וְעוֹד צָרִיךְ שֶׁיִּתֵּן אֶל לִבּוֹ תָּמִיד יוֹם הַמִּיתָה וְקֶצֶף הַבּוֹרֵא עָלָיו בַּעֲבוּר עֲוֹנוֹתָיו שֶׁקָּדַם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וּמִי

1 תהלים לד טו 2 ישעיה נט יב 3 שמות לב לא 4 מלאכי ג ב

מְכַלְכֵּל אֶת־יוֹם בּוֹאוֹ וּמִי הָעֹמֵד בְּהֵרָאוֹתוֹ.

וְעוֹד צָרִיךְ לוֹ לְבַעַל־תְּשׁוּבָה שֶׁאִם גָּנַב אוֹ גָזַל אוֹ עָשַׁק מָמוֹן חֲבֵרוֹ, שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ לוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]אִם־אָוֶן בְּיָדְךָ הַרְחִיקֵהוּ וְאַל־תַּשְׁכֵּן בְּאֹהָלֶיךָ עַוְלָה, [2]כִּי־אָז תִּשָּׂא פָנֶיךָ מִמּוּם וְהָיִיתָ מֻצָק וְלֹא תִירָא. וְכֵן אִם הִכָּה אֶת חֲבֵרוֹ אוֹ הוֹנָהוּ בִדְבָרִים, יִשְׁתַּדֵּל לְפַיְּסוֹ עַד שֶׁיְּרַצֵּהוּ. וְאִם אֵינוֹ מִתְרַצֶּה לוֹ, יַרְבֶּה עָלָיו רֵעִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]עֲשֵׂה־זֹאת אֵפוֹא בְּנִי וְהִנָּצֵל כִּי־בָאתָ בְכַף־רֵעֶךָ לֵךְ הִתְרַפֵּס וּרְהַב רֵעֶיךָ.

וְצָרִיךְ לוֹ לְבַעַל־תְּשׁוּבָה לִמְחוֹל לְכָל אָדָם שֶׁחָטָא וְשֶׁסָּרַח לוֹ, כְּדֵי שֶׁיִּמְחוֹל לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עַל כָּל עֲוֹנוֹתָיו. [כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע. [5]לְמִי נוֹשֵׂא עָוֹן, לְמִי שֶׁעוֹבֵר עַל פֶּשַׁע].

וּמִדַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה הַגְּמוּרָה, שֶׁיִּמְעֲטוּ בְעֵינָיו כָּל הַמִּצְוֹת וְכָל הַחֲסָדִים וְכָל הַצְּדָקוֹת שֶׁעָשָׂה, וְיַחֲשֹׁב בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא עָשָׂה מֵהֶם כְּטִפָּה מִן הַיָּם לְפִי חִיּוּבוֹ בָּהֶם. וְאִם בָּאִין עָלָיו יִסּוּרִין וָחֳלָאִים, יְקַבְּלֵם מֵאַהֲבָה וְיַצְדִּיק עָלָיו אֶת הַדִּין, וְיַחֲשֹׁב בְּעַצְמוֹ שֶׁלֹּא נִגְבָּה מֵחוֹבוֹתָיו אֶחָד מִנִּי־אֶלֶף, וְהַרְבֵּה יִסּוּרִין יוֹתֵר מֵאֵלּוּ הָיוּ רְאוּיִין לָבוֹא עָלָיו לְפִי רֹב עֲוֹנוֹתָיו.

לָכֵן בָּנַי, דִּפְקוּ תָמִיד בְּשַׁעַר הַתְּשׁוּבָה בִּבְכִי וּבְדִמְעָה: שֶׁכָּל מִי שֶׁרוֹצֶה לְהִתְקָרֵב אֶל הָאֱלֹהִים, אֵין מִי שֶׁמּוֹנֵעַ אוֹתוֹ מִלְּהִתְקָרֵב אֵלָיו, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּעַצְמוֹ פּוֹתֵחַ לוֹ דֶּרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה, וּמְסַקֵּל לְפָנָיו הַמְסִלָּה, וּמְסַיְּעוֹ בְּמַעֲשֵׂה עֲבוֹדָתוֹ, וּמוֹרֶה אוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה בְּחַסְדּוֹ וְטוּבוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]טוֹב וְיָשָׁר יְיָ עַל־כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ. וְאוֹמֵר, [7]וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [8]קָרוֹב יְיָ לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [9]בָּא

1 איוב יא יד 2 שם שם טו 3 משלי ו ג 4 מיכה ז יח 5 מגילה כח א
6 תהלים כה ח 7 דברים ד כט 8 תהלים קמה יח 9 שבת קד א

לְטַהֵר, מְסַיְּעִין אוֹתוֹ. וֵאלֹהֵינוּ בְּרַחֲמָיו יְשִׁיבֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנָיו לְמַעַן חֲסָדָיו הָרַבִּים.

הַמַּעֲלָה הַשְּׁמוֹנֶה־עֶשְׂרֵה

מַעֲלַת הַחָכְמָה

בָּנַי, בֹּאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת הַחָכְמָה. דְּעוּ בָנַי, כִּי מַעֲלַת הַחָכְמָה, מַעֲלָה יְקָרָה, אַשְׁרֵי מִי שֶׁזָּכָה לַעֲלוֹת בְּמַעֲלָתָהּ, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מַתָּנָה נְתוּנָה לָאָדָם מֵאֵת הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]כִּי־יְיָ יִתֵּן חָכְמָה מִפִּיו דַּעַת וּתְבוּנָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [2]אַשְׁרֵי אָדָם מָצָא חָכְמָה וְאָדָם יָפִיק תְּבוּנָה. וְכֵן מָצִינוּ בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יִתְבָּרַךְ לָנֶצַח, שֶׁבָּרָא אֶת הָעוֹלָם בְּחָכְמָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]יְיָ בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה. וְכֵן שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לֹא שָׁאַל מֵאֵת הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לֹא עֹשֶׁר וְלֹא בָנִים וְלֹא אֲרִיכוּת־יָמִים, וְאַף לֹא שָׁאַל שֶׁיִּתֵּן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶת אוֹיְבָיו בְּיָדָיו, אֶלָּא שֶׁשָּׁאַל מִמֶּנּוּ חָכְמָה בִּלְבַד, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]חָכְמָה וּמַדָּע תֶּן־לִי וְאֵצְאָה לִפְנֵי הָעָם־הַזֶּה וְאָבוֹאָה. וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נְתָנָהּ לוֹ בְּמַתָּנָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]הַחָכְמָה וְהַמַּדָּע נָתוּן לָךְ וְעֹשֶׁר וּנְכָסִים וְגוֹ׳. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [6]הִנֵּה עָשִׂיתִי כִּדְבָרֶךָ הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ לֵב חָכָם וְנָבוֹן אֲשֶׁר כָּמוֹךָ לֹא־הָיָה לְפָנֶיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא־יָקוּם כָּמוֹךָ. וְאוֹמֵר, [7]וַייָ נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ וְגוֹ׳. וְלֹא נִשְׁתַּבַּח שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לֹא בְעֹשֶׁר וְכָבוֹד וְלֹא בְשׁוּם מַעֲלָה אַחֶרֶת כְּשֵׁם שֶׁנִּשְׁתַּבַּח בַּחָכְמָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וַיֶּחְכַּם מִכָּל־הָאָדָם וְגוֹ׳. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [9]וַיָּבֹאוּ מִכָּל־הָעַמִּים לִשְׁמֹעַ אֵת חָכְמַת שְׁלֹמֹה מֵאֵת כָּל־מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־חָכְמָתוֹ. וְאוֹמֵר, [10]וְכֹל מַלְכֵי הָאָרֶץ מְבַקְשִׁים אֶת־פְּנֵי שְׁלֹמֹה לִשְׁמֹעַ אֶת־חָכְמָתוֹ אֲשֶׁר נָתַן הָאֱלֹהִים בְּלִבּוֹ. וְכֵן מַלְכַּת שְׁבָא

1 משלי ב ו 2 שם ג יג 3 שם שם יט 4 דברי הימים ב א י 5 שם שם יב
6 מלכים א ג יב 7 שם ה כו 8 שם שם יא 9 שם שם יד 10 דברי הימים ב ט כג

בָּאָה כְּדֵי לִשְׁמוֹעַ חָכְמָתוֹ, וּלְבַסּוֹף אָמְרָה, [1]וְהִנֵּה לֹא־הֻגַּד־לִי חֲצִי מַרְבִּית חָכְמָתְךָ וְגוֹ'.

גְּדוֹלָה הִיא הַחָכְמָה, שֶׁמְּבִיאָה אֶת הָאָדָם לִידֵי יִרְאַת־שָׁמַיִם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]תְּחִלַּת חָכְמָה יִרְאַת יְיָ וְגוֹ'. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]חָכָם יָרֵא וְסָר מֵרָע. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]אִם אֵין חָכְמָה אֵין יִרְאָה. וְאָמְרוּ הַחֲכָמִים, [5]בַּחָכְמָה מְשַׁלְּמִים גְּמוּל הַבּוֹרֵא, וּמַגִּיעַ הָאָדָם לַעֲבוֹדַת אֱלֹהָיו בְּחַיָּיו, וּלְשֵׁם־טוֹב אַחַר מוֹתוֹ.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גְדוֹלָה מַעֲלַת הַחָכְמָה, שֶׁהִיא קִרְיַת־עֹז לִבְעָלֶיהָ, וּמְגִינָּה עַל הָאָדָם מִן הַחֲטָאִים וְהָעֲוֹנוֹת. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [6]מַאי דִּכְתִיב, [7]הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים אֲשֶׁר הָיוּ בָּעִיר, מְלַמֵּד שֶׁהַחָכְמָה מְגִינָּה עַל הָאָדָם מֵעֲשָׂרָה הָאֵבָרִים שֶׁמַּחֲטִיאִין אוֹתוֹ, וְאֵלּוּ הֵן, שְׁתֵּי עֵינָיו שֶׁמַּרְאִין לוֹ דִּבְרֵי עֲבֵרָה, וּשְׁתֵּי אָזְנָיו שֶׁבָּהֶן שׁוֹמֵעַ דִּבְרֵי עֲבֵרָה, וּשְׁתֵּי יָדָיו שֶׁבָּהֶן גּוֹזֵל וְחוֹמֵס, וּשְׁתֵּי רַגְלָיו שֶׁמּוֹלִיכִין אוֹתוֹ לִדְבַר עֲבֵרָה, וּפִיו אֲשֶׁר יְדַבֵּר בּוֹ דְּבַר עֲבֵרָה וּרְכִילוּת וְלָשׁוֹן־הָרָע, וְלִבּוֹ שֶׁמְּחַשֵּׁב לַעֲשׂוֹת הָעֲבֵרוֹת. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהַחָכְמָה מְבִיאָה אֶת הָאָדָם לְקַיֵּם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]חֲכַם־לֵב יִקַּח מִצְוֹת וְגוֹ'.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ, כַּמָּה גְדוֹלָה מַעֲלַת הַחָכְמָה. שֶׁהֲרֵי יוֹסֵף הַצַּדִּיק עָלָיו הַשָּׁלוֹם, בִּהְיוֹתוֹ עֶבֶד אָסוּר בְּבֵית־הַסֹּהַר, עָלָה לִגְדֻלָּה בַּעֲבוּר חָכְמָתוֹ. וְכָךְ אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ, [9]עֶבֶד מַשְׂכִּיל יִמְשֹׁל בְּבֵן־מֵבִישׁ וּבְתוֹךְ אַחִים יַחֲלֹק נַחֲלָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [10]טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל.

הֲלֹא תִרְאוּ בָּנַי, כִּי בְּמַעֲלַת הַחָכְמָה, יִתְקָרֵב הָאָדָם אֵצֶל הַמָּקוֹם, וּמַצִּילָתוֹ מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם, וּמְבִיאָתוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [11]אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה לְמַשְׂכִּיל לְמַעַן סוּר מִשְּׁאוֹל מָטָּה.

1 דברי הימים ב ט ו 2 משלי ט י 3 שם יד טז 4 אבות ג יז 5 מבחר הפנינים א א
6 נדרים לב ב 7 קהלת ז יט 8 משלי י ח 9 שם יז ב 10 קהלת ד יג 11 משלי טו כד

וְאָמַר הֶחָכָם, [1]הַחָכְמָה, סֻלָּם הַמַּשְׂכִּיל. מִי שֶׁיֶּחְסָרֶנָּה, יֶחְסַר קִרְבַת הַבּוֹרֵא. וּמִי שֶׁלֹּא יִהְיֶה חָכָם, לֹא יֶחְסַר לוֹ חֳלִי. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁמְּעַשֶּׁרֶת בְּעָלֶיהָ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]אוֹצָר נֶחְמָד וָשֶׁמֶן בִּנְוֵה חָכָם וְגוֹ׳. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]בְּחָכְמָה יִבָּנֶה בָּיִת וּבִתְבוּנָה יִתְכּוֹנָן. וְאוֹמֵר, [4]וּבְדַעַת חֲדָרִים יִמָּלְאוּ כָּל־הוֹן יָקָר וְנָעִים. וְכָתוּב בְּמוּסְרֵי אֲלֶכְּסַנְדֵּר, וְזָכְרוּ לִפְנֵי אֲלֶכְּסַנְדֵּר שְׁנֵי אֲנָשִׁים, הָאֶחָד עָשִׁיר וְהָאֶחָד רָשׁ, אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ בַּת רוֹמִינוּס לָקַחַת אוֹתָהּ לְאִשָּׁה, וְאֵרַס אוֹתָהּ לָרָשׁ וְלֹא רָצָה לְאָרְסָהּ לֶעָשִׁיר, וְשָׁאַל אוֹתוֹ עַל זֶה, וְאָמַר לוֹ, אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ, עָשִׂיתִי זֶה, בַּעֲבוּר כִּי הֶעָשִׁיר הָיָה שׁוֹטֶה וְלֹא הָיָה בַּעַל־מוּסָר לִשְׁמוֹר הָעֹשֶׁר. וְהָרָשׁ הָיָה בַּעַל־מוּסָר וְחָכָם, וְיֵשׁ תִּקְוָה שֶׁיִּתְעַשֵּׁר, וְעַל כֵּן הוֹקַרְתִּיו עַל הֶעָשִׁיר. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [5]יֵשׁ לִי תִּקְוָה בְּמַשְׂכִּיל הַהוֹלֵךְ וָדָל, יוֹתֵר מִן הַכְּסִיל הַמַּצְלִיחַ.

גְּדוֹלָה הִיא הַחָכְמָה, שֶׁמַּצֶּלֶת בְּעָלֶיהָ מִן הַמִּיתָה וּמִן הַפְּגָעִים הָרָעִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [7]הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְגוֹ׳.

וּדְעוּ לָכֶם בָּנַי, כִּי הַחָכְמָה הִיא הַקִּנְיָן הַגָּדוֹל שֶׁאֵינוֹ כָּלֶה וְהוֹלֵךְ, וְאוֹצָר אֲשֶׁר לֹא יָסוּף, וּמַטְמוֹן אֲשֶׁר לֹא יֶחְסַר, וְהוֹלֶכֶת עִם בְּעָלֶיהָ בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר יֵלֵךְ שָׁם, וְהִיא אוֹר הַנֶּפֶשׁ, וְחַיֵּי הַגּוּף, וְנֹעַם הַנְּשָׁמָה, וּמְנוּחַת הַגְּוִיָּה, וּבְרִיאוּת הַלֵּב, וְאוֹר הָעֵינַיִם, וּמִשְׁעַן הַמַּשְׂכִּיל, וְעַמּוּד הַמֵּבִין, וִיסוֹד הַדַּעְתָּן, וְהַצְלָחַת כָּל הָעִנְיָנִים, וְקִנְיַן כָּל הַקִּנְיָנִים, וּמַהֲלַל כָּל הַמִּסְחָרִים. כִּי כָּל מִי שֶׁקָּנָה חָכְמָה, קָנָה הַכֹּל[8]. וְכָל מִי שֶׁאֵין בּוֹ חָכְמָה, אֵין לוֹ כְּלוּם. וּמַדְרֶכֶת בְּעָלֶיהָ לִנְתִיב הַיָּשָׁר. וְדָבָר נִמְנָע הוּא וְנֶגֶד הַטֶּבַע אִם יִמָּצֵא אָדָם חָכָם נוֹטֶה מִדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה וְיַעֲשֶׂה דָּבָר שֶׁאֵינוֹ מְתֻקָּן, רַק אִם יִתְחַבְּרוּ עִמּוֹ הֶרְכֵּבוֹת הֲפוּכוֹת וּטְבָעִים לֹא מְתֻקָּנִים מִתְגַּבְּרִים עַל שִׂכְלוֹ.

1 מוסה"פ ב ג, 16 2 מִשלי כא כ 3 שם כד ג 4 שם שם ד 5 מוסה"פ ב א, 21
6 קהלת ז יב 7 שם ב יד 8 השוה נדרים מא א: דדא ביה, כולא ביה

וְאָמַר חָכָם אֶחָד, מִיִּתְרוֹן הַחָכְמָה, כִּי לֹא תוּכַל שֶׁיַּעֲבָדְךָ אָדָם אַחֵר בָּהּ כְּמוֹ שֶׁיַּעֲבָדְךָ בִּשְׁאָר הָעֲסָקִים, אֲבָל אַתָּה תַּעַבְדֶנָּה בְּנַפְשְׁךָ, וְלֹא יוּכַל אָדָם לִשְׁלוֹל אוֹתָהּ מִמְּךָ כַּאֲשֶׁר יִשְׁלוֹל אָדָם זוּלָתָהּ מִן הַחֲפָצִים.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גְדוֹלָה מַעֲלַת הַחָכְמָה. שֶׁאֲפִילוּ הַבְּרִיּוֹת הַקְּטַנּוֹת, אִם נִתְפַּרְסְמוּ בְּשׁוּם דְּבַר־חָכְמָה, נִשְׁתַּבְּחוּ עָלֶיהָ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]לֵךְ־אֶל־נְמָלָה עָצֵל רְאֵה דְרָכֶיהָ וַחֲכָם, [2]אֲשֶׁר אֵין־לָהּ קָצִין שֹׁטֵר וּמֹשֵׁל. [3]תָּכִין בַּקַּיִץ לַחְמָהּ אָגְרָה בַקָּצִיר מַאֲכָלָהּ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [4]אַרְבָּעָה הֵם קְטַנֵּי־אָרֶץ וְהֵמָּה חֲכָמִים מְחֻכָּמִים. [5]הַנְּמָלִים עַם לֹא־עָז וַיָּכִינוּ בַקַּיִץ לַחְמָם. [6]שְׁפַנִּים עַם לֹא־עָצוּם וַיָּשִׂימוּ בַסֶּלַע בֵּיתָם. [7]מֶלֶךְ אֵין לָאַרְבֶּה וַיֵּצֵא חֹצֵץ כֻּלּוֹ. [8]שְׂמָמִית בְּיָדַיִם תְּתַפֵּשׂ וְהִיא בְּהֵיכְלֵי מֶלֶךְ.

גְּדוֹלָה הִיא הַחָכְמָה מִכָּל קִנְיַן כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁבָּעוֹלָם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]קְנֹה־חָכְמָה מַה־טּוֹב מֵחָרוּץ וּקְנוֹת בִּינָה נִבְחָר מִכָּסֶף. וְאֵין דָּבָר חָשׁוּב בָּעוֹלָם שֶׁיּוֹרִישׁ אָדָם לִבְנוֹ טוֹב כְּמוֹ שֶׁאִם יוֹרִישֶׁנּוּ חָכְמָה וּמוּסָר. כִּי כָּל מַה שֶּׁמּוֹרִישׁ אָדָם לִבְנוֹ, סָפֵק מִתְקַיֵּם בְּיָדוֹ סָפֵק אֵינוֹ מִתְקַיֵּם. וְהַחָכְמָה, הוֹלֶכֶת עִמּוֹ בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר יֵלֵךְ. וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּקְנֶה בְחָכְמָתוֹ עֹשֶׁר וּנְכָסִים. וְאָמְרוּ הַחֲכָמִים, [10]לֹא הִנְחִילוּ הָאָבוֹת לַבָּנִים דָּבָר שֶׁהוּא חָשׁוּב מִן הַחָכְמָה, כִּי יֵשׁ אָדָם קוֹנֶה הוֹן בְּחָכְמָה וּמְאַבְּדוֹ בְּאִוֶּלֶת וְיִשָּׁאֵר חֲסַר־כֹּל. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [11]לֹא תִּשְׁלַם הַחָכְמָה לָאָדָם, עַד שֶׁיִּהְיֶה מְקֻדָּם בִּשְׁלֹשָׁה, וּמְאֻחָר בִּשְׁלֹשָׁה, וְנָקִי מִשְּׁלֹשָׁה, וְסוֹמֵךְ עַל שְׁלֹשָׁה. הַשְּׁלֹשָׁה הַמְקֻדָּמוֹת, הַשֵּׂכֶל וְהָעֲנָוָה וְהַדִּבּוּר. וְהַמְאֻחָרוֹת, הַחֹנֶף וְהַמְּהִירוּת וַעֲזִיבַת הַמּוֹעֵצָה. וְהַשְּׁלֹשָׁה שֶׁיִּהְיֶה נָקִי מֵהֶם, הַחֶמְדָּה וְהַחֵשֶׁק וְהַכָּזָב. כִּי מִי שֶׁיַּחְמֹד, יֶאֱרֹב. וּמִי שֶׁחָשַׁק, תָּעָה. וּמִי שֶׁכִּזֵּב, לֹא יוֹעִיל בִּכְזָבָיו וְיַחְשְׁדוּהוּ בֶּאֱמֶת. וְהַשְּׁלֹשָׁה שֶׁיִּסְמֹךְ עֲלֵיהֶם, אֲרִיכוּת אַפַּיִם וְהַשְׁתִּיקָה וְהַסֵּבֶל.

1 משלי ו ו 2 שם שם ז 3 שם שם ח 4 שם ל כד 5 שם שם כה 6 שם שם כו
7 שם שם כז 8 שם שם כח 9 שם טז טז 10 מבחר־הפנינים א כג 11 שם מג כו

וְיָאוּת לָכֶם בָּנַי, לֵישֵׁב בֵּין הַחֲכָמִים כְּדֵי לִשְׁמוֹעַ דִּבְרֵיהֶם וְחָכְמָתָם, כִּי תִּלְמְדוּ מֵהֶם חָכְמָה וּמוּסָר, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]הוֹלֵךְ אֶת־חֲכָמִים יֶחְכָּם וְגוֹ׳. וְאוֹמֵר, [2]הַט אָזְנְךָ וּשְׁמַע דִּבְרֵי חֲכָמִים. וְכֵן צִוָּה חָכָם אֶחָד לִבְנוֹ וְאָמַר לוֹ, [3]בְּנִי, הֱוֵה יוֹשֵׁב עִם הַחֲכָמִים. כִּי, אִם תֵּדַע, יְשַׁבְּחוּךָ. וְאִם תִּסְכַּל, יְלַמְּדוּךָ. וְאִם יָעִידוּ לְךָ, יוֹעִילוּךָ.

וְאַל תִּתְבַּיְשׁוּ לִשְׁאֹל דְּבַר־חָכְמָה מִן הַחֲכָמִים וְלָתוּר אַחֲרֵי הַחָכְמָה בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר תִּמְצְאוּ אוֹתָהּ, כִּי דָּבָר זֶה, שֹׁרֶשׁ מִן הַחָכְמָה. כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, [4]שְׁאֵלַת הַחֲכָמִים, חֲצִי הַחָכְמָה. וּפִיּוּס בְּנֵי־אָדָם, חֲצִי הַשֵּׂכֶל. וְאָמַר אַחֵר, [5]אִם תִּכָּנַע לִדְרוֹשׁ הַחָכְמָה, תְּכֻבַּד כְּשֶׁדּוֹרְשִׁין אוֹתָהּ מִמְּךָ.

וְרָאוּי לָכֶם בָּנַי לִהְיוֹת צְנוּעִים בְּכָל עִנְיְנֵיכֶם, וְדָבָר זֶה יֵחָשֵׁב לָכֶם לְחָכְמָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וְאֶת־צְנוּעִים חָכְמָה. וּתְקַבְּלוּ עֵצָה בְּכָל הָעִנְיָנִים שֶׁיֵּשׁ לָכֶם לַעֲשׂוֹת. וַאֲפִילוּ בִּדְבָרִים שֶׁנִּרְאִים בְּעֵינֵיכֶם בְּרוּרִים עַד שֶׁלֹּא תִּצְטָרְכוּ לְקַבֵּל עֲלֵיהֶם עֵצָה, תְּקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם עֵצָה, וְאַחַר כָּךְ תַּחְשְׁבוּ בְּעֵין שִׂכְלְכֶם עַל מַה שֶּׁיָּעֲצוּ אֶתְכֶם, וּתְבָרְרוּ הָעִנְיָן בְּבִינַתְכֶם פַּעַם אַחַר פַּעַם, וַעֲשׂוּ וְהַצְלִיחוּ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וְשֹׁמֵעַ לְעֵצָה חָכָם. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [8]אֵין מִשְׁעָן חָזָק כְּבַקָּשַׁת הָעֵצָה.

וּתְהִיֶה לָכֶם אֹזֶן שׁוֹמַעַת לְקַבֵּל תּוֹכַחַת־מוּסָר מִן הַחֲכָמִים וּמִן הַגְּדוֹלִים מִכֶּם. וּבָזֶה, תֵּחָשְׁבוּ חֲכָמִים וּנְבוֹנִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]אֹזֶן שֹׁמַעַת תּוֹכַחַת חַיִּים בְּקֶרֶב חֲכָמִים תָּלִין. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [10]אֹהֵב מוּסָר אֹהֵב דָּעַת.

בָּנַי, כְּשֶׁאַתֶּם יוֹשְׁבִים עִם הַחֲכָמִים, הַטּוּ אָזְנְכֶם לִשְׁמוֹעַ דִּבְרֵיהֶם וְתִשְׁתְּקוּ וְאַל תְּדַבְּרוּ בִּפְנֵיהֶם. כִּי דָּבָר זֶה, אוֹת גָּדוֹל מִן הַחָכְמָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [11]חוֹשֵׂךְ אֲמָרָיו יוֹדֵעַ דָּעַת יְקַר־רוּחַ אִישׁ תְּבוּנָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [12]גַּם אֱוִיל מַחֲרִישׁ חָכָם יֵחָשֵׁב אֹטֵם שְׂפָתָיו נָבוֹן. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [13]סְיָג לַחָכְמָה

1 משלי יג כ 2 שם כב יז 3 מבחר הפנינים א יג 4 שם שם ג 5 שם שם כד
6 משלי יא ב 7 שם יב טו 8 מוסה"פ ב ו, 16 9 משלי טו לא 10 שם יב א
11 שם יז כז 12 שם שם כח 13 אבות ג יג

שְׁתִיקָה. וְעוֹד אָמְרוּ, [1]כָּל יָמַי גָּדַלְתִּי בֵּין הַחֲכָמִים וְלֹא מָצָאתִי לַגּוּף טוֹב אֶלָּא שְׁתִיקָה. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [2]תְּחִלַּת הַחָכְמָה, הַשְּׁתִיקָה. וְהַשֵּׁנִית, הַשְּׁמִיעָה. וְהַשְּׁלִישִׁית, הַזִּכְרוֹנוֹת. וְהָרְבִיעִית, הַמַּעֲשֶׂה. וְהַחֲמִישִׁית, לַמּוּדָה. וְאָמַר אַחֵר, [3]רֹאשׁ כָּל מוּסָר, הַשְּׁתִיקָה. וְאָמַר אַחֵר, [4]כְּשֶׁתֵּשֵׁב עִם הַחֲכָמִים, יִהְיֶה רְצוֹנְךָ לִשְׁמוֹעַ יוֹתֵר מִדַּבֵּר.

בָּנַי, כְּשֶׁתְּדַבְּרוּ עִם אֲחֵרִים, יִהְיוּ דִבְרֵיכֶם נוֹחִים וַעֲרֵבִים, כִּי דָבָר זֶה כַּמּוּבָן, מֵאוֹתוֹת הַחָכְמָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים וגו׳. וּמַה שֶּׁיֵּשׁ לָכֶם לְדַבֵּר, תַּחְשְׁבוּ הַדְּבָרִים בְּלִבְּכֶם תְּחִלָּה, וְתַרְגִּילוּ הַדְּבָרִים בְּפִיכֶם וּבִלְשׁוֹנְכֶם, וְאַחַר־כָּךְ תְּדַבְּרוּ דִבְרֵיכֶם לִפְנֵי כָּל מִי שֶׁתִּרְצוּ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]לֵב חָכָם יַשְׂכִּיל פִּיהוּ וְעַל שְׂפָתָיו יֹסִיף לֶקַח.

וְיִהְיוּ מַעֲשֵׂיכֶם בְּעִנְיְנֵי הַחָכְמָה מְרֻבִּין עַל חָכְמַת הַדְּבָרִים, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]כָּל מִי שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ, חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְכֹל שֶׁחָכְמָתוֹ מְרֻבָּה מִמַּעֲשָׂיו, אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְכֵן צִוָּה חָכָם אֶחָד לִבְנוֹ, [8]בְּנִי, אַל תִּהְיֶה חָכָם בַּדְּבָרִים, כִּי אִם בַּמַּעֲשֶׂה. כִּי הַחָכְמָה שֶׁבַּמַּעֲשֶׂה, תּוֹעִילְךָ לָעוֹלָם הַבָּא. וְהַחָכְמָה שֶׁבַּדְּבָרִים, בְּכָאן תִּשָּׁאֵר.

וְאַתֶּם בָּנַי, שִׂימוּ כַּוָּנַתְכֶם עַל אֵלּוּ הַמִּדּוֹת אֲשֶׁר אֲנִי זוֹכֵר עַתָּה, מִפְּנֵי שֶׁהֵן מִדּוֹת חֲמוּדוֹת וּמְיֻחָסוֹת אֲשֶׁר יֵאוֹתוּ אֶל כָּל מַשְׂכִּיל לְהִתְנַהֵג בָּהֶם וּלְהִזָּהֵר עֲלֵיהֶם, כִּי כֻלָּם שָׁרְשֵׁי הַחָכְמָה וּסְעִיפֵי הַתְּבוּנָה.

*דְּעוּ בָּנַי, כִּי רָאוּי לְכָל מִי שֶׁנּוֹדַע בַּחָכְמָה וְנִתְפַּרְסֵם בַּתְּבוּנָה, לִהְיוֹת בַּיְשָׁן וְעָנָיו וּשְׁפַל־בֶּרֶךְ וְסַבְלָן, קָשֶׁה לִכְעוֹס וְנוֹחַ לִרְצוֹת, וּמַקְדִּים שָׁלוֹם לְכָל אָדָם, וְיִבְרַח מִן הַמַּחֲלֹקֶת, וְיִהְיֶה אוֹהֵב שָׁלוֹם וְרוֹדֵף שָׁלוֹם, וְיִמְחוֹל עַל עֶלְבּוֹנוֹ, וְיַגְבִּיר שִׂכְלוֹ עַל יִצְרוֹ בְּכָל תַּאֲווֹתָיו, וְתִהְיֶה דַעְתּוֹ נוֹחָה עִם הַבְּרִיּוֹת,

1 אבות א יז 2 מבחר הפנינים א לט 3 שם סד ה 4 שם א מ
5 קהלת ט יז 6 משלי טז כג 7 אבות ג ט 8 מבחר הפנינים א יג
* בקטע זה, ניכרת השפעתו של ספר חובת הלבבות, שער הפרישות, פרק ד

וִיהִיוּ דְבָרָיו מְעַטִּים וּבְנַחַת, שׁוֹאֵל כָּעִנְיָן וּמֵשִׁיב כַּהֲלָכָה, וְלֹא יִהְיֶה נִבְהָל לְהָשִׁיב, וְלֹא נֶחְפָּז לַעֲשׂוֹת דָּבָר, וְיִהְיֶה דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף־זְכוּת, וְאַל יִהְיֶה לֹא נוֹקֵם וְלֹא נוֹטֵר, לֹא מְקַנֵּא וְלֹא חוֹמֵד, וִיסַפֵּר בְּשֶׁבַח הָאֲנָשִׁים וְלֹא יְסַפֵּר בִּגְנוּתָם לְעוֹלָם, וְאַל יִבְזֶה בְעֵינָיו קָטָן מִמֶּנּוּ, וְיִהְיֶה שׂוֹנֵא גֵאוּת וּבוֹרֵחַ מִן הַשְּׂרָרָה, וְאַל יַרְבֶּה לִשְׂחוֹק, כִּי הַשְּׂחוֹק מוֹרֶה עַל הַשְּׁטוּת וּמֵסִיר הַדְרַת־פָּנִים. וְאַל יוֹצִיא יוֹתֵר מִיכָלְתּוֹ. שֶׁכְּבָר אָמַר חָכָם אֶחָד, הַנּוֹשֵׂא יוֹתֵר מִיכָלְתּוֹ, יִפּוֹל. וְיִסְתַּפֵּק בִּכְדֵי הַצֹּרֶךְ וְיָנִיחַ הַמּוּתָּרוֹת, וְיַעֲצוֹם עֵינָיו מִן הַתַּאֲווֹת, וְיִמְנַע הֶזֵּקוֹ מִבְּנֵי אָדָם. מְכַסֶּה הַפְּשָׁעִים, וְזוֹכֵר הַחֲסָדִים. לֹא יֵלֵךְ רָכִיל, וְלֹא יְגַלֶּה סוֹד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, [1]הַעְלָמַת הַסּוֹד, חוֹבָה עַל הַמַּשְׂכִּיל. וּמְגַלֶּה סוֹד, אֵין לוֹ שֵׂכֶל. וְאַל יְקַבֵּל דִּבְרֵי רְכִילוּת, וִיקַבֵּל הַהִתְנַצְּלוּת כְּמוֹ שֶׁהוּא וּמִמִּי שֶׁהוּא. וּמַה שֶּׁיַּבְטִיחַ, יְקַיֵּם כִּיכָלְתּוֹ. וְיוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְיִשְׁפּוֹט הַצֶּדֶק, וְיִתֵּן הַדִּין מֵעַצְמוֹ לְנַפְשׁוֹ, וְאַל יִשְׂמַח בְּקַלְקָלָה וְאַל יַעֲלוֹז לְאֵיד. וְיֶאֱהַב אַנְשֵׁי הָאֱמֶת וְהַצֶּדֶק. וְיַדְרִיךְ בְּנֵי־אָדָם בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה, וְיוֹכִיחֵם בֵּינוֹ לְבֵינוֹ, וְיִמְנָעֵם מִן הָעֲבֵרוֹת. וְיִתְחָרֵט בְּעַצְמוֹ כְּשֶׁיְּדַבֵּר אוֹ כְּשֶׁיַּעֲשֶׂה דָבָר שֶׁלֹּא כְהֹגֶן, וְיִשְׂמַח כְּשֶׁיְּדַבֵּר צֶדֶק וֶאֱמֶת אוֹ בַּעֲשׂוֹתוֹ. וִיכַבֵּד כָּל אָדָם כְּפִי מַעֲלָתוֹ, וְיִהְיֶה מְסֻדָּר וּמְתֻקָּן בְּכָל עִנְיָנָיו. וְיִרְאֶה כָּל אָדָם לְמַעְלָה מִמַּעֲלָתוֹ, וְיִשְׁמוֹר עַצְמוֹ מִן הַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת וְהַפְּחוּתוֹת וּמִן הַמִּנְהָגוֹת הַמְגֻנִּים וְהַמְכֹעָרִים, וְיִתְנַהֵג גַּם בִּשְׁאָר מִנְהָגוֹת מְיֻחָסִים אֲשֶׁר יֵאוֹתוּ אֶל כָּל חַכְמֵי לֵב לְהִתְנַהֵג בָּהֶם, וְהֵם תִּפְאַרְתָּם וּכְבוֹדָם וְתִפְאֶרֶת לָהֶם מִן הָאֲנָשִׁים. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]אֵיזוֹ הִיא דֶרֶךְ יְשָׁרָה שֶׁיָּבוֹר לוֹ הָאָדָם? כֹּל שֶׁהִיא תִּפְאֶרֶת לְעוֹשֶׂיהָ וְתִפְאֶרֶת לוֹ מִן הָאָדָם. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [3]אֵין דָּבָר שֶׁמּוֹרֶה עַל דַּעַת הַדַּעְתָּן כְּמִנְהָגוֹ הַטּוֹב.

---

1 מוסה"פ ב א, 30 2 אבות ב א 3 מבחר הפנינים א ג

בָּנַי, אַל תְּהִי מַעֲלַת הַחָכְמָה קַלָּה בְּעֵינֵיכֶם, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מַעֲלָה כְּלָלִית וְכוֹלֶלֶת עִמָּהּ כָּל שְׁאָר מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת הַחֲמוּדוֹת. כִּי, אִם הָאָדָם רֵיק מִן הַחָכְמָה, לֹא יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיוּ לוֹ מִדּוֹת טוֹבוֹת, כִּי בָהּ יַבְחִין הַטּוֹב מִן הָרָע, וְדָבָר נָאֶה מִן הַמְּכֹעָר. וְכָל מִי שֶׁנָּתַן לוֹ הָאֵל חָכְמָה וּתְבוּנָה בְּלִבּוֹ, יִתָּכֵן שֶׁיִּמָּשְׁכוּ אֶצְלוֹ שְׁאָר מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת הָרוּחָנִיּוֹת וְהַגּוּפָנִיּוֹת. וְאַשְׁרֵי מִי שֶׁזָּכָה לַעֲלוֹת בְּמַדְרֵגַת הַחָכְמָה, כִּי בָהּ יְיַשֵּׁר הָאָדָם דֵּעוֹתָיו וִיתַקֵּן כָּל מִדּוֹתָיו, וּבָהּ יִמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]אַשְׁרֵי אָדָם מָצָא חָכְמָה וְאָדָם יָפִיק תְּבוּנָה.

וְעִם הַמִּדָּה הַמְשֻׁבַּחַת הַזֹּאת, מִסְתָּעֶפֶת מִדַּת הַמּוּסָר, שֶׁהִיא עֲדִי־הַחָכְמָה וַחֲלִי־הַתְּבוּנָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חַכְמֵי הָרוֹמִיִּים, [2]הַמּוּסָר, צוּרַת הַשֵּׂכֶל, וְעַל כֵּן יְיַפֶּה צוּרַת שִׂכְלְךָ כְּפִי רְצוֹנְךָ.

דְּעוּ לָכֶם בָּנַי, כִּי לֹא תִשְׁלַם לָאָדָם הַחָכְמָה אִם אֵין לוֹ מוּסָר. כִּי כְּמוֹ שֶׁהָרֹאשׁ עִקַּר הַגּוּף, כֵּן הַמּוּסָר עִקַּר הַחָכְמָה. וְאַף שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם, סָמַךְ מוּסָר לַחָכְמָה, מִפְּנֵי שֶׁאֵין חָכְמָה בְּלִי מוּסָר, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]לָדַעַת חָכְמָה וּמוּסָר לְהָבִין אִמְרֵי בִינָה. וְאָמַר חָכָם אֶחָד לִבְנוֹ, [4]דַּע בְּנִי, כִּי הַמּוּסָר רֹאשׁ הַשֵּׂכֶל, וְהַשְׁתִיקָה כּוֹלֶלֶת הַחָכְמָה. וְאָמַר אַחֵר, שֵׂכֶל בְּלֹא מוּסָר, כְּאִילָן בְּלֹא פְּרִי. וְשֵׂכֶל עִם מוּסָר, כְּאִילָן עִם פְּרִי.

בָּנַי, כְּשֶׁתִּרְאוּ בַּעַל־מוּסָר, אַל תִּשְׁאֲלוּ עַל אֲבוֹתָיו וְעַל יִחוּסוֹ, כִּי הַמּוּסָר הוּא הַיַּחַס הַגָּדוֹל. וְאִם אֵין מוּסָר, אֵין יַחַס. וְיִתָּכֵן שֶׁהַיַּחַס יַעֲזוֹר עַל הַמּוּסָר, כְּשֵׁם שֶׁהָאִילָן הַטּוֹב יַעֲזוֹר לָשֵׂאת עָנָף וְלַעֲשׂוֹת פְּרִי טוֹב כַּיּוֹצֵא בוֹ. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [5]הֱיֵה בֶּן מִי שֶׁתִּרְצֶה וּקְנֵה מוּסָר, כִּי אֵין טוֹב בַּשֹּׁרֶשׁ מִבְּלִי מוּסָר. וְאָמַר אֲרִיסְטוֹ, [6]בַּמּוּסָר לֹא תִצְטָרֵךְ לַיַּחַס. וְאָמַר, כִּי פְּרִי הַמּוּסָר, הַמְּנוּחָה וְהַצְלָחַת כָּל הָעִנְיָנִים. וְאָמַר, טוֹב עֶבֶד בַּעַל־מוּסָר, מִבֶּן־חוֹרִין בְּלִי מוּסָר.

1 משלי ג יד 2 מוסה"פ ב יג, 4 3 משלי א ב 4 מבחר הפנינים מב ט
5 שם יח א 7 מוסה"פ א י, 38

וּדְעוּ בָנַי, כִּי הַמּוּסָר מְתַקֵּן הָאָדָם וּמְיַפֶּה אֶת חָכְמָתוֹ כַּאֲשֶׁר הַצִּיּוּרִים וּשְׁאָר הַתִּקּוּנִים מְתַקְּנִים וּמְיַפִּים אֶת הַכֵּלִים. וּכְבָר דִּמּוּ הַחֲכָמִים מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מוּסָר, לְבַיִת אֲשֶׁר יְסוֹדוֹ חָזָק. וּמִי שֶׁאֵין לוֹ מוּסָר, לְבַיִת אֲשֶׁר אֵין לוֹ יְסוֹד.

וּדְעוּ, כִּי הָאָדָם יְכֻבַּד עַל* מוּסָרוֹ וְעַל תִּקּוּן מַעֲשָׂיו, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְשֹׁמֵר תּוֹכַחַת יְכֻבָּד. וּבְמוּסָרֵי אֲלֶכְּסַנְדֵּר, [2]בַּעַל־הַמּוּסָר יְכֻבַּד וְאִם הוּא רָשׁ, כְּמוֹ הָאַרְיֵה שֶׁיִּירְאוּ מִמֶּנּוּ וְהוּא רוֹבֵץ. וַחֲסַר־הַמּוּסָר יֵקַל וְאִם הוּא עָשִׁיר, כַּכֶּלֶב וְאִם יוּשַׂם רְבִיד הַזָּהָב עַל צַוָּארוֹ. וְשָׁאֲלוּ לַאֲרִיסְטוֹטְלִיס, [3]מַה יָּפֶה לָאָדָם בֵּין חֲבֵרָיו? אָמַר לָהֶם, הַמּוּסָר, אֲשֶׁר יְיַפֶּה עֹשֶׁר הֶעָשִׁיר, וְיַסְתִּיר דַּלּוּת הֶעָנִי.

בָּנַי, אֶהֱבוּ אֶת הַתּוֹכָחוֹת וּקְנוּ אֶת הַמּוּסָר, כִּי הוּא עִקַּר כָּל הַמַּהֲלָלִים וְכִשְׁרוֹן כָּל מִפְעָלִים, וְהוּא חַיֵּי הַנֶּפֶשׁ, וּבוֹ תְּלוּיִים עִקַּר חַיֵּי הָאָדָם בָּעוֹלָם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]הַחֲזֵק בַּמּוּסָר אַל־תֶּרֶף נִצְּרֶהָ כִּי־הִיא חַיֶּיךָ. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, שְׁנֵי דְבָרִים יְתַקֵּן הָאָדָם אֶת עוֹלָמוֹ. מוּסָר, יְתַקֵּן בּוֹ הַנֶּפֶשׁ. וְהִשְׁתַּדְּלוּת, יֵטִיב בּוֹ חִיּוּתוֹ. וּדְעוּ, כִּי אֵין מָמוֹן בָּעוֹלָם טוֹב כַּמּוּסָר, שֶׁכָּךְ אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ, [5]קְחוּ־מוּסָרִי וְאַל־כָּסֶף וְדַעַת מֵחָרוּץ נִבְחָר. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [6]מָצָאתִי כָּל קִנְיָנֵי הָעוֹלָם וּמִכְמַנָּיו אוֹבְדִים, וְאֵין מִכְמָן כַּמּוּסָר, וְלֹא מָעוֹז כַּחֲבֵרִים. וְאָמַר אַחֵר, [7]אֵין יְרֻשָּׁה טוֹבָה מִן הַמּוּסָר. וּבְמִי שֶׁאֵין בּוֹ מוּסָר כָּתוּב, [1]רֵישׁ וְקָלוֹן פּוֹרֵעַ מוּסָר. וְעָלָיו אָמַר חָכָם אֶחָד, מִי שֶׁלֹּא יִוָּסֵר בִּבְנֵי־אָדָם, יְיַסֵּר בּוֹ הָאֵל לִבְנֵי־אָדָם. וְאָמַר אַחֵר, [8]רַע־הַמּוּסָר, מוֹרִישׁ הַבִּזָּיוֹן וּמַצְמִיחַ הַדְּאָגָה. וְאָמַר אַחֵר, מִי שֶׁאֵינוֹ מְקַבֵּל מוּסָר, אָבֵד וְנֶעְכָּר.

בָּנַי, אַל תִּבְרְחוּ מִקֶּצֶף בַּעַל־מוּסָר וּמִכַּעְסוֹ, כִּי כַעְסוֹ רָצוֹן, וְקִצְפּוֹ פִּיּוּס וְנַחַת־רוּחַ, כִּי תוֹכִיחֶנּוּ נַפְשׁוֹ וּתְיַסְּרֶנּוּ,

1 משלי יג יח 2 מוסה"פ ב ה, 7 3 עם שם ג, 24 4 משלי ד יג 5 שם ח י
6 מבחר הפנינים כ י 7 מוסה"פ ב ו, 16 8 מבחר הפנינים מב יג * בגלל

וְיָשׁוּב מִכַּעְסוֹ. וְאָמַר חָכָם אֶחָד,* לוּלֵא הַמּוּסָר, הָיוּ בְּנֵי־אָדָם שָׁוִין. אֲבָל יִתְרוֹן קְצָתָם עַל קְצָתָם, בַּמּוּסָר הַטּוֹב. וְאָמַר אַחֵר, כַּאֲשֶׁר לֹא תוּכַל עֵין הָאָדָם לְקַבֵּל אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ, כֵּן לֹא יַשִּׂיג הַמְסַפֵּר בְּסִפּוּר בַּעַל־הַמּוּסָר הַנָּבוֹן.

וּמִדַּרְכֵי הַמּוּסָר, מִי שֶׁאֵינוֹ מְדַבֵּר בִּפְנֵי מִי שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנּוּ בַּמַּעֲלָה וּבַשָּׁנִים, וְאֵינוֹ חוֹלֵק עַל דְּבָרָיו, וְאֵינוֹ נִכְנָס לְתוֹךְ דִּבְרֵי חֲבֵרוֹ, וּמְכַבֵּד כָּל אָדָם—אִישׁ כְּפִי מַעֲלָתוֹ, וּמְקַבֵּל כָּל אָדָם בְּשִׂמְחָה וּבְסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, וְאֵינוֹ מְבַזֶּה הָאֲנָשִׁים, וְאֵינוֹ עַז־פָּנִים. וּמַבְטִיחַ וְעוֹשֶׂה, וְאֵינוֹ מְשַׁנֶּה בְּדִבּוּרוֹ, וְאֵינוֹ רָגִיל בְּמִדַּת הַכַּעַס, כָּעִנְיָן שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה בְחָכְמָתוֹ, [1]אַל־תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס כִּי כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ.

וּמִן הַמּוּסָר, אָדָם שֶׁאוֹהֵב אֶת מוֹכִיחָיו וּמְכַבֵּד מַדְרִיכָיו בְּדַרְכֵי הַחָכְמָה וְהַמּוּסָר, כִּי הֵם הוֹרוּהוּ דֶּרֶךְ חַיִּים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר.

בָּנַי, אַל יֵקַל בְּעֵינֵיכֶם הַמּוּסָר, מִפְּנֵי שֶׁמֵּבִיא אֶת הָאָדָם אֶל תַּכְלִית־הַטּוֹבָה וְאֶל נְתִיב־הַמְּנוּחָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]יַסֵּר בִּנְךָ וִינִיחֶךָ וְיִתֵּן מַעֲדַנִּים לְנַפְשֶׁךָ. וְאוֹמֵר, [4]יַסֵּר בִּנְךָ כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְגוֹ׳. וְאוֹמֵר, [5]אַל־תִּמְנַע מִנַּעַר מוּסָר כִּי־תַכֶּנּוּ בַשֵּׁבֶט לֹא יָמוּת. [6]אַתָּה בַּשֵּׁבֶט תַּכֶּנּוּ וְנַפְשׁוֹ מִשְּׁאוֹל תַּצִּיל.

וּמַה הוּא הַמּוּסָר? שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה דָבָר בַּסֵּתֶר שֶׁיִּתְבַּיֵּשׁ מִמֶּנּוּ בַּגָּלוּי, וְיִשְׁמוֹר אֶת נַפְשׁוֹ, וְיַכְנִיעַ יִצְרוֹ, וְיַבְרִיחַ תַּאֲוָתוֹ, וִיַחֲזִיק כָּל אָדָם לְמַעְלָה מִמַּעֲלָתוֹ, וְיִשְׁמוֹר אֶת עַצְמוֹ לַעֲשׂוֹת וְלוֹמַר לַחֲבֵרוֹ דָּבָר שֶׁהָיָה קָשֶׁה עָלָיו לִסְבּוֹל מִמֶּנּוּ.

וְכָל מִי שֶׁמְּקַבֵּל מוּסָר, סוֹפוֹ לְהִתְחַכֵּם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]שִׁמְעוּ מוּסָר וַחֲכָמוּ וְאַל־תִּפְרָעוּ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [8]שְׁמַע עֵצָה וְקַבֵּל מוּסָר לְמַעַן תֶּחְכַּם בְּאַחֲרִיתֶךָ.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ יוֹשְׁבִין עִם בַּעֲלֵי־מוּסָר וְרִדְפוּ אַחֲרֵיהֶם,

1 קהלת ז ט 2 משלי ו כג 3 שם כט יז 4 שם יט יח 5 שם כג יג
6 שם שם יד 7 שם ח לג 8 שם יט כ * מבחר הפנינים מב כ

כְּדֵי שֶׁתֶּחָשְׁבוּ מֵהֶם, כִּי הָאָדָם נִכָּר בְּחֶבְרָתוֹ אִם טוֹב אִם רָע, כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, [1]כְּשֶׁתֵּשֵׁב, שֵׁב עִם הַנְּדִיבִים, כִּי אֵין כְּבוֹדוֹ שֶׁל אָדָם וּקְלוֹנוֹ אֶלָּא בִּישִׁיבָתוֹ.

וְהָאֱלֹהִים בְּרַחֲמָיו יַדְרִיכֵנוּ בְּדַרְכֵי הַחָכְמָה וְהַמּוּסָר.

וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִגַּעְנוּ עַד כָּאן לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח מַעֲלַת הַחָכְמָה וּבְעָלֶיהָ, נְסַפֵּר בִּגְנוּת הַסִּכְלוּת וּבְעָלֶיהָ, כְּדֵי לְיַסֵּר הַפְּתָאִים וּלְהוֹרוֹתָם פְּחִיתוּת הַכְּסִילִים וּגְרִיעוּתָם וְאָבְדַן נַפְשׁוֹתָם וְהֶפְסֵד גּוּפוֹתָם וּמָמוֹנָם, כְּדֵי לְיַשְּׁרָם בְּדַרְכֵי הַחָכְמָה וְהַמּוּסָר, בְּעֶזְרַת שַׁדַּי.

דְּעוּ בָּנַי, כִּי מִדַּת הַסִּכְלוּת גְּרוּעָה מְאֹד, וְאֵין בְּכָל הַמִּדּוֹת מִדָּה גְּרוּעָה הֵימֶנָּה, מִפְּנֵי שֶׁמְּגַנָּה אֶת עַצְמוֹ, וּמְגַנֶּה אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ. מְגַנֶּה אֶת עַצְמוֹ, שֶׁנִּקְרָא כְּסִיל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]לֹא־יַחְפֹּץ כְּסִיל בִּתְבוּנָה כִּי אִם־בְּהִתְגַּלּוֹת לִבּוֹ. וְאוֹמֵר, [3]אִם־תִּכְתּוֹשׁ אֶת־הָאֱוִיל בַּמַּכְתֵּשׁ בְּתוֹךְ הָרִיפוֹת בַּעֱלִי לֹא־תָסוּר מֵעָלָיו אִוַּלְתּוֹ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [4]אִוֶּלֶת אָדָם תְּסַלֵּף דַּרְכּוֹ וְעַל־יְיָ יִזְעַף לִבּוֹ. וּמְגַנֶּה אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]כַּעַס לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל וּמֶמֶר לְיוֹלַדְתּוֹ. וְאוֹמֵר, [6]יֹלֵד כְּסִיל לְתוּגָה לוֹ וְלֹא־יִשְׂמַח אֲבִי נָבָל.

וְאָמְרוּ חַכְמֵי־הָרוֹמִיִּים,[7]הַסָּכָל קָטָן וְאִם יִהְיֶה זָקֵן, וְהֶחָכָם גָּדוֹל וְאִם יִהְיֶה נַעַר. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהַכְּסִיל מְאַבֵּד אֶת מָמוֹנוֹ בְּאִוַּלְתּוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]אוֹצָר נֶחְמָד וָשֶׁמֶן בִּנְוֵה חָכָם וּכְסִיל אָדָם יְבַלְּעֶנּוּ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [9]הַכְּסִיל חֹבֵק אֶת־יָדָיו וְאֹכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ. וְאָמַר חָכָם אֶחָד,[10]אֵין הוֹן עָתָק כְּמוֹ הַשֵּׂכֶל, וְאֵין חֶסֶר־כֹּל כְּמוֹ הַסִּכְלוּת.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ, כַּמָּה קָשָׁה הַסִּכְלוּת וְכַמָּה הִיא מְגֻנָּה. שֶׁכֵּן בְּסִכְלוּתוֹ מְאַבֵּד הָאָדָם גּוּפוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְנַפְשׁוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר,[11]פִּי־כְסִיל מְחִתָּה־לוֹ, וּשְׂפָתָיו מוֹקֵשׁ נַפְשׁוֹ. פִּי־כְסִיל מְחִתָּה־לוֹ, שֶׁמְּאַבֵּד גּוּפוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וּשְׂפָתָיו מוֹקֵשׁ נַפְשׁוֹ, שֶׁמְּאַבְּדָהּ מִן הָעוֹלָם הַבָּא. וְהַסִּכְלוּת קָשָׁה מִן הַמָּוֶת,

---

1 מבחר הפנינים כז ז 2 משלי יח ב 3 שם כז כב 4 שם יט ג 5 שם יז כה
6 משלי שם כא 7 מוסח"פ ב יג 26 8 משלי כא כ 9 קהלת ד ה 10 מוסה"פ ב ו 16 11 משלי יח ז

כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, הַמָּוֶת, שְׁנַיִם. וְהַסִּכְלוּת, הַמָּוֶת הַגָּדוֹל שֶׁבָּהֶם.

בָּנַי, הִזָּהֲרוּ מִן הַכְּסִיל יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁאַתֶּם נִזְהָרִים מִן הָאֵשׁ. כִּי, אִם תִּתְקָרְבוּ אֵצֶל הָאֵשׁ עַל דֶּרֶךְ בֵּינוֹנִי, תֵּהָנוּ מִמֶּנּוּ. וְכָל מַה שֶּׁתּוֹסִיפוּ לְהִתְקָרֵב אֶל הַכְּסִיל אֲפִילוּ כִּמְלֹא עֵינֵיכֶם, תִּלָּקוּ, וְלֹא תוּכְלוּ לִלְמוֹד מִמֶּנּוּ לֹא יִרְאַת־שָׁמַיִם וְלֹא דַעַת וְלֹא תְבוּנָה וְלֹא דֶרֶךְ־אֶרֶץ, כִּי אִם דִּבְרֵי־הֶבֶל וּשְׁטוּת. וְעַל זֶה הִזְהִיר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ וְאָמַר, [1]לֵךְ מִנֶּגֶד לְאִישׁ כְּסִיל וּבַל־יָדַעְתָּ שִׂפְתֵי־דָעַת. וְשָׁאֲלוּ לְחָכָם, [2]מַה הַתַּכְלִית אֲשֶׁר תָּשִׂים אֵלָיו כַּוָּנָתְךָ? וְהֵשִׁיב, לְהִשָּׁמֵר מִן הַכְּסִילִים.

בָּנַי, הִזָּהֲרוּ מֵחֶבְרַת הַכְּסִיל וְתִתְרַחֲקוּ מִמֶּנּוּ. כִּי חֶבְרָתוֹ, סַכָּנָה. וְהִדָּבֵק בּוֹ, אֲנָחָה. וְקִרְבָתוֹ, יָגוֹן וְשִׁבְרוֹן־רוּחַ. שֶׁכָּךְ אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ, [3]וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [4]חֶבְרַת הַשּׁוֹטֶה, עִנּוּי־הָרוּחוֹת. וְאָמַר אַחֵר, [5]חֲבֵר־הַכְּסִיל, מִסְתַּכֵּן. וְאָמַר אַחֵר, [6]אֵיבַת־הַמַּשְׂכִּיל טוֹבָה מֵחֶבְרַת־הַכְּסִיל. וְאַל תַּעֲשׂוּ דָּבָר מִן הַדְּבָרִים עַל יְדֵי הַכְּסִיל וַאֲפִילוּ אִם תִּבְטְחוּ עָלָיו שֶׁיַּעֲשֶׂה הַדָּבָר מְתֻקָּן. אַף־עַל־פִּי שֶׁדָּבָר נִמְנָע הוּא וְנֶגֶד הַטֶּבַע שֶׁיַּעֲשֶׂה הַכְּסִיל אוֹ יֹאמַר דָּבָר מְתֻקָּן, אֲבָל אֶפְשָׁר שֶׁיַּעֲלֶה לְיָדוֹ כַּסּוּמָא בָּאֲרֻבָּה, אוֹ יִפּוֹל דָּבָר בְּפִיו עַל הַדֶּרֶךְ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ, נִטְּלָה נְבוּאָה מִן הַנְּבִיאִים וְנִתְּנָה לַשּׁוֹטִים וְלַקְּטַנִּים.

וּמִן הַזְּרִיזוּת, לִשְׁמוֹר עַצְמְכֶם מִן הַסְּכָלִים שֶׁמַּרְאִין בְּעַצְמָן שֶׁהֵן חֲכָמִים, וּמְדַבְּרִים עַל דֶּרֶךְ חִידוֹת וּמְשָׁלִים שֶׁל שְׁטוּת, וְהֵם סְכָלִים וּפְתָאִים בְּתַכְלִית הַסִּכְלוּת וְהַפְּתַיּוּת, אֲבָל לֹא בָאוּ לִכְלַל שׁוֹטִים גְּמוּרִים שֶׁיָּצְאוּ מִכָּל גִּדְרֵי הַחָכְמָה עַד שֶׁזּוֹרְקִין הָאֲבָנִים וּמַכִּין אֶת הָאֲנָשִׁים בִּשְׁטוּתָם, וּמַפִּילִין עַצְמָן מִן הַחוֹמוֹת וּמִן הַבָּתִּים וּמִן הַמִּגְדָּלִים, וְהוֹלְכִין עֲרֻמִּין בַּשּׁוּק וְאֵינָן מִתְבַּיְּשִׁין.

---

1 משלי יד ז 2 מוסה"פ ב ט 17 3 משלי יג כ 4 מוסה"פ א י 40
5 שם שם 46 6 שם ב כא 47 7 בבא בתרא יב ב

מֵאֵלּוּ אֵינִי צָרִיךְ לְהַזְהִירְכֶם, כִּי מִפְּנֵי אֵלּוּ בּוֹרְחִין אֲפִילּוּ הַנְּעָרִים וְהַקְּטַנִּים וְהַפְּתָאִים. וְעַל הָעוֹשִׂים מִמִּינֵי הַשְּׁטוּת הַזֹּאת, אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]חֵרֵשׁ שׁוֹטֶה וְקָטָן, פְּגִיעָתָן רָעָה. הֵם שֶׁחָבְלוּ בַּאֲחֵרִים, פְּטוּרִין. וַאֲחֵרִים שֶׁחָבְלוּ בָהֶן, חַיָּבִין. וְנָתְנוּ חֲכָמִים סִימָן לַשּׁוֹטֶה הַזֶּה, [2]שֶׁמְּקָרֵעַ כְּסוּתוֹ, וּמְפַזֵּר מְעוֹתָיו, וְלָן יְחִידִי בְּבֵית־הַקְּבָרוֹת, וְעוֹשֶׂה כַּיּוֹצֵא בַּדְּבָרִים הַלָּלוּ מֵעִנְיָנֵי הַשְּׁטוּת. וְשׁוֹטֶה שֶׁדִּבְּרוּ חֲכָמִים בְּכָל מָקוֹם, שֶׁעוֹשֶׂה מִמִּינֵי הַשְּׁטוּת הַלָּלוּ וְכַיּוֹצֵא בָהֶן.

אָמְנָם, אִם תִּרְאוּ נַעַר עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה נַעֲרוּת וְעִנְיָנִים שֶׁל שְׁטוּת וּמְדַבֵּר דְּבָרִים שֶׁל סִכְלוּת וְנִרְאֶה שֶׁאָדוּק וְקָשׁוּר בָּהֶם בִּשְׁבִיל נַעֲרוּתוֹ, אַל תִּתְיָאֲשׁוּ מִמֶּנּוּ מִלְּהוֹכִיחוֹ וּלְיַסְּרוֹ וְלִרְדּוֹתוֹ בַּשֵּׁבֶט. כִּי, אִם תּוֹכִיחוּ אוֹתוֹ וּתְיַסְּרוּהוּ, יַגִּיעַ לוֹ מִכֶּם רְפוּאָה וְהַצְלָחָה גְדוֹלָה, כָּעִנְיָן שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ, [3]אִוֶּלֶת קְשׁוּרָה בְלֶב־נָעַר שֵׁבֶט מוּסָר יַרְחִיקֶנָּה מִמֶּנּוּ. וְאוֹמֵר, [4]שֵׁבֶט וְתוֹכַחַת יִתֵּן חָכְמָה וְגוֹ׳.

בָּנַי, אַל תְּדַבְּרוּ בְּאָזְנֵי הַכְּסִיל, כִּי לֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם, וְיִבְזֶה אֶת דִּבְרֵיכֶם. שֶׁכָּךְ אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ, [5]בְּאָזְנֵי כְסִיל אַל־תְּדַבֵּר כִּי־יָבוּז לְשֵׂכֶל מִלֶּיךָ. וּבְמוּסְרֵי אֲלֶכְּסַנְדֶּר,[6] כְּשֶׁתְּדַבֵּר לְמִי שֶׁאֵין בּוֹ דֵּעָה, דּוֹמֶה לְמִי שֶׁמַּשְׁקֶה אִילָן יָבֵשׁ. וְהַסָּעַת אֲבָנִים מֵרֹאשׁ הָהָר, יוֹתֵר נָקֵל מְדַבֵּר לְמִי שֶׁאֵין בּוֹ דָעַת.

בָּנַי, אַל תִּתְאַהֲבוּ עִם הַכְּסִיל, כִּי אַהֲבָתוֹ שִׂנְאָה, וְאַחֲוָתוֹ מְרִיבָה, וְרֵעוּתוֹ קְטָטָה. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, הַכְּסִיל, אוֹיֵב נַפְשׁוֹ. וְאֵיךְ יִהְיֶה אוֹהֵב לְזוּלָתוֹ! וְאָמַר אַחֵר, [7]הֶזֵּק אֵיבַת הַמַּשְׂכִּיל, פָּחוּת מֵהֶזֵּק אַהֲבַת הַכְּסִיל. וְאָמַר אַחֵר, טוֹב שׂוֹנֵא חָכָם, מֵאוֹהֵב שׁוֹטֶה. בָּנַי, אַל תִּשְׁאֲלוּ מַתָּנָה מִן הַכְּסִיל, כִּי מַתְּנָתוֹ גְּרוּעָה, וְנִדְבָתוֹ בּוּז וְקָלוֹן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, [8]טוֹבוֹת הַכְּסִילִים כַּעֲרוּגוֹת בָּאַשְׁפַּתּוֹת.

---

1 בבא קמא פז א במשנה 2 חגיגה ג ב — ד א 3 משלי כב טו 4 ״ם כט טו
5 שם כג ט 6 מוסח״פ ב ה 8 7 שם שם כא 48 8 שם שם יא 17

בָּנַי, אַל תִּשְׁאֲלוּ עַל הַכְּסִיל, כִּי מַעֲשָׂיו וּדְבָרָיו יוֹרוּ עַל עַצְמוֹ. וַאֲפִלּוּ אִם יִהְיֶה בֵּין אֶלֶף אֲנָשִׁים, תַּכִּירוּהוּ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְגַם בַּדֶּרֶךְ כְּשֶׁסָּכָל הֹלֵךְ לִבּוֹ חָסֵר וְאָמַר לַכֹּל סָכָל הוּא. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [2]כָּל־עָרוּם יַעֲשֶׂה בְדָעַת וּכְסִיל יִפְרֹשׂ אִוֶּלֶת.

בָּנַי, אַל תֵּשְׁבוּ בְּמוֹשַׁב הַכְּסִיל, כִּי יַחֲלוֹק עִמָּכֶם לְלֹא דָבָר, וְרוֹצֶה לִנְצוֹחַ עַל־כָּל־פָּנִים. וְאִם יוֹדֵעַ בָּכֶם דָּבָר רָע, יְגַלֵּהוּ. וּמִדּוֹתֵיכֶם הַטּוֹבוֹת, יַסְתִּיר. כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, [3]הַנְּבָלִים רוֹדְפִים אַחַר מוּמֵי בְנֵי־אָדָם וְיַעַזְבוּ מִדּוֹתָם הַטּוֹבוֹת, כַּאֲשֶׁר יְבַקֵּשׁ הַזְּבוּב הַמְּקוֹמוֹת הַמְנֻגָּעִים בַּגּוּף וְיַנִּיחַ הַבְּרִיאִים. וְאָמַר אַחֵר, הִזָּהֵר מִשֶּׁבֶת עִם הַכְּסִילִים, כִּי כַּמָּה פְּעָמִים הִפְסִיד הַכְּסִיל אֶת הֶעָנִיו. וְאָמַר אַחֵר, [4]יְרָא מִישִׁיבַת הַכְּסִיל, כַּאֲשֶׁר תִּבְטַח בִּישִׁיבַת הֶחָכָם. וְהָעֵצָה הַטּוֹבָה לָכֶם בָּנַי, אִם יְחָרֵף אֶתְכֶם הַכְּסִיל, אַל תַּעֲנוּ אוֹתוֹ עַל דְּבָרָיו. כִּי, אִם תַּעֲנוּ אוֹתוֹ, כְּבָר יְצָאתֶם מִגֶּדֶר הַחָכְמָה אֶל הַסִּכְלוּת. וְעַל זֶה הִזְהִיר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ וְאָמַר, [5]אַל־תַּעַן כְּסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־תִּשְׁוֶה־לּוֹ גַם־אָתָּה. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [6]הַשְׁתִּיקָה לַכְּסִיל, הִיא תְּשׁוּבָתוֹ. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁהַכְּסִיל רָגִיל לְחָרֵף וּלְגַדֵּף תָּמִיד, תְּנוּ לוֹ מָקוֹם וַעֲשׂוּ עַצְמְכֶם כְּחֵרְשִׁים, כִּי יְזַמֵּן לוֹ הָאֵל כְּסִיל כְּמוֹתוֹ שֶׁיִּטּוֹל נִקְמַתְכֶם מִמֶּנּוּ. אַךְ אִם יְדַבֵּר הַכְּסִיל נֶגֶד הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, אָז תַּעֲנוּהוּ וְתוֹכִיחוּ עַל פָּנָיו חֶרְפָּתוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא רָגִיל בְּכָךְ, וּכְדֵי שֶׁלֹּא יַחֲזִיק עַצְמוֹ חָכָם. וְעַל זֶה הוֹכִיחַ שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ וְאָמַר, [7]עֲנֵה כְסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו. וְזוֹ הִיא דֶּרֶךְ הַחֲכָמִים וְכָל בַּעֲלֵי־מוּסָר הַיְרֵאִים אֶת יְיָ, הַחֲרֵדִים אֶל דְּבָרוֹ.

בָּנַי, אִם יִפְגַּע אֶתְכֶם הַכְּסִיל בַּדֶּרֶךְ, עִקְמוּ אֶת הַדֶּרֶךְ וְסוּרוּ מֵעָלָיו וְתִבְרְחוּ מִפָּנָיו יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁיִּבְרַח הָאָדָם מֵחַיּוֹת הַיַּעַר. שֶׁכָּךְ אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ, [8]פָּגוֹשׁ דֹּב שַׁכּוּל בְּאִישׁ וְאַל־כְּסִיל בְּאִוַּלְתּוֹ. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [9]אֵין רְפוּאַת הַשּׁוֹטֶה כִּי אִם

1 קהלת י ג 2 משלי יג טז 3 מוסה"פ ב ב 35 4 מבחר הפנינים מג לא
5 משלי כו ד 6 מבחר הפנינים ג יד 7 שם שם ה 8 שם יז יב 9 מוסה"פ ב כא 32

לְהִתְרַחֵק מִמֶּנּוּ. וְתִבְרְחוּ מִקֶּצֶף הַכְּסִיל וּמִכַּעְסוֹ, כִּי כְמוֹ שֶׁיֹּאמַר, יַעֲשֶׂה, וְאַל יַנִּיחַ דָּבָר מִיכָלְתּוֹ. וְאָמְרוּ, מֵעוֹלָם לֹא עָבַר דָּבָר עַל לֵב הַכְּסִיל שֶׁלֹּא הֱבִיאוֹ אֶל הַפֹּעַל, וּמֵעוֹלָם לֹא נִתְחָרֵט עַל דָּבָר רָע שֶׁעָשָׂה.

וְאַתֶּם בָּנַי, שִׂימוּ כַּוָּנַתְכֶם וְשִׂכְלְכֶם עַל אֵלּוּ הַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת וְהַפְּחוּתוֹת אֲשֶׁר אֲנִי זוֹכֵר עַתָּה, שֶׁיָּאוּת אֶל כָּל חֲכַם־לֵב לְהִזָּהֵר בָּהֶם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵחָשֵׁב לְסָכָל וּלְשׁוֹטֶה. כִּי כָל אֵלּוּ הַמִּדּוֹת הַגְּרוּעוֹת, נִמְצָאִים בַּסְּכָלִים וּבְחַסְרֵי־הַדַּעַת.

דְּעוּ לָכֶם בָּנַי, כִּי אֵלּוּ הֵם מִקְצָת מִמִּדּוֹת הַכְּסִיל הָרָשָׁע: חָכָם בְּעֵינָיו, וּמַחֲזִיק עַצְמוֹ צַדִּיק וְחָסִיד וִירֵא־שָׁמַיִם, וְאֵינוֹ מַכִּיר עֶרֶךְ עַצְמוֹ, וּמַחֲזִיק כָּל אָדָם סָכָל מִמֶּנּוּ. עַל כֵּן בָּנַי, תִּשְׁמְרוּ עַצְמְכֶם מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁתִּשְׁמְרוּ עַצְמְכֶם מִן הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים, וְאַל תִּתְוַכְּחוּ עִמּוֹ בְּדָבָר מִן הַדְּבָרִים, פֶּן תְּחַלְּלוּ עַצְמְכֶם עִמּוֹ.

וּדְעוּ, כִּי מִדַּת הַכְּסִיל, כְּשֶׁיַּעֲשֶׂה אוֹ יְדַבֵּר דָּבָר שֶׁל שְׁטוּת, אָז מִתְנַשֵּׂא וּמִתְפָּאֵר בְּעַצְמוֹ וְיַעֲלוֹז וְיָשִׂישׂ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]אִוֶּלֶת שִׂמְחָה לַחֲסַר־לֵב. וְשׂוֹנֵא אֶת הַתּוֹכָחוֹת וְאֶת הַמּוּסָרִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וְשׂוֹנֵא תוֹכַחַת בָּעַר. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]אֱוִיל יִנְאַץ מוּסַר אָבִיו וְגוֹ'. וְשׂוֹנֵא מוֹכִיחָיו וְהַמְיַסְּרִים אוֹתוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]אַל־תּוֹכַח לֵץ פֶּן־יִשְׂנָאֶךָּ וְגוֹ'. וְשׁוֹנֶה תָמִיד בְּאִוַּלְתּוֹ וְאֵינוֹ מִתְבַּיֵּשׁ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]כְּכֶלֶב שָׁב עַל־קֵאוֹ כְּסִיל שׁוֹנֶה בְאִוַּלְתּוֹ. וּמְדַבֵּר בְּגַאֲוָה וּשְׂרָרָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]בְּפִי־אֱוִיל חֹטֶר גַּאֲוָה וְגוֹ'. וּמֵרִיב עִם כָּל אָדָם, וְכוֹעֵס לְלֹא דָבָר, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]כָּל־רוּחוֹ יוֹצִיא כְסִיל וְגוֹ'. וְדָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף־חוֹבָה, וְאוֹמֵר מַה שֶּׁיּוֹדֵעַ וּמַה שֶּׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ, וּמַה שֶּׁשּׁוֹמֵעַ וְאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ, הוֹלֵךְ רָכִיל וּמְגַלֶּה סוֹד, נוֹקֵם וְנוֹטֵר, מְקַנֵּא וְחוֹמֵד, וּמַרְבֶּה הֶזֵּקָיו לְכָל אָדָם, נִבְהָל

---

1 משלי טו כא 2 שם יב א 3 שם טו ה 4 שם ט ח 5 שם כו יא
6 שם יד ג 7 שם כט יא

לְהָשִׁיב וְנֶחְפָּז לַעֲשׂוֹת כָּל מַה שֶּׁיַּעֲלֶה בְלִבּוֹ, זוֹכֵר הַפְּשָׁעִים וּמְכַסֶּה הַחֲסָדִים, וְשׂוֹנֵא הַחֲכָמִים וּבַעֲלֵי־הַמּוּסָר לְפִי שֶׁאֵינוֹ מֵהֶם, וּמַרְבֶּה הַשְּׂחוֹק, וּמְהַלֵּךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה, גְּבַהּ עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב, וּמִתְאַוֶּה לְכָל דָּבָר, חוֹלֵק עַל הָאֱמֶת וּמֵרִיב עַל הַצֶּדֶק, וְשָׂמֵחַ בַּקַּלְקָלָה, וּמְבַזֶּה הָאֲנָשִׁים, וְכָל בְּנֵי־אָדָם שָׁוִין בְּעֵינָיו. וּכְבָר אָמַר חָכָם אֶחָד, [1]כָּל מִי שֶׁבְּנֵי־אָדָם שָׁוִין בְּעֵינָיו, לֹא יִהְיוּ לוֹ חֲבֵרִים, וְכָל עִנְיָנָיו וּמַעֲשָׂיו בְּלִי סֵדֶר וְתִקּוּן, וְכָל מִדּוֹתָיו הֲפוּכוֹת, וּמִנְהָגָיו מְגֻנִּים וּמְכֹעָרִים. וּמִנְהַג הַכְּסִיל לְקַנֵּא עַל הֶחָכָם, וּלְהִשְׂתָּרֵר עָלָיו בְּגַאֲוָה, וּלְהַנְהִיגוֹ עַל דֶּרֶךְ סִכְלוּתוֹ. וְהֶחָכָם הַמַּשְׂכִּיל, שׁוֹמֵעַ וְשׁוֹתֵק וְאֵינוֹ מֵשִׁיב, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְחַלֵּל עִמּוֹ, פֶּן יֵחָשֵׁב כְּסִיל כָּמוֹהוּ. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, שְׁלֹשָׁה רָאוּי לַחְמוֹל עֲלֵיהֶם יוֹתֵר מִכָּל אָדָם, דַּעְתָּן שֶׁמַּנְהִיג אוֹתוֹ מְשֻׁגָּע, וְצַדִּיק שֶׁמּוֹשֵׁל בּוֹ רָשָׁע, וְנָדִיב שֶׁהוּא צָרִיךְ לְנָבָל.

וּדְעוּ בָּנַי, כִּי, אִם יַעֲשֶׂה אָדָם אוֹ יֹאמַר אֲפִילוּ דָּבָר אֶחָד מֵעִנְיְנֵי הַשְּׁטוּת, מַכְרִיעַ הוּא אֶת חָכְמָתוֹ, וּמַחֲזִיקִין אוֹתוֹ בְּחֶזְקַת שׁוֹטֶה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]יָקָר מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעָט.

לָכֵן בָּנַי, אֶהֱבוּ אֶת הַחָכְמָה, וּקְנוּ אֶת הַמּוּסָר, וְתִכַּבְּדוּ אֶת בַּעֲלֵי הַחָכְמָה וְהַמּוּסָר, כְּדֵי שֶׁתֵּחָשְׁבוּ מֵהֶם.

וְהָאֱלֹהִים יַצִּילֵנוּ מִן הַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת, וְיַצְלִיחֵנוּ בְּדַרְכֵי הַחָכְמָה וְהַמּוּסָר, לְמַעַן רַחֲמָיו הָרַבִּים וַחֲסָדָיו הַגְּדוֹלִים.

הַמַּעֲלָה הַתְּשַׁע־עֶשְׂרֵה

מַעֲלַת הָעֹשֶׁר

בָּנַי, בֹּאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת הָעֹשֶׁר. דְּעוּ בָּנַי, כִּי מַעֲלַת הָעֹשֶׁר הַבָּא לוֹ לָאָדָם בְּצֶדֶק וּבֶאֱמוּנָה וּבְיֹשֶׁר, הִיא מִן הַמַּעֲלוֹת הַטּוֹבוֹת, כִּי בָהּ יִזְכֶּה הָאָדָם לִנְחוֹל חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וְלִירַשׁ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁבִּזְמַן שֶׁהָאָדָם עָשִׁיר, יְחַיֶּה אֶת עַצְמוֹ בְּלִי

1 מוסה"פ א ב 7   2 קהלת י א

צַעַר וּבְלִי יְגִיעָה גְדוֹלָה וּבְלִי מַחֲשָׁבָה בָּעוֹלָם הַזֶּה בְּעִנְיְנֵי הַפַּרְנוּס וְהַכַּלְכּוּל וְכָל מִחְיַת בְּנֵי־אָדָם. וּבוֹ יוּכַל הָאָדָם לְהַצִּיל אֶת נַפְשׁוֹ מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם, כִּי יְחַלֵּק מִמָּמוֹנוֹ לִצְדָקָה וִיפַרְנֵס מִמֶּנּוּ הָעֲנִיִּים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]כֹּפֶר נֶפֶשׁ־אִישׁ עָשְׁרוֹ וְגוֹ׳. וְלֹא נִבְרֵאת מִדַּת הָעֹנִי אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיִּזְכּוּ הָעֲשִׁירִים בָּהֶן, וְיִנָּצְלוּ מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. [2]וְזוֹ הִיא הַשְּׁאֵלָה שֶׁשָּׁאַל טֻרְנֶסְרוּפּוּס הָרָשָׁע אֶת רַבִּי עֲקִיבָא וְאָמַר לוֹ, אִם אֱלֹהֵיכֶם אוֹהֵב עֲנִיִּים הוּא, מִפְּנֵי־מָה אֵינוֹ מְפַרְנְסָן? אָמַר לוֹ, כְּדֵי שֶׁנִּנָּצֵל אָנוּ בָהֶן מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]יֵשֵׁב עוֹלָם לִפְנֵי אֱלֹהִים חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן יִנְצְרֻהוּ. [4]אָמַר דָּוִד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, יֵשֵׁב הָעוֹלָם בְּשָׁוֶה. כְּלוֹמַר, שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ הַבְּרִיּוֹת זֶה לָזֶה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, אִם כֵּן, חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן יִנְצְרֻהוּ? וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁהָעֹשֶׁר הַזֶּה מָצוּי, שָׁם הַבְּרָכָה מְצוּיָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]בִּרְכַּת יְיָ הִיא תַעֲשִׁיר וְגוֹ׳.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה[6], [7]עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר, עַשֵּׂר בִּשְׁבִיל שֶׁתִּתְעַשֵּׁר. כְּלוֹמַר, עַשֵּׂר מָמוֹנְךָ וְתֵן מִמֶּנּוּ לָעֲנִיִּים וְתִזְכֶּה לְהִתְעַשֵּׁר. וּמִן הַמַּעַשְׂרוֹת, הֱיוּ זוֹכִין בָּהֶן לָעֲנִיִּים.

וְכֵן מָצִינוּ בָּאֲבוֹת־הָעוֹלָם שֶׁהָיוּ עֲשִׁירִים וְהָיוּ מְעַשְּׂרִין אֶת מָמוֹנָם כְּדֵי לִזְכּוֹת בָּהֶם לָעֲנִיִּים. וּמִנַּיִן אָנוּ אוֹמְרִים כֵּן? בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ כְּתִיב, [8]וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְיָ בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל. וְעִשֵּׂר מָמוֹנוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וַיִּתֶּן־לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל. וְעַל כָּל זֶה, הָיָה בֵּיתוֹ פָּתוּחַ לְכָל עוֹבֵר וָשָׁב, וְהָיָה מְאַכְסְנָם בְּבֵיתוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [10]וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע וְגוֹ׳.

וְכֵן מָצִינוּ בְּיִצְחָק אָבִינוּ שֶׁהָיָה עָשִׁיר, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [11]לֵךְ מֵעִמָּנוּ כִּי־עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד. [12]שֶׁהָיוּ אוֹמְרִין, זֶבֶל פְּרְדוֹתָיו שֶׁל יִצְחָק, וְלֹא כֶסֶף וְזָהָב שֶׁל אֲבִימֶלֶךְ. וְעִשֵּׂר מָמוֹנוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [13]וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִיא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה

1 משלי יג ח 2 בבא בתרא י א 3 תהלים סא ח 4 שמות רבא לא ה 5 משלי י כב
6 שבת קיט א 7 דברים יד כב 8 בראשית כד א 9 שם יד כ 10 שם כא לג
11 שם כו טז 12 בראשית רבא סד ו 13 בראשית כו יב

שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יְיָ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]לַמַּעַשְׂרוֹת הָיוּ. וְכֵן מָצִינוּ בְּיַעֲקֹב אָבִינוּ שֶׁהָיָה עָשִׁיר, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וְגוֹ׳. וְעֹשֶׁר מָמוֹנוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ. וּמֵאוֹתָן הַמַּעַשְׂרוֹת, הָיוּ זוֹכִין בָּהֶן לָעֲנִיִּים.

מַעֲלָה גְדוֹלָה הִיא מַעֲלַת הָעֹשֶׁר. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁיֵּשׁ לוֹ לָאָדָם עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְעוֹשֶׂה מֵהֶן צְדָקָה, קוֹנֶה לוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]הוֹן־וָעֹשֶׁר בְּבֵיתוֹ וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמֵּגֵן עָלָיו בָּעוֹלָם הַזֶּה מִן הַפְּגָעִים וּמִמִּקְרִים הָרָעִים כְּאָדָם שֶׁנָּתוּן בְּעִיר בְּצוּרָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]הוֹן עָשִׁיר קִרְיַת עֻזּוֹ וּכְחוֹמָה נִשְׂגָּבָה בְּמַשְׂכִּתוֹ. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [6]הָעֹשֶׁר, צִנָּה וְסוֹחֵרָה.

גְּדוֹלָה הִיא מַעֲלַת הָעֹשֶׁר. מִפְּנֵי שֶׁהָעֹשֶׁר בָּא לוֹ לָאָדָם מֵאֵת הַמָּקוֹם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ. וְאוֹמֵר, [8]לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נְאֻם יְיָ צְבָאוֹת. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [9]כִּי־מִמְּךָ הַכֹּל וּמִיָּדְךָ נָתַנּוּ לָךְ.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גְדוֹלָה מַעֲלַת הָעֹשֶׁר. שֶׁהֲרֵי הַכֹּל מִתְקָרְבִין אֵצֶל הֶעָשִׁיר, וְנַעֲשִׂים לוֹ מֵהֶם קְרוֹבִים, וּמֵהֶם אוֹהֲבִים וְרֵעִים, כְּדֵי לֵהָנוֹת מִמֶּנּוּ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר,[10]וְאֹהֲבֵי עָשִׁיר רַבִּים. וְאוֹמֵר, [11]הוֹן יֹסִיף רֵעִים רַבִּים וְגוֹ׳. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁנַּעֲשֶׂה עֲלֵיהֶם שַׂר וְגָדוֹל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [12]עָשִׁיר בְּרָשִׁים יִמְשׁוֹל.

גְּדוֹלָה הִיא מַעֲלַת הָעֹשֶׁר, שֶׁהַכֹּל מַשְׁכִּימִין לְפִתְחֵי הָעֲשִׁירִים וְנִמְצָאִין בְּבָתֵּיהֶן. אִם חֲכָמִים הֵם, בְּבָתֵּי הָעֲשִׁירִים נִמְצָאִים. וְאִם בַּעֲלֵי־מִקְרָא הֵם, בְּבָתֵּי הָעֲשִׁירִים נִמְצָאִים. וְאִם בַּעֲלֵי־מִשְׁנָה, בְּבָתֵּי הָעֲשִׁירִים נִמְצָאִין. וְאִם בַּעֲלֵי תַּלְמוּד הֲלָכוֹת וַאֲגָדוֹת, בְּבָתֵּי הָעֲשִׁירִים נִמְצָאִין. וְאִם סוֹפְרִים, בְּבָתֵּי הָעֲשִׁירִים נִמְצָאִין. וְאִם בַּעֲלֵי־פְּרַקְמַטְיָא, בְּבָתֵּי הָעֲשִׁירִים נִמְצָאִין. וְאִם

1 בראשית רבא סד ו 2 בראשית לב ו 3 שם כח כב 4 תהלים קיב ג
5 משלי יח יא 6 מוסה"פ ב כא 39 7 דברי הימים א כט יב 8 חגי ב ח
9 דברי הימים א כט יד 10 משלי יד כ 11 שם יט ד 12 שם כב ז

פַּרְנָסֵי־צִבּוּר, בְּבָתֵּי הָעֲשִׁירִים נִמְצָאִין. וְאִם גַּבָּאֵי־צְדָקָה, בְּבָתֵּי הָעֲשִׁירִים נִמְצָאִין. וְאִם צְרִיכֵי־חֶסֶד, בְּבָתֵּי הָעֲשִׁירִים נִמְצָאִין. אֱמֹר מֵעַתָּה, [1]הַכֹּל צְרִיכִין לְמָרֵי־חִטַּיָּא. וְשָׁאֲלוּ לְחָכָם אֶחָד, [2]מַדּוּעַ הַחֲכָמִים שׁוֹקְדִים עַל דַּלְתֵי הָעֲשִׁירִים, וְהָעֲשִׁירִים לֹא יִשְׁקְדוּ עַל דַּלְתֵי הַחֲכָמִים? וְהֵשִׁיב, כִּי יֵדְעוּ הַחֲכָמִים מַעֲלַת הָעשֶׁר, וְהָעֲשִׁירִים לֹא יֵדְעוּ מַעֲלַת הַחָכְמָה.

לְפִיכָךְ, אַזְהִירְכֶם בָּנַי לְכַבֵּד אֶת הָעֲשִׁירִים שֶׁאֵינָן מִתְגָּאִין בְּעָשְׁרָן עַל הַבְּרִיּוֹת, וּמְחַלְּקִין מִמָּמוֹנָן לִצְדָקָה וּגְמִילוּת־חֲסָדִים. שֶׁכֵּן מָצִינוּ [3]בְּרַבִּי עֲקִיבָא שֶׁהָיָה מְכַבֵּד אֶת הָעֲשִׁירִים, וְכֵן [3]רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ כְּמוֹ־כֵן הָיָה מְכַבֵּד אֶת הָעֲשִׁירִים וּמוֹשִׁיבָן אֶצְלוֹ. וְכָל־כָּךְ לָמָּה? מִפְּנֵי שֶׁעֲשִׁירִים גְּדוֹלִים הָיוּ, וְהָיוּ מַכִּירִין מַעֲלַת הָעשֶׁר.

וּדְעוּ לָכֶם בָּנַי, כִּי מַעֲלַת הָעשֶׁר, מִמֵּיטַב מַעֲלוֹת מִדּוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה. כִּי בַּעֲבוּר הַמָּמוֹן, יִהְיֶה הָאָדָם נִכְבָּד בֵּין הַשָּׂרִים וְהַסְּגָנִים וְיֶתֶר הָעָם. וְאִם יֵשׁ בּוֹ מוּם וָדֹפִי, יַסְתִּירוּהוּ. וְהוּא מִקְוֵה טָהֳרָה לַפְּסוּלִין. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]הַכֶּסֶף, מְטַהֵר אֶת הַמַּמְזֵרִים. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, מֵיטַב הַחַיִּים, הַמַּדָּע וְהָעשֶׁר. כִּי בִשְׁנֵיהֶם תַּשִּׂיג כָּבוֹד, עַל הַיְחִידִים וְעַל הֶהָמוֹן. כִּי הַיְחִידִים יְכַבְּדוּךָ בְּמַה שֶּׁתֵּדַע, וְהֶהָמוֹן יְכַבְּדוּךָ בְּמַה שֶּׁיֵּשׁ בְּיָדְךָ. וְאָמַר אַחֵר, [5]הָעשֶׁר יַסְתִּיר כָּל מוּם. וְאָמַר אַחֵר, [6]הָעשֶׁר יְגַלֶּה הַטּוֹבָה.

בָּנַי, אַל תְּהִי מַעֲלַת הָעשֶׁר קַלָּה בְּעֵינֵיכֶם, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִמִּבְחַר מַעֲלוֹת מִדּוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת. לְפִיכָךְ, הִשְׁתַּדְּלוּ לִקְנוֹת עשֶׁר וּנְכָסִים בְּצֶדֶק וּבֶאֱמוּנָה וּבְיֹשֶׁר, כְּדֵי שֶׁיִּתְקַיֵּם בְּיֶדְכֶם וְתוֹרִישׁוּ אוֹתוֹ לִבְנֵיכֶם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]טוֹב יַנְחִיל בְּנֵי־בָנִים וְגוֹ׳. שֶׁאִם לֹא כֵן, דְּעוּ לָכֶם כִּי הָעשֶׁר הַבָּא לְיַד הָאָדָם בִּגְנֵבָה וָעשֶׁק וְגָזֵל, לֹא יִתְקַיֵּם בְּיָדוֹ, וְיֹאבַד הָעשֶׁר הַהוּא בְּעִנְיָן רָע,

---

1 ברכות סד א 2 מוס.ה"פ ב ו 24 3 עירובין פו א 4 קידושין עא א
5 מוסה"פ ב כא 40 6 שם שם שם 41 7 משלי יג כב

אוֹ יִירָשֶׁנּוּ צַדִּיק, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְצָפוּן לַצַּדִּיק חֵיל חוֹטֵא. אוֹ שֶׁמָּא יָמוּת קֹדֶם זְמַנּוֹ וְלֹא יִמְצָא מֵאוֹתוֹ הַמָּמוֹן קוֹרַת־רוּחַ וַהֲנָאָה בָּעוֹלָם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]קֹרֵא דָגַר וְלֹא יָלָד עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט בַּחֲצִי יָמָיו יַעַזְבֶנּוּ וְגוֹ׳. וְאוֹמֵר, [3]הוֹן מֵהֶבֶל יִמְעָט וְגוֹ׳.

וְאַל יֹאמַר הָאָדָם הֶעָשִׁיר, [4]כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת־הַחַיִל הַזֶּה, כִּי דָבָר זֶה מִמִּדַּת הָרְשָׁעִים הַמִּתְגָּאִין עַל בְּנֵי־אָדָם בְּמָמוֹנָן שֶׁסּוֹפוֹ לְאַבּוּד, אֶלָּא יָבִין וְיֵדַע כִּי הָאֱלֹהִים הוּא הַנּוֹתֵן לוֹ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חָיִל[5] וְלִקְנוֹת מָמוֹן. לְפִיכָךְ, יִתֵּן אֶל לִבּוֹ שֶׁכָּל מַה שֶּׁחֲנָנוֹ הָאֵל מִן הָעֹשֶׁר וְהַמָּמוֹן, הוּא אֶצְלוֹ פִּקָּדוֹן מֵאֵת הַבּוֹרֵא, כִּי הַמָּמוֹן הַזֶּה כְּנָפַיִם יֶשׁ לוֹ. וְהַיּוֹם הָאָדָם עָשִׁיר מָלֵא מִכָּל־טוּב, וּלְמָחָר אֵין לוֹ מְאוּמָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]הֲתָעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה־לּוֹ כְנָפַיִם וְגוֹ׳. וְאַל יִתְגָּאֶה וְיִתְרַהֵב עָלָיו וְאַל יִבְטַח בּוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁאָמַר אִיּוֹב, [7]אִם־שַׂמְתִּי זָהָב כִּסְלִי וְלַכֶּתֶם אָמַרְתִּי מִבְטַחִי. וְיִתֵּן אֶל לִבּוֹ תָּמִיד כִּי [8]יְיָ מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׁיר מַשְׁפִּיל אַף־מְרוֹמֵם, וְהָעוֹלָם הַזֶּה כַּגַּלְגַּל מִתְגַּלְגֵּל עַל בְּנֵי־הָאָדָם תָּמִיד. וְיִירָא וִיפַחֵד מִגְּזֵרַת הַמָּקוֹם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]כִּי בִּגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [10]גַּלְגַּל הוּא הָעֲנִיּוּת שֶׁחוֹזֵר בָּעוֹלָם. שֶׁאִם לֹא בָא הוּא לִידֵי עֲנִיּוּת, בָּא בְנוֹ. וְאִם לֹא בָא בְנוֹ, בָּא בֶן־בְּנוֹ. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, טוֹב מִן הַמַּצְפּוּנִים וּמִן הַמַּטְמוֹנִים, עֹשֶׁר אֲשֶׁר הוּשַׂם לְדַעְתָּן שְׁמִירָה לְנַפְשׁוֹ וְקָנָה בְּמַתְּנָתוֹ שֵׁם־טוֹב.

בָּנַי, בַּעֲבוּר אֲשֶׁר רָאִיתִי קְצָת מִן הָאֲנָשִׁים הָעֲשִׁירִים מִתְגַּדְּלִים וּמִשְׂתָּרְרִים עַל בְּנֵי־אָדָם בַּעֲבוּר מָמוֹנָם, וּמִתְנַשְּׂאִים עַל אַנְשֵׁי דוֹרָם וְחַכְמֵי הַקְּהִלּוֹת, וְאַף־עַל־פִּי שֶׁיֵּשׁ מִן הָעֲשִׁירִים הַלָּלוּ שֶׁהֵם כִּכְלִי אֲשֶׁר אֵין חֵפֶץ בּוֹ, וְאֵין בָּהֶם שׁוּם מַעֲלָה

---

1 משלי יג כב 2 ירמיה יז יא 3 משלי יג יא 4 דברים ח יז 5 שם שם יח
6 משלי כג ה 7 איוב לא כד 8 שמואל א ב ז 9 דברים טו י 10 שבת קנא ב

אַחֶרֶת בָּעוֹלָם שֶׁיִּסְמְכוּ עָלֶיהָ, לֹא דַעַת וְלֹא תְבוּנָה, לֹא תוֹרָה וְלֹא יִרְאַת־שָׁמַיִם וְלֹא אֲפִילוּ דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, וְאַף־עַל־פִּי־כֵן רוֹצִים לְהַנְהִיג בְּנֵי־דוֹרָם לְפִי דַעְתָּם בְּגַאֲוַת לִבָּם וְגַסּוּת רוּחָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, [1]הָעֹשֶׁר מַטֵּה־הַגַּאֲוָה, וְהַגַּאֲוָה מֶרְכֶּבֶת הָרֶשַׁע. לְפִיכָךְ, רָאִיתִי לְהַזְהִירְכֶם עַל זֶה, בִּלְתִּי לְהִתְגָּאוֹת עַל מָמוֹנְכֶם, וּלְבִלְתִּי הִשְׁתַּבֵּחַ בְּעָשְׁרְכֶם עַל בְּנֵי־אָדָם, וַאֲפִילוּ אִם עֲלִיתֶם לִשְׁאָר מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהָעֹשֶׁר וְהַמָּמוֹן הוּא מִשֶּׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. וּכְדֶרֶךְ שֶׁנְּתָנוֹ בְּיַד הָאָדָם, כֵּן בִּרְשׁוּתוֹ לִטְּלוֹ מִמֶּנּוּ, כְּעִנְיָן שֶׁאָמַר אִיּוֹב, [2]יְיָ נָתַן וַייָ לָקָח יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ.

דְּעוּ לָכֶם בָּנַי, כִּי יֵשׁ מִן הָאֲנָשִׁים הָעֲשִׁירִים, שֶׁכָּל שְׁאָר מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת אֲשֶׁר יִתָּכְנוּ לִבְנֵי־אָדָם הַכְּשֵׁרִים לְהַחֲזִיק בָּהֶם, נִרְאִים בְּעֵינֵיהֶם הֶבֶל וּרְעוּת־רוּחַ, וְכֻלָּם כְּאַיִן בְּעֵינֵיהֶם, וּסְבוּרִים הֵם שֶׁאֵין בְּכָל שְׁאָר מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת תּוֹעֶלֶת שֶׁל כְּלוּם לְפִי מַעֲלַת הָעֹשֶׁר. וְאוֹמְרִים, שֶׁהָעֹשֶׁר הוּא הַתּוֹרָה וְהוּא הַיִּרְאָה וְהוּא הַחָכְמָה וְהוּא הַיַּחַס הַגָּדוֹל שֶׁבְּכָל הַיְחָסִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר אֶחָד מִן הַחֲכָמִים, [3]הָעֹשֶׁר, יַחַס לְמִי שֶׁאֵין לוֹ יַחַס. וּבָעֹשֶׁר, יִקְנוּ בְּנֵי־אָדָם עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת כְּדֵי שֶׁיְּשַׁמְּשׁוּ אוֹתָם, וְשׂוֹכְרִין מִמֶּנּוּ בְּנֵי־חוֹרִין שֶׁמְּשַׁמְּשִׁין אוֹתָן וְעוֹשִׂין מְלַאכְתָּן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, הָאֲנָשִׁים יִקְנוּ הָעֹשֶׁר, וְהָעֹשֶׁר יִקְנֶה הָאֲנָשִׁים. וְאוֹמְרִים בְּלִבָּם, אִלְמָלֵא שֶׁהֵם חֲשׁוּבִים וְצַדִּיקִים בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם, לֹא הָיוּ זוֹכִים בְּמַעֲלַת הָעֹשֶׁר. וְלֹא נָתְנוּ אֶל לִבָּם כִּי לִפְעָמִים נוֹתֵן הַמָּקוֹם לָאָדָם עֹשֶׁר וּנְכָסִים כְּדֵי לְנַסּוֹתוֹ אִם יַעֲשֶׂה מִמֶּנּוּ צְדָקָה וּגְמִילוּת־חֲסָדִים וְאִם לָאו. וְאִם לֹא יַעֲשֶׂה מִמֶּנּוּ צְדָקָה וּגְמִילוּת־חֲסָדִים כְּפִי הָרָאוּי לַעֲשׂוֹת מִמָּמוֹנוֹ, אָז טוֹב לוֹ אִם הָיָה עָנִי מְחַזֵּר עַל הַפְּתָחִים, כִּי יֵעָנֵשׁ עָלָיו בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא. וְעָלָיו נֶאֱמַר, [4]עֹשֶׁר שָׁמוּר לִבְעָלָיו לְרָעָתוֹ.

הֲלֹא תִרְאוּ בָּנַי, מַה שֶּׁאֵרַע לוֹ לְקֹרַח עַל שֶׁנִּתְגָּאָה בְּעָשְׁרוֹ

---

1 מוסה"פ ב א 29   2 איוב א כא   3 מוסה"פ ב כא 107   4 קהלת ה יב

וְעִרְעֵר עַל הַכְּהֻנָּה, מָה עָלְתָה לוֹ לְבַסּוֹף? [1]וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֵת כָּל (אֲשֶׁר לָהֶם) וְגוֹ'. גַּם הָמָן הָרָשָׁע עַל שֶׁנִּתְגָּאָה בְּעָשְׁרוֹ וְאָמַר, [2]וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כִּכַּר־כֶּסֶף אֶשְׁקוֹל עַל־יְדֵי עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה, מָה עָלְתָה לוֹ לְבַסּוֹף? [3]וַיִּתְלוּ אֶת־הָמָן עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין לְמָרְדֳּכָי. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [4]בּוֹטֵחַ בְּעָשְׁרוֹ הוּא יִפֹּל וְגוֹ'.

בָּנַי, אַל תִּתְגָּאוּ בְּעַצְמְכֶם בִּשְׁבִיל הַמָּמוֹן וְאַל תִּבְטְחוּ עָלָיו, מִפְּנֵי שֶׁהַבִּטָּחוֹן עַל הַמָּמוֹן הִיא מִדַּת הָרְשָׁעִים שֶׁכָּתוּב בָּהֶן, [5]הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם וּבְרֹב עָשְׁרָם יִתְהַלָּלוּ.

וּדְעוּ בָּנַי, כִּי מִקְצָת מִן הָעֲשִׁירִים, חֲכָמִים בְּעֵינֵיהֶם. וּכְשֶׁמְּדַבְּרִים לִבְנֵי־אָדָם, מְדַבְּרִים דֶּרֶךְ חִידוֹת וּמְשָׁלִים. וַאֲפִילוּ אִם הֵם סְכָלִים וְחַסְרֵי־הַדַּעַת, מְדַבְּרִים עַל־פִּי הַמָּמוֹן לֹא עַל פִּיהֶם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]חָכָם בְּעֵינָיו אִישׁ עָשִׁיר וְדַל מֵבִין יַחְקְרֶנּוּ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמִּקְצָתָם עַזֵּי־פָנִים וּקְשֵׁי־מֵצַח בַּעֲבוּר עָשְׁרָם שֶׁבּוֹטְחִים עָלָיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וְעָשִׁיר יַעֲנֶה עַזּוֹת. וּמַה מְּאֹד דָּבָר מְכֹעָר וּמְגֻנֶּה, הֶעָשִׁיר הַמְבַזֶּה אֶת הֶעָנִי, וּמְבַעֵט בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִתּוֹךְ הָעֹשֶׁר. וְזוֹ הִיא מִדַּת הָרְשָׁעִים שֶׁבּוֹעֲטִין בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִתּוֹךְ שֹׂבַע וְשַׁלְוָה וָעֹשֶׁר, כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב בָּרְשָׁעִים, [8]כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [9]וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וְגוֹ'. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, שְׁתֵּי מִדּוֹת הֵן רָעוֹת, כְּשֶׁיִּתְגָּאֶה הַנָּדִיב בִּנְדִבָתוֹ, וּכְשֶׁיִּבְעַט הֶעָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ. וְאָמַר, עֹשֶׁר הָרְשָׁעִים, רָעָה לָהֶם וְרָעָה לָעוֹלָם. וְעֹשֶׁר הַצַּדִּיקִים, הֲנָאָה לָהֶם וַהֲנָאָה לָעוֹלָם.

בָּנַי, הִשְׁתַּדְּלוּ לִקְנוֹת עֹשֶׁר וּנְכָסִים בֶּאֱמוּנָה וּבְיֹשֶׁר, כְּדֵי שֶׁתּוּכְלוּ לִחְיוֹת בָּעוֹלָם וְאַל תִּצְטָרְכוּ לַבְּרִיּוֹת, וּכְדֵי שֶׁתּוּכְלוּ לִזְכּוֹת מִמֶּנּוּ לַעֲנִיִּים. וּכְבָר שָׁאֲלוּ לְחָכָם אֶחָד, [10]מַדּוּעַ תִּצְבּוֹר

1 במדבר טז לב 2 אסתר ג ט 3 שם ז י 4 משלי יא כח 5 תהלים מט ז
6 משלי כח יא 7 שם יח כג 8 הושע יג ו 9 דברים לב טו 10 מוסה"פ ב ב 46

הָעֹשֶׁר וְאַתָּה זָקֵן? וְהֵשִׁיב, טוֹב שֶׁיָּמוּת הָאָדָם וְיַנְחִיל לְאוֹיְבָיו הוֹנוֹ, מִשֶּׁיִּצְטָרֵךְ לְאֹהֲבָיו בְּחַיָּיו.

בָּנַי, אִם חֲנַנְכֶם הַמָּקוֹם עֹשֶׁר וּנְכָסִים, תְּחַלְּקוּ מִמֶּנּוּ וְתַעַזְרוּ בוֹ אֶת קְרוֹבֵיכֶם וְאֹהֲבֵיכֶם וּשְׁכֵנֵיכֶם הַצְּרִיכִים לָכֶם, כִּי הַדָּבָר הַזֶּה חוֹבָה עֲלֵיכֶם מֵאֵת הַבּוֹרֵא. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [1]מִי שֶׁלֹּא יַעֲזוֹר אֹהֲבָיו בְּעָשְׁרוֹ, יַעַזְרוּהוּ בְּעֵת חֶסְרוֹנוֹ.

לָכֵן בָּנַי, תִּשְׁמְרוּ הַמָּמוֹן שֶׁבָּא לְיֶדְכֶם בְּהֶתֵּר וּבְיֹשֶׁר, וְאַל תְּפַזְּרוּ אוֹתוֹ כִּי אִם בְּעֵת הַצֹּרֶךְ, וּבְשָׁעָה הָרְאוּיָה, וְלַאֲנָשִׁים רְאוּיִים. וְתִהְיוּ נִכְנָעִים לִפְנֵי הַבּוֹרֵא שֶׁחֲנַנְכֶם הַמָּמוֹן הַהוּא, וְתִשְׂמְחוּ בְּחֶלְקְכֶם עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר גָּמַל לָכֶם הַמָּקוֹם. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]אֵיזֶהוּ עָשִׁיר? הַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ. אַשְׁרֶיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְטוֹב לָךְ לָעוֹלָם הַבָּא.

וֵאלֹהֵינוּ יִפְתַּח לָנוּ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים.

הַמַּעֲלָה הָעֶשְׂרִים

מַעֲלַת הַזְּרִיזוּת

בָּנַי, בֹּאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת הַזְּרִיזוּת. דְּעוּ בָּנַי, כִּי מַעֲלַת הַזְּרִיזוּת הִיא מִדָּה חֲשׁוּבָה, לְפִי שֶׁמִּתְּחִלַּת בְּרִיָּתוֹ שֶׁל אָדָם, לֹא נִבְרָא אֶלָּא לִהְיוֹת זָרִיז בְּמַעֲשָׂיו וּבִדְרָכָיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה. מַאי חַיָּה? זְרִיזְתָּא. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [5]עֲשָׂאוֹ עֶבֶד מֻכְדָּן* לְעַצְמוֹ. שֶׁאִם אֵינוֹ יָגֵעַ, אֵינוֹ אוֹכֵל. רְאֵה מַה שֶּׁכָּתוּב בָּעִנְיָן, [6]וַיַּנִּחֵהוּ בְגַן־עֵדֶן לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ. [7]וְכִי עֲבוֹדָה וּשְׁמִירָה הָיָה צָרִיךְ! אֶלָּא, כְּדֵי לְזָרְזוֹ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [8]עֹבֵד אַדְמָתוֹ יִשְׂבַּע־לָחֶם וּמְרַדֵּף רֵיקִים חֲסַר־לֵב. שֶׁכָּל הַיָּגֵעַ וְעָמֵל לַעֲבוֹד אֶת שָׂדֵהוּ, הֲרֵי הוּא מַשְׂבִּיעַ אֶת נַפְשׁוֹ. וּמִי שֶׁהוּא רוֹדֵף וּמְרַדֵּף אַחַר הָרֵיקִים שֶׁאֵינָן טוֹרְחִין

1 מוספת״פ ב ב 21 2 אבות ד א 3 תהלים קכח ב 4 בראשית ב ז 5 בראשית רבא יד י 6 בראשית ב טו 7 אבות דרבי נתן נוסחא ב׳, כב 8 משלי יב יא * כבול לעבודה

וְאֵינָן עוֹסְקִין בִּמְלַאכְתָּן, הֲרֵי הוּא מִתְרוֹשֵׁשׁ. וְכָל מִי שֶׁהוּא בַּעַל־מְלָאכָה וְנִתְעַסֵּק בִּמְלַאכְתּוֹ וְנִשְׂתַּכֵּר מִמֶּנָּה עַד שֶׁהֶעֱשִׁיר וְקָנָה עֹשֶׁר וּנְכָסִים, אַל יַנִּיחֶנָּה וְיֵלֵךְ, אֶלָּא יִשְׁתַּדֵּל לְהִתְעַסֵּק בִּמְלַאכְתּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו וְאַל יִתְבַּיֵּשׁ. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּאַגָּדָה, [1]גְּדוֹלָה הִיא הַמְּלָאכָה. שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא עָסוּק בִּמְלָאכָה, אֵין יָדוֹ חֲסֵרָה פְּרוּטָה לְעוֹלָם. וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בִּמְלָאכָה, סוֹפוֹ לְהִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. כֵּיצַד? הָיָה בָּטֵל בְּיוֹם רִאשׁוֹן, בְּיוֹם שֵׁנִי, בְּיוֹם שְׁלִישִׁי, וְאֵין לוֹ מַה יֹּאכַל, וְהָיוּ לוֹ מָעוֹת שֶׁל קֹדֶשׁ וַאֲכָלָן, הֲרֵי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. מִי גָּרַם לוֹ לְהִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ? עַל שֶׁלֹּא הָיָה עָסוּק בִּמְלָאכָה.

וְעוֹד אָמְרוּ, [2]גְּדוֹלָה הִיא הַמְּלָאכָה. שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא נֶהֱנֶה שָׁוֶה פְּרוּטָה מִן הַהֶקְדֵּשׁ, מָעַל. וְהַפּוֹעֲלִין, עוֹשִׂין מְלָאכָה בִּמְלֶאכֶת־הַקֹּדֶשׁ וְנוֹטְלִין שְׂכָרָן מִשֶּׁל הֶקְדֵּשׁ.

וְעוֹד אָמְרוּ, גְּדוֹלָה הִיא הַמְּלָאכָה. שֶׁכָּל הַגּוֹזֵל אֶת חֲבֵרוֹ שָׁוֶה פְּרוּטָה, יוֹלִיכֶנּוּ אַחֲרָיו אֲפִילוּ לְמָדַי. וּפוֹעֵל שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה מְלָאכָה עִם בַּעַל־הַבַּיִת לְכוֹתָבוֹת, אֲפִילוּ אַחַת מֵהֶן יָפָה דִּינָר, אוֹכֵל וְאֵינוֹ בוֹשׁ.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה חֲשׁוּבָה מִדַּת הַזְּרִיזוּת, שֶׁכֵּן מְמַנִּין הָאָדָם הַזָּרִיז בִּמְלֶאכֶת הַמְּלָכִים. וְהוּא שֶׁשְּׁלֹמֹה מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר, [3]חָזִיתָ אִישׁ מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ לִפְנֵי־מְלָכִים יִתְיַצָּב וְגוֹ׳. וְאָמַר לְהוּ רָבָא לְרַבָּנָן[4], בְּמָטוּתָא בָּעֵינָא מִנַּיְכוּ, בְּיוֹמֵי נִיסָן וּבְיוֹמֵי תִּשְׁרֵי עִסְקוּ בִּמְזוֹנַיְכוּ, כִּי הֵיכִי דְּלָא תֵּיתוּ לִידֵי זִילוּתָא.

וּמִן הַזְּרִיזוּת, לִשְׁמוֹר אָדָם אֶת מָמוֹנוֹ וְאֵינוֹ מַפְקִירוֹ וְאֵינוֹ מוֹצִיאוֹ לְבַטָּלָה אֶלָּא בִּשְׁעַת הַצֹּרֶךְ. וּפוֹקֵד שְׂדוֹתָיו וּכְרָמָיו בְּכָל יוֹם לֵידַע מַה הֵן צְרִיכוֹת. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]מַאן דְּסָיֵיר נִכְסֵהּ, מַשְׁכַּח אִסְתֵּרָא*.

וּמָצִינוּ, [5]שֶׁאַבַּיֵּי הָיָה רָגִיל לִפְקוֹד אֶת כַּרְמוֹ תָּמִיד. פַּעַם

1 אבות דרבי נתן נוסחא ב, כב ב 2 שם שם כג א 3 משלי כב כט 4 ברכות לה ב
5 חולין קה א * פירוש, מי שמפקח על נכסיו מוצא סלע (שמתקנה בכל הצריך).

אַחַת, פָּגַע בָּאֲרִיסוֹ שֶׁהָיָה מוֹלִיךְ חֲבִילַת זְמוֹרוֹת וְעֵצִים עַל כְּתֵפוֹ, וְאָמַר לוֹ, אָנָה אַתָּה מוֹלִיךְ אֵלּוּ הָעֵצִים? וְהֵשִׁיב הָאָרִיס, אֲנִי מוֹלִיכָם לְבֵית אֲדוֹנִי. וְאָמַר לוֹ, כְּבָר קְדָמוּךְ רַבָּנָן שֶׁאָמְרוּ, מָאן דְּסָיֵיר נִכְסֵהּ, מַשְׁכַּח אִסְתֵּרָא. שֶׁאִלְמָלֵא שֶׁפָּגַעְתִּי בְּךָ, הָיִיתָ מוֹלִיכָם לְבֵיתְךָ.

גְּדוֹלָה הִיא מִדַּת הַזְּרִיזוּת. שֶׁאִם הִרְגִּיל אָדָם אֶת עַצְמוֹ בְּמִדַּת הַזְּרִיזוּת בִּימֵי הַנַּעֲרוּת, יִהְיֶה זָרִיז וְהוֹלֵךְ אֲפִילוּ בְּזִקְנוּתוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל־פִּי דַרְכּוֹ גַּם כִּי־יַזְקִין לֹא־יָסוּר מִמֶּנָּה. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁאִם רָאִיתָ בִּבְנְךָ נוֹהֵג בְּמִדַּת הַזְּרִיזוּת בֵּין בִּמְלַאכְתּוֹ בֵּין בַּהֲלִיכָתוֹ בֵּין בְּכָל עִנְיָנָיו, אַל תֹּאמַר, מֵעַתָּה אֵינִי צָרִיךְ לְזָרְזוֹ, אֶלָּא תָּמִיד תּוֹסִיף לְזָרְזוֹ בִּמְלַאכְתּוֹ. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּהַקָּדוֹשׁ-בָּרוּךְ־הוּא שֶׁאָמַר לוֹ לְמֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, [2]וְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ וְגוֹ׳. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]אֵין צַו בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא לְשׁוֹן זֵרוּז, שֶׁאֵין מְזָרְזִין אֶלָּא לַמְזֹרָזִין.

וּדְעוּ לָכֶם בָּנַי, שֶׁכָּל מִי שֶׁזָּרִיז לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וּמִתְכַּבֵּד בָּהּ, מְלַאכְתּוֹ מְכַבֶּדֶת אוֹתוֹ. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]גְּדוֹלָה מְלָאכָה שֶׁמְּכַבֶּדֶת בְּעָלֶיהָ. וּגְדוֹלֵי הַחֲכָמִים הָיוּ נוֹשְׂאִין כְּלֵי־אֻמָּנוּתָן עַל כְּתֵפָן וְהָיוּ מִתְכַּבְּדִין בָּהּ וְהָיוּ אוֹמְרִים, [4]גְּדוֹלָה מְלָאכָה שֶׁמְּכַבֶּדֶת בְּעָלֶיהָ. הֲלֹא תִרְאוּ בָּנַי, מַה שֶּׁכָּתוּב בְּמִדַּת הַזְּרִיזוּת, [5]וְהוֹן־אָדָם יָקָר חָרוּץ. כְּלוֹמַר, הַיָּקָר שֶׁבְּהוֹן הָאָדָם וּמִדּוֹתָיו, הַחֲרִיצוּת, שֶׁהִיא הַזְּרִיזוּת.

וְכָל מִי שֶׁמִּשְׁתַּדֵּל לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְעִנְיָנָיו בִּזְרִיזוּת, בְּיָדוּעַ שֶׁמִּתְעַשֵּׁר, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וְיַד חָרוּצִים תַּעֲשִׁיר וְגוֹ׳. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁמּוֹצֵא קוֹרַת־רוּחַ בָּעוֹלָם וּמְדַשֵּׁן אֶת בֵּיתוֹ מִכָּל טוּב, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וְנֶפֶשׁ חָרֻצִים תְּדֻשָּׁן. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁיָּדוֹ מוֹשֶׁלֶת בַּכֹּל, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]יַד־חָרוּצִים תִּמְשׁוֹל וְגוֹ׳.

1 משלי כב ו 2 דברים ג כח 3 במדבר רבא ז ז 4 נדרים מט ב 5 משלי יב כז
6 שם י ד 7 שם יג ד 8 שם יב כד

וּמַה הִיא הַזְּרִיזוּת? שֶׁיְּהֵא אָדָם נִזְהָר בְּמַעֲשָׂיו מִתְּחִלָּה שֶׁלֹּא תָבוֹא תַקָּלָה אוֹ דָּבָר שֶׁאֵינוֹ הָגוּן לְיָדוֹ, וְשֶׁיִּהְיֶה מִשְׁתַּדֵּל לְהוֹסִיף עַל מָמוֹנוֹ. כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד,[1] מִמִּבְחַר טוֹבוֹת הַזְּרִיזוּת, הַהִשְׁתַּדְּלוּת. וְאַל יִתְרַשֵּׁל לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְעִנְיָנָיו. וְאִם יֹאמְרוּ לוֹ לַעֲשׂוֹת דָּבָר, מִזְדָּרֵז עָלָיו לַעֲשׂוֹתוֹ מִיָּד. כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, [2]מִן הַזְּרִיזוּת, לִשְׁמוֹר מַה שֶּׁצֻּוֵּיתָ, וְלַעֲזוֹב מַה שֶּׁלֹּא צֻוֵּיתָ. וְאָמַר אַחֵר, [3]אִבּוּד תּוֹעֶלֶת הַזְּרִיזוּת, טוֹב מֵהִתְרַשְּׁלוּת, מַה שֶּׁיִּהְיֶה בּוֹ רֶוַח וְתוֹעֶלֶת.

וּמִן הַזְּרִיזוּת, שֶׁיְּהֵא אָדָם מְתַקֵּן אֶת בֵּיתוֹ מִכֹּל מַה שֶּׁיִּצְטָרֵךְ לוֹ בְּעִנְיְנֵי הַפַּרְנוּס וְהַכַּלְכּוּל בְּטֶרֶם הַצֹּרֶךְ. וּבְשָׁעָה שֶׁהַתַּגָּרוּת בְּזוֹל, הוֹלֵךְ וְקוֹנֶה מִמֶּנּוּ, וּמוֹכְרוֹ בִּשְׁעַת הַיֹּקֶר אוֹ מוֹלִיכוֹ לְמָקוֹם שֶׁמּוֹכְרִין אוֹתוֹ בְּיֹקֶר, וְאֵינוֹ מִתְבַּיֵּשׁ לְהַשְׂכִּיר אֶת עַצְמוֹ לְכָל מְלָאכָה שֶׁיּוּכַל לְהִשְׂתַּכֵּר מִמֶּנָּה. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]פְּשׁוֹט נְבֵלְתָא בְּשׁוּקָא וּשְׁקוֹל אַגְרָא וְלָא תֵימָא גַּבְרָא רַבָּא אֲנָא, כַּהֲנָא רַבָּא אֲנָא, וְזִילָא בִּי מִלְּתָא. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [5]הַזָּרִיז, מִי שֶׁלֹּא תְמָנָעֵהוּ גַּאֲוָתוֹ בַּטּוֹבָה מֵעֲשׂוֹת לְאַחֲרִיתוֹ. וְאָמַר אַחֵר, [6]הַזָּרִיז, מִי שֶׁלֹּא יַטְרִידֵהוּ רֹב הַטּוֹבָה מֵחֲשׁוֹב בְּאַחֲרִיתוֹ, וְלֹא רֹב הַדְּאָגָה בִּתְלָאָתוֹ מִלְּבַקֵּשׁ עֵצָה מִלְּהִנָּצֵל הֵימֶנָּה.

גְּדוֹלָה הִיא מִדַּת הַזְּרִיזוּת. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָדָם זָרִיז לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְעִנְיָנָיו בִּזְרִיזוּת, נְכָסָיו מַצְלִיחִין. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, אֲפִילוּ אִם הָיָה רָשׁ מִתְּחִלָּה, אֵין עֲנִיּוּתוֹ וְחֶסְרוֹנוֹ מִתְעַכֵּב עִמּוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב. מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, [8]וּבָא־כִמְהַלֵּךְ רֵאשֶׁךָ וּמַחְסֹרְךָ כְּאִישׁ מָגֵן.

וּדְעוּ לָכֶם בָּנַי, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָדָם מִתְעַסֵּק לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְעִנְיָנָיו בִּזְרִיזוּת, נְכָסָיו מַצְלִיחִין וַהֲרֵי הוּא מַצְלִיחַ בְּכָל עִנְיָנָיו. וְאִם מִתְעַצֵּל לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְעִנְיָנָיו, לֹא יַצְלִיחַ לְעוֹלָם.

1 מוסה"פ ב טו 15   2 מבחר הפנינים א נד   3 מוסה"פ ב כ 24   4 פסחים קיג א
5 מוסה"פ ב יג 13   6 שם שם יא 54   7 משלי ו י   8 שם שם יא

בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין וּזְרִיזִין לַעֲשׂוֹת כָּל עִנְיָנֵיכֶם בְּהִשְׁתַּדְּלוּת וּבִזְרִיזוּת וְאַל תֹּאמְרוּ כְּבָר נִגְזַר עָלֵינוּ מִן הַשָּׁמַיִם מַה שֶּׁעָתִיד לָבוֹא עָלֵינוּ וּמַה לָּנוּ עוֹד לְהָמִית אֶת עַצְמֵנוּ וּלְסַכֵּן גּוּפֵנוּ כְּדֵי לַחֲזֹר אַחַר טַרְפֵּנוּ, וּמִן הַשָּׁמַיִם יְרַחֲמוּ עָלֵינוּ! — כְּבָר אָמַר חָכָם אֶחָד, מִי שֶׁאִבֵּד הַזְּרִיזוּת לְבִטְחוֹנוֹ עַל הַגְּזַר־דִּין, יְמַהֵר לְהָבִיא לְנַפְשׁוֹ הֶזֵּק גָּדוֹל. וְאָמַר, [1]כִּי הָעַצְלוּת הוּא עִקַּר רֹעַ מַזַּל הָאָדָם, אֲשֶׁר רָאִיתִי קְצָת בְּנֵי־אָדָם מִתְרַעֲמִים עַל רֹעַ מַזָּלָם, וְאֵינָן נוֹתְנִין אֶל לִבָּם כִּי הָעַצְלוּת שֶׁבָּהֶם הֱבִיאָם לְמַה שֶּׁהֵם בִּמְעוּט הַטֶּרֶף וְהַפַּרְנָסָה.

אָמְנָם, הֱווּ זְהִירִין שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת דָּבָר מֵעִנְיְנֵיכֶם עַל דֶּרֶךְ הַמְּהִירוּת, כִּי דָּבָר זֶה אֵינוֹ מִן הַזְּרִיזוּת, אֶלָּא שֶׁהוּא קַלּוּת וּשְׁטוּת, כִּי מִן הַמְּהִירוּת לֹא יֵצֵא דָּבָר מְתֻקָּן לְעוֹלָם, וּבְמִתּוּן יִתָּקְנוּ הָעִנְיָנִים וְיִזְדַּמְּנוּ הַבַּקָּשׁוֹת. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [2]מִדַּת הַחֲרִיצוּת טוֹבָה, כְּשֶׁתִּהְיֶה בְּכֹחַ הַנֶּפֶשׁ וְלֹא תֵרָאֶה בַּפֹּעַל מְהֵרָה. כִּי, אִם תֵּרָאֶה בַּפֹּעַל מְהֵרָה, אָז תִּהְיֶה רְאוּיָה שֶׁתִּקָּרֵא מְהִירוּת. וְאָמַר אַחֵר, [3]מִי שֶׁרָכַב עַל הַמְּהִירוּת, אֵינֶנּוּ בָּטוּחַ מִן הַמִּכְשׁוֹל.

וּכְשֵׁם שֶׁהִזְהַרְתִּי אֶתְכֶם שֶׁתִּהְיוּ זְרִיזִים וּזְהִירִים לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתְּכֶם וְכָל עִנְיְנֵיכֶם בִּזְרִיזוּת, אַזְהִירְכֶם עוֹד שֶׁתִּהְיוּ זְרִיזִים וּזְהִירִים בְּעִנְיְנֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת לַעֲשׂוֹתָן כְּתִקְנָן וּבִזְרִיזוּת עִם הַמְּלָאכָה שֶׁאַתֶּם עוֹסְקִים בָּהּ. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]יָפֶה תַּלְמוּד־תּוֹרָה עִם דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, שֶׁיְּגִיעַת שְׁנֵיהֶם מַשְׁכַּחַת עָוֹן. וְכָל תּוֹרָה שֶׁאֵין עִמָּהּ מְלָאכָה, סוֹפָהּ בְּטֵלָה וְגוֹרֶרֶת עָוֹן. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]הַזְּרִיזִין, מַקְדִּימִין לַמִּצְוֹת. מִנָּלָן? מֵאַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וְגוֹ׳.

[7]וְכָל מִי שֶׁזָּרִיז וְזָהִיר בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת, הֵן מְשַׁמְּרִין אוֹתוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁמְּלַמְּדִין עָלָיו זְכוּת לָעוֹלָם הַבָּא,

---

1 מבחר הפנינים מג כז 2 תקון מדות הנפש ד ד בסוף 3 מבחר הפנינים סד א
4 אבות ב ב 5 פסחים ד א 6 בראשית כב ג 7 סוטה כא א

כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר [1]בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[2] בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ, בָּעוֹלָם הַזֶּה. בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ, בַּקֶּבֶר. וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ, לֶעָתִיד לָבוֹא.

וּדְעוּ בָּנַי, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָדָם קוֹבֵעַ עֵת לְתוֹרָתוֹ וְעֵת לִמְלַאכְתּוֹ, שְׁנֵיהֶן מִתְקַיְּמִין בְּיָדוֹ. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]אִם אֵין קֶמַח אֵין תּוֹרָה, אִם אֵין תּוֹרָה אֵין קֶמַח. וְעוֹד אָמְרוּ, [4]שׁוֹנֶה אָדָם שְׁתֵּי הֲלָכוֹת שַׁחֲרִית וּשְׁתֵּי הֲלָכוֹת עַרְבִית וְעוֹסֵק בִּמְלַאכְתּוֹ כָּל הַיּוֹם, מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ קִיֵּם כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְקִיֵּם [5]וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה. [4]מִכָּאן הָיָה רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר, לֹא נִתְּנָה תוֹרָה לִדְרֹשׁ אֶלָּא לְאוֹכְלֵי הַמָּן, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶן צֹרֶךְ לֹא לִמְלָאכָה וְלֹא לִסְחוֹרָה. הָא כֵּיצַד? הָיָה יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ מֵהֵיכָן הוּא אוֹכֵל וּמֵהֵיכָן הוּא לוֹבֵשׁ וּמִכַּסֶּה, הָא לֹא נִתְּנָה תוֹרָה לִדְרֹשׁ אֶלָּא לְאוֹכְלֵי הַמָּן, וּשְׁנִיִּים לָהֶם אוֹכְלֵי תְרוּמָה. אֱמֹר מֵעַתָּה, שֶׁהַתּוֹרָה מִתְקַיֶּמֶת עִם הַמְּלָאכָה, וְהַמְּלָאכָה מִתְקַיֶּמֶת עִם הַתּוֹרָה.

לְפִיכָךְ, צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לְהִתְעַסֵּק בַּתּוֹרָה וּבְדֶרֶךְ־אֶרֶץ בְּיַחַד. שֶׁמִּתּוֹךְ כָּךְ, שְׁנֵיהֶן מִתְקַיְּמִין בְּיָדוֹ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]אֱהוֹב אֶת הַמְּלָאכָה וּשְׂנָא אֶת הָרַבָּנוּת.

וְצָרִיךְ לָכֶם בָּנַי, לִהְיוֹת זְהִירִין וּזְרִיזִין לְהִתְעַסֵּק בַּתּוֹרָה וְלַחֲזוֹר עָלֶיהָ, כְּדֵי שֶׁלֹּא תְהֵא תוֹרַתְכֶם מִשְׁתַּכַּחַת מִכֶּם. שֶׁכֵּן כָּתוּב בִּמְגִלַּת חֲסִידִים, [7]יוֹם תַּעַזְבֵנִי, יָמִים אֶעֶזְבֶךָּ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [8]אַשְׁרֵי תַלְמִיד־חָכָם הַמְשַׁמֵּר תַּלְמוּדוֹ בְּלִבּוֹ, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא לוֹ מַה לְּהָשִׁיב לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְיוֹם־הַדִּין. וְעוֹד אָמְרוּ, [9]אַשְׁרֵי מִי שֶׁבָּא לְכָאן וְתַלְמוּדוֹ בְּיָדוֹ.

וְצָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לִהְיוֹת זָהִיר וְזָרִיז וְרָץ לַעֲשׂוֹת אֶת הַמִּצְוֹת. שֶׁאִם בָּאת מִצְוָה לְיָדוֹ, יַעֲשֶׂה אוֹתָהּ מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר, [10]וּשְׁמַרְתֶּם

---

1 משלי ו כב 2 אבות ו ט 3 שם ג יז 4 תנחומא בשלח כ 5 יהושע א ח
6 אבות א י 7 ירושלמי סוף ברכות 8 מדרש משלי י א 9 פסחים נ א 10 שמות יב יז

אֶת־הַמַּצּוֹת, [1]אַל תִּקְרֵי הַמַּצּוֹת אֶלָּא הַמִּצְוֹת. כְּדֶרֶךְ שֶׁאֵין מַחְמִיצִין אֶת הַמַּצָּה, כָּךְ אֵין מַחְמִיצִין אֶת הַמִּצְוָה, אֶלָּא מִצְוָה הַבָּאָה לְיָדְךָ, עֲשֵׂה אוֹתָהּ מִיָּד וְאַל תַּחְמִיצֶנָּה.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]חֲבִיבָה מִצְוָה בִּשְׁעָתָהּ, שֶׁהֲרֵי בְּקָרְבָּן עוֹלֶה וְיוֹרֵד, מֵבִיא מִיָּד עֲשִׂירִית הָאֵיפָה וְאֵין מַמְתִּינִין עַד שֶׁיַּעֲשִׁיר וְיָבִיא כִּשְׂבָּה אוֹ שְׂעִירָה. וְכֵן בָּעֲרָכִין מֵבִיא סֶלַע, וְאֵין מַמְתִּינִין אוֹתוֹ עַד שֶׁיַּעֲשִׁיר וְיָבִיא חֲמִשִּׁים סְלָעִים. וְכֵן הֶקְטֵר חֲלָבִים קְרֵבִין כָּל הַלַּיְלָה וְדוֹחִין אֶת הַשַּׁבָּת, וְאֵין מַמְתִּינִין לָהֶן שֶׁיִּקְרְבוּ לְמוֹצָאֵי־שַׁבָּת. וַחֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה צִוּוּ לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוֹת בִּזְרִיזוּת וְאָמְרוּ, [3]הֱוֵי עַז כַּנָּמֵר וְקַל כַּנֶּשֶׁר וְרָץ כַּצְּבִי וְגִבּוֹר כָּאֲרִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיךָ שֶׁבַּשָּׁמַיִם.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְרִיזִין בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת, וְלַעֲשׂוֹת כָּל עִנְיָנֵיכֶם בִּזְרִיזוּת. שֶׁכָּל הַזָּרִיז, הֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח.

וְהָאֱלֹהִים יַצְלִיחֵנוּ בָּהּ בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים.

וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִגַּעְנוּ עַד כָּאן לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח מִדַּת הַזְּרִיזוּת וּבְעָלֶיהָ, נְסַפֵּר בִּגְנוּת הָעַצְלוּת וּבְעָלֶיהָ, כְּדֵי לְהַרְגִּילָם בְּמִדַּת הַזְּרִיזוּת, בְּעֶזְרַת הָאֵל.

דְּעוּ בָנַי, כִּי מִדַּת הָעַצְלוּת, מִן הַמִּדּוֹת הַפְּחוּתוֹת וְהַגְּרוּעוֹת אֲשֶׁר יִמָּצְאוּ בִּבְנֵי־אָדָם, וְאֵינָהּ נִמְצֵאת בַּחֲכָמִים אֶלָּא בִּפְתָאִים וַחֲסְרֵי־לֵב, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]עַל־שְׂדֵה אִישׁ־עָצֵל עָבַרְתִּי וְעַל־כֶּרֶם אָדָם חֲסַר־לֵב. [5]וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ קִמְּשׂוֹנִים כָּסּוּ פָנָיו חֲרֻלִּים וְגֶדֶר אֲבָנָיו נֶהֱרָסָה. וְכִי הֵיכָן לִבּוֹ שֶׁל עָצֵל הַזֶּה שֶׁרוֹאֶה אֶת כָּל הַבְּרִיּוֹת עוֹסְקִין בִּמְלַאכְתָּן כְּדֵי לִחְיוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה, זֶה חוֹרֵשׁ אֶת שָׂדֵהוּ וְזֶה עוֹדֵר אֶת כַּרְמוֹ, זֶה קוֹצֵר וְזֶה בּוֹצֵר, וְכֵן בִּשְׁאָר כָּל הַמְּלָאכוֹת, וְהוּא יוֹשֵׁב וּבָטֵל! יָדָיו וְרַגְלָיו לָמָּה נִבְרָאוּ! עֵינָיו וְאָזְנָיו לָמָּה נִבְרָאוּ! פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ לָמָּה נִבְרָאוּ! וְכֵן כָּל שְׁאָר הָאֵבָרִים שֶׁבּוֹ לָמָּה נִבְרָאוּ! לֹא לְהִתְעַסֵּק בָּהֶן וּלְהִשְׁתַּדֵּל עֲלֵיהֶן לְהַחֲיוֹתָם?! וְהַנְּשָׁמָה שֶׁבּוֹ לָמָּה נִבְרֵאת, לֹא לְהִתְבּוֹנֵן עָלֶיהָ וּלְהִתְחַכֵּם בָּהּ?! וְאִם הוּא אֵינוֹ מִתְחַכֵּם

1 מכילתא בא יב יז 2 תורת־כהנים ויקרא ה יא 3 אבות פרק ה כ 4 משלי כד ל 5 שם שם לא

לְעַצְמוֹ, מִי יִתְחַכֵּם בִּשְׁבִילוֹ?! וְאִם אֵינוֹ מִתְחַכֵּם בְּרֵאשִׁיתוֹ וְעָמֵל וְטוֹרֵחַ בְּבַחֲרוּתוֹ וּבְשָׁעָה שֶׁהוּא בָּרִיא, מַה יַּעֲשֶׂה לִימֵי הַזִּקְנָה וְלִימֵי הַחֹלִי וְהַיִּסּוּרִין?!

מִדָּה מְגֻנָּה מְאֹד הָעַצְלוּת. שֶׁאִם הָאָדָם מִתְעַצֵּל לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְעִנְיָנָיו, בְּנֵי־אָדָם מְשִׂיחִין בּוֹ וּמְלִיזִין עָלָיו וְאוֹמְרִים, תִּרְאוּ אָדָם עָצֵל שֶׁהוּא בָּרִיא בְּגוּפוֹ וּבָחוּר עוֹמֵד בְּתָקְפּוֹ וּבְכֹחוֹ, וְאֵינוֹ מִתְעַסֵּק בִּמְלַאכְתּוֹ כְּדֵי לְהַחֲיוֹת אֶת עַצְמוֹ וְאֶת בָּנָיו, אֶלָּא שֶׁיּוֹשֵׁב וּבָטֵל וְיָשֵׁן כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה! וּמִתּוֹךְ כָּךְ, אֵין הַבְּרִיּוֹת מְרַחֲמִין עָלָיו. וְעָלָיו אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ, [1]עַל־שְׂדֵה אִישׁ־עָצֵל עָבַרְתִּי וְעַל־כֶּרֶם אָדָם חֲסַר־לֵב. [2]וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ קִמְּשֹׂנִים כָּסּוּ פָנָיו חֲרֻלִּים וְגֶדֶר אֲבָנָיו נֶהֱרָסָה. כְּלוֹמַר, מִפְּנֵי שֶׁנִּתְעַצֵּל לַחֲרוֹשׁ וְלִזְרוֹעַ שָׂדֵהוּ וְלַעֲדוֹר וּלְנַכֵּשׁ כַּרְמוֹ, עָלָה בָהֶם קוֹצִים וְדַרְדָּרִים, וְגַם הַגָּדֵר נֶהֱרַס וְנָפַל. [3]וָאֶחֱזֶה אָנֹכִי אָשִׁית לִבִּי רָאִיתִי לָקַחְתִּי מוּסָר. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, מַהוּ רָאִיתִי? רָאִיתִי הַקָּטָן שֶׁבְּכָל הַבְּרִיּוֹת וְלָקַחְתִּי מִמֶּנּוּ מוּסָר. וּמַהוּ הַקָּטָן שֶׁבְּכָל הַבְּרִיּוֹת? הַנְּמָלָה הַזּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]לֵךְ־אֶל־נְמָלָה עָצֵל רְאֵה דְרָכֶיהָ וַחֲכָם. [6]אֲשֶׁר אֵין־לָהּ קָצִין שֹׁטֵר וּמֹשֵׁל. [7]תָּכִין בַּקַּיִץ לַחְמָהּ אָגְרָה בַקָּצִיר מַאֲכָלָהּ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [4]שְׁלֹשָׁה בָתִּים יֵשׁ לָהּ, וְאֵינָהּ כּוֹנֶסֶת לֹא בַּתַּחְתּוֹן וְלֹא בָעֶלְיוֹן, אֶלָּא בָּאֶמְצָעִי. לֹא בָעֶלְיוֹן, מִפְּנֵי הַדֶּלֶף. וְלֹא בַּתַּחְתּוֹן, מִפְּנֵי הַטִּינָה*. אֶלָּא בָּאֶמְצָעִי. וְאֵינָהּ חַיָּה אֶלָּא שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים, וּמִחְיָתָהּ חִטָּה וּמֶחֱצָה. וְהִיא הוֹלֶכֶת וּמַכְנֶסֶת בַּקַּיִץ כָּל מַה שֶּׁמּוֹצְאָה, חִטִּים וּשְׂעוֹרִים וַעֲדָשִׁים. וּמֵאַחַר שֶׁאֵינָהּ חַיָּה אֶלָּא שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים, לָמָּה הִיא כּוֹנֶסֶת כָּל־כָּךְ? שֶׁאוֹמֶרֶת, שֶׁמָּא יִגְזוֹר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עָלַי חַיִּים וְיִהְיֶה לִי מַה לֶּאֱכוֹל. מַעֲשֶׂה, וּמָצְאוּ בַּחוֹר שֶׁלָּהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כּוֹר. וּמַהוּ [5]רְאֵה דְרָכֶיהָ וַחֲכָם? רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ,

---

1 משלי כד ל 2 שם שם לא 3 שם שם לב 4 דברים רבא ה ב 5 משלי ו ו
6 שם שם ז 7 שם שם ח * טיט, כלומר טחב

[1]רְאֵה דֶּרֶךְ־אֶרֶץ שֶׁבָּהּ שֶׁבּוֹרַחַת מִן הַגָּזֵל. מַעֲשֶׂה בִּנְמָלָה אַחַת שֶׁהִפִּילָה חִטָּה אַחַת, וְהָיוּ כֻּלָּן בָּאוֹת וּמְרִיחוֹת אוֹתָהּ וְלֹא הָיְתָה אַחַת מֵהֶן נוֹטַלְתָּהּ. בָּאת אַחַת שֶׁהָיְתָה שֶׁלָּהּ וּנְטָלַתָּה. רְאֵה חָכְמָה שֶׁיֵּשׁ לָהּ! וְכָל שֶׁבַח זֶה, לֹא לָמְדָה מִבְּרִיָּה. לְכָךְ נֶאֱמַר, [2]רְאֵה דְרָכֶיהָ וַחֲכָם.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ שֶׁאֵין בְּרֹב הַמִּדּוֹת מִדָּה מְגֻנָּה מִן הָעַצְלוּת. שֶׁכָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הַמִּדָּה הַמְגֻנָּה הַזֹּאת, הֲרֵי הוּא מִתְמַסְכֵּן וְהוֹלֵךְ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת. כֵּיצַד? הֲרֵי שֶׁבָּא לְקָרוֹת אֶת בֵּיתוֹ וּמַנִּיחַ קוֹרָה אַחַת הַיּוֹם, וּלְשָׁבוּעַ הַבָּא קוֹרָה אַחֶרֶת, וְאֵינוֹ קוֹבֵעַ אוֹתָן בְּמַסְמְרִין, הֲרֵי תִּקְרָתוֹ מִתְמַסְכֶּנֶת וְהוֹלֶכֶת וְנוֹפֶלֶת לָאָרֶץ. [3]וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת, כֵּיצַד? הֲרֵי שֶׁנִּשְׁבְּרָה לְבֵנָה אַחַת מֵעַל גַּגּוֹ, וְנִתְעַצֵּל מִלְּתַקְּנָהּ, וְאָמַר, וְכִי מָה חֶסְרוֹן יֵשׁ בִּלְבֵנָה אַחַת, וּמַה יְכוֹלָה לְהַזִּיק! וּמִתּוֹךְ הָעַצְלוּת הַזֹּאת, הַדֶּלֶף נוֹפֵל עַל הָרְהִיטִין וְעַל הַקּוֹרוֹת וְנִרְקָבִין וְהוֹלְכִין עַד שֶׁנּוֹפֵל כָּל הַגַּג.

וְכֵן אִם נִקְרַע חֲלוּקוֹ בְּכוֹנֵס אֶצְבַּע וְנִתְעַצֵּל לְתָפְרוֹ, וְאָמַר, וְכִי מָה חֶסְרוֹן יֵשׁ בְּקֶרַע קָטָן כָּזֶה! וְהַקֶּרַע מִתְרַחֵב וְהוֹלֵךְ עַד שֶׁמִּתְקָרֵעַ כָּל הֶחָלוּק.

וְכֵן אִם נָפְלָה אֶבֶן מִגְּדֵרוֹ וְנִתְעַצֵּל לִבְנוֹתָהּ, וְאָמַר, וְכִי אֶבֶן זוֹ מַעֲמֶדֶת כָּל הַגָּדֵר הַזֶּה! נִתְעַצֵּל מִלְּתַקְּנָהּ, וְנָפְלָה שְׁנִיָּה וּשְׁלִישִׁית, עַד שֶׁנָּפְלָה כָּל הַגָּדֵר כֻּלָּהּ.

וְכֵן אִם נִמְצָא סֶדֶק בְּחָבִיתוֹ וְנִתְעַצֵּל לְסָתְמָהּ, וְאָמַר, וְכִי מָה חֶסְרוֹן יֵשׁ בְּטִפָּה אַחַת שֶׁל יַיִן אוֹ שֶׁל שֶׁמֶן! וְהוּא מְטַפְטֵף וְיוֹרֵד טִפָּה אַחַר טִפָּה עַד שֶׁמִּתְרוֹקֶנֶת כָּל הֶחָבִית כֻּלָּהּ. וְכִי יֵשׁ עַצְלוּת וְשִׁפְלוּת גְּדוֹלָה מִזּוֹ! וְעָלָיו שְׁלֹמֹה צָוַח וְאָמַר, [4]גַּם מִתְרַפֶּה בִמְלַאכְתּוֹ אָח הוּא לְבַעַל מַשְׁחִית.

---

1 דברים רבא ה ב
2 משלי ו ו
3 קהלת י יח
4 משלי יח ט

מִדָּה גְרוּעָה הִיא הָעַצְלוּת, שֶׁכֵּן מְבִיאָה אֶת הָאָדָם לִידֵי שְׁנַת תַּרְדֵּמָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]עַצְלָה תַּפִּיל תַּרְדֵּמָה וְגוֹ׳. וְעָלָיו שְׁלֹמֹה צָוַח וְאָמַר, [2]עַד־מָתַי עָצֵל תִּשְׁכָּב מָתַי תָּקוּם מִשְּׁנָתֶךָ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁמִּתְאַוֶּה לְכָל דָּבָר וְאֵינוֹ מוֹצֵא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]מִתְאַוָּה וָאַיִן נַפְשׁוֹ עָצֵל וְגוֹ׳. וְנִמְצָא שֶׁמֵּת מִתּוֹךְ תַּאֲוָתוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]תַּאֲוַת עָצֵל תְּמִיתֶנּוּ כִּי־מֵאֲנוּ יָדָיו לַעֲשׂוֹת.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה מְגֻנָּה מִדַּת הָעַצְלוּת. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]בִּשְׁבִיל עַצְלוּת שֶׁהָיְתָה בָהֶן בַּנְּשִׂיאִים שֶׁלֹּא הִתְנַדְּבוּ תְּחִלָּה בְּנִדְבַת הַמִּשְׁכָּן, נֶחְסְרָה אוֹת מִקְּרִיאָתָם, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וְהַנְּשִׂאִם הֵבִיאוּ, חָסֵר יו״ד. וְעוֹד אָמְרוּ בָּאַגָּדָה[7], [8]בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה, עַל־יְדֵי שֶׁהָאָדָם מִתְעַצֵּל מִלְּכַסּוֹת אֶת רֹאשׁוֹ כָּרָאוּי, הֲרֵי הוּא נַעֲשֶׂה רוֹמְטִיקוֹס*. [8]וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם, עַל־יְדֵי שֶׁהָאָדָם הַזֶּה מִתְרַשֵּׁל לִרְחוֹץ וּלְקַנֵּחַ אֶת עַצְמוֹ כָּרָאוּי, [8]יִדְלֹף הַבָּיִת, יַעֲלֶה גוּפוֹ חֲטָטִים חֲטָטִים.

וְעוֹד אָמְרוּ, [9]שִׁבְעָה עֲצֵלִין הֵם, וַעֲצֵלוֹ שֶׁל מֹשֶׁה גָּדוֹל מִכֻּלָּן. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה, [10]חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו מִשִּׁבְעָה מְשִׁיבֵי טָעַם. כֵּיצַד? אָמְרוּ לוֹ, לֵךְ וּלְמוֹד תּוֹרָה בְּעִיר פְּלוֹנִית. אָמַר לָהֶן, יָרֵא אֲנִי מִן הָאֲרִי שֶׁבַּדֶּרֶךְ, שֶׁנֶּאֱמַר, [11]אָמַר עָצֵל שַׁחַל בַּדָּרֶךְ. אָמְרוּ לוֹ, הֲרֵי רַבְּךָ בַּמְּדִינָה, לֵךְ אֶצְלוֹ. אָמַר לָהֶן, יָרֵא אֲנִי מִן הָאֲרִי שֶׁבָּרְחוֹב, שֶׁנֶּאֱמַר, [11]אֲרִי בֵּין הָרְחֹבוֹת. אָמְרוּ לוֹ, הֲרֵי הוּא אֵצֶל בֵּיתֶךָ. אָמַר לָהֶן, [12]אֲרִי בַּחוּץ. אָמְרוּ לוֹ, הֲרֵי הוּא בְּתוֹךְ בֵּיתֶךָ. אָמַר לָהֶן, אִם אֲנִי הוֹלֵךְ, הֲרֵינִי חוֹזֵר וּבָא, שֶׁנֶּאֱמַר, [13]הַדֶּלֶת תִּסּוֹב עַל־צִירָהּ. אָמְרוּ לוֹ, פָּתוּחַ הוּא. לַסּוֹף שֶׁאֵין לוֹ מַה לְּהָשִׁיב, הוּא אוֹמֵר לָהֶן, הַדֶּלֶת בֵּין פָּתוּחַ בֵּין נָעוּל, מְבַקֵּשׁ אֲנִי לִישׁוֹן עוֹד מְעַט, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]עַד־מָתַי עָצֵל תִּשְׁכָּב וְגוֹ׳. עָמַד בַּבֹּקֶר מִשְּׁנָתוֹ, נָתְנוּ לוֹ לֶאֱכוֹל,

1 משלי יט טו 2 שם ו ט 3 שם יג ד 4 שם כא כה 5 עיין בעל הטורים שמות לה כז
6 שמות לה כז 7 ויקרא רבא יט ד 8 קהלת י יח 9 דברים רבא ח ז
10 משלי כו טז 11 שם שם יג 12 שם כב יג 13 שם כו יד * חולה רבמטיזם

וּמִתְעַצֵּל לָתֵת יָדוֹ לְתוֹךְ פִּיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת. מַהוּ בַּצַּלָּחַת? נָתַן יָדוֹ בִּצְלוֹחִית שֶׁל דְּבַשׁ וְנִלְאָה לַהֲשִׁיבָהּ אֶל־פִּיו, אוֹ נָתַן יָדוֹ בְּתוֹךְ הַקְּדֵרָה רוֹתַחַת וְנִכְוֵית יָדוֹ וְהָיָה עָצֵל מִלַּהֲשִׁיבָהּ אֵלָיו.

[2]וַעֲצֵלוֹ שֶׁל מֹשֶׁה גָּדוֹל מִכֻּלָּן. אָמַר מֹשֶׁה, אֵינִי אוֹמֵר לְךָ שֶׁתֵּלֵךְ לִלְמוֹד מֵעִיר לְעִיר וְלֹא מִשְּׁכוּנָה לִשְׁכוּנָה וְלֹא מִבַּיִת לְבַיִת וְלֹא מֵחָצֵר לְחָצֵר, אֶלָּא [3]כִּי־קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂתוֹ. מִפִּיךָ לְלִבְּךָ — מְלֹא־הַסִּיט*.

מִדָּה פְּחוּתָה הִיא הָעַצְלוּת לִפְנֵי הַבְּרִיּוֹת. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָדָם מִתְעַצֵּל וְאֵינוֹ חוֹרֵשׁ וְזוֹרֵעַ בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים, סוֹפוֹ בָּא לִידֵי צֹרֶךְ הַבְּרִיּוֹת וְשׁוֹאֵל מֵהֶן בִּימוֹת הַקָּצִיר וְאֵין מִי שֶׁיַּשְׁגִּיחַ עָלָיו, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]מֵחֹרֶף עָצֵל לֹא־יַחֲרֹשׁ וְשָׁאַל בַּקָּצִיר וָאָיִן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [5]שֹׁמֵר רוּחַ לֹא יִזְרָע וְרֹאֶה בֶעָבִים לֹא יִקְצוֹר. שֶׁכָּל מִי שֶׁמִּתְעַצֵּל בִּשְׁעַת זְרִיעָה וְאוֹמֵר עֵת סַגְרִיר הוּא, עֵת גְּשָׁמִים הוּא, וְאֵינוֹ זוֹרֵעַ, וְכֵן בִּשְׁעַת הַקָּצִיר אוֹמֵר עַתָּה חֲמִימוּת גְּדוֹלָה וְהַשֶּׁמֶשׁ מַכָּה עַל רֹאשִׁי, סוֹף שֶׁאֵין לוֹ מַה יֹּאכַל, וְנִמְצָא מִצְטָרֵךְ לַבְּרִיּוֹת וּבָא לִידֵי בִזָּיוֹן. וְעָלָיו שְׁלֹמֹה צָוַח וְאָמַר, [6]אַל־תֶּאֱהַב שֵׁנָה פֶּן־תִּוָּרֵשׁ פְּקַח עֵינֶיךָ שְׂבַע־לָחֶם. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [7]רַע הָעוֹלָם הַזֶּה וְהַבָּא בִּשְׁנֵי דְּבָרִים, הָעֲנִיּוּת וְהָעַצְלָה. וְטוֹבָתָם, בְּעֹשֶׁר וּבִזְרִיזוּת. וְאָמַר, הָעַצְלוּת, מַפְתֵּחַ הָעֲנִיּוּת, כַּאֲשֶׁר הַזְּרִיזוּת מַפְתֵּחַ הָעֹשֶׁר. וְאֵין לְךָ עַצְלוּת גְּדוֹלָה מִמִּי שֶׁאֵינוֹ מִשְׁתַּדֵּל לְהוֹסִיף עַל מָמוֹנוֹ, אַף כִּי מִי שֶׁאֵינוֹ זָרִיז לִשְׁמוֹר מַה שֶּׁבְּיָדוֹ.

אָמְנָם הָאָדָם שֶׁמִּתְעַצֵּל לֵילֵךְ בִּמְקוֹם הַסַּכָּנוֹת הַיְדוּעוֹת וּבִמְקוֹם גְּדוּדֵי חַיּוֹת וְלִסְטִים, בָּזֶה אֵין סָפֵק שֶׁהָעָצֵל הַזֶּה הוּא מְשֻׁבָּח, מִן הָאֲנָשִׁים הַחֲכָמִים, וְאֵין לְתָפְשׂוֹ עַל כָּךְ. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עַל אָדָם אֶחָד שֶׁהָיָה הַמֶּלֶךְ רוֹצֶה לְשַׁלְּחוֹ בִּמְקוֹם

1 משלי יט כד 2 דברים רבה ח ו 3 דברים ל יד 4 משלי כ ד 5 קהלת יא ד
6 משלי כ יג 7 מוסה"פ א יד 6 * מדת מרחק שבין קצה הבוהן לקצה האצבע הסמוכה כשהן מתוחות

הַסַּכָּנָה, וּמֵאֵן לָלֶכֶת, וְחֵרְפוֹ הַמֶּלֶךְ. וְאָמַר לוֹ, טוֹב שֶׁתְּחָרְפֵנִי וַאֲנִי חַי, מִשֶּׁתִּתְפַּלֵּל בַּעֲדִי וַאֲנִי מֵת.

וּמִסְּעִיפֵי הַמִּדָּה הַמְגֻנָּה הַזֹּאת, יוֹצֵאת רֹב הַתַּעֲנוּג וְרֹב הַמְּנוּחָה בָּעוֹלָם. שֶׁכָּל מִי שֶׁמִּתְאַוֶּה לְרֹב הַתַּעֲנוּג וְהַמְּנוּחָה וְאֵינוֹ מְיַגֵּעַ עַצְמוֹ לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וַעֲסָקָיו, כְּבָר נִתְעַצֵּל מִקְּנוֹת חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, כִּי לֹא תִשְׁלַם לָאָדָם הַתַּעֲנוּג וְהַמְּנוּחָה אֶלָּא לְאַחַר טֹרַח גָּדוֹל וִיגִיעַת הַגּוּף וּמִתּוֹךְ עֹשֶׁר גָּדוֹל וְתִקּוּן עִנְיָנָיו, כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לִהְיוֹת שֶׁבַח נְכָסָיו יְתֵרִים עַל הַהוֹצָאָה, וְאָז יוּכַל אָדָם לְהִתְעַנֵּג וְלָנוּחַ כְּפִי חֶפְצוֹ.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין מְאֹד בְּמִדַּת הָעַצְלוּת, מִפְּנֵי שֶׁגּוֹרֶמֶת לַגּוּף חֳלָאִים גְּדוֹלִים וּמַדְוִים כַּבִּירִים, כְּמוֹ הַנֶּפַח, וְהַכֹּבֶד, וְהַכְּאֵבִיּוֹת, וְחָלְיֵ הַפּוֹדַגְרָא*, וּשְׁאָר חֳלָאִים מְשֻׁנִּים אֲשֶׁר יִקְרוּ לָאָדָם מִמִּעוּט כֹּחַ הַמְעַכֵּל, מִלְּבַד מַה שֶּׁיִּתְגַּנֶּה וְיִתְבַּזֶּה הָאָדָם בְּעַצְלוּתוֹ בִּפְנֵי הַבְּרִיּוֹת.

וְהָאֱלֹהִים בְּרַחֲמָיו יַצִּילֵנוּ מִן הַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת, וְיַצְלִיחֵנוּ בַּמִּדּוֹת הַחֲמוּדוֹת לְמַעַן חֲסָדָיו הַגְּדוֹלִים.

הַמַּעֲלָה הָאַחַת וְעֶשְׂרִים

מַעֲלַת הַהִסְתַּפְּקוּת

בָּנַי, בֹּאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת הַהִסְתַּפְּקוּת. דְּעוּ בָּנַי, כִּי מַעֲלַת הַהִסְתַּפְּקוּת, מַעֲלָה חֲשׁוּבָה וִיקָרָה עַד מְאֹד. וְאֵינָהּ נִמְצֵאת אֶלָּא בַּחֲסִידִים שֶׁמִּסְתַּפְּקִין בְּדָבָר מוּעָט, כְּדֶרֶךְ שֶׁמִּסְתַּפְּקִין שְׁאָר הָאֲנָשִׁים בְּדָבָר מְרֻבֶּה. שֶׁכָּל מִי שֶׁמִּסְתַּפֵּק בְּמַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ וְנֶהֱנֶה מִיגִיעוֹ, קוֹנֶה לוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ. [2]אַשְׁרֶיךָ, בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְטוֹב לָךְ, לָעוֹלָם הַבָּא.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]גָּדוֹל הַנֶּהֱנֶה מִיגִיעוֹ

1 תהלים קכח ב 2 אבות ד א 3 ברכות ח א * מחלת פרקים

יוֹתֵר מִירֵא־שָׁמַיִם, שֶׁאִלּוּ בִּנְהֶנֶה מִיגִיעוֹ כְּתִיב, [1]יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ. וְאִלּוּ בִּירֵא־שָׁמַיִם כְּתִיב, [2]אַשְׁרֵי־אִישׁ יָרֵא אֶת־יְיָ בְּמִצְוֹתָיו חָפֵץ מְאֹד, וְלָא כְּתִיב בֵּהּ טוֹב.

מִדָּה טוֹבָה הִיא הַהִסְתַּפְּקוּת, שֶׁהִיא מְחַיָּה אֶת בְּעָלֶיהָ. שֶׁכָּל מִי שֶׁמַּרְגִּיל עַצְמוֹ בַּאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה דֵּי־הַסִּפֵּק, הֲרֵי הוּא מַבְרִיא אֶת גּוּפוֹ, וּמְחַיֶּה אֶת נַפְשׁוֹ, וְדַעְתּוֹ מִתְיַשֶּׁבֶת עָלָיו, וּמָמוֹנוֹ מִתְקַיֵּם בְּיָדוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וְדֵי חֲלֵב עִזִּים לְלַחְמְךָ לְלֶחֶם בֵּיתֶךָ וְחַיִּים לְנַעֲרוֹתֶיךָ. שֶׁאַף־עַל־פִּי שֶׁיֵּשׁ לוֹ לָאָדָם כַּמָּה עִזִּים, לֹא יְהֵא מַרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ אֶלָּא בְּמַה שֶׁדַּי לוֹ. [3]לְלַחְמְךָ לְלֶחֶם בֵּיתֶךָ, שֶׁלֹּא יְהֵא אָדָם מַרְבֶּה סְעוּדָתוֹ בְּכָל מָקוֹם, וְלֹא יְהֵא רָגִיל בְּבָתֵּי־מִשְׁתָּאוֹת, אֶלָּא יְהֵא אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה עִם בָּנָיו וּבְנֵי־בֵיתוֹ. [3]וְחַיִּים לְנַעֲרוֹתֶיךָ, כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [4]לְעוֹלָם תֵּן חַיִּים לְנַעֲרוֹתֶיךָ. מִכָּאן לִמְּדָה תוֹרָה דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, שֶׁלֹּא יְלַמֵּד אָדָם בָּנָיו וּבְנֵי־בֵיתוֹ לֶאֱכוֹל בָּשָׂר וְלִשְׁתּוֹת יַיִן הַרְבֵּה וַאֲפִילּוּ הוּא עָשִׁיר בְּיוֹתֵר, אֶלָּא בְּמַה שֶּׁיּוּכְלוּ לִחְיוֹת אֶת עַצְמָן. וְאִם אַתָּה עוֹשֶׂה כֵּן, הֲרֵי אַתָּה נוֹתֵן חַיִּים לְנַעֲרוֹתֶיךָ, שֶׁמָּמוֹנְךָ מִתְקַיֵּם בְּיָדְךָ וְאַתָּה מְסַפֵּק לָהֶם מְזוֹנוֹת.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]מַאי דִּכְתִיב [6]טוֹב־אִישׁ חוֹנֵן וּמַלְוֶה יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט, לְעוֹלָם יֹאכַל אָדָם וְיִשְׁתֶּה בְּפָחוֹת מִמַּה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ, וְיִלְבַּשׁ וְיִתְכַּסֶּה בְּמַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ, וִיכַבֵּד אֶת אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ, שֶׁהֵן תְּלוּיִין בּוֹ, וְהוּא תָּלוּי בְּמִי־שֶׁאָמַר־וְהָיָה־הָעוֹלָם.

וְעוֹד אָמְרוּ, [7]אֱכוֹל בָּצָל וְשֵׁב בַּצֵּל, וְאַל תֹּאכַל אַוָּזִין וְתַרְנְגוֹלִין וְלִבְּךָ רָדוּף עָלֶיךָ. [7]מַתְלֵי בְּמַעַרְבָא, דְּאָכִיל אַלְיְתָא, טְשֵׁי בְּעַלִּיְתָא*. [7]דְּאָכִיל קָקוּלֵי, אַקִּקְלֵי מָתָא יְתִיב**. וְכָךְ אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ, [8]כְּבָשִׂים לִלְבוּשֶׁךָ וּמְחִיר שָׂדֶה עַתּוּדִים. מַהוּ

1 תהלים קכח ב 2 שם קיב א 3 משלי כז כז 4 חולין פד א 5 שם שם ב
6 תהלים קיב ה 7 פסחים קיד א 8 משלי כז כו * האוכל אליה, יתחבא בעלייה
** האוכל ירק, על מרומי העיר ישב (ואין לו לפחד ממי שהוא, כי אין לו בעלי־חובות)

כְּבָשִׂים לִלְבוּשֶׁךָ? שֶׁיְּהֵא אָדָם גּוֹזֵז אֶת צֹאנוֹ וְיִתְכַּסֶּה וְיִלְבַּשׁ מְגִזָּתָם, וְלֹא יֹאכְלֵם, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִכְלֶה הַקֶּרֶן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [1]וְדֵי חֲלֵב עִזִּים לְלַחְמְךָ לְלֶחֶם בֵּיתֶךָ וְחַיִּים לְנַעֲרוֹתֶיךָ, דַּיּוֹ לָאָדָם שֶׁיְּהֵא מִתְפַּרְנֵס מֵחֲלֵב גְּדָיִים וּטְלָאִים שֶׁבְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, וְלֹא יְהֵא מְכַלֶּה הַקֶּרֶן לֶאֱכוֹל אֶת הַבָּשָׂר.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]מַאי דִּכְתִיב [3]כִּי־יַרְחִיב יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה בָשָׂר כִּי־תְאַוֶּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר, לִמְּדָה תוֹרָה דֶּרֶךְ־אֶרֶץ שֶׁלֹּא יֹאכַל אָדָם בָּשָׂר אֶלָּא לְתֵאָבוֹן. יָכוֹל יִקַּח מִן הַשּׁוּק וְיֹאכַל? תַּלְמוּד לוֹמַר, [4]וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ. יָכוֹל יִזְבַּח כָּל בְּקָרוֹ וְכָל צֹאנוֹ בְּבַת־אַחַת? תַּלְמוּד לוֹמַר, [4]וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ, וְלֹא כָּל בְּקָרְךָ. [4]וּמִצֹּאנְךָ, וְלֹא כָּל צֹאנְךָ. מִכָּאן אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מָנֶה, יִקַּח לְפָסוֹ* לִיטְרָא יָרָק. עֲשָׂרָה מָנֶה, יִקַּח לְפָסוֹ לִיטְרָא דָגִים. חֲמִשִּׁים מָנֶה, יִקַּח לְפָסוֹ לִיטְרָא בָשָׂר. מֵאָה מָנֶה, יִשְׁפְּתוּ לוֹ קְדֵרָה בְּכָל יוֹם. וַאֲנָן אֵימַת? מֵעֶרֶב־שַׁבָּת לְעֶרֶב־שַׁבָּת.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [5]מַאי דִּכְתִיב [6]צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ, זֶה חִזְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה, שֶׁלֹּא הָיָה עוֹלֶה עַל שֻׁלְחָנוֹ בְּכָל יוֹם, אֶלָּא שְׁתֵּי אֲגֻדּוֹת שֶׁל יָרָק וְלִיטְרָא בָשָׂר, וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל מַלִּיזִין עָלָיו וְאוֹמְרִים, זֶה מֶלֶךְ?! פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ נָאֶה לְמֶלֶךְ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וּמְשׂוֹשׂ אֶת־רְצִין וּבֶן־רְמַלְיָהוּ.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה טוֹבָה מִדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת. שֶׁכָּל מִי שֶׁמַּרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ בְּמִדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת, זוֹכֶה לִהְיוֹת בֵּיתוֹ מָלֵא מִכָּל־טוּב, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]חָכְמוֹת בָּנְתָה בֵיתָהּ חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה. [9]טָבְחָה טִבְחָהּ מָסְכָה יֵינָהּ אַף עָרְכָה שֻׁלְחָנָהּ. אֵימָתַי בֵּיתוֹ שֶׁל אָדָם בָּנוּי? בִּזְמַן שֶׁנּוֹהֵג בְּמִדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת,

1 משלי כז כז 2 חולין פד א 3 דברים יב כ 4 שם שם כא 5 פסיקתא רבתי טז, פב ב
6 משלי יג כה 7 ישעיה ח ו 8 משלי ט א 9 שם שם ב * פירוש, לקדירתו

שֶׁטָּבַח פַּעַם אַחַת וְשִׁיֵּר לְעַצְמוֹ מַה לִּטְבּוֹחַ פַּעַם אַחֶרֶת, וּבִזְמַן שֶׁהוּא מוֹזֵג אֶת יֵינוֹ בְּמַיִם וְאֵינוֹ שׁוֹתֵהוּ חַי דֶּרֶךְ שִׁכְרוּת אֶלָּא דֶּרֶךְ הִסְתַּפְּקוּת. [1]אַף עֲרֵכָה שֻׁלְחָנָהּ, בִּזְמַן שֶׁהוּא מֵסֵב וְאוֹכֵל עַל הַשֻּׁלְחָן, וְלֹא יְהֵא עוֹמֵד וְאוֹכֵל, עוֹמֵד וְשׁוֹתֶה, מְהַלֵּךְ וְאוֹכֵל, מְהַלֵּךְ וְשׁוֹתֶה. שֶׁמְּעַט דָּבָר שֶׁהוּא אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה כְּשֶׁהוּא מֵסֵב עַל הַשֻּׁלְחָן, מִסְתַּפֵּק יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁאִלּוּ הָיָה אוֹכֵל כִּפְלַיִם כְּשֶׁהוּא עוֹמֵד אוֹ כְּשֶׁהוּא מְהַלֵּךְ. וּמִכֵּיוָן שֶׁעָרַךְ אֶת הַשֻּׁלְחָן, יִקְרָא לְבָנָיו וּבְנֵי־בֵיתוֹ שֶׁיֹּאכְלוּ עִמּוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]שָׁלְחָה נַעֲרֹתֶיהָ תִקְרָא עַל־גַּפֵּי מְרֹמֵי קָרֶת. וְלֹא יְהֵא הוּא מֵסֵב וְאוֹכֵל, וּבָנָיו וּבְנֵי־בֵיתוֹ עוֹמְדִין וּמִצְטַעֲרִין. וְהַיְנוּ דְּאָמְרֵי אֱנָשֵׁי, [3]שִׁתִּין וְחַד תִּכְלֵי מַטְיֵיהּ לְכַכָּא דְּקָל חַבְרֵהּ שְׁמַע*, שֶׁנֶּאֱמַר,[4]וְלִי אֲנִי־עַבְדֶּךָ וּלְצָדֹק הַכֹּהֵן וְלִבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא. אֲנִי בְּגִימַטְרִיָּא שִׁתִּין וְחַד הֲוֵי.

מִדָּה טוֹבָה הִיא הַהִסְתַּפְּקוּת. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָדָם מִסְתַּפֵּק בְּדָבָר מְעַט, מוֹצֵא בּוֹ קוֹרַת־רוּחַ וַהֲנָאָה וּרְפוּאָה. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]הָרוֹצֶה שֶׁלֹּא יָבוֹא לִידֵי חֳלִי־מֵעַיִם, יְהֵא רָגִיל בִּטְבּוּל קַיִץ וָחֹרֶף. סְעוּדָה שֶׁהֲנָאָתְךָ, מְשׁוֹךְ יָדְךָ הֵימֶנָּה. וְאַל תַּשְׁהֵא עַצְמְךָ בְּשָׁעָה שֶׁאַתָּה צָרִיךְ לִנְקָבֶיךָ. וְכָךְ אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ, [6]מְתוּקָה שְׁנַת הָעֹבֵד אִם־מְעַט וְאִם־הַרְבֵּה יֹאכֵל וְהַשָּׂבָע לֶעָשִׁיר אֵינֶנּוּ מַנִּיחַ לוֹ לִישׁוֹן.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גְּדוֹלָה מִדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת, שֶׁהֲרֵי יַעֲקֹב אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לֹא שָׁאַל מֵאֵת הַמָּקוֹם אֶלָּא מַה שֶּׁמַּסְפִּיק לוֹ בִּלְבַד בְּדָבָר שֶׁאֵין מָנוֹס מִמֶּנּוּ וְלֹא יוּכַל לִחְיוֹת בִּלְעָדָיו, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ. וְכֵן שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לֹא שָׁאַל מֵאֵת הַמָּקוֹם אֶלָּא הַהִסְתַּפְּקוּת בִּלְבָד, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]רֵאשׁ וָעֹשֶׁר אַל־תִּתֶּן־לִי הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי, וְלֹא שָׁאַל מִמֶּנּוּ הַמּוֹתָרוֹת. גַּם בִּקֵּשׁ רַחֲמִים

---

1 משלי ט ב 2 שם שם ג 3 בבא קמא צב ב 4 מלכים א א כו 5 גיטין ע א 6 קהלת ה יא
7 בראשית כח כ 8 משלי ל ח * ששים ואחד כאבים הגיעו לשן האדם ששמע שחברו אוכל והוא לא אוכל

עַל מִדַּת הָעֲנִיּוּת שֶׁלֹּא יִהְיֶה עָנִי. וּפֵרֵשׁ בָּעֹשֶׁר וְאָמַר לָמָּה, [1]פֶּן־אֶשְׂבַּע וְכִחַשְׁתִּי וְאָמַרְתִּי מִי יְיָ. וּבְמִדַּת הָעֹנִי פֵּרֵשׁ וְאָמַר לָמָּה, [1]וּפֶן־אִוָּרֵשׁ וְגָנַבְתִּי וְתָפַשְׂתִּי שֵׁם אֱלֹהָי.

לָכֵן בָּנַי, חִדְלוּ לָכֶם מִלַּחֲזֹר אַחַר הַמּוֹתָרוֹת, לְפִי שֶׁאֵין מְבִיאִין אֶת הָאָדָם לִידֵי יִרְאַת־שָׁמָיִם. וְהַמִּדָּה הַזֹּאת, אֵינָהּ נִמְצֵאת בְּמִדּוֹת הַחֲכָמִים וְהַחֲסִידִים וְיִרְאֵי־שָׁמָיִם.

וְכָתַב חָכָם אֶחָד לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה בִּזְמַנּוֹ, טוֹב שֶׁבְּעִנְיָנִים, עֲזִיבַת הַמּוֹתָרוֹת. וְאָמַר, הַהִסְתַּפְּקוּת, רֶסֶן הַתַּאֲווֹת וּכְבִישַׁת הַמּוֹתָרוֹת. וְאָמַר חָכָם אַחֵר, [2]מִי שֶׁמְּבַקֵּשׁ יוֹתֵר מִצָּרְכּוֹ, טוֹרֵד נַפְשׁוֹ מִתּוֹעַלְתּוֹ. וְנֶאֱמַר, כִּי [3]מֶלֶךְ אֶחָד אָמַר לְחָכָם אֶחָד, אִלּוּ הָיִיתָ שׁוֹאֵל מִמֶּנִּי הָיִיתִי מַסְפִּיק לְךָ כָּל יָמֶיךָ. אָמַר לוֹ, וְלָמָּה אֶשְׁאַל מִמְּךָ וַאֲנִי עָשִׁיר יוֹתֵר מִמְּךָ! אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ, וְהֵיאַךְ אַתָּה עָשִׁיר יוֹתֵר מִמֶּנִּי? אָמַר לוֹ, מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי מִסְתַּפֵּק יוֹתֵר בִּמְעַט אֲשֶׁר לִי, יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁאַתָּה מִסְתַּפֵּק בְּרֹב אֲשֶׁר לָךְ. וְאָמַר, [4]מִי שֶׁדַּי לוֹ בְּמַה שֶּׁגָּזַר הַבּוֹרֵא, הוּא עָשִׁיר מִכָּל בְּנֵי־אָדָם. וְאָמַר,[5]הִסְתַּפֵּק בְּמַה שֶּׁחָלַק לְךָ הַבּוֹרֵא, וְאַל תַּבִּיט אֶל מַה שֶּׁיֵּשׁ לְזוּלָתְךָ, וְאַל תִּתְאַוֶּה מַה שֶּׁלֹּא נִתַּן לָךְ. כִּי מִי שֶׁשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ, שָׂבֵעַ.

בָּנַי, אִם אַתֶּם צְרִיכִין לִקְנוֹת בְּגָדִים כְּדֵי לְכַסּוֹת אֶת עַצְמְכֶם וּבְנֵי־בָתֵּיכֶם, תִּקְנוּ בְּגָדִים הָרְאוּיִים לְפִי עָשְׁרְכֶם, וְאַל תַּעֲלוּ אֶל הַבְּגָדִים אֲשֶׁר הֵם יְקָרִים יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁאֵין יְדֵיכֶם מַשֶּׂגֶת. כִּי יַלְּיזוּ עֲלֵיכֶם הָאֲנָשִׁים, וְשֶׁמָּא לֹא תוּכְלוּ לְהַתְדִּיר בִּבְגָדִים יְקָרִים כָּאֵלּוּ. וּכְשֶׁתִּקְנוּ בְּגָדִים הָרְאוּיִים לְפִי עָשְׁרְכֶם, אַל תָּחוּשׁוּ אִם תִּקְנוּ אוֹתָם מְעַט יוֹתֵר מִכְּדֵי שָׁוְיָם. אֲבָל אִם בָּאתֶם לִקְנוֹת עִנְיְנֵי אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה, אַל תִּקְנוּ אוֹתָם יוֹתֵר מִכְּדֵי שָׁוְיָם כְּלָל. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]עֲשִׂיק לְגַבִּיךְ וְשַׁוִּי לְכְרֵיסָךְ*.

לְעוֹלָם יְלַמֵּד אָדָם בָּנָיו וּבְנֵי־בֵיתוֹ לֶאֱכוֹל קִמְעָא וְלִשְׁתּוֹת

1 משלי ל ט 2 מבחר הפנינים י א 3 שם שם ב 4 שם שם ג 5 שם שם ד ה
6 בבא מציעא נב א * קנה ביוקר לכסות גופך, וקנה בשויו למאכלך

קִמְעָא כְּחֹק שֶׁיּוּכְלוּ לִחְיוֹת בָּהֶן, כְּעִנְיָן שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ, [1]וַתִּתֵּן טֶרֶף לְבֵיתָהּ וְחֹק לְנַעֲרֹתֶיהָ. מַהוּ וְחֹק לְנַעֲרֹתֶיהָ? שֶׁיְּהֵא מַאֲכִילָן כְּחֻקָּהּ שֶׁל תּוֹרָה. וּמַהוּ חֻקָּהּ שֶׁל תּוֹרָה? כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְיָ לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ וְגוֹ'. [3]לִמְּדָה תוֹרָה דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, שֶׁדַּי לוֹ לָאָדָם לֶאֱכוֹל שְׁתֵּי סְעוּדוֹת בַּיּוֹם, סְעוּדַת שַׁחֲרִית וּסְעוּדַת עַרְבִית, וְשֶׁלֹּא יְהֵא מַמְשִׁיךְ פַּרְפְּרָיוֹת לִסְעוּדַת שַׁחֲרִית, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְגָּרֶה בַשֵּׁנָה, וְנִמְצָא בָטֵל מִתּוֹרָתוֹ וּמִמְּלַאכְתּוֹ. וּבִסְעוּדַת עַרְבִית כְּתִיב, [2]בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל, וְלֹא לִשְׂבּוֹעַ. שֶׁלֹּא יְהֵא אָדָם אוֹכֵל בָּשָׂר דֶּרֶךְ שְׂבִיעָה, שֶׁמָּא יִמָּשֵׁךְ אַחֲרָיו.

בָּנַי, אַל תִּהְיוּ רוֹדְפִים אַחַר הַמַּאֲכָלִים הַטּוֹבִים וְאַחַר הַמַּעֲדַנִּים הָעֲרֵבִים וְאַחַר הַתַּעֲנוּגִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִמָּשְׁכוּ אַחֲרֵיהֶם. וְאִם לִפְעָמִים אַתֶּם אוֹכְלִין מֵהֶן, אַל תֹּאכְלוּ מֵהֶם יוֹתֵר מִדַּי, שֶׁכָּךְ שְׁלֹמֹה מַזְהִיר וְאוֹמֵר, [4]דְּבַשׁ מָצָאתָ אֱכֹל דַּיֶּךָּ פֶּן־תִּשְׂבָּעֶנּוּ וַהֲקֵאתוֹ. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [5]מִי שֶׁרָצָה מִן הָעוֹלָם כְּדֵי סִפְקוֹ, יִהְיֶה הַמְּעַט שֶׁבּוֹ מַסְפִּיק לוֹ. [6]וּמִי שֶׁיִּרְצֶה בִּמְעַט הַטֶּרֶף, יְקַבֵּל הַבּוֹרֵא הַמְּעַט מִמַּעֲשָׂיו. וְאָמַר, [7]רָאוּי לֶחָכָם שֶׁלֹּא יְבַקֵּשׁ מִן הָעוֹלָם יוֹתֵר מִן הַסֵּפֶק שֶׁיַּעֲבוֹר בּוֹ הַצֹּרֶךְ וְהַנֵּזֶק מֵעַצְמוֹ, כִּי הַמָּמוֹן וּשְׁאָר הוֹן הָעוֹלָם, בָּא בִמְהֵרָה וְחוֹלֵף בִּמְהֵרָה. וְאָמַר, [8]הַהִסְתַּפְּקוּת שֶׁמּוֹנַעַת בְּעָלֶיהָ מִן הַזִּלּוּת, טוֹב מִן הַמָּמוֹן הַמֵּבִיא אֶל הַבִּזָּיוֹן. וְאָמַר, [9]עֹשֶׁר הַנֶּפֶשׁ, גָּדוֹל מֵעֹשֶׁר הַמָּמוֹן. וְאָמַר, [10]הַהִסְתַּפְּקוּת, פְּרִי־הַמְּנוּחָה. וּפְרִי־הַשִּׁפְלוּת, הָאַהֲבָה. הַנְהֵג הַנֶּפֶשׁ כְּדֵי הַסֵּפֶק. וְאִם לָאו, יִדְאַג לִגְזֵרַת הַבּוֹרֵא.

וּמִן הַמִּדָּה הַמְשֻׁבַּחַת הַזֹּאת, תִּוָּלֵד מִדַּת הַבִּטָּחוֹן בֵּאלֹהִים שֶׁהִיא מִדָּה מְיֻחֶסֶת, אַשְׁרֵי מִי שֶׁזָּכָה בָהּ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [11]וּבוֹטֵחַ בַּייָ יְשֻׂגָּב. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [12]בְּטַח בַּייָ וַעֲשֵׂה־טוֹב שְׁכָן־אֶרֶץ וּרְעֵה אֱמוּנָה.

---

1 משלי לא טו 2 שמות טז ח 3 עיין יומא עה ב 4 משלי כה טז 5 מבחר הפנינים י ז
6 שם שם ח 7 שם שם י 8 שם שם יא 9 שם שם יב 10 שם שם טו,טז 11 משלי כט כה 12 תהלים לז ג

וּמַה הוּא הַבִּטָּחוֹן בֵּאלֹהִים? שֶׁיַּפְקִיד הָאָדָם בְּיָדוֹ כָּל עִנְיָנָיו, וְיִרְצֶה בְּמַה שֶּׁחֲנָנוֹ הַבּוֹרֵא הֵן רַב הֵן מְעַט, וְאַל יִדְאַג בְּמִעוּט הַטֶּרֶף שֶׁיֵּשׁ לוֹ, וְאַל יְקַנֵּא בְּמִי שֶׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ בַּמָּמוֹן. וְשָׁאֲלוּ לְחָכָם אֶחָד, [1]מַהוּ הַבִּטָּחוֹן בֵּאלֹהִים? וְהֵשִׁיב, שֶׁתִּבְטַח בּוֹ בְּכָל עִנְיָנֶיךָ, וְתַנִּיחֵם עָלָיו. וְאָמַר אַחֵר, [2]הֶחָכָם שֶׁבִּבְנֵי־אָדָם וְהַבּוֹטֵחַ מִכֻּלָּם, מִי שֶׁהוּא רוֹצֶה בַּדְּבָרִים בְּבוֹאָם וּבִפְנוֹתָם.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ מִסְתַּפְּקִין בִּסְעוּדָה קַלָּה וּמְעֻטֶּת, וְתַרְגִּילוּ עַצְמְכֶם בָּהּ, כְּדֵי שֶׁתּוּכְלוּ לִחְיוֹת בָּעוֹלָם מֵעֲמַל יְדֵיכֶם וְלֹא תִצְטָרְכוּ לַבְּרִיּוֹת. וְכֵן צִוּוּ חֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים, [3]עֲשֵׂה שַׁבַּתְּךָ חֹל וְאַל תִּצְטָרֵךְ לַבְּרִיּוֹת. וְהָאֱלֹהִים יַצְלִיחֵנוּ בָהּ בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים.

וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִגַּעְנוּ עַד כָּאן לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח מַעֲלַת הַהִסְתַּפְּקוּת וּבְעָלֶיהָ, נְסַפֵּר בִּגְנוּת זוֹלְלִים וְסוֹבְאִים וְחֶרְפָּתָם, כְּדֵי לְהַרְגִּילָם בְּמִדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת, בְּעֶזְרַת שַׁדַּי.

דְּעוּ בָּנַי, כִּי מִדַּת זוֹלֵל וְסוֹבֵא, מִדָּה שְׂנוּאָה מְאֹד בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם וְהַבְּרִיּוֹת, שֶׁכֵּן מְאַבֵּד חַיָּיו מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וּמִן הָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה מֵאֵימָתַי חַיָּב? מִשֶּׁיֹּאכַל תַּרְטֵימָר בָּשָׂר וְיִשְׁתֶּה חֲצִי לֹג יַיִן הָאִיטַלְקִי. וְכִי מִפְּנֵי שֶׁאָכַל תַּרְטֵימָר בָּשָׂר וְשָׁתָה חֲצִי לֹג יַיִן אָמְרָה תוֹרָה יֵצֵא לְבֵית־דִּין וְיִסָּקֵל? אֶלָּא הִגִּיעָה תוֹרָה לְסוֹף דַּעְתּוֹ שֶׁל בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה שֶׁסּוֹף מְגַמֵּר נִכְסֵי אָבִיו וּמְבַקֵּשׁ לִמּוּדוֹ וְאֵינוֹ מוֹצֵא, וְיוֹצֵא לְפָרָשַׁת־דְּרָכִים וּמְלַסְטֵס אֶת הַבְּרִיּוֹת, אָמְרָה תוֹרָה יָמוּת זַכַּאי וְאַל יָמוּת חַיָּב, שֶׁמִּיתָתָן שֶׁל רְשָׁעִים הֲנָאָה לָהֶן וַהֲנָאָה לָעוֹלָם. וְכֵן שְׁלֹמֹה מַזְהִיר בְּחָכְמָתוֹ, [5]אַל־תְּהִי בְסֹבְאֵי־יָיִן בְּזֹלְלֵי בָשָׂר לָמוֹ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, כָּל הַמַּרְגִּיל עַצְמוֹ בַּאֲכִילָה־גַסָּה וּבִשְׁתִיָּה מְרֻבָּה, סוֹף שֶׁיּוֹרֵד מִנְּכָסָיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]כִּי־סֹבֵא וְזוֹלֵל יִוָּרֵשׁ. וּמְגָרֶה חֳלָאִים רָעִים בְּגוּפוֹ, וּמְאַבֵּד אֶת נַפְשׁוֹ, וְאֵין דַּעְתּוֹ מְיֻשֶּׁבֶת עָלָיו. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה צִוּוּ וְאָמְרוּ, [7]וְאַל תִּתְאַוֶּה לְשֻׁלְחָנָם שֶׁל מְלָכִים.

1 מבחר הפנינים ז א 2 שם שם ב 3 שבת קיח א 4 סנהדרין ע א במשנה
5 משלי כג כ 6 שם שם כא 7 אבות ו ד

בָּנַי, אַל תַּרְגִּילוּ עַצְמְכֶם בְּבָתֵּי־מִשְׁתָּאוֹת, פֶּן תֵּצְאוּ מִגֶּדֶר הַהִסְתַּפְּקוּת וְתִמָּנוּ עִם כַּת זוֹלְלִים וְסוֹבְאִים, וְאַל תַּרְגִּילוּ עַצְמְכֶם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת עִם הַגּוֹיִם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [1]כָּל מִי שֶׁאוֹכֵל עִם הֶעָרֵל, כְּאִלּוּ אוֹכֵל בְּשַׂר שֶׁקֶץ. וְכָל הָרוֹחֵץ עִם הֶעָרֵל, כְּאִלּוּ רוֹחֵץ עִם הַנְּבֵלָה. וְכָל הַנּוֹגֵעַ בֶּעָרֵל, כְּאִלּוּ נוֹגֵעַ בְּמֵת, שֶׁהֵן בְּחַיֵּיהֶן כְּמֵתִים. וּבְמוֹתָם, כְּנִבְלַת הַשָּׂדֶה. וְאֵין תְּפִלָּתוֹ נִכְנֶסֶת לִפְנֵי הַמָּקוֹם. וַעֲלֵיהֶן הוּא אוֹמֵר, [2]לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ־יָהּ. אֲבָל יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵן נִמּוֹלִין, תְּפִלָּתָן נִכְנֶסֶת לִפְנֵי הַמָּקוֹם. וַעֲלֵיהֶן הוּא אוֹמֵר, [3]וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּיָהּ. [4]רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר, עָמַד פִּינְחָס וְהֶחֱרִים עַל יִשְׂרָאֵל בְּסוֹד שֵׁם־הַמְּפֹרָשׁ בִּכְתָב הַנֶּחְתָּם עַל הַלּוּחוֹת בְּחֵרֶם בֵּית־דִּין הָעֶלְיוֹן וּבְחֵרֶם בֵּית־דִּין הַתַּחְתּוֹן שֶׁלֹּא יִשְׁתֶּה אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל מִיַּיִן שֶׁל גּוֹיִם כִּי אִם מִרְפַּשׂ רַגְלֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וְצֹאנִי מִרְמַס רַגְלֵיכֶם תִּרְעֶינָה וּמִרְפַּשׂ רַגְלֵיכֶם תִּשְׁתֶּינָה. שֶׁכָּל יַיִן שֶׁל גּוֹיִם, לַעֲבוֹדָה־זָרָה וּזְנוּת, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]זְנוּת וְיַיִן וְתִירוֹשׁ יִקַּח־לֵב. וְאוֹמֵר, [7]אַל־תְּהִי בְסֹבְאֵי־יָיִן בְּזֹלְלֵי בָשָׂר לָמוֹ.

וְאַל תַּרְבֶּה סְעוּדָתְךָ אֵצֶל עַמֵּי־הָאָרֶץ, שֶׁלְּאַחַר שָׁעָה מְסַפְּרִין עָלֶיךָ לָשׁוֹן־הָרָע. וְלֹא עִם הַגּוֹיִם וְעַמֵּי־הָאָרֶץ בִּלְבָד אָסוּר לְהַרְבּוֹת סְעוּדָתוֹ, אֶלָּא אֲפִלּוּ עִם בָּנָיו וּבְנֵי־בֵיתוֹ, צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לַעֲשׂוֹת סֵדֶר בִּסְעוּדָתוֹ לְהַרְגִּילָם בַּאֲכִילָה קַלָּה וּבִשְׁתִיָּה מְעֻטֶּת דֵּי הַסִּפֵּק בִּלְבָד. שֶׁכָּל מִי שֶׁמַּרְגִּיל אֶת בָּנָיו וְאֶת בְּנֵי־בֵיתוֹ לְהַאֲכִילָן אֲכִילָה גַּסָּה וּשְׁתִיָּה מְרֻבָּה, הֲרֵי הוּא מְגַדְּלָן לְתַרְבּוּת־רָעָה. לְפִי שֶׁאֵין אָדָם מְבַעֵט בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶלָּא מִתּוֹךְ שֹׂבַע וְשַׁלְוָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי.

בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין מֵאֲכִילָה גַּסָּה וּמִשְּׁתִיָּה מְרֻבָּה, מִפְּנֵי שֶׁמְּבִיאִין עַל הָאָדָם חֳלָאִים גְּדוֹלִים וּכְבֵדִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר,

---

1 למ"מ 2 תהלים קטו יז 3 שם שם יח 4 פרקי דרבי אליעזר מז 5 יחזקאל לד יט
6 הושע ד יא 7 משלי כג כ 8 הושע יג ו

[1]וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר, וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה, וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר, אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקָטוּ. מִכָּאן אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]כָּל הָאוֹכֵל כַּשִּׁעוּר הַזֶּה, הֲרֵי זֶה בָּרִיא וּמְבֹרָךְ. פָּחוּת מִכֵּן, מְקַלְקֵל בְּמֵעָיו. יוֹתֵר מִכֵּן, הֲרֵי זֶה רַעַבְתָן. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [3]הַמִּסְתַּפֵּק יִשְׂבַּע, וְהַבּוֹצֵעַ יִכָּשֵׁל.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ, כַּמָּה הִיא מִדָּה מְגֻנָּה מִי שֶׁנִּמְשָׁךְ אַחַר אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה. [4]שֶׁלֹּא גָּלוּ עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁנִּמְשְׁכוּ בְּשַׁלְוָתָן אַחַר אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וְאֹכְלִים כָּרִים מִצֹּאן וַעֲגָלִים מִתּוֹךְ מַרְבֵּק. וְאוֹמֵר, [6]הַשֹּׁתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן וְגוֹ׳.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]מַיָּא דִּדְמְסַת וְחַמְרָא דִּפְרוּגִיתָא קִפְּחוּ עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים מִיִּשְׂרָאֵל. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בִּסְדוֹמִיִּים שֶׁלֹּא מָרְדוּ אֶלָּא מִתּוֹךְ שֹׂבַע, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]הִנֵּה־זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ גָּאוֹן שִׂבְעַת־לֶחֶם וְשַׁלְוַת הַשְׁקֵט הָיָה לָהּ וְלִבְנוֹתֶיהָ וְיַד־עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה. וּמִתּוֹךְ כָּךְ, אָבְדוּ מִן הָעוֹלָם.

וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּדוֹר הַמִּדְבָּר, שֶׁלֹּא מָרְדוּ אֶלָּא מִתּוֹךְ מַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק. וּמִתּוֹךְ כָּךְ, נֶעֶנְשׁוּ.

וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּבָנָיו וּבְנוֹתָיו שֶׁל אִיּוֹב, שֶׁלֹּא בָאָה עֲלֵיהֶן פֻּרְעָנוּת אֶלָּא מִתּוֹךְ מַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [10]וַיְהִי הַיּוֹם וְגוֹ׳ אֹכְלִים וְשֹׁתִים יַיִן וְגוֹ׳ וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוֹלָה וְגוֹ׳.

וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּבֵלְשַׁצַּר, שֶׁלֹּא בָאָה עָלָיו פֻּרְעָנוּת אֶלָּא מִתּוֹךְ מַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [11]בֵּלְשַׁאצַּר מַלְכָּא עֲבַד לְחֶם רַב וְגוֹ׳. [12]וְכֵן מָצִינוּ בְּנָדָב וַאֲבִיהוּא, שֶׁלֹּא מֵתוּ אֶלָּא עַל שֶׁנִּכְנְסוּ שְׁתוּיֵי־יַיִן לַמִּקְדָּשׁ. וּמִנַּיִן אָנוּ לְמֵדִין? מִמַּה שֶּׁמְּצַוֶּה אֶת אַהֲרֹן וְאֶת בָּנָיו וְאָמַר לָהֶן, [13]יַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ אַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ וְגוֹ׳, אָנוּ יוֹדְעִין שֶׁלֹּא מֵתוּ אֶלָּא בִּשְׁבִיל הַיַּיִן.

1 שמות טז יח. 2 עיין ערובין פג ב. 3 מוסה"פ ב כא 66. 4 במדבר רבא ט ד. 5 עמוס ו ד. 6 שם שם ו. 7 שבת קמז ב 8 יחזקאל טז מט 9 שמות לב ו 10 איוב א יג־יט 11 דניאל ה א 12 ויקרא רבא יב א 13 ויקרא י ט

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה הִזְהִיר שְׁלֹמֹה עַל הַיַּיִן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר,[1] אַל־תֵּרֶא יַיִן כִּי יִתְאַדָּם כִּי־יִתֵּן בַּכּוֹס עֵינוֹ יִתְהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2] אַל־תֵּרֶא יַיִן [כִּי יִתְאַדָּם], כִּי אַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה דָּם. כְּלוֹמַר, שֶׁאַחֲרִיתוֹ לָבוֹא לִידֵי שְׁפִיכוּת דָּמִים. יִתְהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים, שֶׁכָּל מַה שֶּׁהוּא עוֹשֶׂה, נִרְאֶה לְפָנָיו כַּמִּישׁוֹר הַזֶּה. וְעוֹד אָמְרוּ, [2] אַל־תֵּרֶא יַיִן [כִּי יִתְאַדָּם], שֶׁמַּאֲדִים פְּנֵיהֶן שֶׁל רְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁסּוֹף שֶׁהוּא מַלְבִּין פְּנֵיהֶם לָעוֹלָם הַבָּא.

וְעוֹד אָמְרוּ[2], כְּתִיב תִּירשׁ[3], וְקָרֵינַן תִּירוֹשׁ, מָלֵא בְּוָי״ו. זָכָה, נַעֲשָׂה רֹאשׁ. כְּלוֹמַר, אִם אָדָם שׁוֹתֶה מִמֶּנּוּ כְּהֹגֶן, מַחְכִּים אוֹתוֹ, וְנַעֲשָׂה רֹאשׁ־יְשִׁיבָה, כְּדְאָמַר רָבָא חַמְרָא וְרֵיחָנֵי פַּקְחוּנִי. לֹא זָכָה, נַעֲשָׂה רָשׁ. שֶׁאִם שׁוֹתֶה מִמֶּנּוּ יוֹתֵר מִכַּשִּׁעוּר וְהוֹלֵךְ וּמִשְׁתַּכֵּר תָּמִיד, סוֹף שֶׁמִּתְרוֹשֵׁשׁ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מוֹכֵר כָּל כְּלֵי בֵיתוֹ וְשׁוֹתֶה בָּהֶן יַיִן וְעוֹשֶׂה אֶת בֵּיתוֹ כַּמִּישׁוֹר הַזֶּה שֶׁהוּא פָּנוּי.

אוֹי לָהֶן לַזּוֹלְלִין וְסוֹבְאִין, שֶׁמְּאַבְּדִין חֶלְקָן מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וּמִן הָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁכָּל מִי שֶׁרוֹדֵף אַחַר אֲכִילָה גַסָּה וּשְׁתִיָּה מְרֻבָּה, לֹא דַי שֶׁמְּאַבֵּד אֶת מָמוֹנוֹ, אֶלָּא שֶׁמְּאַבֵּד אֶת נַפְשׁוֹ וְטוֹרְדָהּ מֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁהוּא מִשְׁתַּכֵּר בְּיֵינוֹ, מַתִּיר אֶת הָאִסּוּר וְאוֹסֵר אֶת הַמֻּתָּר, מְטַמֵּא אֶת הַטָּהוֹר וּמְטַהֵר אֶת הַטָּמֵא, וְהוֹלֵךְ וּמֵרִיב עִם כָּל אָדָם, וְהוֹלֵךְ וּפוֹצֵעַ אֶת חֲבֵרוֹ וַאֲחֵרִים פּוֹצְעִין אוֹתוֹ. וְכֵן שְׁלֹמֹה צָוַח וְאָמַר, [4] לְמִי־אוֹי לְמִי אֲבוֹי לְמִי מִדְיָנִים לְמִי־שִׂיחַ לְמִי פְּצָעִים חִנָּם לְמִי חַכְלִלוּת עֵינָיִם. מַה כְּתִיב בַּתְרֵהּ, [5] לַמְאַחֲרִים עַל־הַיָּיִן לַבָּאִים לַחְקוֹר מִמְסָךְ. מַה כְּתִיב בְּסוֹף הָעִנְיָן, [6] אַחֲרִיתוֹ כְּנָחָשׁ יִשָּׁךְ וּכְצִפְעֹנִי יַפְרִשׁ. [7] מַה הַנָּחָשׁ הַזֶּה נוֹשֵׁךְ וּמֵמִית, כָּךְ הַיַּיִן נוֹשֵׁךְ וּמֵמִית. וּכְתִיב בַּתְרֵהּ, [8] עֵינֶיךָ יִרְאוּ זָרוֹת וְלִבְּךָ יְדַבֵּר תַּהְפֻּכוֹת. תֵּדַע שֶׁדָּבָר קָשֶׁה לְגוּף הָאָדָם לִסְבּוֹל כֹּחַ הַיַּיִן כְּשֶׁאָדָם שׁוֹתֶה מִמֶּנּוּ יוֹתֵר מִדַּי, שֶׁכָּךְ

---

1 משלי כג לא 2 סנהדרין ע א 3 בלי ו״ו 4 משלי כג כט 5 שם שם לב
6 שם שם לב 7 מדרש משלי כג כט 8 משלי כג לג

אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [1]הַגֶּפֶן הַזֹּאת כְּשֶׁהִיא טְעוּנָה, מִסְתַּמֶּכֶת בְּכַמָּה קָנִים וּבְכַמָּה דוּקְרָנִין, וְאַף־עַל־פִּי־כֵן אֵינָהּ יְכוֹלָה לַעֲמוֹד. וְהָאָדָם הַזֶּה אֵיךְ יוּכַל לְסָבְלוֹ! וְעוֹד אָמְרוּ, [1]כָּל הַפֵּרוֹת נִקְרָאִים עַל שֵׁם הָאִילָנוֹת.*חֲזוֹרָא מִתְקְרֵי חֲזוֹר, רִמּוֹנָא מִתְקְרֵי רִמּוֹן, תַּמְרָתָא מִתְקְרֵי תָּמָר. אֲבָל גֻּפְנָא מִתְקְרֵי תְּלַת שְׁמָהָן. גֻּפְנָא, וְנָפְקִין מִן גֻּפְנָא עֲנָבִים, וְנָפֵק מִן עֲנָבִים חַמְרָא. לוֹמַר לָךְ, מַה עֲנָבִים הַלָּלוּ כְּשֶׁאַתָּה מְמָרְסָן אַתָּה מוֹצִיא כָּל מַה שֶּׁבְּתוֹכָן, כָּךְ כָּל מִי שֶׁשּׁוֹתֶה יַיִן הַרְבֵּה, סוֹף שֶׁהוּא מֵקִיא כָּל מַה שֶּׁבְּמֵעָיו.

הֲלֹא תִרְאוּ בָּנַי כַּמָּה הַיַּיִן וְהַשִּׁכְרוּת עוֹשֶׂה. נֹחַ עַד שֶׁלֹּא הִתְחִיל בִּנְטִיעַת הַכֶּרֶם, נִקְרָא [2]אִישׁ צַדִּיק תָּמִים. מִשֶּׁהִתְחִיל בִּנְטִיעָה, נִקְרָא אִישׁ הָאֲדָמָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם. מַהוּ וַיָּחֶל? שֶׁנִּתְחַלֵּל וְנַעֲשָׂה חֻלִּין. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [4]בְּשָׁעָה שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ נֹחַ לִטַּע כֶּרֶם, פָּגַע בּוֹ שֵׁדָא שִׁמְדּוֹן. אָמַר לוֹ, לְהֵיכָן אַתָּה הוֹלֵךְ? אָמַר לוֹ, לִטַּע כֶּרֶם. אָמַר לוֹ, וּמַה טִּיבוֹ? אָמַר לוֹ, פֵּרוֹתָיו מְתוּקִין בֵּין לַחִים בֵּין יְבֵשִׁים, וְעוֹשִׂין מִמֶּנּוּ יַיִן הַמְשַׂמֵּחַ בְּנֵי־אָדָם, דִּכְתִיב, [5]וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב־אֱנוֹשׁ וְגוֹ׳. אָמַר לוֹ, בֹּא וְנִשְׁתַּתֵּף שְׁנֵינוּ בְּכֶרֶם זֶה. אָמַר לוֹ, לְחַיֵּי. מֶה עָשָׂה שָׂטָן? הֵבִיא כֶּבֶשׂ וַהֲרָגוֹ תַּחַת הַגֶּפֶן, וְאַחַר־כָּךְ הֵבִיא אֲרִי וַהֲרָגוֹ שָׁם, וְאַחַר־כָּךְ חֲזִיר, וְאַחַר־כָּךְ קוֹף. וְהִטִּיפוּ דְּמֵיהֶן בְּאוֹתוֹ הַכֶּרֶם וְהִשְׁקוּהוּ מִדְּמֵיהֶן.

לְפִיכָךְ, קֹדֶם שֶׁיִּשְׁתֶּה אָדָם מִמֶּנּוּ, הֲרֵי הוּא כְּרָחֵל הַזּוֹ שֶׁאֵינָהּ יוֹדַעַת כְּלוּם, כְּמָה דְתֵימָא, [6]וּכְרָחֵל לִפְנֵי גֹזְזֶיהָ נֶאֱלָמָה. שָׁתָה חֲמִשָּׁה שִׁבְעָה כוֹסוֹת, מִתְגַּבֵּר כָּאֲרִי וְאוֹמֵר, אֵין כָּמוֹנִי בָּעוֹלָם. כֵּיוָן שֶׁשָּׁתָה עֲשָׂרָה, נַעֲשָׂה כַּחֲזִיר וּמִתְלַכְלֵךְ בְּמֵי־רַגְלַיִם וְדָבָר אַחֵר. נִשְׁתַּכֵּר, נַעֲשָׂה כַּקּוֹף, עוֹמֵד וּמְרַקֵּד וּמְשַׂחֵק

1 ויקרא רבא יב ד 2 בראשית ו ט 3 שם ט כ 4 תנחומא נח יג 5 תהלים קד טו
6 ישעיה נג ז * תפוח נקרא תפוח

וּמוֹצִיא נַבְלוּת־פֶּה מִפִּיו, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ מַה לַּעֲשׂוֹת. וְכָל זֶה אֵרַע לְנֹחַ הַצַּדִּיק, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וַיֵּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה. וְאִם לְנֹחַ שֶׁפֵּרֵשׁ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶת שִׁבְחוֹ אֵרַע כָּךְ בִּשְׁבִיל הַיַּיִן, שְׁאָר בְּנֵי־אָדָם עַל־אַחַת־כַּמָּה־וְכַמָּה! וּמִפְּנֵי שֶׁלֹּא שָׁתָה מִמֶּנּוּ בְּמִדָּה הָרְאוּיָה, נִשְׁתַּכֵּר וְנִתְבַּזָּה. לְפִיכָךְ שְׁלֹמֹה צוֹוֵחַ וְאוֹמֵר, [2]לֵץ הַיַּיִן הֹמֶה שֵׁכָר וְכָל־שֹׁגֶה בּוֹ לֹא יֶחְכָּם.

לְעוֹלָם אַל יַרְגִּיל אָדָם עַצְמוֹ בְּמַעֲדַנִּים וּבְמַאֲכָלִים עֲרֵבִים וּבְתַפְנוּקִים. שֶׁכָּל הַמַּרְגִּיל עַצְמוֹ בַּמַּאֲכָלִים הַלָּלוּ וּמַתְמִיד בָּהֶן, סוֹף שֶׁמְּבַקֵּשׁ לְמוּדוֹ וְאֵינוֹ יָכוֹל לִסְבּוֹל לֶאֱכוֹל שְׁאָר הַמַּאֲכָלִים. וְאִם אוֹכְלָן, סוֹף שֶׁמַּחֲלִיאִין אֶת גּוּפוֹ, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]שִׁנּוּי וֶסֶת, תְּחִלַּת חֳלִי־מֵעַיִם.

וְכֵן מָצִינוּ בְּאָדָם אֶחָד[4] שֶׁהִרְגִּיל עַצְמוֹ לֶאֱכוֹל תַּרְנְגוֹלוֹת פְּטוּמוֹת וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן מִמִּינֵי הַמַּעֲדַנִּים וְלִשְׁתּוֹת יַיִן יָשָׁן. וּכְשֶׁלֹּא מָצָא אֵלּוּ, אָכַל מִן הָעֲדָשִׁים וָמֵת. וְכֵן מָצִינוּ בְּאָדָם אֶחָד שֶׁאָמַר לְתַלְמִיד־חָכָם אֶחָד, זְכֵה עִמִּי בְּתַרְנְגֹלֶת אַחַת, וְאָמַר לוֹ, הֵא לְךָ דְּמֵי הַתַּרְנְגֹלֶת וּקְנֵה לְךָ מֵהֶם בָּשָׂר אַחֵר. הָלַךְ אוֹתוֹ־הָאִישׁ וְקָנָה בָשָׂר וְאָכַל מִמֶּנּוּ וָמֵת.

וּדְעוּ בָּנַי, כִּי גְּנַאי גָּדוֹל הוּא לָאָדָם לִהְיוֹת זוֹלֵל וְסוֹבֵא גַּרְגְּרָן וְרַעַבְתָּן, מִפְּנֵי שֶׁהַמִּדָּה הַזֹּאת אֵינָהּ נִמְצֵאת אֶלָּא בִּרְשָׁעִים גְּמוּרִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם, [5]אֵתָיוּ אֶקְחָה־יַיִן וְנִסְבְּאָה שֵׁכָר וְהָיָה כָזֶה יוֹם מָחָר גָּדוֹל יֶתֶר מְאֹד. וּדְעוּ כִּי נֶקֶב הַגָּרוֹן, צַר בְּכַמּוּתוֹ וְרָחָב מְאֹד בְּאֵיכוּתוֹ, עַל כֵּן תְּנוּ לוֹ, דֵּי־סִפְּקוֹ בִּלְבָד. שֶׁאִם תַּכְנִיסוּ בוֹ הַיּוֹם מַאֲכָלִים רַבִּים וַעֲרֵבִים וְתַרְגִּילוּ אוֹתוֹ תָּמִיד בְּכָךְ, לְמָחָר מְבַקֵּשׁ לְמוּדוֹ וְרוֹצֶה יוֹתֵר וְאֵינוֹ דַי לוֹ דָּבָר מְעַט. וְאִם תַּרְגִּילוּהוּ בַּאֲכִילָה קַלָּה וּמְעֻטֶּת, יִהְיֶה הַדָּבָר לָכֶם לְטֶבַע, וְלֹא תִתְאַוּוּ לַאֲכִילוֹת גַּסּוֹת וּלְמַעֲדַנִּים

---

1 בראשית ט כא   2 משלי כ א   3 כתובות קי ב   4 שם סז ב   5 ישעיה נו יב

עֲרֵבִים. וְדוֹמֶה לְמַה שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]אֵבֶר אֶחָד יֵשׁ בּוֹ בָּאָדָם, מַשְׂבִּיעוֹ רָעֵב, מַרְעִיבוֹ שָׂבֵעַ.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בַּמִּדָּה הַגְּרוּעָה הַזֹּאת, וְלֹא תַרְגִּילוּ עַצְמְכֶם בָּהּ, וְהִסְתַּפְּקוּ בַּאֲכִילָה קַלָּה וּבִשְׁתִיָּה מְעֻטֶת, כְּדֵי שֶׁתִּחְיוּ בִּמְנוּחָה וּבְהַשְׁקֵט בְּלִי מַדְוֶה וָחֳלִי בְּעוֹדְכֶם בְּחַיֵּי הַהֶבֶל הַזֶּה, וּכְדֵי שֶׁתֵּחָשְׁבוּ מִן הַצַּדִּיקִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ.

וֵאלֹהֵינוּ בְּרַחֲמָיו יַשְׂבִּיעֵנוּ מִטּוּב הַצָּפוּן לִירֵאָיו וּלְחוֹסָיו.

הַמַּעֲלָה הַשְּׁתַּיִם וְעֶשְׂרִים

מַעֲלַת הַנְּדִיבוּת

בָּנַי, בֹּאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת הַנְּדִיבוּת. דְּעוּ בָּנַי, כִּי מַעֲלַת הַנְּדִיבוּת הִיא מִן הַמִּדּוֹת הַחֲשׁוּבוֹת וְהַמְיֻחָסוֹת, וְאֵינָהּ נִמְצֵאת אֶלָּא בַּאֲנָשִׁים חֲשׁוּבִים, וַחֲבִיבָה מְאֹד לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁלֹּא נִבְנָה הָעוֹלָם עַד שֶׁלֹּא שִׁתֵּף בּוֹ מִדַּת הָרַחֲמִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְיָ אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם. וּמִנַּיִן אָנוּ יוֹדְעִין שֶׁמִּדַּת הָרַחֲמִים הִיא מִמִּדַּת הַנְּדִיבוּת? שֶׁנֶּאֱמַר, [4]טוֹב־עַיִן הוּא יְבֹרָךְ כִּי־נָתַן מִלַּחְמוֹ לַדָּל. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁבְּמִדַּת הַנְּדִיבוּת קוֹנֶה הָאָדָם חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ וְלִפְנֵי גְדוֹלִים יַנְחֶנּוּ. מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ, בָּעוֹלָם הַזֶּה. שֶׁיְּהֵא נִכְבָּד וְחָשׁוּב בִּפְנֵי הַמְּלָכִים וְהַשִּׁלְטוֹנִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת. וְלִפְנֵי גְדוֹלִים יַנְחֶנּוּ, שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַשְׁרֶה אוֹתוֹ לָעוֹלָם הַבָּא אֵצֶל אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שֶׁנִּקְרְאוּ גְדוֹלִים. וּמִנַּיִן אָנוּ יוֹדְעִין שֶׁנִּקְרְאוּ גְדוֹלִים? בְּאַבְרָהָם כְּתִיב, [6]הָאָדָם הַגָּדוֹל בָּעֲנָקִים. וּבְיִצְחָק כְּתִיב, [7]וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל עַד כִּי־גָדַל מְאֹד. וּבְיַעֲקֹב כְּתִיב, [8]וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וְגוֹ׳. וְכֵיוָן שֶׁקִּלְקֵל עֵשָׂו וּמָכַר אֶת

1 סוכה נב ב 2 משלי יג כה 3 בראשית ב ד 4 משלי כב ט 5 שם יח טז
6 יהושע יד טו 7 בראשית כו יג 8 שם כה כז

בְּכוֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב, נֶאֱמַר עָלָיו, [1]הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד. וְנִטַּל מִמֶּנּוּ שֵׁם הַגְּדֻלָּה וְחָל עַל יַעֲקֹב. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, כָּל הָעוֹשֶׂה צְדָקָה וּגְמִילוּת־חֲסָדִים מִמָּמוֹנוֹ, הֵן מַקְדִּימִין לְיוֹם־הַדִּין וּמְעִידִין עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ וְגוֹ׳.

גְּדוֹלָה הִיא מַעֲלַת הַנְּדִיבוּת, שֶׁבָּהּ נִתְיַחֵס אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְיָ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט וְגוֹ׳. וְאוֹמֵר, [4]נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וְגוֹ׳. וְנִקְרָא נָדִיב עַל שֶׁהָיָה בַּעַל־צְדָקָה וּגְמִילוּת־חֲסָדִים. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים טוֹבִים הַלָּלוּ, מִתַּלְמִידָיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ וְגוֹ׳. עַיִן טוֹבָה, וְרוּחַ נְמוּכָה, וְנֶפֶשׁ שְׁפָלָה, מִתַּלְמִידָיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. עַיִן טוֹבָה מִנַּיִן, דִּכְתִיב, [6]וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם וְגוֹ׳. וּלְבַסּוֹף, [7]וְאֶל־הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם. הֲרֵי כְּבָר לָמַדְנוּ, שֶׁהָיְתָה עֵינוֹ טוֹבָה, שֶׁהִיא מִמִּדַּת הַנְּדִיבוּת. וְכֵן דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שָׁאַל מֵאֵת הַמָּקוֹם שֶׁיִּסְמוֹךְ לוֹ מִדַּת הַנְּדִיבוּת, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מַעֲלָה חֲשׁוּבָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]הָשִׁיבָה לִּי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי.

בָּנַי, אִם בָּאתֶם לִשְׁאוֹל שְׁאֵלָה מִשּׁוּם אָדָם, שַׁאֲלוּ אוֹתָהּ מִן הַנְּדִיבִים, כִּי יִשְׂמְחוּ בִּשְׁאֵלַתְכֶם וְיִשְׁתַּדְּלוּ לְמַלֹּאתָהּ בְּעַיִן טוֹבָה. וְאַל תִּשְׁאֲלוּ שְׁאֵלָה מִן הַכִּילַי, כִּי יִתְעַצֵּב בִּשְׁאֵלַתְכֶם וְיִפְנֶה אֲלֵיכֶם עֹרֶף. וְשָׁאֲלוּ לְחָכָם, [9]מַהוּ הַפֶּצַע שֶׁאֵין לוֹ רְפוּאָה? אָמַר, שֶׁיִּצְטָרֵךְ הַנָּדִיב אֶל הַנָּבָל וְיִמָּנַע מִמֶּנּוּ. וְחָכָם אֶחָד הָיָה מִתְפַּלֵּל לָאֵל וְאוֹמֵר, [10]אֱלֹהַי, אַל תַּצְרִיכֵנִי אֶל הָרָעִים שֶׁבִּבְנֵי־אָדָם. וְאִם תַּצְרִיכֵנִי לְאֶחָד מִבְּרוּאֶיךָ, יִהְיֶה אֶל הַטּוֹב שֶׁבָּהֶם, וְהַנֶּפֶשׁ הַנְּדִיבָה שֶׁבָּהֶם, וְהַלָּשׁוֹן הַמְּתוּקָה שֶׁבָּהֶם, וַאֲשֶׁר לֹא יִזְכּוֹר טוֹבָתוֹ לִי מֵהֶם. [11]וְאֶחָד מִן הַנְּדִיבִים הָיָה אוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ, כְּשֶׁתִּצְטָרְכוּ לִי בְּדָבָר, אַל תְּבַקְשׁוּהוּ מִמֶּנִּי פָּנִים בְּפָנִים, כִּי

---

1 עובדיה א ב 2 ישעיה נח ח 3 בראשית יח יט 4 תהלים מז י 5 אבות ה כג
6 בראשית יח ה 7 שם שם ז 8 תהלים נא יד 9 מבחר הפנינים מז ג 10 שם שם ו 11 שם שם יז

אֵינֶנִּי רוֹצֶה שֶׁאֶרְאֶה בָּכֶם, זוּלַת הַשְּׁאֵלָה, אֲבָל כִּתְבוּ לִי שְׁאֵלַתְכֶם בְּאִגֶּרֶת.

בָּנַי, בֹּאוּ וְלִמְדוּ נְדִיבוּת מֵהַתַּרְנְגוֹל. הֲלֹא תִרְאוּ מַה הַתַּרְנְגוֹל הַזֶּה עוֹשֶׂה, כְּשֶׁיָּבוֹא לְפָנָיו שׁוּם דְּבַר־מַאֲכָל, קוֹרֵא הַתַּרְנְגוֹלוֹת שֶׁיֹּאכְלוּ עִמּוֹ, וְלִפְעָמִים מְלַקֵּט וּמַנִּיחַ לִפְנֵיהֶם. אַף אַתֶּם בָּנַי, אִם יֵשׁ לָכֶם מַאֲכָל עָרֵב, אַל תֹּאכְלוּ אוֹתוֹ לְבַדְּכֶם, אֶלָּא תַּזְמִינוּ עִמָּכֶם עֲנִיִּים אוֹ קְרוֹבֵיכֶם וְאֹהֲבֵיכֶם שֶׁיֹּאכְלוּ עִמָּכֶם, אוֹ תִשְׁלְחוּ לָהֶם בְּבָתֵּיהֶם, כִּי הוּא מִדַּרְכֵי הַנְּדִיבוּת. צְאוּ וּרְאוּ שֶׁאֵין בְּכָל הַמִּדּוֹת מִדָּה טוֹבָה כְּעַיִן טוֹבָה. שֶׁאִם הָאָדָם עוֹשֶׂה כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה וְאֵינוֹ נוֹהֵג בָּהֶן עַיִן טוֹבָה, אֵינָן עוֹלִין לוֹ מִן הַמִּנְיָן. שֶׁאִם הָיָה מַאֲכִיל לֶעָנִי פְּטוּמוֹת וְכָל מַעֲדַנֵּי־הָעוֹלָם וְעֵינוֹ צָרָה עָלָיו, טוֹב שֶׁלֹּא הֶאֱכִילוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]טוֹב אֲרֻחַת יָרָק וְאַהֲבָה־שָׁם מִשּׁוֹר אָבוּס וְשִׂנְאָה־בוֹ. וְאִם נָתַן לוֹ בְּעַיִן טוֹבָה, הוּא מִתְבָּרֵךְ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]טוֹב־עַיִן הוּא יְבֹרָךְ כִּי־נָתַן מִלַּחְמוֹ לַדָּל. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהוּא מִתְעַלֶּה וְגָדֵל כְּמַעְיָן הַנּוֹבֵעַ שֶׁהוּא מִתְגַּבֵּר וְאֵינוֹ פוֹסֵק לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]לַחְמוֹ נִתָּן מֵימָיו נֶאֱמָנִים.

גְּדוֹלָה מִדַּת הַנְּדִיבוּת, שֶׁהֲרֵי משֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הֶחֱזִיק בְּמִדַּת הַנְּדִיבוּת וְעַיִן טוֹבָה. וּמִנַּיִן אָנוּ אוֹמְרִים כֵּן? שֶׁנֶּאֱמַר, [4]קַח־לְךָ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן אִישׁ אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ וְסָמַכְתָּ אֶת־יָדְךָ עָלָיו, [5]יָד אֶחָת. וְהוּא נָהַג בּוֹ נְדִיבוּת וְעַיִן טוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וַיִּסְמֹךְ אֶת־יָדָיו עָלָיו, שְׁתֵּי יָדָיו. וְכֵן מָצִינוּ שֶׁבֵּרַךְ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּעַיִן טוֹבָה וּבִנְדִיבוּת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [8]בֹּא וּרְאֵה, כַּמָּה מָשְׁכָה בִּרְכָתוֹ שֶׁל משֶׁה, מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ. אֶלֶף פַּעַם אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא אֶלֶף פְּעָמִים. וּמַהוּ כָּכֶם? יְכוֹלִין

1 משלי טו יז 2 שם כב ט 3 ישעיה לג טז 4 במדבר כז יח 5 במדבר רבא כא טז
6 במדבר כז כג 7 דברים א יא 8 דברים רבא א יא

הָיוּ יִשְׂרָאֵל לוֹמַר, רַבֵּנוּ מֹשֶׁה, אֵין בָּנוּ אֶחָד מֵהַדְּבָרִים שֶׁאַתָּה אוֹמֵר לְקַבֵּל תּוֹכְחוֹתֶיךָ, אֶלָּא שָׁתְקוּ. לְפִיכָךְ אָמַר מֹשֶׁה, יַעֲמִיד הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִכֶּם צַדִּיקִים מְקַבְּלֵי תוֹכָחוֹת כָּכֶם וְשׁוֹתְקִין.

וּמַה הִיא הַנְּדִיבוּת? שֶׁיְּהֵא הָאָדָם וַתְּרָן בְּמָמוֹנוֹ לַעֲשׂוֹת מִמֶּנּוּ צְדָקָה וּגְמִילוּת־חֲסָדִים, וְשֶׁיְּהֵא נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן עִם הַבְּרִיּוֹת בֶּאֱמוּנָה, וּמְוַתֵּר לָהֶן מִשֶּׁלּוֹ, וְאֵינוֹ לוֹקֵחַ מִשֶּׁלָּהֶן כְּלוּם. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ בְּאִיּוֹב,[1] אִיּוֹב וַתְּרָן בְּמָמוֹנוֹ הָיָה, שֶׁהָיָה מַנִּיחַ פְּרוּטָה לַחֶנְוָנִי, וּמוֹצִיא הוֹצָאוֹתָיו עַל הַסֵּדֶר, וְנוֹתֵן לְמִי שֶׁרָאוּי לִתֵּן, וּמוֹנֵעַ מִמִּי שֶׁרָאוּי לִמְנוֹעַ, וּמוֹצִיא הוֹצָאוֹתָיו לְשֵׁם־שָׁמַיִם, וְשׂוֹנֵא אֶת הַהוֹנָאוֹת וְאֶת הָעֹשֶׁק וְאֶת הַגָּזֵל. וְאִם בָּאת מִצְוָה לְיָדוֹ, מַרְחִיב יָדוֹ עָלֶיהָ לַעֲשׂוֹתָהּ בְּעַיִן טוֹבָה וּבְדֶרֶךְ צְנִיעוּת, שֶׁלֹּא יְקַבֵּל בָּהּ שְׂכָרוֹ מִתּוֹךְ גַּאֲוַת לִבּוֹ וְהִתְפָּאֲרוּתוֹ בִּבְנֵי־אָדָם. וְחָבִיב עָלָיו מָמוֹן חֲבֵרוֹ כְּשֶׁלּוֹ. שֶׁכָּל מִי שֶׁאוֹהֵב מָמוֹנוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ כְּשֶׁלּוֹ, בְּיָדוּעַ שֶׁאֵינוֹ בָּא לִידֵי גָזֵל וּגְנֵבָה וְאוֹנָאָה. וְכָל הָאוֹהֵב מָמוֹנוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ לַחֲבֵרוֹ, אֵינוֹ אֶלָּא מִן הַנְּדִיבִים וּבַעֲלֵי עַיִן טוֹבָה. וּמִתּוֹךְ כָּךְ, מִסְתַּפֵּק בְּשֶׁלּוֹ הֵן רַב הֵן מְעַט, וּמוֹצֵא קוֹרַת רוּחַ וַהֲנָאָה לְנַפְשׁוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא שָׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ שֶׁחֲנָנוֹ הַבּוֹרֵא.

וְאָמַר חָכָם אֶחָד,[3] אֵין הַנָּדִיב מִי שֶׁהִתְנַדֵּב עַל מִי שֶׁהִתְנַדֵּב עָלָיו וְקֵרַב מִי שֶׁקֵּרְבוֹ, כִּי זֶה גְמוּל. אֲבָל הַנָּדִיב, מִי שֶׁהִתְנַדֵּב עַל מִי שֶׁלֹּא הִתְנַדֵּב עָלָיו, וּמְקָרֵב מִי שֶׁהִרְחִיקוֹ. וְאָמַר,[2] מִי שֶׁהִתְנַדֵּב, יִהְיֶה אָדוֹן. וּמִי שֶׁהוּא כִּילַי, יִהְיֶה נִקְלֶה. וְאָמְרוּ, כִּי[4] נָדִיב אֶחָד נִכְנַס אֶל אַחַד הַמְּלָכִים. אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ, הַגִּידָה לִי קְצָת מִנְּדִיבוּתֶךָ. אָמַר לוֹ הַנָּדִיב, טוֹב שֶׁתִּשְׁמַע הַהַגָּדָה הַזֹּאת מִזּוּלָתִי מִמַּה שֶּׁתִּשְׁמָעֶנָּה מִמֶּנִּי. אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ, אֲנִי גוֹזֵר עָלֶיךָ שֶׁתֹּאמַר. אָמַר לוֹ, מֵעוֹלָם לֹא יָשַׁב אָדָם עִמִּי וּפָשַׁטְתִּי רַגְלַי לְפָנָיו. אָמַר לוֹ, וְלָמָּה? אָמַר לוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵרָאֶה שֶׁיֵּשׁ לִי מַעֲלָה עָלָיו וְיִתְרוֹן. וְלֹא הֵרַע לִי אָדָם מֵעוֹלָם

---

1 בבא בתרא טו ב 2 מבחר הפנינים לח ז 3 שם שם יד 4 שם שם עד סוף הקטע

*וּגְמַלְתִּיו רָעָה. אָמַר לוֹ, וְלָמָּה? אָמַר לוֹ, מִפְּנֵי שֶׁאִם הָיָה אָדָם חָשׁוּב, רָאוּי לוֹ, וְהַדִּין עָלַי לִמְחוֹל לְאָדָם חָשׁוּב. וְאִם יִהְיֶה נָבָל, לֹא אֲחַלֵּל עַצְמִי עִמּוֹ שֶׁיְּדַבְּרוּ בִּי הַנְּבָלִים. וְלֹא שָׁאַל מִמֶּנִּי אָדָם דָּבָר שֶׁלֹּא מִלֵּאתִי שְׁאֵלָתוֹ וְרָאִיתִי שֶׁחִלּוּל פָּנָיו תְּמוּרַת מַה שֶּׁנָּתַתִּי לוֹ אֲפִילּוּ אִם הָיִיתִי יוֹצֵא מִכָּל קִנְיָנִי. אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ, יָאוּת לְךָ שֶׁתִּהְיֶה אָדוֹן בְּעַמְּךָ וּבְזוּלָתָם.

וְקִבּוּל הַהִתְנַצְּלוּת כְּמוֹ כֵן מִדַּרְכֵי הַנְּדִיבוּת. כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, [1]כְּשֶׁהִתְנַצֵּל לְךָ אֹהַבְךָ בַּאֲמַתְלָא אוֹ בְהוֹדָאָה, אַל תִּתְפּוֹשׂ עָלָיו וּמְחוֹל לוֹ, שֶׁהַמְּחִילָה מִמִּדּוֹת הַנָּדִיב. וְאָמַר אַחֵר, [2]קַבֵּל הִתְנַצְּלוּת מִי שֶׁבָּא לְהִתְנַצֵּל לְפָנֶיךָ אִם אֱמֶת וְאִם שֶׁקֶר. כִּי מִי שֶׁרוֹצֶה אוֹתְךָ, בְּגָלוּי מוֹקִירְךָ. וּמִי שֶׁמַּמְרֶה אוֹתְךָ, בַּסֵּתֶר מְכַבְּדֶךָ. וְנֶאֱמַר, [3]כִּי אָדָם אֶחָד הִתְנַצֵּל לְאֹהֲבוֹ. וְאָמַר לוֹ אֹהֲבוֹ, כְּבָר לֹא הִצְרִיכְךָ הַבּוֹרֵא אֶל הַהִתְנַצְּלוּת בְּדוּנֵנוּ אוֹתְךָ לִזְכוּת, וְלֹא הִצְרַכְנוּ לַחְשׁוֹב עָלֶיךָ רָע בְּאַהֲבָתֵנוּ אוֹתָךְ.

וּדְעוּ לָכֶם בָּנַי, כִּי הַנְּדִיבוּת עַל דֶּרֶךְ הַבֵּינוֹנִית, הִיא מִדָּה מְשֻׁבַּחַת וְנִכְבֶּדֶת. וּבְנֵי־אָדָם מִתְקָרְבִים אֵצֶל הַנָּדִיב וּמְשַׁבְּחִין אוֹתוֹ בִּנְדִיבוּתוֹ וּבְמַתְּנַת יָדוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [4]רַבִּים יְחַלּוּ פְנֵי־נָדִיב וְכָל־הָרֵעַ לְאִישׁ מַתָּן.

וְכָל מִי שֶׁמַּרְגִּיל עַצְמוֹ בַּמִּדָּה הַמְשֻׁבַּחַת הַזֹּאת וְנוֹתֵן בְּעֵת שֶׁרָאוּי לִתֵּן וּלְמִי שֶׁרָאוּי לִתֵּן, הֲרֵי הוּא אֶצְלוֹ כְּאוֹצָר טָמוּן אֲשֶׁר לֹא יִכְלֶה וְלֹא יֹאבֵד אֲפִילּוּ עִם אֹרֶךְ הַזְּמָן. וְכֵן שְׁלֹמֹה מְצַוֶּה עַל מִדַּת הַנְּדִיבוּת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]שַׁלַּח לַחְמְךָ עַל־פְּנֵי הַמָּיִם כִּי־בְרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ. וְכָךְ אָמַר דָּוִד בְּמִדַּת הַנְּדִיבוּת, [6]פִּזַּר נָתַן לָאֶבְיוֹנִים צִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד קַרְנוֹ תָּרוּם בְּכָבוֹד.

וּדְעוּ בָּנַי, כִּי הַנְּדִיבוּת מוֹרָה עַל הַיַּחַס וְהַחֲסִידוּת, כַּאֲשֶׁר הַכִּילוּת מוֹרָה עַל הַנַּבְלוּת וְהַגְּרִיעוּת וְהָרֶשַׁע. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, מִי שֶׁחֲנָנוֹ הַבּוֹרֵא נֶפֶשׁ הַטּוֹבָה, הוּא מִבְּנֵי הָעוֹלָם הַבָּא.

---

1 מבחר הפנינים כו ד 2 שם שם ח 3 שם שם ה 4 משלי י טו 5 קהלת יא א 6 תהלים קיב ט
* תיבת „לא" הנ"ל חוזרת על וגמלתיו רעה, וכלו' לא גמלתיו רעה. וכן תפרש במדה שלפניה ושלאחריה

וְאָמְרוּ, מַהוּ הַיַּחַס הַגָּדוֹל? אָמַר, גְּמִילוּת־הַחֶסֶד לִבְנֵי־אָדָם.

וּמִן הַנְּדִיבוּת, מִי שֶׁדְּבָרָיו בַּעֲנָוָה, וּפִיּוּס וְנַחַת־רוּחַ וְרָצוֹן, וְכָל עִנְיָנָיו וַעֲצָתוֹ עַל דֶּרֶךְ הַנְּדִיבוּת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְנָדִיב נְדִיבוֹת יָעָץ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁמִּתְקַיֵּם בָּעוֹלָם מִתּוֹךְ נְדִיבוּתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וְהוּא עַל־נְדִיבוֹת יָקוּם.

וּדְעוּ בָּנַי, כִּי הַנְּדִיבוּת מִדָּה הַבָּאָה לוֹ לָאָדָם מִן הַלֵּב מִתּוֹךְ שִׂמְחָה, שֶׁשָּׂמֵחַ בְּלִבּוֹ כְּשֶׁהוּא נוֹתֵן מִמָּמוֹנוֹ לַאֲנָשִׁים הֲגוּנִים, וּמִתְנַדֵּב בְּלִבּוֹ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּגְמִילוּת־חֲסָדִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ וְגוֹ׳. וְאוֹמֵר, [3]כֹּל נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ וְגוֹ׳.

וְכֵן מִן הַנְּדִיבוּת, הָאָדָם שֶׁהוּא רַחֲמָנִי וּמְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת. וְאִם נִרְאֶה בְעֵינָיו שֶׁמִּצְטָרֵךְ אָדָם לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ דָבָר, מַקְדִּים וְנוֹתֵן לוֹ בְּטֶרֶם הַשְּׁאֵלָה.

בָּנַי, אַף־עַל־פִּי שֶׁהִזְהַרְתִּי אֶתְכֶם בְּמִדַּת הַנְּדִיבוּת, אַזְהִירְכֶם שֶׁלֹּא תַרְבּוּ בָהּ עַד שֶׁתֵּצְאוּ מִגֶּדֶר הַנְּדִיבוּת אֶל הַפִּזּוּר וְהַהֶפְקֵר, כִּי אִם עַל דֶּרֶךְ הַבֵּינוֹנִית, וּכְפִי מַה שֶּׁתּוּכְלוּ לִגְמוֹל חֶסֶד וּלְהִתְנַדֵּב לַאֲנָשִׁים מִמַּה שֶּׁחֲנַנְכֶם הַבּוֹרֵא עַד שֶׁלֹּא תַגִּיעוּ בְּסִבַּת הַנְּדִיבוּת הַיְתֵרָה אֶל הָרִישׁוּת וְהָעֹנִי. זוֹ הִיא מִדַּת הַנְּדִיבוּת אֲשֶׁר יַגִּיעַ אָדָם בָּהּ לְמַעֲלָה וְשֵׁם־טוֹב. אֲבָל לְפַזֵּר הָאָדָם אֶת מָמוֹנוֹ דֶּרֶךְ הֶפְקֵר לִתֵּן לְמִי שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ, וּבְמָקוֹם שֶׁאֵינוֹ נָאוֹת מְוַתֵּר מָמוֹנוֹ וּמַרְחִיב יָדוֹ יוֹתֵר מִן הָרָאוּי לוֹ וּמִמַּה שֶּׁיָּדוֹ מַשֶּׂגֶת, לֹא דַי שֶׁאֵינָהּ עוֹלָה לוֹ לְמַעֲלַת הַנְּדִיבוּת, אֶלָּא שֶׁעוֹלָה לוֹ לִגְנַאי וְחֶרְפָּה, וּבְנֵי־אָדָם מַלִּיזִין עָלָיו וּמְדַבְּרִים אַחֲרָיו. וְעַל הַכֹּל, פֶּן יֵרֵד מִנְּכָסָיו וְיִצְטָרֵךְ לַבְּרִיּוֹת, וְנִמְצָא מִתְבַּזֶּה.

הֲלֹא שְׁמַעְתֶּם בָּנַי מַה שֶּׁאֵרַע לְנָדִיב אֶחָד שֶׁהָיָה בַּעַל מְלָאכָה, וְהָיָה כָּל כָּךְ נָדִיב שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה מְלַאכְתּוֹ לְכָל הַבָּא

1 ישעיה לב ח	2 שמות כה ב	3 שם לה ה

אֶצְלוֹ וְלֹא הָיָה לוֹקֵחַ מֵהֶם שְׂכִירוּתוֹ. וְהִרְגִּיל עַצְמוֹ בָּזֶה, עַד שֶׁכָּל הָאֲנָשִׁים הַבָּאִים אֶצְלוֹ לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה, כְּשֶׁנִּגְמְרָה מְלַאכְתָּן לֹא הָיוּ אוֹמְרִים לוֹ כַּמָּה שְׂכִירוּת תִּרְצֶה מִן הַמְּלָאכָה שֶׁעָשִׂיתָ לִּי, אֶלָּא שֶׁהָיוּ לוֹקְחִין מְלַאכְתָּן וְאוֹמְרִים לוֹ, תְּשׁוּאוֹת חֵן לְךָ, וְהוֹלְכִין לָהֶן עִם מְלַאכְתָּן. וְהִרְגִּיל בַּמִּדָּה הַזֹּאת, עַד שֶׁהֶעֱנִי וְיָרַד לוֹ מִנְּכָסָיו. וְאַף־עַל־פִּי־כֵן הָיָה מִתְבַּיֵּשׁ לְבַקֵּשׁ לָאֲנָשִׁים שְׂכִירוּת מְלַאכְתָּן, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה רָגִיל לַעֲשׂוֹת עִמָּהֶן נְדִיבוּת. מֶה עָשָׂה אוֹתוֹ הֶעָנִי, לָקַח כֶּלֶב אֶחָד וּקְשָׁרוֹ בְּרַגְלֵי הַסַּפְסָל שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב בּוֹ לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ. וּכְשֶׁהָיָה בָא הָאָדָם כְּפַעַם בְּפַעַם לִטּוֹל מְלַאכְתּוֹ וְהָיָה אוֹמֵר לוֹ תְּשׁוּאוֹת חֵן לְךָ, הָיָה אוֹמֵר לוֹ, הַשְׁלֵךְ טוֹבַת הֲנָאָה זוֹ שֶׁאַתָּה מַחֲזִיק לִי, לִפְנֵי הַכֶּלֶב הַזֶּה. וְלֹא הָיָה מַאֲכִיל לַכֶּלֶב הַזֶּה שׁוּם דָּבָר, עַד שֶׁמֵּת. וְכֵיוָן שֶׁמֵּת הַכֶּלֶב וְהָיוּ בָאִים הָאֲנָשִׁים כְּפַעַם בְּפַעַם לִטּוֹל מְלַאכְתָּן בְּלִי מָעוֹת וְאוֹמְרִים לוֹ תְּשׁוּאוֹת חֵן לְךָ, הָיָה אוֹמֵר לָהֶם, הַמְתִּינוּ לָכֶם וְתִפְרְעוּ לִי שְׂכִירוּתִי, כִּי כְּבָר מֵת הַכֶּלֶב שֶׁלִּי מִטּוֹבַת הֲנָאָה שֶׁהֶחֱזַקְתֶּם לִי שֶׁהִשְׁלַכְתֶּם לְפָנָיו. וּכְשֵׁם שֶׁלֹּא נִזּוֹן הַכֶּלֶב שֶׁלִּי מִטּוֹבַת הֲנָאָה שֶׁהִשְׁלַכְתֶּם לְפָנָיו, כָּךְ אֵין אָדָם נִזּוֹן מִטּוֹבַת הֲנָאָה שֶׁמַּחֲזִיקִין לוֹ הָאֲנָשִׁים מִבַּלְעֲדֵי טוֹבָה אַחֶרֶת. וְהָיוּ הָאֲנָשִׁים מְשִׁיבִין לוֹ, וּלְוַאי תִּקַּח מָעוֹת כִּרְצוֹנֶךָ. וּמֵאָז הָיוּ פּוֹרְעִין אוֹתוֹ מִמְּלַאכְתּוֹ*.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין שֶׁלֹּא לָצֵאת מִגֶּדֶר הַנְּדִיבוּת אֶל הַפִּזּוּר וְהַהֶפְקֵר. כִּי כְּמוֹ שֶׁהַנְּדִיבוּת מְשֻׁבַּחַת מִן הַחֲכָמִים, כָּךְ הַפִּזּוּר וְהַהֶפְקֵר מְגֻנֶּה מִן הַחֲכָמִים וּמִכָּל עַם־הָאָרֶץ. וְנֶאֱמַר, הַנָּדִיב, עָשִׁיר, וְאִם הוּא רָשׁ. וְהַמְפַזֵּר, דַּל, וְאִם הוּא מֶלֶךְ עָשִׁיר. וְנֶאֱמַר, כִּי הַכִּילַי, טוֹב מִן הַמְפַזֵּר. כִּי הַמְפַזֵּר, יִמְצָא חֵן בְּעֵינֵי הָאֲנָשִׁים בְּעוֹד שֶׁיָּדוֹ פְּתוּחָה לִתֵּן לָהֶם. וּכְשֶׁיֵּעָצֵר יָדוֹ מֵהֶם, יֵהָפְכוּ לוֹ לְאוֹיְבִים. וְהַנָּדִיב הַנִּזְהָר, אָדוֹן עֲלֵיהֶם. וְנֶאֱמַר, כִּי

* פירוש, פורעין לו שכר מלאכתו.

הַנְּדִיבוּת, מִדָּה נֶחְמֶדֶת וְנִמְצֵאת בַּחֲכָמִים הַחֲסִידִים. וְהַפִּזּוּר וְהַהֶפְקֵר, טֶבַע לֹא נוֹצָר וּמִדָּה לֹא נִבְרֵאת, אֲבָל הוּא רוּחַ שִׁגָּעוֹן וּשְׁטוּת הַבָּא לוֹ לָאָדָם לְהַפְקִיר מָמוֹנוֹ. וְהַכִּילוּת נִמְצָא בְּאָדָם פְּחוּת חֲסַר־לֵב שֶׁמִּתְיָרֵא פֶּן יֶחְסַר מָמוֹנוֹ, וְאֵינוֹ בוֹטֵחַ בְּמִי שֶׁחֲנָנוֹ הַמָּמוֹן הַהוּא.

בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בְּמִדַּת הַפִּזּוּר וְהַהֶפְקֵר, וְאַל תּוֹצִיאוּ מָמוֹנְכֶם לְבַטָּלָה כִּי אִם בִּדְבָרִים שֶׁאֵין מָנוֹס מֵהֶם, כְּמוֹ עִנְיְנֵי אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וּבְגָדִים, וְכָל שְׁאָר הָעִנְיָנִים הַצְּרִיכִים לָכֶם דֵּי הַסִּפֵּק בִּלְבָד, לֹא דֶּרֶךְ הֶפְקֵר, כִּי אִם דֵּי מַחְסוֹרְכֶם אֲשֶׁר יֶחְסַר לָכֶם. וּכְשֶׁאַתֶּם מַרְוִיחִין שְׁתֵּי מָעוֹת, תּוֹצִיאוּ אַחַת וְתַצְנִיעוּ אַחַת, כְּדֵי שֶׁתָּמִיד יִמָּצְאוּ בְיֶדְכֶם מָעוֹת מְקֻבָּצִין, עַל אֲשֶׁר יֹאמְרוּ מוֹשְׁלֵי הַמְּשָׁלִים, עֵרֶךְ הָאָדָם, כְּפִי מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ. וְאִם אֵין בְּיָדוֹ מְאוּמָה, אֵינוֹ חָשׁוּב לִכְלוּם.

הֲלֹא תִרְאוּ בָּנַי כַּמָּה הָעֲנִיִּים נִבְזִים בְּעֵינֵי קְצָת הָעֲשִׁירִים וְכַמָּה שְׁפָלִים בְּעֵינֵיהֶם, עַד שֶׁאֵינָן מְחַשְּׁבִין חָכְמָתָן לִכְלוּם. הוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה, [1]וְחָכְמַת הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁאֶחָיו וּקְרוֹבָיו שֶׁל עָנִי שׂוֹנְאִין אוֹתוֹ, וְכָל־שֶׁכֵּן שֶׁרֵעָיו וְאֹהֲבָיו מִתְרַחֲקִין מִמֶּנּוּ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כָּל אֲחֵי־רָשׁ שְׂנֵאֻהוּ אַף כִּי מְרֵעֵהוּ רָחֲקוּ מִמֶּנּוּ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁמּוֹצְאִין לוֹ עֲלִילוֹת וְסִבּוֹת יְדוּעוֹת, כְּדֵי שֶׁלֹּא לְהַהֲנוֹתוֹ מִשֶּׁלָּהֶם כְּלוּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]מְרַדֵּף אֲמָרִים לֹא־הֵמָּה.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בְּמִדַּת הַנְּדִיבוּת הַמְשֻׁבַּחַת וְתַרְגִּילוּ עַצְמְכֶם בָּהּ, וְתִשְׁמְרוּ עַצְמְכֶם מִן הַפִּזּוּר וְהַהֶפְקֵר וְהַמַּתָּנוֹת. כִּי כָּל מִי שֶׁמַּרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ אֶל הַפִּזּוּר וְהַהֶפְקֵר, סוֹף בָּא לִידֵי עֲנִיּוּת וּבִזָּיוֹן וְשִׁפְלוּת, וְאֵין מָנוֹס מֵהֶם.

וֵאלֹהֵינוּ בְּרַחֲמָיו יִפְתַּח לָנוּ אֶת יָדוֹ הַפְּתוּחָה וְהָרְחָבָה. וְ[3]טוֹב לַחֲסוֹת בַּיְיָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים.

1 קהלת ט טז 2 משלי יט ז 3 תהלים קיח ט

וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִגַּעְנוּ עַד כָּאן לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח מַעֲלַת הַנְּדִיבוּת וּבְעָלֶיהָ, נְסַפֵּר בִּגְנוּת מִדַּת הַכִּילוּת וּבְעָלֶיהָ, כְּדֵי לְהַרְגִּילָם בְּמִדַּת הַנְּדִיבוּת הַמְשֻׁבַּחַת, בְּעֶזְרַת שַׁדַּי.

דְּעוּ בָּנַי, כִּי מִדַּת הַכִּילוּת וְצָרוּת־הָעַיִן, מִדָּה מְגֻנָּה עַד מְאֹד, וְאֵין בְּרֹב הַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת מִדָּה פְּחוּתָה וּמְגֻנָּה מִמֶּנָּה. וְרָאוּי לְכָל אָדָם חָשׁוּב לְהִתְרַחֵק מִן הַמִּדָּה הַמְגֻנָּה הַזֹּאת, כִּי הִסְכִּימָה דַּעַת כָּל הַחֲכָמִים וְאָמְרוּ, אֵין חֲשִׁיבוּת עִם הַכִּילוּת, וְלֹא אֱמוּנָה עִם הַבֶּצַע. וְכָל מִי שֶׁמַּרְגִּיל עַצְמוֹ בְּמִדָּה הַגְּרוּעָה הַזֹּאת, לֹא יִזָּכֵר בֵּין אֲנָשִׁים חֲשׁוּבִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]לֹא יִקָּרֵא עוֹד לְנָבָל נָדִיב וּלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר שׁוֹעַ. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, *הַכִּילוּת גְּרִיעוּת, וְהַחֲרִיצוּת הֶפְסֵד, וְהַמְּהִירוּת טָעוּת.

וּדְעוּ בָּנַי, כִּי הַכִּילַי חֲבֵר־הַכֶּלֶב. הֲלֹא תִרְאוּ הַכֶּלֶב עוֹמֵד עַל נִבְלַת בְּהֵמָה שֶׁמַּסְפֶּקֶת לְכַמָּה [כְּלָבִים]. וְאִם בָּא כֶּלֶב אַחֵר לֶאֱכוֹל עִמּוֹ, מַתְרִיס כְּנֶגְדּוֹ וּמְגָרְשׁוֹ מֵעָלָיו, מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ סָבוּר שֶׁיּוּכַל לְהַשְׂבִּיעַ נַפְשׁוֹ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [2]וְהַכְּלָבִים עַזֵּי־נֶפֶשׁ לֹא יָדְעוּ שָׂבְעָה.

דָּבָר שָׂנְאוּי מְאֹד הַכִּילוּת וְצָרוּת־הָעַיִן, שֶׁכֵּן טוֹרֵד אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וּמִן הָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]עַיִן־הָרָע, וְיֵצֶר־הָרָע, וְשִׂנְאַת־הַבְּרִיּוֹת, מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם. וְעָלָיו שְׁלֹמֹה צָוַח וְאָמַר, [4]אַל־תִּלְחַם אֶת־לֶחֶם רַע עָיִן וְאַל־תִּתְאָו לְמַטְעַמֹּתָיו. [5]כִּי כְּמוֹ־שָׁעַר בְּנַפְשׁוֹ כֶּן־הוּא אֱכוֹל וּשְׁתֵה יֹאמַר־לָךְ וְלִבּוֹ בַּל־עִמָּךְ.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]כָּל הַנֶּהֱנֶה מִצָּרֵי־הָעַיִן, עוֹבֵר בִּשְׁנֵי לָאוִין, אַל־תִּלְחַם, וְאַל־תִּתְאָו. וְכֵיוָן שֶׁנֶּאֱמַר אַל־תִּלְחַם אֶת־לֶחֶם רַע עָיִן, לָמָּה נֶאֱמַר וְאַל־תִּתְאָו לְמַטְעַמּוֹתָיו? לוֹמַר לָךְ, כֵּיוָן שֶׁאַתָּה יוֹדֵעַ בּוֹ שֶׁעֵינוֹ צָרָה, אֵינְךָ רַשַּׁאי לִכָּנֵס לְבֵיתוֹ, וַאֲפִילוּ הוּא מַרְבֶּה לְפָנֶיךָ כַּמָּה מִינֵי מַעֲדַנִּים וְכַמָּה מַטְעַמִּים. לָמָּה? כִּי כְּמוֹ־שָׁעַר בְּנַפְשׁוֹ כֶּן־הוּא. שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁעֵינוֹ

1 ישעיה לב ה   2 שם נו יא   3 אבות ב יא   4 משלי כג ו   5 שם שם ז
6 סוטה לח ב   * מבחר הפנינים מז ט

צָרָה עָלֶיךָ, הֲרֵי הוּא עוֹמֵד וּמְשַׁעֵר בְּלִבּוֹ כָּל מַה שֶּׁאַתָּה אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה, וּמִתּוֹךְ כָּךְ אֵין הַבְּרָכָה שׁוֹרָה בְּמֵעֶיךָ, לְפִי שֶׁעֵינוֹ רָעָה אוֹכַלְתּוֹ בְּתוֹךְ מֵעֶיךָ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]פִּתְּךָ־אָכַלְתָּ תְקִיאֶנָּה. שֶׁאֵינָהּ מִתְעַכֶּלֶת בְּמֵעֶיךָ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, כָּל הָאוֹכֵל וְשׁוֹתֶה מִמַּתָּן שֶׁל צָרֵי־עַיִן, כְּאִלּוּ אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה סַם־הַמָּוֶת, שֶׁאֵין בּוֹ הֲנָאָה אֶלָּא מַזִּיק לוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר,[2]לַחְמוֹ בְּמֵעָיו נֶהְפָּךְ מְרוֹרַת פְּתָנִים בְּקִרְבּוֹ. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [3]אַכְסְנַאי הַכִּילַי, לֹא יְפַחֵד מִן הַקַּבְסָא*, וְלֹא יִצְטָרֵךְ אֶל הַמִּרְקַחַת. וְאָמַר אַחֵר, [4]מִי שֶׁמִּתְאָרֵחַ אֵצֶל הַכִּילַי, תִּתְעַנֶּה בְּהֶמְתּוֹ וְאֵינֶנּוּ צָרִיךְ לְהִפָּנוֹת.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשִׁין הָעַצְרָנִים וְצָרֵי־הָעַיִן. שֶׁכָּל מִי שֶׁעֵינוֹ רָעָה, הֲרֵי הוּא כְּשׁוֹפֵךְ דָּמִים. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]אֵין עֶגְלָה עֲרוּפָה בָּאָה אֶלָּא בִּשְׁבִיל צָרֵי הָעַיִן, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וְעָנוּ וְאָמְרוּ יָדֵינוּ לֹא שָׁפְכוּ אֶת־הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ. וְכִי עָלְתָה עַל לִבֵּנוּ שֶׁזִּקְנֵי בֵית־דִּין שׁוֹפְכֵי דָמִים הֵן! אֶלָּא, לֹא בָא לְיָדֵינוּ וּפְטַרְנוּהוּ בְּלֹא מְזוֹנוֹת, וְלֹא רְאִינוּהוּ וְהִנַּחְנוּהוּ בְּלֹא לְוָיָה. וְלֹא עוֹד אֶלָּא אֲפִילוּ עוֹפוֹת הַשָּׁמַיִם מַכִּירִין בְּצָרֵי־הָעַיִן, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [5]מִנַּיִן שֶׁאֲפִילוּ עוֹפוֹת הַשָּׁמַיִם מַכִּירִין בְּצָרֵי־הָעַיִן? שֶׁנֶּאֱמַר, [7]כִּי־חִנָּם מְזֹרָה הָרָשֶׁת בְּעֵינֵי כָּל־בַּעַל כָּנָף.[8]וְהֵם לְדָמָם יֶאֱרֹבוּ, אֵלּוּ צָרֵי הָעַיִן. וְכָל מִי שֶׁהוּא כִּילַי וְצַר-עַיִן בְּמָמוֹנוֹ וְאוֹהֵב אוֹתוֹ יוֹתֵר מִדַּי וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה מִמֶּנּוּ צְדָקָה וּגְמִילוּת־חֲסָדִים, סוֹף שֶׁמָּמוֹנוֹ מִתְחַסֵּר וְהוֹלֵךְ, שֶׁנֶּאֱמַר,[9]נִבְהָל לַהוֹן אִישׁ רַע עָיִן וְלֹא־יֵדַע כִּי־חֶסֶר יְבֹאֶנּוּ.

וּדְעוּ לָכֶם בָּנַי, שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא לָהוּט אַחַר הַמָּמוֹן וְחוֹמֵד אוֹתוֹ בְּיוֹתֵר, סוֹף שֶׁתַּאֲוָתוֹ מְבִיאָתוֹ לִידֵי גָזֵל וּגְנֵבָה וְחָמָס, וְנוֹשֵׂא וְנוֹתֵן עִם הַבְּרִיּוֹת שֶׁלֹּא בֶּאֱמוּנָה, וּמְאַנֶּה אוֹתָן, וּמִתְנַכֵּל עֲלֵיהֶן לִקַּח מָמוֹנָן בְּכָל עִנְיָן שֶׁיּוּכַל, וְתַאֲוָתוֹ וְחֶשְׁקוֹ בְּמָמוֹן מוֹנַעְתּוֹ מִן הַצְּדָקוֹת וּמִן הַחֲסָדִים וּמִן הַמִּצְוֹת, מִפְּנֵי שֶׁצָּרוּת

1 משלי כג ח 2 איוב כ יד 3 מבחר־הפנינים מז יג 4 שם שם יד 5 סוטה לח ב
6 דברים כא ז 7 משלי א יז 8 שם שם יח 9 שם כח כב *גיעול הבא מרבוי אכילה

עֵינוֹ גוֹרֶמֶת לוֹ שֶׁאֵינוֹ מַאֲמִין שֶׁיְּהֵא דַי לוֹ הַמָּמוֹן שֶׁלּוֹ וַאֲפִילוּ הוּא עָשִׁיר גָּדוֹל. וּמָמוֹן אֲחֵרִים, אֲפִילוּ הַמְּעַט, נִרְאֶה בְּעֵינָיו הַרְבֵּה, וּמַכְנִיס בּוֹ עַיִן־הָרָע וְחוֹמֵד אוֹתוֹ. וְכָל מִי שֶׁעֵינוֹ צָרָה, לֹא דַי שֶׁמֵּסִיר בִּטְחוֹנוֹ מֵאֵת הַמָּקוֹם, אֶלָּא שֶׁתּוֹלֶה בִטְחוֹנוֹ בְּמָמוֹנוֹ, וְקָרוֹב אֲנִי לִקְרוֹת עָלָיו הַמִּקְרָא הַזֶּה, [1]אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם.

בָּנַי, אַל תִּשְׁאֲלוּ שְׁאִילָה מִן הַכִּילַי, כִּי לֹא דַי שֶׁיִּמְנַע מִכֶּם, אֶלָּא שֶׁיִּשְׂנָא אֶתְכֶם. וְאָמַר חָכָם אֶחָד, [2]מִי שֶׁשּׁוֹאֵל שְׁאִילָה מִן הַכִּילַי, הוּא יוֹתֵר פָּחוּת מִמֶּנּוּ. וְאָמַר אַחֵר, [3]הַמְבַקֵּשׁ מִן הַכִּילַי בַּקָּשָׁה, כִּמְבַקֵּשׁ לָצוּד דָּגִים בַּמִּדְבָּר. וְאָמַר, כִּי הַכִּילַי לֹא דַי לוֹ שֶׁהוּא צַר־עַיִן בְּמָמוֹנוֹ, אֶלָּא שֶׁשּׂוֹנֵא אֶת הַנְּדִיבִים וְאֶת הַנִּכְבָּדִים וּמְדַבֵּר אַחֲרֵיהֶם עִם בְּנֵי־גִילוֹ. וְאִם אַתֶּם רוֹצִים לְהַכִּיר אֶת הָאָדָם הַכִּילַי, בַּחֲנוּ מַעֲשָׂיו וְתִרְאוּ, אִם יִדּוֹר לְאָדָם שׁוּם דָּבָר וּמְאַחֵר אֶת נִדְרוֹ וּמוֹצֵא עֲלִילוֹת וּסְבּוֹת שֶׁלֹּא לְמַלֹּאת הַנֶּדֶר וַאֲפִילוּ אִם יְמַלְּאֶנּוּ לְאַחַר זְמָן, תַּחְשְׁבוּ אוֹתוֹ לְנָבָל וְכִילַי. כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, [4]נֵדֶר הַנָּדִיב, הַמַּתָּנָה מְהֵרָה. וְנֵדֶר הַכִּילַי, הָאִחוּר וְהַמְּלִילָה. וְאוּלָם הַכִּילַי הוּא עַל שְׁלֹשָׁה דְרָכִים. יֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁהוּא כִילַי לְעַצְמוֹ וְוַתְּרָן לִבְנֵי־בֵיתוֹ. וְיֵשׁ וַתְּרָן לְעַצְמוֹ וְכִילַי לִבְנֵי־בֵיתוֹ וְכָל־שֶׁכֵּן לִשְׁאָר בְּנֵי־אָדָם. וְיֵשׁ שֶׁהוּא כִילַי לְעַצְמוֹ וּלְכָל בְּנֵי־אָדָם.

וְשַׁבֵּחַ אֲנִי אֶת הַכִּילַי בְּדָבָר אֶחָד, כִּי יַעֲצוֹר יָדוֹ מִן הַנְּבָלִים כַּאֲשֶׁר יַעֲצֹר יָדוֹ מִן הַנְּדִיבִים וְהַנִּכְבָּדִים. אָמְנָם רָאִיתִי רֹב הָאֲנָשִׁים הָעַצְרָנִים הַמּוֹרִישִׁים לִבְנֵיהֶם מָמוֹן מְקֻבָּץ מִכִּילוּת וְעַצְרָנוּת, וְיָקוּמוּ בְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם וִיפַזְּרוּ אוֹתוֹ בְּתַכְלִית הַפִּזּוּר וְהַהֶפְקֵר. וּכְבָר שָׁקַלְתִּי כָּל בְּנֵי־אָדָם בְּכַף מֹאזְנַיִם וְלֹא מָצָאתִי קַל יוֹתֵר מִן הַכִּילַי לְעַצְמוֹ, וְקַל מֵהַקַּל מִי שֶׁמְּפַזֵּר וּמַפְקִיר מָמוֹנוֹ.

וְכָל מִי שֶׁהוּא לָהוּט אַחַר הַמָּמוֹן, אֵינוֹ שָׂבֵעַ מִמֶּנּוּ,

---

1 שמות כ כג 2 מבחר הפנינים מז יב 3 שם שם טז 4 שם ל ד

כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן לֹא תִשְׂבַּעְנָה וְעֵינֵי הָאָדָם לֹא תִשְׂבַּעְנָה. וְאוֹמֵר, [2]אֹהֵב כֶּסֶף לֹא־יִשְׂבַּע כֶּסֶף. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁגּוֹרֵם לוֹ לְאַבֵּד אֶת נַפְשׁוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וְנָתַתִּי אֶת־לִבִּי לִדְרוֹשׁ וְלָתוּר בַּחָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמָיִם הוּא עִנְיַן רָע נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה,[4]זֶה שִׁפּוּטוֹ שֶׁל מָמוֹן. אִם זָכָה לַעֲשׂוֹת מִמֶּנּוּ צְדָקָה וּגְמִילוּת־חֲסָדִים, לַעֲנוֹת בּוֹ, קוֹרֵא לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא וְהוּא נַעֲנֶה. לֹא זָכָה, מְקַטְרְגוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, [5]לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא כִילַי וְצַר־עַיִן בְּמָמוֹנוֹ וְאֵינוֹ מְחַלֵּק מִמֶּנּוּ לִצְדָקָה וּגְמִילוּת חֲסָדִים, מִדַּת הַדִּין מְקַטְרֶגֶת עָלָיו, וּמְאַבֵּד אֶת נַפְשׁוֹ וְאֶת מָמוֹנוֹ, וְעָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר, [6]וְאָבַד הָעֹשֶׁר הַהוּא בְּעִנְיַן רָע. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [7]בְּעִנְיַן רָע שֶׁהֵשִׁיב לֶעָנִי, תִּרְאוּ שׁוֹקַיִם, תִּרְאוּ רַגְלַיִם, תִּרְאוּ כַּמָּה הוּא שָׁמֵן וּבַעַל־בָּשָׂר, לָמָּה אֵינְךָ טוֹרֵחַ וְאוֹכֵל. אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, לֹא דַי שֶׁאֵינְךָ נוֹתֵן לוֹ כְּלוּם מִשֶּׁלְּךָ, אֶלָּא שֶׁאַתָּה מַכְנִיס בּוֹ עַיִן־רָעָה בְּמַה שֶּׁנָּתַתִּי לוֹ! לְפִיכָךְ, [6]וְהוֹלִיד בֵּן וְאֵין בְּיָדוֹ מְאוּמָה.

אוֹי לָהֶן לַצִּיקָנִין וּלְצָרֵי־הָעַיִן, שֶׁמְּאַבְּדִין מָמוֹנָן בָּעוֹלָם הַזֶּה וְטוֹרְדִין אֶת נַפְשׁוֹתָם מֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּאַנְשֵׁי־סְדוֹם שֶׁלֹּא אָבְדוּ מִן הָעוֹלָם אֶלָּא לְפִי שֶׁהָיְתָה עֵינָם צָרָה בְּמָמוֹנָם שֶׁהָיוּ עֲשִׁירִים גְּדוֹלִים וְלֹא הָיוּ מְהַנִּין לַאֲחֵרִים מִשֶּׁלָּהֶן. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]עֲשִׁירֵי שַׁלְוָה הָיוּ אַנְשֵׁי־סְדוֹם מִן הָאָרֶץ הַטּוֹבָה וְהַשְּׁמֵנָה שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִין עָלֶיהָ, שֶׁכָּל צֹרֶךְ הָעוֹלָם הָיָה יוֹצֵא מִמֶּנָּה. זָהָב יוֹצֵא מִמֶּנָּה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וְעַפְרֹת זָהָב לוֹ. מַהוּ וְעַפְרֹת זָהָב לוֹ? הָיָה אֶחָד מֵהֶן אוֹמֵר לְעַבְדּוֹ, לֵךְ לַגִּנָּה וְקַח לִי בְּאִסָּר יָרָק, וְהָיָה הוֹלֵךְ לִקַּח וּמוֹצֵא תַּחְתָּיו זָהָב. כֶּסֶף הָיָה יוֹצֵא מִמֶּנָּה, שֶׁנֶּאֱמַר,

---

1 משלי כז כ 2 קהלת ה ט 3 שם א יג 4 קהלת רבא ג יב 5 דברים יט טז
6 קהלת ה יג 7 ויקרא רבא לד ז 8 שם ד א, ה ב, פרקי דרבי אליעזר כה 9 איוב כח ו

[1]כִּי יֵשׁ לַכֶּסֶף מוֹצָא. אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת יוֹצְאִין מִמֶּנָּה, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]מְקוֹם־סַפִּיר אֲבָנֶיהָ. לֶחֶם הָיָה יוֹצֵא מִמֶּנָּה, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]אֶרֶץ מִמֶּנָּה יֵצֵא־לָחֶם. וְלֹא בָטְחוּ בְּצֵל יוֹצְרָם אֶלָּא בְּצֵל עָשְׁרָם, שֶׁהָעֹשֶׁר דּוֹחֶה יִרְאַת־שָׁמַיִם מִבְּעָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם וּבְרֹב עָשְׁרָם יִתְהַלָּלוּ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁלֹּא חָסוּ עַל כְּבוֹד קוֹנָם לִשְׁבֹּר אֹכֶל לָאוֹרֵחַ וְלַגֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]פָּרַץ נַחַל מֵעִם־גָּר הַנִּשְׁכָּחִים מִנִּי־רָגֶל דַּלּוּ מֵאֱנוֹשׁ נָעוּ. אֶלָּא סָכוּ אֶת הָאִילָנוֹת שֶׁלָּהֶן מִלְּמַעְלָה מִפֵּרוֹתֵיהֶן, שֶׁלֹּא תְהֵא הֲנָיָה מִסְּדוֹם אֲפִילוּ לְעוֹף הַשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]נָתִיב לֹא־יְדָעוֹ עָיִט וְלֹא שְׁזָפַתּוּ עֵין אַיָּה.

בָּנַי, הֲלֹא תִרְאוּ מָה הָעַצְרָנוּת וְצָרוּת־הָעַיִן עוֹשָׂה. הֲרֵי שֶׁבָּא דְּבַר־מִצְוָה לְיָדוֹ, כְּגוֹן סֻכָּה וְלוּלָב וְצִיצִית וְכַיּוֹצֵא בָהֶן, וְהָיְתָה עֵינוֹ צָרָה בְּמָמוֹנוֹ, אוֹמֵר בְּלִבּוֹ, עַל מָה אֲנִי מַפְסִיד מָמוֹנִי וּמוֹצִיא מִשֶּׁלִּי לְמִצְוָה זוֹ וַאֲנִי יָכוֹל לָצֵאת יְדֵי חוֹבָתִי בְּשֶׁל אֲחֵרִים! וּמִדַּת־הַדִּין מְקַטְרֶגֶת עָלָיו לִפְנֵי הַמָּקוֹם וְאוֹמֶרֶת לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ־שֶׁל־עוֹלָם, זֶה מְכַבֶּדְךָ בְּמָמוֹן אֲחֵרִים, דִּין הוּא שֶׁתִּפְסוֹק מְזוֹנוֹתָיו עַל יְדֵי אֲחֵרִים. וּמִתּוֹךְ כָּךְ מָמוֹנוֹ הוֹלֵךְ וּמִתְחַסֵּר. מִי גָרַם לוֹ זֶה? מִפְּנֵי שֶׁהָיְתָה עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁלּוֹ. וְכֵן אִם בָּא דְבַר־מִצְוָה לְיָדוֹ וְהוּא מְדַקְדֵּק בָּהּ לַעֲשׂוֹתָהּ בְּדָבָר מְעַט וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ לְנָאוֹתָהּ וְאוֹמֵר, הֲלֹא אֲנִי יוֹצֵא יְדֵי חוֹבָתִי בָזֶה כְּאִלּוּ הָיְתָה שָׁוָה אֶלֶף זוּז, וּמַה לִּי לְהוֹצִיא מָמוֹנִי לָרִיק כְּדֵי לַעֲשׂוֹת מִצְוָה מִן הַמֻּבְחָר! וּמִדַּת־הַדִּין מְקַטְרֶגֶת עָלָיו לִפְנֵי הַמָּקוֹם שֶׁהוּא מְבַזֶּה אֶת הַמִּצְוָה שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹתָהּ מִן הַמֻּבְחָר וְשֶׁלֹּא לְהוֹצִיא עָלֶיהָ יוֹתֵר כְּדֵי לְהִתְנָאוֹת לִפְנֵי הַמָּקוֹם בְּמִצְוֹת נָאוֹת. וּמִתּוֹךְ כָּךְ, מָמוֹנוֹ אָבֵד וְעָשְׁרוֹ כָּלֶה.

מִדָּה מְגֻנָּה מְאֹד הַכִּילוּת וְצָרוּת־הָעַיִן. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁעֵינוֹ צָרָה עַל הַבְּרִיּוֹת, נוֹתֵן לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כִּלְיוֹן עֵינַיִם, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּבִלְעָם הָרָשָׁע, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁבִּקֵּשׁ

1 איוב כח א · 2 שם שם ו · 3 שם שם ה · 4 תהלים מט ז · 5 איוב כח ד · 6 שם שם ז

לְהַכְנִיס עַיִן הָרָע עַל יִשְׂרָאֵל, נִסְתַּתְּמָה עֵינוֹ אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעוֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן.

דָּבָר קָשֶׁה הוּא עַיִן הָרָע, שֶׁהוּא שָׁקוּל כְּנֶגֶד כָּל הֶחֳלָאִים כֻּלָּן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וְהֵסִיר יְיָ מִמְּךָ כָּל־חֹלִי, וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]זוֹ עַיִן הָרָע. וְאָמְרוּ, [3]תִּשְׁעִים וְתִשְׁעָה מֵתוּ בְּעַיִן [הָרַע], וְאֶחָד בְּדֶרֶךְ־אֶרֶץ. שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁהָעַיִן שׁוֹלֶטֶת בּוֹ, אוֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ. וְשֶׁמָּא תֹאמַר, אֵין עַיִן־הָרָע קָשָׁה אֶלָּא עַיִן שֶׁל אֲחֵרִים, אֲבָל עַיִן־הָרַע שֶׁיֵּשׁ לוֹ לָאָדָם עַל עַצְמוֹ וְעַל נְכָסָיו, אֵינָהּ אוֹכֶלֶת בּוֹ וְאֵינָהּ מַזֶּקֶת, תַּלְמוּד לוֹמַר, [4]עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי. כְּלוֹמַר, שֶׁאָכְלָה בִּי עַיִן־הָרָע שֶׁלִּי יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁאָכְלָה בִּי עַיִן־הָרָע שֶׁל אֲחֵרִים.

וּמִפְּנֵי שֶׁעַיִן־הָרָע דָּבָר קָשֶׁה מְאֹד וְאוֹכֶלֶת בְּמָקוֹם שֶׁהִיא נִכְנֶסֶת בּוֹ, לְפִיכָךְ צִוָּה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְמֹשֶׁה וְאָמַר לוֹ, [5]כְּשֶׁאַתָּה רוֹצֶה לַעֲמוֹד עַל מִנְיָנָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, אַל תִּמְנֶה אֶת עַצְמָן. לְפִי שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ שָׁם מִנְיָן, שָׁם הַנֶּגֶף מָצוּי מִפְּנֵי עַיִן־הָרָע שֶׁאוֹכֶלֶת בּוֹ, אֶלָּא הֱוֵי גוֹבֶה מֵהֶן שְׁקָלִים לְכַפָּרָתָן וְאַתָּה מוֹנֶה אֶת הַשְּׁקָלִים וְעוֹמֵד עַל מִנְיָנָן.

לְפִיכָךְ, כָּל הַמֵּשִׂים עַיִן־הָרָע עַל חֲבֵרוֹ, מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ הֲרָגוֹ. וְכָל מִי שֶׁאֵין עֵינוֹ רָעָה עַל הַבְּרִיּוֹת, אֵין עַיִן־הָרָע שׁוֹלֶטֶת בּוֹ. וּמִנַּיִן אָנוּ לְמֵדִין, מִיּוֹסֵף הַצַּדִּיק, שֶׁלֹּא נָתַן עֵינָיו בְּדָבָר שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ לְהִסְתַּכֵּל בְּאֵשֶׁת פּוֹטִיפַר, לְפִיכָךְ לֹא שָׁלְטָה עַיִן הָרָע בּוֹ וּבְזַרְעוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן, שֶׁהוּא פָּרֶה וְרָבֶה עַל הָעַיִן וְאֵין עַיִן מַזִּיקָתוֹ. וְשֶׁמָּא תֹאמַר, עֵינוֹ צָרָה בְּמָמוֹנוֹ הָיְתָה? תַּלְמוּד לוֹמַר, [7]וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־הַכֶּסֶף בֵּיתָה פַרְעֹה, שֶׁהָיָה גִּזְבָּר נֶאֱמָן וְלֹא גָזַל כְּלוּם.

וְכָל מִי שֶׁעֵינוֹ צָרָה, אֵינוֹ רוֹאֶה סִימַן בְּרָכָה לְעוֹלָם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]תַּגָּרֵי סִמְטָא וּמְגַדְּלֵי

---

1 במדבר כד ג 2 דברים ז טו 3 בבא מציעא קז ב 4 איכה ג נ
5 יומא כב ב 6 בראשית מט כב 7 שם מז יד 8 פסחים נ ב

בְּהֵמָה דַקָּה, וְקוֹצְצֵי אִילָנוֹת טוֹבוֹת, וְנוֹתְנִין עֵינֵיהֶן בְּחֵלֶק יָפֶה, אֵינָן רוֹאִין סִימַן בְּרָכָה לְעוֹלָם.

וְכָל מִי שֶׁעֵינוֹ טוֹבָה בְּמָמוֹנוֹ וּמְחַלֵּק מִמֶּנּוּ לִצְדָקָה וּגְמִילוּת חֲסָדִים וּמַאֲכִיל פִּתּוֹ לַעֲנִיִּים וּמְרַוֶּה אוֹתָן, הֲרֵי הוּא מִתְדַּשֵּׁן וּמִתְרַוֶּה מִכָּל־טוּב, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]נֶפֶשׁ־בְּרָכָה תְדֻשָּׁן וּמַרְוֶה גַּם־הוּא יוֹרֶא.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין שֶׁלֹּא לְהַרְגִּיל עַצְמְכֶם בְּמִדַּת צָרוּת הָעַיִן וְהַכִּילוּת, כְּדֵי שֶׁתִּתְבָּרְכוּ מִפִּי הָאֵל וּמִפִּי הַבְּרִיּוֹת.

וֵאלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם יַצִּילֵנוּ מִן הַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת, וְיַצְלִיחֵנוּ בְּמַעֲלוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת, וְרוּחַ נְדִיבָה יִסְמְכֵנוּ לְמַעַן רַחֲמָיו הָרַבִּים.

הַמַּעֲלָה הַשָּׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים

מַעֲלַת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ

בַּעֲבוּר שֶׁמַּעֲלַת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ מִדָּה חֲשׁוּבָה עַד מְאֹד, וִיקָרָה אֵצֶל בְּנֵי־אָדָם, וְהִיא מַעֲלַת מִדָּה כְּלָלִית וְכוֹלֶלֶת כָּל שְׁאָר מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת הָרוּחָנִיּוֹת וְהַגּוּפָנִיּוֹת, וְנִמְשָׁכוֹת עִמָּהּ, וְלָהּ פֹּארוֹת וַעֲנָפִים יוֹצְאִין לְכָאן וּלְכָאן, לְפִיכָךְ אִחַרְתִּי אוֹתָהּ וּכְתַבְתִּיהָ בְּסוֹף כָּל שְׁאָר הַמַּעֲלוֹת. מִלְּבַד מַעֲלַת הַשָּׁלוֹם שֶׁאִחַרְתִּי וְכָתַבְתִּי אוֹתָהּ בְּסוֹף כָּל הַסֵּפֶר כֻּלּוֹ, כְּדֵי לְהַשְׁלִימוֹ וְלַחְתּוֹם בּוֹ בְּשָׁלוֹם. וְהִזְכַּרְתִּי בְּמַעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת קְצָת מִכָּל שְׁאָר הַמַּעֲלוֹת הַכְּתוּבוֹת בְּסֵפֶר הַזֶּה, וּכְתַבְתִּיהָ עַל דֶּרֶךְ קְצָרָה, כְּדֵי שֶׁאִם יִקְשֶׁה לָאָדָם לְעַיֵּן תָּמִיד בְּכָל הַסֵּפֶר, יִקְרָא הַמַּעֲלָה הַזֹּאת, וּבָהּ יִזְכּוֹר מִמַּה שֶׁיֵּשׁ בִּשְׁאָר מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת. וְאִלּוּ לֹא כָתַבְתִּי לָכֶם מַעֲלָה אַחֶרֶת זוּלָתִי זֹאת מַעֲלַת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, הָיְתָה מַסְפֶּקֶת לָכֶם בְּהַנְהָגַת הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא.

לָכֵן בָּנַי, שִׂימוּ לִבְּכֶם עָלֶיהָ, וְתַעַיְּנוּ בָהּ תָּמִיד. וְהַסֵּפֶר הַזֶּה כֻּלּוֹ תַּחֲזִרוּ עָלָיו פַּעַם וּפַעֲמַיִם בַּשָּׁנָה, וְיוֹעִיל לָכֶם בְּעֶזְרַת הָאֵל.

בָּנַי, בֹּאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ. דְּעוּ בָּנַי, כִּי מַעֲלַת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ מִדָּה חֲשׁוּבָה עַד מְאֹד. וּבַעֲבוּרָהּ יִקְנֶה הָאָדָם חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁבִּשְׁבִיל דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, יִקְנֶה הָאָדָם תּוֹרָה וְחָכְמָה וּמִצְוֹת וְיִרְאַת־שָׁמַיִם וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]אִם אֵין תּוֹרָה, אֵין דֶּרֶךְ־אֶרֶץ. אִם אֵין דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, אֵין תּוֹרָה. אִם אֵין חָכְמָה,

1 משלי יא כה 2 אבות ג יז

אֵין יִרְאָה. אִם אֵין יִרְאָה, אֵין חָכְמָה. אִם אֵין דַּעַת, אֵין בִּינָה. אִם אֵין בִּינָה, אֵין דָּעַת. אִם אֵין קֶמַח, אֵין תּוֹרָה. אִם אֵין תּוֹרָה, אֵין קֶמַח.

חֲבִיבָה הִיא מִדַּת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ לִפְנֵי הַמָּקוֹם, לְפִי שֶׁאֵין יִשּׁוּבוֹ שֶׁל עוֹלָם כְּלוּם אֶלָּא בְּדֶרֶךְ־אֶרֶץ. וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ בְּדֶרֶךְ־אֶרֶץ, אֵינוֹ חָשׁוּב לִכְלוּם, אֶלָּא כַּחַיּוֹת שֶׁבַּמִּדְבָּר. וְעָלָיו נֶאֱמַר, [1]וְעַיִר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]כָּל שֶׁאֵינוֹ לֹא בְמִקְרָא וְלֹא בְמִשְׁנָה וְלֹא בְדֶרֶךְ־אֶרֶץ, אֵינוֹ מִן הַיִּשּׁוּב. וְהַמַּחֲזִיק בִּשְׁלָשְׁתָּן, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר, [3]וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ חִבָּתָהּ שֶׁל דֶּרֶךְ־אֶרֶץ לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁהֲרֵי הִקְדִּים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא דֶּרֶךְ־אֶרֶץ לַתּוֹרָה. דְּתָנָא דְּבֵי־אֵלִיָּהוּ[4], [5]וַיְגָרֶשׁ אֶת־הָאָדָם וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן־עֵדֶן אֶת־הַכְּרֻבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לִשְׁמֹר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ־הַחַיִּים. וַיְגָרֶשׁ אֶת־הָאָדָם, מְלַמֵּד שֶׁנָּתַן לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא גֵּרוּשִׁין כָּאִשָּׁה. וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן־עֵדֶן אֶת־הַכְּרֻבִים, מְלַמֵּד שֶׁהַכְּרוּבִים קוֹדְמִין לְמַעֲשֵׂה־בְרֵאשִׁית. וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת, זוֹ גֵּיהִנֹּם. לִשְׁמֹר אֶת־דֶּרֶךְ, זוֹ דֶּרֶךְ־אֶרֶץ. עֵץ־הַחַיִּים, זוֹ תּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר,[6]עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר. הָא לָמַדְתָּ, שֶׁחֲבִיבָה מַעֲלַת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁהִקְדִּימָהּ לַתּוֹרָה.

חֲבִיבָה הִיא מִדַּת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ לִפְנֵי הַמָּקוֹם. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁיֵּשׁ בּוֹ בָּאָדָם דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, הֲרֵי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא וְהַבְּרִיּוֹת מִתְפָּאֲרִין בּוֹ. וְאַף הַתּוֹרָה מִתְפָּאֶרֶת בּוֹ, מִפְּנֵי שֶׁכָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ דֶּרֶךְ־אֶרֶץ עִם הַתּוֹרָה, הִיא מִתְקַשֶּׁטֶת בָּהּ וּמְתַקֶּנֶת אֶת לוֹמְדֶיהָ, וַהֲרֵי הוּא מְקֻבָּל וּמְכֻבָּד בִּפְנֵי הַבְּרִיּוֹת, וְהַבְּרִיּוֹת מִתְקָרְבִין אֶצְלוֹ מִפְּנֵי דֶּרֶךְ־אֶרֶץ שֶׁבּוֹ.

וְכָל מִי שֶׁאֵין בּוֹ דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, לֹא יָדוּר עִם בְּנֵי־אָדָם,

---

1 איוב יא יב   2 קידושין מ ב במשנה   3 קהלת ד יב   4 בתחילתו
5 בראשית ג כד   6 משלי ג יח

כִּי מַעֲשָׂיו אֵינָן מְקֻבָּלִין, וּדְבָרָיו אֵינָן נִשְׁמָעִים, וּבְנֵי־אָדָם מִתְרַחֲקִים מִמֶּנּוּ הַרְחָקָה יְתֵרָה. תֵּדַע שֶׁכֵּן, שֶׁכָּל מִי שֶׁאֵין בּוֹ דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, אֲפִילּוּ הוּא בֶּן מֵאָה שָׁנָה, הֲרֵי הוּא חָשׁוּב כְּנַעַר הַזֶּה שֶׁעוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה נַעֲרוּת. וְאֵין הָאָדָם מְקֻבָּל לִפְנֵי הַבְּרִיּוֹת בַּעֲבוּר תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים־טוֹבִים וְיִרְאַת־שָׁמַיִם וּבַעֲבוּר חָכְמָה וּתְבוּנָה בִּלְבָד אִם אֵין דֶּרֶךְ־אֶרֶץ מְעֹרָב עִמָּהֶן.

דֶּרֶךְ־אֶרֶץ הוּא שֶׁיְּהֵא הָאָדָם מְחַשֵּׁב בְּלִבּוֹ הַדְּרָכִים שֶׁיֵּשׁ לוֹ לִנְהוֹג וְלֵילֵךְ בָּהֶן, כְּדֵי שֶׁיִּתְרַצֶּה בָהֶן בִּפְנֵי הַמָּקוֹם וּבִפְנֵי הַבְּרִיּוֹת, כָּעִנְיָן שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם, [1]חִשַּׁבְתִּי דְרָכָי וָאָשִׁיבָה רַגְלַי אֶל־עֵדֹתֶיךָ. כָּךְ אָמַר דָּוִד, כָּל דֶּרֶךְ שֶׁהָיִיתִי חָפֵץ לֵילֵךְ בָּהּ וְכָל דָּבָר שֶׁהָיִיתִי רוֹצֶה לַעֲשׂוֹת, הָיִיתִי מְחַשֵּׁב בּוֹ בְּטֶרֶם שֶׁאֶעֱשֶׂנּוּ. אִם הִיא דֶּרֶךְ טוֹבָה וִישָׁרָה בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם וּבְעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת, הָיִיתִי הוֹלֵךְ בָּהּ. וְאִם נִרְאֵית בְּעֵינַי דֶּרֶךְ לֹא סְלוּלָה, הָיִיתִי מַנִּיחָהּ וְהוֹלֵךְ. לְפִי שֶׁכָּל דָּבָר, יֵשׁ לוֹ שְׁנֵי דְרָכִים. לְפִיכָךְ יֵשׁ לוֹ לָאָדָם לִבְחוֹר מַה הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם וּבְעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת. וּמַהוּ וָאָשִׁיבָה רַגְלַי אֶל־עֵדֹתֶיךָ? כְּלוֹמַר, לֹא מִלִּבִּי בָּחַרְתִּי הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה, אֶלָּא תּוֹרָתְךָ לִמַּדְתְּנִי דֶּרֶךְ־אֶרֶץ וּמִנְהָגוֹת רְאוּיִים, שֶׁאֶהְיֶה מְקֻבָּל בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָּל הַבְּרִיּוֹת, שֶׁהִיא מַחְכִּימַת פֶּתִי, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]לָתֵת לִפְתָאיִם עָרְמָה לְנַעַר דַּעַת וּמְזִמָּה. לְפִי שֶׁאֵין אָדָם לָמֵד דֶּרֶךְ־אֶרֶץ כָּל־כָּךְ כְּמוֹ שֶׁלּוֹמֵד אָדָם מִן הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, [4]דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם.

בָּנַי, הִתְנַהֲגוּ בַּחֲסִידוּת וּבְיִרְאַת־שָׁמַיִם עִם הַבְּרִיּוֹת, וְתִתְנַהֲגוּ עִמָּם בַּעֲנָוָה וְרוּחַ נְמוּכָה וְלָשׁוֹן רַכָּה, וְאַל תְּשַׁנּוּ מִמִּנְהֲגוֹת בְּנֵי־אָדָם. [5]שֶׁכָּל הַמְשַׁנֶּה, יָדוֹ עַל הַתַּחְתּוֹנָה. וְתִשְׂאוּ וְתִתְּנוּ בְּטוֹבָתָן שֶׁל בְּנֵי־אָדָם וּתְדַבְּרוּ בְּשִׁבְחָן, וְתַעֲשׂוּ כְּמַעֲשֵׂה

1 תהלים קיט נט 2 שם יט ח 3 משלי א ד 4 שם ג יז 5 בבא מציעא עו א במשנה

הַטּוֹבִים שֶׁבָּהֶן. וְתִהְיוּ מְצֻיָּנִים בְּמַעֲשֵׂיכֶם וּבְדִבְרֵיכֶם, בַּאֲכִילַתְכֶם וּבִשְׁתִיַּתְכֶם, בַּעֲטִיפַתְכֶם וּבְמַלְבּוּשֵׁיכֶם, בְּמַשָּׂאֲכֶם וּבְמַתַּנְכֶם, בַּהֲלִיכַתְכֶם וּבִישִׁיבַתְכֶם. וְתַרְגִּילוּ עַצְמְכֶם בְּכָל דֶּרֶךְ טוֹבָה וּמִנְהָג טוֹב שֶׁנּוֹהֲגִין בְּנֵי־אָדָם הַחֲכָמִים וְהַטּוֹבִים, כְּדֵי שֶׁתִּהְיוּ מְקֻבָּלִין בִּפְנֵי הַמָּקוֹם וּבִפְנֵי הַבְּרִיּוֹת.

וְעַתָּה אָשׁוּב לִזְכּוֹר מְעַט מִזְּעָר מִכָּל מַעֲלָה וּמַעֲלָה עַל הַסֵּדֶר בְּדֶרֶךְ קְצָרָה, כִּי כֻלָּם יִרְאַת־שָׁמַיִם וְדֶרֶךְ־אֶרֶץ, כְּדֵי שֶׁתִּהְיוּ רְגִילִין וּזְרִיזִין בָּהֶן. בְּעֶזְרַת שַׁדַּי.

בָּנַי, הִשְׁתַּדְּלוּ לֵידַע וּלְהַכִּיר אֶת בּוֹרַאֲכֶם שֶׁבָּרָא אֶתְכֶם מֵאַיִן וְהִמְצִיא אֶתְכֶם מֵאֶפֶס, וּגְמַלְכֶם כָּל טוּב, וְגוֹמֵל לָכֶם תָּמִיד בְּכָל יוֹם. וְעִקַּר יְדִיעָתוֹ, לְהִדָּבֵק בּוֹ דִּבּוּק יָתֵר וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלַעֲשׂוֹת מִצְוֹתָיו וְלִשְׁמוֹר חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו. זֶהוּ עִקַּר יְדִיעַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ. וְדָבָר זֶה, חִיְּבוּ הַשֵּׂכֶל וְהֶרְאַתוּ דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, שֶׁאִם אָדָם כַּיּוֹצֵא בְךָ עָשָׂה עִמְּךָ גְּמִילוּת־חֶסֶד וְטוֹבָה אַחַת מֵאֶלֶף מִמַּה שֶּׁגָּמַל לְךָ הַבּוֹרֵא, הֲלֹא אַתָּה מֻכְרָח מִן הַדִּין לֵידַע אוֹתוֹ וּלְהִדָּבֵק בּוֹ וְלַעֲשׂוֹת כָּל מַה שֶּׁיִּגְזוֹר עָלֶיךָ. קַל־וָחֹמֶר לַמֶּלֶךְ־מַלְכֵי־הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא.

וּכְמוֹ כֵן צְרִיכִין אַתֶּם לַעֲבוֹד לְבוֹרַאֲכֶם מֵאַהֲבָה, וְשֶׁיִּהְיוּ כָּל מַעֲשֵׂיכֶם וְדִבְרֵיכֶם לְזֵכֶר אַהֲבָתוֹ, לֹא עַל־מְנָת לְקַבֵּל שָׂכָר וּגְמוּל טוֹב מִמֶּנּוּ, אַף לֹא כְּדֵי לְהִנָּצֵל מִן הָעֳנָשִׁין, כִּי אִם הַכֹּל עַל דֶּרֶךְ הָאַהֲבָה, מִפְּנֵי שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אוֹהֵב אֶת אֹהֲבָיו בְּיוֹתֵר וְעוֹשֶׂה לָהֶם רְצוֹנָם. וְדָבָר זֶה כְּמוֹ כֵן חִיְּבוּ הַשֵּׂכֶל וְהֶרְאַתוּ דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, שֶׁאִם יֶאֱהַבְךָ אָדָם כַּיּוֹצֵא בְךָ אַהֲבָה שְׁלֵמָה וְעוֹשֶׂה לְךָ רְצוֹנְךָ, הֲלֹא אַתָּה מֻכְרָח לִהְיוֹת אָדוּק וְקָשׁוּר בְּאַהֲבָתוֹ. קַל־וָחֹמֶר לַמֶּלֶךְ מַלְכֵי־הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא.

וּתְאַהֲבוּ גַּם אֶת חַבְרֵיכֶם כְּגוּפְכֶם, מִפְּנֵי שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אוֹהֵב אֶת יִשְׂרָאֵל בְּיוֹתֵר. לְפִיכָךְ מֹשֶׁה מַזְהִיר אֶת יִשְׂרָאֵל וְאוֹמֵר, [1]וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ. וּתְאַהֲבוּ גַּם אֶת נְשֵׁיכֶם וּבְנֵיכֶם

1 ויקרא יט יח

וּבְנוֹתֵיכֶם, כִּי עַצְמְכֶם וּבְשַׂרְכֶם הֵם. וּתְאַהֲבוּ תַּלְמִידֵי־חֲכָמִים בְּיוֹתֵר, [1]שֶׁנִּתְרַבּוּ בְּאַזְהָרָה מֵ[2]אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא, לְרַבּוֹת תַּלְמִידֵי־חֲכָמִים. וּתְאַהֲבוּ גֵּרֵי־הָאֱמֶת וְהַצֶּדֶק, מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה הִזְהִירָה עֲלֵיהֶם, וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אוֹהֵב אוֹתָם.

וּכְמוֹ כֵן צְרִיכִין אַתֶּם לִירָא מִפְּנֵי בּוֹרַאֲכֶם, וְלַעֲשׂוֹת כָּל מִצְוֹתָיו וְחֻקּוֹתָיו בְּיִרְאַת־שָׁמַיִם, לְפִי שֶׁאֵין דָּבָר בָּעוֹלָם חָשׁוּב לִפְנֵי הַמָּקוֹם כְּיִרְאַת־שָׁמַיִם, מִפְּנֵי שֶׁהִשְׁלִיט הָאָדָם עָלֶיהָ, [3]וְהִיא בִּרְשׁוּתוֹ שֶׁל אָדָם. וְדָבָר זֶה, כְּמוֹ כֵן חִיְּבוֹ הַשֵּׂכֶל וְהֶרְאַתּוּ דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, שֶׁכֵּן בְּנֵי־אָדָם יְרֵאִים לַעֲבוֹר עַל גְּזֵרַת מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם וְעַל מִצְוֹתָיו מִפְּנֵי הַיִּרְאָה. קַל־וָחֹמֶר לַמֶּלֶךְ־מַלְכֵי־הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. וְכָךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ רַבָּה, [4]כָּל דְּרָכֶיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם־שָׁמַיִם. הֱוֵי אוֹהֵב אֶת הַשָּׁמַיִם וְיָרֵא מִן הַשָּׁמַיִם, חָרֵד וְשָׂשׂ לְכָל הַמִּצְוֹת. הֱוֵי כְּנוֹד שֶׁאֵינוֹ בָקוּעַ, וּכְפֶתַח שֶׁאֵינוֹ נִפְתָּח לְהַכְנִיס בּוֹ אֶת הָרוּחַ, וְכַעֲרוּגָה עֲמֻקָּה שֶׁמַּחֲזֶקֶת אֶת מֵימֶיהָ, וּכְקַנְקַנָּה זְפוּתָה שֶׁמְּשַׁמֶּרֶת אֶת יֵינָהּ. שֵׁב לִפְנֵי הַזְּקֵנִים, הַט אָזְנְךָ וּשְׁמַע דִּבְרֵיהֶם. הַקְשֵׁב לְדִבְרֵי חֲבֵרֶיךָ, וְאַל תְּהִי נִבְהָל לְהָשִׁיב. וֶהֱוֵי מְחַשֵּׁב אֶת הַדְּבָרִים כְּעִנְיָנָם, עַל דָּבָר רִאשׁוֹן הֱוֵי מֵשִׁיב רִאשׁוֹן, וְעַל דָּבָר אַחֲרוֹן הֱוֵי מֵשִׁיב אַחֲרוֹן, וֶהֱוֵי מוֹדֶה עַל הָאֱמֶת, וְאַל תְּדַבֵּר לִפְנֵי מִי שֶׁהוּא גָּדוֹל מִמְּךָ בְּחָכְמָה.

וְתִירְאוּ אֲבִיכֶם וְאִמְּכֶם שֶׁטָּרְחוּ וְשֶׁעָמְלוּ בָכֶם וְגִדְּלוּ אֶתְכֶם עִם סִיּוּעַ הַמָּקוֹם. וְאִם תִּירְאוּ מֵהֶם וּתְכַבְּדוּ אוֹתָם, יְכַבְּדוּ אֶתְכֶם מִן הַשָּׁמַיִם וְתִזְכּוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

וְתֶהְגּוּ בַּתּוֹרָה יוֹמָם וָלַיְלָה, כִּי הִיא חַיֵּיכֶם וְאֹרֶךְ יְמֵיכֶם, וּבָהּ תַּצְלִיחוּ בְּכָל עִנְיְנֵיכֶם, וְתִזְכּוּ לִירַשׁ חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וְלִנְחוֹל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

וְתִתְעַסְּקוּ לַעֲשׂוֹת כָּל הַמִּצְוֹת כְּתִקְנָם וּכְנִתִינָתָן כְּמוֹ

---

1 פסחים כב ב   2 דברים ו יג   3 על פי ברכות לג ב   4 דרך־ארץ זוטא ב

שֶׁפֵּרְשׁוּ אוֹתָם חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כִּי בַּעֲשׂוֹתְכֶם אוֹתָם כְּתִקְנָן, תִּנָּצְלוּ מִכָּל צָרָה וְצוּקָה בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְתִזְכּוּ לְגַן־עֵדֶן לָעוֹלָם הַבָּא.

וְתִגְמְלוּ חֶסֶד לְכָל מִי שֶׁתּוּכְלוּ, לָעֲנִיִּים וְלָעֲשִׁירִים, לַחַיִּים וְלַמֵּתִים, כִּי הִיא מַעֲלַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שֶׁגּוֹמֵל חֶסֶד לְכָל בְּרִיּוֹתָיו. וּתְחַלְּקוּ מִמָּמוֹנְכֶם לִצְדָקָה, וְתַאֲכִילוּ מִפִּתְּכֶם לָעֲנִיִּים, מִפְּנֵי שֶׁכָּל הָעוֹלָם עוֹמֵד בִּזְכוּת בַּעֲלֵי גְּמִילוּת חֲסָדִים וּצְדָקָה. וְשָׁנוּ חֲכָמִים בְּמַסֶּכֶת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ רַבָּה, [1]הֱוֵי אוֹהֵב אֶת הָעֲנִיִּים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ בָנֶיךָ לְמִדָּה זוֹ. הֱוֵי אוֹהֵב גְּמִילוּת־חֲסָדִים, כְּדֵי שֶׁתִּנָּצֵל מִמַּלְאַךְ הַתִּשְׁחֹרֶת. יְהִי בֵיתְךָ פָּתוּחַ לִרְוָחָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַחְסְרוּ מְזוֹנוֹתֶיךָ. הֱוֵי זָהִיר בְּדַלְתֵי בֵיתְךָ שֶׁלֹּא יְהוּ סְגוּרוֹת בְּשָׁעָה שֶׁאַתָּה מֵסֵב בַּאֲכִילָה וּבִשְׁתִיָּה, מִפְּנֵי שֶׁדַּלְתֵי בֵיתְךָ הֵן מְבִיאִין אוֹתְךָ לִידֵי עֲנִיּוּת. וֶהֱוֵי זָהִיר בִּכְבוֹד אִשְׁתְּךָ, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִהְיֶה עֲקָרָה. הֱוֵי שָׂמֵחַ בְּיִסּוּרִין הַבָּאִין עָלֶיךָ, מִפְּנֵי שֶׁיִּסּוּרִין הַבָּאִין עָלֶיךָ, הֵן מַצִּילִין אוֹתְךָ מֵחֳלָאִים שֶׁל מַטָּה. וֶהֱוֵי שָׂמֵחַ עַל שֻׁלְחָנְךָ בְּשָׁעָה שֶׁהָרְעֵבִים נֶהֱנִין מִמֶּנּוּ, כְּדֵי שֶׁתַּאֲרִיךְ יָמִים בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא. הֱוֵי שָׂמֵחַ בְּמַתָּנָה שֶׁנָּתַתָּ מִתּוֹךְ בֵּיתְךָ, כְּדֵי שֶׁיִּכְפֶּה מִמְּךָ מַלְאַךְ־הַמָּוֶת, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה־אָף. אִם מָנַע אָדָם עַצְמוֹ מִדְּבַר־מִצְוָה וְעָבַר בִּדְבַר־עֲבֵרָה, מַלְאַךְ־הַמָּוֶת קוֹדְמוֹ. אִם פֵּרַשְׂתָּ רַגְלֶיךָ עַל הֶעָנִי וְעַל הַמִּצְוֹת, נִתְקַיֵּם עָלֶיךָ [3]בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ. וְתָנָא דְבֵי־אֵלִיָּהוּ, הָרַחֲמָנִין, וּמַאֲכִילֵי־רְעֵבִים, וּמַשְׁקֵי־צְמֵאִים, וּמַלְבִּישֵׁי־עֲרֻמִּים, וּמְחַלְּקֵי־צְדָקוֹת, עֲלֵיהֶן הַכָּתוּב אוֹמֵר, [4]אִמְרוּ צַדִּיק כִּי־טוֹב כִּי־פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ.

וֶהֱווּ זְהִירִין וּזְרִיזִין לְהִתְפַּלֵּל תָּמִיד בְּבֵית־הַכְּנֶסֶת עִם הַצִּבּוּר, וּלְהִתְפַּלֵּל כָּל הַתְּפִלּוֹת בְּעוֹנָתָן וְסִדְרָן, וְתִקְרְאוּ קְרִיַּת שְׁמַע שַׁחֲרִית וְעַרְבִית בְּעוֹנָתָהּ, כְּדֵי שֶׁיְּקַבֵּל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא

---

1 דרך ארץ זוטא ט 2 משלי כא יד 3 דברים כח ו 4 ישעיה ג י

תְּפִלּוֹתֵיכֶם לְרָצוֹן, כִּי הַתְּפִלּוֹת נִתְקְנוּ בִּמְקוֹם הַקָּרְבָּנוֹת. וְשָׁנוּ חֲכָמֵינוּ בְּמַסֶּכֶת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ רַבָּא, [1]הֱוֵי זָהִיר בִּקְרִיַּת־שְׁמַע וּבִתְפִלָּה, כְּדֵי שֶׁתִּנָּצֵל מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם.

בָּנַי, אֶהֱבוּ אֶת הָעֲנָוָה וּבַחֲרוּ בַּשִּׁפְלוּת, מִפְּנֵי שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ־הוּא אוֹהֵב אֶת הָעֲנָוִים וְהַשְּׁפָלִים וּנְמוּכֵי־הָרוּחַ. וְאִם תִּהְיוּ שְׁפָלִים וּנְמוּכֵי־רוּחַ, לֹא יִתְקַנְּאוּ בָּכֶם בְּנֵי־אָדָם. וְשָׁנוּ חֲכָמֵינוּ בְּמַסֶּכֶת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ רַבָּה, [1]הֱוֵי אוֹהֵב אֶת הָעֲנָוָה, כְּדֵי שֶׁיִּמָּלְאוּ יָמֶיךָ. וְשָׁנוּ חֲכָמֵינוּ בִּתְחִלַּת מַסֶּכֶת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ[2], דַּרְכָּן שֶׁל תַּלְמִידֵי־חֲכָמִים, עָנָיו וּשְׁפַל־רוּחַ, זָרִיז וּמְמֻלָּא, עָלוּב, וְאָהוּב לְכָל יוֹדְעָיו, וּשְׁפַל־רוּחַ לְאַנְשֵׁי־בֵיתוֹ, יְרֵא־חֵטְא, וְדוֹרֵשׁ כָּל אָדָם לְפִי מַעֲשָׂיו וְאוֹמֵר, כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לִי בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֵין לִי חֵפֶץ בָּהֶן, לְפִי שֶׁאֵין הָעוֹלָם הַזֶּה שֶׁלִּי. יוֹשֵׁב וּמְעַטֵּף כְּסוּתוֹ לִפְנֵי תַלְמִידֵי־חֲכָמִים, וְאֵין אִישׁ רוֹאֶה בוֹ דָּבָר רָע. שׁוֹאֵל כָּעִנְיָן, וּמֵשִׁיב כַּהֲלָכָה. וְכָל הַמַּשְׁפִּיל אֶת עַצְמוֹ, מַגְבִּיהִין אוֹתוֹ. וְכָל הַמַּגְבִּיהַּ אֶת עַצְמוֹ, מַשְׁפִּילִין אוֹתוֹ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]זֹאת לֹא־זֹאת הַשָּׁפָלָה הַגְבֵּהַּ וְהַגָּבֹהַּ הַשְׁפִּיל. וְכֵן תָּנָא דְבֵי־אֵלִיָּהוּ, הַהוֹגִים כַּיּוֹנִים, וְהַמְנַהֲמִין כַּדֻּבִּים, וְהַמְנַפְנְפִין בִּידֵיהֶן, וְהַבּוֹעֲטִין בְּרַגְלֵיהֶן, וְהַמְהַלְּכִין בְּרָאשֵׁי אֶצְבְּעוֹתֵיהֶן, עֲלֵיהֶן הַכָּתוּב אוֹמֵר, [4]אַל־תְּבוֹאֵנִי רֶגֶל גַּאֲוָה וְיַד־רְשָׁעִים אַל־תְּנִדֵנִי. וְתָנָא דְבֵי־אֵלִיָּהוּ, [5]הַמְּאוּסִין בְּעֵינֵיהֶן, וְהַמְּבֻזִּין בִּפְנֵי נַפְשָׁם, וְהַכּוֹבְשִׁין אֶת יִצְרָן, וְהַמַּשְׁפִּילִין אֶת רוּחָן, עֲלֵיהֶן הַכָּתוּב אוֹמֵר, [6]כֹּה אָמַר־יְיָ גֹּאֵל יִשְׂרָאֵל קְדוֹשׁוֹ לִבְזֹה־נֶפֶשׁ לִמְתָעֵב גּוֹי לְעֶבֶד מֹשְׁלִים מְלָכִים יִרְאוּ וָקָמוּ שָׂרִים וְיִשְׁתַּחֲווּ. הָעֲנִיִּים וְשִׁפְלֵי־הָרוּחַ, וּבַעֲלֵי־הַבְטָחָה, וְנוֹחֵי־תִשְׁחֹרֶת, עֲלֵיהֶן הַכָּתוּב אוֹמֵר, [7]וְתִגְזַר־אֹמֶר וְיָקָם לָךְ וְעַל־דְּרָכֶיךָ נָגַהּ אוֹר.

וְתִשְׂנְאוּ מִדַּת הַגַּאֲוָה וְגַסּוּת הָרוּחַ, מִפְּנֵי שֶׁהַגַּאֲוָה מַלְבּוּשׁ הַבּוֹרֵא וְלוֹ יָאוּת הַגֵּאוּת וְהַגְּדֻלָּה. וְהִיא מִדָּה שְׂנוּאָה מְאֹד

1 זוטא פ׳ 2 זוטא 3 יחזקאל כא לא 4 תהלים לו יב 5 רבה טו 78
6 ישעיה מט ז 7 איוב כב כח

בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם וּבְעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת, כִּי יִתְרַחֲקוּ הַבְּרִיּוֹת מִבַּעֲלֵי גַסּוּת־הָרוּחַ הַרְחָקָה יְתֵרָה. וְהַגַּאֲוָה מוּכֶנֶת לְתַקָּלוֹת רַבּוֹת, וּבְעָלֶיהָ לֹא יִנָּצְלוּ מִן הַמִּכְשׁוֹלוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]לִפְנֵי־שֶׁבֶר גָּאוֹן וְלִפְנֵי כִשָּׁלוֹן גֹּבַהּ רוּחַ.

בָּנַי, אֶהֱבוּ אֶת הַצְּנִיעוּת. שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא צָנוּעַ בִּדְרָכָיו, אֵינוֹ נִכְשָׁל בַּעֲבֵירָה. וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בָּרָא אֶת הָעוֹלָם בִּצְנִיעוּת, וְנָתַן אֶת הַתּוֹרָה בִּצְנִיעוּת, וְאוֹהֵב מְאֹד אֶת הַצְּנוּעִים וְאֵינוֹ מְקַפֵּחַ שְׂכָרָן.

וְתִשְׁמְרוּ אֶת עַצְמְכֶם מִן הַפְּרִיצוּת וְדִבְרֵי הַנַּבְלוּת, מִפְּנֵי שֶׁהֵן סַרְסוּרִין רָעִים וּמְבוֹאוֹת פְּתוּחוֹת לִזְנוּת. [2]וְכָל הַמְנַבֵּל אֶת פִּיו, מַעֲמִיקִין לוֹ גֵיהִנֹּם. וַאֲפִילוּ נֶחְתַּם עָלָיו גְּזַר־דִּין שֶׁל שִׁבְעִים שָׁנָה לְטוֹבָה, נֶהְפָּךְ עָלָיו לְרָעָה.

בָּנַי, אֶהֱבוּ מַעֲלַת הַבֹּשֶׁת וְתַחֲזִיקוּ בָהּ. [3]שֶׁכָּל הַמִּתְבַּיֵּשׁ, לֹא בִמְהֵרָה הוּא חוֹטֵא, וְנִצּוֹל מִן הַחֲטָאִים וְהָעֲוֹנוֹת, וְזוֹכֶה לְגַן־עֵדֶן. וְשָׁנוּ חֲכָמֵינוּ בְּמַסֶּכֶת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, [4]אַל תֹּאמַר, אַחֲנִיף לָזֶה שֶׁיַּאֲכִילֵנִי, אַחֲנִיף לָזֶה שֶׁיַּשְׁקֵנִי, אַחֲנִיף לָזֶה שֶׁיְּכַסֵּנִי, אַחֲנִיף לָזֶה שֶׁיַּלְבִּישֵׁנִי. מוּטָב שֶׁתִּתְבַּיֵּשׁ מֵעַצְמְךָ, וְאַל תִּתְבַּיֵּשׁ מֵאֲחֵרִים. אַל יְבַיְּשׁוּךָ שִׂפְתוֹתֶיךָ, וְאַל יְבַזְּךָ פִּיךָ, וְאַל יְקַלֶּלְךָ לְשׁוֹנְךָ, וְאַל יַכְלִימוּךָ שִׁנֶּיךָ, וְאַל תִּשְׁתַּחֲוֶה לִדְבָרֶיךָ.

וְשִׂנְאוּ אֶת הָעַזּוּת. שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא עַז־פָּנִים, יוֹרֵשׁ גֵּיהִנֹּם, וְהוּא הַנִּקְרָא רָשָׁע. [5]וְלֹא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶן בֹּשֶׁת פָּנִים זֶה מִזֶּה.

בָּנַי, בַּחֲרוּ בְּמִדַּת הָאֱמוּנָה, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִמִּדּוֹת הַבּוֹרֵא. וְכָל הַזּוֹכֶה בָּהּ, זוֹכֶה וְיוֹשֵׁב בִּמְחִיצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁהַנֶּאֱמָנוּת מְצוּיָה שָׁם, הַבְּרָכָה וְהַגְּדֻלָּה מְצוּיָה. וְשִׂנְאוּ הַגָּזֵל וְהַגְּנֵבָה, שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שׂוֹנֵא אוֹתָם. [6]וְכָל הַגּוֹנֵב אוֹ גוֹזֵל דָּבָר מֵחֲבֵרוֹ, מַעֲלִין עָלָיו

1 משלי טז יח 2 שבת לג א 3 נדרים כ א 4 דרך ארץ זוטא ב 5 שבת קיט ב
6 עיין בבא קמא קיט א

כְּאִלּוּ הֲרָגוֹ. וְכָל מַה שֶׁאָדָם גּוֹזֵל וְחוֹמֵס בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֵינוֹ יוֹצֵא מֵעוֹלָמוֹ עַד שֶׁאֲחֵרִים בּוֹזְזִין אוֹתוֹ.

בָּנַי, אֶהֱבוּ אֶת הַתְּמִימוּת, שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא חָפֵץ בַּתְּמִימִים. וְכָל מִי שֶׁהוֹלֵךְ בִּתְמִימוּת עִם הָאֵל וְהַבְּרִיּוֹת, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ־הוּא מְשַׁמְּרוֹ מִן הַחֲטָאִים וְהָעֲוֹנוֹת, וּמַצִּיל אֶת נַפְשׁוֹ מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. וְשִׂנְאוּ אֶת הָרַמָּאוּת. שֶׁכָּל מִי שֶׁהוֹלֵךְ בְּרַמָּאוּת עִם חֲבֵרוֹ, בְּיָדוּעַ שֶׁחוֹרֵשׁ עָלָיו רָעָה, וְסוֹפוֹ לְשַׁקֵּר וּלְכַחֵשׁ לוֹ. וְכָל הַמְכַחֵשׁ וּמְשַׁקֵּר לַחֲבֵרוֹ, כְּאִלּוּ מַכְחִישׁ אֶת הַמָּקוֹם שֶׁהוּא אֱמֶת.

בָּנַי, אֶהֱבוּ מִדַּת הָרַחֲמָנוּת, שֶׁהִיא מִמִּדּוֹת הַבּוֹרֵא. וְלֹא הָיָה הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם אִלְמָלֵא שֶׁשִּׁתֵּף בּוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִדַּת הָרַחֲמִים. [1]וְכָל הַמְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת, מֵבִיא טוֹבָה לָעוֹלָם וּמְרַחֲמִין עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם. וְשִׂנְאוּ מִדַּת הָאַכְזָרִיּוּת. שֶׁכָּל הַמִּתְאַכְזֵר עַל הַבְּרִיּוֹת, מֵבִיא חֲרוֹן־אַף עָלָיו וְעַל כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נִפְרָע מִמֶּנּוּ בְּאַכְזָרִיּוּת.

בָּנַי, אֶהֱבוּ מִדַּת הָרָצוֹן. שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא רָצוּי וּמְקֻבָּל מִן הַבְּרִיּוֹת לְמַטָּה בַּעֲבוּר שֶׁיּוֹדֵעַ לִרְצוֹתָם בִּדְבָרָיו וּלְדַבֵּר לָהֶם בְּלָשׁוֹן רַכָּה, בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא רָצוּי וּמְקֻבָּל לְמַעְלָה, [2]שֶׁכֹּל שֶׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ, רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ־הוּא מַעֲלֶה אוֹתוֹ לְמַעְלָה וּשְׂרָרָה. וְשִׂנְאוּ מִדַּת הַכַּעַס, מִפְּנֵי שֶׁהַכַּעַס מְסַלֵּק אֶת הַדַּעַת. וְהַמִּדָּה הַזֹּאת, אוֹת לַשּׁוֹטִים וְלַסְּכָלִים. וְכָל הַכּוֹעֵס, עֵינָיו כֵּהוֹת, וְיֵצֶר־הָרָע מִתְגָּרֶה עָלָיו וְגוֹרֵם לוֹ לַחֲטוֹא.

בָּנַי, בַּחֲרוּ בְּמִדַּת שֵׁם־טוֹב בַּעֲבוֹדַת הַמָּקוֹם, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ־הוּא בְּעַצְמוֹ חָזַר לִקְנוֹת שֵׁם־טוֹב בְּעוֹלָמוֹ. וְשֵׁם־טוֹב, גָּדוֹל מִכָּל הַיְחָסִים וְיָקָר מִכָּל כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁבָּעוֹלָם.

וְשִׂנְאוּ אֶת מִדַּת שֵׁם־רָע הַמַּגִּיעֲכֶם בְּהַבְלֵי הָעוֹלָם, כִּי הִיא חֶרְפָּה וּגְנוּת וּמוֹצִיאָהּ אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם. וְכָל זְמַן

---

1 שבת קנא ב   2 אבות ג י

שֶׁאָדָם מִתְכַּוֵּן לְהַגְדִּיל שְׁמוֹ בְּהַבְלֵי הָעוֹלָם, שְׁמוֹ מִתְמַעֵט וְהוֹלֵךְ. שֶׁכָּל הָרוֹדֵף אַחַר הַשְּׂרָרָה, שְׂרָרָה בּוֹרַחַת מִמֶּנּוּ.

בָּנַי, בַּחֲרוּ בְּמִדַּת יֵצֶר־טוֹב, מִפְּנֵי שֶׁנִּבְרָא מִן הָעֶלְיוֹנִים מִמְּקוֹם טָהֳרָה וּקְדֻשָּׁה, וְהוֹלֵךְ אַחַר טֶבַע הַנְּשָׁמָה. וְאַשְׁרֵי מִי שֶׁמַּגְבִּיר עָלָיו יֵצֶר־טוֹב וּמַחֲזִיר נִשְׁמָתוֹ טְהוֹרָה לְבַעֲלֶיהָ כְּדֶרֶךְ שֶׁנְּתָנָהּ בַּגּוּף. וְגַעֲרוּ בְּיֵצֶר־הָרָע וְזִבְחוּ אוֹתוֹ לִפְנֵי הַבּוֹרֵא, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַכְשִׁיל אֶתְכֶם וְלֹא יַחֲטִיאֲכֶם וְיַטְרִידְכֶם מֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בָּרָא אֶתְכֶם צַדִּיקִים וִישָׁרִים, לְפִיכָךְ אַל תִּשְׁתַּעְבְּדוּ לְיֵצֶר־הָרָע שֶׁבִּלְבַבְכֶם וְאַל תִּשְׁמְעוּ אֵלָיו.

בָּנַי, בַּחֲרוּ בַּתְּשׁוּבָה, שֶׁהִיא מַגַּעַת עַד כִּסֵּא־הַכָּבוֹד, וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְקַבֵּל שָׁבִים וּמְקָרְבָן אֶצְלוֹ וּמוֹשִׁיבָם לְפָנָיו. וְהִשְׁתַּדְּלוּ לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לִפְנֵי הַבּוֹרֵא קֹדֶם בִּיאַת הַפֻּרְעָנִיּוֹת וְהַפְּגָעִים הָרָעִים, כִּי [1]תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים כִּתְרִיס לִפְנֵי הַפֻּרְעָנוּת. וְהַמָּקוֹם יְקַבֵּל תְּשׁוּבַתְכֶם, וְיִסְלַח וְיִמְחוֹל אֶת כָּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם.

בָּנַי, בַּחֲרוּ בְּמַעֲלַת הַחָכְמָה, שֶׁהִיא מַתָּנָה נְתוּנָה לָאָדָם מֵאֵת הַמָּקוֹם וּמְבִיאָה אֶת הָאָדָם לִידֵי יִרְאַת־שָׁמַיִם וּלְעֹשֶׁר וְכָבוֹד וְחַיִּים בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְלִירַשׁ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וּמְגִינָּה עַל הָאָדָם מִן הַחֲטָאִים וְהָעֲוֹנוֹת, וּמַצִּילָתוֹ מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. וְשִׂנְאוּ אֶת הַשְּׁטוּת וְהַסִּכְלוּת, מִפְּנֵי שֶׁהַכְּסִיל מְגַנֶּה אֶת עַצְמוֹ וּמְגַנֶּה אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְאֶת כָּל מִשְׁפַּחְתּוֹ, וּמְאַבֵּד מָמוֹנוֹ וְחַיָּיו מִן הָעוֹלָם הַזֶּה, וּמַכְרִית נַפְשׁוֹ מִן הָעוֹלָם הַבָּא.

בָּנַי, בַּחֲרוּ בְּמַעֲלַת הָעֹשֶׁר, וְהִשְׁתַּדְּלוּ לִקְנוֹת עֹשֶׁר וּנְכָסִים בֶּאֱמוּנָה וּבְיֹשֶׁר, וְתִזְכּוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא נִבְרֵאת מִדַּת הָעֹנִי אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיִּזְכּוּ הָעֲשִׁירִים בָּהֶן וְיִנָּצְלוּ מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. וְהָעֹשֶׁר הַזֶּה, הִיא מַתָּנָה נְתוּנָה לָאָדָם מֵאֵת הַמָּקוֹם. וְאַל יֹאמַר הָאָדָם הֶעָשִׁיר, [2]כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי

1 אבות ד יא 2 דברים ח יז

אֶת־הַחַיִל הַזֶּה, כִּי הַמָּמוֹן הַזֶּה כְּנָפַיִם יֶשׁ לוֹ, וּבַשָּׁמַיִם הוּא פּוֹרֵחַ. וְהַיּוֹם הָאָדָם עָשִׁיר, וּלְמָחָר חָלַף הָלַךְ לוֹ.

בָּנַי, בַּחֲרוּ בְּמִדַּת הַזְּרִיזוּת, שֶׁלֹּא נִבְרָא הָאָדָם אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה זָרִיז וּמָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ. וְהָאָדָם הַזָּרִיז, מְמַנִּין אוֹתוֹ עַל עֲבוֹדַת הַמְּלָכִים וְהַשִּׁלְטוֹנִים. וְכָל מִי שֶׁמִּתְכַּבֵּד בִּמְלַאכְתּוֹ, מְלַאכְתּוֹ מְכַבַּדְתּוֹ, וּנְכָסָיו מַצְלִיחִין. וְשִׂנְאוּ אֶת הָעַצְלוּת, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִדַּת הַפְּתָאִים וַחַסְרֵי־לֵב. וְסִימָן לְעַצְלוּת, עֲנִיּוּת.

בָּנַי, בַּחֲרוּ בְּמִדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִמִּדּוֹת הַחֲסִידִים הַמִּסְתַּפְּקִים בֵּין בְּרַב בֵּין בִּמְעָט. וְכָל הַנֶּהֱנֶה מִיגִיעוֹ וּמִסְתַּפֵּק בּוֹ, קוֹנֶה לוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וּמוֹצֵא קוֹרַת־רוּחַ וּמְנוּחָה בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְאֵינוֹ בָא לִידֵי חָלְיֵי־מֵעַיִם וּכְאֵב־לֵב. וְאֵיזֶהוּ מִסְתַּפֵּק? זֶה הַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ שֶׁחֲנָנוֹ הַמָּקוֹם. וְשִׂנְאוּ מִדַּת זוֹלֵל־וְסוֹבֵא, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִדַּת הָרְשָׁעִים, וְסוֹפוֹ לָבוֹא לִידֵי עֲנִיּוּת, וּמֵבִיא לְעַצְמוֹ חֳלָאִים גְּדוֹלִים וּכְבֵדִים, וְסוֹפוֹ יוֹרֵשׁ גֵּיהִנֹּם.

בָּנַי, בַּחֲרוּ בְּמִדַּת הַנְּדִיבוּת, שֶׁלֹּא נִבְנָה הָעוֹלָם עַד שֶׁלֹּא שִׁתֵּף בּוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִדַּת הַנְּדִיבוּת. וְהַנְּדִיבוּת מוֹרָה עַל הַיַּחַס וְהַחֲסִידוּת. וְשִׂנְאוּ מִדַּת הַכִּילוּת. שֶׁכָּל מִי שֶׁעֵינוֹ צָרָה, מוֹצִיאָתוֹ מִן הָעוֹלָם, מִפְּנֵי שֶׁמֵּסִיר בִּטְחוֹנוֹ מִן הַמָּקוֹם וְתוֹלֶה בִטְחוֹנוֹ עַל מָמוֹנוֹ, וְהִיא מִן הַמִּדּוֹת הַגְּרוּעוֹת שֶׁיִּמָּצְאוּ בִּבְנֵי־אָדָם. דָּבָר קָשֶׁה הוּא עַיִן־הָרָע, שֶׁהוּא שָׁקוּל כְּנֶגֶד כָּל הֶחֳלָאִים כֻּלָּן. וְכָל מָקוֹם שֶׁעַיִן־הָרָע שׁוֹלֶטֶת בּוֹ, אוֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ. וְכָל הַמֵּשִׂים עַיִן־הָרָע עַל חֲבֵרוֹ, כְּאִלּוּ הֲרָגוֹ.

בָּנַי, אֶהֱבוּ אֶת הַשָּׁלוֹם. שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁהַשָּׁלוֹם מָצוּי, שָׁם יִרְאַת־שָׁמַיִם מְצוּיָה. גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם, שֶׁאֲפִילוּ הָעֶלְיוֹנִים צְרִיכִין שָׁלוֹם. כָּל־שֶׁכֵּן הַתַּחְתּוֹנִים. וַאֲפִילוּ הַמֵּתִים צְרִיכִין שָׁלוֹם, כָּל־שֶׁכֵּן הַחַיִּים. בַּקְּשׁוּ אַחַר הַשָּׁלוֹם, וְרִדְפוּ אַחַר הַשָּׁלוֹם. שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אוֹהֵב אֶת הַשָּׁלוֹם. וּמִתְּחִלַּת בְּרִיָּתוֹ שֶׁל

עוֹלָם, נִתְעַסֵּק לִבְרֹאת דָּבָר שֶׁל שָׁלוֹם וְהוּא הָאוֹר. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁכָּל הַבְּרָכוֹת־טוֹבוֹת וְנֶחָמוֹת־טוֹבוֹת שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְבִיאָן עַל יִשְׂרָאֵל, חוֹתְמֵיהֶן שָׁלוֹם.

וְתִבְרְחוּ מִן הַמַּחֲלֹקֶת, מִפְּנֵי שֶׁהוּא דָבָר שָׂנְאוּי מְאֹד בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם, שֶׁמָּצִינוּ שֶׁוִּתֵּר עַל עֲבוֹדָה־זָרָה וְלֹא וִתֵּר עַל הַמַּחֲלֹקֶת. וַאֲפִילוּ כְּדֵי לַעֲשׂוֹת סְיָג וְגָדֵר לַמִּצְוֹת, הִתְרַחֲקוּ מִן הַמַּחֲלֹקֶת, כִּי הַמַּחֲלֹקֶת מְבִיאָה אֶת הָאָדָם לִידֵי מַלְקוּת וְלִידֵי סַכָּנַת נְפָשׁוֹת. וְשִׂנְאוּ מִדַּת הָרְכִילוּת וְלָשׁוֹן־הָרָע, שֶׁכֵּן טוֹרְדִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וּמִן הָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁכָּל הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן־הָרָע, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא דוֹחֲפוֹ לְגֵיהִנֹּם וְתָלוּי בִּלְשׁוֹנוֹ בְּגֵיהִנֹּם, מִפְּנֵי שֶׁמֵּבִיא שָׁלֹשׁ פֻּרְעָנִיּוֹת גְּדוֹלוֹת לָעוֹלָם, וְאֵלּוּ הֵן, מַחֲלֹקֶת, וַעֲבוֹדָה־זָרָה, וְגָלוּת. וְכָל מִי שֶׁמַּאֲמִין אֶל הָרוֹכְלִים, לֹא יִשָּׁאֵר לוֹ אוֹהֵב וַאֲפִילוּ יִהְיֶה לוֹ חָבִיב וְקָרוֹב.

בָּנַי, אַל תִּתְפָּאֲרוּ בְּנַפְשְׁכֶם וְאַל תִּתְנַשְּׂאוּ בְּעַצְמְכֶם עַל הַבְּרִיּוֹת בִּשְׁבִיל מַעֲלוֹתֵיכֶם וּבִשְׁבִיל תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים שֶׁקִּדַּמְתֶּם, אֶלָּא תַּשְׁפִּילוּ עַצְמְכֶם וְתַכְנִיעוּ רוּחֲכֶם לִפְנֵי כָּל אָדָם, וְתִהְיוּ כָּאַסְקֻפָּה הַתַּחְתּוֹנָה שֶׁהַכֹּל דָּשִׁין בָּהּ, וּכְיָתֵד נְמוּכָה שֶׁהַכֹּל תּוֹלִין עָלֶיהָ.

בָּנַי, אִם חַס־וְשָׁלוֹם לְקִיתֶם בַּגּוּף אוֹ בַּמָּמוֹן, אַל תִּתְרַגְּזוּ וְאַל תִּתְקַצְּפוּ נֶגֶד הַבּוֹרֵא, אֶלָּא הַצְדִּיקוּ עֲלֵיכֶם אֶת הַדִּין וְקַבְּלוּ כָּל דָּבָר מֵאַהֲבָה. וְזִכְרוּ אֶת אִיּוֹב שֶׁלָּקָה בְגוּפוֹ וּבְבָנָיו וּבִבְנוֹתָיו וּבְמָמוֹנוֹ, וְלֹא חָטָא בִּשְׂפָתָיו[1] וְלֹא נָתַן תִּפְלָה לֵאלֹהִים.

בָּנַי, אַל תָּתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם, מִפְּנֵי שֶׁהֵם שְׁנַיִם סַרְסוּרִים רָעִים לַגּוּף, שֶׁהָעַיִן רוֹאָה, וְהַלֵּב חוֹמֵד, וְהַגּוּף עוֹשֶׂה הָעֲבֵרָה. וְאֵין לְךָ אֵבֶר בְּאֵיבְרֵי הָאָדָם שֶׁיִּגְרְמוּ לוֹ מִכְשׁוֹל כְּמוֹ הָעֵינַיִם. וְזִכְרוּ אֶת שִׁמְשׁוֹן שֶׁהָלַךְ אַחַר מַרְאֵה עֵינָיו, מֶה עָלְתָה לוֹ!

---

1 איוב א כב

בָּנַי, אַל תֵּשְׁבוּ עִם הַמִּינִין, וְאַל תִּתְוַכְּחוּ עִמָּהֶן בְּדִבְרֵי הַתּוֹרָה, פֶּן תִּמָּשְׁכוּ אַחֲרֵיהֶם וְיָבִיאוּ אֶתְכֶם אֶל הַבּוּז וְהַקָּלוֹן בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְסוֹפְכֶם יוֹרְשִׁין גֵּיהִנֹּם.

בָּנַי, אִם יְדַבְּרוּ אֲחֵרִים עֲלֵיכֶם דָּבָר רָע גָּדוֹל, אַל תַּגְדִּילוּ אוֹתוֹ יוֹתֵר מִדַּי, וְאַל יְהִי בְעֵינֵיכֶם גָּדוֹל, אֲבָל יְהִי בְעֵינֵיכֶם כְּקָטָן כְּדֵי שֶׁתַּנִּיחוּ מָקוֹם לְשָׁלוֹם. וְכֵן אִם אֲמַרְתֶּם עַל אֲחֵרִים דָּבָר רָע קָטָן, אַל תֹּאמְרוּ מָה אָמַרְנוּ, הֲלֹא דָּבָר [קָטָן] הוּא, וּמַה בְּכָךְ! אֲבָל יְהִי בְעֵינֵיכֶם כְּגָדוֹל עַד שֶׁתֵּלְכוּ וּתְפַיְּסוּ אוֹתָם, וְתַרְבּוּ עֲלֵיהֶם רֵעִים עַד שֶׁתְּפַיְּסוּ אוֹתָם פִּיּוּס גָּמוּר וְרִצּוּי שָׁלֵם.

בָּנַי, יְהִי פִּרְקְכֶם נָאֶה וּשְׁמוּעַתְכֶם טוֹבָה. וְהִשְׁתַּדְּלוּ לְהוֹסִיף עַל הַשְּׁמוּעָה הַטּוֹבָה, כְּדֵי שֶׁיִּבְחֲרוּ הַבְּרִיּוֹת בְּחֶבְרַתְכֶם וְיִדְבְּקוּ בָכֶם וְיִתְקָרְבוּ אֶצְלְכֶם. כִּי כָּל מִי שֶׁפִּרְקוֹ רָע וּשְׁמוּעָתוֹ מְגֻנָּה, לֹא יִמְצָא חֲבֵרִים, וְיִתְרַחֲקוּ הַבְּרִיּוֹת מִמֶּנּוּ וְיָסוּרוּ מֵעָלָיו.

בָּנַי, אֶהֱבוּ אֶת הַתּוֹרָה וּתְכַבְּדוּ אוֹתָהּ וְאֶת לוֹמְדֶיהָ. [1]שֶׁכָּל הַמְכַבֵּד אֶת הַתּוֹרָה, גּוּפוֹ מְכֻבָּד עַל הַבְּרִיּוֹת. וְכָל הַמְחַלֵּל אֶת הַתּוֹרָה וְאֵינוֹ מְכַבְּדָהּ כָּרָאוּי, גּוּפוֹ מְחֻלָּל וּמְבֻזֶּה עַל הַבְּרִיּוֹת.

בָּנַי, אִם תִּרְאוּ חַבְרֵיכֶם תְּאֵבִים וַחֲפֵצִים בְּדָבָר שֶׁבְּיֶדְכֶם וּבִרְשׁוּתְכֶם לְמַלֹּאת חֶפְצָם וּרְצוֹנָם, הִשְׁתַּדְּלוּ לַעֲשׂוֹת חֶפְצָם, וּבַטְּלוּ רְצוֹנְכֶם מִפְּנֵי רְצוֹן חַבְרֵיכֶם, שֶׁכֵּן עָשְׂתָה רָחֵל לְלֵאָה. וְתַעֲבִירוּ רְצוֹנְכֶם וּרְצוֹן חַבְרֵיכֶם מִפְּנֵי רְצוֹן אֲבִיכֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה יַעֲקֹב אָבִינוּ, שֶׁלֹּא נָשַׁק לְיוֹסֵף כְּשֶׁהָיָה קוֹרֵא קְרִיַּת־שְׁמַע[2].

בָּנַי, אַל תַּלְשִׁינוּ חַבְרֵיכֶם בְּדָבָר שֶׁיָּבוֹא לָהֶם שׁוּם הֶזֵּק בְּסִבַּתְכֶם לֹא בַגּוּף וְלֹא בַמָּמוֹן, מִפְּנֵי שֶׁהַלָּשׁוֹן נִכְנָס תְּחִלָּה לַדִּין. וְכָל הַמַּלְשִׁין אֶת חֲבֵרוֹ, אֵין לוֹ רְפוּאָה. וְאִם שְׁמַרְתֶּם פִּיכֶם מִלָּשׁוֹן הָרָע, תִּהְיוּ כָּל יְמֵיכֶם בְּשָׁלוֹם.

בָּנַי, הִתְרַחֲקוּ מִן הַכִּעוּר וּמִן הַדּוֹמֶה לְכִעוּר, שֶׁמָּא יַחְשְׁדוּ

---

1 אבות ד ו   2 רש"י בראשית מו כט

אֶתְכֶם בִּדְבַר־עֲבֵרָה וַאֲפִילוּ בְּמַה שֶׁאֵין בָּכֶם. שֶׁכָּל הַמֵּבִיא עַצְמוֹ לִידֵי חֲשָׁד, אַל יַאֲשִׁים אֶת חוֹשְׁדָיו, אֶלָּא יַאֲשִׁים הוּא אֶת עַצְמוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא בְּעַצְמוֹ גּוֹרֵם עָלָיו שֵׁם רָע וַחֲשָׁד.

בָּנַי, הִתְרַחֲקוּ שֶׁלֹּא יִתְרַעֲמוּ עֲלֵיכֶם בְּנֵי־אָדָם, שֶׁמָּא תִּצְטָרְכוּ לְהִתְרַעֵם עַל אֲחֵרִים וְתוֹסִיפוּ לַחֲטוֹא.

בָּנַי, אִם תִּרְצוּ לִלְמוֹד תּוֹרָה אוֹ דְבַר־חָכְמָה אוֹ דָּבָר מִדֶּרֶךְ־אֶרֶץ, אַל תֹּאמְרוּ עַל מַה שֶּׁלֹּא שְׁמַעְתֶּם, שֶׁמָּעְנוּ. וְאִם יִשְׁאֲלוּ אֶתְכֶם דָּבָר וְאֵין אַתֶּם בְּקִיאִין בּוֹ, אַל תִּתְבַּיְּשׁוּ לוֹמַר אֵין אָנוּ יוֹדְעִין אוֹתוֹ. אֲבָל תֹּאמְרוּ, לַמְּדוּהוּ לָנוּ.

בָּנַי, אִם תַּבְטִיחוּ אֶת חַבְרֵיכֶם בְּשׁוּם דָּבָר, הִשְׁתַּדְּלוּ לַהֲבִיאוֹ לִידֵי גְמָר, כְּדֵי שֶׁתִּהְיוּ מַבְטִיחִים וְעוֹשִׂים, מְדַבְּרִים וּמְקַיְּמִים. שֶׁכָּל מִי שֶׁמַּבְטִיחַ וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר, [1]לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם דַּבֶּר־שֶׁקֶר וְגוֹ׳.

בָּנַי, אֶהֱבוּ אֶת הַתּוֹכָחוֹת וּקְנוּ אֶת הַמּוּסָר, כִּי יָבִיאוּ אֶתְכֶם לְהַצְלָחַת הָעוֹלָם הַזֶּה, וְיַנְחִילוּ אֶתְכֶם חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

בָּנַי, אֶהֱבוּ אֶת כָּל אָדָם, אִישׁ כְּפִי מַעֲלָתוֹ. וּתְהִיֶה לְשׁוֹנְכֶם רַכָּה עִם כָּל אָדָם. כִּי בְּלָשׁוֹן רַכָּה, יִכָּנְעוּ הַקָּשִׁים וְיִשְׁחוּ הַגֵּאִים, וְהָאוֹיְבִים יֵהָפְכוּ לְאֹהֲבִים.

בָּנַי, הֱווּ יְרֵאִים וַחֲרֵדִים וְנִרְתָּעִים מֵחֵטְא הַקַּל, פֶּן יְבִיאֲכֶם חֵטְא הַקַּל לִידֵי חֵטְא חָמוּר, [2]שֶׁעֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה. וֶהֱווּ רָצִים לְמִצְוָה קַלָּה, שֶׁהִיא תְּבִיאֲכֶם לַעֲשׂוֹת מִצְוָה חֲמוּרָה, [2]שֶׁמִּצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה.

בָּנַי, [3]יְהִי כְבוֹד חַבְרֵיכֶם חָבִיב עֲלֵיכֶם כְּשֶׁלָּכֶם, וְאַל תִּתְכַּבְּדוּ בִּקְלוֹנָם. [4]שֶׁכָּל הַמִּתְכַּבֵּד בִּקְלוֹן חֲבֵרוֹ, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

בָּנַי, אִם חֲפֵצִים אַתֶּם שֶׁתִּדְבַּק בָּכֶם אַהֲבַת הַבְּרִיּוֹת, הֱווּ נוֹשְׂאִין וְנוֹתְנִין עִמָּהֶן בֶּאֱמוּנָה וּבְיֹשֶׁר וּבְצֶדֶק. וֶהֱווּ נוֹשְׂאִין וְנוֹתְנִין בְּטוֹבָתָן, וְאַל תְּסַפְּרוּ בִּגְנוּתָן. וְיִהְיוּ דִבְרֵיכֶם עִמָּהֶן

---

1 ירמיה ט ד	2 אבות ד ב	3 שם ב י	4 ירושלמי חגיגה ב א, דף ח א

נוֹחִין נַעֲרָבִים, כְּדֵי שֶׁתִּהְיוּ אֲהוּבִים לְמַעְלָה וְנֶחְמָדִים לְמַטָּה.

בָּנַי, אִם תִּרְצוּ לְהִתְרַחֵק מִן הַחֵטְא, תַּחְשְׁבוּ בְּסוֹפוֹ. כִּי כְּפִי עֲרֵבוּת הַחֵטְא וּמְתִיקוּתוֹ בִּשְׁעַת עֲשִׂיָּתוֹ, כֵּן יִהְיֶה מְרִירוּתוֹ בְּסוֹפוֹ.

בָּנַי, תַּעֲשׂוּ הַמִּצְוֹת עַל דֶּרֶךְ הָאַהֲבָה. וְאִם עֲשִׂיתֶם מִצְוֹת הַרְבֵּה, יִהְיוּ בְּעֵינֵיכֶם מְעַטִּים לְפִי חִיּוּבְכֶם בָּהֶם.

בָּנַי, אִם עֲשִׂיתֶם טוֹבָה וּגְמִילוּת־חֲסָדִים וּצְדָקָה, אַל תֹּאמְרוּ, מִשֶּׁלָּנוּ הֵיטַבְנוּ, אֶלָּא מִמַּה שֶׁהֵיטִיבוּ לָכֶם מִן הַשָּׁמַיִם. לְפִיכָךְ, צְרִיכִין אַתֶּם לִתֵּן שֶׁבַח וְהוֹדָאָה לַבּוֹרֵא שֶׁסִּפֵּק לָכֶם טוֹבָה וְהֵיטִיב לָכֶם. וְאִם הֵיטִיבוּ לָכֶם מִן הַשָּׁמַיִם דָּבָר מְעַט, יְהִי בְּעֵינֵיכֶם הַרְבֵּה. וְאַל תֹּאמְרוּ, בִּשְׁבִיל מַעֲשֵׂי־יָדֵינוּ שֶׁהֵן הֲגוּנִים הֵיטִיבוּ לָנוּ, אֶלָּא בִּשְׁבִיל מַעֲשֵׂינוּ שֶׁאֵינָן הֲגוּנִין וּדְרָכֵינוּ שֶׁאֵינָן מְתֻקָּנִין הֵיטִיבוּ לָנוּ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל־פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ וְגוֹ'.

בָּנַי, אִם הֲרֵעֹתֶם וְהִרְשַׁעְתֶּם מְעַט, יְהִי בְּעֵינֵיכֶם הַרְבֵּה. וְאִמְרוּ, אוֹי לָנוּ שֶׁחָטָאנוּ, אוֹי לָנוּ שֶׁבָּא דְבַר־עֲבֵרָה וּמִכְשׁוֹל לְיָדֵינוּ. אִם הֵרְעוּ לָכֶם מִן הַשָּׁמַיִם הַרְבֵּה, יְהִי בְּעֵינֵיכֶם דָּבָר מְעַט. וְאִמְרוּ, בִּמְעַט נִגְבֵּינוּ מֵחוֹבוֹתֵינוּ, וַהֲלֹא הַרְבֵּה רָעָה יוֹתֵר מִזּוֹ הָיְתָה רְאוּיָה לָבוֹא עָלֵינוּ לְפִי רֹב עֲוֹנוֹתֵינוּ!

בָּנַי, תַּחְשְׁבוּ עַל דִּבְרֵיכֶם קֹדֶם שֶׁיֵּצְאוּ מִפִּיכֶם. כִּי כְּשֶׁיֵּצְאוּ מִפִּיכֶם, לֹא תוּכְלוּ לַהֲשִׁיבָם, כַּאֲשֶׁר לֹא יוּכַל הַמּוֹרֶה בַקֶּשֶׁת אַחֲרֵי שֶׁיָּרָה הַחֵץ לַהֲשִׁיבוֹ אֵלָיו.

בָּנַי, תַּחְשְׁבוּ עַל כָּל מַעֲשֵׂיכֶם וּתְתַקְּנוּ כָּל עִנְיְנֵיכֶם לַעֲשׂוֹתָם בְּמוּסָר וּבְדֶרֶךְ־אֶרֶץ. וְצַדְּקוּ עֲלֵיכֶם לְעוֹלָם אֶת הַדִּין, וְתוֹצִיאוּ עַצְמְכֶם מִן הַתַּרְעוֹמוֹת.

בָּנַי, לְעוֹלָם הֱווּ דָנִין אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף־זְכוּת, וְאַל תַּכְרִיעוּ אוֹתוֹ לְכַף־חוֹבָה. שֶׁכָּל הַמַּכְרִיעַ אֶת חֲבֵרוֹ לְכַף־חוֹבָה, מַפְרִיד הַחֶבְרָה, וְסוֹגֵר דַּלְתֵי הַשָּׁלוֹם, וּפוֹתֵחַ דַּלְתֵי הַתַּחֲרוּת

1 דברים ז י

וְהָאֵיבָה. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁמִּן הַשָּׁמַיִם יָדִינוּ אוֹתוֹ לְכַף־חוֹבָה. וְכָל הַמַּכְרִיעַ אֶת חֲבֵרוֹ לְכַף־זְכוּת, יָדִינוּ אוֹתוֹ מִן הַשָּׁמַיִם לִזְכוּת.

בָּנַי, הֱווּ שָׂשִׂים וּשְׂמֵחִים בְּמַה שֶּׁחֲנַנְכֶם הַבּוֹרֵא מִן הַטּוֹבָה וְהַמָּמוֹן וַאֲפִילּוּ הוּא דָּבָר מֻעָט. שֶׁכָּל מִי שֶׁשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ, נִקְרָא עָשִׁיר וַאֲפִילּוּ הוּא עָנִי. וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ שָׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ, נִקְרָא רָשׁ וַאֲפִילּוּ הוּא עָשִׁיר גָּדוֹל.

בָּנַי, אִם בָּאת מִצְוָה לְיֶדְכֶם, אַל תִּתְרַפּוּ לַעֲשׂוֹתָהּ. שֶׁאִם תִּתְרַפּוּ בְּמִצְוָה אַחַת, סוֹפְכֶם לְהִתְרַפּוֹת בְּאַחֶרֶת. וְאִם עֲבַרְתֶּם עַל דִּבְרֵי תוֹרָה בִּרְצוֹנְכֶם, מַעֲבִירִין אֶתְכֶם בִּרְצוֹנְכֶם וְשֶׁלֹּא בִרְצוֹנְכֶם.

בָּנַי, אַל תַּחְמְדוּ מָמוֹן חַבְרֵיכֶם, וְאַל תִּתְּנוּ עֵינֵיכֶם בְּמָמוֹן שֶׁאֵינוֹ שֶׁלָּכֶם, וְאַל תִּקָּחוּהוּ לְעַצְמְכֶם. כִּי, אִם נְטַלְתֶּם אֶת שֶׁאֵינוֹ שֶׁלָּכֶם, סוֹף שֶׁיִּטְּלוּ אֶת שֶׁלָּכֶם מִכֶּם.

בָּנַי, אַל תִּהְיוּ רְגִילִין בִּנְדָרִים. שֶׁכָּל הָרָגִיל בִּנְדָרִים, סוֹפוֹ לִמְעוֹל בִּשְׁבוּעוֹת. וּתְחִלַּת נְדָרִים, פֶּתַח לְאִוֶּלֶת.

בָּנַי, אַל יְהִי עִסְקְכֶם עִם הַנָּשִׁים, וְאַל תִּנְהֲגוּ עִמָּהֶן קַלּוּת רֹאשׁ. שֶׁכָּל מִי שֶׁעִסְקוֹ עִם הַנָּשִׁים, סוֹרוֹ רָע, וְהוּא תְּחִלַּת פֶּתַח לְנִאוּף, וְסוֹפוֹ יוֹרֵשׁ גֵּיהִנֹּם.

בָּנַי, אַל תְּעָרְבוּ אֶת חַבְרֵיכֶם בְּמָמוֹן אֶלָּא עַל מְנָת לִפְרוֹעַ מִשֶּׁלָּכֶם. וּדְעוּ שֶׁהָעֲרֵבוּת, מַפְתֵּחַ הָעֲנִיּוּת.

בָּנַי, אִם לְקַחְתֶּם מָמוֹן בְּהַלְוָאָה, תְּסַגְּלוּהוּ עַל הַבִּטּוּחַ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִכְלֶה הַקֶּרֶן, וְיִהְיֶה לָכֶם מַה לִּפְרוֹעַ. שֶׁכָּל מִי שֶׁמַּלְוֶה מְעוֹתָיו, רוֹצֶה לְהִפָּרַע. וְאִם הִלְוִיתֶם מָמוֹן לַאֲחֵרִים, אַל תִּתְבַּיְּשׁוּ מִלְּבַקֵּשׁ מָמוֹנְכֶם, אֶלָּא תַּחַזְרוּ עֲלֵיהֶם, וְתִפְקְדוּ אוֹתָם מִדֵּי יוֹם־יוֹם. כִּי הַבֹּשֶׁת הַהוּא, יוּכַל לַהֲבִיאֲכֶם אֶל הַבּוּז וְאֶל הַקָּלוֹן.

בָּנַי, אַל תִּתְבַּיְּשׁוּ לִלְמוֹד תּוֹרָה וְחָכְמָה מִכָּל אָדָם, וַאֲפִילּוּ מִן הַקְּטַנִּים מִכֶּם, כִּי [1]לֹא הַבַּיְשָׁן לָמֵד. וּדְעוּ כִּי הַבֹּשֶׁת הַהוּא, רַע מִן הַחֲצִיפוּת וְהָעַזּוּת.

---

1 אבות ב ה

בָּנַי, הֱווּ יוֹשְׁבִין עִם הַחֲכָמִים, וְהִתְרַחֲקוּ מִשֶּׁבֶת עִם הַכְּסִילִים, מִפְּנֵי שֶׁאֵין כְּבוֹדוֹ שֶׁל אָדָם וּקְלוֹנוֹ אֶלָּא בִּישִׁיבָתוֹ.

בָּנַי, [1]אַל תִּהְיוּ כְּאַסְקֻפָּה הָעֶלְיוֹנָה שֶׁמְּנַגֶּפֶת אֶת הָרַגְלַיִם, וְלֹא כָּאֶמְצָעִית שֶׁכָּל הַיּוֹשֵׁב עָלֶיהָ זוֹעֵף וְסוֹפָהּ לְהִסָּתֵר, אֶלָּא הֱווּ כְּאַסְקֻפָּה הַתַּחְתוֹנָה שֶׁרֹב בְּנֵי־אָדָם דּוֹרְסִין אוֹתָהּ וְסוֹף כָּל הַבִּנְיָן כֻּלּוֹ נִסְתָּר וְהִיא בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת.

בָּנַי, אִם תִּרְאוּ אָדָם חָכָם יוֹתֵר מִכֶּם, אַל תֹּאמְרוּ מִפְּנֵי־מָה זֶה הָאִישׁ חָכָם יוֹתֵר מִמֶּנּוּ! מִפְּנֵי שֶׁלֹּא שִׁמַּשְׁתֶּם כַּיּוֹצֵא בוֹ וְלֹא נִתְעַסַּקְתֶּם בַּחָכְמָה כָּמוֹהוּ. לְפִיכָךְ, הִשְׁתַּדְּלוּ לִקְנוֹת הַחָכְמָה וְהַמּוּסָר, מִפְּנֵי שֶׁהֵן עֵינֵי הָאָדָם שֶׁמַּרְאִין לוֹ לָאָדָם הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה. וְכֵן אִם רְאִיתֶם אֲנָשִׁים עֲשִׁירִים גְּדוֹלִים יוֹתֵר מִכֶּם, אַל תִּתְקַנְּאוּ בָהֶם, וְאַל תֹּאמְרוּ מִפְּנֵי־מָה הָאֲנָשִׁים הַלָּלוּ עֲשִׁירִים יוֹתֵר מִמֶּנּוּ! מִפְּנֵי שֶׁהָעֹשֶׁר בָּא לוֹ לָאָדָם מֵאֵת הַבּוֹרֵא, אוֹ שֶׁמָּא הָיוּ זְרִיזִין בִּמְלַאכְתָּן וּבְעִנְיָנֵיהֶם יוֹתֵר מִכֶּם, אוֹ אֲפִילוּ אִלּוּ הֱיִיתֶם זְרִיזִין וַחֲרִיפִים לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתְּכֶם וְעִנְיָנֵיכֶם יוֹתֵר מֵהֶם, דְּעוּ בָּנַי, שֶׁאֵין כָּל אָדָם זוֹכֶה לִשְׁנֵי שֻׁלְחָנוֹת, הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא. וְשֶׁמָּא אוֹתָם הָעֲשִׁירִים קִבְּלוּ שְׂכָרָן בָּעוֹלָם הַזֶּה, וּגְמוּלְכֶם צָפוּן לָעוֹלָם הַבָּא. לְפִיכָךְ, אַל תְּהַרְהֲרוּ אַחַר רְצוֹן הַבּוֹרֵא.

וְכֵן אִם רְאִיתֶם אָדָם נָאֶה בַּעַל קוֹמָה יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה יוֹתֵר מִכֶּם, אַל תִּתְקַנְּאוּ בוֹ, כִּי בְּיוֹם הַמִּיתָה אַתֶּם שָׁוִין וַחֲשׁוּבִין כִּנְבֵלָה. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהַנְּבֵלָה יֵהָנוּ הַבְּעָלִים מִן הָעוֹר. וּמִן הָאָדָם, אֵין כָּל בְּרִיָּה נֶהֱנֵית מִמֶּנּוּ כְּלוּם.

בָּנַי, [2]הִסְתַּכְּלוּ בִּשְׁלֹשָׁה דְבָרִים, וּלְעוֹלָם לֹא תָבוֹאוּ לִידֵי הִרְהוּר עֲבֵרָה וְעָוֹן, דְּעוּ מֵאַיִן בָּאתֶם, וּלְאַיִן אַתֶּם הוֹלְכִין, וְלִפְנֵי מִי אַתֶּם עֲתִידִין לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן.

בָּנַי, אַל תַּשְׁמִיעוּ לְאָזְנֵיכֶם דְּבָרִים בְּטֵלִים, מִפְּנֵי שֶׁהֵן

---

1 אבות דרבי נתן כו בסוף 2 אבות ריש פרק ג

[1]נִכְוּות תְּחִלָּה לָאֵבָרִים. וְאִם תִּשְׁמְעוּ דְּבָרִים בְּטֵלִים מֵאֲחֵרִים, תָּכוֹפוּ אַלְיַת הָאֹזֶן לְתוֹכָהּ, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִשְׁמְעוּ אוֹתָם.

בָּנַי, אַל יִמָּצֵא בְּיֶדְכֶם גָּזֵל וּגְנֵבָה וְלֹא דָבָר רָע, שֶׁכָּל אֵיבָרֶיךָ יָעִידוּ עָלֶיךָ.

בָּנַי, אַל תִּתְיָרְאוּ מִבֵּית־דִּין שֶׁל מַטָּה, שֶׁהֲרֵי עֵדֵיכֶם אֹהֲבֵי מָמוֹן הֵם וְתוּכְלוּ לְפַיְּסָם בְּמָמוֹן. וֶהֱווּ מִתְיָרְאִין מִבֵּית דִּין שֶׁל מַעְלָה. שֶׁאִם יֵשׁ לְךָ עֵדִים לְמַעְלָה, לֹא תוּכַל לְפַיְּסָם בְּמָמוֹן. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמַּכְרִיזִין עָלֶיךָ מְרִיבָה בְּכָל שָׁעָה וְשָׁעָה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ[1], אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ־הוּא, אִם עָשִׂיתָ דְבָרַי בְּשִׂמְחָה, פַּמַּלְיָא שֶׁלִּי תֵּצֵא לְשַׁחֲרֶךָ, וְאַף אֲנִי בְעַצְמִי אֵצֵא לִקְרָאתְךָ וְאוֹמַר לְךָ, בֹּאֲךָ לְשָׁלוֹם. עֵינֶיךָ שֶׁלֹּא נָתַתָּ בְּמָמוֹן שֶׁאֵינוֹ שֶׁלְּךָ, הֵם יָאִירוּ לְךָ בְּאִישׁוֹן לַיְלָה וַאֲפֵלָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וְזָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹרֶךָ. אָזְנֶיךָ שֶׁלֹּא שָׁמַעְתָּ בָּהֶם דְּבָרִים בְּטֵלִים, הֵן יַאֲזִינוּ לְךָ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. פִּיךָ שֶׁלֹּא סִפֵּר בְּלָשׁוֹן הָרָע, עָלָיו תַּהַרְגוּ כָּל בַּעֲלֵי־הֲרִיגָה[3]. פִּיךָ שֶׁעָמַל בְּדִבְרֵי־תוֹרָה, עָלֶיךָ יִתְבָּרְכוּ כָּל בַּעֲלֵי־בְרָכָה. יָדֶיךָ שֶׁשְּׁמַרְתָּן מִן הַגָּזֵל, מַה יַּעֲשׂוּ לְךָ כָּל בְּנֵי־עַוְלָה! יָדֶיךָ שֶׁלֹּא קָפַצְתָּ מִן הַצְּדָקָה, מַה יַּעֲשׂוּ לְךָ כָּל בַּעֲלֵי כֶסֶף וְזָהָב! רַגְלֶיךָ שֶׁלֹּא קִדְּמוּךָ לִדְבַר־עֲבֵרָה, מַה יַּעֲשֶׂה לְךָ מַלְאַךְ־הַמָּוֶת! דְּבָרַי אֵלֶּה הִרְצֵיתִי לְךָ. מַה שֶּׁתִּרְצֶה, עֲשֵׂה. שֶׁלֹּא תֹאמַר, לֹא הִתְרוּ בִּי.

בָּנַי, אֶהֱבוּ אֶת הַמּוֹכִיחִים אֶתְכֶם, מִפְּנֵי שֶׁהֵן מְבִיאִין אֶתְכֶם לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְשִׂנְאוּ אֶת הַמְשַׁבְּחִים אֶתְכֶם אֲפִילוּ בְּמַעֲלָה שֶׁיֵּשׁ בָּכֶם, וְכָל־שֶׁכֵּן שֶׁתִּשְׂנְאוּ הַמְשַׁבְּחִים אֶתְכֶם בְּמַעֲלָה שֶׁאֵין בָּכֶם, מִפְּנֵי שֶׁהֵן מַחֲנִיפִין לָכֶם, וּלְפִיכָךְ רְאוּיִים לְשִׂנְאָתָם תַּכְלִית שִׂנְאָה.

בָּנַי, [4]אֶהֱבוּ לֵילֵךְ תָּמִיד לְבֵית־הַכְּנֶסֶת כְּדֵי לְהִתְפַּלֵּל בּוֹ, כְּדֵי שֶׁתִּטְּלוּ שְׂכַרְכֶם בְּכָל יוֹם. שֶׁאֲפִילוּ עַל פְּסִיעוֹתֵיכֶם, אַתֶּם מְקַבְּלִין שָׂכָר.

---

1 דרך ארץ זוטא ד 2 ישעיה נח י 3 נוסחת הגר"א, מריבה 4 דרך ארץ זוטא ד

בָּנַי, אֶהֱבוּ אֶת הַמִּדְרָשׁ וְאֶת חַכְמֵי־הַתּוֹרָה, כְּדֵי שֶׁתִּזְכּוּ וְיָבוֹאוּ בְנֵיכֶם לְתַלְמוּד־תּוֹרָה.

בָּנַי, אַל תָּעִיזוּ פְנֵיכֶם בִּפְנֵי מִי שֶׁהוּא גָּדוֹל מִכֶּם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ בְּמַסֶּכֶת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ[1], כָּל מִי שֶׁמֵּעִיז פָּנָיו בִּפְנֵי מִי שֶׁהוּא גָּדוֹל מִמֶּנּוּ, סוֹף שֶׁהוּא בָא לִידֵי בֶהָרֶת. וְאִם מָנַע אָדָם עַצְמוֹ מִדְּבַר־מִצְוָה וְעָסַק בִּדְבַר־עֲבֵרָה, סוֹף שֶׁמֵּתָה אִשְׁתּוֹ בְמַגֵּפָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]הִנְנִי לֹקֵחַ אֶת־מַחְמַד עֵינֶיךָ בְּמַגֵּפָה. אִם רָצִיתָ לִכְבוֹד חָכָם, יִהְיוּ לְךָ בָּנִים וּבָנוֹת נְתוּנִים לְמַעְלָה. וְאִם רָצִיתָ לִכְבוֹד עָנִי, יִהְיוּ לְךָ בָּנִים וּבָנוֹת עוֹסְקֵי־תוֹרָה וּמְקַיְּמֵי־מִצְוֹת בְּיִשְׂרָאֵל. אִם רָאִיתָ חָכָם שֶׁמֵּת, עֲמֹד וַחֲזוֹר עָלָיו עַד שֶׁיִּפָּטֵר מִמְּךָ. אִם רָאִיתָ עָנִי שֶׁמֵּת, עֲמוֹד וַחֲזוֹר עָלָיו עַד שֶׁתּוֹלִיכֵהוּ לַקֶּבֶר, שֶׁבַּחֲזִירָתְךָ יְסַפְּרוּ בִשְׁלוֹמְךָ כִּשְׁלוֹם פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר. אִם רָאִיתָ פְּנֵי חֲבֵרְךָ שֶׁנִּדַּלְדֵּל וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ, אַל תַּחֲזִירֵהוּ רֵיקָם, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע. אִם הִלְוִיתָ סֶלַע אוֹ מְאוּמָה לֶעָנִי בִּשְׁעַת דָּחְקוֹ, נִתְקַיֵּם עָלֶיךָ, [4]אָז תִּקְרָא וַיְיָ יַעֲנֶה. אִם גִּדַּלְתָּ עַצְמְךָ בִּפְנֵי חֲבֵרֶיךָ, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַשְׁפִּילֶךָ. וְאִם גִּדְּלוּךָ אֲחֵרִים בֵּין בִּישִׁיבָה בֵּין בִּמְסִבָּה, עֲשֵׂה עִמָּהֶם שָׁלוֹם, כְּדֵי שֶׁיָּבֹא שָׁלוֹם וְיָנוּחוּ עַל מִשְׁכָּבֶךָ.

בָּנַי, אֶהֱבוּ אֶת תַּלְמִידֵי־חֲכָמִים שֶׁנּוֹהֲגִין בְּעַצְמָן כְּדֶרֶךְ שֶׁתַּלְמִידֵי־חֲכָמִים נוֹהֲגִין וּתְכַבְּדוּ אוֹתָם כָּבוֹד גָּדוֹל, וְהַמָּקוֹם יְכַבֵּד אֶתְכֶם וְיַעֲלֶה אֶתְכֶם אֶל הַמַּעֲלוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת. וְאֵיזֶהוּ דַּרְכָּן שֶׁל תַּלְמִידֵי־חֲכָמִים? כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים בְּמַסֶּכֶת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ[5], חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה מִדּוֹת נֶאֶמְרוּ בְּתַלְמִיד־חָכָם, נָאֶה בְּבִיאָתוֹ, חָסִיד בִּישִׁיבָתוֹ, עָרוּם בְּדַעַת, פִּקֵּחַ בְּמַעֲשָׂיו, מַכִּיר אֶת מְקוֹמוֹ, שָׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ, וְאֵינוֹ מַחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ, כּוֹנֵס, זַכְרָן, מַרְבֶּה לְהָשִׁיב*, שׁוֹאֵל וּמֵשִׁיב, שׁוֹמֵעַ וּמוֹסִיף עַל כָּל פֶּרֶק דָּבָר, הוֹלֵךְ אֵצֶל חֲכָמִים, וְלוֹמֵד עַל־מְנָת לַעֲשׂוֹת.

1 זוטא ט   2 יחזקאל כד טז   3 קהלת ח ה   4 ישעיה נח ט
5 חופת אליהו רבא, אוצר מדרשים דף 178 (שם נמצא בשינוי)   * נ"א לחשב

[1]תַּלְמִיד־חָכָם צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא צָנוּעַ בַּאֲכִילָה וּבִשְׁתִיָּה. לֹא יֹאכַל מְעֻמָּד, וְלֹא יִשְׁתֶּה מְעֻמָּד, וְלֹא יְקַנֵּחַ אֶת הַקְּעָרָה, וְלֹא יְלַקְלֵק בִּשְׂפָתוֹתָיו, וְלֹא יִגְסֶה[2] בִּפְנֵי חֲבֵרוֹ, וִיהֵא צָנוּעַ בִּרְחִיצָה וּבְסִיכָה וּבַעֲטִיפָתוֹ וּבַהֲלִיכָתוֹ וּבְרֻקּוֹ וּבְקוֹלוֹ וּבְמַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים, מִעוּט שְׂחוֹק, מִעוּט שִׂיחָה, מִעוּט שֵׁנָה, מִעוּט תַּעֲנוּג, מִעוּט הֵן הֵן*, מִעוּט לָאו לָאו.

[3]בְּאַרְבָּעָה דְּבָרִים תַּלְמִיד־חָכָם נִכָּר. בְּכוֹסוֹ, בְּכִיסוֹ, וּבְכַעְסוֹ, וּבַעֲטִיפָתוֹ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אַף בְּדִבּוּרוֹ. הֲדַר־תּוֹרָה, חָכְמָה. הֲדַר־חָכְמָה, יִרְאָה. הֲדַר־יִרְאָה, עֲנָוָה. הֲדַר־עֲנָוָה, צְנִיעוּת.

[4]אַרְבָּעָה דְבָרִים גְּנַאי לְתַלְמִיד־חָכָם. לֹא יְהֵא מַחְשִׁיךְ בַּדֶּרֶךְ, וְלֹא יֵצֵא מְבֻשָּׂם לַשּׁוּק, וְלֹא יִכָּנֵס לְבֵית־הַמִּדְרָשׁ בָּאַחֲרוֹנָה, וְלֹא יַרְבֶּה יְשִׁיבָתוֹ עִם עַמֵּי־הָאָרֶץ.

[1]צְנִיעוּת גְּדוֹלָה צָרִיךְ לוֹ לְתַלְמִיד־חָכָם לִהְיוֹת נוֹהֵג בְּעַצְמוֹ כְּכַלָּה הַזּוֹ, כְּדֵי שֶׁיִּלְמְדוּ מִמֶּנּוּ שְׁאָר בְּנֵי־אָדָם מִמַּעֲשָׂיו הַטּוֹבִים. מַה הַכַּלָּה הַזּוֹ כָּל זְמַן שֶׁהִיא בְּבֵית אָבִיהָ הִיא מַצְנַעַת עַצְמָהּ, וּכְשֶׁהִיא יוֹצְאָה לַשּׁוּק מְפַרְסֶמֶת עַצְמָהּ וְאוֹמֶרֶת, כָּל מִי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ בִּי עֵדוּת יָבוֹא וְיָעִיד עָלַי, כָּךְ תַּלְמִיד־חָכָם צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא צָנוּעַ בִּדְרָכָיו וּמְפֻרְסָם בְּמַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים, רוֹדֵף אַחַר הָאֱמֶת לֹא אַחַר הַשֶּׁקֶר, אַחַר הָאֱמוּנָה וְלֹא אַחַר הַגָּזֵל, אַחַר הַשָּׁלוֹם וְלֹא אַחַר הַמַּחֲלֹקֶת, אַחֲרֵי הָאֲרִי וְלֹא אַחֲרֵי הָאִשָּׁה.

[3]לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יוֹדֵעַ אֵצֶל מִי עוֹמֵד, וְאֵצֶל מִי יוֹשֵׁב, וְאֵצֶל מִי אוֹכֵל, וְאֵצֶל מִי שׁוֹתֶה, אֵצֶל מִי מֵסֵב, וְאֵצֶל מִי מֵסִיחַ, וְאֵצֶל מִי חוֹתֵם שְׁטָרוֹתָיו.

[3]לְעוֹלָם לֹא יְהֵא אָדָם עֵר בֵּין הַיְשֵׁנִים, וְלֹא יָשֵׁן בֵּין הָעֵרִים. לֹא בוֹכֶה בֵּין הַמְשַׂחֲקִים, וְלֹא שׂוֹחֵק בֵּין הַבּוֹכִים. לֹא עוֹמֵד בֵּין הַיּוֹשְׁבִים, וְלֹא יוֹשֵׁב בֵּין הָעוֹמְדִים. לֹא קוֹרֵא בֵּין הַשּׁוֹנִין, וְלֹא שׁוֹנֶה בֵּין הַקּוֹרְאִין. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, אַל יְשַׁנֶּה אָדָם מִמִּנְהַג הַבְּרִיּוֹת.

1 דרך ארץ זוטא ה ז 2 כלומר, ערבוב המאכל בפיו המשמיע קול 3 דרך ארץ זוטא ה ה
4 שם שם ו * על פי מסכת שבועות לו ב, דהכופל הן הן, הוי שבועה.

[1]לִכְנִיסָה, הַגָּדוֹל קוֹדֵם. לְבֵית־הַכֶּלֶא, הַקָּטָן קוֹדֵם. לִירִידַת הַסֻּלָּם, הַקָּטָן קוֹדֵם. לְבֵית־הַוַּעַד, הַגָּדוֹל קוֹדֵם. לִבְרָכָה, הַגָּדוֹל קוֹדֵם. וְהַמְהַלֵּךְ שׁוֹאֵל בִּשְׁלוֹם הַיּוֹשֵׁב. לֹא יָסֵב אָדָם בִּפְנֵי מִי שֶׁהוּא גָדוֹל מִמֶּנּוּ. בָּא לִפְרוֹס עַל הַכִּכָּר, פּוֹרֵס מִמְּקוֹם הַצָּלִי שֶׁבּוֹ. בָּא לֶאֱכוֹל צְנוֹן וּבָצָל, אוֹכֵל מִמְּקוֹם הֶעָלִין. וְלֹא יְהֵא נוֹטֵל אֶת הַכִּכָּר וְיִתְלוֹשׁ בְּשִׁנָּיו וְיַחֲזִירוֹ עַל הַשֻּׁלְחָן. וּכְשֶׁבָּא לִשְׁתּוֹת בָּרַבִּים, הוֹפֵךְ עַצְמוֹ לְצַד אַחֵר וְשׁוֹתֶה. לֹא יְהֵא עוֹקְמָן וְלֹא גַרְגְּרָן וְלֹא נוֹקְדָן*, וּמְוַתֵּר עַל קִלְלָתוֹ, וְאֵינוֹ מִתְכַּבֵּד בִּקְלוֹן חֲבֵרוֹ.

תְּחִלַּת עֲבֵרָה, הִרְהוּר. שְׁנִיָּה לָהּ, לֵיצָנוּת. שְׁלִישִׁית לָהּ, גַּסּוּת־הָרוּחַ. רְבִיעִית לָהּ, אַכְזָרִיּוּת. חֲמִישִׁית לָהּ, הַבַּטָּלָה. שִׁשִּׁית לָהּ, שִׂנְאַת־חִנָּם. שְׁבִיעִית לָהּ, עַיִן־הָרָע. הוּא שֶׁשְּׁלֹמֹה אָמַר, [2]כִּי־יְחַנֵּן קוֹלוֹ אַל־תַּאֲמֶן־בּוֹ כִּי שֶׁבַע תּוֹעֵבוֹת בְּלִבּוֹ.

[3]הֱוֵי רַךְ כַּקָּנֶה שֶׁהָרוּחַ מְנַשֶּׁבֶת בּוֹ לְכָל צַד שֶׁתִּרְצֶה, שֶׁאֵין הַתּוֹרָה מִתְקַיֶּמֶת אֶלָּא בְּמִי שֶׁרוּחוֹ נְמוּכָה עָלָיו, וְלֹא בְּמִי שֶׁרוּחוֹ מוֹשֶׁלֶת עָלָיו. לְפִיכָךְ, נִמְשְׁלָה הַתּוֹרָה לַמָּיִם. מַה הַמַּיִם הַלָּלוּ אֵין דַּרְכָּן לְהַלֵּךְ בְּמָקוֹם גָּבוֹהַּ אֶלָּא בְּמָקוֹם נָמוּךְ, כָּךְ אֵין הַתּוֹרָה שׁוֹרָה אֶלָּא בְּמִי שֶׁרוּחוֹ נְמוּכָה עָלָיו.

[3]כָּל הַמַּעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו, מַעֲבִירִין לוֹ עַל כָּל פְּשָׁעָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע. כָּל הַמִּתְנַבֵּל עַל דִּבְרֵי־תוֹרָה, סוֹפוֹ לְהִתְחַכֵּם בָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]אִם־נָבַלְתָּ בְהִתְנַשֵּׂא. כָּל הַמִּתְחַכֵּם בְּדִבְרֵי־תוֹרָה, מוֹסִיפִין לוֹ חָכְמָה עַל חָכְמָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]תֵּן לְחָכָם וְיֶחְכַּם עוֹד. כָּל הַמְזַלְזֵל דָּבָר אֶחָד מִן הַתּוֹרָה, חַיָּב כָּרֵת, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]כִּי דְבַר־יְיָ בָּזָה וְאֶת־מִצְוָתוֹ הֵפַר הִכָּרֵת תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִיא עֲוֹנָה בָהּ. מְלַמֵּד, שֶׁהַנֶּפֶשׁ נִכְרֶתֶת וַעֲוֹנָהּ עִמָּהּ. כָּל תַּלְמִיד־חָכָם הַמְזַלְזֵל בִּנְטִילַת יָדַיִם, הֲרֵי זֶה מְגֻנֶּה. אוֹרֵחַ מַכְנִיס אוֹרֵחַ, מְגֻנֶּה הֵימֶנּוּ. אוֹרֵחַ מַטְרִיחַ אוֹרֵחַ**, מְגֻנֶּה מִשְּׁלָשְׁתָּן.

1 דרך ארץ זוטא ו 2 משלי כו כה 3 דרך ארץ זוטא ח 4 מיכה ז יח
5 משלי ל לב 6 שם ט ט 7 במדבר טו לא * כלומר, בררן ** צ"ל בעל־הבית (נוסחת הגר"א)

[1]שִׁבְעָה דְבָרִים בְּגֹלֶם. מְדַבֵּר בִּפְנֵי מִי שֶׁהוּא גָדוֹל מִמֶּנּוּ, וְנִכְנָס לְתוֹךְ דִּבְרֵי חֲבֵרוֹ, וְנִבְהָל לְהָשִׁיב, שׁוֹאֵל שֶׁלֹּא כְעִנְיָן וּמֵשִׁיב שֶׁלֹּא כַהֲלָכָה, וְאוֹמֵר עַל אַחֲרוֹן רִאשׁוֹן וְעַל רִאשׁוֹן אַחֲרוֹן, וְעַל מַה שֶּׁלֹּא שָׁמַע אוֹמֵר שָׁמַעְתִּי, וְאֵינוֹ מוֹדֶה עַל הָאֱמֶת.

[2]לְעוֹלָם תְּהֵא נָאֶה בִּכְנִיסָתְךָ וּתְהֵא נָאֶה בִּיצִיאָתְךָ, וּתְהֵא מְמַעֵט אֶת הָעֵסֶק וַעֲסֹק בַּתּוֹרָה.

[2]הַהוֹלֵךְ אַחַר רַבּוֹ, אֵינוֹ רַשַּׁאי לִפָּטֵר מֵאַחֲרָיו, עַד שֶׁיִּטֹּל מִמֶּנּוּ רְשׁוּת. הָיוּ שְׁנֵי תַלְמִידִים שְׁקוּלִין זֶה כָּזֶה, כְּשֶׁנִּכְנָסִין, בַּעַל־הַבַּיִת נִכְנָס תְּחִלָּה, וְאוֹרֵחַ אַחֲרָיו. וּכְשֶׁהֵן יוֹצְאִין, אוֹרֵחַ יוֹצֵא תְחִלָּה, וּבַעַל־הַבַּיִת אַחֲרָיו. הַנִּפְטָר מֵרַבּוֹ, בֵּין כְּשֶׁהוּא גָדוֹל בֵּין כְּשֶׁהוּא קָטָן, אוֹמֵר לוֹ, הֲרֵינִי נִפְטָר. [3]לְעוֹלָם לֹא יִפָּטֵר אָדָם לֹא מֵאֵצֶל חֲבֵרוֹ וְלֹא מֵאֵצֶל רַבּוֹ, אֶלָּא יַמְתִּינוּ עַד שֶׁיִּטֹּל הֵימֶנּוּ רְשׁוּת. וְיִלְמְדוּ כָּל אָדָם דֶּרֶךְ־אֶרֶץ מִן הַשָּׁמַיִם שֶׁאָמַר לוֹ לְאַבְרָהָם אָבִינוּ, אַבְרָהָם, כְּלוּם אֲנִי צָרִיךְ לְךָ*? אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ־שֶׁל־עוֹלָם, הֵן. וְאַל יִכָּנֵס אָדָם פִּתְאוֹם לְבֵית־חֲבֵרוֹ. וְיִלְמְדוּ כָּל אָדָם דֶּרֶךְ־אֶרֶץ מִן הַשָּׁמַיִם שֶׁעָמַד עַל פִּתְחוֹ שֶׁל גַּן־עֵדֶן וְקָרָא לְאָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וַיִּקְרָא יְיָ אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה. וּמַעֲשֶׂה בִּזְקֵנִים שֶׁהָלְכוּ לְמַלְכוּת הַפְּנִימִית וְהָיָה לָהֶם פִּילוֹסוֹף אֶחָד חָבֵר שָׁם, וְאֵלּוּ הֵן, רַבָּן גַּמְלִיאֵל וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי עֲקִיבָא. אָמַר לוֹ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ לְרַבָּן גַּמְלִיאֵל, רַבִּי, רְצוֹנְךָ נֵלֵךְ וּנְקַבֵּל פְּנֵי פִילוֹסוֹף חֲבֵרֵנוּ? אָמַר לוֹ, הֵן. הָלַךְ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְטָפַח לוֹ עַל הַדֶּלֶת. וְהָיָה פִילוֹסוֹף הַהוּא מְחַשֵּׁב בְּדַעְתּוֹ וְאוֹמֵר, אֵין זֶה אֶלָּא דֶּרֶךְ־אֶרֶץ שֶׁל חָכָם. לְעוֹלָם יִהְיוּ כָּל [בְּנֵי] אָדָם חֲשׁוּבִין בְּעֵינֶיךָ כַּלִּסְטִים, וֶהֱוֵי מְכַבְּדָן כְּרַבָּן גַּמְלִיאֵל.

[5]הַנִּכְנָס לְבֵית בַּעַל־הַבַּיִת, כָּל מַה שֶּׁיִּגְזוֹר עָלָיו בַּעַל־הַבַּיִת, יַעֲשֶׂה. וְלֹא יְהֵא קַפְּדָן בְּתוֹךְ סְעוּדָתוֹ. מַנִּיחִין פֵּאָה בְּמַעֲשֶׂה

1 אבות ה ז 2 דרך ארץ רבה ד 3 שם שם ה 4 בראשית ג ט 5 דרך ארץ רבא ו

* כביכול שאמר לאברהם הריני נפטר ממך, שנאמר בבראשית יח לג, וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם ואברהם שב למקומו (הגר"א)

אִלְפָּס, וְאֵין מַנִּיחִין פֵּאָה בְּמַעֲשֵׂה קְדֵרָה. לְעוֹלָם תְּהֵא דַעְתְּךָ מְעֹרֶבֶת עִם כָּל הַבְּרִיּוֹת. אַל יֶאֱחֹז אָדָם פְּרוּסָה כַּבֵּיצָה בְּיָדוֹ. וְהָאוֹחֵז פְּרוּסָה כַּבֵּיצָה בְּיָדוֹ, הֲרֵי זֶה רַעַבְתָן. וְלֹא יִשְׁתֶּה אָדָם כּוֹסוֹ בְּבַת־אֶחָת. וְהַשּׁוֹתֶה כּוֹסוֹ בְּבַת־אַחַת, הֲרֵי זֶה גַּרְגְּרָן. וְכַמָּה הוּא שׁוֹתֶה? שְׁנַיִם, דֶּרֶךְ־אֶרֶץ. שְׁלֹשָׁה, מִגַּסֵּי־הָרוּחַ. וְלֹא יֹאכַל אָדָם שׁוּם וּבָצָל מֵרֹאשׁוֹ וּלְמַעְלָה. וְאִם עָשָׂה כֵּן, הֲרֵי זֶה רַעַבְתָן. וְלֹא יִשְׁתֶּה אָדָם שְׁנֵי כוֹסוֹת בְּתוֹךְ סְעוּדָתוֹ וִיבָרֵךְ בִּרְכַּת־הַמָּזוֹן, מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה גַּרְגְּרָן. שְׁנַיִם שֶׁיּוֹשְׁבִין עַל שֻׁלְחָן אֶחָד, הַגָּדוֹל שֶׁבָּהֶן שׁוֹלֵחַ יָדוֹ תְּחִלָּה וְאַחַר־כָּךְ הַקָּטָן. וְהַשּׁוֹלֵחַ יָד בִּפְנֵי מִי שֶׁהוּא גָדוֹל מִמֶּנּוּ, הֲרֵי זֶה גַּרְגְּרָן. לֹא יֹאכַל אָדָם עַד אַרְבַּע שָׁעוֹת. חַמִּין, רֻבָּן קָשִׁין לַגּוּף, וּמִעוּטָן יָפִין. הַיַּיִן, רֻבּוֹ קָשֶׁה לַגּוּף, וּמִעוּטוֹ יָפֶה. שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים, שְׁקוּלִין זֶה כָּזֶה, הַחָכְמָה וְהַיִּרְאָה, וְהָעֲנָוָה.

[1]הַנִּכְנָס לְבֵית חֲבֵרוֹ, אַל יֹאמַר תְּנוּ לִי וְאוֹכֵל, עַד שֶׁיֹּאמְרוּ הֵן. מָזְגוּ לוֹ אֶת הַכּוֹס, שׁוֹהֶה וְשׁוֹתֵהוּ. וְכַמָּה הוּא שׁוֹהֶה? בְּחַמִּין, שָׁלֹשׁ פְּעָמִים. וּבְצוֹנֵן, אַרְבַּע. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים, בְּכוֹס שֶׁבַּגָּלִיל. אֲבָל בְּכוֹס שֶׁבִּיהוּדָה, שׁוֹהֶה וְשׁוֹתֶה כָּל־צָרְכּוֹ. לֹא יֹאמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ, בֹּא וַאֲאַכִילְךָ מַה שֶּׁהֶאֱכַלְתָּנִי, שֶׁזּוֹ דֶּרֶךְ הָרִבִּית. לֹא יְשַׁלַּח אָדָם לַחֲבֵרוֹ חָבִית שֶׁל יַיִן וְיִתֵּן עַל פִּיהָ שֶׁמֶן, שֶׁזּוֹ דֶּרֶךְ הַמִּיתָה. לֹא יֹאמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ סוּךְ שֶׁמֶן, מִפַּךְ רֵיקָן, מִפְּנֵי שֶׁמַּנִּיחַ בּוֹ טוֹבַת הֲנָאָה חִנָּם. וְלֹא יַשְׁקֶה אָדָם לַחֲבֵרוֹ יַיִן חָדָשׁ לְשֵׁם יַיִן יָשָׁן, שֶׁזֶּה דֶּרֶךְ הַגָּזֵל. הָיָה שׁוֹפֶה[2] יַיִן לְחַמָּרִים, אַל יֹאמַר סַלְּקוּ אֶת זֶה וּתְנוּ אֶת זֶה, שֶׁזּוֹ דֶּרֶךְ הַגָּזֵל. הָיָה אָדָם עוֹבֵר בַּשּׁוּק אֵצֶל מוֹכְרֵי תְבוּאָה, אַל יֹאמַר סַלְּקוּ אֶת זֶה וּקְנוּ אֶת זֶה, שֶׁזּוֹ דֶּרֶךְ הַגָּזֵל. הָיָה אָדָם עוֹבֵר בַּשּׁוּק אֵצֶל מוֹכְרֵי חֲפָצִים, אַל יֹאמַר לָהֶם בְּכַמָּה חֵפֶץ זֶה, וְהוּא אֵינוֹ לוֹקֵחַ, מִפְּנֵי שֶׁמַּשְׁבִּיעַ דַּעְתּוֹ שֶׁל מוֹכֵר. לֹא יִפְרֹס אָדָם פְּרוּסָה עַל גַּבֵּי הַקְּעָרָה, אֲבָל מְקַנֵּחַ אָדָם קְעָרָה בִּפְרוּסָה. וְלֹא יְלַקֵּט אָדָם פֵּרוּרִין

1 דרך ארץ רבא ח 2 משקה

[1]וְיַנִּיחַ עַל־גַּבֵּי הַשֻּׁלְחָן, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מַמְרֶה דַּעְתּוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ. וְלֹא יָשׁוּךְ מִפְּרוּסָה וְיַחֲזִירֶנָּה בַּקְּעָרָה. וְלֹא יָשׁוּךְ אָדָם אֶת הַפְּרוּסָה וְיִתְּנֶנָּה לַחֲבֵרוֹ, לְפִי שֶׁאֵין דַּעַת הַבְּרִיּוֹת שָׁוָה. וְלֹא יִשְׁתֶּה אָדָם מִן הַכּוֹס וְיִתְּנֶנּוּ לַחֲבֵרוֹ, מִפְּנֵי סַכָּנַת־נְפָשׁוֹת. וּמַעֲשֶׂה בְּרַבִּי עֲקִיבָא שֶׁהָיָה לוֹ אַכְסַנְיָא אֵצֶל אָדָם אֶחָד. נָתַן לוֹ אֶת הַכּוֹס, וּטְעָמוֹ. אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא, לָךְ וּשְׁתֵהוּ. אָמַר לוֹ בֶּן־עַזַּאי, עַד מָתַי אַתָּה מַשְׁקֶה רַבִּי עֲקִיבָא כּוֹסוֹת הַטְּעוּמִין?

שׁוּב מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי עֲקִיבָא שֶׁהָיָה לוֹ אַכְסַנְיָא אֵצֶל אָדָם אֶחָד. נָטַל אֶת הַפְּרוּסָה וְסָמַךְ בָּהּ אֶת הַקְּעָרָה. חֲטָפָהּ רַבִּי עֲקִיבָא וַאֲכָלָהּ. אָמַר לוֹ, רַבִּי, אֵין לְךָ פְּרוּסָה שֶׁתֹּאכַל אֶלָּא פְּרוּסָה שֶׁאֲנִי סוֹמֵךְ בָּהּ אֶת הַקְּעָרָה? אָמַר לוֹ, כִּמְדֻמֶּה אֲנִי שֶׁאַתָּה נִכְוֶה בְּפוֹשְׁרִין. עַכְשָׁיו אִי אַתָּה נִכְוֶה אֲפִילוּ בְּרוֹתְחִין.

וְלֹא יִשְׁתֶּה אָדָם כּוֹסוֹ וְיַנִּיחֶנּוּ עַל־גַּבֵּי הַשֻּׁלְחָן, אֶלָּא יֹאחֲזֶנּוּ בְּיָדוֹ עַד שֶׁיָּבוֹא הַשַּׁמָּשׁ וְיִתְּנֶנּוּ לוֹ. חֲמִשָּׁה דְבָרִים אָמַר רַבִּי. אֵין מַנִּיחִין בָּשָׂר חַי עַל־גַּבֵּי הַפַּת, וְלֹא קְעָרָה עַל־גַּבֵּי הַפַּת, וְאֵין זוֹרְקִין אֶת הַפַּת, וְאֵין יוֹשְׁבִין עַל הַשֻּׁלְחָן שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הָאֳכָלִין, מִפְּנֵי שֶׁמְּבַזִּין אֶת הָאֳכָלִין. וְהַנִּכְנָס לִסְעוּדָה, לֹא יִטֹּל חֶלְקוֹ וְיִתְּנֶנּוּ לַאֲחֵרִים אוֹ לַשַּׁמָּשׁ, שֶׁמָּא יֶאֱרַע דְּבַר־קַלְקוּל בַּסְּעוּדָה, אֶלָּא יִטְּלֶנּוּ וְיַנִּיחֶנּוּ לְפָנָיו, וְאַחַר־כָּךְ יִתְּנֶנּוּ לוֹ. אוֹרְחִים הַנִּכְנָסִין אֵצֶל בַּעַל־הַבַּיִת, אֵינָן רַשָּׁאִין לִתֵּן מִשֶּׁלִּפְנֵיהֶן כְּלוּם לֹא לִבְנוֹ שֶׁל בַּעַל־הַבַּיִת וְלֹא לִשְׁלוּחוֹ, אֶלָּא אִם כֵּן יִטְּלוּ רְשׁוּת מִבַּעַל־הַבָּיִת. וּמַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד שֶׁהִכְנִיס אֶצְלוֹ שְׁלֹשָׁה עֲנִיִּים בִּשְׁנֵי בַצֹּרֶת, וְהָיוּ לוֹ שָׁלֹשׁ בֵּיצִים, וְהִנִּיחָן לִפְנֵיהֶן. בָּא בְנוֹ שֶׁל בַּעַל־הַבַּיִת וְעָמַד לִפְנֵיהֶן, וְנָטַל אֶחָד מֵהֶן חֶלְקוֹ וְנָתַן לוֹ. וְכֵן הַשֵּׁנִי, וְכֵן הַשְּׁלִישִׁי. וְכֵיוָן שֶׁרָאָה בַעַל־הַבַּיִת שָׁלֹשׁ בֵּיצִים בְּיַד בְּנוֹ, עָמַד בַּעַל־הַבַּיִת וְהִגְבִּיהוֹ מְלֹא קוֹמָתוֹ, וַחֲבָטוֹ בָאָרֶץ וָמֵת. אַף אִשְׁתּוֹ, כֵּיוָן שֶׁרָאֲתָה אֶת בְּנָהּ שֶׁמֵּת, עָלְתָה לְרֹאשׁ

---

1 דרך ארץ רבה ט (כל העמוד)

הַגַּג וְהִפִּילָה עַצְמָהּ מִשָּׁם וָמֵתָה. אַף אָבִיו, כֵּיוָן שֶׁרָאָה כֵּן שֶׁמֵּתוּ בְּנוֹ וְאִשְׁתּוֹ, עָלָה לְרֹאשׁ הַגַּג וְהִפִּיל עַצְמוֹ מִשָּׁם וָמֵת. הֲרֵי שָׁלֹשׁ נְפָשׁוֹת נֶהֶרְגוּ עַל דָּבָר זֶה.

[1]הַנִּכְנָס לַמֶּרְחָץ, אוֹמֵר, יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי, שֶׁתַּכְנִיסֵנִי לְשָׁלוֹם, וְתוֹצִיאֵנִי לְשָׁלוֹם, וְתַצִּילֵנִי מִזּוֹ וּמִכַּיּוֹצֵא בוֹ לֶעָתִיד לָבוֹא. קֹדֶם שֶׁנִּכְנָס, כֵּיצַד יַעֲשֶׂה? חוֹלֵץ אֶת מִנְעָלָיו, וּמְסַלֵּק אֶת טַלִּיתוֹ, וּמַתִּיר אֶת חֲגוֹרוֹ, וּפוֹשֵׁט אֶת חֲלוּקוֹ, וְאַחַר־כָּךְ מַתִּיר אֶת אַפִּקַרְסוֹ הַתַּחְתּוֹנָה. רָחַץ וְיָצָא, הֵבִיאוּ לוֹ אֶת הַמַּפָּה, מְקַנֵּחַ אֶת רֹאשׁוֹ תְּחִלָּה, וְאַחַר־כָּךְ מְקַנֵּחַ אֶת כָּל אֵבָרָיו. הֵבִיאוּ לוֹ שֶׁמֶן, סָךְ אֶת הָרֹאשׁ וְאַחַר־כָּךְ סָךְ אֶת כָּל הָאֵבָרִים, מִפְּנֵי שֶׁהָרֹאשׁ מֶלֶךְ עַל כָּל הָאֵבָרִים. וְאַחַר־כָּךְ מַנִּיחַ אֶת אַפִּקַרְסוֹ הַתַּחְתּוֹנָה, וְלוֹבֵשׁ אֶת חֲלוּקוֹ, וְחוֹגֵר אֶת חֲגוֹרוֹ, וּמִתְכַּסֶּה בְטַלִּיתוֹ, וּמַנִּיחַ אֶת כּוֹבָעוֹ, וְאַחַר־כָּךְ מַנִּיחַ אֶת מִנְעָלָיו. וּכְשֶׁהוּא מַנִּיחַ, כֵּיצַד יַעֲשֶׂה? מַנִּיחַ אֶת שֶׁל יָמִין תְּחִלָּה, וְאַחַר־כָּךְ שֶׁל שְׂמֹאל. וּכְשֶׁהוּא חוֹלֵץ, חוֹלֵץ אֶת שֶׁל שְׂמֹאל תְּחִלָּה, וְאַחַר־כָּךְ שֶׁל יָמִין. וְכֵן לְעִנְיַן תְּפִלִּין, מַנִּיחַ שֶׁל יָד תְּחִלָּה, וְאַחַר־כָּךְ שֶׁל רֹאשׁ. וּכְשֶׁהוּא חוֹלֵץ, חוֹלֵץ אֶת שֶׁל רֹאשׁ תְּחִלָּה, וְאַחַר־כָּךְ חוֹלֵץ שֶׁל יָד. אִם יֵשׁ לוֹ עֶבֶד אוֹ בֵן, מַנִּיחִין לוֹ. וְלֹא יַכְנִיס אָדָם שֶׁמֶן בִּזְכוּכִית לְבֵית־הַמֶּרְחָץ, מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה. וְאַל יָרוֹק אָדָם בִּפְנֵי חֲבֵרוֹ, וְלֹא יָרוֹק אָדָם בַּמֶּרְחָץ, מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה. וְאוֹמֵר אָדָם הֲלָכָה שֶׁל בֵּית־הַכִּסֵּא בְּבֵית־הַכִּסֵּא, וַהֲלָכָה שֶׁל בֵּית־הַמֶּרְחָץ בְּבֵית־הַמֶּרְחָץ. אֵין אָדָם שׁוֹאֵל וּמֵשִׁיב בְּמָקוֹם שֶׁרֻבָּן לְבוּשִׁין וּמִעוּטָן עֲרֻמִּים. וְאַל יִשְׁאַל אָדָם שָׁלוֹם בְּבֵית־הַמֶּרְחָץ, מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה. וְאִם שְׁאָלוּהוּ, אוֹמֵר לוֹ, מֶרְחָץ הוּא. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, מְשִׁיבוֹ וְאֵין בְּכָךְ כְּלוּם. אַל יַנִּיחַ אָדָם רַגְלָיו עַל שְׂפַת הָאַמְבַּטִי וִיהֵא קָבוּעַ בְּתוֹכָהּ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא דֶּרֶךְ גְּנַאי. וְאַל יֹאמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ, דְּרוֹס יָדְךָ עָלַי

---

1 דרך ארץ רבה י (כל העמוד)

בְּבֵית־הַמֶּרְחָץ. וְאִם עוֹשֶׂה כֵּן, אֵינוֹ יוֹצֵא מִשָּׁם שָׁלֵם. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, בַּמֶּה דְבָרִים אֲמוּרִים, בְּמַיִם הַמְּעוּטִין. אֲבָל בְּמַיִם הַמְּרֻבִּין, הֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח. וְהַקּוֹרֵא שְׁתֵּי פְעָמִים, וְהַטּוֹבֵל שְׁתֵּי פְעָמִים, הֲרֵי זֶה מְגֻנֶּה. הַמִּתְכַּסֶּה בְטַלִּיתוֹ וְעוֹמֵד בִּמְקוֹם הַזֵּעָה, הֲרֵי זֶה גוֹזֵל אֶת הָרַבִּים. וְהָרוֹחֵץ בְּצוֹנֵן וּמִשְׁתַּטֵּף בְּפוֹשְׁרִין, הֲרֵי זֶה גוֹזֵל אֶת הָרַבִּים. כֵּיצַד יַעֲשֶׂה? יֵלֵךְ וְיַחְפּוֹר בּוֹרוֹת שִׁיחִין וּמְעָרוֹת ויתקן דְּרָכִים וְסַרְטָאוֹת, וְיִמָּחֵל לוֹ.

[1]הַיּוֹצֵא לַדֶּרֶךְ קֹדֶם קְרִיאַת הַגֶּבֶר, רַבִּי חִיָּא אוֹמֵר, לֹא יִפְחוֹת מִשְּׁנַיִם. וּבְאֵיזֶה תַּרְנְגוֹל אָמְרוּ, בְּתַרְנְגוֹל בֵּינוֹנִי, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]מִי־שָׁת בַּטֻּחוֹת חָכְמָה אוֹ מִי־נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה. אָדָם הַבָּא מִן הַדֶּרֶךְ וְנִכְנַס לַמֶּרְחָץ וְהִקִּיז דָּם, שָׁתָה וְנִשְׁתַּכֵּר וְשִׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ עַל־גַּבֵּי קַרְקַע, דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ. הַהוֹרֵג כִּנָּה עַל־גַּבֵּי מִטָּה, דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ. הָאוֹכֵל שׁוּם קָלוּף אוֹ בָצָל קָלוּף אוֹ בֵיצָה קְלוּפָה שֶׁלָּן עֲלֵיהֶן הַלַּיְלָה, דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ. הָעוֹמֵד [עָרֹם] לְאוֹר הַנֵּר אוֹ לְאוֹר הַלְּבָנָה, דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ. הַשּׁוֹתֶה מַשְׁקִין מְזוּגִין שֶׁלָּן עֲלֵיהֶן הַלַּיְלָה, דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ. הַשּׁוֹתֶה מֵי־נְחָלִים אוֹ נְהָרוֹת בְּפִיו אוֹ בְיָדוֹ אַחַת, דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ, מִפְּנֵי הַנִּימָה[3]. הִקִּיז דָּם וְיָשַׁב בְּתַעֲנִית, דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ. תַּגָּרֵי־סְפָרִים[4], הֵן וְתַגָּרֵיהֶן וְתַגָּרֵי־תַגָּרֵיהֶן, אֵינָן רוֹאִין סִימַן בְּרָכָה לְעוֹלָם. תַּגָּרֵי דָגִים טְמֵאִים וְאַרְבֶּה טָמֵא, אֵינָן רוֹאִין סִימַן בְּרָכָה לְעוֹלָם. הַמִּשְׂתַּכֵּר בְּקָנִים וּבְקַנְקַנִּים, אֵינוֹ רוֹאֶה סִימַן בְּרָכָה לְעוֹלָם. וְאָמַר רַבִּי עֲקִיבָא, תַּלְמִידֵי־חֲכָמִים בְּטֵלִין בְּתִשְׁעָה־בְּאָב, וְיָשִׂימוּ הַכֹּל עַצְמָן כְּתַלְמִידֵי־חֲכָמִים. אָמְרוּ, פַּעַם אַחַת הָיָה יוֹשֵׁב רַבִּי עֲקִיבָא תַּחַת הַזַּיִת מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה, וְאָמַר, קוֹצְצֵי אִילָנוֹת טוֹבִים, וּמְגַדְּלֵי בְהֵמָה, וְתַגָּרֵי סִמְטָא, וְהָעוֹשֶׂה מְלָאכָה בְּעַרְבֵי שַׁבָּתוֹת וּבְעַרְבֵי יָמִים טוֹבִים מִתֵּשַׁע שָׁעוֹת וּלְמַעְלָה, אֵינָן רוֹאִין סִימַן בְּרָכָה לְעוֹלָם. הַמְצַפֶּה לִשְׂכַר חֲמוֹר, וְלִשְׂכַר אִשְׁתּוֹ, וְלִשְׂכַר הָרֵחַיִם, וְהַמּוֹכֵר

---

1 דרך ארץ רבא יא (כל הענין) 2 איוב לח לו 3 הולעת המים 4 כותבי ספרים

[1]אֶת סִפְרוֹ אַף־עַל־פִּי שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לוֹ, וְהַמּוֹכֵר אֶת בֵּיתוֹ אַף־עַל־פִּי שֶׁאֵין לוֹ מַה יֹּאכַל, אֵינוֹ רוֹאֶה סִימַן בְּרָכָה לְעוֹלָם. רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר, הָאוֹכֵל קֻרְצִין, הֲרֵי זֶה מִשּׁוֹפְכֵי דָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]לֹא־תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל־דַּם רֵעֶךָ אֲנִי יְיָ. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, הַשּׂוֹנֵא אֶת חֲבֵרוֹ, הֲרֵי זֶה מִשּׁוֹפְכֵי דָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר,[3]וְכִי־יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ. בֶּן־עַזַּאי אוֹמֵר, הַשּׂוֹנֵא אֶת אִשְׁתּוֹ, הֲרֵי זֶה מִשּׁוֹפְכֵי דָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וְשָׂם לָהּ עֲלִילֹת דְּבָרִים וְהוֹצִא עָלֶיהָ שֵׁם רָע וְגוֹ׳. סוֹף שֶׁהוּא שׂוֹכֵר לָהּ עֵדִים וּמַקְדִּימָהּ לִסְקִילָה. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, הַנּוֹתֵן אֶת הַקֵּץ[5] לְכָל אָדָם, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ בֵּית־הַמִּדְרָשׁ בְּעִירוֹ וְאֵינוֹ הוֹלֵךְ שָׁם, חַיָּב מִיתָה. וְעוֹד אָמַר רַבִּי מֵאִיר, וּמָה פֶּסַח שֶׁהוּא אֶחָד מִשֵּׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה, כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ בָּא וְעוֹמֵד עַל פִּסְחוֹ מִשָּׁעָה שֶׁשּׁוֹחֲטִין אוֹתוֹ עַד שָׁעָה שֶׁגּוֹמְרִין אוֹתוֹ, חַיָּב מִיתָה. בֵּית־הַמִּדְרָשׁ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ אֶלֶף־אֲלָפִים וְרִבֵּי־רְבָבוֹת מִצְוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה, עַל־אַחַת־כַּמָּה־וְכַמָּה! וְעוֹד אָמַר רַבִּי מֵאִיר, כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ תַּלְמִיד־חָכָם בְּצִדּוֹ וְאֵינוֹ מְשַׁמְּשׁוֹ, חַיָּב־מִיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]כִּי דְבַר־יְיָ בָּזָה וְאֶת־מִצְוָתוֹ הֵפַר וְגוֹ׳. וְכָל מִי שֶׁהוּא יָכוֹל לִלְמוֹד תּוֹרָה וְאֵינוֹ לוֹמְדָהּ, עָלָיו אָמְרָה תּוֹרָה, [7]כֹּה אָמַר יְיָ מַה־מָּצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עָוֶל כִּי רָחֲקוּ מֵעָלָי וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ.

הָרוֹחֵץ[8] מִנְעָלָיו וְיָצָא לַשּׁוּק, הֲרֵי זֶה מִגַּסֵּי־הָרוּחַ. סַנְטֵרוֹ לִצְדָדִין וְכוֹבְעוֹ לְאַחֲרָיו וְיַרְכָתוֹ עַל חֲבֶרְתָּהּ וּרְצוּעוֹת תְּפִלִּין בְּיָדוֹ וּמַחֲזִירָן כְּשֶׁהוּא הוֹלֵךְ בַּשּׁוּק, הֲרֵי זֶה מִגַּסֵּי־הָרוּחַ. וְכָל גַּסֵּי־הָרוּחַ, נִדְמִין לַעֲבוֹדָה־זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וְלֹא־תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ וְגוֹ׳, וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר, [10]תּוֹעֲבַת יְיָ כָּל־גְּבַהּ־לֵב. נֶאֱמַר כָּאן תּוֹעֵבָה, וְנֶאֱמַר לְהַלָּן תּוֹעֵבָה. מָה תּוֹעֵבָה הָאֲמוּרָה

1 המשך דרך ארץ רבא יא 2 ויקרא יט טז 3 דברים יט יא 4 שם כב יד
5 המחשב את הקץ 6 במדבר טו לא 7 ירמיה ב ה 8 נ״א התיר 9 דברים ז כו 10 משלי טז ה

כָּאן עֲבוֹדָה־זָרָה, אַף תּוֹעֵבָה הָאֲמוּרָה לְהַלָּן עֲבוֹדָה־זָרָה. נֶאֱמַר כָּאן, [1]יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל. וְנֶאֱמַר לְהַלָּן, [2]וּבְלִיַּעַל כְּקוֹץ מֻנָד כֻּלָּהֶם. אֶלָּא, הֱווּ גִבּוֹרִים לֵילֵךְ בְּדַרְכֵי הַמָּקוֹם. שֶׁאֵין גִּבּוֹר אֶלָּא הַהוֹלֵךְ בִּדְרָכָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]בָּרְכוּ יְיָ מַלְאָכָיו גִּבֹּרֵי כֹחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ וְגוֹ׳[4].

לָכֵן בָּנַי, בַּחֲרוּ בְּמַעֲלַת דֶּרֶךְ־אֶרֶץ, מִפְּנֵי שֶׁאֵין בְּכָל הַמִּדּוֹת טוֹבָה הֵימֶנָּה, וּבַעֲבוּרָהּ יִזְכֶּה הָאָדָם וְיַגִּיעַ לְכָל שְׁאָר מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת. וֵאלֹהֵינוּ יְזַכֵּנוּ לְהָבִין דַּרְכָּהּ וְלֵידַע אֶת מְקוֹמָהּ, לְמַעַן רַחֲמָיו הָרַבִּים וַחֲסָדָיו הַגְּדוֹלִים.

הַמַּעֲלָה הָאַרְבַּע וְעֶשְׂרִים

מַעֲלַת הַשָּׁלוֹם

בָּנַי, בֹּאוּ וַאֲלַמֶּדְכֶם מַעֲלַת הַשָּׁלוֹם. דְּעוּ בָּנַי, כִּי מַעֲלַת הַשָּׁלוֹם הִיא מִן הַמַּעֲלוֹת הָרָמוֹת, שֶׁכֵּן הוּא אֶחָד מִשְּׁמוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וַיִּקְרָא־לוֹ יְיָ שָׁלוֹם. וּבְכָל מָקוֹם שֶׁהַשָּׁלוֹם מָצוּי, שָׁם יִרְאַת־שָׁמַיִם מְצוּיָה. וּבְכָל מָקוֹם שֶׁאֵין שָׁם שָׁלוֹם, אֵין יִרְאַת־שָׁמַיִם מְצוּיָה.

גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם לִפְנֵי הַמָּקוֹם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [6]גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם, שֶׁאֲפִילוּ הַכְּתוּבִים, דִּבְּרוּ דִּבְרֵי בְדָאִים לְהַטִּיל שָׁלוֹם בֵּין אַבְרָהָם לְשָׂרָה. שֶׁהֲרֵי הִיא אָמְרָה, [7]וַאדֹנִי זָקֵן. וְהוּא[8] אָמַר לְאַבְרָהָם, [9]וַאֲנִי זָקַנְתִּי. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [10]וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר. וְאֵין אָנוּ מוֹצְאִין שֶׁצִּוָּה אוֹתוֹ מִכָּל הַדְּבָרִים הַלָּלוּ כְּלוּם, לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה חוֹשְׁדוֹ. בֹּא וּרְאֵה, כַּמָּה דְיוֹת מִשְׁתַּפְּכִין וְכַמָּה קֻלְמוֹסִין מִשְׁתַּבְּרִין וְכַמָּה עוֹרוֹת אוֹבְדִין וְכַמָּה תִינוֹקוֹת מִתְרַצְּעִין[11] לִכְתּוֹב בַּתּוֹרָה דָּבָר שֶׁלֹּא הָיָה, מִפְּנֵי הַשָּׁלוֹם. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [12]מֻתָּר לְשַׁנּוֹת בְּדִבְרֵי שָׁלוֹם. [13]גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם, שֶׁאֲפִילוּ הַמֵּתִים צְרִיכִין שָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [14]יָבוֹא שָׁלוֹם יָנוּחוּ

1 דברים יג יד 2 שמיאל ב כג ו 3 תהלים קג כ 4 עד כאן דרך ארץ רבא יא 5 שופטים ו כד
6 יבמות סה ב, בבא מציעא פז א 7 בראשית יח יב 8 והקב"ה 9 בראשית יח יג 10 שם נ טז
11 לוקים ברצועה 12 יבמות סה ב 13 ספרי נשא קמד 14 ישעיה נז ב

עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם. [1]גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם, שֶׁאֲפִילוּ בִּשְׁעַת מִלְחָמָה, מְבַקְשִׁין שָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כִּי־תִקְרַב אֶל־עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם. גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם, שֶׁאֲפִילוּ הָעֶלְיוֹנִים צְרִיכִין שָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו. גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם, שֶׁחוֹתְמִין בּוֹ בְּבִרְכַּת כֹּהֲנִים, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם. גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם, שֶׁחוֹתְמִין בְּסוֹף הַתְּפִלָּה בְּשָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁבְּיוֹם נֶחָמַת יִשְׂרָאֵל, מִתְבַּשְּׂרִין תְּחִלָּה בְּשָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]מַה־נָּאווּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גָּדוֹל כֹּחַ הַשָּׁלוֹם, שֶׁאֲפִילוּ לְשׂוֹנְאִים, אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, פִּתְחוּ לָהֶן בְּשָׁלוֹם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כִּי־תִקְרַב אֶל־עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם. וַאֲפִילוּ בַּזְּמַן הַזֶּה, אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]שׁוֹאֲלִין בִּשְׁלוֹם הַגּוֹיִם, מִפְּנֵי דַרְכֵי שָׁלוֹם. אָמְרוּ עָלָיו עַל רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, שֶׁלֹּא הִקְדִּימוֹ אָדָם שָׁלוֹם בָּעוֹלָם וַאֲפִילוּ גוֹי בַּשּׁוּק. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]הֱוֵי מַקְדִּים בִּשְׁלוֹם כָּל אָדָם, וֶהֱוֵי זָנָב לָאֲרָיוֹת, וְאַל תְּהִי רֹאשׁ לַשּׁוּעָלִים. מַהוּ בִּשְׁלוֹם כָּל אָדָם? כְּלוֹמַר, אֲפִילוּ אִם אַתָּה רוֹאֶה שֶׁלִּבּוֹ עָלֶיךָ, הֱוֵי מַקְדִּים לוֹ שָׁלוֹם. שֶׁאִם אַתָּה עוֹשֶׂה כֵּן, תִּגְרוֹם לְךָ שֶׁיֶּאֱהָבְךָ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁאֲפִילוּ אִם אֵינוֹ נִכְנָע לְהַשְׁלִים עִמָּךְ, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מוֹסְרוֹ בְּיָדְךָ וּמַכְנִיעוֹ תַּחְתֶּיךָ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וְאִם־לֹא תַשְׁלִים עִמָּךְ וְעָשְׂתָה עִמְּךָ מִלְחָמָה וְצַרְתָּ עָלֶיהָ. [10]וּנְתָנָהּ יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְגוֹ׳. וְכֵן מָצִינוּ בְּדָוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁהָיָה רוֹדֵף אַחַר שָׁלוֹם שֶׁל שָׁאוּל, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [11]אֲנִי־שָׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר הֵמָּה לַמִּלְחָמָה. וְשָׁאוּל לֹא דַי שֶׁלֹּא נִתְפַּיֵּס לוֹ, אֶלָּא שֶׁהָיָה רוֹדְפוֹ כְּדֵי לְהָרַע לוֹ, וּמְסָרוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּיַד דָּוִד בַּמְּעָרָה וּבַמַּעְגָּל. וְאַף־עַל־פִּי־כֵן לֹא עָלְתָה בְּלִבּוֹ שֶׁל דָּוִד לְהָרַע לוֹ.

---

1 במדבר רבא ה יב 2 דברים כ י 3 איוב כה ב 4 במדבר ו כו 5 תהלים כט יא
6 ישעיה נב ז 7 ברכות יז א 8 אבות ד טו 9 דברים כ יב 10 שם שם יג 11 תהלים קכ ז

לְפִי שֶׁצָּרִיךְ לוֹ לָאָדָם לִהְיוֹת אוֹהֵב שָׁלוֹם וְרוֹדֵף שָׁלוֹם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר,[1] בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ. בַּקֵּשׁ אוֹתוֹ עִם אֹהַבְךָ, וְרָדְפֵהוּ עִם שׂוֹנַאֲךָ. בַּקְּשֵׁהוּ בִּמְקוֹמְךָ, וְרָדְפֵהוּ בִּמְקוֹמוֹת אֲחֵרִים. בַּקְּשֵׁהוּ בְּגוּפְךָ, וְרָדְפֵהוּ בְּמָמוֹנְךָ. בַּקְּשֵׁהוּ לְעַצְמְךָ, וְרָדְפֵהוּ לַאֲחֵרִים. בַּקְּשֵׁהוּ הַיּוֹם, וְרָדְפֵהוּ לְמָחָר. וְאַל תִּתְיָאֵשׁ לוֹמַר, לֹא אוּכַל לְהַשְׁלִים, אֶלָּא רְדוֹף אַחַר הַשָּׁלוֹם עַד שֶׁתַּגִּיעֶנּוּ.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[2] בְּרַח מִן הַשְּׁלֹשָׁה, וְהִדָּבֵק בִּשְׁלֹשָׁה. בְּרַח מִן הַפִּקְּדוֹנוֹת, וּמִן הַמֵּאוּנִין, וּמִן לַעֲשׂוֹת שָׁלִישׁ[3] בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ. וְהִדָּבֵק בִּשְׁלֹשָׁה, בַּחֲלִיצָה, וּבְהֶתֵּר נְדָרִים, וּבַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ. וְאֵי זוֹ הִיא רְדִיפַת שָׁלוֹם? כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[4] זֶה הַמְדַבֵּר שָׁלוֹם בִּשְׁעַת מַחֲלֹקֶת, וּמְבַטֵּל כְּבוֹדוֹ מִפְּנֵי הָרַבִּים כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר,[5] וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּתָן וַאֲבִירָם וְגוֹ׳. וְהַמְבַטֵּל עֲסָקָיו וּמֵטִיל שָׁלוֹם בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ, בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, בֵּין רַב לְתַלְמִידוֹ. וַאֲפִילוּ הוּא עוֹשֶׂה סְעוּדָה לִשְׁנֵיהֶן, כְּדֵי לַעֲשׂוֹת שָׁלוֹם בֵּינֵיהֶן.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גָדוֹל כֹּחַ הַשָּׁלוֹם. שֶׁבִּתְחִלַּת בְּרִיָּתוֹ שֶׁל עוֹלָם, נִתְעַסֵּק הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לִבְרֹאת דָּבָר שֶׁל שָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר,[6] וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי־אוֹר. וּמִנַּיִן שֶׁהָאוֹר שָׁלוֹם? שֶׁנֶּאֱמַר,[7] יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת־הַכֹּל. מִכָּאן אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[8] נֵר בֵּיתוֹ וְקִדּוּשׁ הַיּוֹם, נֵר בֵּיתוֹ עָדִיף, מִשּׁוּם שְׁלוֹם בֵּיתוֹ. נֵר בֵּיתוֹ וְנֵר חֲנֻכָּה, נֵר בֵּיתוֹ עָדִיף, מִשּׁוּם שְׁלוֹם־בֵּיתוֹ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהַרְבֵּה תַקָּנוֹת תִּקְּנוּ חֲכָמֵינוּ מִשּׁוּם דַּרְכֵי שָׁלוֹם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[9] אֵלּוּ דְבָרִים אָמְרוּ מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם. כֹּהֵן קוֹרֵא רִאשׁוֹן וְאַחֲרָיו לֵוִי וְאַחֲרָיו יִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם. מְעָרְבִין בְּבַיִת יָשָׁן, מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם. בּוֹר שֶׁהוּא קָרוֹב לָאַמָּה, מִתְמַלֵּא רִאשׁוֹן, מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם. וְהַרְבֵּה

1 תהלים לד טו 2 יבמות קט א 3 ערֵב 4 סנהדרין קי א 5 במדבר טז כה
6 בראשית א ג 7 ישעיה מה ז (בנוסח התפלה) 8 שבת כג ב 9 גיטין נט א במשנה

כיוצא באלו התקנות, תקנו חכמינו מפני דרכי שלום. וכן הוא אומר, [1]דרכיה דרכי־נעם וכל־נתיבותיה שלום. ואמרו חכמינו זכרונם לברכה באגדה, [2]שלשה־עשר דברים חבבן הקדוש־ברוך־הוא, ומכלן לא כפל אלא שלום, ואלו הן, כהנים, לוים, וישראל, סנהדרין, והבכורות, ותרומת־המשכן, והקרבנות, ושמן־המשחה, ארץ־ישראל, ירושלים, בית־המקדש, מלכות בית־דוד, והכסף והזהב. הכהנים, [3]וכהנו־לי. הלוים, [4]ולקחת את־הלוים לי. ישראל, [5]ואתם תהיו־לי ממלכת כהנים. סנהדרין, [6]אספה־לי שבעים איש. הבכורות, [7]קדש־לי כל־בכור. התרומה, [8]ויקחו־לי תרומה. הקרבנות, [9]תשמרו להקריב לי במועדו. שמן־המשחה, שנאמר, [10]שמן משחת־קדש יהיה זה לי לדרתיכם. ארץ־ישראל, [11]כי־לי כל־הארץ. ירושלים, [12]העיר אשר בחרתי לי. בית־המקדש, [13]הוא יבנה־לי בית. מלכות בית־דוד, [14]כי־ראיתי בבניו לי מלך. הכסף והזהב, [15]לי הכסף ולי הזהב. ומכלם לא כפל אלא השלום, שנאמר, [16]או יחזק במעזי יעשה שלום לי שלום יעשה־לי.

גדול כח השלום, שאפילו העליונים צריכין לו, כענין שנאמר, [17]המשל ופחד עמו עשה שלום במרומיו. כיצד? הרקיע הזה של מים, כענין שנאמר, [18]המקרה במים עליותיו. והכוכבים הן של אש, שנאמר, [19]הללוהו כל־כוכבי אור. לא הן מרתיחין את הרקיע, ולא רקיע מכבה אותן.

ואמרו חכמינו זכרונם לברכה, [20]אין אחד מן המזלות שמהלכין ברקיע עולה מלפניו, אלא לאחריו, כזה העולה בסלם לאחריו, שיהא כל מזל ומזל אומר, אני עולה ראשון. ומתוך כך, אין אחד מהן מתקנא על חברו, ויש ביניהן שלום. וכן בירידתן יורדין לאחוריהן כדרך שעלו לאחוריהן, וכל

1 משלי ג יז 2 במדבר רבא טו יג, תנחומא בהעלותך יא (בנוסח שונה) 3 שמות כח מא
4 במדבר ג מא 5 שמות יט ו 6 במדבר יא טז 7 שמות יג ב 8 שם כה ב
9 במדבר כח ב 10 שמות ל לא 11 שם יט ה 12 מלכים א יא לו
13 דברי הימים א יז יב 14 שמואל א טז א 15 חגי ב ח 16 ישעיה כז ה
17 איוב כה ב 18 תהלים קד ג 19 שם קמח ג 20 דברים רבא ה יב

אֶחָד וְאֶחָד רוֹאֶה אֶת עַצְמוֹ לְמַטָּה מֵחֲבֵרוֹ, וְהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ כַּמָּה יֵשׁ לוֹ לֵירֵד. וּמִתּוֹךְ כָּךְ, אֵין בֵּינֵיהֶן קִנְאָה וְתַחֲרוּת. וּמָה הָעֶלְיוֹנִים שֶׁאֵין בֵּינֵיהֶן קִנְאָה אֵיבָה וְתַחֲרוּת, צְרִיכִין שָׁלוֹם. הַתַּחְתּוֹנִים שֶׁכֻּלָּן אֵיבָה שִׂנְאָה וְתַחֲרוּת, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁצְּרִיכִין שָׁלוֹם. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה,[1] מִיכָאֵל כֻּלּוֹ אֵשׁ, וְגַבְרִיאֵל כֻּלּוֹ שֶׁלֶג, וְעוֹמְדִין זֶה אֵצֶל זֶה וְאֵין מַזִּיקִין זֶה לָזֶה. הֱוֵי אוֹמֵר,[2] עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו. וְעוֹד אָמְרוּ,[3] מֵעוֹלָם לֹא רָאֲתָה חַמָּה פְּגִימָתָהּ שֶׁל לְבָנָה, מִשּׁוּם דְּחָלְשָׁה דַּעְתָּהּ[4] שֶׁל לְבָנָה, מִשּׁוּם שֶׁבִּתְחִלַּת בְּרִיָּתָן נִבְרְאוּ הַחַמָּה וְהַלְּבָנָה שָׁוִין, וְהָלְכָה הַלְּבָנָה וְקִטְרְגָה עַל הַחַמָּה לִפְנֵי הַמָּקוֹם וְאָמְרָה לוֹ, אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכֶתֶר אֶחָד?! וְאָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ־הוּא, יָפֶה אָמַרְתְּ, לְכִי וּמַעֲטִי אֶת עַצְמֵךְ. וְלֹא פְּגִימָתָהּ שֶׁל קֶשֶׁת, שֶׁלֹּא יְהוּ עוֹבְדֵי־הַחַמָּה אוֹמְרִים, רְאוּ כַּמָּה גָּדוֹל כֹּחוֹ שֶׁל אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַקֶּשֶׁת הוֹלֵךְ לְפָנָיו וְהוּא יוֹרֶה בּוֹ חִצִּים, וּמִתּוֹךְ כָּךְ יִתְחַזְּקוּ יְדֵי עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה־זָרָה. לְכָךְ נֶאֱמַר,[2] עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו.

גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם שֶׁהוּא קוֹדֵם לְשִׁבְחוֹ שֶׁל מָקוֹם, שֶׁכֵּן כְּשֶׁבָּא יִתְרוֹ אֵצֶל מֹשֶׁה, מִיָּד[5] וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם, וְאַחַר־כָּךְ[6] וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֶת כָּל הַנִּסִּים שֶׁעָשָׂה [הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא] לְיִשְׂרָאֵל. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁכָּל הַמִּצְוֹת שֶׁעוֹשִׂין הָרְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נוֹתֵן שְׂכָרָן בָּעוֹלָם הַזֶּה, כְּגוֹן עֹשֶׁר וְחַיִּים וּנְכָסִים וּבָנִים וְכָבוֹד וּשְׁאָר הַטּוֹבוֹת, חוּץ מִשָּׁלוֹם שֶׁאֵינוֹ נוֹתֵן לָהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר,[7] אֵין שָׁלוֹם אָמַר אֱלֹהַי לָרְשָׁעִים. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהַשָּׁלוֹם נְתָנוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שָׂכָר לַצַּדִּיקִים, שֶׁנֶּאֱמַר,[8] וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שָׁלוֹם וְגוֹ׳. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁבַּשָּׁלוֹם מְקָרֵב אֶת הַגֵּרִים וּבַעֲלֵי־תְשׁוּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר,[9] בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתַיִם שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְיָ וּרְפָאתִיו.

1 במדבר רבא ה יב · 2 איוב כה ב · 3 ראש השנה כג ב · 4 שלא תגרום לה צער
5 שמות יח ז · 6 שם שם ח · 7 ישעיה נז כא · 8 שם לב יז · 9 שם נז יט

גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם, שֶׁבְּכָל הַמַּסָּעוֹת כְּתִיב [1]וַיִּסְעוּ וַיַּחֲנוּ, שֶׁהָיוּ נוֹסְעִים בְּמַחֲלֹקֶת וְחוֹנִים בְּמַחֲלֹקֶת. כֵּיוָן שֶׁבָּאוּ לִפְנֵי הַר־סִינַי, נַעֲשׂוּ כֻּלָּן חֲנָיָה אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר. [3]אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, הֲרֵי הַשָּׁעָה שֶׁאֲנִי נוֹתֵן תּוֹרָה לְבָנַי. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהֵן שְׁרוּיִם בְּשָׁלוֹם זֶה עִם זֶה, הַשְּׁכִינָה בֵּינֵיהֶן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [4]וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. אֵימָתַי מַלְכוּתוֹ וּשְׁכִינָתוֹ שֶׁל מָקוֹם מִתְקַיֶּמֶת בְּיִשְׂרָאֵל? בְּשָׁעָה שֶׁכֻּלָּן נַעֲשִׂין אֲסֻפָּה אֶחָת. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם, וְשָׂנאוּי הַמַּחֲלֹקֶת. גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם, שֶׁאֲפִילוּ חַס־וְשָׁלוֹם יִשְׂרָאֵל עוֹבְדִין עֲבוֹדָה־זָרָה וּבֵינֵיהֶן שָׁלוֹם, כִּבְיָכוֹל אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, אֵינִי יָכוֹל לִפְגּוֹעַ בָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]חֲבוּר עֲצַבִּים אֶפְרָיִם הַנַּח־לוֹ. אֲבָל לְאַחַר שֶׁנֶּחְלְקוּ, רְאֵה מַה כְּתִיב בָּהֶן, [7]חָלַק לִבָּם עַתָּה יֶאְשָׁמוּ וְגוֹ'.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גָּדוֹל כֹּחַ הַשָּׁלוֹם, שֶׁבְּכֹחַ הַשָּׁלוֹם הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [8]עַל שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַדִּין, וְעַל הָאֱמֶת, וְעַל הַשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם. וְלֹא עוֹד אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁיֵּשׁ שָׁלוֹם בֵּין הַבְּרִיּוֹת, פֵּרוֹתֵיהֶן מִתְבָּרְכִין, שֶׁנֶּאֱמַר, [10]כִּי־זֶרַע הַשָּׁלוֹם הַגֶּפֶן תִּתֵּן פִּרְיָהּ וְהָאָרֶץ תִּתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וְהַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ טַלָּם וְהִנְחַלְתִּי אֶת־שְׁאֵרִית הָעָם הַזֶּה אֶת־כָּל־אֵלֶּה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [11]הַשָּׂם־גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה גָּדוֹל כֹּחַ הַשָּׁלוֹם, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [12]גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם. שֶׁהַמּוֹחֵק אוֹת אַחַת מִן הַשֵּׁם, עוֹבֵר בְּלֹא־תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר, [13]וְאִבַּדְתֶּם אֶת־שְׁמָם מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא. וּכְתִיב בַּתְּרֵהּ, [14]לֹא־תַעֲשׂוּן כֵּן לַיְיָ אֱלֹהֵיכֶם, אַזְהָרָה לַמּוֹחֵק אֶת הַשֵּׁם. וּכְדֵי לְהַטִּיל שָׁלוֹם בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ, אָמְרָה

1 מכילתא שמות יב ט, דרך ארץ זוטא, פרק השלום, גם הרבה מקומות בהמשך הדברים.
2 שמות יט ב 3 ויקרא רבא ט ט 4 דברים לג ה 5 בראשית רבא לח ו 6 הושע ד יז
7 שם י ב 8 אבות א יח 9 זכריה ח טז 10 שם שם יב 11 תהלים קמז יד
12 ויקרא רבא ט ט 13 דברים יב ג 14 שם שם ד

תּוֹרָה [1]וְכָתַב אֶת־הָאָלֹת הָאֵלֶּה הַכֹּהֵן בַּסֵּפֶר וּמָחָה אֶל־מֵי הַמָּרִים. אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, שְׁמִי שֶׁנִּכְתַּב בִּקְדֻשָּׁה, יִמָּחֶה עַל הַמָּיִם.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם. שֶׁכָּל הַבְּרָכוֹת טוֹבוֹת וְנֶחָמוֹת שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְבִיאָן עַל יִשְׂרָאֵל, חוֹתְמֵיהֶן שָׁלוֹם. בִּקְרִיַּת־שְׁמַע, פּוֹרֵשׂ סֻכַּת־שָׁלוֹם. בִּתְפִלָּה, עֹשֶׂה שָׁלוֹם. בְּבִרְכַּת־כֹּהֲנִים, וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם. אֵין לִי אֶלָּא בִּבְרָכוֹת. בְּקָרְבָּנוֹת מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה לַמִּנְחָה וְלַחַטָּאת וְלָאָשָׁם וְלַמִּלּוּאִים וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים. וְכֵן בִּפְרָטָן אַתָּה מוֹצֵא הַשְּׁלָמִים לְבַסּוֹף, [4]זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה, [5]וְזֹאת תּוֹרַת הַמִּנְחָה, [6]זֹאת תּוֹרַת הַחַטָּאת, [7]וְזֹאת תּוֹרַת הָאָשָׁם. וְאַחַר־כָּךְ לְבַסּוֹף, [8]וְזֹאת תּוֹרַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים. וְכֵן בְּקָרְבְּנוֹת־צִבּוּר אַתָּה מוֹצֵא שְׁלָמִים לְבַסּוֹף, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]אֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיְיָ בְּמוֹעֲדֵיכֶם לְבַד מִנִּדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם לְעֹלֹתֵיכֶם וּלְמִנְחֹתֵיכֶם וּלְנִסְכֵּיכֶם וּלְשַׁלְמֵיכֶם. וַהֲלֹא שְׁלָמִים בִּכְלַל נְדָרִים וּנְדָבוֹת הֵן. וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר וּלְשַׁלְמֵיכֶם? וְלִשְׁלוֹמְכֶם. שֶׁהַשְּׁלָמִים, שָׁלוֹם בָּעוֹלָם. שֶׁהֵן עוֹשִׂין שָׁלוֹם בֵּין הַמִּזְבֵּחַ וּבֵין הַכֹּהֲנִים וּבֵין יִשְׂרָאֵל לַאֲבִיהֶן שֶׁבַּשָּׁמַיִם, שֶׁלְּכֻלָּן יֵשׁ חֵלֶק בָּהֶן. הָאֵמוּרִים וְהַדָּם, לַמִּזְבֵּחַ. וְחָזֶה וָשׁוֹק, לַכֹּהֲנִים. וְעוֹרָהּ וּבְשָׂרָהּ, לַבְּעָלִים. וּלְפִיכָךְ נִקְרֵאת זֶבַח הַשְּׁלָמִים, שֶׁהַכֹּל שְׁלֵמִין בָּהּ.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בַּמִּדָּה הַזּוּ לֶאֱהוֹב שָׁלוֹם וְלִרְדּוֹף שָׁלוֹם, מִפְּנֵי שֶׁאֵין קֵץ לְמַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל אֹהֲבֵי שָׁלוֹם וְרוֹדְפֵי שָׁלוֹם. וְהָאֱלֹהִים יִטַּע בֵּינֵינוּ אַהֲבָה אַחֲוָה שָׁלוֹם וְרֵעוּת.

וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִגַּעְנוּ עַד כָּאן לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח מַעֲלַת הַשָּׁלוֹם וּבְעָלֶיהָ, נְסַפֵּר בִּגְנוּת הַמַּחֲלֹקֶת וּבְעָלֶיהָ, כְּדֵי לְיַשְּׁרָם אֶל הַשָּׁלוֹם, בְּעֶזְרַת שַׁדַּי.

דְּעוּ בָנַי, כִּי מִדַּת הַמַּחֲלֹקֶת הִיא מִדָּה שְׂנוּאָה מְאֹד בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם. שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁהַמַּחֲלֹקֶת מְצוּיָה, אֵין טוֹבָה מְצוּיָה שָׁם, צֵא וּלְמַד מִבְּרִיָּתוֹ שֶׁל עוֹלָם, שֶׁבְּכָל יוֹם וָיוֹם, נֶאֱמַר בּוֹ

1 במדבר ה כג 2 ויקרא רבא ט ט בסוף 3 ויקרא ז לז 4 שם ו ב 5 שם שם ז
6 שם שם יח 7 שם ז א 8 שם שם יא 9 במדבר כט לט

כִּי־טוֹב, וּבְיוֹם שֵׁנִי לֹא נֶאֱמַר בּוֹ כִּי־טוֹב. וְלָמָּה לֹא נֶאֱמַר בּוֹ כִּי־טוֹב? כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]לָמָּה לֹא נֶאֱמַר כִּי־טוֹב בַּשֵּׁנִי? לְפִי שֶׁבּוֹ נִבְרֵאת גֵּיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]כִּי־עָרוּךְ מֵאֶתְמוּל תָּפְתֶּה. יוֹם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ תְּמוֹל וְאֵין בּוֹ שִׁלְשׁוֹם. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁבּוֹ נִבְרֵאת הַמַּחֲלֹקֶת, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם, שֶׁהִבְדִּיל בֵּין מַיִם הָעֶלְיוֹנִים לַמַּיִם הַתַּחְתּוֹנִים. וּמָה אִם מַחֲלֹקֶת שֶׁהִיא לְתִקּוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם וּלְיִשּׁוּבוֹ, אֵין כְּתִיב בּוֹ כִּי־טוֹב. מַחֲלֹקֶת שֶׁהִיא לְעִרְבּוּבוֹ שֶׁל עוֹלָם, עַל־אַחַת־כַּמָּה וְכַמָּה!

צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשָׁה הַמַּחֲלֹקֶת. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]בֵּית־דִּין שֶׁל מַעְלָה אֵין קוֹנְסִין אֶלָּא מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה. וּבֵית־דִּין שֶׁל מַטָּה, מִבֶּן־שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה וָמַעְלָה. וְאִלּוּ בְּמַחֲלָקְתּוֹ שֶׁל קֹרַח, אֲפִילוּ תִּינוֹקוֹת בְּנֵי־יוֹמָן נִבְלְעוּ בִּשְׁאוֹל תַּחְתִּית, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וְטַפָּם, [6]וַיֵּרְדוּ הֵם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׁאֹלָה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]אַרְבָּעָה נִקְרְאוּ רְשָׁעִים, וְאֵלּוּ הֵן, הַפּוֹשֵׁט יָד עַל חֲבֵרוֹ לְהַכּוֹתוֹ וַאֲפִילוּ שֶׁלֹּא הִכָּהוּ, נִקְרָא רָשָׁע, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ, הִכִּיתָ לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא תַכֶּה. וְהַלֹּוֶה וְאֵינוֹ מְשַׁלֵּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]לֹוֶה רָשָׁע וְלֹא יְשַׁלֵּם. וּמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ עַזּוּת־פָּנִים וְאֵינוֹ מִתְבַּיֵּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר, [10]הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו. וּמִי שֶׁהוּא בַּעַל־מַחֲלֹקֶת, שֶׁנֶּאֱמַר, [11]סוּרוּ נָא מֵעַל אָהֳלֵי הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים הָאֵלֶּה. וּשְׁנֵיהֶן הָיוּ בְּדָתָן וַאֲבִירָם, מַחֲלֹקֶת וְעַזּוּת־פָּנִים.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה הַמַּחֲלֹקֶת עוֹשָׂה. [7]שֶׁכֵּן מַחֲלֹקֶ"ת בְּנוֹטָרִיקוֹן, מַ'כָּה, חָ'רוֹן, לִ'קּוּי, קְ'לָלָה, תַּ'כְלִית. כְּלוֹמַר, שֶׁהַמַּחֲלֹקֶת מְבִיאָה כְּלָיָה לָעוֹלָם.[12]וְכָל הַמַּחֲזִיק בְּמַחֲלֹקֶת, עוֹבֵר בְּלָאו, שֶׁנֶּאֱמַר [13]וְלֹא־יִהְיֶה כְקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁרָאוּי לְהִצְטָרֵעַ. כְּתִיב הָכָא [13]כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְיָ בְּיַד־מֹשֶׁה לוֹ,

---

1 בראשית רבא ד ח 2 ישעיה ל לג 3 בראשית א ו 4 במדבר רבא יח ג
5 במדבר טז כז 6 שם שם לב 7 במדבר רבא יח י 8 שמות ב יג 9 תהלים לז כא
10 משלי כא כט 11 במדבר טז כו 12 סנהדרין קי א 13 במדבר יז ה

וּכְתִיב הָתָם [1]הָבֵא־נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת וִתֵּר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עַל עֲבוֹדָה זָרָה, וְלֹא וִתֵּר עַל הַמַּחֲלֹקֶת. רִאשׁוֹנָה, בִּימֵי דוֹר אֱנוֹשׁ. הֵן הִתְחִילוּ לַעֲבוֹד עֲבוֹדָה־זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם יְיָ. וּלְפִי שֶׁהָיָה בֵּינֵיהֶן שָׁלוֹם, הֶאֱרִיךְ לָהֶן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. אֲבָל דּוֹר הַמַּבּוּל שֶׁהָיָה בֵּינֵיהֶן מַחֲלֹקֶת שֶׁהָיוּ גּוֹזְלִין וְחוֹמְסִין זֶה אֶת זֶה, לֹא וִתֵּר לָהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְגוֹ׳. שְׁנִיָּה, בְּדוֹר הַמִּדְבָּר. כְּשֶׁבָּאוּ יִשְׂרָאֵל לִידֵי מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל, מָחַל לָהֶן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. אֲבָל כְּשֶׁהָיוּ בָּאִין לְמַחֲלֹקֶת, לֹא וִתֵּר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁאַתְּ מוֹצֵא וַיִּלּוֹנוּ, אַתְּ מוֹצֵא שָׁם מַכָּה. וּגְדוֹלָה מִכֻּלָּן, מַחֲלָקְתּוֹ שֶׁל קֹרַח. שְׁלִישִׁית, פִּסְלוֹ שֶׁל מִיכָה. מִתּוֹךְ שֶׁהָיָה שָׁלוֹם בֵּינֵיהֶן, נָתַן לָהֶן אַרְכָּא, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וַיָּקִימוּ לָהֶם בְּנֵי־דָן אֶת־הַפָּסֶל וִיהוֹנָתָן בֶּן־גֵּרְשֹׁם בֶּן־מְנַשֶּׁה הוּא וּבָנָיו הָיוּ כֹהֲנִים לְשֵׁבֶט הַדָּנִי עַד־יוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ. אֲבָל כְּשֶׁנֶּחְלְקוּ הַשְּׁבָטִים עַל שֵׁבֶט יְהוּדָה וּבִנְיָמִין וְלֹא הָיָה בֵּינֵיהֶן שָׁלוֹם, נַעֲשׂוּ אֵלּוּ פֻּרְעָנוּת לָאֵלּוּ. כְּשֶׁהָיוּ אֵלּוּ חוֹטְאִין, הָיָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מֵבִיא אֶת אֵלּוּ וּפוֹרְעִין מֵהֶן. וְכֵן כְּשֶׁהָיוּ חוֹטְאִין אֵלּוּ, הָיָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מֵבִיא אֶת אֵלּוּ וּפוֹרְעִין מֵהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וַיַּכּוּ בָהֶם אֲבִיָּה וְעַמּוֹ מַכָּה רַבָּה וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים מִיִּשְׂרָאֵל חֲמֵשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ בָּחוּר. וְאוֹמֵר, [7]וְלֹא־עָצַר כֹּחַ יָרָבְעָם עוֹד בִּימֵי אֲבִיָּהוּ. וּכְשֶׁחָטְאוּ שֵׁבֶט יְהוּדָה וּבִנְיָמִין, בָּאוּ עֲשֶׂרֶת בְּנֵי הַשְּׁבָטִים וּפָרְעוּ מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]וַיַּהֲרֹג פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ בִּיהוּדָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף בְּיוֹם אֶחָד.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשָׁה הַמַּחֲלֹקֶת, מִדּוֹר הַמַּבּוּל וְדוֹר הַפְּלָגָה. בְּדוֹר הַמַּבּוּל מַהוּ אוֹמֵר, [9]וַיַּרְא יְיָ כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְגוֹ׳. וּבְדוֹר הַפְּלָגָה מַהוּ אוֹמֵר, [10]הָבָה נִבְנֶה־לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה,

1 שמות ד ו 2 עיין ב„ראשית חכמה", שער הענוה, ריש פרק ד 3 בראשית ד כו 4 שם ו יג 5 שופטים יח ל 6 דברי הימים ב יג יז 7 שם שם כ 8 שם כח ו 9 בראשית ו ה 10 שם יא ד

[1]אֵי זֶהוּ קָשֶׁה, זֶה שֶׁאוֹמֵר לַמֶּלֶךְ אוֹ אֲנִי אוֹ אַתָּה בַּפַּלְטִין, אוֹ זֶה שֶׁאוֹמֵר לַמֶּלֶךְ לֹא אֲנִי וְלֹא אַתָּה בַּפַּלְטִין? אֱמֹר מֵעַתָּה, זֶה שֶׁאוֹמֵר אוֹ אֲנִי אוֹ אַתָּה בַּפַּלְטִין. כָּךְ דּוֹר הַמַּבּוּל אָמְרוּ, [2]מַה־שַּׁדַּי כִּי־נַעַבְדֶנּוּ וּמַה־נּוֹעִיל כִּי נִפְגַּע־בּוֹ. דּוֹר הַפְּלָגָה אָמְרוּ, לֹא כָּל־הֵימֶנּוּ לִבְרוֹר לוֹ אֶת הָעֶלְיוֹנִים וְלִתֵּן לָנוּ הַתַּחְתּוֹנִים, אֶלָּא בֹּאוּ וְנַעֲשֶׂה לָנוּ מִגְדָּל וְנִתֵּן עֲבוֹדָה־זָרָה בְּרֹאשׁוֹ וְנִתֵּן חֶרֶב חַדָּה בְּיָדָהּ, וּתְהִי נִרְאֵית כְּאִלּוּ עוֹשָׂה עִמּוֹ מִלְחָמָה. אוֹתָן לֹא נִשְׁתַּיֵּר מֵהֶן פְּלֵיטָה, וְאֵלּוּ נִשְׁתַּיֵּר מֵהֶן פְּלֵיטָה?! אֶלָּא, דּוֹר הַמַּבּוּל לֹא נִשְׁתַּיֵּר מֵהֶן פְּלֵיטָה, עַל־יְדֵי שֶׁהָיוּ שְׁטוּפִין בְּגָזֵל וְהָיְתָה מְרִיבָה בֵּינֵיהֶן. אֲבָל אֵלּוּ, עַל־יְדֵי שֶׁהָיָה שָׁלוֹם בֵּינֵיהֶן וְהָיוּ אוֹהֲבִין זֶה אֶת זֶה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וַיְהִי כָל־הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים, לְפִיכָךְ נִשְׁתַּיְּרָה מֵהֶן פְּלֵיטָה.

וְעוֹד אָמְרוּ, [4]קָשָׁה הִיא הַמַּחֲלֹקֶת אֲפִילּוּ כְּדֵי לַעֲשׂוֹת סְיָג לַמִּצְוֹת. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בִּבְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן שֶׁאָמְרוּ לוֹ לְמשֶׁה, [5]יֻתַּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ לַאֲחֻזָּה. וּמִפְּנֵי־מָה בָּחֲרוּ אוֹתָהּ? מִפְּנֵי שֶׁהָיָה לָהֶן מִקְנֶה הַרְבֵּה, וְהָיוּ מְבַקְשִׁין לְהִתְרַחֵק מִן הַגָּזֵל וּמִן הַמַּחֲלֹקֶת. וּלְפִי שֶׁפֵּרְשׁוּ הֵם מִיִּשְׂרָאֵל תְּחִלָּה, הֵם גָּלוּ תְּחִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וַיָּעַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־רוּחַ פּוּל מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וְגוֹ׳ וַיַּגְלֵם לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה וַיְבִיאֵם לַחְלַח וְחָבוֹר וְהָרָא וּנְהַר גּוֹזָן עַד הַיּוֹם הַזֶּה. וַהֲרֵי הַדְּבָרִים קַל־וָחֹמֶר, וּמָה אֵלּוּ שֶׁפֵּרְשׁוּ מֵאֲחֵיהֶם לְשֵׁם־שָׁמַיִם, לֹא מִתּוֹךְ שִׂנְאָה וְאֵיבָה אֶלָּא כְּדֵי לְהִתְרַחֵק מִן הַגָּזֵל וּמִן הַמַּחֲלֹקֶת, כָּךְ נֶעֶנְשׁוּ. הַפּוֹרְשִׁין מֵחַבְרֵיהֶן מִתּוֹךְ שִׂנְאָה וְתַחֲרוּת וּמַחֲלֹקֶת, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה! וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]קָשָׁה הִיא הַמַּחֲלֹקֶת כְּדוֹר הַמַּבּוּל. נֶאֱמַר בְּמַחֲלָקְתּוֹ שֶׁל קֹרַח [8]קְרִאֵי מוֹעֵד אַנְשֵׁי־שֵׁם, וְנֶאֱמַר בְּדוֹר הַמַּבּוּל [9]הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי הַשֵּׁם.

[9]קָשָׁה הִיא הַמַּחֲלֹקֶת שֶׁהִיא מְבִיאָה לִידֵי סַכָּנַת־נְפָשׁוֹת.

1 בראשית רבא לח ו 2 איוב כא טו 3 בראשית יא א 4 ילקוט שמעוני חלק א תשפו 5 במדבר לב ה 6 דברי־הימים א ה כו 7 בראשית רבא סוף כו 8 במדבר טז ב 9 בראשית ו ד

שֶׁעַל־יְדֵי מְרִיבָה שֶׁהָיְתָה בֵּין רוֹעֵי מִקְנֵה אַבְרָם וּבֵין רוֹעֵי מִקְנֵה לוֹט, נִתְפָּרְדוּ זֶה מִזֶּה, וְנִתְגַּלְגֵּל הַדָּבָר וְהָלַךְ לוֹט לִסְדוֹם, וְכִמְעַט שֶׁאָבַד עִמָּהֶן.

קָשָׁה הִיא הַמַּחֲלֹקֶת שֶׁהִיא מְבִיאָה אֶת הָאָדָם לִידֵי מַלְקוּת, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]כִּי־יִהְיֶה רִיב בֵּין אֲנָשִׁים וְגוֹ׳. אֵין שָׁלוֹם יוֹצֵא מִתּוֹךְ מְרִיבָה. [2]וְהָיָה אִם־בִּן הַכּוֹת הָרָשָׁע, מִי גָּרַם לוֹ לִלְקוֹת? הֱוֵי אוֹמֵר, הַמַּחֲלֹקֶת.

קָשָׁה הִיא הַמַּחֲלֹקֶת שֶׁהִיא מְבִיאָה לִידֵי מִיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וְכִי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה, [4]וְאִם־אָסוֹן יִהְיֶה וְגוֹ׳, מִי גָּרַם לָהּ? הֱוֵי אוֹמֵר, הַמַּחֲלֹקֶת. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, *מֻתָּר לוֹמַר לָשׁוֹן־הָרָע עַל בַּעֲלֵי־מַחֲלֹקֶת. וּמַה טַּעַם? [5]וַאֲנִי אָבוֹא אַחֲרַיִךְ וּמִלֵּאתִי אֶת־דְּבָרָיִךְ. וּמִפְּנֵי־מָה נֶהֱרַג אֲדוֹנִיָּה בֶן־חַגִּית? עִלָּה מָצְאוּ, עַל שֶׁתָּבַע אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית. שֶׁבַּעֲבוּר כָּךְ לֹא הָיָה חַיָּב מִיתָה, אֶלָּא שֶׁמְּבַקְשִׁין לְהַתִּיר דָּמָן שֶׁל בַּעֲלֵי־מַחֲלֹקֶת, לְפִיכָךְ מָצְאוּ לוֹ הָעִלָּה הַזֹּאת.

בָּנַי, תִּשְׁמְרוּ עַצְמְכֶם מִן הַמַּחֲלֹקֶת. שֶׁכָּל מִי שֶׁיּוֹשֵׁב לוֹ מִן הַמַּחֲלֹקֶת, הֲרֵי זֶה מְכֻבָּד בִּפְנֵי הַבְּרִיּוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [6]כָּבוֹד לָאִישׁ שֶׁבֶת מֵרִיב וְגוֹ׳. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]וּמָה אִם מְרִיבָה שֶׁהִיא שֶׁל אָדָם עַצְמוֹ, כָּבוֹד לוֹ אִם כְּבָשָׁהּ. קַל־וָחֹמֶר מְרִיבָה שֶׁאֵינָהּ שֶׁלּוֹ וְהוּא מַכְנִיס עַצְמוֹ לְתוֹכָהּ! וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [8]מַחֲזִיק בְּאָזְנֵי־כָלֶב עֹבֵר מִתְעַבֵּר עַל־רִיב לֹא־לוֹ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [9]מַחֲלֹקֶת בַּבַּיִת, סוֹפוֹ לֶחָרֵב. מַחֲלֹקֶת בְּבֵית־הַכְּנֶסֶת, סוֹפוֹ לְהִתְפַּזֵּר. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁסּוֹפוֹ לְהִשָּׁמֵם. מַחֲלֹקֶת בָּעִיר, שְׁפִיכוּת־דָּמִים בָּעִיר. שְׁנֵי תַלְמִידֵי־חֲכָמִים הַדָּרִין בְּעִיר אַחַת וְכֵן שְׁנֵי בָתֵּי־דִינִין וּבֵינֵיהֶן מַחֲלֹקֶת, סוֹפָן לָמוּת. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁמַּחֲלֹקֶת בֵּית־דִּין, חֻרְבַּן־עוֹלָם. תֵּדַע שֶׁכֵּן, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁיֵּשׁ שָׁלוֹם בְּפָמַלְיָא שֶׁל

---

1 דברים כה א   2 שם שם ב   3 שמות כא כב   4 שם שם כג   5 מלכים א א יד   6 משלי כ ג
7 ילקוט המכירי משלי כו יז, תנחומא בובר וישלח ב הערה ג   8 משלי כו יז   9 דרך ארץ זוטא ט
* ירושלמי פאה פרק א הלכה א, דף א, דרך־ארץ זוטא פרק השלום.

מַטָּה, יֵשׁ שָׁלוֹם בְּפָמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [1]הַבּוֹנֶה בַשָּׁמַיִם מַעֲלוֹתָיו. אֵימָתַי? בִּזְמַן [1]וַאֲגֻדָּתוֹ עַל־אֶרֶץ יְסָדָהּ. כְּלוֹמַר, בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל נֶאֱגָדִין בַּאֲגֻדָּה אַחַת וְשָׁלוֹם זֶה עִם זֶה.

וְהַמִּדָּה הָאֲרוּרָה הַזֹּאת, יוֹנֶקֶת מִשְּׁדֵי מִדַּת הָרְכִילוּת וְלָשׁוֹן־הָרָע, שֶׁגַּם הִיא מִדָּה שְׂנוּאָה וּמְשֻׁקֶּצֶת מְאֹד בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם. שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁהָרְכִילוּת וְלָשׁוֹן־הָרָע מָצוּי, שָׁם הַמַּחֲלֹקֶת מְצוּיָה. וְכָל הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן־הָרָע עַל חֲבֵרוֹ, הֲרֵי הוּא נִטְרָד מֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וּמֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. תֵּדַע שֶׁכֵּן, שֶׁהֲרֵי לֹא נִטְרַד דּוֹאֵג הָאֲדוֹמִי אֶלָּא בִּלְשׁוֹנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]בְּבוֹא דּוֹאֵג הָאֲדֹמִי וַיַּגֵּד לְשָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ בָּא־דָוִד אֶל־בֵּית אֲחִימֶלֶךְ. מַה כְּתִיב בּוֹ, [3]גַּם־אֵל יִתָּצְךָ לָנֶצַח יַחְתְּךָ וְיִסָּחֲךָ מֵאֹהֶל וְשֵׁרֶשְׁךָ מֵאֶרֶץ חַיִּים סֶלָה. [4]יַחְתְּךָ וְיִסָּחֲךָ מֵאֹהֶל, בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְשֵׁרֶשְׁךָ מֵאֶרֶץ חַיִּים סֶלָה, לָעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּנָחָשׁ הַקַּדְמוֹנִי, שֶׁעַל־יְדֵי לָשׁוֹן־הָרָע נִתְקַלֵּל בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְאַף לֶעָתִיד לָבוֹא, אֵין לוֹ תַּקָּנָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וְנָחָשׁ עָפָר לַחְמוֹ,[6]אֲפִילוּ לֶעָתִיד לָבוֹא.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה,[7]אוֹמְרִים לוֹ לַנָּחָשׁ, מִפְּנֵי־מָה אַתָּה מָצוּי בֵּין הַגְּדֵרוֹת? אָמַר לָהֶן, מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי פָּרַצְתִּי גְּדֵרוֹ שֶׁל עוֹלָם. וּמִפְּנֵי־מָה אַתָּה מְהַלֵּךְ וּלְשׁוֹנְךָ שׁוֹתֵת? אָמַר לָהֶן, מִפְּנֵי שֶׁהִיא גָּרְמָה לִי. וּמִפְּנֵי־מָה כָּל בְּהֵמָה וְחַיָּה נוֹשְׁכִין וְאֵין מְמִיתִין, וְאַתָּה נוֹשֵׁךְ וּמֵמִית? אָמַר לָהֶן, [8]אִם־יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּלוֹא לָחַשׁ, אֶפְשָׁר שֶׁאֲנִי עוֹשֶׂה כְּלוּם שֶׁלֹּא נֶאֱמַר לִי מִן הַשָּׁמַיִם! וּמִפְּנֵי־מָה אַתָּה נוֹשֵׁךְ אֵבֶר אֶחָד וְכֻלָּן מַרְגִּישִׁין? אָמַר לָהֶן, וְלִי אַתֶּם אוֹמְרִים! אִמְרוּ לוֹ לְבַעַל־הַלָּשׁוֹן שֶׁהוּא אוֹמֵר בְּאִסְפַּמְיָא וְהוֹרֵג בְּרוֹמִי.

בָּנַי, אִם רְאִיתֶם בְּנֵי־אָדָם מְחַזְּרִים וּמְחַפְּשִׂים אַחַר מוּמֵי בְנֵי־אָדָם וּמְדַבְּרִים עֲלֵיהֶם, תַּחֲזִיקוּ אוֹתָם בְּחֶזְקַת רְשָׁעִים וּבַעֲלֵי לָשׁוֹן־הָרָע וּבַעֲלֵי־מוּמִין. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ הַחֲכָמִים,[9]שֶׁאָדָם

---

1 עמוס ט ו 2 תהלים נב ב 3 שם שם ז 4 תנחומא מצורע ב, ילקוט הלק ב תשסח בסוף 5 ישעיה סה כה. 6 בראשית רבא כ י. 7 ירושלמי פאה א א, דף א. 8 קהלת י יא. 9 מבחר־הפנינים ריש פרק וא

אֶחָד דִּבֵּר בְּאָדָם אַחֵר אֵצֶל אֶחָד מִן הַגְּדוֹלִים. אָמַר לוֹ, הוֹדַעְתַּנִי עַל רֹב מוּמֶיךָ בְּמַה שֶׁאַתָּה מַרְבֶּה לְסַפֵּר בְּמוּמֵי בְנֵי־אָדָם. כִּי מְחַפֵּשׂ הַמּוּם, אֵינֶנּוּ מְחַפֵּשׂ אֶלָּא כְּפִי אֲשֶׁר בּוֹ מִמֶּנּוּ.

בָּנַי, [1]בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשֶׁה לְשׁוֹן־הָרָע, כְּנֶגֶד שְׁלֹשָׁה דְבָרִים, רֹמַח וְחֶרֶב וָחֵץ, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]מֵפִיץ וְחֶרֶב וְחֵץ שָׁנוּן אִישׁ־עֹנֶה בְרֵעֵהוּ עֵד שָׁקֶר. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]מֵפִיץ, זֶה הָרֹמַח. חֶרֶב וָחֵץ, כְּמַשְׁמָעוֹ. מַה הָרֹמַח דּוֹקֵר וּמֵמִית, אַף לָשׁוֹן־הָרָע דּוֹקֵר וּמֵמִית. מַה הַחֶרֶב דּוֹקֵר וּמֵמִית, אַף לָשׁוֹן־הָרָע דּוֹקֵר וּמֵמִית. מַה הַחֵץ דּוֹקֵר וּמֵמִית, אַף לָשׁוֹן־הָרָע דּוֹקֵר וּמֵמִית. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [3]נַפְשִׁי בְּתוֹךְ לְבָאִם אֶשְׁכְּבָה לֹהֲטִים בְּנֵי־אָדָם שִׁנֵּיהֶם חֲנִית וְחִצִּים וּלְשׁוֹנָם חֶרֶב חַדָּה. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁכָּל הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן־הָרָע, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא דּוֹחֲפוֹ לְגֵיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [4]אִישׁ לָשׁוֹן בַּל־יִכּוֹן בָּאָרֶץ אִישׁ־חָמָס רָע יְצוּדֶנּוּ לְמַדְחֵפֹת. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [5]לֶעָתִיד לָבוֹא, נוֹטֵל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֻמּוֹת־הָעוֹלָם וּמוֹרִידָן לְגֵיהִנֹּם וְאוֹמֵר לָהֶן, לָמָּה הֱיִיתֶם קוֹנְסִין אֶת בָּנַי? וְהֵן מְשִׁיבִין וְאוֹמְרִים לוֹ מֵהֶן* הָיוּ בָאִין וְאוֹמְרִים לָשׁוֹן־הָרָע עֲלֵיהֶן. וְנוֹטֵל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֵלּוּ וָאֵלּוּ וּמוֹרִידָן לְגֵיהִנֹּם. לְכָךְ נֶאֱמַר, [4]אִישׁ לָשׁוֹן בַּל־יִכּוֹן בָּאָרֶץ, אֵלּוּ הַמַּלְשִׁינִין וְהַמָּסוֹרוֹת שֶׁל יִשְׂרָאֵל. [4]אִישׁ־חָמָס רָע, אֵלּוּ אֻמּוֹת־הָעוֹלָם, שֶׁחוֹמְסִין אוֹתָן עַל דִּבְרֵיהֶן. [4]יְצוּדֶנּוּ לְמַדְחֵפֹת, שֶׁאֵלּוּ וָאֵלּוּ נִצּוֹדִין בִּמְצוֹדָה רָעָה וְנִדְחָפִין לְגֵיהִנֹּם. וְכֵן מֹשֶׁה מַזְהִיר אֶת יִשְׂרָאֵל, [6]לֹא־תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ. וְכֵן דָּוִד מַזְהִיר כְּמוֹ כֵן, [7]מִי־הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב, [8]נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה.

בָּנַי, אִם יְדַבְּרוּ בְנֵי־אָדָם עַל אָדָם אַחֵר, אַל תַּרְחִיקוּהוּ לְגַמְרֵי, עַד שֶׁתֵּדְעוּ בְּבֵרוּר אִם נִדְבָּרִים עָלָיו בֶּאֱמֶת אִם לָאו. וּבֵין כָּךְ וּבֵין כָּךְ, צָרִיךְ לָכֶם לְהִתְרַחֵק מֵאוֹתָם שֶׁמְּדַבְּרִים עָלָיו

---

1 מדרש משלי כה יח 2 משלי כה יח 3 תהלים נז ה 4 שם קמ יב
5 בראשית רבא ריש פרק כ 6 ויקרא יט טז 7 תהלים לד יג 8 שם שם יד
* מישראל עצמם איש על חברו

הַרְחָקָה יְתֵרָה, כְּמוֹ שֶׁהֵשִׁיב חָכָם אֶחָד לַחֲבֵרוֹ, כְּשֶׁאָמַר לוֹ, [1]אֲנִי רוֹצֶה לְרַחֶקְךָ עַל מַה שֶּׁמְּדַבְּרִים בְּנֵי־אָדָם בְּךָ. אָמַר לוֹ, שְׁמַעְתַּנִי שֶׁדִּבַּרְתִּי בָּהֶם? אָמַר לוֹ, לָאו. אָמַר לוֹ, אִם כֵּן, אוֹתָם הַרְחֵק. וְאָמְרוּ, [1]שֶׁאָדָם אֶחָד הֶאֱשִׁים אֶת חֲבֵרוֹ עַל דָּבָר שֶׁשָּׁמַע עָלָיו, וְהִתְנַצֵּל לוֹ מִמֶּנּוּ. אָמַר לוֹ, הִגִּיד לִי נֶאֱמָן. אָמַר לוֹ, אִלּוּ הָיָה נֶאֱמָן, לֹא הָיָה מַגִּיד.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשֶׁה לְשׁוֹן־הָרָע. שֶׁהֲרֵי הַמְרַגְּלִים שֶׁהוֹצִיאוּ דִבָּה עַל אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל בִּלְשׁוֹנָם, בִּלְשׁוֹן עַצְמָם נִפְרַע הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מֵהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]וַיָּמֻתוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצִאֵי דִבַּת־הָאָרֶץ רָעָה בַּמַּגֵּפָה לִפְנֵי יְיָ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]מְלַמֵּד שֶׁנִּשְׁתַּרְבֵּב לְשׁוֹנָם עַד טַבּוּרָם, וְהָיוּ תוֹלָעִין יוֹצְאִין מִטַּבּוּרָן לְתוֹךְ לְשׁוֹנָם.

וְכֵן מָצִינוּ בָּאַגָּדָה, [4]שֶׁבַּעֲלֵי לָשׁוֹן־הָרָע תְּלוּיִין בִּלְשׁוֹנָן בְּגֵיהִנֹּם, מִפְּנֵי שֶׁסִּפְּרוּ לָשׁוֹן־הָרָע עַל חַבְרֵיהֶן וְעָבְרוּ עַל מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה, [5]לֹא־תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ. וְכָל הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן־הָרָע עַל חֲבֵרוֹ, סוֹף שֶׁהוּא נִכְשָׁל בְּדוֹמֶה לוֹ. צֵא וּלְמַד מִיּוֹסֵף הַצַּדִּיק, דִּכְתִיב, [6]וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]שֶׁהָיָה אוֹמֵר לְאָבִיו, חֲשׁוּדִין הֵן בָּנֶיךָ עַל אֵבֶר מִן הַחַי, וּמְזַלְזְלִין בִּבְנֵי־הַשְּׁפָחוֹת וְקוֹרְאִין אוֹתָן עֲבָדִים, וְתוֹלִין עֵינֵיהֶן בִּבְנוֹת־הָאָרֶץ. וְעַל שְׁלָשְׁתָּן נִכְשַׁל. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר, [8]פֶּלֶס וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט לַייָ וְגוֹ׳. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, אַתָּה אָמַרְתָּ, חֲשׁוּדִין הֵן עַל אֵבֶר מִן הַחַי — חַיֶּיךָ, אֲפִילוּ בִּשְׁעַת קַלְקָלָה, אֵינָן אֶלָּא שׁוֹחֲטִין וְאוֹכְלִין, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים. אַתָּה אָמַרְתָּ, מְזַלְזְלִין הֵן בִּבְנֵי־הַשְּׁפָחוֹת וְקוֹרְאִין אוֹתָן עֲבָדִים — חַיֶּיךָ, [10]לְעֶבֶד נִמְכַּר יוֹסֵף. אַתָּה אָמַרְתָּ, תּוֹלִין עֵינֵיהֶן בִּבְנוֹת־הָאָרֶץ — חַיֶּיךָ, שֶׁאֲנִי מְגָרֶה בְךָ אֶת הַדֹּב, שֶׁנֶּאֱמַר, [11]וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף וְגוֹ׳. מַה

1 מבחר הפנינים נא 2 במדבר יד לז 3 סוטה לה א 4 למ"מ 5 ויקרא יט טז 6 בראשית לז ב
7 ירושלמי פאה א ה,ג ב 8 משלי טז יא 9 בראשית לז לא 10 תהלים קה יז 11 בראשית לט ז

כְּתִיב בְּעִנְיָן, [1]וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם. [2]מִתּוֹךְ גְּנוּתָן שֶׁל שְׁבָטִים, לָמַדְנוּ שִׁבְחָן, שֶׁלֹּא הָיוּ מְדַבְּרִין אֶחָד בַּפֶּה וְאֶחָד בַּלֵּב.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]שְׁלֹשָׁה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שׂוֹנְאָן, הַמְדַבֵּר אֶחָד בַּפֶּה וְאֶחָד בַּלֵּב, וְהַיּוֹדֵעַ עֵדוּת בַּחֲבֵרוֹ וְאֵינוֹ מֵעִיד לוֹ עָלָיו, וְהָרוֹאֶה דְּבַר־עֶרְוָה בַּחֲבֵרוֹ וּמֵעִיד בּוֹ עָלָיו יְחִידִי.

אוֹי לָהֶם לִמְסַפְּרֵי לָשׁוֹן־הָרָע, שֶׁהֵן מְבִיאִין שָׁלֹשׁ פֻּרְעָנִיּוֹת לָעוֹלָם. וְאֵלּוּ הֵן, מַחֲלֹקֶת, וַעֲבוֹדָה־זָרָה, וְגָלוּת. שֶׁבִּשְׁבִיל מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן־הָרָע, בָּא מַחֲלֹקֶת לָעוֹלָם. וְעַל־יְדֵי מַחֲלֹקֶת, בָּא הַגָּלוּת. וְעַל־יְדֵי הַגָּלוּת, בָּאִין בְּתוֹךְ הָאֻמּוֹת וּמִתְעָרְבִין בֵּינֵיהֶן וְלוֹמְדִין מַעֲשֵׂיהֶן וְעוֹבְדִין עֲבוֹדָה־זָרָה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]אִלְמָלֵא לֹא קִבֵּל דָּוִד לָשׁוֹן־הָרָע, לֹא נֶחְלְקָה מַלְכוּת בֵּית־דָּוִד, וְלֹא עָבְדוּ יִשְׂרָאֵל עֲבוֹדָה־זָרָה, וְלֹא גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ. תֵּדַע שֶׁכֵּן, שֶׁעַל־יְדֵי לָשׁוֹן־הָרָע שֶׁהוֹצִיא יוֹסֵף עַל אֶחָיו, נִתְגַּלְגֵּל הַדָּבָר וְיָרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ לְמִצְרָיִם. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁבִּשְׁבִיל מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן־הָרָע, הַגְּשָׁמִים נֶעֱצָרִין, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]רוּחַ צָפוֹן תְּחוֹלֵל גָּשֶׁם וּפָנִים נִזְעָמִים לְשׁוֹן סָתֶר.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]כָּל הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן־הָרָע, מַגְדִּיל עֲוֹנוֹת כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת, עֲבוֹדָה־זָרָה, וְגִלּוּי־עֲרָיוֹת, וּשְׁפִיכוּת־דָּמִים. עֲבוֹדָה־זָרָה, דִּכְתִיב, [7]אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה. גִּלּוּי־עֲרָיוֹת, דִּכְתִיב, [8]וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת. וּשְׁפִיכוּת־דָּמִים, דִּכְתִיב, [9]גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוֹא. וְאִלּוּ בְּלָשׁוֹן הָרָע כְּתִיב, [10]יַכְרֵת יְיָ כָּל־שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת. שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כִּשְׁלָשְׁתָּן. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]לִישָּׁן תְּלִיתַאי, קָטִיל תְּלִיתַאי. כְּלוֹמַר, לָשׁוֹן־הָרָע הוֹרֶגֶת שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים, הָאוֹמְרוֹ, וְהַמְקַבְּלוֹ, וּמִי שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו. וּבִימֵי שָׁאוּל, הָרַג אַרְבָּעָה. דּוֹאֵג שֶׁאֲמָרוֹ, שָׁאוּל שֶׁקִּבְּלוֹ, וַאֲחִימֶלֶךְ

---

1 בראשית לז ד 2 רש"י שם ובבראשית רבא פד ח 3 פסחים קיג ב 4 שבת נו ב 5 משלי כה כג
6 ערכין טו ב 7 שמות לב לא 8 בראשית לט ט 9 שם ד יג 10 תהלים יב ד

שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו, וְאַבְנֵר עַל שֶׁהָיָה לוֹ לִמְחוֹת שֶׁלֹּא לַהֲרֹג נֹב עִיר הַכֹּהֲנִים וְלֹא מִחָה.

בָּנַי, אַל תַּאֲמִינוּ אֶל הָרְכִילִים, וְאַל תִּתְפַּתּוּ בְּדִבְרֵיהֶם, וַאֲפִלּוּ אַתֶּם יוֹדְעִין שֶׁאוֹמְרִין הָאֱמֶת. כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, [1]מִי שֶׁיַּאֲמִין אֶל הָרְכִילִים, לֹא יִשָּׁאֵר לוֹ אוֹהֵב, וַאֲפִלּוּ אִם יִהְיֶה לוֹ חָבִיב וְקָרוֹב. וְאָמַר אַחֵר, [2]אַל תַּעֲזוֹב הָאוֹהֵב בַּעֲבוּר רְכִילוּת הָרָכִיל. וְאַף עַל פִּי כֵן, טוֹב לָכֶם לִשְׁמוֹר אֶת עַצְמְכֶם מִמִּי שֶׁאָמְרוּ עֲלֵיהֶם הָרְכִילוּת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [3]הַאי לִישָּׁנָא בִישָׁא, אַף־עַל־גַּב דְּלְקַבּוּלֵי לֵהּ לָא מִבְּעֵי, לְמֵיחַשׁ מִיהָא מִבְּעֵי*.

בָּנַי, צְאוּ וּרְאוּ כַּמָּה צָרִיךְ לוֹ לָאָדָם לִהְיוֹת זָהִיר בִּלְשׁוֹנוֹ. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בָּאַגָּדָה, [4]מַאי דִּכְתִיב, [5]מַה־יִּתֵּן לְךָ וּמַה־יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה! אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לַלָּשׁוֹן, כָּל אֵבָרָיו שֶׁל אָדָם, זְקוּפִין, וְאַתָּה מֻטָּל. כָּל אֵבָרָיו שֶׁל אָדָם מִבַּחוּץ, וְאַתָּה מִבִּפְנִים. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, שֶׁהִקַּפְתִּי לְךָ שְׁתֵּי חוֹמוֹת, אַחַת שֶׁל עֶצֶם וְאַחַת שֶׁל בָּשָׂר. מַה־יִּתֵּן לְךָ וּמַה־יֹּסִיף לָךְ! מֵעַתָּה מַה יֵּשׁ לִי עוֹד לְהִתְחַכֵּם לַעֲשׂוֹת לְךָ, שְׁתֵּי הַמְּחִיצוֹת הַלָּלוּ, הָרִאשׁוֹנָה קָשָׁה שֶׁהִיא שֶׁל עֶצֶם, וְהָאַחֲרוֹנָה רַכָּה שֶׁהִיא שֶׁל בָּשָׂר. וְלָמָּה הַפְּנִימִית קָשָׁה? כְּדֵי שֶׁלֹּא תְהֵא נוֹחָה לְהִפָּתַח. לְפִי שֶׁהַדְּבָרִים הַיּוֹצְאִים מִתּוֹךְ פִּיו שֶׁל אָדָם, הֵם עַל אַרְבָּעָה פָּנִים. יֵשׁ מֵהֶן, שֶׁאִם אָדָם מְדַבֵּר בָּהֶן, אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה לוֹ תוֹעֶלֶת בָּהֶן, וְאֶפְשָׁר שֶׁיֵּשׁ מֵהֶן סָפֵק, שֶׁאֵינוֹ בָטוּחַ בָּם בְּאַחֲרִיתָם, וְהַטּוֹב לָאָדָם לְהִנָּצֵל מִסְּפֵקָם. וְיֵשׁ מֵהֶן, שֶׁכְּשֶׁאָדָם שׁוֹתֵק מֵהֶן, עוֹשֶׂה נַחַת־רוּחַ לְנַפְשׁוֹ, וּמִתְרַצֶּה בָּהֶן לְבוֹרְאוֹ. וְאִם מְדַבֵּר בָּהֶן, אֶפְשָׁר שֶׁתָּבוֹא לוֹ מֵהֶן רָעָה וְהֶזֵּק, כְּגוֹן הַמְחָרֵף וְהַמְגַדֵּף, וְהַלָּשׁוֹן־הָרָע וְהַשֶּׁקֶר, וְהַחֹנֶף, וּגְנוּת בְּנֵי־אָדָם וְהַדּוֹמֶה לָהֶן, כָּל־שֶׁכֵּן שֶׁטּוֹב לָאָדָם

---

1 מבחר הפנינים נא ו 2 שם שם ז 3 נדה סא א 4 ערכין טו ב 5 תהלים קכ ג

* הלשון־הרע הזה, אף־על־גב שלקבלו לא צריך, לחשוש בכל־זאת צריך.

לְהִנָּצֵל מֵהֶן שֶׁהֵן וַדַּאי רָעִים בְּאַחֲרִיתָם וְאֵין בָּהֶם צַד טוֹבָה כְּלָל. וְיֵשׁ מֵהֶן שֶׁאִם יְדַבֵּר בָּהֶן, אֵינוֹ מוֹצֵא בָהֶן לֹא הֲנָאָה וְלֹא תוֹעֶלֶת. וְאִם יִשְׁתּוֹק מֵהֶן, אֵין בָּהֶן הֶזֵּק וְתוֹעֶלֶת. גַּם אֵלּוּ, טוֹב לִשְׁתּוֹק מֵהֶם לְהָקֵל מַשָּׂאָם מֵעַל גּוּפוֹ וּלְשׁוֹנוֹ וְשֶׁלֹּא יְכַלֶּה בָהֶן יָמָיו לָרִיק. וְיֵשׁ דְּבָרִים שֶׁהַשּׁוֹתֵק מֵהֶן, מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. וְהַמְדַבֵּר בָּהֶן, קוֹנֶה לוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, כְּגוֹן דִּבְרֵי־תוֹרָה וּתְפִלָּה, וְהַמּוֹכִיחַ אֶת חֲבֵרוֹ, וְהַנּוֹתֵן שָׁלוֹם בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ וּבֵין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וּמַשָּׂא וּמַתָּן בֶּאֱמוּנָה. וּבִדְבָרִים כַּיּוֹצֵא בָאֵלּוּ, צָרִיךְ לְהִתְעַסֵּק בָּהֶן. אֲבָל שְׁלֹשֶׁת פָּנִים הָאֲחֵרִים, רָאוּי לֶחָכָם לְהִנָּצֵל מֵהֶן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [1]בְּרֹב דְּבָרִים לֹא יֶחְדַּל־פָּשַׁע וְחוֹשֵׂךְ שְׂפָתָיו מַשְׂכִּיל. בְּרֹב דְּבָרִים לֹא יֶחְדַּל־פָּשַׁע, אֵלּוּ שְׁלֹשֶׁת חֶלְקֵי הַדְּבָרִים שֶׁאָדָם צָרִיךְ לְנָצֵל מֵהֶן. וְחוֹשֵׂךְ שְׂפָתָיו מַשְׂכִּיל, שֶׁאֲפִילוּ יָצְאוּ מִמְּחִיצָּה הָרִאשׁוֹנָה וְחוֹשֵׂךְ אֶת שְׂפָתָיו שֶׁלֹּא יִפְתָּחֵם, נִקְרָא מַשְׂכִּיל. וְאִם אִי־אֶפְשָׁר לוֹ לַחֲשׂוֹךְ אֶת שְׂפָתָיו, יְהֵא מִתְחַכֵּם לְהוֹצִיאָן בְּלָשׁוֹן רַכָּה. לְפִיכָךְ, הַמְּחִיצָּה הַחִיצוֹנָה, שֶׁל בָּשָׂר, כְּדֵי שֶׁיֵּצְאוּ מִמָּקוֹם רַךְ וְיִהְיוּ רַכִּים עִם כָּל אָדָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [2]בְּאֹרֶךְ אַפַּיִם יְפֻתֶּה קָצִין וְלָשׁוֹן רַכָּה תִּשְׁבָּר־גָּרֶם. לְפִיכָךְ, רָאוּי לוֹ לָאָדָם שֶׁתִּהְיֶה לְשׁוֹנוֹ רַכָּה לְאַחַר שֶׁהִיא שׁוֹבֶרֶת הַמְּחִיצָּה הַפְּנִימִית שֶׁהִיא שֶׁל עֶצֶם וְיוֹצְאָה מִבֵּין הַשִּׁנַּיִם אֶל הַשְּׂפָתָיִם.

[3]וּמַעֲשֶׂה בְּרַבָּן גַּמְלִיאֵל שֶׁאָמַר לְטָבִי עַבְדּוֹ, לֵךְ לַשּׁוּק וְתִקְנֶה לִי חֵלֶק טוֹב שֶׁל בָּשָׂר. הָלַךְ וְהֵבִיא לוֹ הַלָּשׁוֹן. לְאַחַר יָמִים, אָמַר לוֹ רַבָּן גַּמְלִיאֵל לְטָבִי עַבְדּוֹ, לֵךְ לַשּׁוּק וְתִקְנֶה לִי חֵלֶק רַע שֶׁל בָּשָׂר. הָלַךְ וְהֵבִיא לוֹ הַלָּשׁוֹן. אָמַר לוֹ, כְּשֶׁאָמַרְתִּי לְךָ צֵא וְתִקְנֶה לִי חֵלֶק טוֹב[4], הֵבֵאתָ לִי הַלָּשׁוֹן. וּכְשֶׁאָמַרְתִּי לְךָ צֵא וְתִקְנֶה לִי חֵלֶק רַע שֶׁל בָּשָׂר, הֵבֵאתָ לִי הַלָּשׁוֹן כְּמוֹ כֵן?! אָמַר לוֹ, אֲדוֹנִי, יֵשׁ מִן הַלְּשׁוֹנוֹת, טוֹבִים וְרָעִים. כְּשֶׁהִיא

---

1 משלי י יט   2 שם כה טו   3 ויקרא רבא לג א   4 של בשר

טוֹבָה, אֵין לְמַעְלָה הֵימֶנָּה. וּכְשֶׁהִיא רָעָה, אֵין לְמַטָּה הֵימֶנָּה.

וְכֵן מָצִינוּ [1]בְּרַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁעָשָׂה סְעוּדָה לְתַלְמִידָיו, וְהִנִּיחַ לִפְנֵיהֶן לְשׁוֹנוֹת רַכִּין וּלְשׁוֹנוֹת קָשִׁין. הִתְחִילוּ הַתַּלְמִידִים בּוֹרְרִין אֶת הָרַכִּין וּמַנִּיחִין אֶת הַקָּשִׁין. אָמַר לָהֶן, בָּנַי, כָּךְ תְּהֵא לְשׁוֹנְכֶם רַכָּה אֵלּוּ עִם אֵלּוּ. וְאָמְרוּ לוֹ לְחָכָם אֶחָד, [2]הַשְׁמִיעֵנוּ בְּחַסְדְּךָ תֹּכֶן הַדְּבָרִים וְתוֹעַלְתָּם וְהֶזֵּקָם. אָמַר לָהֶן, הַדְּבָרִים הֵם עַל אַרְבָּעָה פָּנִים. מֵהֶם, דְּבָרִים שֶׁתְּקַוֶּה תוֹעַלְתָּם וְתִירָא מֵאַחֲרִיתָם. וְהָרֶוַח שֶׁבָּם, הַהַצָּלָה. וּמֵהֶם, דְּבָרִים לֹא תְקַוֶּה תוֹעַלְתָּם וְלֹא תִירָא מִנִּזְקָם. אִם תַּעַזְבֵם, תָּקֵל מַשָּׂאָם מֵעַל גּוּפְךָ וּלְשׁוֹנְךָ. מֵהֶם, דְּבָרִים לֹא תְקַוֶּה תוֹעַלְתָּם וְתִירָא מֵאַחֲרִיתָם, וְזֶהוּ הַנֶּזֶק. וּמֵהֶם, דְּבָרִים תְּקַוֶּה תוֹעַלְתָּם וְתִהְיֶה בָטוּחַ מֵאַחֲרִיתָם, וְאֵלֶּה הֵם הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אַתָּה חַיָּב לְדַבֵּר בָּהֶם. וְהִנֵּה בְּטֵלוּ שְׁלֹשֶׁת רִבְעֵי הַדְּבָרִים. וְאָמַר, [2]כְּשֶׁתְּדַבֵּר, תְּדַבֵּר מְעַט. כִּי כְּפִי אֲשֶׁר יִמְעֲטוּ דִּבְרֵי הָאָדָם, יִמְעֲטוּ טָעֻיּוֹתָיו. וְאָמַר, [3]יָמוּת הָאָדָם בְּכִשְׁלוֹן לְשׁוֹנוֹ, וְלֹא יָמוּת בְּכִשְׁלוֹן רַגְלָיו. כִּי כִשְׁלוֹן לְשׁוֹנוֹ, יָסִיר אֶת רֹאשׁוֹ. וְכִשְׁלוֹן רַגְלָיו, יֵרָפֵא לִזְמַן מְעָט.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשֶׁה לְשׁוֹן־הָרָע וּרְכִילוּת לִפְנֵי הַמָּקוֹם. שֶׁאֲפִילוּ כְּשֶׁהַנְּבִיאִים מְלַמְּדִין קָטֵגוֹרְיָא עַל יִשְׂרָאֵל אֲפִילוּ כְּשֶׁהֵן רְשָׁעִים גְּמוּרִים, לֹא חִסֵּךְ עֲלֵיהֶן הַכָּתוּב, אֶלָּא שֶׁנִּפְרַע מֵהֶן. תֵּדַע שֶׁכֵּן, שֶׁהֲרֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, כְּשֶׁאָמַר לְיִשְׂרָאֵל [4]שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים, נֶעֱנַשׁ וְנִגְזַר עָלָיו שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לָאָרֶץ. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בִּישַׁעְיָה, עַל שֶׁאָמַר [5]וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יֹשֵׁב, רְאֵה מַה כְּתִיב שָׁם, [6]וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [7]מַהוּ רִצְפָּה? רוּץ פֶּה שֶׁל מִי שֶׁאָמַר דֵּלָטוֹרְיָא עַל יִשְׂרָאֵל. וְכֵן מָצִינוּ בְּאֵלִיָּהוּ, זַ"ל שֶׁאָמַר דֵּלָטוֹרְיָא עַל יִשְׂרָאֵל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]קַנֹּא קִנֵּאתִי לַייָ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

---

1 ויקרא רבא לג א 2 מבחר־הפנינים לב יט 3 שם שם בסוף הפרק 4 במדבר כ י
5 ישעיה ו ה 6 שם שם ו 7 ילקוט המכירי ישעיה ו ו 8 מלכים א יט י

אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ. רְאֵה מַה כְּתִיב שָׁם, [1]וַיַּבֵּט וְהִנֵּה מְרַאֲשֹׁתָיו עֻגַת רְצָפִים, רוּץ פֶּה שֶׁל מִי שֶׁאָמַר דֶּלָטוֹרְיָא עַל יִשְׂרָאֵל. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [2]אַל־תַּלְשֵׁן עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָיו פֶּן־יְקַלֶּלְךָ וְאָשָׁמְתָּ. [3]דּוֹר אָבִיו יְקַלֵּל וְאֶת־אִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]מִשּׁוּם דְּאָבִיו יְקַלֵּל וְאִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ, אַל־תַּלְשֵׁן?! אֶלָּא, אֲפִילוּ דוֹר שֶׁאָבִיו יְקַלֵּל וְאִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ, אַל־תַּלְשֵׁן.

אוֹי לָהֶן לָרְכִילִים וּלְבַעֲלֵי לָשׁוֹן־הָרַע מִיּוֹם־הַדִּין, שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יוֹרֶה בָּהֶן חִצִּים מִלְמַעְלָה וְאַחַר־כָּךְ דּוֹחֲפָן לְגֵיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]כָּל הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן־הָרַע, אוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְגֵיהִנֹּם, אֲנִי יוֹרֶה בָּהֶן חִצִּים מִלְמַעְלָה וְאַתְּ תְּהֵא מַסֶּקֶת עֲלֵיהֶן אֵשׁ מִלְּמַטָּה. לְכָךְ נֶאֱמַר, [5]חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים וְגוֹ'. גִּבּוֹר, זֶה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [7]הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא. גַּחֲלֵי רְתָמִים, זוֹ אִשָּׁהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם, שֶׁאֵינָהּ נִכְבֵּית לְעוֹלָם. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, כָּל הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן־הָרַע, כְּאִלּוּ כּוֹפֵר בָּעִקָּר, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא, כָּל הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע וְהַמְקַבְּלוֹ, רָאוּי לְהַשְׁלִיכוֹ לַכְּלָבִים, שֶׁנֶּאֱמַר, [9]לַכֶּלֶב תַּשְׁלִיכוּן אֹתוֹ, וּסְמִיךְ לֵהּ [10]לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא, וּקְרֵי בֵהּ נַמֵּי לֹא תַשִּׂיא. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּאִיזֶבֶל, עַל שֶׁגָּרְמָה לְהָעִיד עֵדוּת שֶׁקֶר עַל נָבוֹת, אָכְלוּ אוֹתָהּ הַכְּלָבִים.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]הֵיכִי דָמֵי לָשׁוֹן־הָרַע? כְּגוֹן דְּאָמַר, הֵיכָא מִשְׁתַּכַּח נוּרָא אֶלָּא בֵּי־פְלַנְיָא*. וּכְגוֹן שֶׁאָמְרוּ בִּלְשׁוֹן־הָרַע וְנִתְכַּוֵּן לְאָמְרוֹ דֶּרֶךְ לָשׁוֹן־הָרַע.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ כַּמָּה קָשֶׁה לָשׁוֹן־הָרַע, שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־

1 מלכים א יט ו 2 משלי ל י 3 שם שם יא 4 פסחים פז ב 5 תהלים קכ ד 6 ערכ
7 דברים י יז 8 תהלים יב ה 9 שמות כב ל 10 שם כג א * היכן נמצא אש אם לא בבי

בְּעַצְמוֹ נִפְרָע מִמְּסַפְּרֵי לָשׁוֹן־הָרָע, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]מְלָשְׁנִי בַסֵּתֶר רֵעֵהוּ אוֹתוֹ אַצְמִית גְּבַהּ־עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל. שֶׁלֹּא תֹאמַר, אֵין אִסּוּרוֹ שֶׁל לָשׁוֹן־הָרָע אֶלָּא בַּסֵּתֶר, אֲבָל לוֹמַר לָשׁוֹן־הָרָע בִּפְנֵי הַבְּעָלִים עַצְמָן, אֵין בּוֹ אִסּוּר! לְכָךְ נֶאֱמַר, [1]גְּבַהּ־עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל. כְּלוֹמַר, מִי שֶׁהוּא כָּל־כָּךְ גַּס־רוּחַ שֶׁאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ וְאֵינוֹ מִתְיָרֵא מִן הַבְּרִיּוֹת כְּלוּם, אֹתוֹ לֹא אוּכַל לִסְבּוֹל, מִפְּנֵי שֶׁהוּא חֲצִיפוּת וְלָשׁוֹן־הָרָע לְגַנּוֹת בְּנֵי־אָדָם וּלְסַפֵּר עֲלֵיהֶן לָשׁוֹן־הָרָע בִּפְנֵיהֶן.

דָּבָר שָׂנוּאִי מְאֹד לָשׁוֹן־הָרָע לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]שֶׁשׁ־הֵנָּה שָׂנֵא יְיָ וְשֶׁבַע תּוֹעֲבַת נַפְשׁוֹ. [3]עֵינַיִם רָמוֹת לְשׁוֹן שָׁקֶר וְגוֹ׳. אוֹי לָהֶן לִמְסַפְּרֵי לָשׁוֹן־הָרָע, שֶׁאֵין לָהֶן תַּקָּנָה לְעוֹלָם. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [4]כֵּיוָן שֶׁסִּפֵּר אָדָם לָשׁוֹן־הָרָע, אֵין לוֹ תַּקָּנָה, שֶׁכְּבָר כְּרָתוֹ דָוִד בְּרוּחַ־הַקֹּדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]יַכְרֵת יְיָ כָּל־שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת. אֶלָּא מַה תַּקָּנָתוֹ שֶׁל אָדָם שֶׁלֹּא יָבוֹא לִידֵי לָשׁוֹן־הָרָע? אִם תַּלְמִיד־חָכָם הוּא, יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]מַרְפֵּא לָשׁוֹן עֵץ חַיִּים. וְאֵין עֵץ־חַיִּים אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ. וְאִם עַם־הָאָרֶץ הוּא, יַשְׁפִּיל אֶת עַצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [6]וְסֶלֶף בָּהּ שֶׁבֶר בְּרוּחַ. וְאַף מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם קִלֵּל הָרְכִיל וְהַמַּלְשִׁין עַל חֲבֵרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, [8]אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר, זֶהוּ לָשׁוֹן־הָרָע, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [1]מְלָשְׁנִי בַסֵּתֶר רֵעֵהוּ וְגוֹ׳. יְתָנָא דְבֵי־אֵלִיָּהוּ, [9]הַמַּכִּים בַּסֵּתֶר, וְהַמְחָרְפִים בַּגָּלוּי, וּמַלִּיזֵי הָרַבִּים, וּמַטִּילֵי־מַחֲלֹקֶת, סוֹפָן לִהְיוֹת כְּקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ. עֲלֵיהֶן הַכָּתוּב אוֹמֵר, [10]וַתְּכַס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ.

בָּנַי, בֹּאוּ וּרְאוּ מָה הַלָּשׁוֹן עוֹשֶׂה, שֶׁהַמָּוֶת וְהַחַיִּים בִּרְשׁוּתוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [11]מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד־לָשׁוֹן וְאֹהֲבֶיהָ יֹאכַל פִּרְיָהּ. הַמָּוֶת וְהַחַיִּים יוֹצְאִין מִן הַלָּשׁוֹן, מָוֶת מִכָּאן וְחַיִּים מִכָּאן.

1 תהלים קא ה 2 משלי ו טז 3 שם שם יז 4 ערכין טו ב 5 תהלים יב ד
6 משלי טו ד 7 שם ג יח 8 דברים כז כד 9 פרק טו לג 77 10 במדבר טז לג 11 משלי יח כא

כֵּיצַד? כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]הָיְתָה לְפָנָיו כַּלְכָּלָה שֶׁל תְּאֵנִים, אֲכָלָהּ עַד שֶׁלֹּא עִשְּׂרָהּ, עַד שֶׁלֹּא בֵרַךְ עָלֶיהָ, מָוֶת בְּיַד־לָשׁוֹן. עִשְּׂרָהּ וַאֲכָלָהּ, בֵּרַךְ עָלֶיהָ וַאֲכָלָהּ, חַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן. עָסַק בְּדִבְרֵי־לֵיצָנוּת, מָוֶת בְּיַד־לָשׁוֹן. עָסַק בְּדִבְרֵי־תוֹרָה, חַיִּים בְּיַד־לָשׁוֹן. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [2]לָמָּה נִסְמְכָה יָד אֵצֶל לָשׁוֹן? לוֹמַר לָךְ, מַה הַיָּד מְמִיתָה, אַף לָשׁוֹן מְמִיתָה. שֶׁמָּא תֹאמַר, מַה הַיָּד בְּסָמוּךְ לָהּ, אַף לָשׁוֹן בְּסָמוּךְ לָהּ! תַּלְמוּד לוֹמַר, [3]חֵץ שָׁחוּט לְשׁוֹנָם. שֶׁמָּא תֹאמַר, מַה חֵץ עַד אַרְבָּעִים עַד חֲמִשִּׁים אַמָּה, אַף לָשׁוֹן כֵּן! תַּלְמוּד לוֹמַר, [4]שַׁתּוּ בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם. וְכֵן מָצִינוּ שֶׁלֹּא נִתְחַתֵּם גְּזַר־דִּין עַל אֲבוֹתֵינוּ בַּמִּדְבָּר אֶלָּא עַל לָשׁוֹן־הָרָע, שֶׁנֶּאֱמַר, [5]וַיְנַסּוּ אֹתִי זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים וְגוֹ׳. מַהוּ זֶה? בַּעֲבוּר זֶה נִתְחַתֵּם גְּזַר־דִּינָן.

לָכֵן בָּנַי, הֱווּ זְהִירִין בַּמִּדּוֹת הַגְּרוּעוֹת הַלָּלוּ וּבְדוֹמֵיהֶן. שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [6]כָּל מִי שֶׁמְּדַבֵּר עִם חֲבֵרוֹ וְאוֹכֵל וְשׁוֹתֶה עִמּוֹ וּמְסַפֵּר עָלָיו לָשׁוֹן־הָרָע, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא קוֹרֵא אוֹתוֹ רָע, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]מִרְמָה בְּלֶב־חֹרְשֵׁי־רָע.

וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה עִם חֲבֵרוֹ וְאֵינוֹ נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן עִמּוֹ וּמְסַפֵּר עָלָיו דְּבָרִים טוֹבִים, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא קוֹרֵא אוֹתוֹ שָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [7]וּלְיֹעֲצֵי שָׁלוֹם שִׂמְחָה.

וְכָל מִי שֶׁרָגִיל בְּשָׁלוֹם וְאוֹהֵב שָׁלוֹם וְרוֹדֵף שָׁלוֹם וּמֵשִׂים שָׁלוֹם בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ וּבֵין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא פּוֹרֵשׂ עָלָיו סֻכַּת שְׁלוֹמוֹ, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [8]יְיָ תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם לָנוּ כִּי גַּם כָּל־מַעֲשֵׂינוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ.

וְכָל מִי שֶׁאוֹהֵב שָׁלוֹם וְרוֹדֵף שָׁלוֹם, זוֹכֶה וְרוֹאֶה בְּבִיאַת מָשִׁיחַ, שֶׁבִּשְׁעַת בִּיאָתוֹ פּוֹתֵחַ תְּחִלָּה בְּשָׁלוֹם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, [9]מַה־נָּאווּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, [10]הִנְנִי נוֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם.

1 ויקרא רבא לג א 2 ערכין טו ב 3 ירמיה ט ז 4 תהלים עג ט 5 במדבר יד כב
6 מדרש משלי ריש פרק יב 7 משלי יב כ 8 ישעיה כו יב 9 שם נב ז 10 שם סו יב

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, [1]אֵין כְּלִי שֶׁמַּחֲזִיק בְּרָכָה אֶלָּא שָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, [2]יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם.

וֵאלֹהֵינוּ בְּרַחֲמָיו יַשְׁפּוֹת לָנוּ שָׁלוֹם, וִיעַנְּגֵנוּ בְּשָׁלוֹם, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר, [3]וַעֲנָוִים יִירְשׁוּ־אָרֶץ וְהִתְעַנְּגוּ עַל־רֹב שָׁלוֹם.

שִׁיר חֲתִימָה

לרבי יחיאל ב"ר יקותיאל מהענוים

אֲנִי גֶּבֶר בְּסִבּוֹת הַזְּמַנִּים
שְׂבַע רֹגֶז שְׂבַע בּוּז עִם קְלוֹנִים
וְדָלְקוּ אַחֲרַי צָרוֹת מְצֵרוֹת
וְשׁוֹד עַל שׁוֹד וְעַל שֶׁבֶר חֲרוֹנִים
וְצָלַלְתִּי בְּעִמְקֵי הַדְּאָגוֹת
וְעָלַי עָבְרוּ גַּלֵּי יְגוֹנִים
וְטֶרֶם אֶמְצָאָה מַרְפֵּא לְצִירַי
בְּצַדָּם צָמְחוּ הָאַחֲרוֹנִים
לְהַוָּתִי אֱמֶת שָׂחֲקוּ צְעִירִים
לְמוֹ יָמִים וְשׁוּעָלִים קְטַנִּים
מְאַסְתִּימוֹ וְתִעַבְתִּי אֲבוֹתָם
לְשִׁיתָם שׁוֹמְרֵי עִזִּים וְצֹאנִים
נִבְחַר מַחֲנַק נַפְשִׁי וּמָוֶת
רְאוֹתִי בּוּז וְלַעַג שַׁאֲנַנִּים
בְּשִׁמְרֵיהֶם מְאֹד שׁוֹקְטִים וְיוֹשְׁבִים
בְּנָוֵיהֶם דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים
אֲשֶׁר זָמְרוּ לְנַפְשִׁי אֵין תְּשׁוּעָה
וְלֹא חֵלֶק בְּיָהּ רֹכֵב עֲנָנִים
נְגִינָתָם אֲנִי שִׁבְתָּם וְקוּמָם
וְכִנּוֹרוֹת וְעוּגָבִים וּמִנִּים
וְהָיִיתִי לְמָשָׁל וּשְׁנִינָה
לִשְׁתוּקִים אֲסוּפִים וּנְתִינִים
וְכָל רוֹאַי הֲכִי שָׁמְמוּ וְתָמְהוּ
לְקוֹרוֹתַי וְיוֹדְעַי מִלְּפָנִים
וַיֹּאמְרוּ לִי חֲלָצֶיךָ תְּשַׁנֵּס
כְּאִישׁ גִּבּוֹר בְּרָב־כֹּחַ וְאוֹנִים
וְחֵן בִּינָתְךָ תּוֹרָה בְּלֵב הַ־
זְמַן בּוֹגֵד בְּךָ בֶּגֶד כְּמוּנִים
חֲנִית חָכְמָתְךָ הַכֵּה בְקִרְבּוֹ
וְקַרְבּוֹת שִׂכְלְךָ הָרֵק וְצִנִּים

וְזַמֵּן סִבְלְךָ תָּמִיד לְנֶגְדּוֹ
וְהִתְגּוֹנֵן בְּסֵתֶר דַּר מְעוֹנִים
וְתָנוּחַ וְתִשְׁקוֹט מִזְּמַנֶּךָ
וְתִנָּפֵשׁ לְךָ מִדַּאֲבוֹנִים
וְשָׁמַעְתִּי לְמִצְוָתָם לְמַעַן
חֲשַׁבְתִּימוֹ לְרֵעִים נֶאֱמָנִים
וְלָקַחְתִּי לְנַפְשִׁי תוֹכְחוֹתָם
וְהָיוּ לִי יְקָרִים מִפְּנִינִים
וְאָמַרְתִּי בְלִבִּי אֵלְכָה נָּא
בְּעִקְּבֵי בַּעֲלֵי שֵׂכֶל נְבוֹנִים
וְאוֹכִיחַ לְנַפְשִׁי בַּתְּחִלָּה
וּבִי יִתְיַסְּרוּ שָׂרִים וְרוֹזְנִים
וְאַחֲרֵי־כֵן אֲיַסֵּר לֶהָמוֹן עָם
וְאוֹכִיחַ פְּתָאִים עִם מְבִינִים
וּמוּסָרֵי לְנַפְשָׁם יֶעֱרָבוּן
כְּטַל יוֹם חֹם וְעֵת שֶׁלֶג וְצִנִּים
וְאַף אָמְנָה חֲמָסִי עַל זְמַן רָע
וּבוֹ אָרִיב וְאֶשָּׂא רֹב תְּלֻנִּים
דְּלָקַנִי בְּיַלְדוּתִי וְרָדַף
עֲדֵי בַחֲרוּת וְנָגַע עַד זְקוּנִים
וְשָׁלַח אֵשׁ בְּעַצְמוֹתַי וְתִיקַד
שְׁאוֹל תַּחְתִּית וְהִרְגִּיזָה אֲדָנִים
וְהַנִּיר לְחַכָּה גַּם דִּלְדְּלָה הָר
וְסִכְסְכָה לְעֵצִים וַאֲבָנִים
הֲכִי בָנַי יְצָאוּנִי וְאֵינָם
לְנָכְרִים נֶחְשְׁבוּ לִי גַּם לְשׂוֹטְנִים
עֲזָבוּנִי וְנוֹתַרְתִּי לְבַדִּי
וְכִכְלִי רֵיק חֲשָׁבוּנִי כְעִוְּינִים
וְלֹא אָבוּ שְׁמוֹעַ לִי וְהָלְכוּ
בְּמוֹעֵצוֹתָם לְאָחוֹר לֹא לְפָנִים

1 ירושלמי ברכות ב ד, טו ב 2 תהלים כט יא 3 שם לז יא

לְזֹאת אֶסְפּוֹד אֲקוֹנֵן וַאֲיֵלִיל
וְאֵבֶל אֶעֱשֶׂה כִּבְנוֹת יַעֲנִים
לְקוֹל בִּכְיִי אֲעוֹרֵר כָּל מְקוֹנְנוֹת
וְכָל יוֹדְעֵי נְהִי עִם כָּל מְקוֹנְנִים
וְאֶתְבַּיֵּשׁ לְהָרִים רֹאשׁ לְמַעַן
כְּלִמָּה כִסְּתָה פְּנֵי כְּשׁוֹנִים
וְעִם כָּל זֶה הֶעִירַנִי לְבָבִי
יְשִׁיבוּנִי סְעִפַּי הַנְּבוֹנִים
וַיֹּאמְרוּ לִי חֲמוֹל עַל הַפְּתָאיִם
לְהָסִיר מִפְּנֵיהֶם כְּשָׁלוֹנִים
וְחִבַּרְתִּי יְסוֹד סֵפֶר קְשַׁרְתִּיו
בַּאֲגֻדּוֹת אֲמִתִּיִּים וְכֵנִים
בְּמִקְרָאוֹת וּמִשְׁלֵי הַחֲכָמִים
וְחִידוֹתָם גְּלוּיִם עִם צְפוּנִים
חֲצוּבִים מִמְּקוֹר בִּינָה וְהַשֵּׂכֶל
בְּמוֹ־דֵעַ מְיֻסָּדִים וְנִבְנִים
כְּלַלְתִּיהוּ בְּכָל חָכְמָה וּמוּסָר
לְהוֹכִיחַ לַבָּנִים הַהֲגוּנִים
לְהָגֵן בַּעֲדָם מִן הַזְּמַן מַר
לְמָתוֹק שָׂם וּמָתוֹק רֹאשׁ פְּתָנִים
לְבִלְתִּי יִמְצָאוּם נֶגַע וּמַחֲלָה
בְּחַיֵּיהֶם וְאַף לֹא קוֹל שְׁאוֹנִים
וְאַחֲרִיתָם בְּעֵדֶן גַּן אֱלֹהִים
בְּצַד אָבוֹת יְהוּ שׁוֹכְנִים וְחוֹנִים
וְכָל מַעֲלָה בְּסִפְרִי זֶה כְּתוּבָה
בְּקִצּוּר אֶזְכְּרֶהָ כִּכְנַף רְנָנִים
שְׁגוּרוֹת לִהְיוֹת תָּמִיד בְּפִיהֶם
מְסֻדָּרוֹת בְּצִיצִית הַלְּשׁוֹנִים
*) דְּעוּ בָנַי דְּעוּ הַצּוּר יְלָדְכֶם
וְהוּא מִבְחַר וְרֵאשִׁית כָּל שְׁמָנִים
וְאֶהֱבוּהוּ בְּכָל נֶפֶשׁ וּבִמְאֹד
בְּלֵב בַּר לֹא מְלֹא רֶפֶשׁ וְטִינִים
וְרֵעִים אֶהֱבוּ יַעַן קְרוּאִים
בְּנֵי אֵל חַי וּמַמְלֶכֶת סְגָנִים
יְראוּ הָאֵל וְאוֹתוֹ קַדְּשׁוּהוּ
וְהוּא יַשְׂבִּיעֲכֶם מִכָּל עֲדָנִים

בְּיִרְאַת אָב וָאֵם תִּהְיוּ זְרִיזִים
וּבִכְבוֹדָם כְּצֵרִים לֹא יְשֵׁנִים
וּבַתּוֹרָה וּמִצְוֹת בָּהּ כְּתוּבוֹת
וּבַחֻקִּים תְּהוּ עוֹסְקִים וְשׁוֹנִים
וְחֶסֶד תִּגְמְלוּ חַיִּים וּמֵתִים
וְלַעֲשִׁירִים וּלְדַלִּים אֲנוּנִים
וְזִרְעוּ הַצְּדָקָה תִּקְצְרוּהָ
לְפִי חֶסֶד לְמוֹ עִתִּים יְשָׁנִים
תְּפִלּוֹתֵיכֶם בְּעוֹנָתָן וְסִדְרָן
תְּהוּ עוֹרְכִים תְּמוּר מֵחִים וּמִשְׁנִים
וְהָעֲנָוָה תְּהִי לָכֶם לְמָנָה
וְהַגֵּאוּת תְּגָרְשׁוּ מִמְּלוֹנִים
בְּהַצְנֵעַ לְכוּ עִם הָאֱלֹהִים
בְּאֵין פֶּרֶץ וְלֹא צְוָחַת מְדָנִים
וְהַבֹּשֶׁת לְמַסְוֶה עַל פְּנֵיכֶם
תְּנוּ תָמִיד כְּכַלּוֹת וַחֲתָנִים
וְאַל תַּקְשׁוּ כְּגִיד בַּרְזֶל לְעֹרֶף
וְאַל תִּהְיוּ קְשֵׁי מֵצַח כְּזוֹנִים
וְדֶרֶךְ הָאֱמוּנָה תִּדְרְכוּ בָהּ
וְרִדְפוּהָ בְּכָל קְצָווֹת וּפִנִּים
וְרַחֲקוּ מִגְּנֵבוֹת וּגְזֵלוֹת
לְמַעַן הֵם שְׁנֵי אוּדִים עֲשֵׁנִים
בְּמַעֲלַת הַתְּמִימוּת תֵּלְכוּ בָהּ
וְאַל תִּהְיוּ כְּרַמָּאִים מְלָשְׁנִים
וְרַחֲמוּ עַל בְּנֵי אָדָם וְחִמְלוּ
וְאַל תִּתְאַכְזְרוּ לָמוֹ כְּתַנִּים
רְצוּיִם תִּהְיוּ אֶל כָּל אֲחֵיכֶם
לְאֶזְרָחִים וּלְגֵרִים מְעֻנִּים
וּבַעַל אַף וְהַכַּעַס דְּעוּ כִּי
מְאֹד יַרְבֶּה פְּשָׁעִים וַעֲווֹנִים
וְשֵׁם טוֹב בַּעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים
מְאֹד עָרֵב וְטוֹב מִכָּל סַמְמָנִים
אֲבָל שֵׁם טוֹב בְּהַבְלֵי הַהֲבָלִים
גְּנַאי וָבוּז לְשָׂרִים וּקְצִינִים
וְתַמְלִיכוּ לְיֵצֶר טוֹב עֲלֵיכֶם
וְיֵצֶר רָע תְּרַחֲקוּ מִנְּדָנִים

* כאן מתחיל המעלה הראשונה, והולך ומזכיר כולן ברמז

דְּעוּ בָנַי דְּעוּ כִּי הַתְּשׁוּבָה
מְכַפֶּרֶת שְׁגִיאוֹת עִם זְדוֹנִים
וְהַחָכְמָה כְּמִגְדַּל עֹז לְמַשְׂכִּיל
וְהַסִּכְלוּת נָוֶה בִּצָּה וְקָנִים
וְהָעֹשֶׁר קְנוּ אוֹתוֹ בְּצֶדֶק
אֲזַי תִּזְכּוּ לְהוֹרִישׁוֹ לַבָּנִים
וְתִזְדָּרְזוּ בְּמַעֲשֵׂיכֶם לְמַעַן
זְרִיזִים בֵּית מְלָכִים הֵם מְמֻנִּים
וְאַל תִּתְעַצְּלוּ לָתוּר מְנוּחוֹת
וְלֶאֱכוֹל אֶת בְּנֵי תוֹרִים וְיוֹנִים
וְאִם תִּסְתַּפְּקוּ בִמְעַט כְּהַרְבֵּה
לְחַיֵּי עַד תְּהוּ זוֹכִים וְנִמְנִים
וְאַל תִּהְיוּ בְּכַת זוֹלְלִים וְסוֹבְאִים
לְמַעַן הֵם בְּמִדּוֹתָם מְגֻנִּים
וְהַנָּדִיב אֱמֶת יוֹעֵץ נְדִיבוֹת
וְנָבָל יַעֲנֶה נְבָלוֹת בְּמַעֲנִים
וְזוֹ דֶּרֶךְ לְכוּ בָהּ כִּי קְדוּמָה
לְדַת הָאֵל וְהִיא דֶּרֶךְ סְרָנִים
וְהַשָּׁלוֹם לְכוּ בַקְּשׁוּ וְרִדְפוּ
לְעַצְמְכֶם וְאַל כַּת מַאֲמִינִים
וּמַחֲלֹקֶת וְרִיב אַל תִּתְמְכוּ כִּי
אֲבוֹי לַמַּחֲזִיקִים בָּם וְקִינִים
בְּכֵן בָּנַי בְּסִפְרִי זֶה כְּתַבְתִּיו
הֲגוּ לֵילוֹת וְהַיָּמִים וְשָׁנִים

וְכִתְבוּהוּ עֲלֵי לוּחַ לְבַבְכֶם
וְכַחוֹתָם תְּנוּהוּ עַל יְמִינִים
לַעֲנָק יִהְיֶה עַל צַוְּארֵיכֶם
וְעִנְדוּהוּ עֲלֵי כָל הַגְּרוֹנִים
וְתַשְׂכִּילוּ בְּכָל מַעֲשֶׂה וּמִפְעָל
וְתַצְלִיחוּ קְנוֹת קִנְיָן וּמִקְנִים
וְתָנוּחוּ וְתִשְׁקְטוּ עֲדֵי עַד
כְּעֵץ שָׁתוּל עֲלֵי מֵימֵי עֲיָנִים
וְלָעוֹשֶׂה שְׁלוֹמִים בִּמְרוֹמָיו
אֲנִי אֶקְרָא וְאַפִּיל תַּחֲנוּנִים
הֱיוֹת עָדָיו עֲרֵבִים מַאֲמָרַי
תְּמוֹר פָּרִים וְרֵיחַ קִנָּמוֹנִים
וְיָשִׁיב אֶת נְדוּדֵי מִנְּדוּדוֹ
יְקִימֵהוּ כְּנִטְעֵי נַעֲמָנִים
לְקַיֵּם דָּת וְהַמִּצְוֹת וְחֻקִּים
נְתָנָם אֵל בְּאַלְפֵי שִׁנְאַנִּים
וְזַרְעוֹ יִהְיֶה נָכוֹן לְפָנָיו
כְּלוֹבֶשׁ בַּד וְכִמְעִיל פַּעֲמוֹנִים
וְלִי עַבְדּוֹ יְנַחֵם אֶת לְבָבִי
בְּעוֹד חַיַּי (יְחַוֶּה) [יְחַזֶּה] לִּי שְׁשׁוֹנִים
וְאוּלָם אַחֲרֵי מוֹתִי בְּעֵדֶן
יְנִיחֵנִי בְּצַד חֶבְרוֹן יְשֵׁנִים
וְהַעֲלֵנִי אֱלֹהַי מִמְּבוּכוֹת
וּמִנִּבְכֵי מְסִבּוֹת הַזְּמַנִּים

נשלמו

אני יחיאל ביר יקותיאל ביר בנימין הרופא נבתוי״א כתבתי זה הספר לבעל-בריתי ר׳ שלמה ביר משה ביר יוסף נ״ע. הרחמן יזכהו להגות בו הוא וזרעו וזרע-זרעו עד סוף כל הדורות, ויזכה לקיים כל הכתוב בו, אמן.

ונשלם באב של שנת מ״ז לפרט

הגהות והערות

מאת רבנו יעב"ץ זצ"ל

אשר רשמן בשולי גליונות ספרו „מעלות המדות"

(לפי צילום מכתב־יד אוקספורד שבידינו)

עמוד מז

אמרו עליו על אבויה שהיה מחשובי ירושלים. ובשעה שנולד לו אלישע, זימן אבויה אביו את כל זקני ירושלים שיסעדו אצלו, וזימן ביניהן ר׳ אליעזר ור׳ יהושע. כיון שאכלו ושתו, מהן מרקדין ומהן מזמרין. אמר לו רבי אליעזר לרבי יהושע, כל אלו עוסקין במלאכתן, אף אנו נעסוק במלאכתנו. ישבו ונתעסקו בדברי־תורה, וירדה האש והקיפה אותם. אמר להם אבויה. באתם לשרוף את ביתי?! אמרו לו, לאו, אלא בתורה אנו עוסקין, ועיקר נתינתה לא באש ניתנה? שנאמר, וההר בוער באש. אמר, הואיל וכך הוא כבודה של תורה. אף אני איני מלמדו לתינוק זה אלא תורה. ועל־ידי שלא היתה לשם־שמים, לא עלתה בידו ונטרד מן העולם.

[דבר זה צריך באור, כי הלא יפלא מאדם להאמין כי מחשבת האב תפעל בנער אחר שיצא לאויר העולם להטות לבבו אל הרע, ודאי כמו זר נחשב. אבל עומק הענין הוא. כי באמת לא פעל אבויה בבנו מאומה משקנה הוייתו לעצמו בדבריו הללו, אף כי לטובה היו. ואם היתה כוונתו שלא לשם־שמים, לא יאומן שתגרע ממחשבת האדם בעצמו, שכבר אמרו, לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, וכל־שכן שלא תזיק כוונת אביו בכך. אלא הוא הדבר אשר נתבאר אצלנו במטת־כסף ובחלון־צורי, שעיקר תכונת הנוצר ונטיית טבעו, בא לו מכוונת אבותיו בעת החיבור, והכל הולך אחר המחשבה אז, הטובה היא אם רעה, לפיה תהיה תשוקת הילד הבא מטפה ההיא לטוב או להפכו. והנה נודעת כוונת אבויה ומחשבתו בעת שנזקק לאשתו כשנתעברה באלישע שלא היתה טובה נקיה וזכה, כי לא עלה על לבו בעת ההיא להוליד בנים לתורה לעבודת בוראו, כי לא ידע ממעלת התורה עד עתה, כי על כן לא בא בדעתו להפרישו לתורה עד עכשיו, מכלל שמתחלה לא היתה כוונתו רק להעמיד תולדות לצרכו ולהנאתו לשמשו ולהשיג על־ידן תועלת בעולם העובר בלבד, והיא שגרמה לאלישע שהרשיע הרבה ולא הועילה לו תורתו. ומחשבת האב הגרועה בעת יצירתו, נתגלתה עתה מתוך דבריו אלה, לא זולת זה. וזה ברור ונכון].

עמוד קמו

ושאלו לחכם, מהו הבושת? ואמר, השכל. ואמרו לו, מהו השכל? אמר, הבושת.

[וראיה, כי קודם שאכל אדם־הראשון מעץ־הדעת נאמר ולא יתבוששו. ומה שיקשה, אם כן, טובה גדולה נגמל אדם על עונו, עמ"ל בראשיתו ישיב על־דרך הפשט].

עמוד רצד

ואל תשנו ממנהגות בני־אדם. שכל המשנה, ידו על התחתונה.

[כל שאפשר לקיים מנהגן, לאפוקי מנהג טעות].

עמוד שג

ואין לך אבר באיברי האדם שיגרום לו מכשול כמו העינים.

[שמהם בא חטא הראשון בעולם].

עמוד שה

בני, אם תרצו ללמוד תורה או דבר־חכמה או דבר מדרך־ארץ, אל תאמרו על מה שלא שמעתם, שמענו.

[ואני אומר, אפילו כבר שמעתם, שמע עוד, ויהיה לך לזכרון טוב. ואם שמוע בישן, תשמע בחדש].

עמוד שז

ואם הלויתם ממון לאחרים, אל תתביישו לבקש ממונכם, אלא תחזרו עליהן ותפקדו אותם מדי יום־יום.

[חקור מעמדם אולי תוכלו הועיל להציל ולהוציא את שלכם מה־שאין־כן אחר שידוע שאין להם מה לשלם, אסור לנגוש בעל־חוב ישראל. אפילו לעבור לפניו, אסור].

עמוד שט

בני, אהבו את המוכיחים אתכם, מפני שהם מביאים אתכם לחיי העולם הבא. ושנאו את המשבחים אתכם אפילו במעלה שיש בכם.

[אין במשמע שנאה זו אלא העדר אהבה בלבד. כי המשבחים בדבר אמת, כדין עושין. ודבר ראוי הוא לחזק ידי עושי טוב, אך שלא יפליגו בשבח אפילו באמת, אבל אומרים מקצת שבחו של אדם בפניו. מכל־מקום לא יאהב אדם לשמוע שבחו, כדי שלא יתגאה, ושלא יקבל עולמו. אבל יאהב אדם לזכות לכתר שם־טוב באמת, שהוא מעלה מכל הכתרים].

הוספות למראה מקומות הגהות והערות

מאת הרה"ג **בנימין זאב פרג** שליט"א

עמוד	
יח	4 ראה רמב"ם יסודי התורה פ"ה ה"ד
כה	ואל יחלל שם שמים וכו', גמ' חגיגה טז. וכפי' התוס' שם
"	אוי לו למי שפוסל את זרעו, קידושין ע.
לג	חלק בתחית המתים, סנהדרין צ.
לה	והיו שוקלין את בשרו במקולין. מנחות כט:
לו	אשירה ואברך אותו, ברכות ט:
מט	בעבור זה נברא האדם, ראה ברכות ו:
נא	7 תנחומא משפטים יט: ואין צורך בסוגריים
נג	וטוב להם לעולם הבא, ברכות ח.
נד	7 קידושין ל:
סא	אשרי־ם אביו ואמו, ראה יומא פ.
סג	3 אבות פג מי"ד
סו	2 עיין ילקוט שמעוני סימן תתצא
סז	וחי בהם בעולם הזה, עי' רש"י ובתורת כהנים שם
סז	שבע מטות [שש] של כסף
עז	שהרי מבטלין וכו', מגילה ג:
פג	8 רש"י ב"מ קיד: ובילקוט פ' פינחס
קו	2 תנחומא מקץ י'
קיא	לכל סעודת מצוה, ש"ע א"ח סי' קנא ומ"א סק"
קטו	9 יותר נכון, מדרש תנחומא פרשת תשא כט
קיז	מי שציער אותי, מגילה כח.
קלב	מה לפנים ומה לאחור, חגיגה יא:
קלז	5 תנחומא פרשת וישב ו'
קלח	ותצא לאה לקראתו, עיין בתנחומא שם
קמו	הותרה (התורה), צ"ל הרצועה
קמז	הודה ולא בוש לומר לא שמעתי, זבחים קא:
קסח	לפי שהשקר אינו עומד, שבת קד.
קעב	אלא לוקה, מכות ב: ועיין שם בע"ב דיליף לה מקרא, וטעם רבנו לא מצאתי
קפד	וכל המתאכזר (ב)אחר מהן, [ו]עליו
"	רע לשמים ורע לבריות, קידושין מ.
קפח	מסלק את הדעת, פסחים סו:
קפט	היו משתבחין [בה] כצ"ל
קצד	חמש מאות שנה, חגיגה יג.
קצו	ונפטר בשם טוב, ברכות יז.
רא	בעבודתו של מקום, (ו)בעבור שמו
רב	על האדם יצרו הטוב היה נותן וכו', אין צורך בסוגריים
"	מקום שנברא רוחו ממנו, כצ"ל, ואין צורך בסוגרים
"	שיחה קלה שיוצאה מפיו, חגיגה ה:
רד	ובתפלה (בתורה) דכתיב אמרו בלבבכם [בתורה] ובק"ש
"	2 עי"ש דלא נזכר תפלה, וק"ש דריש מקרא אחרינא
"	אחר שיחה נאה, ליתא בגמרא שלפנינו
ריב	מחמדתן ביותר, חגיגה יא:
ריח	ככר לחם בביתו. סוטה ג:
"	אפילו כפרת בעיקר, ילקוט הושע סימן תקלב
ריט	אפילו ערות דיבור אסור, ירושלמי תרומות פ"א הלכה ד
רכג	שמגעת עד כסא הכבוד. יומא פ.
רכה	אשר עשה מתחלה, ראה קידושין מז
רכז	אלא ישוב היום וכו', שבת קנג.
רלח	דבר זה פמובן, צ"ל „כמו־כן"
"	תועילך [לעולם הזה] ולעולם הבא

השמטות למראה מקומות הגהות והערות

עמוד	
רמא	אבד „ונעכר", צ"ל ונעקר
רסב	דבר „שהיה" צ"ל שיהיה
רנו	בגמ' איתא: כי היכי דלא תטרדו במזונייכו כולא שתא
רנח	כענין שנאמר מעט שנות וגו', עי"ש בפי' רש"י ובאב"ע שפירשו להיפך, וכפירוש
	רבינו איתא במאירי שם בפירוש השני, ועיין גם בילקוט שמעוני שם
רסט	סעודה שהנאתך [ממנה] כצ"ל
רעג	1 עיין שביעית פ"ח מ"י
רעו	ונעשה חולין, ב"ר פל"ו ד
רעט	הם מקדימין ליום הדין, ראה סוטה ג:
רפ	קורא התרנגולות שיאכלו עמו, עיין ירושלמי ב"מ פ"ג הלכה ה
רצז	ותגמלו חסד, ראה סוכה מט:
שא	שהיא מגעת עד כסא הכבוד, יומא פ.
"	וינצלו מדינה של גיהנם, ב"ב י.
שג	שנים סרסורים רעים לגוף, ירושלמי ברכות פ"א הל"ה
שג	(שכן), [שהן] סורדין, כצ"ל
"	מה עלתה לו, סוטה ט.
שד	שכן עשתה רחל ללאה, ראה מגילה יג:
"	מן הכיעור ומן הדומה, חולין מד:
שז	סורו רע, קידושין פב. ועיין רש"י שם, ועיין הוריות יג וברש"י ד"ה א"ל
שח	חכם יותר מכם, דרך ארץ זוטא פ"ד
שט	המשבחים אתכם, אדר"נ ריש פכ"ט
שי	וה' יענה, יבמות סג.
"	ואם גידלוך, במגדל עוז הגירסא [ביזוך]. ובהגהות הגר"א [יריבו עמך].
שיב	כ"כ הרמב"ן שם בשם פרקי דר"א, ולפנינו ליתא. ומדברי רבינו נראה שכן היתה
	הגירסא בפרקי דר"א, וכן איתא בירושלמי פאה פ"א הל"א עיי"ש
שטז	במקום שרובן לבושין, ועיין בגירסתנו ובגמ' שבת י. ובש"ע א"ח סי' פ"ד ס"א וצ"ע
שטז	ויהא „קבוץ", צ"ל רבוץ, וכן הוא לפנינו, ועי"ש שאיתא: ואל יניח אדם רגליו
	„לתוך" האמבטי ויהא רבוץ לתוכה, ונוסחת רבינו על „שפת" האמבטי, מבוארת
שיז	היוצא לכרך, צ"ל [לדרך]
שיט	כמה דיות משתפכין וכו', תנחומא שופטים יח
"	6 ירושלמי פאה פ"א הל"א
שכ	שאפילו לשונאים, תנחומא שופטים יח
שכא	ורדפהו במקומות אחרים, ירושלמי פאה פ"א הל"א, תנחומא חקת.
שכג	לכי ומעטי את עצמך, חולין ס:
שלד	כל ארבעה פנים, ראה רמב"ם אבות פ"א מי"ז
שלט	פותח תחילה בשלום. דרך ארץ זוטא פרק השלום

